

รายงานการวิจัย

วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่อง มาจากการพัฒนาของรัฐ ในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 1-8

ณรงค์ บุญสวขวัณ นักวิจัย
สุธาสินี บุญสวขวัณ ผู้ช่วยนักวิจัย

โปรแกรมวิชารัฐประศาสนศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
โครงการวิจัยเรื่อง โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา
ของเมธีวิจัยอาวุโส ศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์
โดยการสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

มิถุนายน 2543

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่เปลี่ยนไปในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ระยะที่ 1 - 8 เกี่ยวกับพลวัตปัจจัยการเปลี่ยนแปลงและผลการเปลี่ยนแปลง โดยการสำรวจข้อมูลจากข้อมูลทั่วไปของกลุ่มน้ำปากพนังและข้อมูลเฉพาะจากบ้านเป้าหมาย 4 บ้าน พร้อมกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักและบุคคลที่เป็นตัวแทนในบ้านแล้วนำมาเสนอโดยการพรรณนาวิเคราะห์และวิเคราะห์ด้วยการตีความ

ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายในจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแก่การทำนาข้าวและเป็นพื้นที่ที่ก่อให้เกิดสังคมที่ค่อนข้างอิสระจากรัฐและบทบาทรัฐอ่อนในการพัฒนา จึงมีพลังในการสร้างวัฒนธรรมเฉพาะ โดยเฉพาะการผลิตข้าวเพื่อการค้าที่มีคนเชื้อสายจีนเป็นกลไกสำคัญและข้าวเป็นที่มาของการดำรงชีวิตของคนลุ่มน้ำ ปากพนังอย่างสมบูรณ์ การค้าข้าวเป็นค่านิยมที่สำคัญที่บ่มเพาะประสบการณ์ตลอดมา แม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการผลิต แต่ยังคงเป้าหมายเพื่อการค้าหรือการผลิตเพื่อการตลาดเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญของกลุ่มน้ำปากพนัง อย่างไรก็ตามสภาพแวดล้อมดินฟ้าอากาศที่ผันแปรและเป็นอุปสรรคในการผลิตตลอดมา ประกอบกับอุปสรรคและความขาดแคลนในด้านต่างๆ เป็นต้นว่าปัจจัยการผลิตคือ ที่ดินนาไม่อาจจะขยายเพิ่มได้ ทั้งการถือครองในแต่ละครัวเรือนมีน้อยในขณะที่สมาชิกมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น น้ำเพื่อการผลิตมีปริมาณมากและน้อยเกินไปในบางฤดูกาล จึงทำให้ประชาชนมีการคิดค้น คัดหรือเลือกสรร แนวทาง การดำเนินชีวิตอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ กล่าวคือ 1) ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เปลี่ยนจากความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะเครือญาติและพวกพ้องที่เกื้อกูลและเอื้ออาทรระหว่างกัน มีส่วนร่วมอย่างมีคุณค่าและเท่าเทียมกันในการจัดการชุมชนไปสู่ความสัมพันธ์แบบกึ่งทางการและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์โดยผู้มีความมั่นคงกว่ามีโอกาสหรือมีอำนาจมากกว่าเข้ามาแทนที่ เปลี่ยนจากการพึ่งตนเองในการจัดการตนเองและชุมชนไปสู่การพึ่งพามากขึ้น บทบาทของรัฐขยายตัวเพิ่มมากขึ้นแต่การยอมรับค่อนข้างต่ำ รัฐพยายามครอบงำประชาชนจึงไปทำลายกระบวนการจัดการตนเองของประชาชน ประชาชนมีลักษณะคัดค้านราชการอันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจและปัญหาทางประสิทธิภาพในการให้บริการ 2) การศึกษาเล่าเรียนหรือรักในการเรียนเป็นค่านิยมสำคัญเพราะการเป็นสังคมเปิดที่ต้องปฏิสัมพันธ์เชิงการค้าขายทำให้ต้องปรับปรุงตนเองให้มีบุคลิกภาพเหมาะสมในระบบตลาด คนในระบบการค้าของกลุ่มน้ำปากพนังจึงกลายเป็นความนิยม "วิถีคนค้าปัญญาเป็นเครื่องมือ" พร้อม ๆ กับการใฝ่รู้เพื่อการเลื่อนขั้นทางสังคม โดยที่การศึกษายังเป็นเครื่องมือในการ "จำกัดจำนวนสมาชิกในครัวเรือน" ส่วนการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อการดำรงชีวิตยังมีความเข้มข้นในการคิดค้นมากขึ้นใน

ปัจจุบัน 3) ความมั่นใจในตนเอง เนื่องมาจากการเชื่อว่ามีการศึกษาจึงทำให้ห้องอาจ กล้าแสดงความคิดเห็นหรือกล้าเสนอแนะ เพราะมีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเองและมีผลผลิตข้าวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนอย่างไม่อดอยากและเคยชินกับสภาพการพึ่งตนเองที่มีความเป็นอิสระจากอำนาจรัฐมาก่อน แต่บางครั้งความมั่นใจอาจจะแสดงออกในทางที่ผิด ๆ 4) เป้าหมายการผลิตหรืออุดมการณ์แห่งการค้าไม่เคยเปลี่ยนแปลง คนปากพนังมีประสบการณ์เกี่ยวกับการค้าขายในระบบเสรีมานาน โดยผ่านคนเชื้อสายจีน การค้าขายได้ซึมซับจนกลายเป็นค่านิยมของผู้คนทั่ว ๆ ไป และกระบวนการผลิตเกือบทุกประเภทมีเป้าหมายเพื่อขายอย่างสมบูรณ์หรือการขายเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญ ปากพนังเคยเป็นศูนย์กลางการส่งออกโดยตรง ส่วนการซื้อขายภายในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เน้นการซื้อขายบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นการซื้อขายบนพื้นฐานของพันธสัญญาหรือข้อตกลงทางธุรกิจ 5) หนี้สิน มูลเหตุแห่งนี้ได้เพิ่มขึ้น โดยเหตุพื้นฐานแห่งนี้มีค่าใช้จ่ายของการศึกษาเล่าเรียน ส่วนสภาวะแห่งหนี้ที่ผันแปรเกิดจากกระแสการผลิตเพื่อการบริโภค การเพิ่มปัจจัยการผลิต ดันทุนสูง การสร้างบ้าน การสูญเสียอันเกิดจากสภาพดินฟ้าอากาศผันแปรและผลผลิตที่ตกต่ำ 6) วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่วัฒนธรรมเน้นการบริโภค การที่มีพฤติกรรมของคนที่อยู่ในระบบตลาดคิดเป็นแบบทุนนิยมตลอดเวลาประเพณีปฏิบัติคลี่คลายลง เช่นเดียวกันเมื่อข้าวลดความสำคัญในฐานะเครื่องหมายแสดงความกตัญญูและความเป็นศิริมงคล การแลกเปลี่ยนแรงงานในรูปของ "การออกปากกินวาน" ถูกแทนด้วย "การออกปากจ้าง" และปัญญาหลักขโมยวัวหมดไป สำหรับผู้นำทางราชการมักจะไม่ได้เป็นบุคคลกลุ่มเดียวกับผู้นำธรรมชาติ จึงมักจะแสวงหาความร่วมมือเพียงเพื่อการจรรโลงอำนาจไว้ต่อเนื่องและพยายามสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับบุคคลลักษณะพิเศษภายนอก เพื่อเป็นการอ้างอิงอำนาจ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับศักยภาพพฤติกรรมและความชอบธรรมด้วย ในปัจจุบันมีผู้นำธรรมชาติพยายามริเริ่มเชื่อมโยงหรือสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กันเองอย่างเหนียวแน่น 7) การย้ายถิ่นได้เป็นปรากฏการณ์สำคัญที่เปลี่ยนแปลงจากการย้าย "หนีนาหาสวน" มาเป็นการย้าย "หนีนาหาเมือง" มากขึ้น และเป็นการย้ายเพื่อรักษาสมดุลของจำนวนแรงงานในครัวเรือนให้เหมาะสมกับจำนวนการถือครองที่ดิน 8) ปากพนังกับการเป็นศูนย์กลาง จากที่อดีตเคยเป็นศูนย์กลางภายในทั้งที่เป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐ ศูนย์รวมการค้าขาย และศูนย์รวมการเรียนรู้ ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงเป็นเหมือนบวรารที่ต้อปฏิบัติหน้าที่ให้บริการปากพนังเกี่ยวกับผลผลิตและต้องพึ่งพาปากพนังในบางกิจกรรมอยู่เสมอ ๆ ปากพนังจึงมีลักษณะเป็นศูนย์กลางอาณานิคมภายใน

Abstract

The objective of this research was to study the way of life of the people in the Paakphanang river basin that changed in the course of the first-eighth economic and social development plans with reference to change-factor dynamics and change effects. The study was conducted by means of a survey of general data about the river basin and specific data from four targeted households, along with in-depth interview of principal informants and representatives of the households. The data were presented through descriptive and interpretive analysis.

The study found that the factors of change were external and internal. Because of the geographical condition favorable to rice farming and of the nature of the area conducive to the emergence of a society rather independent of the state as well as susceptible to a weakening of state role in the development to the area, the society was endowed with the power to create its own unique culture, especially in regard to the commercial production of rice in which people of Chinese descent were instrumental, rice being the vital source of livelihood of the people of the river basin. The rice trade was the important value that nurtured the people's experience all along. Although the structure and process of production changed, the target of trade or market-oriented production was the chief ideal of the rice basin. The fluctuating climatic condition that constantly impeded production, along with obstacles and shortages such as the production factor about restriction of farm size, compounded by each household's small land holding in the face of a growing number of household members, and the factor of unreliable water source for production amid extreme seasonal variations, all caused the people constantly to experiment with and select approaches for their livelihood, bringing about aspects of change as follows:

1. Social relations. The relations of kinship and close associates of mutual support and concern, with valuable and equal participation in community management, were replaced by semiformal relations and those of patronage where the rich dominated through their greater share of opportunity and power. Self-reliance in self and community management gave way to dependence. While the role of the state expanded, it met with

but little acceptance. As the state tried to dominate the people, it wore down the people's self-management movement. The people were antagonistic toward the state bureaucracy because of the power-motivated interaction between them and the poor quality of service rendered by the state.

2. Education or love of learning was an important value as it was an open society in need of commercial interaction, thus necessitating a molding of personality to fit a market system. The people of the river basin under the influence of this system came to accept the value: "The trader's way of life is served by wisdom," along with thirst for learning as a means of social mobility, education being a device "restricting the number of household members" in addition. At present, self-learning for livelihood has gained in intensity of inquiry.

3. Self confidence came as a product of education, emboldening one to voice ideas and suggestions, as a result of one's ownership of production factors and control thereof, with an adequate rice yield for domestic consumption as well as a long-standing tradition of independence from state power. Sometimes, however, this confidence found misguided expressions.

4. Invariable production target or commercial ideal. The people of Paakphanang have long experienced free trade, especially through those of Chinese descent. Commerce has permeated so as to become a value of the general public. This is all the more true of the present, when the target of nearly all kinds of production is sale, absolutely. In other words, sale is an important ideal. Paakphanang itself was once a direct export center. The community trading has changed from the previous basis of social relations to that of business commitment and agreement.

5. Debts. These have increased, their basic cause being borrowings to finance education. Other variables of the debt situation were linked to the trend of market-oriented production, the addition of production factors, high cost, home construction, losses due to climatic fluctuations, and low yields.

6. Cultural change toward consumerism. Certain practices declined as the market-oriented people became more and more obsessed with capitalism, as in the case of the diminishing importance of rice as a symbol of gratitude and good fortune. The

exchange to labor in the form of "asking for help and paying in kind" was replaced by "requesting hired labor service". The problem of cattle theft disappeared. Leaders appointed by the state were usually not the same persons as natural leaders and often sought cooperation merely to perpetuate their own power. They tried to establish patronage relations with external persons of special attributes for power reference. Besides, there were problems about potential, behavior, and legitimacy. At present, natural leaders try to initiate linkages or create networks of steadfast relations.

7. Migration. This phenomenon has increasingly changed from "off the farm into the orchard" to "off the farm into the city" to equalize between the amount of labor per household and the land holding size.

8. Paakphanang as center. Because of its position from the past as a center of interior with concentrations of power of state, commerce, and learning, the communities around Paakphanang were like its satellites that fed their products into it and were often dependent on it for the conduct of certain activities. Thus, the status of Paakphanang was that of an interior colonial center.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลงด้วยการใช้เวลา 3 ปี จึงเกี่ยวข้องกับกระบวนการต่างๆ เป็นต้นว่า การศึกษาหาความรู้ทางแนวคิดทฤษฎี การศึกษาข้อมูลภาคสนาม การเขียนรายงานและการนำเสนอผลการวิจัย จึงเกี่ยวข้องกับบุคคล หน่วยงาน องค์กรต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้รับความกรุณาช่วยเหลือจนงานเสร็จลุล่วงด้วยดี จึงไม่อาจจะกล่าวถึงคุณงามความดีด้วยข้อความในหน้ากระดาษสั้นๆนี้ได้ครบทุกท่าน ผู้วิจัยจึงกราบขอพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

อย่างไรก็ดี บุคคลที่มีบทบาท ทั้งการเริ่มต้นและสนับสนุนที่มีความสำคัญยิ่ง คือ อาจารย์สมพุด ธุระเจน อาจารย์วิเชียร ณ นคร แห่งราชภัฏนครศรีธรรมราชที่กรุณาได้ให้โอกาสแนะนำผู้วิจัยแก่ศาสตราจารย์สุริวงส์ พงษ์ไพบูลย์ เมธีวิจัยอาวุโส จนได้รับความไว้วางใจให้ทำงานวิจัยชิ้นนี้ โดยที่พลังการจัดการของเมธีวิจัยอาวุโสท่านนี้มีส่วนเสริมสร้าง ด้วยความเป็นปียมิตรทางวิชาการและเป็นผู้ที่เคียวเงินจนงานวิจัยปรากฏออกมา

นอกจากนี้ พี่น้องประชาชนลุ่มน้ำปากพนัง ทั้ง 4 บ้าน และพี่น้องประชาชนทั่วไปที่เป็นผู้กรุณาเสียเวลาให้ข้อมูล ให้การสนับสนุน ให้กำลังใจ จนงานนี้สำเร็จ ขอขอบคุณสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช ที่สนับสนุนอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ในคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และ รศ.อำนวย ยัสโยธา พร้อมทั้งคณะเลขานุการโครงการวิจัยชิ้นนี้ ที่เป็นผู้ประสานงานอย่างเป็นกันเอง , สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนทุนวิจัย และขอขอบคุณศาสตราจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา , คุณพรพิไล เลิศวิชา ที่ให้โอกาสในการนำเสนอผลการวิจัยในการประชุมวิชาการประจำปี 2543 ของ สกว. ฝ่าย 4

สุดท้ายต้องขอขอบคุณคุณคุณพ่อ คุณแม่ ญาติพี่น้อง ที่ให้กำลังใจ ชี้แนะ แก้ไขข้อจำกัดต่างๆ และลูกๆที่น่ารักทั้งสองคนที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจนไม่ได้สร้างความลำบากใจให้ผู้วิจัยต้องกังวลในช่วงที่ต้องมีการกิจอย่างเคร่งครัดในระยะสามปีที่ผ่านมา

ณรงค์ บุญสวยขวัญ ผู้วิจัย

สุธาสิณี บุญสวยขวัญ ผู้ช่วยนักวิจัย

6 มิถุนายน 2543

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ.....	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(3)
กิตติกรรมประกาศ.....	(6)
บทที่ 1 บทนำ.....	1
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	12
ขอบข่ายการวิจัย.....	13
ระเบียบวิธีการวิจัย.....	14
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	14
เครื่องมือการวิจัย.....	16
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	16
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	17
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง.....	18
เอกสารและบุคคลที่อ้างอิง.....	26
บทที่ 2 ลุ่มน้ำปากพนัง : ภาพรวมและลักษณะเด่นบางประการ	30
ลักษณะการพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง.....	30
การตั้งถิ่นฐาน.....	32
ลักษณะของประชากร.....	35
ลักษณะทางสังคม.....	54
ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม	65
อาชีพ.....	68
เอกสารและบุคคลที่อ้างอิง.....	86
บทที่ 3 บ้านหรือชุมชนพื้นที่เป้าหมาย.....	95
บ้านไกรไทย.....	95
บ้านเนินหนองหงส์	122
บ้านบางคูระ.....	141

บ้านบางหัว.....	156
เอกสารและบุคคลที่อ้างอิง.....	183
บทที่ 4 พลวัตการพัฒนาของกลุ่มน้ำปากพ่อง.....	191
บทบาทของกลไกรัฐหรือราชการ.....	191
บทบาทของภาคสังคม.....	211
เอกสารและบุคคลที่อ้างอิง.....	214
บทที่ 5 สรุปผลและการวิเคราะห์.....	216
ปัจจัยเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลง.....	216
ปัจจัยภายนอก.....	216
พลวัตการพัฒนาหรือพัฒนาการของรัฐ	217
สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ.....	222
การค้าขายข้าวหรือระบบตลาด.....	224
วิทยาการหรือเทคโนโลยี.....	228
ปัจจัยภายใน.....	232
สภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นพื้นที่เปิด.....	232
ข้อจำกัดหรือการขาดแคลนทรัพยากร.....	232
การเลือกและการคัดสรร.....	233
ผลการเปลี่ยนแปลง.....	235
ความสัมพันธ์ทางสังคม.....	236
การศึกษาเล่าเรียน.....	241
ความมั่นใจในตนเอง.....	245
เป้าหมายการผลิตหรืออุดมการณ์แห่งการค้า	
ไม่เคยเปลี่ยนแปลง.....	246
หนี้สิน.....	248
วัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป.....	251
การย้ายถิ่น.....	254
ปากพ่องกับการเป็นศูนย์กลางที่เปลี่ยนไป.....	255

สรุป.....	260
เอกสารและบุคคลที่อ้างอิง.....	265
บรรณานุกรม.....	269
ภาคผนวก.....	286

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	พัฒนาการและเปรียบเทียบจำนวนโรงเรียน ครู นักเรียน เมืองนครศรีธรรมราช.....	44
2	เปรียบเทียบสภาพการการใช้ที่ดินเพื่อการ ทำนาข้าวกับอื่นๆ.....	69
3	ปริมาณการผลิตข้าว.....	70
4	จำนวนไร่นาสวนผสมที่เข้าโครงการพัฒนาพื้นที่ ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.....	73
5	แสดงพื้นที่การเลี้ยงกุ้งทะเลในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง.....	79
6	แสดงจำนวนกองทุนธนาคารหมู่บ้านในพื้นที่ ลุ่มน้ำปากพนัง.....	85
7	โครงสร้างประชากรบ้านไกรไทย.....	99
8	ประชากร การย้ายถิ่นและผู้ชรา ปี 2541.....	100
9	ลักษณะการย้ายถิ่นยุคหลัง 2520-ปัจจุบัน.....	104
10	อาชีพประชากรบ้านไกรไทย.....	108
11	ขนาดการถือครองที่ดินเพื่อการทำนา.....	110
12	พัฒนาการของธนาคารหมู่บ้านบ้านไกรไทย.....	114
13	โครงสร้างประชากรบ้านเนินหนองหงส์.....	123
14	จำนวนและอาชีพที่ผู้ย้ายถิ่นออกไปจาก บ้านเนินหนองหงส์.....	126
15	แสดงตัวอย่างสภาพหนี้สินในปัจจุบัน.....	132
16	การปรับตัวเข้าสู่อาชีพการทำนากุ้ง บ้านเนินหนองหงส์.....	134
17	ตัวอย่างครัวเรือนที่มีเงินฝากจากการทำนากุ้ง.....	135
18	โครงสร้างประชากรบ้านบางคูระ.....	142
19	จำนวนคนที่ย้ายจากบ้านบางคูระในทศวรรษ 2530.....	144
20	จำนวนสมาชิกที่อยู่จริงในครัวเรือน.....	145

21. จำนวนผู้สำเร็จการศึกษาสูงในปัจจุบัน.....	146
22. การถือครองที่ดินบ้านบางคูวัด.....	152
23. อาชีพประชากรบ้านบางคูวัด.....	154
24. โครงสร้างประชากรบ้านบางหว้า.....	159
25. อาชีพประชากรบ้านบางหว้า.....	160
26. จำนวนผู้ย้ายถิ่นบ้านบางหว้า ตามระยะเวลา.....	163
27. แสดงถึงสำเร็จการศึกษาระดับต่างๆบ้านบางหว้า.....	164
28. ขนาดการถือครองที่ดินเพื่อการทำนา.....	176
29. จำนวนผู้เช่าบ้านบางหว้า.....	177
30. กรณีตัวอย่างทุนดำเนินการปลูกข้าววน้าน้ำตม.....	179
31. ตัวอย่างการเปรียบเทียบฐานะการเงิน	
จากการทำนบบางหว้า.....	180
32. มลเหตุแห่งหนี้ที่เปลี่ยนแปลงไป.....	250
33. ช่วงเวลาที่ย้ายออกและสถานที่ย้ายไปตั้งหลักแหล่ง.....	255

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 1	แสดงความสัมพันธ์ของค่านิยม วิถีปฏิบัติของ คนลุ่มน้ำปากพนัง.....	53
2	การพัฒนายุคแรก 2504-2510.....	204
3	บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับ กลไกทางสังคมต่างๆ ยุคที่หนึ่ง 2504-2510.....	205
4	การพัฒนาตามการขึ้นำจากรับส่วนกลาง หรือบทบาทการให้.....	206
5	บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับ กลไกทางสังคมต่างๆ ยุคที่สอง 2511-2520.....	207
6	การแสวงหาทางเลือกการพัฒนาโดยรัฐ การมีส่วนร่วมเป็นอุดมการณ์ใหม่.....	208
7	บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับ กลไกทางสังคมต่างๆ ยุคที่สาม 2521-2530.....	209
8	การพัฒนาตามทัศนะและประสบการณ์ที่หลากหลาย.....	210
9	บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับ กลไกทางสังคมต่างๆ ยุคที่สี่ 2531-2540.....	211
10	ปัจจัยเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลง.....	217
11	วัฏจักรของบทบาทรัฐต่อการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ.....	218
12	พัฒนาการของภาพพจน์ของขบวนการประชาชน จากทัศนะกลไกรัฐ.....	222
13	เป้าหมายการผลิต.....	228
14	พัฒนาการของวิทยาการหรือเทคโนโลยีการผลิต.....	231
15	การเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม.....	241
16	เปรียบเทียบเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์ การซื้อขายในชุมชน.....	248
17	การเป็นศูนย์กลางของปากพนัง.....	264

สารบัญแผนที่

1. แผนที่ลุ่มน้ำปากพนัง.....	29
2. แสดงความหลากหลายทางสภาพภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำปากพนัง.....	31
3. แผนที่บ้านไกรไทย.....	97
4. แผนที่บ้านเนินหนองหงส์.....	124
5. แผนที่บ้านบางคูระ.....	143
6. แผนที่บ้านบางหว่า.....	158

บทที่ 1

บทนำ

“..สำหรับโครงการ เช่น โครงการปากพนัง...ถ้าไร่นั้นมาที่ประชาชน
ประชาชนจะได้ยุติกันดี เมื่อประชาชนอยู่ดีกันดี..... ประชาชนมี
ความสุขความสบาย ไม่ต้องเลี้ยงภาษี ทั้งประชาชนที่มีรายได้ดีส่วน
มากก็ไม่เล่นขโมยอายโน่นอายนี้ คือว่า พวกที่ขโมยส่วนมาก พวก
แร้นแค้น ใครไม่แร้นแค้นไม่เล่นการปล้นการขโมย เพราะมันไม่
สนุกและมันเสี่ยงอันตรายและถูกจับ.....ถ้าเขาทำกินได้ เขาก็ทำกิน
แล้วเมื่อทำกินได้แล้ว มีความสุข เขาก็ไม่ขโมย เขาก็ไม่เป็นผู้ร้าย ...”

ข้อความข้างต้นเป็นพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะ
บุคคลที่เข้าเฝ้าถวายพระพร ในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2536 ณ ศาลา
ดุสิตดาลัย ในพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พิจารณาได้ว่าปัญหาอันเกิดขึ้นกับประชาชนใน
เขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่สำคัญ คือ การลักขโมย จากความหมายนี้ต้องยอมรับโดยุษฎีว่า
การลักขโมยเป็นอยู่จริงและเป็นเหมือนตัวแทนของปัญหานั้นที่บ่งชี้การที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ
แห่งนี้ ซึ่งสร้างชื่อเสียงเชิงลบให้ต่อเนื่องสืบมา อาจจะเป็นผลมาจากเงื่อนไขหรือปัจจัยของ
ความแร้นแค้นและข้อจำกัดที่ก่อตัว สะสม พอกพูนเรื่อยกระทั่งระดับปัญหารุนแรงต่อเนื่องจน
กระทั่งปัจจุบันนี้ ทั้งปัญหามายในลุ่มน้ำเองและสร้างปัญหาให้กับพื้นที่อื่นหรือชุมชนอื่น
เป็นต้นว่า การย้ายถิ่น การรุกราน การไปเป็นผู้ร้ายและก่ออาชญากรรม การพนันฯ ทั้งนี้ ไม่
อาจจะเข้าใจได้ง่ายนักถึงพลวัตปัจจัยที่เชื่อมโยงจนยุ่งยากซับซ้อนในการจะหาจุดเริ่มต้นถึง
ความเป็นเหตุเป็นผลที่แท้จริงได้

กระนั้นก็ดี หากพิจารณาในมิติที่ตรงกันข้ามที่เป็นจุดแข็งของลุ่มน้ำปากพนัง คือ
การเป็นพื้นที่ปลูกข้าวสำคัญของภาคใต้และภูมิภาคนี้ที่มีพลังการผลิตและการเป็นเมืองท่า
หรือศูนย์กลางการค้า ทั้งส่งออกข้าวไปยังพื้นที่ต่างๆของนครศรีธรรมราชและภูมิภาคนี้
และนำเข้าสินค้าเอง เพื่อบริการให้แก่ชุมชนใกล้เคียง ปรากฏดังในพระราชหัตถเลขาพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5' เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองปากพนัง เมื่อวันที่
8 กรกฎาคม 2448 หรือ ร.ศ.124 สะท้อนให้เห็นภาพความรุ่งเรืองของที่นี่ ว่า

“...อำมาตย์ปากพนังนี้ ได้ทราบอยู่แล้วว่า เป็นที่สำคัญอย่างไร แต่เมื่อไปถึงที่ ยังรู้สึกตามที่คาดคะเนนั้นผิดไปเป็นอันมาก ไม่นึกว่าใหญ่โตมั่งมีถึงเพียงนี้.. เมื่อจะคิดว่าตำบลนี้มีราคา อย่างไร เทียบกับสงขลา เงินผลประโยชน์ แต่อำมาตย์เดี่ยวนี้น้อยกว่าสงขลาอยู่ 20,000 บาท เท่านั้น บรรดาเมืองท่าในแหลมมาลายูฝั่งตะวันออกเห็นจะไม่มีแห่งใดดีเท่าปากพนัง...”

สาระสำคัญของพระราชหัตถเลขาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นศักยภาพของปากพนังที่มีพลังในการเป็นพื้นที่ปลูกข้าว ส่งผลให้การค้าเฟื่องฟู จนเป็นบ้านลอมให้เกิดวิถีชีวิตของคนที่นี่ได้สร้างวัฒนธรรมของตัวเองหรือเน้นการเป็นปัจเจกชน เป็นต้นว่า การเล่าเรียนการใฝ่รู้ใฝ่เรียน การขยันขันแข็งหรือการเอาการเอางาน ลักษณะของชุมชนชาวนาที่นี่จึงมีเอกลักษณ์หรือมีความเป็นตัวของตัวเองในหลายลักษณะที่สอดแทรกตัวในวัฒนธรรมสังคมไทยหรือนครศรีธรรมราช อย่างไรก็ดี หากกล่าวถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรนั้น มีการอธิบายลักษณะของชาวนาไทยไว้แล้ว เป็นต้นว่า ลุภางศ์ จันทวนิช ได้บรรยายลักษณะของชุมชนปลูกข้าว มี 5 ประการ คือ 1) ความต้องการแรงงาน เป็นการต้องการแรงงานทำนาจำนวนมากในพื้นที่จำนวนน้อย เป็นแรงงานที่ต้องการทั้งแรงงานเด็ก ผู้ใหญ่ แรงงานหญิงชายมาร่วมแรงร่วมใจหรือมีบทบาทที่ถูกต้อง จึงจะทำนาเสร็จ ส่วนให้สถาบันครอบครัวและเครือญาติดำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง เพราะครอบครัวเป็นหน่วยผลิตเบื้องต้น นอกจากนี้เขายังกล่าวถึง “การระดมแรงงาน” ในรูปต่างๆ เช่น “การลงแขก” หรือ “การเอาแรง” และแต่ละครอบครัวจะหาแรงงานเพิ่มโดยการแต่งงาน 2) การครอบครองที่ดิน วัฒนธรรมข้างต้นที่ดินถือว่ามีค่ายิ่ง ผู้ที่ครอบครองที่ดินขนาดใหญ่และสามารถหาแรงงานปลูกข้าวได้มาก ย่อมมีทรัพยากรและมีอำนาจมาก ทำให้ขนาดถือครองที่ดินต่างกัน มีสถานภาพต่างกันและมีลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนต่างกันไปด้วย 3) ทุนการค้าขายและพ่อค้าคนกลาง ระยะแรกแม้จะใช้เงินน้อยอาศัยแรงงานครอบครัวเป็นหลัก แต่เมื่อก่อนไม่ต้องใช้เงินทุนเพิ่มขึ้น ในการซื้อเครื่องมือ และตอบแทนแรงงานพิเศษที่มาช่วย ค่าตอบแทนต่าง ๆ ความต้องการเงินจึงเกิดขึ้น ในจุดนี้จึงเกิดนายทุนขึ้นมา “นายทุน” หมายถึง พ่อค้าชาวจีนที่พายเรือมาขายของเล็กน้อยที่ชาวบ้านต้องการแล้วรับซื้อข้าวไปขายต่อ และการค้าขายหรือนายทุนไม่ใช่เป็นสิ่งที่พอใจ พ่อค้าเร่เหล่านี้จะกลายเป็นคนกลุ่มใหม่ในสังคมที่เชื่อมโยงระหว่างชาวนาและผู้ผลิตและผู้บริโภค 4) การ

แปรรูปผลผลิต ทำให้เกิดสภาพทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ในวัฒนธรรมชาวไทย เมื่อมีการปลูกข้าวเพื่อขาย ด้วยการแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารเพื่อเพิ่มราคา และได้กำไร โดยที่การแปรรูปนี้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการค้าขาย ที่ต้องอาศัยเครื่องจักรสีข้าวโรงสี 5) ความสัมพันธ์เกี่ยวกับรัฐ การกำหนดตำแหน่งผู้ทำหน้าที่กลไกของรัฐและระเบียบประเพณีต่าง ๆ ของรัฐก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำนา ส่งผลให้เกิดการจัดระเบียบสังคมหรือองค์กรของชุมชนปลูกข้าว ที่ส่งผลต่อการกำหนดลักษณะของสถานภาพและบทบาทหรือมีแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมข้าวของไทย คือ ประการแรก ระเบียบสังคมระดับรัฐ สถานภาพในระบบศักดินาและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ จากผลของระบบศักดินาในการจัดการควบคุมกำลังคนที่แน่วแน่จะถูกยกเลิกไปแล้ว แต่ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ตามระดับดังกล่าวนี้ยังมีผลตกค้างในสังคมไทย ในระยะเริ่มต้นที่ "นาย" ได้เปลี่ยนมาเป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ ส่วน "ไพร่" เป็นผู้เช่า ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์จากการถูกเปลี่ยนมาเป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์แบบไม่เป็นทางการที่ชาวบ้านหรือชาวนาเกรงอกเกรงใจเจ้าของที่นา ประการที่สอง เป็นผลจากระบบศักดินาและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ทำให้เกิดความสัมพันธ์แนวตั้ง (Vertical) เป็นลักษณะการจัดระเบียบทางสังคมที่พบเสมอในชุมชนข้าว หมายถึงว่า ความสัมพันธ์ที่ฝ่ายหนึ่งอยู่เหนือกว่าหรือแม้ว่าการระดมแรงงานจะเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน แต่ในวัฒนธรรมข้าวก็ยังคงมีความสัมพันธ์ไม่เท่าเทียมกัน และยังคงได้รับความสำคัญจนถึงปัจจุบัน เช่น ความสัมพันธ์ที่มีตัวกำหนดจากเกณฑ์อายุหรืออาวุโสหรือวัย ความสัมพันธ์ตามเกณฑ์ของสถานะทางเศรษฐกิจสังคม จึงเข้าลักษณะลักษณะความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ไม่เป็นทางการ นำไปสู่การดึงคนเข้ามาเป็นสมัคพรรคพวกของตนเอง จนทำให้เกิดเป็นการแบ่งฝักฝ่ายและเข้าข้างพวกเดียวกันหรือเล่นพรรคเล่นพวก ประการที่สาม ระเบียบทางสังคมระดับชุมชนและบุคคล ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มสมาชิกในการใช้การผลิตข้าว ทำให้เกิดระเบียบทางสังคมเพื่อรองรับจำนวนคน กล่าวคือ ระดับครอบครัวและเครือญาติที่เป็นครอบครัวขยายแบบมาตาลัย (matrilineal) หมายถึง ครอบครัวที่มีคู่สมรสมากกว่าหนึ่งคู่อยู่ในครัวเรือนเดียวกัน หรือบริเวณใกล้เคียงกัน โดยคู่สมรสสมัคจะเชื่อมโยงกับคู่แรก โดยสายสัมพันธ์ทางฝ่ายหญิง ในแง่ความเป็นเครือญาติ จะเป็นการจัดระเบียบทางสังคมที่เป็นญาติทั้งสองฝ่าย คือทั้งทางฝ่ายพ่อและแม่ ทำให้เกิดกลุ่มญาติขนาดใหญ่อันเป็นพื้นฐานในการระดมแรงงานในการปลูกข้าว ในแง่เพื่อนบ้าน ที่นอกเหนือจากความเป็นเครือญาติ แล้วยังมีกลุ่มคนที่มิใช่ญาติที่อยู่ในละแวกเดียวกัน เป็นกลุ่มบ้าน คุ่มบ้าน จะมีกิจกรรมร่วมกันในการ

ปลูกข้าว เช่น การเอาแรงในกิจกรรมต่างๆ ทั้งปลูกข้าวและอื่นๆ จนคล้ายๆ ญาติ กระนั้นก็ดี วิถีชีวิตของชาวนาหรือคนชนบทไทยหาได้เป็นภาพที่ตายตัวไม่ แต่ได้มีรายละเอียดต่างกันไป ตามสภาพพื้นที่หรือภูมิศาสตร์ เช่นเดียวกันสังคมและวัฒนธรรมในชนบทต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมากตามปัจจัยที่เร่งเร้าเข้ามา พร้อมๆ กับการขับเคลื่อนของปัจจัยหรือเงื่อนไขภายใน

ในการศึกษาถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนชนบท จึงเป็นที่สนใจในทางวิชาการ โดยเฉพาะมีการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น ได้มีการศึกษากันมากในระยะกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา พร้อมๆ กับปัจจัยการพัฒนาของรัฐและเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือการตลาดที่ขยายตัวเพิ่มขึ้น ทั้งนี้การศึกษาเหล่านี้จะได้เป็นความรู้พื้นฐาน สำหรับความเข้าใจและนำไปเป็นฐานในการปรับปรุงหรือประกอบการเปลี่ยนแปลงในมิติการพัฒนา การศึกษาในเนื้อหานี้ก็ยังคงเป็นแนวความคิดหนึ่งที่สำคัญและไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังการพัฒนาที่กล่าวกันว่า “ชนบทล่มสลาย” และหลังการสรุปทางเลือกของประเทศไทยว่าต้องใช้ “ชนบทเป็นฐานในการพัฒนา” ด้วยรูปแบบการกระจายอำนาจให้ชุมชนและท้องถิ่นในการบริหารจัดการตนเองตามรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 ก็ได้ หรือทางเลือกของประเทศไทยเพื่อ “การพึ่งตนเอง” หรือ “ชุมชนเข้มแข็ง” หลังวิกฤติเศรษฐกิจ 2540 ก็ได้ ทำให้ชนบทยังเป็นพื้นที่หรือเป็นเนื้อหาให้มีการศึกษาและพัฒนามากยิ่งขึ้น ในมิติต่างๆ ทั้งสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงของชนบท และรูปแบบการพัฒนา หรือกระทั่งออกแบบให้ชุมชนท้องถิ่น

ดังนั้น การศึกษาชนบทเพื่อพินิจอย่างลึกซึ้งถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) ตามความหมายที่นักสังคมวิทยาไว้ ซึ่งมีความหมายที่คล้ายกัน เป็นต้นว่า Zanden⁹ ให้ความหมายว่า การเปลี่ยนแปลงที่เป็นพื้นฐานสำคัญในช่วงเวลาหนึ่งนำไปสู่รูปแบบทางวัฒนธรรม โครงสร้างทางสังคม และพฤติกรรมทางสังคม ส่วน Vago¹⁰ อธิบายว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม เกี่ยวกับกิจกรรมกลุ่มที่แตกต่างกัน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคม การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นไปในลักษณะกระบวนการ ทั้งที่มีการเตรียมการหรือวางแผนและไม่ได้วางแผนไว้ หรือเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นไปทั้งในมิติเชิงคุณภาพและมิติเชิงปริมาณ ในขณะที่สนิท สมัครการ¹¹ ได้อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพฤติกรรมของคนในสังคม โดยเฉพาะพฤติกรรมสังคม (social behavior) หรือการกระทำทางสังคม (social action) อันสืบเนื่องมาจากการมีอันตกริยาทางสังคมต่อกัน (social interaction) เขาอธิบายต่อว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในระเบียบแบบแผน

ธรรมเนียมประเพณีหรือแนวกำหนดพฤติกรรม อย่างไรก็ตาม นักวิชาการทั่วไปก็ยังคงให้ความหมายสองคำนี้คล้ายหรือสัมพันธ์กันอย่างแยกจากกันไม่ได้ ซึ่งเป็นความหมายหรือเป็นแนวคิดที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาค้างนี้ นั่นคือ เมื่อกล่าวถึงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะหมายรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย

โดยทั่วไป การศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จะมีประเด็นศึกษาครอบคลุม 5 ประเด็น ดังนี้ 1) เหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลง 2) รูปแบบการเปลี่ยนแปลง⁹ 3) ทิศทางการเปลี่ยนแปลง (Directions of Change) 4) ระยะเวลาการเปลี่ยนแปลง (Duration of Change) 5) ผลการเปลี่ยนแปลง (Impact of Change) โดยที่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเป็นพิเศษในงานวิจัยนี้เพียง 2 ประเด็นเท่านั้น คือ

ประการแรก เหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลง (Sources of Change) ได้มีนักสังคมวิทยาและนักวิชาการสาขาต่างๆ อธิบายเชิงทฤษฎีไว้มากมาย เป็นต้นว่า ปัจจัยเหตุภายใน ปัจจัยเหตุภายนอก¹⁰ และในขณะที่บางท่านได้อธิบายรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากสาเหตุต่างๆ¹¹ เช่น จักรวรรดิ นาถสุภา¹² ได้กล่าวถึงปัจจัยภายนอกที่เข้าไปแทรกกระทบหมู่บ้าน 3 ปัจจัยด้วยกัน คือ รัฐ , การค้ากับต่างประเทศ , และศาสนาพุทธ แต่ในเบื้องต้นนี้พอจะสรุปเหตุปัจจัย ดังนี้ 1) **สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ** อาจจะเป็นสภาพดินฟ้าอากาศ สภาพภูมิประเทศเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลง 2) **การศึกษาหรือเรียนรู้ และการค้นพบหรือคิดค้นสิ่งใหม่** ดังเช่น การศึกษาของวิยุตม์ จารัสพันธ์¹³ การเข้ามาของเทคโนโลยีจากเจ้าของโรงงานให้คำแนะนำแก่เกษตรกรเจ้าของพื้นที่ในการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาเพื่อเอาผลผลิตป้อนโรงงาน ทำให้เกษตรกรต้องปฏิบัติตามเทคโนโลยีที่โรงงานต้องการ เช่นเดียวกับการศึกษาในภาคใต้ของฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ¹⁴ ได้กล่าวถึงเทคโนโลยีการผลิตยางพาราที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม 3) **การพัฒนาของรัฐหรือนโยบาย โครงการ กิจกรรมการพัฒนาของรัฐ** ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่นการศึกษาในภาคเหนือของเบญจา จิรภัทรพิมลและสารนิย์ ไทยนันท์¹⁵ ที่ศึกษาผลกระทบของชาวเขาจากโครงการพัฒนาของรัฐ ที่มีหน่วยงานของราชการ และกึ่งราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปผลักดัน และการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของวิยุตม์ จารัสพันธ์¹⁶ พบว่าภาคอีสานได้เปลี่ยนแปลงไป เพราะได้มีการขยายโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของรัฐ ทั้งการปกครอง การศึกษาในระบบโรงเรียน การคมนาคมขนส่ง นโยบายทรัพยากรป่าไม้และสามทศวรรษที่ผ่านมาเกี่ยวกับการพัฒนาซึ่งมีโครงการกิจกรรมต่างๆมาก

ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง การศึกษาในภาคใต้ของฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ ที่บทบาทของรัฐ ในการสร้างถนนสายเอเชียและโครงการต่างๆ และการปราบปราม เช่นเดียวกันกับงานของ วัฒนา สุกกันสีล¹⁴ ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงชุมชนมุสลิมที่จังหวัดปัตตานี งานนี้ได้ยอมรับว่า นโยบายรัฐในโครงการต่างๆ ที่ลงไปและการปรับตัวเป็นรัฐชาติ (Nation-state) เป็นเงื่อนไข สำคัญในการเปลี่ยนแปลง 4) การติดต่อการแลกเปลี่ยนและการค้า หรือการตลาด ดังเช่นการศึกษาปรีชา เมื่อกคชนท¹⁵ ที่ศึกษาปัจจัยการเปลี่ยนอาชีพของชาวนาจังหวัด พระนครศรีอยุธยาว่า การติดต่อกับภายนอกเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยหนึ่งในการเปลี่ยนแปลง ด้วย เขากล่าวว่า “..ประสบการณ์ภายนอกได้แก่การเดินทางไปติดต่อที่ต่างๆ “ เป็นปัจจัยให้ เกิดการเปลี่ยนอาชีพ ส่วนการศึกษาของวิยุทธ์ จัรัสพันธ์¹⁶ พบว่าภาคอีสานได้เปลี่ยนแปลง ไป เพราะการผลิตเชิงพาณิชย์หรือเข้าสู่ระบบการตลาด โดยการปลูกพืชพาณิชย์ เพราะจะต้อง นำเงินมาเสียค่ารัชชูปการคนละ 4 บาท สำหรับผู้ชายทุกคน เมื่อสมัยก่อน 2488 และต้องนำ เงินไปซื้อกองทุนหรือเครื่องบวช ซึ่งเป็นเงินก้อนใหญ่โต สำคัญและมีเกียรติยศสูงมาก” โดย ระบบการผลิตเพื่อการค้านี้จะนำสู่ระบบการผลิตภายใต้สัญญาในที่สุด เช่นเดียวกับการ ศึกษาในภาคใต้ของฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ ที่พบว่าการตลาดและการขยายตัวเข้าสู่ระบบทุน นิยม ด้วยการผลิตยางพารา ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในภาคใต้มาก สอดคล้องกับงานที่ วัฒนา สุกกันสีล¹⁷ ที่อธิบายสภาวะของตลาดในการขยายตัวของการส่งออกสัตว์น้ำนำไปสู่การ เปลี่ยนแปลงในชุมชนมุสลิมที่ปัตตานีอย่างมาก เช่นเดียวกับผลการสังเคราะห์งานวิจัยการ เปลี่ยนแปลงที่นิธิ เคียวศรีวงศ์¹⁸ สรุปว่า “ในบรรดาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน เกษตรกรรมในชนบททั้งหมด ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด คือ การเปลี่ยนแปลงเชิง พาณิชย์ ที่ปัจจุบันมุ่งสนองต่อตลาดมากกว่าการยังชีพ”

ประการที่สอง ผลการเปลี่ยนแปลง (Impact of Change) มีแนวคิด ทฤษฎี เพื่อการอธิบายผลการเปลี่ยนแปลง หลายแนวโน้มที่นี้จะนำเสนอ แนวคิด ทฤษฎี ดังนี้

แนวแนวคิดทฤษฎีแนวแรก ว่าด้วยทฤษฎีเกี่ยวกับความสำคัญของ ส่วนกลาง (Central-Place Theory) ที่เน้นผลจากอันตกริยาทางสังคม (Social interaction) ในเชิงการพัฒนาและสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจแห่งชาติกับเศรษฐกิจครัวเรือนและชุมชน อัน ได้แก่ การค้า ทำให้เกิดการเสียเปรียบได้เปรียบภายในชุมชนพื้นที่ที่ต่างกัน เปรียบเหมือนเป็น อาณานิคมภายใน (Internal Colonialism) ระหว่างเมืองศูนย์กลาง (Center หรือ Core) กับชุมชนรอบข้างใกล้เคียง (Periphery) ขึ้น ที่ Brown²⁰ อธิบายว่าเกี่ยวข้องกับ 2 ประเด็น คือ

ประเด็นแรก เป็นการอธิบายสาเหตุของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่เสมอภาคระหว่างพื้นที่ต่างๆ ภายในรัฐ ประเด็นที่สอง มาจากความแตกต่างที่มีสาเหตุพื้นฐานจากขบวนการชาติพันธุ์ชาติ ท่างกลางกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนบิราร โดยที่ Chalouit²² บอกว่า 1) ลักษณะเฉพาะ ของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางชนชั้นจากระบบทุนนิยม 2) คุณลักษณะเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสถานภาพที่เป็นอิสระในสังคมที่มีมาจากกำเนิดของความสัมพันธ์แห่งชนชั้น 3) ความ เป็นเหตุเป็นผลจากความแตกต่างทางสถานภาพ นำไปสู่ความไม่เสมอภาคในการพัฒนา แนวคิดหรือทฤษฎีนี้สุเทพ สุนทรภัส²² ใช้อธิบายปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาค ตะวันออกเฉียงเหนือกับรัฐบาลกลาง โดยเนื้อหาเชิงหลักทฤษฎีสรุปสาระสำคัญได้ว่า ผลจาก แนวคิดการพัฒนาแห่งชาติ (National Development) มี 2 ตัวแบบ คือ ตัวแบบแรก การ ศึกษาการกระจายอำนาจและความเจริญจากส่วนกลางไปยังภูมิภาครอบนอก (Diffusion Model) มีสาระสำคัญ คือ เน้นบทบาทและอิทธิพลของส่วนกลางที่มีต่อภูมิภาค รอบนอก โดยยึดหลักที่ว่ายิ่งภูมิภาครอบนอกมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับส่วนกลางเท่าใด ความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างส่วนกลางกับภูมิภาครอบนอกก็จะมีมากขึ้น พัฒนาการแห่ง ชาติจะเกิดขึ้น เป็นลักษณะเล็งผลเลิศและไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ทำให้เกิดผล ประการแรก ทางด้านวัฒนธรรม การเมือง พยายามลดความแตกต่างระหว่างภูมิภาคโดยการ สร้างเอกลักษณ์หรือสัญลักษณ์ประจำชาติ มุ่งส่งเสริมความรู้สึกถึงความเป็นพลเมืองของ กลุ่ม ซึ่งมีความร่วมมือกันในหมู่ประชาชน เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของดินแดนภูมิภาครอบ นอกเริ่มหมดความสำคัญลง ความแตกต่างระหว่างฝ่ายหายไป แต่จะถูกวัฒนธรรมส่วนกลาง เข้ามาแทนที่ ที่สมาชิกภูมิภาครอบนอกต้องถือปฏิบัติและจงรักภักดี ประการที่สอง ทางด้าน เศรษฐกิจ มุ่งให้เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ทางด้านสังคมโดยเท่าเทียม กันในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่ว่าด้วยอาณานิคมภายใน (Internal Colonialism) เนื้อหาในเชิงทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนาประเทศที่ต้องการ เปลี่ยนแปลงให้เป็นทันสมัย (Modernization) ที่กระจายจากส่วนกลางไปยังดินแดนภูมิภาครอบนอกโดยไม่ทั่วถึง เป็น เหตุให้ดินแดนบางแห่งเจริญและบางแห่งไม่เจริญ เกิดผลต่อเนื่อง คือ ความไม่เสมอภาคทาง ด้านการกระจายทรัพยากรและอำนาจทางการเมืองระหว่างส่วนกลางกับภูมิภาครอบนอก โดยที่ส่วนกลางพยายามรักษาเสถียรภาพและผูกขาดความได้เปรียบไว้ ผ่านช่องทางทางสังคม ที่ดำรงอยู่ ส่วนทางด้านเศรษฐกิจภูมิภาครอบนอกไม่อาจจะพึ่งตนเองได้ ต้องอาศัยการ สนับสนุนจากส่วนกลาง โดยพบว่าตลอดระยะเวลากว่า 4 ทศวรรษมานี้ นักวิชาการและองค์กร

การต่างๆ จะให้ความสำคัญกับผลการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาหรือการทำให้ทันสมัย (Modernization) มากเป็นพิเศษ เนื่องจากการที่ผู้นำรัฐต่างๆ โดยเฉพาะผู้นำของประเทศกำลังพัฒนาหรือสังคมประเทศโลกที่ 3 ได้มีความพยายามนำการเปลี่ยนแปลงสังคมเพื่อการนำประเทศไปสู่รูปแบบใหม่ ดังที่ปริญญ์ ปราชญานุพร²³ ได้สรุปความคิดเห็นของนักวิชาการจากเอเชียและยุโรปว่า “ชนชั้นนำส่วนใหญ่ของเอเชียมักทำตามสิ่งที่ได้เรียนรู้จากประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ในนาม “การพัฒนา” อย่างกระตือรือร้น ไม่ว่าสิ่งนั้นจะถูกต้องเหมาะสมกับปัจจัยแวดล้อมของเอเชียหรือไม่” จากความคิดดังกล่าวนี้ได้ส่งผลทั้งทางลบและทางบวกแก่สังคมอย่างมากมาย เขาระบุชัดว่า นี่คือ “ความหลงผิด” และเกิดจากการให้ “ความหมายอย่างผิดๆ” ในการพัฒนาที่เน้นความสำเร็จทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในภูมิภาคอาเซียน นั่นก็คือ ประเทศไทยด้วย

แนวคิดทฤษฎีที่แนวที่สอง เป็นการอธิบายผลการพัฒนาที่ปรากฏผลในรูปแบบต่างๆ ทั้งเป็นผลที่เป็นไปตามนโยบาย แผน โครงการที่วางไว้ และเป็นผลที่ไม่คาดหวังหรือไม่เป็นไปตามแผน เป็นต้นว่า แนวคิดที่ผ่านการศึกษาของปริญญ์ ปราชญานุพร²⁴ ได้กล่าวถึงผลจากพัฒนาที่มีความพยายามลอกเลียนแบบตัวแบบตะวันตกที่มีต่อรัฐเอเชีย โดยสรุปได้ว่า ทำให้คงสภาพความแร้นแค้น ความอดอยาก ยากไร้ ไม่รู้หนังสือ ประเทศและสังคมเหล่านั้นต้องพึ่งพาอำนาจเศรษฐกิจภายนอกมากขึ้น ทั้งยังเกิดปัญหาความยุติธรรม ความทั่วถึง ความรุ่งเรือง การพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อม กระบวนการพัฒนาได้ทำให้เมืองใหญ่เป็นศูนย์กลางขยายตัวออกไปอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ทำให้เกิดช่องว่างการกระจายรายได้ ระหว่างคนจนกับคนรวย คนชนบทกับเมือง นอกจากนั้นเขาพยายามอธิบายให้เป็นรูปธรรมจากสตรีและเด็กในภาคเกษตรกรรมได้ถูกผนวกเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม บริการ ต้องถูกกดขี่จากชนบธรรมนิยมประเพณีเก่า ๆ และการ “ค้ากาม” ภายใต้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยที่ ในระดับปัจเจกชนที่เปลี่ยนแปลงไปใช้วิถีชีวิต “แบบทันสมัย” โดยมีค่านิยมต่าง ๆ ที่เป็น “เปลือกนอก” มาใช้อย่างไม่ลืมหูลืมตา เช่น ปัจเจกชนนิยม ทุนนิยม วัตถุนิยม บริโภคนิยม บันเทิงนิยม การนิยม และโลกียะนิยม ในระดับสังคม เป็นการยอมรับแนวคิดความทันสมัยที่หมายถึง การวัดผลสำเร็จและความก้าวหน้าทางวัตถุเป็นสำคัญ นั่นก็คือ เงินตรา ความมั่งคั่งเป็นมาตรวัดทางสังคม แทนดั้งเดิมของเอเชียที่ยึดคุณค่าทางจริยธรรม คุณธรรม เช่นเดียวกัน ที่อมรา พงศาพิชญ์²⁵ อธิบายการเปลี่ยนแปลงโดยเน้นกรณีของไทยว่า เป็นการปรับกระบวนทัศน์ใหม่ทำให้สังคมไทยเปลี่ยน

แปลงจากรูปแบบการผลิตในสังคมเกษตรกรรมเพื่อยังชีพมาเป็นสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกหรือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างเต็มรูปแบบ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมกระบวนทัศน์ โลกทัศน์ ค่านิยม และอุดมการณ์ เช่น จากสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติมาเป็นสังคมแบบอุปถัมภ์ และต่อมาเปลี่ยนเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์ซึ่งอยู่กับการเปลี่ยนด้วยเงินตราหรือกลไกอื่นๆ เช่น อำนาจ สอดคล้องกับผลการศึกษาของวิยุทธ์ จำรัสพันธ์²⁶ ที่กล่าวถึงผลความสัมพันธ์และการปรับตัวของชาวอีสานว่า มีผลต่อ 1) ความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับคนภายนอกชุมชน กับการผลิตภายใต้ระบบสัญญา กับโรงงาน ทำให้เขาสูญเสียความเป็นอิสระในการตัดสินใจดำเนินการผลิต แต่ได้รับความรู้ใหม่ๆ ชำนาญในการผลิต 2) ผู้นำท้องถิ่นอีสานกับเครือข่ายสัมพันธ์ ที่ผู้นำเป็นผู้ที่มีฐาน “ทุนมั่งคั่ง” และเป็นผู้อุปถัมภ์ชุมชน มีการเข้าถึงพลังมวลชนหรือแกนนำกลุ่มหรือคุ้มบ้าน สิ่งเหล่านี้เป็นที่มาของอำนาจ แทนระบบอุปถัมภ์ดั้งเดิมที่มีนโนทัศน์ “บุญ” กับ “อำนาจ” 3) การปรับตัวของเกษตรกรอีสานตามโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน จึงต้องดำเนินการประการแรก ขายแรงงานในภาคเกษตร ประการที่สอง การขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการในเมืองผ่านนายหน้า ประการที่สาม การขายแรงงานในต่างประเทศ ประการที่สี่ การอพยพไปตั้งถิ่นฐานในป่า จนมีปัญหากับรัฐที่ต้องการย้ายคนออกจากป่า ประการที่ห้า การทำงานหัตถกรรม ทอผ้าไหม การเจียรไนพลอย ประการที่หก การทำเกษตรแบบผสมผสาน นั้นเป็นทางเลือกที่ต่อต้านกระแสการผลิตเชิงพาณิชย์ ลดความเสี่ยงลง นิธิ เอียวศรีวงศ์²⁷ ได้สังเคราะห์งานวิจัย ปัญหาท้าทายสังคมไทย : ใครได้อะไร อย่างไร ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) จากงานการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่างๆ จากทุกภาค พบว่า ผลการเปลี่ยนแปลง 1) ทรัพยากรร่อยหรอ ได้แก่ น้ำไม่เพียงพอต่อการผลิต การแย่งชิงน้ำ คุณภาพน้ำชายฝั่งเสื่อม ป่าร่อยหรอและกระทบต่อชีวิตชาวบ้าน ที่ดินมีปัญหา ความเหลื่อมล้ำในคุณภาพดินที่ประชาชนใช้สอย การบุกรุกป่าเพื่อใช้ในการผลิตเพาะปลูกของมนุษย์ชายขอบ การแย่งที่ดินไปใช้กิจการอุตสาหกรรม แรงงาน การเข้าสู่ระบบเชิงพาณิชย์ที่บีบคั้น ขาดความเกื้อหนุนจากรัฐทำให้เกษตรกรต้องหารายได้จากนอกไร่นา ทำให้ขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตร 2) หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เคยเอื้อต่อการผลิตเพื่อยังชีพและการผลิตแบบเกษตรกรรมที่ดำรงอยู่ด้วยอาศัยภูมิปัญญา ค่านิยมและแบบแผนตามจารีตประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างเสื่อมสลายไปอย่างรวดเร็ว 3) การปรับตัวของชาวบ้านด้วยการสร้างความหลากหลายในทุกทาง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์และการจัดแรงงาน แหล่งสินเชื่อ แหล่งราย

ได้ ชนิดของพืชที่ปลูก เทคนิควิธีการปลูก การอิงแบบแผนพฤติกรรมวัฒนธรรมตลาดเสรีพร้อม กับวัฒนธรรมของระบบอุปถัมภ์

สำหรับผลการเปลี่ยนแปลงต่อปัจจัยเงื่อนไขประการหนึ่ง ได้แก่ การย้ายถิ่น (migration) เทียนฉาย กิระนันท์²⁸ ได้อธิบายว่าการย้ายถิ่นมี 2 ประเภท คือ การย้ายถิ่นออก (out-migration) และการย้ายถิ่นเข้าประเทศ (in-migration) โดยในที่นี้จะเน้นเฉพาะการย้าย ในประการแรกและเน้นรูปแบบการย้ายถิ่นภายในประเทศ (internal migration)²⁹ เทียนฉาย กิระนันท์³⁰ ได้อธิบายรายละเอียดถึงลักษณะการย้ายถิ่นโดยพิจารณาจากประชากรราย บุคคลพบว่า การย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกัน (intra-province movers) จะมีผลกระทบ ถึงระดับอำเภอและชุมชน และการย้ายถิ่นข้ามจังหวัดและระหว่างจังหวัด (inter-province migration) อย่างไรก็ตาม แนวคิดการย้ายถิ่นที่ศึกษานี้เน้นการย้ายแบบสมัครใจ เทียนฉาย กิระนันท์³¹ ได้อธิบายว่ามาจากเหตุผลสำคัญ 4 ประการด้วยกัน

1. สาเหตุจากปัจจัย “ผลักดัน” ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลทางลบ อันเกิดขึ้น หรือเกี่ยวข้องกันการผลักดันย้ายออก เป็นต้นว่าความล้มเหลวและการขาดแคลน ทำให้ย้าย ถิ่นจากชนบทสู่เมือง

2. สาเหตุจากปัจจัย “ดึงดูด” จะเกี่ยวข้องกับการย้ายเข้าในลักษณะดึงดูดใจให้ย้ายเข้าไปยังที่อยู่แห่งใหม่ เช่น สภาพการทำงานที่แน่นอนกว่า

3. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคระหว่างการย้ายถิ่นจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง อันเป็นผลให้ไม่เกิดการย้ายถิ่นหรือเกิดขึ้นช้าลง ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าที่พัก อาศัยและอาหารระหว่างการย้ายถิ่น

4. เหตุผลส่วนตัว หมายถึง การย้ายถิ่นอาจจะเกิดจากเพียงเหตุผล ส่วนตัว เป็นต้นว่า การย้ายติดตามครอบครัวที่ย้ายไปแล้ว ย้ายถิ่นเพื่อเผชิญโชค

แท้จริงแล้วการย้ายถิ่นจากปัจจัยแรกและสองคือการปัจจัย “ผลักดัน” และ “ดึงดูด” เป็น ปัจจัยเดียว เทียนฉาย กิระนันท์³² ได้ขยายความเพิ่มเติมถึงพฤติกรรมการย้ายถิ่นของประชา กรนั้น อาจอยู่ในลักษณะของการย้ายถิ่นเป็นขั้นตอน (Step migration) กล่าวคือ การย้ายถิ่น จากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่งหรือหลายพื้นที่ ก่อนจะย้ายไปสู่จุดหมายปลายทาง เช่น ย้าย ออกจากชนบทไปเมืองเล็ก จากเมืองเล็กไปเมืองใหญ่ จากเมืองใหญ่ไปเมืองหลวง เป็นต้น การย้ายเหล่านี้อาจจะใช้เวลาระยะหนึ่ง ซึ่งนานเป็นปี ในการย้ายแต่ละขั้นตอนกว่าจะถึงจุดหมาย ปลายทาง นอกจากนี้ประชากรที่ย้ายอาจจะมีความตั้งใจหรือจุดประสงค์ที่จะย้ายถิ่น

เป็นการชั่วคราว (Temporary migration) มากกว่าการย้ายถิ่นอย่างถาวร (permanent migration) ทั้งนี้ การย้ายถิ่นถาวร จะหมายถึง ผู้ย้ายถิ่นย้ายออกไปจากท้องถิ่นเดิมไปสู่ท้องถิ่นใหม่เลยไม่มีความประสงค์จะย้ายกลับมายังท้องถิ่นเดิมไม่ว่าจะนานเท่าใดก็ตาม ส่วนการย้ายชั่วคราวนั้น จะเป็นการย้ายออกจากท้องถิ่นเดิม เป็นการชั่วคราว โดยตั้งใจจะย้ายกลับเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจ

การกล่าวถึงการย้ายถิ่นนั้น ประเด็นที่ต้องกล่าวต่อไปเสมอ ๆ คือ ผลจากการย้ายถิ่น นั้น กล่าวสำหรับมิติพื้นที่หรือชุมชนที่ย้ายออกนั้น พบว่า ประการแรก ต้องสูญเสียทรัพยากรบุคคลไป เนื่องจากมนุษย์เป็นต้นทุนในการผลิตที่ไม่อาจจะคำนวณต้นทุนได้ ในการสร้างผลิตผลต่างๆ เทียนฉาย กิระนันท์³³ ได้อธิบายถึงผลทางลบของการย้ายถิ่นทางเศรษฐกิจว่าเกิดขาดแคลนแรงงาน และผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการสูญเสียทรัพยากรบุคคลโดยเฉพาะบุคคลที่มีโอกาสและมีศักยภาพในการผลิตจะย้ายออกไป ทำให้ส่งผลต่อปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เช่น ที่นาต้องถูกทิ้งร้าง ประการที่สอง ผลกระทบทางสังคมเกิดการปัญหาสังคม

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาพัฒนาที่ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านหรือชุมชนกับรัฐ และกับชุมชนอื่นหรือเมืองนั้น พบว่า ผลการพัฒนาที่ยิ่งเร่งกิจกรรม แผนงาน โครงการต่างๆ ยิ่งอธิบายปรากฏการณ์ที่รัฐเป็นผู้ครอบงำและแทรกแซงบ้านหรือชุมชนจนไม่อิสระหรือหมดศักยภาพจากการเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ ชัยอนันต์ สมุทวณิช³⁴ ได้สรุปไว้หลังจากได้สังเกตและศึกษาภาคสนามไว้ว่า การพัฒนา “แบบรัฐนำประชาชนตาม” เนื่องจากการพัฒนาเป็นกิจกรรมที่รัฐเป็นผู้นำ รัฐจึงมักกำหนดนโยบายวิธีการและจัดสรรควบคุมการใช้ทรัพยากร และบริการแก่ประชาชนมากกว่าอดีต ดังนั้น รัฐจึงเปรียบเหมือนผู้ชี้นำทางและกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาจึงกลายเป็นเครื่องมือของรัฐในการเคลื่อนไหวมวลชนได้ ทำให้ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้สรุปอย่างชัดเจนว่า มักสร้างความเสียหายต่อการดำรงชีวิตแบบเดิมของประชาชนต่อความสามารถในการพึ่งตนเองและเพิ่มความเหลื่อมล้ำมากขึ้นและบอกว่าเป็นผลให้ชาวบ้านไม่เข้าใจแนวคิด วิธีการและถ้อยคำที่ใช้ในการพัฒนา แม้แต่ผู้นำท้องถิ่น เมื่อไม่คุ้นเคยไม่เข้าใจจึงถูกเจ้าหน้าที่รัฐมองว่าประชาชนขาดความกระตือรือร้น ไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ ถ้าชนชั้นนำในท้องถิ่น จึงต้องจัดการอบรม ทำให้บทบาทรัฐถูกย่ำให้มีอิทธิพลและขยายตัวในชนบทมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา ส่วนผลในระดับชุมชนและปัจเจกชน ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์³⁵ ได้อรรถาธิบายในเชิงพยากรณ์แนวโน้มที่เด่นชัดของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยในสมัยปัจจุบันไปสู่อนาคตว่า ประการแรก การผลิตด้านเกษตรกรรม

กำลังอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากการใช้ “แรงงานเข้มข้น” ไปสู่ “การใช้ทุนเข้มข้น” ประการที่สอง การผลิตในลักษณะเชิงพาณิชย์เข้มข้นมีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการแรงงานในภาคเกษตรกรรม ซึ่งมีวิธีการ 3 วิธีการ คือ การใช้แรงงานทาส การใช้ระบบอุปถัมภ์และการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต ประการที่สาม ความล่มสลายของเกษตรกรรมตามประเพณี มีผลให้อพยพแรงงานเข้าสู่เมืองมากขึ้น ประการที่สี่ ในทางการเมือง เมื่ออพยพเข้าเมืองก็จะเพิ่มประชากรในการเลือกพรรคการเมืองเป็นตัวแทนของตนทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ มีพรรคฐานคะแนนเสียงในเมืองและฐานคะแนนเสียงในชนบทที่ตรงข้ามกัน ประการที่ห้า สัดส่วนของภาคเกษตรกรรมในผลิตภัณฑ์มวลรวมจะลดลงเรื่อยๆ

จากปัจจัยเหตุและผลการเปลี่ยนแปลงทั้งในแนวคิดเชิงทฤษฎี และผลของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นปรากฏการณ์อันเกิดขึ้นในสังคมไทยนั้น แม้ว่าในมิติหนึ่งจะพบความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามเป้าหมายของทางราชการ แต่ในอีกมิติหนึ่งก็พบว่ากำลังเกิดปรากฏการณ์อันไม่พึงปรารถนาของสังคมด้วยและนับวันจะเพิ่มระดับความเข้มข้นขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดมา ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังก็ต้องประสบกับสภาวะดังกล่าวอย่างแน่นอน อาจจะเลี่ยงได้ เพียงแต่การเปลี่ยนแปลงจะไปในทิศทางใดที่เหมาะสมทั้งเป้าหมายของราชการ ความคาดหวังของสังคม และความต้องการของผู้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จำเป็นอย่างยิ่งที่ควรเข้าใจวัฒนธรรมหรือศักยภาพของปัจจัยต่างๆในพื้นที่นั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องศึกษาให้เข้าใจปัจจัยเหตุของการเปลี่ยนแปลงในอดีตอย่างละเอียดลึกซึ้งและสถานภาพทางสังคมหรือผลแห่งการเปลี่ยนแปลงหรือผลการพัฒนาที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงได้เน้นการศึกษาพลวัตปัจจัยที่ก่อให้เกิดการผลการเปลี่ยนแปลงและมีผลเป็นเช่นไรต่อประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงพลวัตปัจจัยของการเปลี่ยนแปลง ที่มีต่อประชาชนและพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
2. เพื่อศึกษาถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะสังคม เศรษฐกิจ อันหมายถึงชีวทัศน์ โลกทัศน์ วิสัยทัศน์ ที่เป็นผลมาจากปัจจัยต่างๆ ทั้งในมิติเพื่อพึงตนเองและมิติการจัดการชุมชนหรือถิ่นที่อยู่อาศัย

ขอบข่ายการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มี 2 ลักษณะที่ทำไปพร้อมๆกัน คือ ประการแรก การศึกษาภาพรวมของชุมชนอันเป็นภาพรวมของกลุ่มน้ำปากพ่อง ซึ่งมีพื้นที่กว้างถึง 3 จังหวัด ดังแผนที่กลุ่มน้ำปากพ่อง ประการที่สอง เป็นการศึกษาชุมชน ด้วยการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจงจาก "บ้าน" อำเภอละหนึ่งบ้านเพื่อเป็นตัวแทนจากอำเภอปากพ่อง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และอำเภอหัวไทร ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของพื้นที่กลุ่มน้ำปากพ่องตามความรู้สึกความเข้าใจของประชาชน³⁶ อันเป็นการศึกษาภาพรวมทั่วไปของชุมชน (General community study) แต่จะไม่เน้นจนสมบูรณ์เหมือนการศึกษาชุมชนตามโครงร่างการศึกษาของ John Willigen³⁷ กล่าวคือ เมื่อผู้วิจัยศึกษาพบว่าปรากฏการณ์ใดน่าสนใจเป็นพิเศษก็จะศึกษาเจาะลึกเป็นเรื่องๆ หรือเป็นประเด็นๆ (Typical community study) การศึกษาทั้งสองลักษณะจะเป็นการศึกษาถึงพลวัตการพัฒนา โดยการศึกษาครั้งนี้ จะครอบคลุมระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2505-2541

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงจะเกี่ยวข้องกับระยะเวลา ดังนั้นการศึกษานี้มีการเก็บข้อมูลจากชุมชน และชาวบ้านจะไม่มียาวละเอียดที่ระบุวันเวลาที่ชัดเจน ดังนั้น สิ่งที่ค้นพบพอจะเทียบเคียงกับเวลาในกลุ่มน้ำปากพ่องที่ชาวบ้านจดจำมาจากการเทียบเคียงด้วยปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เด่นๆ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง หรือปรากฏการณ์ทางสังคม และโครงการของรัฐ เป็นต้น ดังนั้น เวลาจึงเริ่มในการวิจัยเริ่มยุคแรก ประมาณ พ.ศ.2505 ถึงประมาณ พ.ศ.2510 เป็นช่วงวาทะภัย พ.ศ.2505 , ช่วงสอง ประมาณ พ.ศ.2510-2520 อันเป็นปรากฏการณ์ฝนแล้งต่อเนื่อง ช่วง พ.ศ.2511-2513 และน้ำท่วมใหญ่ พ.ศ.2518 ตลอดจนการพัฒนายุคเงินผัน , ช่วงสาม ประมาณทศวรรษ 2520 อันเป็นยุคที่เด็กมีการเรียนมากขึ้น , ช่วงที่สี่ ทศวรรษ 2530 เป็นปรากฏการณ์น้ำท่วมใหญ่ พ.ศ.2531 และชาวบ้านตื่นตัวในการคิดค้นการพัฒนา , ช่วงที่ห้า ปลายทศวรรษ 2530 หรือตั้งแต่ พ.ศ.2536 ที่มีพัฒนาชุมชนน้ำปากพ่องตามโครงการพระราชดำริ ถึงปัจจุบัน หรือ พ.ศ.2542

ระเบียบวิธีการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 การเก็บข้อมูลทั่วไป จากประชากรสองลักษณะ ได้แก่ ประการแรก ประชากรที่เป็นข้าราชการหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ประการที่สอง ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยหรือเคยอาศัยในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง นอกจากนี้แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสารต่างๆ ทั้งเป็นเอกสารทางราชการและเอกสารจากประชาชน

1.2 ประชากร จากตัวแทนของชุมชนหรือหมู่บ้านเป้าหมาย

1.2.1 ประชากรที่จะเก็บข้อมูลเจาะจงมาจาก ชุมชนหรือหมู่บ้านเป้าหมาย ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเป็นศูนย์กลางของลุ่มน้ำปากพนังตามความรู้ความเข้าใจของชาวบ้าน บ้านตามที่เป็นฐานของสังคมไทย³⁸ มีหมู่บ้านตามมิติทางการปกครองที่ใช้หมู่บ้านเป็นตัวกำหนด โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) มาเป็นกรณีศึกษา แล้วทำการศึกษาครัวเรือน (Household study) จากตัวแทนครัวเรือนในชุมชนหรือหมู่บ้านและการศึกษาชุมชน (Community study) ได้แก่

บ้านบางกระบือ หมู่ที่ 4-5 ตำบลบ้านใหม่ อำเภอปากพนัง

บ้านบางหว้า หมู่ที่ 1 - 2 ตำบลเชียรเขา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ

บ้านไกรไทย หมู่ที่ 4 ตำบลเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่

บ้านเนินหนองหงส์ หมู่ที่ 4 ตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร

จากนั้นก็ทำการค้นหาและเก็บข้อมูลอย่างลึกจากบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) เพื่อทำการสัมภาษณ์เจาะลึก (Indepth Interviews)

สำหรับ เหตุผลที่เลือกเป็นพื้นที่ตัวแทน แต่ละหย่อมบ้านหรือแต่ละชุมชนเป้าหมาย ดูที่ตั้งได้จากแผนที่ลุ่มน้ำฯ และมีเหตุผลมีดังนี้

บ้านไกรไทย หมู่ที่ 4 ตำบลเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่ เป็นตัวแทนของหย่อมบ้านที่ห่างไกลจากความเจริญหรือชุมชนเมืองต่างๆ มีความกันดาร แร้นแค้น และมีความเสี่ยงภัยทางสังคมมาแต่อดีต เป็นชุมชนหรือพื้นที่ที่ถือว่า “เป็นโจร” ในสายตาของผู้คนในลุ่มน้ำ การผลิตและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ยังเป็นแบบเดิมๆ การพึ่งตนเองเพื่อการดำรงอยู่จะสูง จนได้รับการประเมินจากทางราชการว่าเป็นชุมชนหรือพื้นที่ที่ยากจนที่สุดในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง หลังจากนั้นเมื่อโครงการพระราชดำริแล้วได้รับการจัดสรรโครงการ กิจการพัฒนา

จากทางราชการมาก การย้ายถิ่นจะมีมากและจะมีมากยิ่งขึ้นตามกระแสการพัฒนา และรวมถึงปรากฏการณ์อื่นๆ

บ้านเนินหนองหงส์ หมู่ที่ 4 ตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเล มีกระบวนการพัฒนาความคิดเกี่ยวกับอาชีพหรือการพัฒนาอาชีพมาจากฐานคิดของสมาชิกในชุมชนเอง ความสมบูรณ์ของชุมชนที่เคยมีทั้งข้าวปลาอาหาร ทั้ง ข้าวที่สอยงาม “ปลากบ” หมายถึงปลาน้ำจืดและปลาทะเล ได้หมดสิ้นไปเมื่อมีกระแสการเลี้ยงกุ้งกุลาดำเข้ามาแทน พื้นที่แห่งนี้จึงเป็นชุมชนที่น่าสนใจยิ่งในการดำรงอยู่ท่ามกลางอาชีพใหม่ที่เข้ามาบีบคั้นแทนการผลิตแบบเดิม หรือการทำนาข้าวและประมงชายฝั่ง พื้นที่นี้ได้รับการคัดเลือกให้เข้าร่วมโครงการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เพื่อรองรับการพัฒนา หรือเป็นตัวแทนชุมชนในพื้นที่น้ำเค็ม ตามแผนงานในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

บ้านบางคูระ บางส่วนของหมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 ตำบลบ้านใหม่ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้ตัวชุมชนเมืองในเขตอำเภอปากพนัง สามารถสัญจรไปมากับอำเภอปากพนังได้สะดวกมาตลอดแต่โบราณ หรืออาจจะกล่าวว่าบ้านบางคูระเป็นตัวแทนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่รอบๆ ปากพนัง สำหรับ ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านที่ถูกทางราชการหรือหน่วยงานต่างๆ กำหนดให้เข้าร่วมโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตามพื้นที่หรือชุมชนเป้าหมายเพื่อการพัฒนา หน้าบริเวณประตูระบายน้ำบางไทร^{๑๖} ซึ่งมีกิจกรรม โครงการการพัฒนาที่ทางราชการส่งเสริมหลากหลาย และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้

บ้านบางหว้า บางส่วนของหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 ตำบลเชียรเข่า อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และบางส่วนของหมู่ที่ 7 ตำบลเชียรใหญ่ เป็นตัวแทนชุมชนหรือหมู่บ้านที่มีการผลิตข้าวที่ทรงพลังในการผลิตสูงมากชุมชนหนึ่งในลุ่มน้ำปากพนัง หรือมีผลผลิตข้าวมากมากที่สุดชุมชนหนึ่ง ซึ่งมีประวัติหรือประสบการณ์กับกิจกรรมการพัฒนาการผลิตระหว่างราชการและประชาชนตลอดมา โดยที่ในปัจจุบันนี้การผลิตข้าวแบบใหม่อย่างเต็มที่ นอกจากนี้อีกเป็นชุมชนที่มีประชาชนมีการศึกษาและการต่อสู้ทางด้านอาชีพ คุณภาพชีวิต และย้ายถิ่นด้วย

1.2.2 ประชากรที่เป็นข้าราชการ หรือผู้ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและการปฏิบัติราชการในระบบบริหารราชการปกติ จะดำเนินการคัดเลือกโดยแบบเจาะจง (Purposive sampling) จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติตามนโยบายการพัฒนา (Implementation) และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานประจำจากส่วนราชการหน่วยงาน

2. เครื่องมือการวิจัย

แบบเก็บข้อมูลครัวเรือน (Household study) และแบบเก็บข้อมูลชุมชน (Community study) ด้วยเครื่องมือที่เรียกว่า การสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างหรือการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Semi-structure Interviews) รวมถึงการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วมในบางกิจกรรมและผลสมผสานการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมในบางกิจกรรม สำหรับการศึกษาค้นคว้าจากเจ้าหน้าที่ของราชการก็จะดำเนินการโดยแบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Semi-structure Interviews) และศึกษาจากเอกสารของทางราชการและเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การเตรียมพื้นที่ กระบวนการค้นหากลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยทำการค้นหาผ่านการเดินทางเข้าไปในหมู่บ้าน กลุ่มแรกที่นักวิจัยเข้าไป คือ โรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านเพื่อหาข้าราชการครูที่รู้จักมักคุ้นกัน เนื่องจากผู้วิจัยเคยเป็นอดีตข้าราชการครูในโรงเรียนประถมศึกษามานาน 16 ปี จึงมีความรู้จำมักคุ้นกับข้าราชการครูเหล่านั้น แล้วทำการแจ้งถึงวัตถุประสงค์ให้ทราบ กลุ่มที่สอง คือ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กลุ่มที่สาม คือพระภิกษุ โดยเฉพาะเจ้าอาวาสวัดบางคูเวียง วัดบางหว้าและวัดเกาะเพชร นอกจากนี้ในระหว่างช่วงเวลาที่พยายามสร้างความคุ้นเคย ผู้วิจัยจะเข้าออกระหว่างสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช กับหย่อมบ้านหรือชุมชนเป้าหมายอยู่ตลอดเวลา เฉลี่ยสัปดาห์ละ 1 วันทุกหมู่บ้าน ในการเข้าไปนี้ จะสังเกตการณ์การมีส่วนร่วมในกิจการของชุมชน เช่น ร่วมประชุมระหว่างโรงเรียน กรรมการศึกษาและชาวบ้านในการเตรียมการสร้างอาคารเรียนเพื่อรองรับการขยายชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ของโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาโรงเรียนบ้านบางคูเวียง การไปร่วมดูแลการสร้างอาคารเรียน ตลอดจนถึงติดตามพระนิสิตของมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ออกไปแสดงธรรมในการศึกษาภาคสนามโดยการประสานกับเจ้าอาวาสวัดบางคูเวียง วัดบางหว้า และ วัดเกาะเพชร 2 คืน 3 วัน วัดละ 2 รูป จำนวน 6 รูป การสร้างความคุ้นเคยกับบุคคลดังกล่าวเหล่านั้นเป็นผู้ประสานเบื้องต้น นำไปสู่การค้นหาแหล่งข้อมูลหรือผู้ให้ข้อมูลหลัก

3.2 การเก็บข้อมูลครัวเรือน โดยให้นักศึกษาโปรแกรมรัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช จำนวน 32 คน เก็บข้อมูลครัวเรือน หย่อมบ้านละ 4 วัน โดยมีผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย เป็นผู้ควบคุม รวมทั้งมีนักศึกษา

ปริญญาโทจากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 1 คน นักศึกษาปริญญาโทสาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง 1 คน มาร่วมฝึกประสบการณ์ภาคสนาม เพื่อเสริมประสบการณ์ในการศึกษาวิชาอิสระ (Individual study) ช่วยเหลือการเก็บข้อมูลด้วย

3.3 การเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก

1) การเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่ห้วยอมบ้านหรือชุมชนเป้าหมาย ผู้วิจัยได้สร้างความสัมพันธ์และแจ้งวัตถุประสงค์ให้ทราบ แล้วทำการเก็บข้อมูลไปเรื่อยๆ เก็บทุกวันที่เข้าสู่ชุมชนนั้นๆ เป็นการเก็บซ้ำแล้วซ้ำอีกในประเด็นต่างๆ โดยพูดคุยให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด และเขียนหรือจดบันทึกหรือขออัดลงในแถบบันทึกเสียงในบางเรื่องบางครั้งที่ควรอัด ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักรู้สึกประหม่า

2) การเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักจากตัวแทนข้าราชการ

3.4 การเก็บข้อมูลการพัฒนาจากเอกสารทางราชการ โดยในระยะแรกของการทำการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จากหน่วยงานระดับจังหวัดมาเก็บไว้ทุกอย่าง และได้รับความร่วมมือในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลเอกสารเป็นอย่างดี เนื่องจากผู้วิจัยเคยช่วยราชการฝ่ายแผนงานและงบประมาณ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช จึงมีความสนิทสนมกับข้าราชการฝ่ายแผนงานและข้าราชการอื่นๆ ในส่วนราชการต่างๆ อยู่เป็นเบื้องต้นแล้ว

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษานี้ หน่วยการวิเคราะห์ คือ พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังทั้งหมด ดังนั้นจึงใช้การวิเคราะห์โดย “หาแบบแผนพฤติกรรมหรือการค้นพบที่เกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่า” มาสร้างเป็นข้อสรุปทั่วไปในการศึกษาแต่ละห้วยอมบ้านหรือแต่ละชุมชน สุดท้ายจะ “ตีความในเชิงวิเคราะห์” (interpretation analysis) โดยการเชื่อมโยงความเป็นเหตุความเป็นผลระหว่างปัจจัยหรือเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมว่าเชื่อมโยงกันอย่างไร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

งานทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับผู้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีหลายชิ้นที่น่าสนใจและเกี่ยวข้องประเด็นที่ศึกษาพบว่า มี

วุฒิ ประภาวดี⁴⁰ ได้ศึกษาการถือครองที่ดินกับประสิทธิภาพการผลิตข้าว ตำบลเชียรเขา อำเภอปากพนัง พบว่า 1) ชาวนาถือครองที่ดินร้อยละ 50.28 มีที่นาแต่เป็นผู้เช่านาเพิ่มเติมร้อยละ 31.89 และเช่านาทั้งแปลงร้อยละ 17.83 2) ผลการถือครองที่ต่างกันไม่ได้มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติของผลผลิตต่อไร่ 3) ภาวะและประสิทธิภาพการผลิตข้าวยังอยู่ในแบบล้าสมัย การผลิตยังอาศัยธรรมชาติเกือบทั้งสิ้นจึงทำให้ประสิทธิภาพในการผลิตต่ำเฉลี่ยไร่ละ 24.93 ถัง” นอกจากนี้ปัญหาและแนวโน้มการเช่านา มีสาเหตุการเช่านามาจากการสืบทอดและการเพิ่มประชากร ที่ต้องแบ่งปันที่ดินแปลงใหญ่ๆ ให้ทายาทลงเป็นแปลงเล็กเรื่อยๆ การตัดถนนหนทางใหม่ ทำให้ขายที่ดินเพราะราคาสูงขึ้น โดยที่ปัญหาการเป็นหนี้สินพบว่ามีทั้งกลุ่มผู้มีที่นา ผู้เช่านาบางส่วน และเช่านาทั้งแปลง ทั้งนี้เพราะค่าใช้จ่ายในเครื่องจักร หรือซื้อวิทยากรหรือเทคโนโลยี เช่น ปุ๋ย และการขายข้าวที่ถูกผูกขาดด้วยผู้ซื้อน้อยราย

พอลตา แก่นแก้ว⁴² ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง ตั้งแต่การจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ.2439 ถึง พ.ศ.2525 พบว่าการเปลี่ยนแปลงแบ่งออกเป็นช่วงสำคัญ ได้ 3 ช่วง คือช่วงแรก พ.ศ.2439 ประเทศไทยได้ดำเนินการบำรุงชุมชนนี้อย่างจริงจัง เพราะความสำคัญจากการเป็นเมืองท่าที่สำคัญและทำเลการปลูกข้าว โดยที่รัฐบาลได้จัดตั้งอำเภอเปี้ยชังเมื่อ พ.ศ.2439 เป็นอำเภอปากพนัง เมื่อ พ.ศ.2460 และส่งเสริมการคมนาคม ได้แก่การขุดคลอง สร้างถนน และไปรษณีย์โทรเลข ส่งเสริมกิจการสีข้าว ค้าข้าว ปลูกฝ้ายและมะพร้าว ประกอบกับชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวร ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวมาก ช่วงสองตั้งแต่ พ.ศ.2482 ถึง 2515 ปัจจัยเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลง คือ สงคราม สงคราม และมหาตภัย เมื่อ พ.ศ.2505 ทำให้การผลิตและการค้าข้าวซบเซา การสร้างถนนหนทางทำให้ความเจริญย้ายศูนย์ไปที่อื่นๆ จำนวนคนอพยพออกจากปากพนังไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น ช่วงที่สาม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ช่วง พ.ศ.2516 ถึง พ.ศ.2525 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจทรุดโทรม เพราะราคาน้ำมัน โรงสีไฟปิดกิจการ ประมงเริ่มมีบทบาทแต่ราคาน้ำมันสร้างปัญหา และการค้าจึงทรุดโทรมต่อเนื่องมาแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง พ.ศ.2525

สถิติ นิยมญาติ” ได้ศึกษาวัฒนธรรมกับความยากจน จากครอบครัวชาวนาที่ยากจนและชาวนาไม่ยากจนในเขตพื้นที่ใกล้เคียงที่ว่าการอำเภอเชียรใหญ่กับอำเภอดวนขุน จังหวัดพัทลุง พบว่า 1) การมีบรรพบุรุษยากจนและครัวเรือนขนาดใหญ่มีโอกาสเกี่ยวโยงกับความยากจน 2) การที่พ่อแม่ไม่ได้เข้มงวดกับการเลี้ยงลูก มีโอกาสที่จะสร้างปัญหาภายหลัง ทำให้ครอบครัวที่ยากจนอยู่แล้วยากลำบากลงไปอีก 3) การพบปะสังสรรค์ในวงแคบแค่หมู่บ้าน การไม่มีอำนาจ ไม่กล้าเสี่ยง มีส่วนเกี่ยวโยงกับความยากจน 4) การที่ชาวนายากจนมีค่านิยมที่ “เน้นปัจจุบันมากกว่าอนาคต” ไม่ค่อยรักความก้าวหน้า และเน้นความหรูหราในบางเรื่องมีส่วนเกี่ยวโยงกับความยากจน 5) การมีทักษะในการประกอบอาชีพน้อยชนิดเกินไปไม่สามารถเสริมการทำงาน และไม่สามารถเข้ากับผู้อื่นในหมู่บ้านได้ดี ทำให้เสียเวลากับการพยายามปรับปรุงฐานะเศรษฐกิจของตนอย่างมาก 6) การชอบเล่นการพนัน การทำงานวันละไม่กี่ชั่วโมง การกู้เงินนอกระบบในอัตราดอกเบี้ยสูงและการไม่ขยันขันแข็ง ล้วนทำให้ยากจนได้ทั้งสิ้น 7) การที่ชาวนายากจนไม่เข้าถึงสถาบันทางเศรษฐกิจ เข้าไม่ถึงนักการเมือง เข้าไม่ถึงเจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง ตลอดจนปิดหูปิดตาไม่ท่องเที่ยวตามเมือง ทำให้ชาวนายากจนเสียเปรียบและเสียโอกาสในการปรับปรุงฐานะทางเศรษฐกิจ หลังจากนั้นสถิติ นิยมญาติ” ได้ศึกษาอีกครั้งหนึ่งเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการทำงานของเกษตรกรในภาคใต้ยุคใหม่ ซึ่งศึกษาในพื้นที่เดียวกันอีก พบว่า 1) วัตถุประสงค์การทำงานมีทั้งการบริโภคและเพื่อการขาย ขึ้นอยู่กับท้องที่ โดยที่ลุ่มน้ำปากพนังมีวัตถุประสงค์เพื่อขายเป็นหลัก 2) อุปกรณ์ที่ใช้ทำงานและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้ง ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช รถไถเดินตาม รถแทรกเตอร์ เครื่องสูบน้ำ เครื่องนวดข้าว รถเกี่ยวข้าว นอกจากนี้พันธุ์ข้าวที่ทางราชการส่งเสริม จะปลูกกันมากขึ้น 3) ลักษณะของที่ดินนา ส่วนใหญ่จะเป็นนาที่ลุ่มประมาณร้อยละ 50 ที่ดอนร้อยละ 30 และทำทั้งนาดอนและนาลุ่ม ร้อยละ 20 โดยมีขนาดของที่ดินทำนา 20-30 ไร่ ประมาณร้อยละ 50 10-15 ไร่ประมาณร้อยละ 25 2-7 ไร่ประมาณร้อยละ 20 และเกิน 50 ไร่ ประมาณร้อยละ 5 ซึ่งมีทั้งการถือครองของตนเองและเช่าผู้อื่นมาทำเพิ่มเติมด้วย 4) เงินทุนที่ใช้ในการทำงานและแหล่งที่มา ในอดีตเงินทุนที่ใช้เพียงเล็กน้อย เช่น ฝาล แกะ ปะหน้ำ มีดพรว แต่ปัจจุบันต้องใช้เงินทุนสูงมาก หรือแทบทุกขั้นตอนต้องใช้เงินทุนทั้งสิ้น โดยแหล่งที่มา 4 ทางคือ เงินสะสม⁴⁵ เงินกู้จากธนาคารเกษตรและสหกรณ์ เงินจากการทำงานจ้าง และเงินที่บุตรส่งให้ 5) ความเข้มข้นของการใช้ที่ดิน พบว่าร้อยละ 75 ใช้ที่ดินเพื่อปลูกพืชอย่างเดียว และเลี้ยงปลาในนาข้าวบ้างเล็กน้อย อีกร้อยละ 25 มีความเข้มข้นในการใช้ที่ดินเพื่อปลูกพืชเกินกว่า 2 ชนิด หรือปลูกพืชในลักษณะต่อเนื่อง

(multiple cropping) 6) นิสัยของชาวนา มีความขยันขันแข็งน้อยกว่าอดีต ปัจจุบันพบว่าจะมีเวลาทำนาปีละ 8 เดือน วันละ 8 ชั่วโมง ระหว่างที่ว่างเว้นจากการทำนา 4 เดือนนั้น ร้อยละ 80 จะทำงานบางอย่าง ในขณะที่ร้อยละ 20 ปลอยให้ผ่านไปเฉยๆ โดยอาจจะเล่นการพนัน หรือ อบายมุขที่มีอย่างดาษดื่น

อภิชาติ การ์ิกานูจน์⁶⁶ กล่าวถึง คุณธรรมในความเป็นพลเมือง ซึ่งเขาได้เสนอว่ามี 4 ประการ คือ ประการแรก แนวคิดเรื่องการสร้างจิตภาพความเป็นพลเมือง ประการที่สอง แนวคิดเรื่องความเท่าเทียมกัน ประการที่สาม แนวคิดเรื่องพลังทางการเมืองของประชาชน ประการที่สี่ แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมแบบชนบท โดยมีเงื่อนไขหลักที่สำคัญ คือ การร่วมกันต่อสู้กับความยากลำบากในการทำมาหากินมาตั้งแต่อดีต เป็นการต่อสู้ร่วมกันบนพื้นฐานความเป็นสัมพันธ์ฉันเครือญาติ มีการเกาะกลุ่มและปรึกษาหารือกันแทบทุกเรื่องตลอดเวลา เงื่อนไขเหล่านี้ได้ผ่านกระบวนการทางสังคมจนเกิดเป็นคุณธรรมที่ทุกคนยึดถือปฏิบัติและยอมรับ ได้แก่ การลดบทบาทและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพล การสร้างค่านิยมผู้นำที่ดีมีความซื่อสัตย์สุจริตและการรวมตัวต่อสู้กับปัญหาต่างๆ

ส่วนงานของณรงค์ เพชรประเสริฐ⁶⁷ ได้ศึกษาถึง "เศรษฐกิจชุมชน : ความเป็นไปได้" เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาหรือในทำนองวิจัยปฏิบัติการ (Action research) หาตัวแบบ (Model) การพัฒนาเศรษฐกิจระดับชุมชน โดยการจัดตั้งบริษัทชุมชนขึ้นที่ตำบลเขาพังไกร อำเภอหัวไทร พบว่า ประการแรก การผลิตเพื่อขายหรือธุรกิจเป็นประสบการณ์สำคัญของคนกลุ่มน้ำปากพ่อง ซึ่งคนกลุ่มน้ำปากพ่องไม่เคยมีปัญหาเกี่ยวกับพ่อค้าคนกลางตลอดมาแต่อดีต ไม่เคยคิดตอบโต้ในทางรุนแรงและที่สำคัญจะพยายามประสานกับพ่อค้าคนกลาง นักธุรกิจที่มีบทบาทสำคัญ ประการที่สอง ประสบการณ์การรวมกลุ่มของคนที่นี่เป็นพื้นฐานสำคัญในการทำให้อุตสาหกรรม ประการที่สาม การทดลองเพื่อการแสวงหาวิธีการเพื่อการดำรงอยู่ที่ดีของครัวเรือนและชุมชนตลอดเวลา เคยทดลองทำกลุ่มเกษตรกรก็เคยลองมาแล้ว สหกรณ์ก็เคยลองมา ประการที่สี่ ปัจจัยในความสำเร็จ 1 ใน 9 ประการ⁶⁸ นั้น จะมี "ปัจจัยปฏิสัมพันธ์กับภายนอก" ซึ่งนี่คือวิถีชีวิตที่เคยเป็นมาแต่อดีตที่คนกลุ่มน้ำปากพ่องได้ดำเนินการสร้างเครือข่ายในลักษณะต่างๆ

ณรงค์ บุญสวดยชวัญ⁶⁹ ได้ศึกษาถึงความขัดแย้งทางสังคมในบริบทการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น หรือกรณีนาข้าวกับนาทุ้ง ในท้องที่ตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร มาจากกระบวนการผลิตที่ขัดกันระหว่างนาข้าวกับนาทุ้ง เนื่องจากน้ำเสียหรือน้ำเค็มจาก

บ่อกังวี่วี่ซึ่มและถูกปล่อยและถูกน้ำท่วมน้ำเค็มที่ถูกปล่อยลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติให้ท่วมพื้นที่นาข้าว สภาพดังกล่าวเป็นผลมาจาก ประการแรก การเห็นตัวอย่างผู้เลี้ยงกุ้งในพื้นที่ตำบลอื่นๆประสบความสำเร็จ จึงมีข้าราชการและชาวนาที่ฐานะดีไปเริ่มต้นเลี้ยงกุ้งขยายตัวมากขึ้น ประกอบกับมีข้าราชการที่เป็นบุคคลในท้องถิ่นย้ายถิ่นไปปฏิบัติราชการที่อื่นหันกลับมาทำบ่อกังวี่เป็นตัวอย่างแก่ชาวนาทั่วไป ประการที่สอง กำไร เป็นแรงจูงใจ หรือกำไรเป็นตัวเร่ง ประการที่สาม นโยบายของรัฐ ที่มีวิธีการส่งเสริมผ่านกลไกในพื้นที่อำนวยความสะดวกการทำนากุ้ง เช่น การเจาะถนน ทนและการให้กู้เงินทุนหรือสินเชื่อ การมีข้าราชการของรัฐเป็นตัวแทนเลี้ยงกุ้งให้ชาวบ้านมั่นใจในอาชีพใหม่และนโยบายระดับมหัพภาค ทำให้เกิดผลจากการทำนากุ้งต่อเกษตรกรและชุมชน 1) ทำให้นาข้าวไม่สามารถเพาะปลูกได้มาตั้งแต่ พ.ศ.2532 พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกปล่อยทิ้งไว้ให้เป็นพื้นที่ท่วมขังของน้ำเค็ม 2) ขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภค 3) เกิดภาวะทุพโภชนาการของนักเรียน 4) เกิดการจ้างงานในธุรกิจต่อเนื่องของนากุ้ง ทั้งการเป็นแหล่งงาน การรับจ้างจับกุ้ง 5) ความยากจน เนื่องจากการขาดแคลนเงินสด และค่าครองชีพสูง 6)หนี้สินพอกพูน ทั้งนี้จากอดีต หนี้ในการจ่ายเมื่อนากุ้งเข้ามา และหนี้จากการลงทุนทำนากุ้ง 7) การลักขโมยวัสดุอุปกรณ์บ่อกังวี่และลักขโมยทอดแหกุ้งในบ่อ 8) จำนวนเด็กศึกษาต่อลดลง ส่วนผลจากความขัดแย้งกันเองระหว่างนักธุรกิจนากุ้งด้วย นอกจากนี้ณรงค์ บุญสวี่ขวัญ⁵⁰ ได้ศึกษาถึงการตอบสนองของประชาชนและภาคราชการต่อโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง พบว่าประชาชนตอบสนองค่อนข้างสูงมาก เพราะประการแรก ความขาดแคลนการพัฒนาทั้งโครงสร้างพื้นฐานและการพัฒนาคุณภาพชีวิตมาตั้งแต่อดีต ประการที่สอง มีแรงจูงใจจากอาชีพใหม่ๆ เช่นนากุ้ง ไร่สวนผลไม้ เพียงแต่ประชาชนยังหวาดหวั่นถึงความสำเร็จและโอกาสและยังกังขา เพราะผู้ปฏิบัติงานหรือข้าราชการยังคงเป็นบุคคลกลุ่มเดิมๆในการที่เคยเกี่ยวข้องกับพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง นอกจากนี้แนวทางหรือบางกิจกรรมก็เป็นกิจกรรมเก่าที่นำมาผนวกเข้ากับโครงการพระราชดำริ รวมทั้งการใช้งบประมาณจำนวนมากด้วย สำหรับรูปแบบการตอบสนอง นั้นมีการเสนอความคิดเห็นด้วยการมีการสำรวจชื่อนักธุรกิจนากุ้งหรือผู้ประสงค์ที่จะเลี้ยงกุ้งประมาณ 2,000 ชื่อ ให้เปลี่ยนแปลงสถานที่สร้างเขื่อนปากพนังไปที่ตำบลการะเกดอำเภอเชียรใหญ่แทน ดังนั้น นักธุรกิจนากุ้งค่อนข้างมีกิจกรรมหรือมีบทบาทมากกว่าเกษตรกรนาข้าว

สนิท มณีตุลย์⁵¹ ได้ศึกษาถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมหรือมีการทำนากุ้งที่ตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร ผลการศึกษาของเขาพบ

ว่า 1) วิถีชีวิตก่อนมีการทำนาทุ่ง ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรมแบบธรรมชาติ มีการใช้เทคโนโลยีแต่เพื่อการทำสวน⁵² สภาพความเป็นอยู่ไม่เดือดร้อน และสัมพันธ์กับสังคมภายนอกค่อนข้างน้อย เป็นสังคมเครือญาติ ยึดมั่นในศาสนาและวัฒนธรรม ชาวนาดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลกันโดยชาวนา ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าคอยปกป้องช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในฐานะด้อยกว่า แบ่งที่ดินทำกินให้ยืมโดยหวังแรงงานมากกว่าค่าเช่าและดอกเบี้ย 2) การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงทำนาทุ่ง โดยเริ่มจากระบวนการที่นายทุนต่างชาติและนายทุนต่างถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐอำนวยความสะดวกให้นายทุนเข้ามา ขณะเดียวกันก็ชักชวนให้เลิกทำนาข้าวหันมาเลี้ยงกุ้งแทน ปรากฏว่านายทุนท้องถิ่นและชาวนาหัวก้าวหน้าตอบสนองด้วยดี ส่วนชาวนามีทั้งฝ่ายที่ต้องการทำนาและอยากเลี้ยงกุ้ง แต่ในที่สุดสู้กระแสながงไม่ได้ ต้องหยุดการทำการเกษตรกรไปอย่างสิ้นเชิง 3) วิถีชีวิตในช่วงที่มีการทำนาทุ่ง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพตามแบบสังคมอุตสาหกรรม คือ แบ่งงานกันทำหน่วยการผลิตขายออกจากครัวเรือนไปสู่โรงงาน การเพาะเลี้ยงกุ้ง และกิจกรรมต่างๆ ที่ต่อเนื่อง และทำการผลิตเพื่อขายคราวละมากๆ ในการประกอบอาชีพต้องมีนายหน้าและต้องพึ่งพาเงินทุนและเทคโนโลยี จนทำให้เดือดร้อนเพราะตกอยู่ภายใต้การแสวงหาผลประโยชน์จากนายทุนแทบทุกทาง สำหรับการดูแลของรัฐได้ให้การสนับสนุนนาทุ่งที่มองว่าสามารถสร้างรายได้จากการเก็บภาษี

ไพศาล นิเมสุวรรณ⁵³ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำที่บ้านปากกระวะ อำเภอหัวไทร พบว่าการเปลี่ยนแปลงเริ่มชัดเมื่อ พ.ศ.2519 เมื่อมีการตัดถนนสายหัวไทร สงขลา กระแสเศรษฐกิจและค่านิยมแบบเมืองไหลเข้ามา โครงสร้างการผลิตเปลี่ยนแปลงไปการผลิตเพื่อค้ามากขึ้น เป็นผลให้หมู่บ้านตกอยู่ในการพึ่งพาสังคมภายนอก บริโภคสินค้าและบริการจากภายนอก แต่โครงสร้างการผลิตและรายได้ยังไม่เปลี่ยนแปลง ค่าใช้จ่ายเพิ่ม จนมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น นำไปสู่การขายที่ดิน และมีการอพยพออกไปหางานทำเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แม้ทางราชการจะพยายามช่วยก็ไม่ได้ผล จนกระทั่งเศรษฐกิจของบ้านเปลี่ยนไปเมื่อ พ.ศ.2530 เมื่อมีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ บ้านปากกระวะจึงเป็นพื้นที่เป้าหมายของนักลงทุนและผู้ประกอบการ มีการกว้านซื้อที่ดินมาปรับสภาพการทำนาทุ่งทั้งในรูปบุคคลและกลุ่มบุคคล มีบริษัทน้อยใหญ่มาตั้งที่นี่ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อบ้านปากกระวะ 1) เปลี่ยนโครงสร้างการผลิตจากนาข้าวไปสู่การทำนาทุ่ง 2) ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นจากการสังเกตสภาพบ้านที่สร้างขึ้นใหม่ในช่วง พ.ศ.2536-2537 ตามแนวทางหลวงแผ่นดินสายดังกล่าว เช่นเดียวกันกับเป็นหนี้สินทั้งธนาคารและแหล่งเงินกู้นอกระบบเพื่อนำมาเลี้ยงกุ้ง 3) การเจริญเติบโต

ทางเศรษฐกิจและการหมุนเวียนของกระแสเงินในกระแสธุรกิจกึ่งกุลาดำทุกกิจกรรมในอำเภอหัวไทรไม่ต่ำกว่าเดือนละหลายร้อยล้านบาท มีธุรกิจต่อเนื่องต่างๆ 4) ค่านิยมทางเศรษฐกิจบริโภคทุกอย่าง แข่งขันกันในเรื่องความร่ำรวย เครื่องประดับ สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ 5) ต้องพึ่งพาทางเศรษฐกิจแบบเบ็ดเสร็จ 6) การเคลื่อนย้ายแรงงานกลับบ้านเพื่อทำงานในกิจกรรมต่างๆของนาุ้ง 7) ความขัดแย้งในการประกอบอาชีพ ระหว่างนาข้าวกับนาุ้ง ที่น้ำเค็มจากนาุ้งรั่วซึมลงสู่นาข้าว และมีผลกระทบต่อการประมงด้วย 8) การเปลี่ยนแปลงราคาที่ดินราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จาก พ.ศ.2530 ไร่ละ 4,000 -5,000 บาท เมื่อ พ.ศ.2538 ราคาสูงไร่ละ 200,000 บาท สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม 1) วิถีชีวิตที่ผสมผสานระหว่างเมืองกับชนบท ต้องทำงานด้วยเวลากำหนดตายตัว 2) ความสัมพันธ์ของชาวบ้านส่วนตัวต่ำลง แต่ความสัมพันธ์แบบผลประโยชน์เป็นสำคัญ การซื้อขายเข้ามาแทนที่ 3) ค่านิยมในหมู่บ้าน มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น ความเชื่อโชคลางลดลง การเลี้ยงกุ้งมีความเป็นวิชาการมากขึ้น มีความนิยมทางเศรษฐกิจมากขึ้นเป็นลำดับ ความสนใจในประเพณีลดลง การพักผ่อนในร้านอาหารแทนครอบครัว 4) การรวมกลุ่มทางสังคมในด้านผลิต เช่น สหกรณ์ กลุ่มร่วมทุนเลี้ยงกุ้ง และบริษัท และกลุ่มวัยรุ่นที่รวมตัวกันเที่ยวทั้งวัยรุ่นรักเรียนและวัยรุ่นเลี้ยงกุ้งเพื่อการเที่ยวเตร่ 5) คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้นหลังการประกอบการเลี้ยงกุ้งคือมีความอยู่ดีกินดี มีบ้านสภาพมั่นคง 6) ปัญหาสังคม ได้แก่ความขัดแย้งในหมู่บ้าน การดื่มสุรา การพนัน การลักขโมย ยาเสพติด และปัญหาโรคเอดส์ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังมีกุ้งกุลาดำ 1) ปรากฏว่ามีเจตคติและจิตสำนึกทางการเมืองเพิ่มขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ 2) ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ เป็นไปในทางที่ดีขึ้น มีการออกพบปะประชาชนมากขึ้น การรวมกลุ่มพัฒนาหมู่บ้านมากกว่าแต่ก่อน ผู้นำและประชาชนประสานกันใกล้ชิด 3) การบังคับใช้กฎระเบียบของหมู่บ้าน ด้วยการลงโทษทางสังคมมากกว่าข้อตกลง 4) มีการรวมกลุ่มและสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกเกี่ยวกับธุรกิจกุ้ง ทั้งน้ำมันราคากุ้ง นอกจากนี้ยังเปลี่ยนแปลงในสภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งสภาพดินที่เปลี่ยนไปเป็นดินเค็มที่ดินร้อยละ 90 ถูกเปลี่ยนเป็นนาุ้ง สภาพน้ำที่เค็ม สกปรก มีสารปนเปื้อน ระบบนิเวศวิทยาโดยรวมถูกทำลายเสื่อมโทรมถึงจุดวิกฤติ

อนุวัติ พานทอง^{๔๔} ศึกษาผลการทำไร่นาสวนผสมของครัวเรือนเกษตรกร อำเภอปากพนัง พบว่า การทำไร่นาสวนผสมก่อให้เกิดผลดีในแง่ทางเศรษฐกิจ คือ ทำให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น มีผลิตภาพที่ดินสูงกว่าระบบการเกษตรอื่นๆ รวมทั้งเป็นการลดภาระค่าใช้จ่าย

การบริโภคอาหารในครัวเรือนลง นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดผลดีทางสังคม คือ ทำให้มีแรงงานกลับเข้ามาทำงานในฟาร์มเพิ่มขึ้น รวมทั้งเป็นแหล่งรองรับแรงงานส่วนเกินในท้องถิ่น ส่วนผลทางด้านสมดุลของระบบนิเวศในแง่ของการทำความอุดมสมบูรณ์ของดินเพิ่มขึ้น ลดการพังทลายของดิน ลดการทำลายของศัตรูพืช ลดความเสี่ยงของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ.

จากการตัวแทนผลศึกษาวิจัยในกลุ่มน้ำปากพวงที่ผู้วิจัยนำเสนอมาทั้งหมดนี้ สามารถสังเคราะห์ผลการวิจัยได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ จะเป็นเรื่องที่มีงานวิจัยกล่าวถึงมากที่สุด ทั้งนี้สามารถจะสรุปถึงสาเหตุที่งานเหล่านั้นให้ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ เพราะกลุ่มน้ำปากพวงเป็นแหล่งที่ในการผลิตข้าวและมีผลต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่สำคัญของนครศรีธรรมราชและภาคใต้มาแต่โบราณนั่นเอง แม้ว่าในผลการศึกษาวิจัยของงานบางชิ้นจะขัดกันค่อนข้างอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่บางประเด็นก็เสริมกันได้เป็นอย่างดี แต่นั่นไม่ได้สำคัญที่ผู้วิจัยจะเน้นเพราะว่าไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยชิ้นนี้ อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาอย่างละเอียดในหลายชิ้นก็บอกให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะปัจจัยทางด้านวิทยาการหรือเทคโนโลยีในการผลิตข้าว หรือการเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตจากข้าวเป็นไร่สวนผสม และกุ้งกุลาดำ เป็นต้นว่า งานของวุฒิประภาวดี งานของสถิตย์ นิยมญาติ งานของพอลตา แก่นแก้ว หรือแม้กระทั่งงานของอนุวัต พานทองก็ตาม ส่วนงานวิจัยบางชิ้นได้อธิบายผลจากการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาหนึ่งๆ ที่เกิดขึ้น เช่นงานของณรงค์ บุญสวขวัณ งานของไพศาล นิมสุวรรณ งานของสนิท มณีดุลย์ ส่วนปัจจัยการตลาด พบว่ามีการสนใจเฉพาะพลังของการตลาดปากพวงในเชิงประวัติศาสตร์ เช่นงานของพอลตา แก่นแก้ว แต่งานของวุฒิ ประภาวดี ก็ให้สาระของการตลาดในช่วงหลังการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติไว้พอสมควร สำหรับทางด้านสังคม จะพบว่ามีความสนใจในการศึกษาค่อนข้างน้อย แต่ที่สำคัญในการศึกษาที่มีอยู่นั้นให้รายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นตัวของตัวเอง งานของณรงค์ บุญสวขวัณ และงานของอภิชาติ การิกานุจน์ ได้อธิบายให้เห็นของกระบวนการทางสังคม (Social movement) ที่เป็นการแสดงออกเพื่อการดำรงชีวิตของตนเองมากกว่าจะเป็นผู้พึ่งพาผู้อื่นหรือภายนอกท่ามกลางกระแสเศรษฐกิจของผู้คนในกลุ่มน้ำปากพวง และการแสดงออกในลักษณะของความเป็นพลเมือง (Citizenship) ด้วยบทบาทของการเป็นผู้ที่ต้องการมีส่วนร่วมการตัดสินใจในการสาธารณะของชุมชนหรือท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ในประเด็นสุดท้ายนี้ ได้ให้ปรากฏการณ์ที่สามารถตีความได้ว่ากลุ่มน้ำปากพวง

มี “ต้นทุนทางสังคม” หรือ Social cost ที่เข้มแข็งหรือมีศักยภาพภายในเพียงพอการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นพลังในการพัฒนา การมีส่วนร่วมกับกลไกรัฐเพื่อการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี สังคมที่ดึงมาได้ จากประสบการณ์ในการจัดการตนเอง ครอบครัว และชุมชนที่อาศัยอยู่ ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงอธิบายได้ หรือการที่ลุ่มน้ำปากพนังมีองค์ความรู้ มีการพึ่งตนเอง และจัดการตนเองได้ สอดคล้องกับความหมายของคำว่า Folk management skill ที่ Robert Iversen⁵⁵ ที่หมายถึงการที่ชุมชนท้องถิ่นมีทักษะในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งปัญหาการดำรงชีวิตปกติ , การรักษาความปลอดภัย ดังนั้นในการพัฒนาจะมองข้ามปัจจัยนี้ไม่ได้ นั่นก็คือสิ่งที่มีอยู่ หรือพลังที่ “นอนเนื่อง” ⁵⁶ หรือต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถนำมาสรรค์สร้างให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสาธารณะ และรายละเอียดจากงานวิจัยลุ่มน้ำปากพนังดังกล่าวข้างต้นนับว่าต้นทุนนี้มีลักษณะเด่นชัด

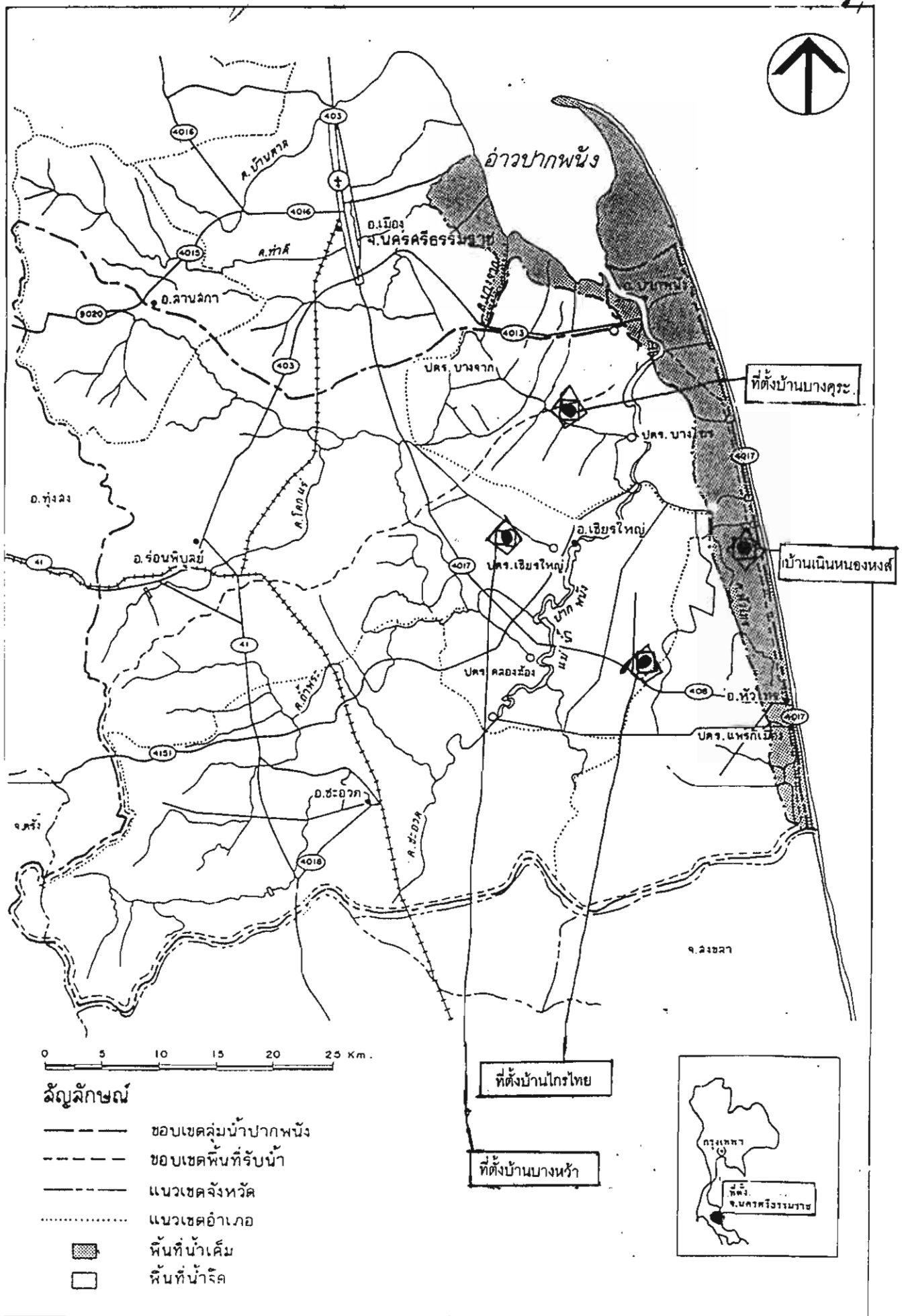
ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปเบื้องต้นที่ใช้เป็นกรอบการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังว่า พื้นที่นี้คือพื้นที่ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ทำให้การศึกษากการเปลี่ยนแปลงของลุ่มน้ำปากพนังจึงต้องพิจารณาผ่านระบบเศรษฐกิจเป็นหลักและด้านสังคมเป็นส่วนเสริม ส่วนปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงที่พบจากงานเหล่านั้น พบว่ามีสาเหตุจากปัจจัยทางวิทยาการหรือเทคโนโลยี ปัจจัยจากการตลาดหรือระบบการค้าขาย และเช่นเดียวกับผลการเปลี่ยนแปลงต่างๆ สามารถใช้เป็นประโยชน์ในการกำหนดเป็นแนวทางสำคัญเพื่อการวิจัยในงานนี้ด้วย.

เอกสารและบุคคลที่อ้างอิง

- ¹ บรรยายสรุปอำเภอปากพนัง ,31 ตุลาคม 2541, หน้า 2
- ² สุภาวศ์ จันทวนิช , 2536 หน้า 2-8-2-11
- ³ Zanden, James W. Vander. ,1988 p.590
- ⁴ Vago. Steven ,1989 , p.9
- ⁵ สนิท สมัครการ ,2538, หน้า2, ได้อธิบาย โดยเขาให้ความหมายแยกออกจากกันระหว่างคำว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
- ⁶ รูปแบบการพัฒนา (Patterns of Change) ตัวอย่างเช่น รูปแบบการพัฒนา (Development) อมร รัชศาสตร์ (2515:8) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาเป็นหนึ่งในสามของกระบวนการเปลี่ยนแปลง อันได้แก่ ความเจริญเติบโต การแปลงรูป และการพัฒนา และได้สรุปไว้ว่า การพัฒนา คือ การเปลี่ยนระบบที่กระทำการ (Development is Changes in the system which performs) โดยได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการบริหารนั้น (อมร รัชศาสตร์และชิตติยา กรรณสูตร,2515:17) ยิ่งพัฒนามากก็ยิ่งทำให้อำนาจของฝ่ายปกครองอ่อนลง มิให้กุมอำนาจและความมั่งคั่ง เกียรติไว้มากเกินไป ส่วน กระแสด้าน เช่น La Palombara (Spengler, Traditional, Values and Socio-Economy Development อ้างถึงใน Ferrel Heady, Public Administration :A comparative perspective) แปลโดย ทองศรี กำภู ณ อยุธยา ,2526:49) การพัฒนา หรือ "การทำให้ใหม่ขึ้น" เป็นฉบับที่เอาตัวอย่างมาจากประเทศตะวันตก (Anglo-American standard for Modernization) ชนิดที่ไม่เข้าใจและบางครั้งนำไปใช้โดยไม่ตั้งใจ อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการพยายามเน้นการอธิบายความหมายคล้ายๆกันกับคำว่า การพัฒนา คือ การทำให้ทันสมัย (Modernization) ที่ Riggs (1966:369) ได้จำแนกออกเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม กล่าวคือ ความหมายแรก ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงบางส่วนของรูปแบบการเรียนรู้ ความเชื่อและการปฏิบัติ อันเป็นผลจากกระบวนการทำให้ทันสมัย ความหมายที่สอง การเปลี่ยนแปลงสังคม เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของระบบ
- ⁷ เช่น Stark. Sociology,1987, p. 434-440
- ⁸ Vago,1989 , p.85-112 ; Zanden,1988, p. 591-599
- ⁹ เช่น นันทิพย์ นาดสุภา , 2529, หน้า 85
- ¹⁰ วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ , 2536 , หน้า19
- ¹¹ จวิวรรณ ประจวบเหมาะ ,2536
- ¹² เบญจมา จิรภัทรพินิจและสารนิย ไทยนันท์ , 2350.
- ¹³ วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ , 2536 ,หน้า 14.
- ¹⁴ วัฒนา สุกงศ์ศิลป์ ,2541 , หน้า 16.
- ¹⁵ ปรีชา เมื่อกคเชนทร์, 2530.
- ¹⁶ วิยุทธ์ จำรัสพันธ์, 2536, หน้า 5-6,14
- ¹⁷ วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ ได้อ้างผลการศึกษาของก่อ สวัสดิพิพาณิษฐ์ ,2533, สุวิทย์ วีระศาสตร์และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข,2529 ด้วย.

- ¹⁸ วัฒนา สุกันต์ ,2541, หน้า 16-21.
- ¹⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2536, หน้า 30.
- ²⁰ Brown ,1994, p.159
- ²¹ Brown, 1994, p.159
- ²² สุเทพ สุนทรภัสส์ ,2540 , หน้า 384-405.
- ²³ ปริญญ์ ปราชญานุพร ,2539 ,หน้า 174.
- ²⁴ ปริญญ์ ปราชญานุพร , 2539 , หน้า 168.
- ²⁵ อมรา พงศาพิชญ์ ,2542 , หน้า 93.
- ²⁶ วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ , 2536 , หน้า 67-89.
- ²⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2536 , หน้า10-21.
- ²⁸ เทียนฉาย กิระนันท์ ,2526 , หน้า 296-297.
- ²⁹ ส่วนการย้ายถิ่นรูปแบบหนึ่ง คือ การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (international migration) มีศูนย์ศึกษาการย้ายถิ่น สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดย รองศาสตราจารย์ ดร.สุภางค์ จันทวานิช เป็นผู้อำนวยการ.
- ³⁰ เทียนฉาย กิระนันท์ ,2526 , หน้า 297.
- ³¹ เทียนฉาย กิระนันท์,2526 , หน้า 259. โดยอ้างจากทฤษฎีการย้ายถิ่นของ Everett S.Lee "A theory of Migration ,Demography, 3 (1966) P.P.47-57 และ Donald Bogue, Principle of Demography,1969: P.752-812
- ³² เทียนฉาย กิระนันท์ , 2528 , หน้า 299.
- ³³ เทียนฉาย กิระนันท์ , 2526 , หน้า 262-263.
- ³⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช , 2528 , หน้า 7-8.
- ³⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2536, หน้า 39-43.
- ³⁶ เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่มีความหมายครอบคลุมพื้นที่อำเภอปากพนัง เขียวใหญ่ หัวไทร และชะอวด
- ³⁷ อ้างถึงในนิพนธ์ วรณศิริ, 2535 , หน้า12-15.
- ³⁸ ตามความหมายที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ในบ้านกับเมือง , 2529.
- ³⁹ โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีกิจกรรมส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมในหมู่บ้านที่ตั้งอยู่รอบๆ บริเวณ 5 ประตุน้ำ ได้แก่ ประตุน้ำคลองบางไทร ประตุน้ำคลองสุขุม ประตุน้ำคลองค้อ ประตุน้ำคลองเขียวใหญ่ ประตุน้ำคลองบางจาก.
- ⁴⁰ วุฒิ ประภาวดี , 2522.
- ⁴¹ ชวนาทั่วประเทศผลิตข้าวได้ 27.85 ถึงต่อไร่ในฤดูกาลเพาะปลูก 2518/19.
- ⁴² พอลดา แก่นแก้ว , 2528.
- ⁴³ สถิต นิยมญาติ ,หน้า 2530.
- ⁴⁴ สถิต นิยมญาติ, 2542 , หน้า 89-98.
- ⁴⁵ มักเป็นคำรณโกนา และคำปุย.
- ⁴⁶ อภิชาติ การิกานนท์ , 2542.

- ⁴⁷ ณรงค์ เพชรประเสริฐ , 2542 , หน้า 170,174.
- ⁴⁸ ณรงค์ เพชรประเสริฐ , 2542 , หน้า 177-181.
- ⁴⁹ ณรงค์ บุญสวยขวัญ , 2536,หน้า ,41-45 , 53-73 , 71-79
- ⁵⁰ ณรงค์ บุญสวยขวัญ , 2538.
- ⁵¹ สนิท มณีตุลย์ , 2539.
- ⁵² ความหมายของเขา คือ การทำไร่นาสวนผสม .
- ⁵³ ไพศาล นิยมสุวรรณ , 2538 , หน้า 6-15.
- ⁵⁴ อนุวัติ พานทอง , 2540.
- ⁵⁵ อ่างถึงไทรอุทัย เลาหวิเชียร และวรเดช จันทร์ศร,2528 ,หน้า 96
- ⁵⁶ คำว่า "นอนเนื่อง" เป็นคำที่ รศ.อุดม หนูทอง เป็นผู้กล่าวคำนี้และอธิบายถึงสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนในการ
สัมมนาของ คณะวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย โครงการ เรื่อง โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับ
การพัฒนา ภายใต้เมธีวิจัยศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ที่ผู้วิจัยคิดว่าเป็นความหมายเดียวกับ
ต้นทุนสังคม

บทที่ 2

ลุ่มน้ำปากพนังภาพรวมและลักษณะเด่นบางประการ

ลักษณะพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นพื้นที่กว้างใหญ่ประมาณ 1.7 ล้านไร่ หรือประมาณเนื้อที่ร้อยละ 26.64 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัดนครศรีธรรมราช มีพื้นที่ครอบคลุม 5 อำเภอหลักของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอชะอวด และอำเภอเฉลิมพระเกียรติ² และบางส่วนของอำเภอเมือง อำเภอร่อนพิบูลย์ โดยมีแม่น้ำปากพนังและลำคลองสาขา จำนวน 119 สาย ที่มีความยาวรวมประมาณ 700 กว่ากิโลเมตร เป็นแนวแกนของการตั้งถิ่นฐานของประชาชน (ดูแผนที่ลุ่มน้ำปากพนัง) ลักษณะพื้นที่ประกอบด้วยสันทรายเชียรใหญ่ที่ทอดตัวจากทิศเหนือไปสู่อ่าวไทยได้เป็นเหมือนแนวกั้นพื้นที่ราบส่วนใหญ่ที่มีถึงร้อยละ 82.48 ของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังทั้งหมดและในจำนวนนี้ประกอบด้วยนาข้าวเป็นสัดส่วนการใช้ที่ดินมากสูงสุดประมาณ 745,516 ไร่ หรือร้อยละ 75.62³ กับพื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง , ป่าพรุคลองหมิง ในบริเวณบางส่วนของอำเภอชะอวด อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอจุฬาภรณ์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอร่อนพิบูลย์ จำนวนพื้นที่ป่าพรุมีประมาณ 67,326.25 ไร่⁴ จึงไม่ให้น้ำเบียดมาทำลายนาข้าวให้มีความรุนแรงจนเกินไปและซับน้ำแล้วกรองตะกอนไม่ให้ลงทับถมในลำแม่น้ำ ทำให้สองพื้นที่ที่มีการแบ่งหน้าที่กันอย่างเหมาะสมด้วย กล่าวคือ พรุเป็นแหล่งป่าของชุมชนที่คนลุ่มน้ำปากพนังใช้ประโยชน์ร่วมกันมาแต่อดีตในการใช้ไม้และของป่า ตลอดจนเป็นแหล่งพันธุ์ปลาที่สมบูรณ์มานาน ในขณะที่พื้นที่นาข้าวได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานและใช้ทำนาข้าว นอกจากนี้ พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังยังมีสภาพติดกับทะเลที่มีด้านหน้าติดกับอ่าวไทยทอดตัวจากอำเภอปากพนังไปยังอำเภอหัวไทรยาวประมาณ 50 กิโลเมตร ต่อเนื่องไปสู่จังหวัดสงขลา เนินหาดทรายจึงเป็นอีกแหล่งหนึ่งที่มีผู้อาศัยอยู่ด้วยการพึ่งพาทะเลเพิ่มเติมจากการพึ่งพาอาศัยนาข้าว ดังนั้นจากพื้นที่ที่เป็นที่ลุ่มกว้างใหญ่และมีลักษณะที่หลากหลายทางชีวภาพและหลากหลายทางภูมิศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วย ภูเขา , ที่ราบเชิงเขา , ที่ราบลุ่มป่าพรุ , สันทราย , พื้นที่นาข้าว , สันทรายริมทะเล ดังแผนภูมิลุ่มน้ำปากพนัง

โดยมีแหล่งน้ำและสภาพดินฟ้าอากาศที่ปริมาณน้ำฝนจำนวนเพียงพอ^๖ ส่งผลให้เป็นพื้นที่ปลูกผลิตข้าวที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคนี้และส่งออกข้าวไปขายในชุมชนและเมืองต่างๆที่ใกล้เคียงตลอดไปจนถึงแหลมมลายูด้วยมูลค่าสูงที่สุดมาแต่โบราณ แต่เมื่อกว่า 4 ทศวรรษที่ผ่านมาความสำคัญของการเป็นแหล่งผลิตได้เปลี่ยนไปมาก ศักยภาพหรือจุดเด่นดังกล่าวลดลงไปจนกลายเป็นพื้นที่พึ่งพาพร้อมๆกับการขยายตัวของบทบาทราชการภายใต้การพัฒนาและราชการมีความพยายามดำเนินการในพื้นที่แห่งนี้ แต่หลังจากไม่ประสบความสำเร็จจึงได้กำหนดให้เป็นพื้นที่พิเศษเพื่อการพัฒนาแบบพิเศษ ภายใต้การพัฒนาตามแนวพระราชดำริเพื่อฟื้นความสมบูรณ์ให้ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยที่โครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเกิดขึ้น ใน พ.ศ.2536 คณะรัฐมนตรีเห็นชอบโครงการลักษณะนี้เมื่อปี พ.ศ.2538 มีงบประมาณเพื่อการดำเนินงานถึงปีงบประมาณ 2538-2546 จำนวนประมาณ 16,452.50 ล้านบาท ดำเนินบริหารงานภายใต้การบริหารจัดการนอกเหนือระบบราชการปกติหรือบริหารจัดการด้วยคณะกรรมการพิเศษเฉพาะกิจ (Adhoc Committee) การกำหนดขยายพื้นที่เป้าหมายการพัฒนา 3.1 ล้านไร่^๗ ครอบคลุมพื้นที่ต้นน้ำในอำเภอลานสกา อำเภอรัตนพิบูลย์ รวมถึงพื้นที่ต่อเนื่องในบางอำเภอของจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุง ประกอบด้วยประชากร 442,745 คน และ 81,343 ครัวเรือน^๘ เพราะฉะนั้น ทำให้หน่วยงานต่างๆ ได้มีความพยายามทั้งการพัฒนาตามโครงการกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างชีวิตที่ดีให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนลุ่มน้ำปากพนังกันอย่างเข้มแข็ง

การตั้งถิ่นฐาน

จากความรู้ทางคติชนวิทยาและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้บอกว่าลุ่มน้ำปากพนังกับเมืองนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กันมาแต่โบราณกาล "ในสมัยอาณาจักรตามพรลิงค์ราว พ.ศ.1773 สมัยพระเจ้าสามพี่น้อง คือ พระพงษานุระ กำลังดำเนินการสมโภชพระบรมธาตุอยู่นั้น คลื่นซัดผ้าแถบผืนใหญ่ ผืนหนึ่ง มีลายเขียนเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งเรียกว่า "พระบต" ขึ้นที่ชายหาดปากพนัง (เบียด) ชาวปากพนังเก็บผ้านั้นไปถวายพระเจ้าศรีธรรมโศกราช..."^๙ นอกจากนี้มีตัวอย่างข้อมูลพบความเก่าแก่จากการบอกเล่าของผู้อาวุโส^{๑๐} ในพื้นที่ว่ามีวัดเก่าแก่เป็นต้นว่า วัดคงคาดี ตำบลไสหมาก อำเภอเชียรใหญ่ อายุประมาณ 530 ปี หรือ พ.ศ.530 ปี วัดนี้เดิมมีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ให้คนใช้ดื่มและวัดนี้มีผู้คนเดินทางมาเรียนหนังสือ ยังมีวัดทาบทอง

เมื่อประมาณ พ.ศ.2300 และวัดเกาะเคือง เมื่อประมาณ พ.ศ.2317 ซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ทั้งสองกรณีตัวอย่างนี้ทำให้เข้าใจถึงอายุหรือความเก่าแก่ของชุมชนบริเวณนี้และการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ริมน้ำซึ่งดำเนินต่อเนื่องมาและได้เปลี่ยนไปเมื่อหลัง พ.ศ.2522

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานโดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลา คือ ประมาณก่อน พ.ศ.2522 และหลัง พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา ทั้งเพราะการเปลี่ยนแปลงที่มาจากผลของนโยบายรัฐบาลที่กำหนดการสร้างงานให้ประชาชน อันเป็นที่รู้จักในนาม “โครงการเงินผัน” เมื่อระยะเริ่มต้นช่วงเวลา พ.ศ.2518 ที่ให้ประชาชนในบ้านขุดถนนที่เรียกว่า “ถนนคึกฤทธิ์” หลังจากขุดแล้วประมาณ 4 ปี ถนนดังกล่าวนั้นพื้นดินปรับเรียบใช้การได้ก็เริ่มมีการย้ายบ้านจากที่ตั้งเดิมมาตั้งริมถนนสายดังกล่าวหนาแน่นขึ้นเรื่อย ๆ มา ในปัจจุบันถนนเหล่านั้นเป็นถนนที่เชื่อมโยงโครงข่ายระหว่างบ้านที่มีประสิทธิภาพในการใช้เป็นเส้นทางคมนาคมแทนทางน้ำ พร้อมกับมีการตั้งถิ่นฐานชุมชน

ก่อน พ.ศ.2522 การตั้งถิ่นฐาน เหมือนๆ กับการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านชนบทหรือชุมชนชาวบ้านนาโดยทั่วไป กล่าวคือ เป็นการตั้งถิ่นฐานแบบไม่มีการวางแผน โดยมีธรรมชาติเป็นเงื่อนไขสำคัญในการตั้งถิ่นฐาน มี 3 ลักษณะ คือ

1. การตั้งแบบหย่อม (cluster settlement) ตามบริเวณหนองน้ำ หรือสระน้ำ และบริเวณที่ดินที่มีสภาพพื้นที่สูงกว่าทุ่งนา ที่เรียกว่า “ดอน” หย่อมบ้านดังกล่าวนี้จึงเปรียบเหมือนกับแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ในทะเลทราย (Oasis) ที่ปรากฏอยู่มากมายในลุ่มน้ำปากพนัง โดยมีลักษณะที่สำคัญในทางกายภาพ คือ จะเป็นพื้นที่ดินสูงล้อมรอบด้วยนาข้าว อาจจะมีแหล่งน้ำหรือบ่อน้ำร่วมกัน มักจะมีต้นไม้ไผ่ล้อมรอบๆ ดอนเพื่อกันลม ภายในหย่อมบ้านนั้นจะเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของเกษตรกรอยู่จำนวนหนึ่ง ที่มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นเพราะความเป็นญาติกัน จะนำไปสู่การใช้นามสกุลที่บ่งบอกถึงความเป็นญาติหรือมาจากหย่อมบ้านเดียวกัน เช่น นามสกุลที่มีคำว่า “กระ” มาจากบ้านบางกระ เช่น กระจอก กระแก้ว กระวรรณ กระเอียด กระศรี กระพูน กระสุข นามสกุล ทองไผ่พร มาจากบ้านไผ่พร หรือนามสกุลหน้าคอก มาจากบ้านหน้าคอก ตำบลเขาพระบาท นามสกุลที่คำว่า “บรรจง” ที่มีถิ่นฐานที่บ้านบางหว้า เช่น นกบรรจง บรรจงแก้ว แก้วบรรจง บรรจงเกื้อ เป็นต้น^๑ ลักษณะดังกล่าวนี้เองทำให้เรียกชื่อหมู่บ้านในทำนองนี้ว่า ดอน , หนอง หรือเกาะน้ำหน้า เช่น ดอนศาลา ดอนบัวบก ดอนหัน หรือ หนองช้างเล่น หนอง หรือ บ้านสระนอก หรือบ้านเกาะรัง เกาะจาก เกาะฝ้าย เป็นต้น

2. การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนไปตามยาวแนวแม่น้ำหรือลำคลองสาขาต่างๆ ที่มีอยู่ประมาณ 119 สาย แม่น้ำและลำคลองจึงเป็นทั้งเส้นทางการคมนาคม (The Line village) การตั้งบ้านเรือนตามลักษณะนี้ เป็นผลมาจากธรรมชาติเป็นเงื่อนไขกำหนด แต่ส่งผลอย่างน้อยที่สุดคือการตั้งชื่อบ้าน หรือชุมชนต่างๆ ซึ่งมักจะมีชื่อนำหน้าบ้านเหล่านั้นว่า "บาง" เช่น บางแก้ว บางทองคำ บางศาลา บางกรม บางหมัน เป็นต้น

3. การตั้งบ้านเรือนริมทะเล ตั้งแต่อำเภอปากพนัง ถึงอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ที่ความหนาแน่นมากในบริเวณตำบลหน้าสตน และตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร เพราะมีสภาพเป็นหาดสูง แต่หลังจากที่มีการตัดถนนสายอำเภอหัวไทรถึงอำเภอระโนด เมื่อ พ.ศ.2518 แล้ว การอพยพประชาชนมาตั้งบ้านเรือนริมถนนที่ขนานไปกับหาดทรายมากยิ่งขึ้น เป็นต้นว่า บ้านปากกระวะ บ้านท่าพญา บ่อคนที บ้านหน้าโกฏี และมีจำนวนการตั้งบ้านเรือนมากยิ่งขึ้นเมื่อหลัง พ.ศ.2531 เพราะการเติบโตของการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

ปรากฏการณ์ในช่วงนี้หรือจากปัจจัยเหตุนี้นอกจากเกิดผลว่ามีการย้ายที่ตั้งบ้านเรือนจากเดิมที่มีการตั้งบ้านเรือนแบบหย่อมในทุ่งนา และแนวคลองสาขาหรือแม่น้ำ มาเป็นการมาตั้งบ้านเรือนตามแนวถนนประการหนึ่งแล้ว ก็ยังมีผลอีกประการหนึ่ง คือ มีการเกิดน้ำท่วมบ่อยครั้งด้วย ทั้งนี้เพราะการสร้างถนนดังกล่าวไปขวางทางน้ำธรรมชาติตามผลของการพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพ

อย่างไรก็ตาม ลักษณะบ้านเรือนเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจ โดยปรากฏลักษณะเช่นนี้ตั้งแต่อดีตและได้เปลี่ยนสภาพไปในทศวรรษที่ 2520 กรณีบ้านคนชั้นนำที่มีฐานะดีในอดีตนั้น มักเป็นบ้านแฝด โครงสร้างเป็นไม้อย่างดี ยกพื้นสูง เสาบ้านอาจเป็นซีเมนต์ ที่ชาวบ้านเรียกว่า "บาทเสา" ปลูกด้วยไม้กระดาน หลังคามุงด้วยกระเบื้องแดงจากจังหวัดสงขลา อาจจะมีอาคารประกอบ เช่น โรงเรือน สำหรับใส่ข้าว และ/หรืออาจจะต่อเติมเป็นโรงหรือสร้างอาคารอิสระเป็นเหมือนอาคารเอนกประสงค์ไว้สำหรับเก็บวัสดุต่างๆ เช่น เครื่องมือการทำนา ครกสี ครก หรือเป็นที่อยู่ของไก่ หรืออาจจะเป็นคอกวัว เป็นต้น ส่วนบ้านคนชั้นนำที่มีฐานะดีสมัยปัจจุบันมีลักษณะบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปมาก มีการสร้างบ้านเลียนแบบบ้านของคนในชุมชนเมือง เช่น มีโครงสร้างใหม่และวัสดุที่ถาวร มักจะเป็นบ้านก่ออิฐถือปูน ลาดพื้นด้วยปูน อาจยกกระดานขึ้นมาหรือพื้นบ้านเป็นซีเมนต์บนพื้นดิน หลังคาจะมุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ มีอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าครบครัน อย่างไรก็ตามความแตกต่างของลักษณะบ้านในปัจจุบันจะสัมพันธ์กับอาชีพด้วย ส่วนในกรณีบ้านคนชั้นล่าง วัสดุง่าย หาได้ในท้องถิ่น มักจะประกอบ

ด้วยวัสดุที่ไม่มีในท้องถิ่น ยกสูงขึ้นจากพื้นดิน หลังคามุงจาก กั้นจาก พื้นปากไม้ไผ่ ซึ่งปัจจุบันค่อยหมดไป

ลักษณะของประชากร

1. ความเป็นพลเมือง (Citizenship)

จากบทบาทของรัฐในการพัฒนาในอดีตมีความอ่อนตัวของอำนาจรัฐ (Weak State) หรือที่อิทธิพลต่อพื้นที่นี้น้อย ส่งผลให้ผู้คนในลุ่มน้ำปากพนัง ความเป็นอยู่ที่เป็นอิสระ และนำไปสู่การดำเนินชีวิตของครัวเรือนและบ้านต้องพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะหากพิจารณาจากบุคลิกลักษณะ พบว่ามีความเป็นตัวของตัวเองสูงมากหรือมีลักษณะของความเป็นปัจเจกชนสูง มีความมั่นใจในตนเองและอิสระในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองสูง สอดคล้องกับแนวคิดเสรีประชาธิปไตยยุคหลังที่ได้อธิบายปรากฏการณ์ของบุคคลที่เน้นสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลหรือความเป็นปัจเจกชนนิยมและเน้นความเท่าเทียมกันหรือไม่มีสถานภาพที่แตกต่างกัน ลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับปรากฏการณ์ผู้คนที่มีความแตกต่างกันแต่ค่อนข้างน้อย เพราะไม่มีปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมหรือไม่มีตัวแปรใดๆ มาแบ่งแยกให้เห็นถึงความแตกต่างได้ชัดเจน เช่นเดียวกับในความเป็นปัจเจกชนของผู้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังก็ยังพบว่ามีลักษณะเป็นบุคคลของกลุ่ม (Social Groups) ที่มีการปฏิสัมพันธ์ในลักษณะของบุคคลที่เน้นความผูกพันและเกื้อกูลระหว่างตนเองกับกลุ่มสูงมาก นั่นคือ มีการรวมกลุ่มต่างๆ อย่างอิสระ ทั้งที่มาจากความเป็นเครือญาติและพวกพ้องที่ชอบพอกัน อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแนวดังกล่าว คือ การมีลักษณะปัจเจกและการเป็นคนของสังคมหรือกลุ่ม บุคลิกภาพของความเป็นพลเมืองที่เด่นชัด ที่ยังส่งผลต่อกิจกรรมในวิถีชีวิตอื่นๆ เช่น เป็นเงื่อนไขต่อการเป็นพลังที่เข้มแข็งในการจัดการตนเองในครัวเรือนและชุมชน

จากการดังกล่าวนี้พออธิบายปรากฏการณ์ของพลังอำนาจของรัฐในยุคอดีต" ของดินแดนลุ่มน้ำปากพนัง นั่นก็คือ มิติแรก ความห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐเพราะการคมนาคม ความยากลำบาก และส่วนในมิติที่สอง การเป็นพื้นที่สำคัญและมีพลังในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือลุ่มน้ำปากพนังเป็นดินแดนท้องทุ่งกว้างไกล อันมีแม่น้ำและคลองสาขาประมาณ 119 สาย จึงเป็นเหมือนเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงประชาชนและชุมชนต่างๆ

ให้อยู่ในวงจรการค้าขาย ซึ่งมี “ข้าว” เป็นผลผลิตและมีการพลังทางเศรษฐกิจที่สำคัญ สายสัมพันธ์ทางอำนาจรัฐกับประชาชนที่ปรากฏหรือประจักษ์ต่อพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังยุคอดีต ไม่มีปรากฏว่าข้อมูลใดที่อธิบายว่าอำนาจรัฐหรืออิทธิพลของอำนาจราชการเข้ามาจัดการ กระทั่งเข้าสู่ยุคทศวรรษที่ 2520 ก็ยังคงพบเพียงว่าอำนาจรัฐคงปรากฏในพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของอำเภอ ส่วนในระดับตำบลหมู่บ้านนั้นความสัมพันธ์ยังคงห่างไกลเช่นเดิม

จากการณดังกล่าวนี้เอง เป็นปัจจัยเหตุสำคัญประการหนึ่งต่อการทำให้เกิดความเป็นปัจเจกชน อันมีความหมายถึง เหตุอันเกิดจากระยะห่างของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ทำให้ต้องมีการจัดการตนเองทุกวิธีทางเพื่อการดำรงอยู่ ทำให้ก่อตัวหรือบ่มเพาะลักษณะนิสัยความเป็นตัวของตัวเองและพึ่งตนเองอันเนื่องมาจากสภาพรัฐอ่อนมีบทบาทในการเสริมสร้างคุณลักษณะเฉพาะขึ้นมาไม่มากนักน้อย เป็นต้นว่า ภาพลักษณ์ของความเป็นคน “นักเลง” ที่แสดงออกทางกายภาพ เช่น บ่งบอกได้ด้วยการมีอาวุธติดตัวหรือประจำตัว เสมอๆ เป็นต้นว่าเดินไม่สวมเสื้อ นุ่งผ้าโสร่งแล้ว “สอเดิมดัดใหม่” หรือบางคนถือ “ลูกขวาน” หรือ “พร้า” แม้จะอุปกรณ์ดังกล่าวอาจจะมิมีหน้าที่หลัก คือ การเป็นเครื่องมือใช้ แต่ก็ไม่ว่าจะปฏิเสธว่าอุปกรณ์ดังกล่าวมีหน้าที่แฝงเร้นอยู่ด้วย คือ การเป็นอาวุธอยู่ด้วย¹² ดังที่มีคำกล่าวถึงเครื่องมือประจำกายหรืออาวุธอันเป็นสัญลักษณ์ของคนปากพนังว่า “บ้านดอนไธ้คัลลิกเหน็บหลัง ปากนังลูกขวานเหน็บพุง” หมายถึงว่าคนบ้านดอน สุราษฎร์ธานี ใช้มีดชนิดหนึ่งใหญ่ปลายแหลม ส่วนคนปากพนังหรือหมายถึงคนแถบลุ่มน้ำปากพนัง นิยมใช้ขวาน เล็กๆ คมเป็นเครื่องมือประจำกาย แสดงให้เห็นว่าเป็นคนที่มีความระวังภัยหรือเตรียมการเพื่อป้องกันความอยู่รอดปลอดภัยให้กับตัวเองตลอดเวลา เพราะการรักษาความปลอดภัยของตนเองมาจากพื้นฐานของการรักษาไว้ด้วยตนเอง ไม่มีหลักประกันจากรัฐเนื่องจากบทบาทรัฐอ่อนในการจัดการ ภาพลักษณ์ของผู้คนเหล่านี้ยังคงพอมิปรากฏ แต่ค่อยๆ หดไปในช่วงทศวรรษที่ 2530 อย่างไรก็ตาม “นักเลง” ยังมีอีกความหมายหนึ่งที่เป็นความหมายในเชิงบวกอันมีตัวบ่งชี้ของความเป็นคนนักเลงจากการแสดงออกด้วยการเป็นบุคคลที่มีน้ำใจ, ใจถึง ในการช่วยเหลือ, กว้างขวาง, เชื้อมั่นในตนเอง, มีความกล้าหาญและจริงจัง น่าจะเป็นผลมาจากความเป็นปัจเจกชนที่อิสระเสรี ต้องดำเนินการหรือจัดการตนเองและชุมชนที่อยู่อาศัยและป้องกันการถูกกระทำหรือถูกข่มขู่หรือเป็นเบี้ยล่าง และอิทธิพลของรัฐมีอย่างจำกัด การพึ่งตนเองในลักษณะนามธรรมดังกล่าวจึงเป็นคุณลักษณะนิสัยด้วย ส่งผลให้ลุ่มน้ำปากพนังเต็มไปด้วยผู้คนที่มีความลักษณะดัง

กล่าว หรือมีบุคคลที่นี้ถูกกล่าวขานใน “ความเป็นนักเลง” ที่มีชื่อเสียงเลื่องลือมาแต่โบราณ เช่น

ทองแป้นหน้าขัน

จันทร์เท้าแดง

หมื่นปราบเล่ง

เซ่งนาบอน

เฟ่งปากคอน

จระปากนัง¹³

อย่างไรก็ตาม นั้นเป็นภาพลักษณ์ของคนที่มีชื่อเสียงแต่ไม่ได้หมายถึงว่าจะเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือกว่าผู้อื่นหรือเป็นผู้อุปถัมภ์ผู้อื่น แต่เป็นเพราะมีความเป็นตัวของตัวเองและมีความเท่าเทียมกันทุกคนหรือเกือบทุกครั้งเรื่องจึงทำให้ลุ่มน้ำปากพนังน่าจะเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเจ้าพ่อ¹⁴ แต่มีผู้โจรร้าย ซึ่งมีหลายระดับ เช่น “โจร” ซึ่งความหมายแค่ระดับขั้นการเป็นโจรธรรมดา ส่วนระดับ “อ้ายเสือ” จะสร้างความหวาดกลัวเพราะกิตติศัพท์ความสามารถปล้นฆ่า ที่รุนแรงและโหดเหี้ยม แต่อ้ายเสือหมดไปแล้ว เช่น การปราบปรามเมื่อก่อน พ.ศ.2505 มีเสือแสงศรี (นามสมมุติ) แห่งเขาพระบาท ที่เลื่องลือในการปล้นฆ่ามีอิทธิพลทุกอำเภอในลุ่มน้ำปากพนังและทุ่งระโนด รวมถึงอ้ายเสือยุคสุดท้ายในทศวรรษที่ 2520 ได้แก่ เสืออรุณทัย (นามสมมุติ) แห่งคลองบางไทร อำเภอปากพนัง ความเป็นโจร และเป็นอ้ายเสือบอกให้ทราบว่ารัฐอ่อนและสภาพของผู้มีอิทธิพลมีต่ำ หากมีผู้มีอิทธิพลจะไม่มีโจร หรืออ้ายเสือที่ไปสร้างความหวาดกลัวให้กับประชาชน

ส่วนภาพลักษณ์อีกประการหนึ่งที่น่าจะสัมพันธ์กับความเป็นพลเมือง (Citizenship) คือ การมีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชนหรือท้องถิ่น อาจจะเป็นการรวมกลุ่มกันเพราะการเป็นปัญหาร่วมกันหรือมีประเด็นร่วมกัน (Issue base) หรือตามความต้องการร่วมกันในการดำรงชีวิต เป็น “ความพยายามปฏิเสธรัฐ” หรือ “ลดบทบาทรัฐ” หรือ “ไม่พึ่งพิงรัฐ” และการพยายามแสวงหาหรือคิดค้น “หาวิธีทำแทนรัฐ” จะพบว่าเป็นกิจกรรมที่มีมาก จนในที่สุดคนลุ่มน้ำปากพนังถูกตีตราว่าเป็นคน “หัวหมอ” อันเป็นภาพลักษณ์ที่บุคคลภายนอก¹⁵ ตีตรา (Labeling) ให้กับผู้คนในลุ่มน้ำปากพนัง แท้จริงแล้วเพราะเป็นบุคคล ที่กล้าคิด กล้าเสนอแนะเหตุผลหรือแสดงความคิดเห็นโต้แย้งกับใครก็ได้ ตลอดจนกล้ากระทำการใคร่ครวญดีแล้ว หรือพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงการไม่ยอม ดังนั้นคนหัวหมอ คือ คนที่ถูกตีตราจากการอธิบายพฤติกรรมในเชิงการต่อต้าน การขอร่วม

แสดงความคิดเห็นหรือปฏิบัติในการปฏิสัมพันธ์กับทางราชการ และพบว่าคนในลุ่มน้ำปากพนังจะกล้าแสดงออก ลักษณะคือสาระสำคัญของบุคคลที่มีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยในฐานะการแสดงออกของความเป็นพลเมือง (Citizenship) ฉะนั้นรูปแบบที่จะปฏิบัติต่อรัฐเป็นการดำเนินการอย่างสันติ เช่น การร้องเรียน การร้องทุกข์ การชุมนุมประท้วง การกล้าโต้แย้งกับเจ้าหน้าที่ราชการ จึงทำให้เกิดบุคคลที่เป็นขวัญใจหรือเป็นที่รู้จักในหมู่ประชาชนอยู่ทุกหมู่บ้านและมีการสืบทอดเชื่อมโยงเครือข่ายกันตลอดมาในปัจจุบัน บุคคลในลักษณะนี้ได้แก่ นายจำนงค์ วัลย์ดาว , นายฝาก ตริถวัลย์ , นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร , นายหวง ทิพย์บุญแก้ว , นายสวาท เอียดตน , นายสมบุรณ์ ทองปอง , นางเกี้ยว เพลินบุตร ที่ภาคประชาชนคิดค้น ต่อสู้ การดำเนินชีวิตตามปกติ และเข้าร่วมการอภิปราย เกี่ยวกับการพัฒนาเสมอๆ จนทำให้บางคนที่มีความกล้าแสดงออกจนทางราชการรู้จักและตีตราหรือขนานนามว่านายอำเภอชาวบ้านบ้าง แต่ทางราชการกล่าวว่าหัวหมอนหรือบางคนที่เป็นนักเคลื่อนไหวสร้างเครือข่ายของประชาชนและบุคคลลักษณะนี้จนเป็นที่รู้จักกันอย่างสนิทสนม ตัวอย่างบุคคลในลักษณะนี้ที่ทางราชการตีตรา เช่น

หนงรบนาย

ฝากทดลอง

โรจน์ร้องเรียน”⁶

กรณีตัวอย่างนี้เป็นบุคคลที่กล้าแสดงออกซึ่งมีลักษณะที่เป็นคนกล้าคิดกล้าเสนอแนะในกิจการสาธารณะ ทั้งการคิดหาวิธีการผลิตที่เหมาะสม การรวมกลุ่มต่างๆเพื่อหาทางเลือกให้แก่ท้องถิ่นและการแสดงความคิดเห็นต่อราชการ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องปกติเมื่อคนลุ่มน้ำปากพนังมีการร้องเรียนและเดินทางไปแสดงความเห็นของกลุ่มประชาชนต่อพระราชดำริ การสร้างเขื่อนปากพนัง เพื่อยื่นหนังสือต่อแม่ทัพภาคที่ 4 เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2537 และยื่นหนังสือต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2537 เสนอความเห็นให้ทางราชการเปลี่ยนแปลงจุดที่สร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง” นำโดยนายน้อย สุขศรีเมือง ร.ต.ประเสริฐ แก้วหัวไทร นายสราวุธ จันทวิโรจน์ นายต้อง อรชร นายชูชีพ ไปณะทอง นายประเวศ ชวณนาเขต และล่ารายชื่อราษฎรจำนวน 2,874 ราย เพื่อสนับสนุนและเสนอให้เปลี่ยนจุดสร้างเขื่อน หรือ ขอบความเป็นธรรมของชาวบ้านศรีสมบุรณ์ หมู่ที่ 2 ตำบลหูล่อง อำเภอปากพนัง จำนวน 19 ราย เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2537 เกี่ยวกับการค่าเวนคืนที่ไม่เป็นธรรม หรือกรณีอาจารย์วิชาญ เพชรแก้ว อาจารย์โรงเรียนอินธานีวิทยาคม”⁸ เป็นผู้นำในการร้องเรียนขอความเป็นธรรม และมีการล่ารายชื่อเพื่อให้โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ทบทวนการช่วยเหลือราษฎรที่ต้อง

ย้ายออกจากพื้นที่ที่เวรคืนมาสร้างเขื่อน ทั้งขอให้ทบทุนจำนวนเงินและให้จัดหาพื้นที่ขุดเขยเพื่อการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ จนทางราชการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกล่าวว่าห้วยหมอ และอยากให้ผู้บังคับบัญชา เช่น สามัญศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราชจัดการสอบวินัยให้เข็ดหลาบ หรือ กรณีตัวอย่างที่สำคัญเกี่ยวกับความขัดแย้งและการแก้ปัญหาทางด้านอาชีพนาข้าวกันนาทุ่งในช่วงที่กำลังตื่นตัว พ.ศ.2531-2534 ที่อำเภอหัวไทร มีการร้องเรียน ร้องทุกข์และเดินทางไปชุมนุมเรียกร้อง เพื่อให้ทางการช่วยเหลือในบริเวณตำบลเกาะเพชร ตำบลหน้าสตน ต่อนายอานันท์ ปันยารชุน นายกรัฐมนตรี และนายอานันท์ อาภาภิรมย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แม่ทัพภาคที่ 4 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทำให้ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เดินทางมาตรวจพื้นที่ ส่วนในการคิดค้นทำแทนรัฐเพื่อการดำรงอยู่แบบพึ่งตนเองและความปลอดภัยในรูปแบบต่างๆ เช่น การรวมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ การแสดงออกเหล่านี้นับเป็นผลพวงทางวัฒนธรรมอันโดดเด่นประจักษ์ชัดมาจนถึงปัจจุบัน และยิ่งมีการพัฒนาที่เป็นโครงการของรัฐกำหนดมากเท่าไรแนวโน้มการต่อสู้ในลักษณะดังกล่าวข้างต้นหรือแปรเปลี่ยนรูปแบบไปตามเงื่อนไขจะยิ่งมากขึ้น ทำให้การตีตราว่าห้วยหมอของราชการหรือบุคคลภายนอกที่ไม่เข้าใจวัฒนธรรมและคับแคบทางความคิดหรือไม่ยอมรับความคิดต่าง จะเป็นการสร้างภาพให้คนลุ่มน้ำปากพนังในทางลบได้ง่ายและกว้างขวางยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ กิจกรรมที่ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังแสดงออกในลักษณะความเป็นพลเมืองแล้ว มีคำกล่าวทั่วไปพอจะอธิบายถึงคุณลักษณะอันเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของคนในพื้นที่นี้ เป็นต้นว่า “มีใครมีกันบ้านกำนันฉันไม่ไป” คำกล่าวนี้นับเป็นการอธิบายเป็นลักษณะของการแสดงออกในความเป็นพลเมืองที่จัดการถิ่นที่อยู่หรือกิจกรรมสาธารณะของชุมชนเองและกิจกรรมในชีวิตประจำวันโดยการพึ่งตนเองได้หลายประการ เป็นต้นว่า การแก้ปัญหาหน้าเค็มทะเลลึกเข้าสู่นาข้าว ในลักษณะที่เรียกว่า “คลื่นหักหาด” ที่ตำบลท่าพญา ตำบลขนานนาค ตำบลเกาะเพชรและตำบลหน้าสตน ซึ่งประชาชนดำเนินการเองด้วยการ “พัฒนา” โดยการร่วมกันทำคันดินป้องกันน้ำเค็ม ในที่สุดกลายเป็นทางหลวงแผ่นดินริมทะเลจากอำเภอปากพนังเลียบริมทะเลไปอำเภอหัวไทร อำเภอระโนดและจังหวัดสงขลา กิจกรรมการขุดลอกคูคลอง การร่วมมือกัน “ทำนบ”¹⁹ กันน้ำและเป็นแหล่งปลาของแต่ละบ้าน กิจกรรม “คอกร่วม” สำหรับให้วัวนอนกลางคืน เพื่อป้องกันการลักขโมยที่มีมากในพื้นที่นี้ และแก้ปัญหาด้วยการตามวัวแล้วไล่คืน แล้วคอยลักขโมยกลับในภายหลัง การร่วมกันไปหาไม้ในพรุหรือไป “เม”²⁰ ในฤดูฝน และหาปลาในฤดูแล้ง การเชื่อมโยงกับผู้คนบ้านอื่น การรับรู้รับทราบผู้นำท้องถิ่น

ถิ่นทั้งพฤติกรรมและการบริหารที่ไม่ดี เหล่านี้เป็นลักษณะเด่นชัดที่อธิบายได้ว่าคนลุ่มน้ำปากพนังดำรงอยู่ด้วยความสำนึกร่วมกัน อยู่ร่วมกันอย่างเท่าเทียมกัน มีเกียรติในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ในลักษณะการเป็นพลเมืองมากกว่าการรับบริการจากผู้อื่นหรือรับจากรัฐ

2. การย้ายถิ่น

การย้ายถิ่นหรือการอพยพ (Migration) เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญมากในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ผู้วิจัยพบประเด็นสำคัญในการวิจัย ดังนี้²¹

2.1 ปัจจัยเหตุหรือสาเหตุการย้ายถิ่นพบว่ามี 2 ปัจจัย กล่าวคือ ปัจจัยผลักดันหรือปัจจัยภายใน (Pull Factor) และปัจจัยดึงดูดหรือปัจจัยภายนอก (Push Factor)

ปัจจัยผลักดันหรือปัจจัยภายใน (Pull Factor) มาจากอุปสรรค ข้อจำกัด และความแร้นแค้น ความยากลำบาก และความเดือนร้อนอันเกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้าน เป็นเงื่อนไขหลายประการ เช่น ประการแรก เป็นผลมาจากธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง น้ำเค็ม ไม่อาจจะทำนาหรือเพาะปลูกได้ สภาพที่ชาวบ้านเรียกว่า “นาขัดหนาม” ที่มีปัญหาอยู่ตลอดเวลา ไพโรจน์ ชูวงศ์²² กล่าวว่าถึงประสบการณ์การทำนาว่า “เวลาการทำนาในลุ่มน้ำปากพนัง 5 ปีทำนาได้ข้าวเพียง 2 ปี ...ปีไหนเดือนแปดสองหนจะทำน่ายากมาก” เพราะจะต้องประสบกับปัญหาฝนแล้งหรือไม่ก็น้ำท่วมอยู่ตลอดเวลา²³ จากดินฟ้าอากาศหรือสภาพภูมิอากาศไม่เอื้ออำนวยแก่การเพาะปลูกหรือทำให้ในบางปีน้ำท่วมบางช่วงแห้งแล้งต่อเนื่องยาวนาน นับว่าความยุ่งยากแก่การทำนาที่สะท้อนให้เห็นถึงความยากลำบากในการผลิตที่มาจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ จนนำไปสู่บ่อบริหารหรือบ่อบ้าน้องหรือเพลงกล่อมเด็ก ที่บ้านบางหัว ว่า

“แค้นใจเหอ โดนดินแห้ง

ยิ่งไถยิ่งแล้ง แดกแห้งเป็นรอยตีนนก

ก้มแลหัวหมูก็ขัดใจ เจยแลคันไถก็ขัดอก

แดกแห้งเป็นรอยตีนนก ขัดอกไปทุกสิ่งเหอ”²⁴

ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นสูงมาก มีลักษณะที่ย้ายไปหาที่ทำกินใหม่ในบริเวณป่าหรือภูเขาที่กล่าวขานกันว่า “การย้ายหนีนาหาสวน” หรือ “อดน้ำให้ขึ้นเขา” ที่ถูกถ่ายทอดให้บุตรหลานได้ยินได้ฟังตลอดเวลา การย้ายถิ่นนี้เป็นปรากฏการณ์ย้ายเมื่อก่อนทศวรรษที่ 2500 ถึงทศวรรษที่ 2520 หลังจากนั้นจะเป็นการย้ายเข้าสู่เมือง ประการที่สอง เป็นผลพวงมาจากการกระทำ

ระหว่างกันของสมาชิกในชุมชน เช่น การขัดกัน (Opposition) ระหว่างบุคคลต่อบุคคล หรือครัวเรือนต่อครัวเรือน การย้ายถิ่นแบบนี้อาจจะเกิดจากย้ายหนีความขัดแย้ง ที่มักจะแสดงออกด้วยการฆ่าระหว่างกัน และมีการ "เสียเงิน" หรือชำระเงินเพื่อวิ่งเต้นคดีให้พ้นจากการติดคุกหรือจ่ายเงินให้ทางญาติเสียหายหรือผู้ตาย ในที่สุดก็จะย้ายออกจากชุมชนนั้นเพื่อหนีการแก้แค้นที่จะตามมา การย้ายในลักษณะนี้จะย้ายกันเป็นตระกูล ประการที่สาม การขาดแคลนพื้นที่ดินทำมาหากิน หรือมีแต่ไม่เพียงพอ อาจจะมาจากเหตุผลหลายประการ เป็นต้นว่า 1) สมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะหน่วยแรงงานในการทำนาในลุ่มน้ำปากพนังเฉลี่ยอยู่ประมาณครัวเรือนละ 2.6 คน โดยมีการถือครองที่นาประมาณ 10 ไร่เศษ จึงจะสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยสภาพพอขายและพอบริโภคในครัวเรือน 2) การที่ไม่อาจจะขยายพื้นที่ทำนาได้ เพราะพื้นที่ติดทะเล ติดพรุ และมีการถือครองที่นาข้าวแบบรายย่อยกันถ้วนทั่วข้อจำกัดทั้งสองนี้ทำให้มีการย้ายถิ่นกันมาก จากข้อมูลพบว่าตัวอย่างของผู้นำในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ย้ายออกไปก็มี เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือครู ประการที่สี่ ย้ายออกเพราะความสำเร็จในชีวิต ลักษณะนี้จะเป็น "การย้ายหนีนาหาเมือง" เนื่องจากสมาชิกในครัวเรือนได้รับการศึกษาสูงขึ้นหรือประสบความสำเร็จในชีวิต เพราะเกณฑ์ชีวิตบุคคลหรือครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง คือ การเรียนจบในหลักสูตรจากระบบการศึกษาของรัฐ และต้องได้รับราชการในหน่วยงานต่างๆ ทำให้ต้องย้ายออกจากบ้านหรือภูมิภาคเก่า ปล่อยให้พ่อแม่ ญาติ อยู่อาศัยในบ้านเหล่านั้นตามลำพัง และในช่วงหลังแห่งการพัฒนาทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา บุคคลที่สำเร็จจากการศึกษาเล่าเรียนจะเป็นการย้ายเข้าสู่ชุมชนเมืองเพื่อสมัครเข้าเป็นพนักงานในภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรมและบริการ

ปัจจัยดึงดูดหรือปัจจัยภายนอก (Push Factor) ได้แก่ ประการแรก ต้องการความสะดวกสบาย เนื่องจาก ความเจริญเติบโต ความทันสมัย ของบริการสาธารณะของพื้นที่หรือชุมชนใหม่ เช่น พื้นที่ริมทางหลวงแผ่นดิน เส้นทางสายนครศรีธรรมราช – บ่อล้อ – หัวไทร หรือชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช ชุมชนเมืองในบริเวณอำเภอต่างๆ เป็นพื้นที่เป้าหมายการย้ายถิ่นในยุคทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา ประการที่สอง ย้ายถิ่นเพราะไปหาแหล่งงาน ที่มีการจ้างงาน การไปตัดไม้จ้าง ถางป่า ผ่าฟัน ในทศวรรษที่ 2520 การไปติดตางรับจ้าง ประการสาม ย้ายไปหาที่ดินใหม่เพิ่มขึ้น ที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตไม่อาจจะขยายเพิ่มได้ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งเป็นลักษณะการย้ายถิ่นยุคทศวรรษที่ 2505

2.2 ลักษณะ ช่วงเวลาและสถานที่ย้ายไปตั้งหลักแหล่ง จากการสัมภาษณ์ และสังเกตพบข้อมูลและการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน กล่าวคือ ประการแรก การย้ายถิ่นไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ใด มักจะเชื่อมโยงกับญาติที่ไปทำมาหากินอยู่ก่อนแล้ว หรือมีเพื่อนบ้านไปอาศัยอยู่ก่อนแล้ว หรือย้ายไปกันอยู่รวมกันเป็นพวกๆ และเนื่องจากมีที่ดินที่สามารถขยายเป็นพื้นที่เพาะปลูกได้ ประการที่สอง ส่วนใหญ่แล้วผู้ที่ย้ายไปมักจะย้ายไปทำสวน ไม่นิยมย้ายไปทำนาเช่นกับอาชีพเดิมหรือย้ายไปทำหน้าที่อื่นๆ เช่น การทำงานรับจ้าง²⁵ ประการที่สาม ระยะเวลาและสถานที่ที่ย้ายออกไป การย้ายครั้งใหญ่ในช่วงก่อน พ.ศ.2490 เพราะไปหาที่ดินทำกิน สภาพดินฟ้าอากาศไม่เหมาะสมกับทำนาหรือการย้ายเพราะหนีคดีความหรือหนีความขัดแย้งกับเพื่อนบ้าน เป็นการย้ายขาดจากพื้นที่เดิมกันเป็นกลุ่มๆ เพื่อหาแหล่งที่อยู่อาศัยตามพื้นที่ป่าหรือริมภูเขาหลวงของจังหวัดนครศรีธรรมราช เช่น ร่อนพิบูลย์ สีชล จวง พุ่งสง พุ่งใหญ่ หรือต่างจังหวัดที่ชุมพร สุราษฎร์ธานี เป็นปรากฏการณ์ต่อเนื่องถึงทศวรรษ 2500 และปลายทศวรรษที่ 2510 จากความผันแปรของสภาพดินฟ้าอากาศ ที่มีความแห้งแล้งต่อเนื่อง ส่วนการย้ายถิ่นในปลายทศวรรษ 2520 ซึ่งเกิดน้ำท่วมใหญ่ เมื่อ พ.ศ.2518 เป็นการย้ายหาที่ดิน ในสถานที่เดิมๆ และการไปรับจ้างในการทำสวนเกษตรขนาดใหญ่ ในแถบจังหวัดกระบี่ และจังหวัดพังงา และสุราษฎร์ธานี ในระยะนี้จะเป็นการเริ่มต้นการย้ายออกของเด็กที่เกิด พ.ศ. 2500²⁶ ที่ย้ายเข้าเมืองเพื่อศึกษาเล่าเรียน และก็ย้ายออกไปแบบไม่กลับมาอาศัยภูมิลำเนาเดิมอีกต่อไป เพราะเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จจากการศึกษาเล่าเรียน ได้เข้ารับราชการหรือทำงานในบริษัทต่างๆ อย่างไรก็ตาม ในต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาจะมีปรากฏการณ์การย้ายเข้าเมือง ของบุคคลต่างๆในกลุ่มน้ำปากพอง เพราะหางานทำในกรุงเทพมหานคร จึงเริ่มเป็นเป้าหมายใหม่ในการย้าย ตลอดจนที่ชุมชนเมือง เช่นนครศรีธรรมราช โดยในปลายทศวรรษนี้และต่อเนื่องทศวรรษ 2530 การย้ายลักษณะนี้จะมากยิ่งขึ้น การทำงานเย็บผ้าโหล และการทำงานในโรงงานหรือรับจ้างในภาคธุรกิจต่างๆ ในกรุงเทพมหานครหรือชุมชนเมืองจะเป็นการย้ายจำนวนมาก พร้อมกับผู้ที่สำเร็จในการศึกษาและที่ไม่กลับภูมิลำเนาเดิม

3. ค่านิยมพิเศษรักในการเรียน

"...ไปเรียนให้ได้เก้าอี้....."

"...เรียนให้ได้รับเสื้อ....."

"...กูไม่รู้จะให้ย้ายไหนให้แต่วิชามัน....."

"...เรียนให้ได้เป็นเจ้าคนนายคน....."

"...ถ้าไม่ยากลำบากก็ต้องเรียน....."

"...พอไปร้านค้าที่ปากนัง เห็นรูปรับเสื้อ แล้วภูมิใจ..."

คำกล่าวเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตผู้คนในกลุ่มน้ำปากพนังเกี่ยวข้องกับการศึกษาเล่าเรียน ให้เห็นถึงความรุ่งโรจน์และความเจริญเติบโตของการศึกษา จนการศึกษา กลายเป็นค่านิยมที่สำคัญมาก โดยมีลักษณะตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงค่านิยมดังนี้

ประการแรก สถานศึกษาหรือโรงเรียน อันเป็นพื้นฐานสำคัญที่ให้ช่องทาง หรือให้โอกาสเรียนและเป็นสาเหตุสำคัญของการเรียนในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพนัง กล่าวคือ ใน 100 ปีที่ผ่านมา พื้นที่กลุ่มน้ำปากพนังมีโรงเรียนจำนวนมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นของนครศรีธรรมราชหรือแม้กระทั่งทุกพื้นที่ในหัวเมืองภาคใต้ ดังข้อมูลจากการศึกษาของ ณรงค์ นุ่นทอง²⁷ เกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยพระยาสุรพุมัย วินิจฉัยเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล พบว่า ใน ร.ศ.118,119 และ 121 หรือ พ.ศ.2442,พ.ศ.2443, พ.ศ.2445 ซึ่งมีข้อมูลอันเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเติบโตหลังมีการจัดตั้งโรงเรียนในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพนังได้มีโรงเรียนและจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้นในระยะเวลาอันสั้นเมื่อเปรียบเทียบกับอำเภออื่นๆดังตารางที่ 1

จากข้อมูลพัฒนาการการศึกษา จากจำนวนโรงเรียนที่ทางรัฐไทยตั้งขึ้น ชี้ให้เห็นว่า มีการตอบสนองต่อการศึกษามาก จากแรกเริ่ม ร.ศ.118 ในกลุ่มน้ำปากพนังมีเพียงโรงเรียนเดียว²⁸ แต่หลังจากนั้นอีก 3 ปี คือ ร.ศ.124 หรือ พ.ศ.2448 จำนวนโรงเรียนในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพนังเพิ่มขึ้นเป็น 5 โรงเรียน หรือเพิ่มสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช คือเพิ่มสูงสี่เท่า²⁹ ภายในระยะ 7 ปีที่จัดการศึกษา ในขณะที่อำเภออื่น³⁰ สะท้อนให้เห็นความต้องการศึกษาเล่าเรียนของคนกลุ่มน้ำปากพนัง ได้เป็นอย่างดี

ตารางที่ 1 พัฒนาการและเปรียบเทียบจำนวนโรงเรียน ครู นักเรียน เมืองนครศรีธรรมราช

อำเภอ	โรงเรียนวัด	ร.ศ.118		ร.ศ.119		ร.ศ.121		ร.ศ.124	
		นร.	ครู	นร.	ครู	นร.	ครู	นร.	ครู
กลางเมือง	ท่าโพธิ์	67	2	108	3	141	4	206	5
	พระนคร	23	2	27	1	30	2	49	2
	สวนป่าน	-	-	11	1	25	1	80	2
	หน้าราหู	-	-	22	1	28	1	42	1
	วัดวัง	-	-	-	-	-	-	27	1
	วัดศรีมงคล	-	-	-	-	-	-	26	1
	วัดปากแก้ว	-	-	-	-	-	-	40	1
	ฝึกหัดครู	-	-	-	-	-	-	22	2
ร่อนพิบูลย์	พิศาลนฤมิตร	10	-	36	1	53	2	58	2
ทุ่งสง	โคกหม้อ	26	-	39	1	24	1	33	1
ลำพูน	บ้านนา	-	-	-	-	30	1	-	-
	โพธิ์ท่าขนา	-	-	-	-	-	-	26	1
ฉวาง	วังม่วง	9	3	13	1	25	1	56	1
	ยางค้อม	-	-	-	-	-	-	30	1
สิชล	ปากแพรก	10	1	10	1	30	1	-	-
	เขาน้อย	18	1	11	1	27	1	-	-
	ปทุมทวยการาม	-	-	-	-	-	-	27	1
	คงคารดี	-	-	-	-	-	-	26	1
กลาย	ท่าสูง	25	1	15	1	20	1	-	-
ปากพนัง	เสาธงทอง	21	1	21	1	20	1	21	1
	ปากแพรก	-	-	-	-	-	-	20	1
	บางพระ	-	-	-	-	-	-	25	1
	บ้านกลาง	-	-	-	-	-	-	18	1
	ท่าขอม	-	-	-	-	-	-	34	1
รวม		209	11	313	13	453	17	866	28

ที่มา: ปรับจากการสรุปจากเอกสาร ก.จ.ช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/34 รายงานการจัดการศึกษามณฑล

นครศรีธรรมราชของพระศิริธรรมมุนี ร.ศ.118, 119, 121 และ 124 ใน นครคี นันทอง ,2542:110,113

ประการที่สอง จำนวนบุคคลที่ประสบความสำเร็จจากการศึกษามีจำนวนสูงมาก โดยเฉพาะตั้งแต่เกือบศตวรรษที่ผ่านมา ทั้งผู้สำเร็จที่เป็นพระภิกษุและผู้ประสบความสำเร็จที่เป็นฆราวาสจากการศึกษาเล่าเรียน ตัวบ่งชี้ที่สำคัญ คือ พระภิกษุจากลุ่มน้ำปากพนังจำนวนหลายรูปที่พัฒนาตนเองจนสำเร็จการศึกษาแล้วมีบทบาทในพระพุทธศาสนาและสังคมไทยมาตั้งแต่ 100 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ ได้ดำรงพระสมณศักดิ์สูง³¹ ในระดับต่างๆ และพระภิกษุผู้มีที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก³² ส่วนตัวบ่งชี้ความสำเร็จทางการศึกษาอีกประการหนึ่ง คือ จำนวนของพระเปรียญธรรม 9 ประโยค ข้อมูลจาก พ.ศ.2469 ถึงปัจจุบัน มีจำนวนพระภิกษุที่สอบได้เป็นพระเปรียญธรรม 9 ประโยค ที่เป็นคนนครศรีธรรมราช มีจำนวน 17 รูป เป็นพระภิกษุที่มีภูมิลำเนาจากพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง 9 รูป³³ หรือ สูงถึงร้อยละ 52.94 นอกจากนี้ ในส่วนฆราวาสที่สำเร็จการศึกษาเป็นที่ยอมรับทั้งในระดับชาติและนานาชาติ เช่น 1 ใน 3 คนของประเทศที่ได้รับทุนหลวงไปศึกษาต่อระดับปริญญาตรี โท และปริญญาเอก ที่ประเทศเยอรมนี ถือว่าเป็นคนแรกของกลุ่มน้ำปากพนังและมณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลปัตตานีในยุคนั้น คือ ดร.จาง รัตนะรัต ส่วนในยุคปัจจุบันนอกจากนี้ยังมีบุคคลในระบบราชการปกติที่ประสบความสำเร็จในระบบราชการทั้งสายข้าราชการพลเรือน ตุลาการ อีกมากมายที่เป็นบุคคลในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง³⁴

ประการที่สาม การเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน พบว่าศิลปินพื้นเมืองได้แก่หนังตะลุง โนราห์ มีจำนวนมากในกลุ่มน้ำปากพนัง โดยส่วนใหญ่ของครุหนังตะลุงซึ่งเป็นศิลปินหนังตะลุงนครศรีธรรมราชเป็นผู้มีภูมิลำเนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จากการศึกษาของวิมล คำศรี³⁵ พบว่าปัจจุบันมีหนังตะลุงในนครศรีธรรมราช 70 คณะ ปรากฏว่าเป็นหนังตะลุงที่มีภูมิลำเนาในท้องที่อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอปากพนัง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอหัวไทร อำเภอชะอวด จำนวน 50 คณะ โดยครุหนังที่สำคัญ คือ หนังจันทร์แก้ว บุญขวัญ แห่งบ้านหนองสีขวัญ ที่มีลูกศิษย์อยู่จำนวนมากมาย ส่วนครุหนังอีกสายหนึ่งคือ ครุหนังสีชุม การะเกด ทั้งสองครุหนังมีบทบาทในช่วงสุดท้ายคือ ทศวรรษที่ 2520 จากนั้นรุ่นลูกศิษย์ของครุหนังเหล่านั้นมีการแตกสาขาออกไปเป็นสายอีกหลายคณะ ในขณะที่คนในพื้นที่นี้มีลักษณะอุปนิสัยของ “ความเป็นผู้มีความรู้” ที่แสดงออกในรูปของศิลปินปรากฏอยู่ทั่วไป ทั้งในรูปของเพลงบอก มโนราห์ ทำให้การละเล่นหรือกิจกรรมบันเทิงต่างๆ ในการมีงานเทศกาล งานบุญกุศลต้องมีกิจกรรมบันเทิงเป็นส่วนหนึ่งของงานนั้นๆ สถาบันบันเทิงจึงเป็นสถาบันทางสังคมสำคัญและบ่งชี้ถึงการ

เป็นผู้ที่มีความสามารถสื่อสารออกมาจากเนื้อหาทางวรรณคดี การแต่งเรื่องราวหนังสือใหม่ ๆ ขึ้นมาและการใช้ภาษาที่ไพเราะ

นอกจากการศึกษาถึงจำนวนโรงเรียนดังที่กล่าวแล้วปัจจัยเหตุอีกประการหนึ่งของการศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ไม่อาจจะแยกออกจากการค้าและรัฐ³⁶ หรืออาจจะพลังหรือเป็นปัจจัยเกื้อกูล คือค่านิยมการศึกษากับความจำเป็นในระบบทุนต่างก็เป็นพลวัตปัจจัย กล่าวคือ คนที่นี้ได้รับการศึกษาจากการที่ปากพนังเป็นชุมชนเปิดหรือเป็นดินแดนค่อนข้างเสรีในการเป็นแหล่งค้าขาย การได้ปฏิสัมพันธ์ทางการค้าจะเป็นเงื่อนไขช่วยส่งเสริมให้ผู้คนที่มีความจำเป็นต้องเรียนรู้และมีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนซึ่งกันและกันหรือการจะปฏิสัมพันธ์อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันหรือการค้าต้องอาศัยความรู้ จากการกล่าวว่า "การค้าช่วยให้คนต้องเข้าโรงเรียนกันมาก"³⁷ และกำหนด สติกรกุล ได้เล่าถึง การทำให้เกิดการเรียนหนังสือของครอบครัวที่สัมพันธ์กับการค้าขายว่า

" ทวดทองอิน (ดำ) ลูกครึ่งไทยจีน ชาวปากพญา แต่งงานกับนายสำเนาเงิน ประมาณ พ.ศ.2415 (แม่ 2453 ยายก่อน 18 ปี ทวดก่อน 20) ทำการค้าขายระหว่างปากพนัง กับ กรุงเทพฯ ในขณะนั้น เพื่อซื้อขายสินค้าอยู่ตลอดเวลา ..ยายค้าขายอ่านหนังสือได้ แต่เขียนไม่เป็น... แล้วทำโรงสีด้วยค้าขายข้าวสาร ส่งแม่และน้ำๆ อีก 3 คนเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ น้ำพริ้งเรียนที่โรงเรียนประจำวัฒนาวิทยาลัยในตอนนั้น โดยยายไปกรุงเทพฯ ไม่รู้จักใครก็ไปฝากๆ เพราะอยากให้ลูกเรียน ส่งเมื่อมีลูกให้เรียนหมด...เพราะยายต้องเดินทางไปปากคลองตลาดประจำ เห็นว่าถ้าจะค้าขายให้ได้ดีต้องเรียน... พอถึงรุ่นเรา แม่มีตัวอย่างก็ส่งให้เรียนไปเรียนประจำที่วัดชิราวุธ แม่ไม่รู้จักใครจะให้เรียนอาศัยอยู่กับญาติก็เกรงใจ จึงหาโรงเรียนประจำ แต่ไม่รู้จักใคร แต่ไปฝากๆ เหมือนๆกับยายทำ " ³⁸

การศึกษานับว่าเป็นปัจจัยให้ความสำเร็จในการค้าขายจนมีฐานะมั่งคั่งของคนรุ่นแรกๆ ผู้มีการศึกษาเล่าเรียนจะเป็นตัวแบบให้กับประชาชนหรือผู้อื่นๆเลียนแบบหรือแพร่กระจายหรือส่งสมจนเป็นค่านิยมที่สำคัญ กรณีข้างต้นเป็นเพียงบุคคลที่ตั้งบ้านเรือนใกล้ชิดกับระบบการค้า ต้องสัมผัสการค้าในระบบทุนนิยมโดยตรงหรือเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดกับบ้านในตัวอำเภอปากพนัง สำหรับบุคคลที่อยู่อาศัยในพื้นที่อื่นๆ ของตำบลหรืออำเภอต่างๆค่านิยมนี้ก็เป็นเหมือนกัน ตัวอย่างเช่น นายอภัย รัตนะรัต³⁹ ได้เล่าค่านิยมเรียนของตระกูลว่ามาจากการค้าขาย แม้ว่าจะตั้งบ้านเรือนที่ระหว่างอำเภอหัวไทรกับอำเภอปากพนังก็ตาม

" มาจากบรรพบุรุษที่พูดกว้าง คือ นายย้อย รัตนะรัต เป็นทหารเรือ
สมัย รัชการที่ 6 ได้ยศ "ขุนไทยกิจกำจร" และพ่อนายปาน รัตนะรัต
(อดีตกรรมการอำเภอหัวไทร) ได้เป็นพ่อค้าข้าวไปสิงคโปร์.....ส่งผลให้
ลูกหลานได้ศึกษาเล่าเรียนกันทั่วถึง.."

จะเห็นได้ว่าการศึกษาเล่าเรียนมิได้จำกัดแต่คนในตลาดเท่านั้น แม้ว่าจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ลึก
เข้าไปในลุ่มน้ำปากพองการเรียนก็ได้กลายเป็นค่านิยมที่แพร่กระจายไปถึงบ้านต่างๆ
ไปกับการค้าข้าว เพียงแต่รูปแบบหรือลักษณะการเรียนนั้น มีความแตกต่างจากบุคคลใน 2
ฐานะ กล่าวคือ

ประการแรก บุคคลที่ตั้งบ้านเรือนในชุมชนปากพอง และมีฐานะดีจะนิยมให้บุตร
เรียนหนังสือสูงๆ มาตั้งแต่เกือบ 100 ปีมาแล้ว โดยมีสถานศึกษาคือโรงเรียนไพบูลย์บำรุง ตั้งที่
วัดเสนาทอง เมื่อ 22 สิงหาคม พ.ศ.2492 (ร.ศ.118) จนกลายเป็นโรงเรียนปากพองปัจจุบัน
โรงเรียนนี้เป็นแหล่งการศึกษาของ "คนปากพอง" และ "คนข้างบน" ทำให้คนในชุมชนปาก
พอง มีโอกาสในการศึกษา นอกจากนี้วัดซึ่งเป็นสถานศึกษาของนักเรียน ก.ข. หรือเรียนเตรียม
ชั้น ป.1 มีหลายวัดที่จะรองรับผู้เข้าไปอาศัยและศึกษาเล่าเรียน ความสะดวกของสถานที่เรียน
จึงเป็นโอกาสที่ตอบสนองการใฝ่หาเรียนได้เป็นอย่างดี หลังจากนั้นก็จะเข้าศึกษาต่อที่
กรุงเทพมหานคร ซึ่งง่ายต่อการเดินทางเพราะปากพองเป็นท่าเรือและมีเรือโดยสารเดินทาง
เข้าออกกรุงเทพอยู่ตลอดเวลา บุคคลฐานะดีอาจจะอาศัยโรงเรียนประจำ กำแพง สิริกุล ผู้
หนึ่งที่มีประสบการณ์อยู่โรงเรียนประจำ ตลอดจนบุคคลในครัวเรือนและวงศ์ตระกูลได้อาศัยใน
โรงเรียนประจำทุกคน เล่าว่า

" ยายส่งแม่มาเรียนประจำที่โรงเรียนเขมะนุสรณ์ข้างเสาชิงช้าจนจบ
มัธยมศึกษาปีที่ 5 กลับบ้าน ส่วนน้ำพิ้ง (รุ่นเดียวกับศาสตราจารย์
นพ. ตระหนัก) ยายส่งให้มาเรียนประจำที่วัฒนาวิทยาลัย จนจบ" ⁴⁰

หรือได้เล่าถึงการเรียนของตนเองและพี่ชายและน้องชาย ว่า

"..แม่เดินทางไปมาค้าขายที่กรุงเทพมหานคร มีญาติอยู่ข้างแต่ไม่อยากจะ
กวนจึงหาโรงเรียนประจำได้ไปดูที่วัดชีราฐ แม่ว่าโรงเรียนนี้เหมือนวัดดี
จึงได้ฝากลูกชายให้เรียนทุกคนทั้ง ๆ ที่ไม่รู้จักใคร....." ⁴¹

ปรากฏการณ์อยู่ในโรงเรียนประจำมีจำกัดเฉพาะในบุคคลมีฐานะดีเท่านั้นและจะสัมพันธ์กับ
คนมีอาชีพการค้ามากกว่าเกษตรกรรม

ประการที่สอง คนที่ไม่อยู่ในปากพองหรือชุมชนอื่นที่ห่างไกล ที่นิยมเรียกว่า "พวก
ข้างบน"⁴² มีลักษณะการเรียนในระดับประถมศึกษาที่วัดหรือโรงเรียนในชุมชนเมื่อสำเร็จแล้วมี

2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก เรียนทางโลกต่อไป โดยเดินทางไปเรียนที่โรงเรียนที่ปากพนัง เป็นการแสดงภาพให้เห็นประสิทธิผลของปากพนัง ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาของพื้นที่ลุ่มน้ำ หรือเดินทางไปเรียนต่อที่จังหวัดนครศรีธรรมราชหรือเมืองอื่นๆ การเรียนของคนที่มีได้อยู่ในปากพนังจะล้ำค่ากว่าในคนปากพนัง ทั้งนี้เพราะคนส่วนใหญ่สัมผัสการศึกษาเล่าเรียน จากพระหรือมีบทบาทสำคัญมาก ทำให้จำกัได้อยู่ที่เพศชาย พระหรือวัดจึงมีบทบาทในการทำให้ได้ศึกษาเล่าเรียน ดังที่อภัย รัตนะรัต⁴³ เล่าถึงการที่ “พ่อท่านผุด” ได้ตั้งโรงเรียนเพื่อสอนเด็กชั้นเตรียมที่วัดท่าเสริม เด็กนักเรียนรุ่นแรกที่มีโอกาสเข้าศึกษาเรียนแล้วสำเร็จ มี 2 บุคคลที่โด่งดัง คือ ดร.จ่าง รัตนะรัต เรียนทางวิทยาศาสตร์ ได้ตำแหน่งสุดท้าย คือปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นปริญญาเอกคนแรกของลุ่มน้ำปากพนังเมื่อ พ.ศ.2478⁴⁴ นายเปี่ยม บุญยะโชติ ได้เป็นถึงเลขาธิการรัฐมนตรี จอมพล ป.พิบูล-สงคราม แล้วนำชื่อมาตั้งเป็นชื่อโรงเรียน ปรากฏว่า “โรงเรียนชุมชนพิบูลสงคราม” ที่บ้านพัทธสีมา ตำบลท่าชอม อำเภอหัวไทร นั้นหมายความว่า บทบาทของพระได้เปิดโอกาสให้กับคนในลุ่มน้ำ ทำให้บทบาทของพระหรือวัดจึงปรากฏอยู่ในประวัติการศึกษาของบุคคลที่สำเร็จมีอยู่ในบ้านต่างๆ เกือบทุกบ้าน

อย่างไรก็ดี เมื่อสำเร็จการศึกษาจากพระหรือโรงเรียนประถมในชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียงแล้ว ตามค่านิยมที่เห็นความสำคัญของการเรียน เด็กๆ ที่เรียนดี ได้รับการส่งเสริมโดยผ่านบทบาทพระอีกอย่างน้อย 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก ออกจากหมู่บ้านไปเรียนที่ปากพนัง โดยปากพนังจะเป็นศูนย์กลางการเรียนของคนในลุ่มน้ำหรือชุมชนต่าง ๆ มิฉะนั้น จะต้องไปเรียนที่อื่นอภัย รัตนะรัต⁴⁵ กล่าวว่า ไปเรียนที่โรงเรียนระโนดวิศาลมูลนิธิ หรือไม่กี่ไปพัทลุง แต่ก็ไม่นิยม เพราะเดินทางลำบากและไม่เจริญ ส่วนมากแล้วจะเดินทางมาอาศัยอยู่กับวัดต่างๆ ที่ปากพนัง สมบูรณ์ พรหมพันธ์ ได้เล่าชีวิตของตนเองและพี่ชายว่า

“...สมัยนั้นต้องเดิน 3 คนพี่น้อง ตามหลังไปตามหัวนามีพี่ชาย

แบกสาร(ข้าวสาร) กับข้าว ปลาแห้ง กุ้ง น่องๆ ตัวเล็กเดินหิวมัน

แบกมั่ง ไปอยู่วัดเรียนที่ปากพนัง เป็นแบบนี้กันทั้งเพ... ..”⁴⁶

ส่วนอภัย รัตนะรัต ได้เล่าว่าหลังจากจบ ป.4 ที่เกาะเพชรแล้ว นั่งเรือไปอยู่วัดที่ปากพนัง เพราะไม่มีโรงเรียนที่หัวไทร ได้พระ ได้วัดนี้แหละ ทำให้ได้ดิบได้ดี...” ลักษณะที่สอง สำหรับบางคนที่ยังเรียนดีในหมู่บ้าน “การบวชเรียน” ก็เป็นทางเลือกที่นิยมกันมาก หลังจากนั้นก็ไปเรียนทั้งทางโลกทางธรรม ความสำเร็จจากการบวชเรียนทางพระ แล้วสึกออกมาเป็นข้าราชการมีมากมายหรือเป็นผู้นำในชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเป็นผู้นำหรือผู้บริหารสูงๆ ใน

หน่วยงานราชการหรือองค์กรของรัฐ โดยเฉพาะในชุมชนหรือพื้นที่ห่างไกล การศึกษาของพระได้สร้างครู นักปกครองท้องถิ่น อภัย รัตนะรัต เล่าว่า “น้องชายพ่อบวชมาอยู่วัดที่เพชรบุรี แล้วลูก ๆ หลาน ๆ ตามมา เพราะจะให้ลูก ๆ หลาน ตามมาอาศัยวัดเพื่อเรียนต่อที่กรุงเทพ มีญาติมาเรียนจนจบเป็นถึง รองผู้อำนวยการองค์การคลังสินค้า” และที่สำคัญคือ บวชแล้วได้ศึกษาเล่าเรียน อาจจะเดินทางเข้าไปกรุงเทพฯ แล้วสมัครสอบชุดครู พ.กศ. / พ.ม. ออกมาเป็นข้าราชการครู บางรูปก็ไม่ได้เป็นเจ้าอาวาสต่อมาจนเป็นพระที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือ⁴⁸ โดยเฉพาะพระนักพัฒนาที่เป็นที่นับถือของชาวบ้านจะเป็นบุคคลที่ผ่านกระบวนการศึกษาแบบนี้แทบทั้งสิ้น นางเจียว ปรางแก้ว⁴⁹ ได้เล่าถึงบุคคลที่เรียนของบ้านไกรไทยที่บวชที่วัดพระพุทธบาทแล้วไปเรียนต่อทางพระ จากนั้นก็ประสบความสำเร็จหลายคน

“.....ที่ประสบความสำเร็จของพ่อแม่ก็จะให้ให้เรียนดี (เรียนเก่งตอนเด็กๆ)
บวชเป็นพระเป็นเณร เรียน.....ที่บางคำ แล้วเรียนหนังสือได้ดีหลายคน
เช่น เณรหรร (หมายถึงผู้ใหญ่บ้านสงวน บุญสวยขวัญ เณรหวน (สงวน
พูลวาสน์) ได้เป็นครู เณรเนย เณรยาว (สุพิศ สุขหวาน) ครูสม (สมศักดิ์
พรหมสุทธิ) เณรพร (สุนทร บุญขวัญ).....”

เหล่านี้เป็นบุคคลที่ผ่านการเรียนในรูปแบบบวชพระมีปรากฏอยู่ทุกบ้านในลุ่มน้ำปากพนัง

ความสำเร็จจากการศึกษาเล่าเรียน เป็นการเลือกสรรนำมาปฏิบัติอันเป็นผลจากการเป็นสังคมเปิดด้วยพลังของการค้า ทำให้เป็นทางเลือกที่สร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียนมีความวิริยะอุตสาหะ ตลอดจนความมุ่งมั่นของพ่อแม่หรือผู้ปกครอง ด้วยการเรียนรู้ควบคู่กันไปกับกระบวนการผลิตข้าว ไม่ว่าสถานการณ์การผลิตข้าวจะยากลำบาก ราคาข้าวตกต่ำหรือขาดหายาก็ยังพยายามส่งให้บุตรหลานได้เล่าเรียน ทั้งนี้อาจจะกล่าวได้ว่าการเรียนหนังสือ เป็นค่านิยมที่คนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่ยอมรับและปฏิบัติกันอย่างทั่วหน้าและเป็นวัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันอย่างเข้มแข็งมาก แม้ว่าจะมีฐานะยากจนก็ยังอุตสาหะทำงานหนัก ดิ้นรนเพื่อหาเงินส่งลูกให้เรียน ยายผ่อง ศรีมิตร เดิมอยู่บ้านขนานนาก ได้บรรยายให้เห็นภาพของผู้ปกครองที่เดินทางไปส่งลูกให้ลงเรือ หลังจากลูกกลับมาบ้านในวันเสาร์ อาทิตย์ เมื่อสมัยก่อนราวทศ. พ.ศ.2505 ที่เกือบทุกบ้านส่งไปเรียนว่า

“ไม่ว่าคนจน คนรวยส่งให้ลูกเรียนกันเกือบทุกบ้าน บางคนจนต้องสับ
ข้าวกับจอบ ไม่มีนา หรือมีน้าน้อย ขอลำเพื่อนดำ (ปักดำ) ก็
ยังส่งลูกให้เรียน จบสูงๆ พวกน้องประยูร ขนานแก้ว... เวลาลูกไป
โรงเรียนเดินกันเป็นแถว เวลาลูกกลับมาก็ทูนสาร (ข้าวสาร) ทูนไม้พิน
ไปส่งลูกๆ ที่บางพระ แล้วลงเรือไปปากพนัง.....”⁵⁰

และยายผ่อง เล่าต่อว่า ยุคคุณยายเองก็เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สอบได้ที่ 1 ทุกชั้น ส่วนตาม่วง ผู้เป็นสามีสอบได้ มัธยมศึกษาปีที่ 1 ต้องออกเพราะพ่อตาย มีลูกสาวคนเดียว ก็ส่งให้เรียนจนจบที่ปากพนัง มาเรียนที่โรงเรียนจรัสพิชากกร นครศรีธรรมราช ไปเรียนต่อที่โรงเรียนพรสวัสดิ์พิทยา ส่วนนางโรย ปรางแก้ว⁵¹ ก็เช่นเดียวกันอยากเรียน แต่ต้องหยุดเรียน เพราะแม่เสียชีวิตตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จึงต้องออกจากโรงเรียนมาเลี้ยงน้องสาว 2 คน ไม่อาจจะเรียนต่อได้ เมื่อแต่งงานได้ลูก 7 คน จึงส่งเสียให้เรียนจนจบหมด ทำให้ลุ่มปากพนัง จึงได้ส่งสมบุคคลที่สำเร็จจากการศึกษาเล่าเรียนอันเป็นตัวอย่างในชุมชน อำเภอ จังหวัดและระดับชาติ ระดับนานาชาติ สำหรับคนรุ่นต่อๆ มา **การศึกษาเล่าเรียนจึงเป็นการเลือกสรรจากกิจกรรมการพัฒนารัฐ ทั้งๆที่กิจกรรมของรัฐค่อนข้างน้อยมาก แต่การศึกษาก็คือกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการและสัมพันธ์กับบริบททางสังคม ที่ประชาชนสามารถเลือกสรรในการศึกษาเพื่อเข้าสู่สังคมการค้าหรือการดำรงชีวิตในสังคมการค้าหรือสังคมเปิดได้อย่างปกติสุข การศึกษาเล่าเรียนจึงเป็นค่านิยมที่สำคัญ** ให้คนลุ่มน้ำปากพนัง "ต้องเรียน" กันมากๆ และผลผลิตของค่านิยมดังกล่าวนี้เอง ได้ทำให้คนในลุ่มน้ำปากพนัง มีบทบาทในแวดวงราชการมากและเป็นหลักให้กับราชการบ้านเมือง⁵²

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่าสนใจ คือ สาขาวิชาที่เลือกนั้น โดยทั่วไปมักจะสำเร็จทางด้านการศึกษาด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มากกว่าจะเด่นในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ดร.กำแหง สติรกุล ได้เปรียบเทียบไว้ว่า "...คนบ้านเราแต่แรกเก่งทางด้านสังคมศาสตร์มากกว่าวิทยาศาสตร์ ยกเว้น ดร.จ่าง รัตนะรัต เพราะเราเรียนช้า ออกโรงเรียนแล้วเที่ยวลักพักก่อนมาเรียนอีกครั้ง ชอบท่องจำตามลักษณะชีวิตประจำวัน..จึงเรียนเกี่ยวกับธุรกิจ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์..." ดังนั้นในเบื้องต้นนี้อธิบายถึงอิทธิพลของการค้าและรัฐ หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนในวิชาที่สัมพันธ์กับชีวิตปกติหรือเกี่ยวกับการค้า ความมั่งคั่งและเกี่ยวกับอำนาจในระบบราชการที่เป็นไปตามความเป็นจริงและสอดคล้องกับสังคมพื้นที่ที่ลุ่มน้ำปากพนังและค่านิยมปกติของสังคมไทย

ส่วนสาเหตุอื่นหรือปัจจัยเกื้อหนุนหรือส่งเสริมที่ทำให้ค่านิยมต่อการศึกษาสะสมและกระจายจนเป็นวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำปากพนังนั้น นอกเหนือจากการค้าและรัฐ

ประการแรก พระภิกษุและวัด จะเป็นปัจจัยที่ให้ทั้งโอกาสและช่องทางส่งเสริมให้เกิดการศึกษาล่าเรียน อภัย รัตนะรัต เล่าว่า "...ตอนเด็กๆ ไปวัดทำวัตรเช้า เย็น อ่านหนังสือ ออกสวดมนต์ได้ก่อนไปเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 พอเข้าโรงเรียนก็อ่านคล่อง เช่นเดียวกับที่

สาวก็สวดได้หมด แต่อ่านหนังสือไม่ออก" ดร.กำแหง สติรกุล^{๕๖} เล่าถึงน้องชายกับบทบาทของวัดหรือพระว่า "ตอนประมาณ 5 ขวบ กำจร อยู่วัด นั่งคุยให้พระสอนได้เป็นวัน ๆ" แล้วก็มีอิทธิพลต่อการศึกษาและชีวิตประจำวันจนถึงปัจจุบันนี้

ประการที่สอง ความสำเร็จของญาติๆหรือเพื่อนบ้านเป็น "ต้นแบบ" หรือตัวอย่างให้แก่บุคคลอื่นๆ ไปหรือญาติๆ ได้ปฏิบัติตามอย่างกัน บุคคลที่สำเร็จจากการศึกษาเล่าเรียนจึงเป็นตัวอย่างที่ดังมาดังคำกล่าวพบเสมอว่า "...ไปตลาดปากนัง เห็นรูปถ่ายรับเสื้อ หมายถึงพิธีรับพระราชทานปริญญาบัตร...อยากให้ลูกเราเป็นเหมือนเขามั่ง...อยากให้ลูกได้มั่ง..." หรือ "...ลูกคนนั้น มาตราฐาน.." นอกจากนี้ การเป็นต้นแบบที่สำคัญคือ การที่มีญาติหรือบุคคลในครอบครัวในตระกูลประสบความสำเร็จ แล้วมีการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลรุ่นต่อๆมา ต้องปฏิบัติ นั่นคือ ลูกหลานต้องเรียนหนังสือเช่นเดียวกับญาติหรือพี่น้องสำเร็จแล้วทำให้เหมือนเป็นบรรทัดฐานหรือมาตรฐานวัดความสำเร็จของครอบครัวหรือตระกูล หรือเป็นเหมือนการจัดระเบียบของวงศ์ตระกูลให้เป็นพันธกิจที่ต้องปฏิบัติ ทำให้ญาติรุ่นหลังๆ ต้องปฏิบัติตามแบบแผนหรือมาตรฐานของครอบครัวหรือวงศ์ตระกูลที่รุ่นเก่าๆได้ปฏิบัติไว้แล้ว **การศึกษาจึงเป็นเหมือนพลังอำนาจเชิงซ้อนที่นอกเหนือจากอำนาจอื่นๆและมีสภาพต้องปฏิบัติ**

ประการที่สาม เป็นสิ่งที่ยอมรับกันทั้งลุ่มน้ำในทำนองที่ว่า "บุคคลที่สำเร็จเป็นเหมือนอภิสิทธิ์ชน" จะไม่พบว่าบุคคลในลักษณะนี้จะถูกประทุษร้าย ถูกปล้นหรือถูกกระทำเฉกเช่นบุคคลปกติ หรือครัวเรือนไหนที่มีผู้สำเร็จการศึกษา สามารถทำให้คนในตระกูลหรือบุคคลที่เป็นญาติได้กลายเป็นที่ยอมรับนับถือไปด้วย คำว่า "พวกนี้ , โหมนี้พอได้" หมายถึงตระกูลนี้ ครัวเรือนนั้นๆ มีความสามารถเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป

ประการที่สี่ สิ่งหนึ่งที่ได้ทำให้คนในตระกูลหรือญาติๆ ได้ศึกษาเล่าเรียนด้วยการที่คนรุ่นเก่าส่งหนังสือที่เรียนแล้วของคนรุ่นหนึ่งให้กับอีกรุ่นหนึ่งได้อ่าน" อภัย รัตนะรัต กล่าวว่ "ได้อ่านหนังสือที่ญาติส่งให้มาจากกรุงเทพ ส่วนกำแหง สติรกุล ได้เล่าประสบการณ์เช่นเดียวกันว่า

" เมื่อตอนที่ชาย (นายกำธร สติรกุล) เรียน ม.4 โรงเรียนประจำ (วชิราวุธ) ทางโรงเรียนได้จัดกิจกรรมแข่งขันการตอบปัญหา หลังการอ่านพระราชนิพนธ์ของ ร.6 (โรงเรียนจะจัดแข่งขันขึ้นทุกปี) ปรากฏว่าตอบคำถามชนะเลิศ ทางโรงเรียนมอบรางวัลเป็นชุดหนังสือ พระราชนิพนธ์ ร.6 แล้วพี่ชายนำหนังสือนั้นกลับบ้านที่ปากนัง จึงได้อ่านหมดทุกเล่มมีความรู้จากหนังสือนี้มาก..."

เช่นเดียวกับการที่เขาปฏิบัติด้วยการอ่านหนังสือของพ่อว่า “หนังสืออังกฤษของพ่อตอนที่เรียนที่ป็นังได้นำมาไว้ที่บ้าน จึงได้นำมาฝึกอ่านจนเข้าใจ” ข้อความจากคำพูดดังกล่าวข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงการพยายาม ส่งผ่านการเรียนรู้ หนังสือของคนรุ่นหนึ่งที่ส่งให้ด้วยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม แต่เป็นเหมือนภารกิจการศึกษาที่คนรุ่นต่อมาต้องสานต่อ ถือว่าหนังสือที่รับมอบเป็นเหมือน “เครื่องหมายสำคัญ” ทำให้เกิดค่านิยมต่อว่าหนังสือเป็นของสูง ที่ต้องปฏิบัติอย่างสิ่งของที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ห้ามเดินข้าม หรือไม่ควรตั้งไว้ในที่ต่ำๆ หรือห้ามนั่งทับ หรือห้ามใช้เป็นเครื่องกันแดด **การมอบหนังสือเป็นการกระทำที่ไม่ต้องประกาศถึงเป้าหมายให้รับทราบ แต่เป็นพันธะของบุคคลรุ่นถัดมาต้องศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจังและเป็นไปตามแบบแผนของผู้ที่สำเร็จมาก่อนแล้ว** อย่างไรก็ตามหนังสือในยุคก่อนทศวรรษ 2520-2530 ก็ยังหาได้ค่อนข้างยาก แม้ว่าการศึกษาได้เริ่มต้นขยายโอกาสโดยมีโรงเรียนประถมตอนปลาย ขยายไปตามตำบลต่างๆ และเริ่มมีโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอ เช่น โรงเรียนเชียรใหญ่ โรงเรียนหัวไทรบำรุงราษฎร์ การมอบหนังสือก็ยังเป็นสิ่งที่มีสืบทอดอยู่อย่างสำคัญ แม้ว่าคุณคณนี้จะมีการขายครั้งราคาสำหรับหนังสือแบบเรียนเก่า หลังจากนั้นก็ไม่มีการปรากฏการณ์นี้

ประการที่ห้า การศึกษาเล่าเรียน คือ การได้โอกาสแห่งการเลื่อนชั้น หรือการเรียน คือ เครื่องมือในการเลื่อนชั้นทางสังคม (Social mobility) “การเรียน ” เป็นเครื่องมือสำคัญในการอธิบายถึงความสำเร็จของแต่ละคนหรือแต่ละครอบครัวหรือวงศ์ตระกูล หรือการเรียนเป็นตัวชี้วัดสำคัญมากในการกล่าวถึงผู้ใดผู้หนึ่งที่ประสบความสำเร็จในชีวิต คนลุ่มน้ำปากพนังยอมรับค่านิยมนี้มาแต่โบราณ “ถ้าไม่ยากลำบากก็ให้ขยันเรียน” ในทางตรงกันข้ามหากบุตรหลานไม่สนใจก็จะมีคำกล่าวเชิงลบต่อบุตรหลานที่ไม่สนใจการเรียนในทำนองว่า “.....ถ้าไม่เรียนก็ไถนา” ทำให้เป็นอุทาหรณ์หรือต้องคิดใคร่ครวญ เลือกว่าจะทำงานอย่างบรรพบุรุษหรือเรียนเพื่อทำงานสบาย “ได้เป็นเจ้าของคนนายคน” หรือ “เรียนให้ได้เก้าอี้” ทำให้หลายๆ คนหันกลับมาเรียนหลังจากออกจากประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาจนสำเร็จ นางหมูน สุขหวาน กล่าวถึงลูกชายที่เรียนสำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วไปเลี้ยงวัว ทำนาอยู่หลายปี หลังจากนั้นแล้วเปลี่ยนความคิดใหม่มาเรียนจนสำเร็จการศึกษาและมีงานราชการ ว่า

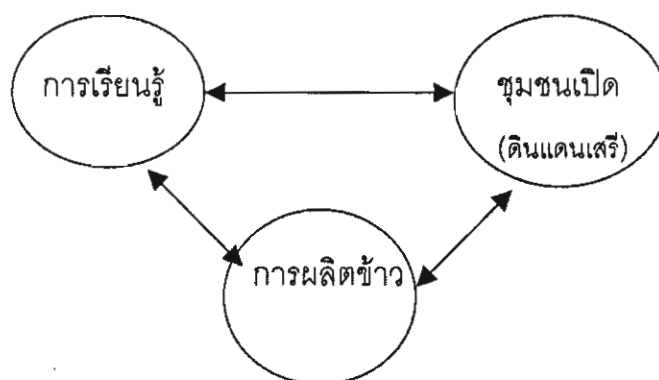
“พ่อบอกโรงเรียน(จบ ป.4) เณรยาว อยู่บ้าน 4 ปี แต่ขี่คร้าน และเห็นเพื่อนๆ เรียนกันหลายคน จึงต้องตัดสินใจบวชเข้ากรุงเทพฯ อยู่วัดอินทาราม ยานนาวา เรียนจนจบ ชั้น ม.3 แล้วสึก สมัครเรียนต่อพาณิชการมิตรพล จบ ปวส. จึงรับราชการกรมอุตุนิยมวิทยา...”⁵⁴

การจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนในหมู่บ้านหรือตำบล แล้วออกมาทำงานให้กับครัวเรือนหรือช่วยพ่อแม่ทำนา จะพบมากกับบุคคลยุคทศวรรษ 2500 หรือก่อนนี้ เพราะเป็นยุคที่มีโรงเรียนยังมีจำนวนน้อย แต่เมื่อเริ่มขยายโรงเรียนมากขึ้นและมีโอกาสมากขึ้น จึงเป็นยุคของบุคคลที่เกิดช่วงประมาณ พ.ศ.2500 มีพฤติกรรมออกจากระบบการศึกษาแล้วกลับเข้ามาใหม่มากขึ้น

อย่างไรก็ดี การศึกษานอกระบบ เช่น การศึกษาผู้ใหญ่ที่โรงเรียนหัวไทร อำเภอหัวไทร ก็เป็นโรงเรียนแรกในนครศรีธรรมราช รูปแบบการศึกษานอกระบบแบบนี้ได้กลายเป็นอีกช่องทางหนึ่งสำหรับบุคคลที่กลับมาเรียนอีกครั้งหนึ่ง อาจจะเป็นการ “นึกได้” “นึกสุขใจที่หลัง” หรือสำนึกใหม่ขึ้นมามองเห็นโอกาสหรือไม่ก็ลำบากกับทำนาเลี้ยงวัวควาย

ดังนั้น การศึกษาหรือการเรียนรู้ จึงเป็นค่านิยม⁶⁵ (Values) สำคัญ ความต้องการการเรียนรู้จึงเป็นตัวกำหนดค่านิยม อันหมายถึง เป้าหมายของชีวิตที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปของคนลุ่มน้ำปากพนัง คือ ความอิสระและเสรีภาพ โดยมีศักดิ์ศรี อำนาจและความสุขสบาย⁶⁶ ส่งผลต่อการเลือกวิถีปฏิบัติที่ต่างกันไปตามอัตภาพ แต่ที่เป็นวิถีปฏิบัติร่วมกันของทุกครัวเรือน พบว่า ดินแดนแห่งนี้จึงเป็นดินแดนของคนเรียนรู้ มีรูปธรรมที่ชัดเจนตลอดมาแต่อดีต มาจนถึงการพัฒนาประเทศ 2505 และถึงยุคปัจจุบันหรือต้นทศวรรษ 2540 นี้ การเรียนรู้นี้จะสัมพันธ์กับการผลิตข้าวและการเป็นชุมชนปิด ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ของค่านิยม วิถีปฏิบัติของคนลุ่มน้ำปากพนัง

การศึกษาจึงเป็นกิจกรรมตามนโยบายของรัฐที่ประชาชนลุ่มน้ำปากพนังเลือกสรรคัดสรรรับมาปฏิบัติที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตปรกติ หรือสัมพันธ์กับบริบทของสังคมลุ่มน้ำปากพนัง ที่เป็นสังคมเปิด และมีระบบการค้าขายค่อนข้างเสรี เป็นการเลือกสรรเอาระบบการ

ศึกษามาจนกลายเป็นค่านิยมจึงเป็นตัวอย่างให้เห็นว่า เขาพร้อมจะคัดเลือกนโยบาย โครงการ กิจกรรมของรัฐที่เห็นว่ามีประโยชน์ เท่ากับว่าบุคคลที่นี้มีความอิสระที่จะเลือกรับและปฏิเสธได้ตามความเป็นตัวของตัวเอง นอกจากนั้น ระบบการศึกษาเป็นรูปแบบของอำนาจเชิงซ้อนที่มีความชอบธรรมที่จะบังคับคนในวงศ์ตระกูลหรือสมาชิกในครัวเรือนให้ปฏิบัติตามคนบุคคลที่สำเร็จในรุ่นก่อนปฏิบัติตามหรือเอาอย่าง ในการใช้การศึกษาเล่าเรียนเป็นเครื่องมือในการดำรงชีพต่อไป จนกลายเป็นค่านิยมที่สำคัญ

ลักษณะทางสังคม

1. สังคมของกลุ่มน้ำปากพนัก

สังคมของกลุ่มน้ำปากพนักเป็น “สังคมแบบเปิด” (Open society)⁵⁷ การเป็นชุมชนเปิดที่ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่เข้ามาทำการค้าขาย ติดต่อกันแลกเปลี่ยนและมีความเป็นผู้ที่มีความเป็นตัวของตัวเอง เนื่องจากอิสระเสรีจากอำนาจรัฐ ส่งผลให้สามารถเลือกรับเอานวัตกรรมใหม่ และมีโอกาสในการเลือกปฏิบัติต่อนโยบายของรัฐตามความพอใจของตนเองตามความต้องการ กล่าวคือ การเป็นพื้นที่หน้าด่านทางด้านการค้าและเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของนครศรีธรรมราชมาแต่โบราณที่มีพัฒนาการตลอดมา ดังนั้น จากการที่ต้องปฏิสัมพันธ์กันทางสังคมการค้าจึงต้องมีการรับนวัตกรรมทั้งทางสังคมแม้กระทั่งชาติพันธุ์ โดยเฉพาะคนเชื้อสายจีนเข้ามาประกอบอาชีพจนกระทั่งนำไปสู่การตั้งถิ่นฐานถาวร ประกอบกับการเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลจากกลไกรัฐทำให้บุคคลในพื้นที่นี้มีผู้คนมีความเป็นอิสระเสรี มีการรวมกลุ่มกันเพื่อการดำรงอยู่ จึงเกิดรูปแบบหรือเอกลักษณ์เฉพาะอันแสดงออกในลักษณะต่างๆ และเลือกปฏิบัติต่อนโยบายของรัฐดังเช่นกิจกรรมการศึกษาที่กล่าวแล้วได้ตามความเหมาะสมของศักยภาพหรือบริบททางสังคมและสอดคล้องกับความต้องการ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่มีการค้าเข้มข้นมาสู่บทบาทรัฐที่ค่อยเพิ่มบทบาทหรือขยายมากตัวขึ้น

2. กลุ่มทางสังคม

กลุ่มทางสังคมนับว่าเป็นพลังขับเคลื่อนไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมาย (Change for Goals) ในอดีตมีกลุ่มทางสังคมลักษณะต่างๆ เป็นกลุ่มธรรมชาติ ตั้งอยู่บนพื้น

ฐานของการรวมกลุ่มจากความญาติ พวกพ้องที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ส่วนปัจจุบันกลไกในการจัดการกลุ่มหรือเกณฑ์ในการกำหนดกลุ่มได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การรวมกลุ่มด้วยการใช้ "ผลประโยชน์" เช่น กลุ่มอาชีพ ไร่นาสวนผสม เพียงแต่กลุ่มธรรมชาติทั้งในยุคอดีตและปัจจุบันมีความเหมือนกัน คือ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของประเด็นความต้องการ ปัญหาาร่วมกัน ประการหนึ่ง และถือว่เป็นพลังและศักยภาพของกลุ่มน้ำปากพ้องอีกประการหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ธนาคารหมู่บ้าน ที่เชื่อมโยงความต้องการร่วมกันในการใช้เงินสดมาสู่การรวมกลุ่มเพื่อระดมทุนร่วมกัน บริหารจัดการการเงินร่วมกันเพื่อให้เป็นแหล่งการเงินของบ้านที่สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึงและมีโอกาสในการใช้เงินได้เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นเหมือนต้นทุนทางสังคม (Social Capital) ที่สำคัญภายในบ้านและพื้นที่ลุ่มน้ำปากพ้อง นอกจากนี้ยังสามารถเชื่อมโยงชักตอกกันเครือข่ายด้วยการจัดตั้งเป็นสมัชชาธนาคารหมู่บ้านลุ่มน้ำปากพ้องที่มีบทบาทในการดำเนินการแก้ไขปัญหา เรียนรู้และแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการด้วยกลุ่มเอง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่รวมกันในลักษณะทางสังคม เพื่อสร้างสัญลักษณ์ทางสังคมและการแสดงออกให้เห็นถึงความต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแผ่นดินเกิดในรูปแบบต่างๆ ของการเป็นคนลุ่มน้ำปากพ้อง เช่น การแข่งขันกีฬานักเรียนลุ่มน้ำ โดยเมื่อทศวรรษ 2520 มีการแข่งขันฟุตบอลประชาชนประจำปีลุ่มน้ำปากพ้องทุกๆ 2 ปี⁵⁸ มีการตั้งชมรมนักมวยเด็กพื้นที่ลุ่มน้ำชมรมนักเขียนลุ่มน้ำปากพ้อง สมาคมคนลุ่มน้ำปากพ้อง กลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ เศรษฐกิจชุมชนในนามบริษัทหัวไทร กลุ่มเกษตรกรทางเลือก กลุ่มเกษตรกรยกทรง ชมรมองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)ในเขตลุ่มน้ำฯ ตลาดนัดภูมิปัญญา ที่ดอนแค การที่มีองค์การพัฒนาเอกชนในสาขาต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพ้องที่สำคัญ คือ การที่กลุ่มเหล่านี้สามารถเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายองค์กรต่างๆเข้ามาเคลื่อนไหวกิจกรรมสาธารณะอย่างเข้มแข็ง เป็นต้น

อย่างไรก็ดี มีกลุ่มธรรมชาติอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมาจากการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่มีปัญหาเชิงกฎหมายหรือปัญหาเชิงศีลธรรม แต่มีอยู่มากโดยมีกิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายใต้การนำของกลุ่ม คือการละเล่นพื้นบ้าน ที่มีกิจกรรมที่สื่อสัมพันธ์ คือ วัวชน ไก่ชน มีบทบาทในการรวมพลังของบ้านเพื่อการละเล่นหรือบันเทิงแล้วนำไปสู่การพนันในที่สุด ซึ่งพบว่าที่กลุ่มดังกล่าวนี้เกือบทุกหย่อมบ้าน ส่งผลให้เกิดมีสนามชนโค⁵⁹ สนามชนไก่⁶⁰ มีจำนวนมากเป็นพิเศษในพื้นที่นี้ และพลังของกลุ่มเหล่านี้ยังคงรอนำมาใช้ในเชิงสร้างสรรค์ ต่อไป คงมีแต่ฝ่ายนักการเมืองเท่านั้นที่ใช้เป็นเครื่องมือหรือกลไกทางการเมืองที่ให้ประโยชน์ทางการเมืองภายใต้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ผ่านผู้นำเหล่านั้น

ส่วนกลุ่มทางสังคมในยุคทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน อีกลักษณะหนึ่ง คือ กลุ่มทางการเมือง ซึ่งมีมากตามการเพิ่มบทบาทของรัฐหรือการขยายความเข้มแข็งมากขึ้นเพียงแต่มาจากการจัดตั้งตามความประสงค์ของราชการ แต่กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมักจะไม่ดำรงอยู่ได้ในระยะยาว แต่จะล่มหรือยุติบทบาทลงในเวลาอันสั้นหรือหลังจากที่ทางราชการออกไปได้ไม่นานหรือบทบาทมีค่อนข้างจำกัด ทำให้ผลของการ“กลุ่มที่จัดตั้งโดยราชการจึงเป็นเหมือนซากปรักหักพังทางสังคม” เช่น กลุ่มที่หน่วยงานทางพัฒนาทั้งหลายได้จัดตั้งขึ้น กลุ่มที่รวมเพื่อเข้ารับการช่วยเหลือด้านอาชีพจากทางราชการ กลุ่มลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นตัวนำในการพัฒนาหรือเป็นพลังพอที่จะเปลี่ยนแปลง แต่สามารถบร่บร่รอยความล้มเหลวได้ทุกพื้นที่

3. ชว่งชั้นทางสังคม

การแบ่งชว่งชั้นทางสังคม (Social stratification) แม้ว่าจะไม่มีมากนักหรือไม่มีเกณฑ์ที่ใช้แบ่งอย่างชัดเจน แต่สามารถพบว่ามีชว่งชั้นของชาวนาที่ลุ่มน้ำปากพนัง นางผ่องศรีมิตร⁶¹ ได้เล่าถึงสมาชิกบ้านขนานนากทำให้ได้เกณฑ์เพื่อจำแนกบุคคลได้ดังนี้ 1) พวกที่ลำบาก 2) พวกที่พอยังชั่ว 3) พวกที่บายแล้ว ในแต่ละชั้นมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่ต่างกันออกไป บางครั้งไม่อาจจะจำแนกได้ว่ากลุ่มไหนเป็นชนชั้นสูง ชั้นกลางหรือชั้นต่ำ หรือกลุ่มไหนจะมีฐานะแตกต่างกันอย่างไร แต่สิ่งที่พบว่ามีเหมือนกัน คือ สมาชิกแต่ละกลุ่มจะมีการปฏิสัมพันธ์ก็จะอยู่ในแต่ละพวก แม้จะไม่เคร่งครัดในระเบียบหรือไม่มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน แต่มีบรรทัดฐานที่เป็นเงื่อนไขในการสร้างความสัมพันธ์จะจำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มเป็นหลักในลักษณะ

ผีโพธิ์ไปโพธิ์

ผีโหรไปโหร

ผีไม้ไหนไปไม้ไหน⁶²

หมายถึง การสัมพันธ์และเกี่ยวข้องในความเป็น “พวกใครพวกมัน” เป็นต้นว่า เมื่อไปวัดระหว่างที่นั่งคอยการฉันภัตตาหารของพระภิกษุและนั่งรับประทานอาหารร่วมกันกับเพื่อนบ้านในวัดจะนั่งกันเป็นวงๆหนึ่งๆจะมีความสัมพันธ์แนบแน่นและเกาะเกี่ยวเกื้อกูลกันในการดำเนินชีวิตปกติ ในอดีตตั้งแต่ พ.ศ.2505 ถึง พ.ศ.2530 อาจจะมีเกณฑ์ของความเป็นญาติเป็นสายสัมพันธ์ในการรวมกลุ่ม และคนที่สนิทสนม คนที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังมีการศึกษาไว้โดยสถิตย์ นิยมญาติ⁶³ ที่อธิบายถึงลักษณะอุปนิสัยชาวนาร่ำรวยและชาวนาจนในเขตลุ่มน้ำปากพนังว่ามีลักษณะต่างกัน เป็นไปตามเกณฑ์ในลักษณะที่กล่าวแล้วข้างต้น

กล่าวคือ สภาพการทำงานของคนารวยจะมีสภาพการทำงาน และการดำรงอยู่จะต่างกันเขา ต้องใช้เวลาทำงานหนัก ขยันเรียนและอื่นๆ แล้วจะมีฐานะที่ดี ทำให้เป็นพวกที่สบายแล้ว คือ ผ่านการทำงานที่สามารถส่งให้ความเป็นอยู่ที่ดีสบาย และจะตรงกันข้ามกับชาวนายากจนที่ สบายแต่หมายถึง การดำรงชีวิตอาจจะอยู่ในสภาพที่ยากลำบาก

นอกจากนี้ยังมีเกณฑ์ในการแบ่งบุคคลที่พบอีก เป็นต้นว่าลักษณะอุปนิสัยในการ ปฏิบัติงานต่างๆ ที่มีลักษณะคือ ประการแรก ความขยัน ความอดทน ในที่นี้จะพบอันเป็น คุณลักษณะของชาวนาที่ร่ำรวย ดังที่นางผ่อง ศรีมิตร เล่าความขยันและลักษณะการทำงานา กรณ์ชาวนาฐานะดีจากนายปานว่า

" บ่าวปาน เป็นคนที่รวยที่สุดในหมู่บ้าน ขยันทำงานมาก ไปนาแต่เช้ามืด
ไถเสร็จขึ้นเที่ยง พอหัวนเพรียก (คำเรียกเวลาตอนบ่าย) ลงนาตอน
หญ้าเดียนลิบ บุต ฉากหัวนา นาเรียบแก่เมื่อพบ....."⁶⁴

หมายถึง ที่นาคนที่มีฐานะดีจะมีพื้นที่ราบเรียบเสมอ เพราะด้วยความขยันขันแข็ง ประการที่ สอง เครื่องมือในการทำนา นางผ่อง ศรีมิตร เล่าว่า บางบ้านไม่มีเครื่องมือในการทำนา คือ วัวและเครื่องไถนา คงใช้จอบสับดินเพื่อปลูกข้าว ซึ่งทำได้น้อยแต่จะมีเพื่อนบ้านมาช่วยเมื่อ ทำเสร็จแล้ว ส่วนในยุคการทำนา 2530 เป็นต้นมาพบว่าเครื่องมือในการทำนาแบบใหม่ที่ไม่ม่ การใช้วัว พิจารณาที่การมีรถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ เพราะบ้านที่มีฐานะดีจะมีอุปกรณ์เหล่านี้ ครบครองในฐานะเป็นปัจจัยในการผลิตแบบใหม่ ประการที่สาม มีโอกาสหรือมีแหล่งรายได้ หลายทาง เป็นต้นว่า นอกเหนือจากการขายข้าว ขายข้าวสารเป็นถึง แล้วยังมีรายได้จาก กิจกรรมหรือแหล่งอื่น ยายผ่องบอกว่าไปขายที่ตลาดที่หลุมพอ เงินมาจากการให้กู้หรือ "ได้ ดอก"⁶⁵ การขายของอันเป็นผลอาสินในสวน เช่นมะพร้าว เย็บจากสำหรับมุงหลังคาเพื่อขาย ขายไข่เปิด ไข่ไก่ ขายวัว ส่วนคนชั้นล่างหรือประชาชนที่ฐานะไม่ดี มักจะมีแหล่งรายได้น้อย ทางเดียว และในที่สุดคนกลุ่มนี้จะเป็นผู้ย้ายถิ่นเพื่อไปหางานทำมากที่สุด ประการที่สี่ การ ขายข้าว ชาวนาที่ร่ำรวยจะมีการขายข้าวเปลือกเป็นเกวียนเสมอๆ หรือการซื้อขายแบบเหมา แต่ชาวนายากจนจะขายข้าวเปลือกครั้งละไม่กี่ถัง ชาวนากลุ่มนี้จะขายข้าวคราวละ "ทุน" หมายถึงเอาข้าวใส่กระสอบทุนข้าวไปโรงสีหรือไปตลาด เพื่อนำเงินไปซื้อสินค้า กลับมาบ้าน เรือน ที่เรียกว่า "ดวงข้าว" นำเงินไปซื้อของใช้บริโภคในครัวเรือน ส่วนการขายข้าวมักจะขาย โรงสีหรือผู้รับซื้อข้าวที่อยู่ในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง ประการที่สี่ สภาพบ้านเรือน จะ

พบได้หลายลักษณะ บ้านที่ฐานะรวยสามารถดูที่หลังคา คือหลังคาบ้านชาวนารวยจะมีการมุงกระเบื้องแดง⁶⁶ บางครั้งจะมุงสังกะสี ส่วนคนฐานลำบากจะมุงด้วยจาก และสภาพบ้านเรือนจะไม่ถาวร ประการที่ห้า ลักษณะการทำนาจะพยายามทำนาเต็มแปลง และ ชาวนารวยจะชอบทำนาที่ริมคันนา⁶⁷ ด้วยความขยันและความสมบูรณ์ของดินริมคันนาที่ให้ผลผลิตข้าวมาก คนฐานะดีอันเนื่องมาจากความขยันมักจะชอบทำนาที่ริมคันนา ยายผ่อง ศรีมิตร เล่าว่า⁶⁸ “...ที่ดินชาวนาเป็นดินดี ให้ดำกล้าทำให้เต็ม ได้ข้าวสวย เต็มเม็ดเต็มรวงดี” ในขณะที่คนฐานะไม่ดีจะทำนาไม่เต็มแปลง ปลอຍให้ว่างตามมูมนานหรือตรงกลางบึงนา ประการที่หกความสำเร็จในการครอบครัวย อันมีตัวบ่งชี้หรือวัดกันที่ความสำเร็จจากการเรียนของสมาชิกในครอบครัว เป็นเครื่องชี้วัดที่เป็นรูปธรรมยากที่แยกสถานภาพหรือชั้นของแต่ละครอบครัว แท้จริงแล้วทุกชั้นจะมีค่านิยมร่วมกันหรือความเหมือนกันที่ชาวนาทั้งสองกลุ่ม คือ ความพึงปรารถนาให้บุตรได้เล่าเรียน

4. ลักษณะพิเศษ

4.1 สังคมที่มีการแบ่งงานกันทำ พบว่าแต่ละหย่อมบ้านมีลักษณะความชำนาญหรือถนัดในการปฏิบัติงานแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละบ้านและศักยภาพของบุคคลที่ต่างกันไป หรืออาจจะกล่าวได้ว่าแต่ละบ้านมีเอกลักษณ์ มีจุดเด่นหรือจุดแข็งเป็นที่ยอมรับของชุมชนหรือบุคคลทั่วไป ปรากฏการณ์นี้มีมาแต่อดีต ดังที่ปรากฏในบทกล่อมเด็กว่า

โยนโย้น โยนทอง
จีนหลังก้อง แล่นเข้าคลองเตย
อยู่ไม่ได้ทำได้แลงเคย
ชาวคลองเตย ทิมเคยผางๆ
ชาวดอนยาง งอกหางยาวรี (ยกยอ)
ชาวทอนหยี ขึ้นขับปลายไทร
ชาวเขียวใหญ่ เดินไขโยงเยง
ชาวบางเหลง โง่งเงงเล่นปอ
ชาวดอนตรอ ลักว้าวเพื่อนแกง
หวิดหนองฮ้ายแหง ขอแกงเพือกิน

ชาวโคกหิน ชอบแทงนางแมว

ชาวบางหัว ชอบแจวชอบพาย

ชาวป่าหวาย ลักควายเพื่อนกิน^{๑๑}

หมายความว่าแต่ละหย่อมบ้านมีประวัติการทำงานตามถนัดหรือแสดงออกในเชิงเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน และจะมากยิ่งขึ้นในการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากทุกหย่อมบ้านได้แสดงศักยภาพออกมา ตัวอย่างเช่น ตำบลขนานมาก เป็นบ้านที่กล่าวขานกันว่าชาวนารวย เพราะมีคนขยันกันมากประกอบกับที่นาเป็นที่ราบลุ่ม ในปัจจุบันยังคงสภาพการทำนา ส่วนบางบ้านก็พยายามสร้างผลิตภัณฑ์ได้โดดเด่นขึ้นมา เช่น เป็นพื้นที่ที่ผลิตน้ำตาลจาก ในพื้นที่หมู่ที่ 2-4 ของตำบลเดียวกันนี้ที่เรียกว่า “น้ำผึ้งโหม” ^{๑๒} เพื่อการนำไปเป็นวัตถุดิบสำหรับทำเหล้าเถื่อนจำหน่ายในราคาปีละประมาณ 430-600 บาท ส่งออกไปขายในตลาดหัวอิฐ บ้านเขาน้อย ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง เป็นหย่อมบ้านที่จุดกำเนิดไร่นาสวนผสมมาก่อน พ.ศ.2500 ที่ชาวบ้านเรียกว่า ยกร่อง นำไปสู่การทำไร่นาสวนผสมที่เจริญเติบโตต่อเนื่องจนปัจจุบัน จนทำให้นายจรัส มาศทอง ตัวแทนเกษตรกรของบ้านนี้ได้รับการคัดเลือกให้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อคราวเสด็จโครงการสร้างประตูปะบายน้ำแม่น้ำปากพนังเมื่อ พ.ศ.2542” ความสำเร็จของบ้านเขาน้อยนี้แพร่กระจายไปสู่บ้านบางบูชา จนกลายเป็นพื้นที่ปลูกพริกอันลือชื่อหรือทำให้บ้านบางบูชาเป็นแหล่งพัฒนารูปแบบการผลิตจากที่เคยที่ปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวเป็นการผลิตข้าวและการเพาะปลูกพืชผักเมื่อ พ.ศ.2522 เป็นต้นมา จนปัจจุบันพื้นที่บางบูชาได้รับการยอมรับในการปลูกไม้ผล ไม่ว่าจะเป็นลำไย ส้มโอ และชมพูทูลเกล้า บ้านบางจาก ผลิตรถกล้วยน้ำว้า ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมานานนับสิบปี บ้านแสงวิมาน ที่ผลิตส้มโอในนามพันธุ์แสงวิมานที่ส่งผลให้มีชื่อเสียงโด่งดังทั่วประเทศ หรือบริเวณรอบเขาแก้ววิเชียร ครอบคลุมพื้นที่ทั้ง 3 อำเภอ^{๑๓} ในปัจจุบันเป็นชุมชนที่มีการผลิตข้าว 2 ครั้ง หรือเป็นพื้นที่มีวิทยาการการผลิตข้าวดีที่สุดในลุ่มน้ำปากพนังมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 ส่วนการทำไร่นาสวนผสมยุคปัจจุบันจะมีความพิเศษเฉพาะพื้นที่ที่แตกต่างกัน เช่น บางพื้นที่เน้นการปลูกแตงกวา บางพื้นที่เน้นกะหล่ำปลี บางพื้นที่เน้นการปลูกผักกาด บางพื้นที่เน้นผักเน้นปลูกกล้วย บางพื้นที่เน้นปลูกผักชี และบางพื้นที่เน้นปลูกผักเขียว เป็นต้น สำหรับพื้นที่ที่มีชื่อเสียงในการปลูกพืช ได้แก่ พริกขี้หนู พืชดังกล่าวจะปลูกไปทั่วทุกบ้าน แต่ที่มีชื่อเสียงมากเป็นพิเศษที่บ้านช่องขาด บ้านไสนมาก ที่บ้านใหม่ และบ้านเขาพังไกร พื้นที่ที่ปลูกสวนป่าเศรษฐกิจ (ไม้สน) เช่น แถบหัวป่าขลุ บางจาก พื้นที่ที่ปลูกผักกาดที่บ้านท่าหอม พื้นที่

เน้นการผลิตกุ้งกุลาดำ บ้านหน้าสตน บ้านเกาะเพชร บ้านท่าพญา เน้นการเลี้ยงกุ้ง เป็นต้น นี่คือการแตกต่างกันที่แสดงให้เห็นทั้งศักยภาพพื้นที่และบุคคลที่ต่างกัน เหมือนกับเป็นการแบ่งงานกันทำตามธรรมชาติของพื้นที่และบุคคล

4.2 ความขัดแย้งทางสังคม เป็นการปฏิสัมพันธ์เชิงลบ (Negative Interaction) ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มีปรากฏการณ์ความขัดแย้งเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่พบว่ามีมากและน่าสนใจ ในที่นี้จะกล่าวถึงสาเหตุความขัดแย้ง ลักษณะและพลวัตความขัดแย้ง

4.2.1 สาเหตุความขัดแย้ง เป็นลักษณะทางสังคมแต่ในที่นี้เราพบว่ามาจากปัจจัยการผลิต จึงเน้นการพิจารณาสาเหตุความขัดแย้งดังต่อไปนี้

ประการแรก ด้วยเหตุแห่งความห่างไกลและอิสระปลอดจากการดูแล ของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองหรือบทบาทอิทธิพลอำนาจรัฐมีน้อยและเนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่การคมนาคมที่มีลักษณะเฉพาะ ทำให้ดินแดนแถบนี้เหมือนดินแดนอิสระ ที่มีการขนานนามหรือที่เรียกว่า "พวคนอก" หรือ "โหมนอก" ที่ห่างไกลจากเมืองนครศรีธรรมราช ลักษณะนี้เองทำให้พลังทางสังคมภายในพื้นที่หรือกลไกกระบวนการทางสังคมสามารถจัดการตนเองเพื่อการดำรงอยู่อย่างมีบทบาทสูงกว่าพลังอำนาจจากภายนอก และนำไปสู่การปฏิสัมพันธ์ในลักษณะความขัดแย้งระหว่างกันเกิดสูงตามไปด้วย ทำให้ผู้คนที่ลุ่มน้ำแห่งนี้จำเป็นต้องพึ่งตนเองเพื่อไม่ได้รับความเดือดร้อนหรือเพื่อให้ได้รับความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สิน รอดพ้นจากการถูกละเมิดหนาม การไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบหรือการรังแกจากผู้อื่น จึงต้องแสดงศักยภาพออกมาให้ผู้อื่นเห็นว่าเป็น "คนจริง" หรือ "สู้เพื่อน" ดังนั้น จะมีปฏิกิริยาที่แสดงออก เมื่อมีเหตุการณ์อะไรมากระทบตนเองหรือพวกพ้องหรือมักจะดำเนินการแก้ปัญหาลำพังหรือหาทางแสดงออกให้เป็นที่ประจักษ์ ในลักษณะที่ "เด็ดขาดรุนแรง" หรือ "ใจถึง" หรือ "เอาจริง" เช่น การลักขโมยวัว การตีหัว การปล้น การจุดคร่าผู้หญิง หรือแม้กระทั่งการฆ่ากัน ผลของการแสดงออกหรือการดำเนินการในลักษณะของ "การไม่ยอมใคร" จนทำให้ผู้คนในชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียงยอมรับทำให้ตนเองหรือเครือญาติจะไม่ถูกรังแก หรือเมื่อมีความขัดแย้งหรือคดีความจะไม่ยอมเป็นคดีความตามกฎหมาย แต่อาจจะหนีคดี เข้าทำนอง "มีใครมีกันบ้านกำนันฉันไม่ไป" หรืออาจจะย้ายถิ่นหนีความขัดแย้ง หรือจะแก้ปัญหาลำพังด้วยตนเองมากกว่าจะให้คนกลางหรือตัวแทนราชการ อย่างกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือข้าราชการจัดการแทน จนกลายเป็นตะกอนทางวัฒนธรรมที่ถูกตีความว่านี่คือ "ปัญหาของลุ่มน้ำปากพนัง" แท้จริงแล้วเขาต้องแสดงออกให้เห็นเชิง

ประจักษ์ว่า “เป็นคนสู้คน คนจริง พุดจาตรงไปตรงมา แก้ปัญหาง่ายๆ แต่รุนแรง เด็ดขาด” จนถูกตีความในทำนองว่าเป็นวัฒนธรรมดิบๆ ในสายตาของคนต่างถิ่น นอกจากนี้ การมีอาวุธติดตัวอยู่ตลอดเวลา เช่น เหน็บมีดสั้นประจำตัว³ ถือพร้า ขวานหรือลูกขวาน ดังกล่าวแล้ว⁴ หรืออาวุธปืนเพื่อการเสริมสร้างความยำเกรงอีกด้วย

ประการที่สอง จากข้อพิพาทหรือการแย่งความเป็นเจ้าของที่ดิน เนื่องจากที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีจำนวนน้อย ไม่อาจจะแสวงหาเพิ่มเติมได้ด้วยการบุกกรุป่า หรือไม่อาจจะไปหาในลักษณะจับจอง บุกกรุที่ดินสาธารณะได้อีกต่อไป ประกอบกับการครอบครองที่ดินนาของเกษตรกรถูกกฎหมายหรือมีเอกสารสิทธิ์เกือบทุกราย และที่นาเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญที่แต่ละครัวเรือนมีค่อนข้างน้อยหรือมีจำนวนจำกัดอยู่แล้ว ทำให้มีความพยายามใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ดังที่กล่าวในตอนก่อนแล้วว่าที่ดินริมคันนามักจะมีการทำการปลูกข้าว ดำกล่ำ โดยมีการตกแต่งคันนาที่เรียกว่า “ฉากหวนา” จนคันนาโตกลายเป็นคันนาเล็กลงไปตามการทำนาทุกปีๆ เช่นเดียวกันเจ้าของนาที่ติดกันก็มักจะไม่พอใจการกระทำดังกล่าวและมักแสดงออกด้วยการปกป้องการบุกกรุที่ดินริมคันนาจะกระทำอย่างเต็มที่ โดยจะไม่ยอมให้ใครมาขุดคันนาเด็ดขาด จนเป็นสาเหตุการฆ่ากันตายมทุกบ้านทุกตำบล ทั้งนี้ อาจจะมาจากหลักเขตแดนของแต่ละรายไม่ชัดเจน “การกินแดน” จึงเกิดขึ้นตลอดมาตั้งแต่ยุคแรกหรือกรณีที่ดินของที่ดินมักจะนิยมปลูก “พืชเดินได้” เช่น ไม้ไผ่ไ่ว้ที่เขตแดน แล้วไม้ไผ่จะเติบโตไปตามที่ดินของผู้อื่น ในที่สุดก็จะทักทักเอาว่าเขตดินเป็นของตนเองตามต้นไม้ ในที่สุดนำไปสู่การขัดแย้งการกล่าวอ้างเหนือกรรมสิทธิ์ในที่ดินและอาจจะแสดงออกในทางรุนแรง

ประการที่สาม ความเสียหายจากการผลิต การเจาะคันนาระบายน้ำ ทั้งเมื่อฤดูฝน และการผันน้ำในฤดูแล้ง การปล่อยสัตว์หมายถึง วัว ควาย หมู เข้าไปทำลายผลอาสินให้ได้รับความเสียหาย ที่นำไปสู่ความขัดแย้งอยู่เสมอๆ

ประการที่สี่ ความไม่พอใจตัวข้าราชการ ทั้งข้าราชการส่วนภูมิภาคที่ปฏิบัติงานที่อำเภอ หรือตัวแทนของราชการต่างๆในพื้นที่ หรือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยเฉพาะพฤติกรรมของการบริการที่ประชาชนพิจารณาว่าเป็นการกลั่นแกล้ง ช่มชู้ การไม่ให้เกียรติ การใส่ร้าย และได้รับการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม ไม่ยุติธรรม เห็นแก่พรรคพวก ไม่บริการ การปิดกั้นโอกาสในการแสดงความคิดเห็นเพื่อการพัฒนา พฤติกรรมเหล่านี้เมื่อถูกผนวกเข้ากับลักษณะที่เป็นบุคคลใฝ่รู้หรือเป็นผู้เรียนหรือความเป็นอิสระเสรีชนก็จะมีการวิพากษ์วิจารณ์การบริหารงาน รวมถึงการคัดค้าน การโต้แย้งและปฏิเสธราชการ

ประการที่ห้า นโยบายหรือโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาของรัฐที่ไม่สัมพันธ์กับความต้องการของประชาชน โดยเฉพาะเป็นความขัดแย้งทางการผลิตในทศวรรษที่ 2530 อันได้แก่ โครงสร้างการผลิตใหม่หรือกึ่งอุตสาหกรรม นอกจากนั้นโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาที่ไม่ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่แจ้งไว้หรือดำเนินการไม่สำเร็จหรือไม่อาจจะบริการประชาชนได้ เช่น ประปาหมู่บ้าน^{๑๖} ที่ใช้การไม่ได้เลย คลองส่งน้ำของชลประทานที่ไม่อาจจะใช้ประโยชน์ในการระบายน้ำสู่พื้นที่นาเพื่อการปลูกข้าว แต่บางพื้นที่นำไปใช้ในการระบายน้ำเค็มจากคลองไปสู่นาทุ่ง หรือคลองส่งน้ำพังไม่อาจจะใช้ได้อย่างที่เกิดขึ้นในตำบลตะเคียน อำเภอรอนดง ถนนหนทางที่ใช้ได้ชั่วระยะเวลาสั้นๆ แล้วพัง เช่น กรณีถนนบ้านแสงวิมาน ที่โรงเรียนกันจนออกโทรทัศน์เป็นข่าวทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 เมื่อ พ.ศ. 2540 นำไปสู่การฆ่ากันตาย คอสะพานถนน รพช. เกือบจะทุกสายที่ไม่เสมอกับตัวถนน ถนน รพช. สายหัวป่าสู่ ถึงเขียรเขา ที่ใช้ไม่ถึงฤดูกาล (ปลาย พ.ศ.2541) ก็เสียหายหรือพังตลอดทั้งสายในต้น พ.ศ.2542 ตัวอย่างเหล่านี้นำไปสู่การไม่ยอมรับหรือไม่ไว้วางใจบทบาทราชการมากยิ่งขึ้น

ประการที่หก การที่บทบาทรัฐอ่อน กลไกรัฐมีน้อย ทำให้การแก้ปัญหาล่าช้า ไม่ทันการ นอกจากนี้พฤติกรรมราชการที่ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจมากกว่าพฤติกรรมบริการ

4.2.2 ลักษณะและพลวัตความขัดแย้ง

ประการแรก ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง เป็นลักษณะการจัดการด้วยบรรทัดฐานทางสังคม เป็นต้นว่า ความขัดแย้งทางการผลิตระหว่างประชาชนด้วยตนเอง หากเป็นเรื่องเล็กน้อย ก็จะจัดการกันเองโดยกลไกทางสังคม เช่น การชดใช้ที่เรียกว่า “การใหม่”^{๑๗} เป็นพลังอำนาจเชิงซ้อนที่มีความชอบธรรมเมื่อมีการยอมรับและสามารถแก้ไขปัญหาก็ได้ ส่วนในปัจจุบันหลังจากที่มีการพัฒนาตามโครงการของรัฐที่มีมากขึ้น ในทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา มักแสดงออกในความขัดแย้งด้วยการใช้กระบวนการยุติธรรม หรือพึ่งพาราชการมากขึ้น เช่น แจ้งความดำเนินคดี การเขียนหนังสือร้องทุกข์ ร้องเรียนหรือบัตรสนเท่ห์เข้ามาให้รัฐช่วยแก้ปัญหา

ประการที่สอง ลักษณะความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับองค์การราชการหรือข้าราชการ นับว่าความขัดแย้งที่มีมากและที่สำคัญต่อเนื่องกันมา เนื่องจากประชาชนมีลักษณะความเป็นพลเมืองสูง จากความเป็นอิสระที่มักจะถือว่าบทบาทปกติหรือเป็นการ

ดำเนินงานในกระบวนการทางการเมืองภาคประชาชนที่เกิดในระบบประชาธิปไตยหรือเป็นวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะในยุคการพัฒนาตั้งแต่ประมาณ 2525 เป็นต้นมา รูปแบบการร้องเรียน การร้องทุกข์และการทำบัตรสนเท่ห์ และการเดินทางมาชุมนุมที่สถานราชการ เช่น ที่ว่าการอำเภอ หรือศาลากลางจังหวัดเพื่อให้ทางราชการช่วยแก้ปัญหาให้มีปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดเวลา จนกลายเป็นความขัดแย้งกับทางราชการหรือยังเป็นการตอกย้ำคำว่า "หัวหมอ" ให้หนักแน่นยิ่งขึ้น ส่วนการชุมนุมขับไล่หรือให้ย้ายข้าราชการที่พบว่าเริ่มมีและมากในทศวรรษที่ 2520 โดยเฉพาะข้าราชการฝ่ายปกครองและตำรวจ ส่วนในปัจจุบันกลับค่อยๆ คลายลง

ประการที่สาม การแก้ปัญหาความขัดแย้ง ค่อนข้างมีการจะใช้มาตรการทางสังคม (Social measures) มากกว่ามาตรการทางกฎหมาย (Legal measures) กล่าวคือ มีการแก้ปัญหากันเอง เช่น คู่กรณีจัดการกันเอง โดยการทำร้ายหรือการใช้ความรุนแรงเข้ามาดำเนินการหรือมีคนกลางมาช่วยการเจรจา เคลี้ยกล่อมหรือหาทางออกแบบสันติวิธี

4.3 การจัดการตนเอง

เนื่องจากผู้คนในลุ่มน้ำปากพนังมีการดำรงชีวิตที่ต้องผูกพันกับธรรมชาติจึงต้องมีการวางแผนชีวิต นั่นคือ การจัดการตนเอง ครุฑเรือนและชุมชนหรือความปลอดภัยของบ้าน ดังมีกรณีตัวอย่างจากการค้นพบดังนี้ 1) การจัดการตนเองหรือครอบครัวเพื่อการดำรงชีวิตเพื่อวันข้างหน้า โดยเฉพาะในชีวิตประจำวัน เช่น การหาพืช การปลูกพืชเพื่อไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น มะพร้าว ไม้ไผ่ การทำลาหับ การหาปลาในแม่น้ำเพื่อทำแห้ง ปลาช่อนแห้ง ปลาใส่ร้า กะปิปลา⁷⁸ การทำสารเบียง⁷⁹ การทำขนมที่กินได้นาน เช่น การทำขนมขี้หมาพองเซหรือขนมขี้มอด การทำเหนียวกวน 2) การจัดการตนเองเพื่อให้ปลอดภัยจากการคุกคามของโจรผู้ร้าย เช่น ทำคอกวัวรวม 3) การหนีนาหาสวน และหนีนาหาเมือง เพื่อสร้างที่ดิน หรือสร้างรายได้สำหรับส่งให้บุตรหลานได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น 4) การจัดการในการพัฒนาอาชีพ เป็นการรวมกลุ่ม ดังที่กล่าวแล้วในหัวข้อการรวมกลุ่มเพื่อการผลิตและพัฒนาอาชีพ ทั้งในรูปแบบการทำไร่สวนผสม นากุ้ง

4.4 ความสัมพันธ์ระหว่างคนลุ่มน้ำกับภายนอก

หมู่บ้านหรือชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังมีลักษณะพิเศษมาแต่อดีต พิจารณาได้โดยมีความคิดเชิงวิเคราะห์ได้ 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก ชุมชนหรือบ้านหรือครอบครัวในลุ่มน้ำเป็นหมู่บ้านที่พึ่งตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ประเด็นที่สอง ชุมชนหรือบ้านหรือครอบครัวในลุ่มน้ำฯ เข้าข่ายหมู่บ้านที่มีลักษณะที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้

การเป็นสังคมที่พึ่งตนเองได้อย่างสมบูรณ์ เป็นการพินิจศักยภาพภายใน ดังที่กล่าวแล้ว ส่วนการเป็นสังคมเข้าข่ายลักษณะที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ท่ามกลางสังคมเปิดและระบบการค้าแบบเสรี โดยมีข้าวเป็นผลิตผลหลัก ทำให้มีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหรือหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อการแลกเปลี่ยนและการค้าขายระหว่างกันอยู่ตลอดเวลา หรือการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนหมู่บ้านกระทำได้สะดวกง่าย เพราะมีแม่น้ำลำคลองในการเดินทางเพื่อการบรรทุกข้าวสารและสินค้า มีอยู่ทั่วไปในลุ่มน้ำปากพนัง เพราะอย่างน้อยมีเหตุผลหรือตัวบ่งชี้หลายประการ กล่าวคือ ประการแรก ผลจากการเปิดประเทศเพื่อการค้าหลัง พ.ศ.2398 ทำให้การผลิตข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเป็นการผลิตเพื่อการค้าขายและการบริโภคภายในครัวเรือน การเร่งการผลิตจึงไม่อาจจะใช้เวลาในสร้างผลผลิตอื่นๆ ได้ ข้าวจึงเป็นพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว (mono-cropping) ต่อเนื่องมานาน งานของฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพูนศักดิ์ ธานีกร ประดิษฐ์⁹⁰ กล่าวว่า ชุมชนภาคใต้มีลักษณะการผลิตได้เฉพาะอย่าง เพราะเงื่อนไขความต้องการของการตลาด จำเป็นต้องการเร่งผลิตพืชที่เป็นสินค้าเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินสดมาใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าให้เป็นไปตามความต้องการ ประการที่สอง สภาพภูมิประเทศ คนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังบางพื้นที่ไม่อาจจะหาความสมบูรณ์ในพื้นที่ได้ เช่น การต้องหาไม้ฟันเพื่อการหุงต้ม และไม้สำหรับการทำหรือซ่อมแซมบ้าน โรงเรือน โรงข้าว โรงวัว ทำให้มีการรวมกลุ่มกันในฤดูฝน ช่วงเดือนสิบสอง-เดือนอ้าย เกษตรกรต้องรวมกลุ่มกันล่องเรือไปในเม⁹¹ เพื่อตัดหาฟัน ตัดไม้เตย นางจำรัส ทองธวัช⁹² ซึ่งตั้งบ้านเรือนริมคลองขุดหรือคลองสุขุม เล่าว่า "...พอเดือนสิบสอง เดือนอ้าย ชาวบ้านข้างล่าง⁹³ ล่องเรือผ่านหน้าบ้านไปตัดไม้ในเมกันเป็นแถว...เป็นประจำทุกปี" โดยผ่านเส้นทางหรือช่องล่องเรือไปและกลับหลังจากตัดไม้แล้ว จะต้องผ่านจุดสำคัญๆ 4 เส้นทาง คือ เส้นทางแรก คลองชะเมา ผ่านบ้านชะเมา จะมีชาวบ้านจากตำบลชะเมา ตำบลคลองน้อย ตำบลบ้านใหม่ ตำบลคลองกระบือ ไปหาไม้ที่บริเวณบ้านในคลอง อำเภออ่อนพิบูลย์ โดยไปปักหลักทำขนำแถวบ้านดอนแตระ ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนใหม่ในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติปัจจุบัน เส้นทางที่สอง ผ่านแม่น้ำปากพนัง ผ่าน

บ้านกระเกต อำเภอยะใหญ่ ไปตัดไม้ทั้งพรุคลองค้องและพรุควนเคร็ง ที่ประชาชนในตำบลต่างๆของอำเภอยะใหญ่ ใช้เป็นเส้นทางล่องเรือและล่องไม้หลังจากตัดแล้วกลับบ้าน เส้นทางที่สาม เป็นการล่องเรือตามลำคลองเล็กๆ จากบ้านกลางผ่านบ้านคตธรรมราช บ้านปากคลองวัดแดง ปัจจุบันเส้นทางนี้เลิกใช้ เพราะสภาพคลองเปลี่ยนไป คือ มีการถมและสร้างคันดิน ไม่อาจจะเดินเรือหรือล่องไม้ได้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2520 ที่เกษตรกรจากตำบลเขาพระบาท ตำบลเสื่อหิง ตำบลท่าขอม ไปตัดไม้ที่พรุควนเคร็ง ในบริเวณบ้านศาลาตะเคียน บ้านท้ายทะเล เส้นทางที่สี่ ผ่านคลองหัวไทรที่อำเภอหัวไทรไปยังพรุควนเคร็ง นอกจากนี้ เส้นทางทั้งสี่ยังใช้เป็นเส้นทางล่องเรือไปหาปลาในฤดูแล้งในเมหรือในพรุด้วย ประการที่สาม การเป็นเกลอ เช่น เกลอเขาเกลอเล อันเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางบวก (Positive Interaction) ลักษณะเกลอที่มาจากการพึ่งพาเนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน การมีทรัพยากรต่างกัน เช่น การเป็นเกลอของคนที่มีภูมิลำเนาในบริเวณทุ่งนากับการเป็นเกลอคนที่มีภูมิลำเนาอยู่บนริมทะเลอำเภอหัวไทร เพื่อการแลกเปลี่ยนระหว่างข้าวกับอาหารทะเล หรือการผูกเกลอผูกคองระหว่างชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังยุคอดีตกับบุคคลแถบภูเขา^{๒๔} และชาวเหนือ แถบบริเวณเทือกเขาหลวง^{๒๕} ที่เกิดขบวนการ “เรือเหนือ” ลำเลียงผลผลิตข้าวแลกเปลี่ยนกับผลไม้ของชาวเหนือ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่อยู่นอกชุมชน หรือการที่ชาวบ้านต้องต้อนรับวัวควายหนีน้ำท่วมหรือฤดูฝนทุกๆปีไปฝากหรือเลี้ยงในพื้นที่แถบภูเขาอำเภอร่อนพิบูลย์หรืออำเภอเมืองหรือบางครั้งไปอำเภอท่าศาลาหรืออำเภอลิขิต เหล่านี้นับว่าเป็นการสร้างความช่วยเหลือหรือเชื่อมโยงในลักษณะการผูกเกลอผูกคองกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกกลุ่มน้ำที่มีความสัมพันธ์แบบนี้มากในอดีต ประการที่สี่ สภาพพื้นที่ที่ต้องประสบภัยธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา

ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม

ประเพณีหรือวัฒนธรรมทั่วไป ได้แก่ ประเพณีวัฒนธรรมร่วมของคนนครศรีธรรมราชหรือประเพณีวัฒนธรรมร่วมของคนภาคใต้หรือคนไทย เช่น เทศกาลเดือนห้าหรือวันว่างหรือวันสงกรานต์ และประเพณีเฉพาะ เช่น การทำบุญเดือนสิบ ที่มีสาระสำคัญคือ เป็นประเพณีปีใหม่ที่มีการแสดงออกในการเคารพต่อผู้สูงอายุและผู้ที่ยล่วงลับไปแล้ว

สำหรับผู้ที่ย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานภายนอกกลุ่มน้ำปากพ่องจะแสดงออกถึงความผูกพันต่อบรรพบุรุษด้วยการเดินทางกลับมาเยี่ยมญาติและร่วมทำบุญให้ผู้เสียชีวิตและยังมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะงานทำบุญเดือนสิบ ที่เป็นประเพณีราชภฏที่ได้รับการสืบสานกันมาอย่างไม่เสื่อมคลาย สังเกตได้จากจำนวนผู้คนที่เดินทางกลับบ้านร่วมงานอย่างมากมานี้ เป็นงานบุญที่ถูกปลูกฝังจากบิดามารดาในทำนองที่ว่าไม่ว่าจะอาศัยอยู่ที่ไหนต้องเดินทางกลับมาร่วมทำบุญที่บ้านเกิด “งานบุญเดือนสิบ” จะเป็นเครื่องหมายที่อธิบายระยะห่างทางสังคม หรือระยะห่างของเครือญาติได้ดีว่าความสัมพันธ์ยังลึกซึ้งหรือผูกพันกันมากน้อยแค่ไหน จากความเชื่อที่แสดงออกนี้ทำให้ประเพณีเดือนสิบเป็นประเพณีที่รับการสานต่อให้รุ่งเรืองมาจากพื้นที่ลุ่มน้ำปากพ่อง หากเชื่อในสมมุติฐานที่ว่า “อารยธรรมเกิดที่ลุ่มน้ำ” ลุ่มน้ำปากพ่องจะเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมหรือวัฒนธรรมหลักแหล่งหนึ่งของนครรัฐนครศรีธรรมราช เนื่องจากสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิศาสตร์และจำนวนประชากรที่มีมากมาแต่โบราณ กล่าวคือจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นพื้นที่ผลิตข้าวและน้ำผึ้งจาก น้ำผึ้งตาลโตนด ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญต้องใช้จำนวนมากในการทอดลาแต่ละครั้งมีความสมบูรณ์อยู่ลุ่มน้ำปากพ่อง จากเหตุผลดังกล่าวแล้ว น่าเชื่อได้ว่าลุ่มน้ำปากพ่องเป็นแหล่งวัฒนธรรมหนึ่งในการผลิตลาเพื่อประกอบงานบุญหรืออาจจะเป็นจุดกำเนิดหรืออาจจะแหล่งสืบสานทางวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่

งานประเพณีชักพระหรืองานลากพระ^{๘๖} ในที่นี้ไม่เสนอในรายละเอียดถึงพิธีกรรม แต่จะเสนอสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นควบคู่กับประเพณีนี้ กล่าวคือ มีกิจกรรมเฉพาะที่เป็นตัวของตัวเองในงานชักพระของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพ่องที่ต่างจากการแสดงออกหรือกิจกรรมของผู้คนที่อื่นๆ ในภาคใต้ ที่นี้มีการชักพระ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก การชักพระทางเรือ หรือเรียกว่า ลากพระน้ำ สำหรับวัดที่ตั้งริมแม่น้ำ ลำคลอง ลักษณะที่สอง ชักพระทางบกหรือลากพระบก สำหรับวัดที่ตั้งอยู่ห่างจากสายน้ำหรือสำหรับวัดที่ตั้งในบริเวณนาข้าวหว่านไถลำนาคลอง มีการแสดงออกเหมือนกันทั้งสนุกสนานและรุนแรง ดังที่ ดร.กำแหง สติรกุล^{๘๗} คือ

“งานลากพระจะสนุกและน่ากลัวมาก คือ มีการแข่งเรือ การประกวดการตกแต่งนมพระ ที่ปากพ่องคนจึงมาเที่ยวกันมาก เพราะเป็นที่ชุมนุมเรือพระ แต่ที่น่ากลัวเพราะว่าในงานลากพระจะมีการทะเลาะวิวาท การทุบตีกันทางระหว่างคนบ้านต่างๆ เป็นหมู่คณะทุกปี.....”

หมายถึงว่า ในการชักพระจะเป็นเวทีที่ผู้คนที่เคยโกรธเคืองกันมาจะใช้งานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าเป็นคนจริง ด้วยการวิวาท หรือแค้นกับคู่กรณี เช่นเดียวกับงานชักพระจะมีกิจกรรมที่เสริมให้เกิดการวิวาทได้เป็นอย่างดี เช่น กิจกรรมการ “ชดหลุด”⁸⁸ ในขณะที่กำลังชักพระถือว่าเป็นกิจกรรมที่แสดงออกอย่างสนุกสนานคู่กันโอกาสแห่งการโกรธเคืองหรือยั่วให้เกิดการวิวาทหรือชกต่อยหรือทุบตีกันได้เสมอ โดยเฉพาะการชักพระบงจะมีกิจกรรมลักษณะดังกล่าวนี้มากเป็นพิเศษ การแสดงออกในลักษณะนี้อาจจะผสมโรงเข้ากับการแย่งเรือพระหรือที่เรียกว่า “ชิงเชือก”⁸⁹ โดยการชวนหรือสมัครพรรคพวกจากบ้านเดียวกันมาแย่งเชือกลากเรือพระเพื่อในการนิมนต์พระไปค้างคืนที่บ้านหรือเรือนก็มีโอกาสทะเลาะกันสูง ในเมื่อยังมีการชดหลุดก็ยังยั่วให้ดำเนินการตามอารมณ์โกรธหรือผสมเข้ากับความขุ่นเคืองกันมาก่อนยิ่งทำให้มีโอกาสได้แสดงออกถึงความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ได้ตลอดเวลา นางคลี ประสานพจน์⁹⁰ ได้เล่าถึงงานชักพระที่วัดพระพุทธรบาทว่า

“..... เวลาลากพระทุกจะต้องตี หรือไม่ก็แทงกัน บางปีก็เจ็บ
บางปีก็ตาย ย้ายบ่าวถูกแทงตาย บ่าวชู้ถูกตีหัวแตก แต่ก็สนุก
และเสียว ว่าอิมี่เรื่องกัน ... พระลากบนวัด มีอาถรรพ์ ถ้าปีไหน
ใครเอาเข็มไปไว้ใต้ตีนพระ (ฐานบาทพระ) แล้วปีนั้นรับรอง ได้เจ็บ
กัน....ตายก็มี.....”

ประเพณีชักพระจึงเป็นประเพณีที่ดำเนินการทั่วไปในภาคใต้คล้ายการทำบุญเดือนสิบ แม้ว่าจะเป็นประเพณีที่สนุกสนานและบุญกุศล แต่ก็ยังเป็นโอกาสของคนชนบทได้แสดงออกให้เห็นถึงศักยภาพในตนเอง จึงอาจจะมีกิจกรรมเฉพาะที่แฝงเร้นและการแสดงออกที่เป็นพิเศษ คือ ความรุนแรง หรือ การใช้งานนี้เป็นสถานที่แสดงการแค้น หรือแสดงออกให้เห็นถึงความใจถึง หรือแสวงหาการยอมรับทางสังคมที่แฝงเร้นอยู่ด้วย ดังกับคำที่กล่าวถึง⁹¹ ที่ว่า “ติกันวันชักพระ ทะกันวันชักศพ”⁹²

งานประเพณีหรือเทศกาลประจำปีที่เป็นเฉพาะของกลุ่มน้ำปากพ่องที่เคยรุ่งโรจน์คืองานประจำปีที่สำนักสงฆ์หน้าโกฏี ตำบลขนานบก อำเภอปากพ่อง เป็นงานบุญที่มีประชาชนมาร่วมกันมากและกลายเป็นงานสนุกสนาน ก่อนจะยุติงานนี้เมื่อ 2524 หลังอดีตเจ้าอาวาสวัดโคกม่วง ถึงแก่มรณภาพ งานนี้เริ่มในทศวรรษ 2500 จากสมภารวัดโคกม่วง ได้อาศัยน้ำท่วมทุ่งนาหลังฝนในช่วงเดือนอ้ายของทุกปี ให้ชาวบ้านช่วยกันพาย แจวเรือตัดทุ่งนาไปขนทรายที่ริมทะเลบ้านหน้าโกฏี มาถมวัดโคกม่วง⁹³ จึงเป็นตัวอย่างให้วัดในบริเวณใกล้เคียงเช่นวัดต่างๆ จากตำบลบางตะพง ตำบลบ้านเนิน ตำบลบางศาลาหรือแหล่งอื่นๆ ปฏิบัติตาม

กันมากๆ กลายเป็นงานชุมนุมชนบุญ ในที่สุดได้มีการจัดตั้งเป็นสำนักสงฆ์ และมีมหรสพ เพื่อ
รองรับการบันเทิงสำหรับผู้ที่มาพักมาค้างคืนและร่วมทำบุญเป็นประจำทุกปี

งานมนัสการประจำปีพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูป ตำบลเขาพระบาท
อำเภอเขียงใหญ่ สืบเนื่องมานานเกือบร้อยปี สมัยพ่อท่านกลั่น เป็นเจ้าอาวาส จากหนังสือที่
ระลึกพิมพ์แจกสำหรับผู้มาร่วมงานทำบุญใน พ.ศ.2498 เพื่อนำเงินไปสร้างมณฑปครอบรอบ
พระพุทธรูปจำลอง ระบุว่าได้จัดงานมาต่อเนื่องก่อนนั้นทุกปี จนกลายเป็นงานประจำปีที่จัด
ในวันเพ็ญเดือน 6 นับว่าเป็นงานที่ยิ่งใหญ่และเป็นเหมือนเวลาของการนัดหมายพุทธศาสนิก
ชนในตำบลและอำเภอใกล้เคียงเดินทางเพื่อการมนัสการพระบาทจำลองและเที่ยวชมมหรสพ
เป็นประจำทุกปี แต่ในระยะสิบปีที่ผ่านมาได้เลิกละหรือลดความสำคัญลงไปมาก

งานประจำปีเกาะนางโดย ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง เป็นสถานที่ที่
เคยชุมนุมของผู้คนในการเดินทางมาทางเรือในฤดูเดือนสิบสอง เพื่อทำบุญและท่องเที่ยวที่วัด
เกาะนางโดย แต่ปัจจุบันได้ยุติลงอย่างสิ้นเชิงแล้ว

ลุ่มน้ำปากพนังกับอาชีพ

1. อาชีพการทำนาหรือการผลิตข้าว

ลักษณะเศรษฐกิจลุ่มน้ำปากพนังเป็นแบบการค้า ท่ามกลางการผลิตแบบ
ดั้งเดิม ตั้งแต่ยุคเปิดการค้าตามสัญญาเบาริง พ.ศ.2398 นั่นคือ ข้าวกลายเป็นผลผลิตที่
สำคัญในการส่งออกขายทั้งภายในประเทศและในภูมิภาคใกล้เคียง สอดคล้องกับการศึกษา
ของฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์⁹⁴ ที่ว่า "การปลูกข้าวที่นี่เป็นการปลูก
เพื่อขายตั้งแต่แรกเริ่ม ไม่ใช่ปลูกเพื่อการยังชีพ" เฉพาะในลุ่มน้ำปากพนังมีความรุ่งโรจน์ในการ
ผลิตข้าวเพื่อขาย ยังคงมีร่องรอยปรากฏให้เห็น โดยเฉพาะท้องทุ่งกว้างใหญ่ไพศาล ด้วยความ
สมบูรณ์ของน้ำ ซึ่งมีแม่น้ำปากพนังและคลองสาขากว่า 119 สาย รวม 700 กว่ากิโลเมตร ทำ
ให้ผลผลิตข้าวต้องขายเพื่อการใช้จ่ายทุกอย่างในการดำรงชีวิต ข้าวจึงเป็นที่มาของทุกสิ่ง
ทุกอย่าง หรือข้าว คือสารัตถะของชีวิต⁹⁵ หมายถึงว่า การมีข้าว คือ มีทุกสิ่งทุกอย่างและ
ข้าวจึงเปรียบเหมือนเป็นตัวแปรต้น (Independent variable) ของชีวิตผู้คนในลุ่มน้ำปากพนัง
เป็นที่มาของเกือบทุกกิจกรรมของวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่นี้ เป็นต้นว่า ข้าวเป็นที่มาของการ

ศึกษาเล่าเรียนของบุตร การรักษาพยาบาล การสร้างบ้านเรือน ข้าวเพื่อการเล่นการพนัน ข้าวเพื่อการชำระหนี้และดอกเบี้ย ข้าวเพื่อการต่อสู้ในคดีความ การแต่งงาน การบวช หรือการปฏิบัติตามประเพณี ตลอดจนข้าวเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่ง เช่น สารข้าวใหม่เพื่อถวายพระและผู้อาวุโส และข้าวคือเครื่องบ่งชี้ความมั่งคั่ง ข้าวจึงเกิดก่อให้เกิดวัฒนธรรมของตัวเองในพื้นที่นี้ ทั้งนี้ทั้งนั้นเนื่องจาก การผลิตข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเป็นพื้นที่ที่เหมาะสม และได้เปรียบกว่าการผลิตในพื้นที่อื่น (Comparative advantage) ของจังหวัดนครศรีธรรมราชหรือภาคใต้ อาชีพนี้จึงเป็นหลักของคนลุ่มน้ำปากพนัง

ศักยภาพการผลิตข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังสูงมาก โดยพิจารณาจาก ประการแรก จำนวนพื้นที่ที่ใช้ผลิตข้าวมีสัดส่วนสูงกว่าการใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกพืชอย่างอื่น คือ พื้นที่นาข้าวในฤดูกาลผลิต พ.ศ.2536 สูงถึงร้อยละ 90.87 หรือ 467,942 ไร่ ส่วนที่เหลือใช้สำหรับปลูกไม้ยืนต้นไม้ผล ร้อยละ 6.43 หรือ 33,148 ไร่ , พืชไร่ ร้อยละ 1.45 หรือ 7,505 ไร่ , พืชผัก ร้อยละ 1.22 หรือ 6,317 ไร่ ดังตารางที่ 2 สำหรับการจำแนกเป็นรายอำเภอ ได้ดังนี้ อำเภอปากพนัง 141,531 ไร่ , อำเภอเชียรใหญ่ 172,620 ไร่ และอำเภอหัวไทร 153,791 ไร่⁹⁶

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบสภาพการใช้ที่ดินเพื่อการทำนาข้าวกับอื่นๆ

การใช้ที่ดิน	จำนวนพื้นที่ (ไร่)	ร้อยละของพื้นที่
นาข้าว	660,269	35
พื้นที่ทำการเกษตรอื่นๆ	573,153	30
พื้นที่อื่น	312,405	17
พื้นที่ป่า	328,612	17
พื้นที่นาแก้ง	25,561	1

ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร อ้างถึงใน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2539:7

ประการที่สอง ปริมาณการผลิตข้าวมีฐานเท่ากับ 241,102 ตันต่อปี⁹⁷ นับว่าเพียงพอ แต่ถือว่าขาดแคลนเมื่อคิดถึงความต้องการบริโภครวมทั้งจังหวัด⁹⁸ เพียงแต่ผลผลิตข้าวเปรียบเทียบกับพื้นที่ต่อไร่ต่ำมาก คือ สามารถผลิตเฉลี่ยไม่เกิน 300 กิโลกรัม ต่อไร่ จากข้อมูลหลายแหล่งพบว่าปีการผลิต 2519 ได้ 254 กิโลกรัมต่อไร่⁹⁹ , ปีการผลิต 2532 ได้ 207 กิโลกรัมต่อไร่¹⁰⁰

ปีการผลิต 2536 ได้ไร่ละ 305 กิโลกรัมเท่านั้น¹⁰¹ , ส่วนปีการผลิต 2538 ได้เฉลี่ยไร่ละ 314 กิโลกรัมต่อไร่¹⁰² หรือเสนอเป็นตาราง 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 ปริมาณการผลิตข้าว

ฤดูกาลผลิต	ผลผลิตต่อไร่
2519	254
2532	207
2536	305
2538	314

ที่มา : วุฒิ ประภาวดี,2521:85

อนุวัฒน์ พานทอง,2540:7

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์,2539:17

สำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช,2538:8

อย่างไรก็ดี หากกล่าวถึงปัญหาการผลิตข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จากข้อมูลทางราชการที่สำคัญๆพอจะประมวลได้ ดังนี้ 1) ลักษณะทางกายภาพที่ดินนาข้าว เป็นลักษณะดินเค็มชายทะเล จำนวน 158,800 ไร่ และดินเปรี้ยวจัด จำนวน 236,800 ไร่¹⁰³ ส่วนเกี่ยวกับน้ำสำหรับทำนา เป็นการพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ระบบชลประทาน ขนาดกลางที่เข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำมากในช่วงทศวรรษที่ 2510 และการปรับปรุงและสร้างระบบชลประทานเพิ่มเติม ไม่มีความสัมพันธ์กับผลการผลิต ที่สำคัญในตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 น้ำในแม่น้ำและคลองสาขาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีความเค็มถึงปีละ 9 เดือน กล่าวคือตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ถึง เดือนตุลาคม มีความเค็มเกินกว่า 2.0 กรัม/ลิตร ซึ่งไม่เหมาะกับการเพาะปลูกและการบริโภคในครัวเรือน¹⁰⁴ ส่วนน้ำเปรี้ยวจากฟรุควนเครื่องและฟรุโก๊สเคียยังมีค่า pH ต่ำรสเปรี้ยว ไม่อาจจะนำมาใช้เพาะปลูกและอุปโภค-บริโภคได้เช่นเดียวกัน และขาดน้ำในฤดูแล้งหรือเมื่อ "หมดเม็ดฝนหรือฝนขาดเม็ด" ก็ขาดน้ำทันที ลักษณะปัญหาที่น้ำทั้ง 3 ประการหรือน้ำสามรสเป็นปัญหากับการทำนาข้าวอยู่ตลอดเวลา 2) ขาดแคลนเกษตรกรที่มีความรู้และประสบการณ์ที่

ต่อเนื่อง เพราะไม่มีคนทำนาในยุคปัจจุบัน บุคคลที่เรียนต่อหรือสำเร็จจากการศึกษาจะไม่กลับมาทำนาที่ภูมิลำเนาเดิม

อย่างไรก็ดี ท้องทุ่งในปัจจุบันไม่เป็นสีทองหรือทุ่งรวงทองให้เห็นอีกแล้ว ในขณะที่ความเขียวขจีของต้นข้าวในหน้านา หมายถึง ต้นกล้าในเดือนพฤศจิกายน ก็ยากที่จะไม่พบเห็นได้ง่ายนัก เพราะมีวิธีการผลิตแบบใหม่ เช่น การทำนาปีละ 2 ครั้ง หรือ “ข้าวสั้น” ที่สามารถกำหนดความสุกของข้าว รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตจากข้าวไปสู่อาชีพอื่นๆ มากมาย เช่น การทำไร่นาสวนผสม ที่ได้รับส่งเสริมจากทางราชการ¹⁰⁵ รวมทั้งลอมข้าว วัวที่เลี้ยงเพื่อการเป็นเครื่องมือในการผลิตหรือเป็นปัจจัยการผลิตก็ไม่อาจจะพบอีกแล้ว ดังเพลงเพื่อชีวิตยอดนิยมของวงดนตรีนาคร ที่กล่าวถึงสภาพการทำนาลุ่มน้ำปากพนังที่ว่า “มีแต่คันไถเหียนๆ” ทั้งนี้เป็นเพราะความพยายามใช้เทคโนโลยีให้เหมือนกัน ในทุกพื้นที่มาแทนที่ อาจจะกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงใดๆ เกี่ยวกับข้าวในลุ่มน้ำปากพนังจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของผู้คนในพื้นที่นี้อย่างมาก จากข้อมูลพบว่าการทำนาข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปัจจุบันมีการใช้ที่ดินมากเป็นอันดับหนึ่ง คือ ร้อยละ 35 หรือ 660,269 ไร่¹⁰⁶

2. ไร่นาสวนผสม

พัฒนาการทำไร่นาสวนผสมเป็นกิจกรรมการผลิตหรืออาชีพใหม่ที่ริเริ่มโดยชาวบ้าน (Local initiation) ได้เกิดขึ้นในลุ่มน้ำปากพนังมาก่อน พ.ศ.2500 โดยมี 2 พัฒนาการ 2 ประสพการณ์ กล่าวคือ ประสพการณ์แรก เป็นการรับเอาวิธีการผลิตแบบใหม่มาใช้ คือ การขุดคันดินหรือยกร่องที่ดินนาเพื่อปลูกพืชยืนต้น ได้แก่ มะม่วง มะพร้าว และส้มโอ ที่เกษตรกรมุสลิม บ้านแสงวิมาน ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง เป็นกลุ่มคนที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานประมาณ พ.ศ.2476 ได้นำเอาประสพการณ์การปลูกพืชบนคันน้ำหรือท้องร่องจากเดิมที่เคยปลูกที่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาถูกนำมาปฏิบัติที่บ้านแสงวิมานจนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ประสพการณ์ที่สอง การทำไร่นาสวนผสมที่ผ่านการคิดค้นจากเกษตรกรในพื้นที่เอง กล่าวคือ นายชื่น ยืนเพ็ง¹⁰⁷ เป็นผู้บุกเบิกขึ้นที่บ้านเขาน้อยเพื่อการปลูกพืชยืนต้น¹⁰⁸ ก่อน พ.ศ.2500 โดยการยกร่องในที่นาข้าวลึกประมาณ 1 ชันดินหรือประมาณครึ่งเมตร¹⁰⁹ ปลูกกล้วย มะพร้าวให้ผลผลิตดี หลังจากนั้นก็มีการทำตามๆกันมา แล้วไปนิยมกันมากที่มีการปลูกพริกที่บ้านบางนุชา เพราะ

ครูเฉลิม วรรณงาม ซึ่งเป็นคนบ้านเขาน้อย¹⁰ ไปทดลองวิธีการปลูกและยกร่องที่นาปลูกพริก จนเป็นที่นิยมและเป็นต้นแบบการผลิตแบบใหม่ให้แก่เกษตรกรกลุ่มน้ำปากพ่องในระยะเวลา ต่อๆมา โดยนายเฉลิม วรรณงาม¹¹ ผู้นำเกษตรกรได้เล่าพัฒนาการในช่วงนั้นว่า

2522 ได้พัฒนาการผลิต ด้วยการซื้อที่ดิน 2 ไร่มาขุดดินยกร่อง

เอาร่องมาปลูกพริก พันธุ์จินดา ได้ผลดีมาก

2522 มีเกษตรกรในบ้านบางนุชาปรับที่นาด้วยการขุดร่อง

ปลูกพริก จำนวน กว่า 30 ราย

2523 มีการจัดตั้ง "กลุ่มพริก" โดยเช่าสำนักงานที่บ้านหน้า

โรงเรียนชุมชนวัดบ้านบางนุชา มีสมาชิกได้ปรับปรุงที่นา

ขุดร่องปลูกพริก 400 กว่าราย และได้ทำการอบรมการปลูก

พริกให้แก่เกษตรกรที่สนใจในตำบลใกล้เคียงและบางตำบล

จากอำเภอเชียรใหญ่ ในวันที่ 24 และ 31 ธันวาคม 2524

พัฒนาการจากการปลูกข้าวไปสู่การขุดร่องที่นาเพื่อทำไร่นาสวนผสมได้ริเริ่มอย่าง จริง เมื่อกระบวนการผลิตที่เกษตรกรในหมู่บ้าน ชุมชนต่างๆ ดำเนินการปลูกผักโดยเฉพาะพริก ประสบความสำเร็จ ทำให้ทางราชการที่พยายามหารูปแบบการผลิตอยู่แล้ว จึงนำเอาไป เป็นต้นแบบส่งเสริมการทำไร่นาสวนผสม ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2530 และเริ่มอย่างจริงจังใน ปลายทศวรรษดังกล่าว โดยมีหน่วยงานหลายหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนการทำไร่นาสวน ผสม เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานพัฒนาชุมชน ธนาкарส่ง เสริมการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช¹² จำนวนหน่วยงานที่ ส่งเสริมกันมากและการยอมรับรูปแบบการผลิตใหม่นี้ยังทำให้จำนวนไร่นาสวนผสมขยายตัว ไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมไร่นาสวนผสมได้ถูกผนวกเป็นกิจกรรมหลักในการ ส่งเสริมอาชีพของโครงการพัฒนากลุ่มน้ำปากพ่อง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยให้เกษตรกร เข้าร่วมโครงการจะได้รับการขุดไร่นาสวนผสมฟรีสัดส่วนครัวเรือนละ 3 ไร่¹³ โดยสำนักงาน เกษตรจังหวัดสามารถเสนอแผนงานโครงการจนสำนักงานงบประมาณกำหนดให้มีรหัสบ งบประมาณเป็นของตนเอง ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2537-2541¹⁴ เพื่อส่งเสริมเกษตรกรให้ทำไร่ นาสวนผสมมีเป้าหมายไว้ที่ 70,000 ไร่¹⁵

ตารางที่ 4 จำนวนไร่นาสวนผสมที่เข้าโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พ.ศ.	อำเภอ					
	หัวไทร		เชียรใหญ่		ปากพนัง	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
2537	125	375	175	525	125	375
2538	30	90	60	180	45	135
2539	774	2,413	610	1,830	*	2,619
2540	1,074	3,589	343	1,105	*	*
2541	*	*	*	*	*	*
2542	*	*	*	*	*	*

ที่มา : บัญชีรายชื่อเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ
ปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช

หมายเหตุ 1) อำเภอเชียรใหญ่ ได้รวมพื้นที่ของอำเภอเฉลิมพระเกียรติด้วย

2) สัญลักษณ์ (1) หมายถึง จำนวนบุคคลหรือครัวเรือน

(2) หมายถึง จำนวนพื้นที่ หน่วยเป็น ไร่

(3) * หมายถึงไม่มีข้อมูล

สำหรับวิถีชีวิตของผู้ที่ประกอบการทำไร่สวนผสมได้เปลี่ยนแปลงไปจากการทำ
นาข้าวแบบเก่าๆ นั่นคือมีการใช้เวลาทำไร่สวนผสมปลูกปีละ 9 เดือน ตั้งแต่เดือนมกราคม-
กันยายน โดยมีการใช้เวลาในแต่ละวันเป็นเหมือนตารางเวลาการดำเนินชีวิตที่ต้องใช้เวลาใน
การทำงานในแปลงพืชผักมากกว่าการทำนาปกติ เป็นต้นว่า การทำไร่สวนผสมของผู้
ประกอบอาชีพไร่สวนผสมซึ่งถือว่าเป็นผู้หนึ่งที่ประสบความสำเร็จและมีชื่อเสียงดังและมี
บทบาทในการเป็นผู้นำคนสำคัญในลุ่มน้ำ กรณีครูเฉลิม วรรณงาม¹¹⁶ การทำไร่สวนผสม
ของเขาเป็นอาชีพเสริมกับอาชีพหลักคือข้าราชการครู ที่เขามีเวลาปฏิบัติงานทั้งสองอย่างควบ
คู่กันไป ดังนี้

04.30	ตื่นเช้า
05.0	ขับรถเองเพื่อไปส่งผักที่ตลาดหัวอิฐพร้อมกับขายและส่งลูกที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ
07.30	กลับมาถึงบ้าน แบ่งงานกับคนงาน ผัก การกำกับเรื่องสวน/แปลงผักกับคนงาน
08.30	ไปถึงโรงเรียน
15.30	กลับจากโรงเรียน ไปแปลงเพาะปลูก ตรวจเช็คแปลง เก็บรวบรวม บรรจุผัก
19.00	เสร็จภารกิจ

ดังนั้นเวลาในการไถ่สวนผสมต้องมีความสำคัญหรือต้องเคร่งครัดมากกว่าการทำนา ลักษณะการทำงานดังกล่าวนี้จึงมิใช่จะสรุปได้ง่ายว่าทุกคนที่เปลี่ยนแปลงจากการทำนามาทำไถ่สวนผสมมาแล้วจะประสบความสำเร็จหรืออาจจะกล่าวได้ว่าการทำไถ่สวนผสมในกลุ่มน้ำปากพริกก็มีจำนวนมากที่ล้มเหลวหรือมิได้ประสบความสำเร็จไปเสียทุกราย เพียงแต่เป็นอาชีพทางเลือกที่มาจากการปรับปรุงการคิดค้นของเกษตรกรนั่นเองและต้องพัฒนาระบบการผลิตนี้ต่อไปควบคู่กับการตลาดที่มีปัญหาอยู่ตลอดเวลา

สำหรับรูปแบบการทำไถ่สวนผสม จากผลการศึกษาของอนุวัฒน์ พานทอง¹⁷ พบว่ามี 1) รูปแบบการทำไถ่สวนผสมโดยชุดเป็นร่องทั้งหมดไม่มีคันล้อมรอบแปลง 2) รูปแบบการทำไถ่สวนผสมโดยชุดเป็นคันรอบแปลงข้างในชุดเป็นซอยเป็นร่องทั้งหมด 3) รูปแบบการทำไถ่สวนผสมโดยชุดเป็นคันรอบแปลงไม่ซอยข้างใน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงเป้าหมายของการทำไถ่สวนผสมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพริก แท้จริงแล้วคือ “การชุดร่องปลูกพืชผักเพื่อการขายตลาด” การขายหรือความต้องการตลาดเป็นเงื่อนไขในการกำกับการผลิตมากกว่าการผลิตในไถ่สวนผสมเพื่อการยังชีพหรือเพื่อพึ่งตนเอง ในขณะที่ทางราชการดูเหมือนว่าพอใจและต้องการให้เป็นไปตามเป้าหมายเช่นนั้น ทั้งนี้ข้อมูลอันเป็นตัวบ่งชี้ จากสำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้¹⁸ ทำการประเมินพบว่า

รายได้ของเกษตรกรสูงกว่าเดิม 3.1 เท่าตัว กล่าวคือ ก่อนเข้าร่วมโครงการเกษตรกรทำนาจากที่ดิน 3 ไร่ มีรายได้เฉลี่ย 4,211 บาท เมื่อนำที่ดินจากพื้นที่เดียวกันเข้าร่วมโครงการไร่นาสวนผสมมีรายได้เฉลี่ย 13,221 บาท หรือมีรายได้เพิ่มขึ้นมากกว่าเดิม 3.5 เท่า โดยที่พันธุ์พืชที่เพาะปลูกก็เป็นพืชเชิงเดี่ยว (mono-cropping) เช่นเดิม กล่าวคือ หากปลูกพริก ก็ปลูกพริก ทั้งแปลง หรือปลูกพืชพันธุ์เดียวกันทั้งแปลงในฤดูกาลเพาะปลูกหนึ่งๆ ส่วนการปลูกก็จะมีภาระจัดการปลูก ซึ่งมักจะมีการใช้สารเคมีค่อนข้างมาก และในบางคราวก็มีผลผลิตมากเกินไป ความต้องการหรือบางฤดูกาลก็น้อยเกินไป ไม่เพียงพอความต้องการของตลาด เช่น ความต้องการกล้วยน้ำว้า มะพร้าวในปี พ.ศ.2541 มากแต่ขาดแคลนผลผลิต ราคาจึงแพง แต่ในปี พ.ศ.2542 ผลผลิตล้นตลาดทำให้ราคาถูกลงอย่างมาก เช่นเดียวกับมะละกอที่ราคาต่ำไม่แตกต่างกัน ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับหลักการของไร่นาสวนผสม เพราะนักวิชาการเกษตรในพื้นที่ อรรถาธิบายว่า ไร่นาสวนผสมเป็นการเกษตรที่ทำกิจกรรมหลายๆอย่าง เพื่อตอบสนองการบริโภคหรือเพื่อลดความเสี่ยงจากราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอน มีผลต่อความยั่งยืนของผลผลิตและรายได้ เพิ่มประสิทธิภาพการใช้ที่ดินและความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลระหว่างพืชกับพืช และลดความเสียหายจากแมลงและวัชพืช¹⁹ ดังนั้น ผลประการหนึ่งของการทำไร่นาสวนผสมนี้ คือ ความเติบโตของผลผลิตของไร่นาสวนผสมนำไปสู่การเติบโตของพ่อค้าคนกลางที่มีบทบาทในการค้าพืชผักด้วย

3. ประมง

ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นแหล่งสำคัญในการทำประมง 2 ประการ คือ ประการแรก การทำประมงน้ำเค็ม สืบเนื่องจากการเป็นพื้นที่ริมทะเลในอำเภอปากพนังและอำเภอหัวไทร การประมงน้ำเค็มจึงมีบทบาทมากใน 2 แนวทาง คือ การประมงน้ำเค็มขนาดใหญ่ที่เป็นอุตสาหกรรมการประมง ที่อำเภอปากพนังจึงเป็นแหล่งศูนย์กลางประมง ควบคู่กับท่าเรือประมงปัตตานี และท่าเรือประมงสงขลา ที่มีเรือประมงขนาดใหญ่เข้ามาจอดส่งขายปลา ชี้น้ำแข็ง และเติมน้ำมัน ทำให้ที่นี่มีสมาคมประมงที่มีความสามัคคี และมีบทบาทหรือมีพลังในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชาวประมงอยู่เสมอๆ โดยภาพรวมของศักยภาพการประมงในอำเภอปากพนังและอำเภอหัวไทร จนทางราชการได้กำหนดให้เป็นท่าเรือประมงขึ้นมา และ

มีวิทยาลัยการต่อเรือที่อำเภอปากพนังเมื่อ พ.ศ.2530 อย่างไรก็ตาม ความพร้อมในกิจการที่นี้ ทำให้เรือประมงต่างๆ เข้ามาจอด จนเกิดเศรษฐกิจที่ต่อเนื่องคับคั่ง ทั้งกิจการค่าน้ำมัน น้ำแข็ง การบันเทิงเพื่อให้บริการลูกค้าเรือขึ้นมาแสวงหาสุข จนเป็นที่มาของคณะร่ำวงศรีเพชรน้อย บ้านเกาะเพชร อำเภอหัวไทร เมื่อทศวรรษ 2510 เพื่อบริการบันเทิงให้กับลูกค้าเรือประมง ส่วนการประมงขนาดเล็กชายฝั่ง ที่จับปลาในบริเวณใกล้ฝั่งของชาวประมง ตำบลปากพนังฝั่งตะวันออก ถึงบ้านหน้าศาล อำเภอหัวไทร เพียงแต่กิจการนี้ได้หยุดค่อนข้างสนิท เมื่อธุรกิจนากุ้งเติบโตเมื่อทศวรรษ 2530 ประการที่สอง การประมงน้ำจืด ในที่ราบลุ่ม หรือตามแม่น้ำและลำคลองสาขา เป็นการหาปลาน้ำจืด ปลาน้ำกร่อย เพื่อการบริโภคในครัวเรือน แลกเปลี่ยนซื้อขายเป็นอาหารในชุมชนและส่งออกขายในตลาดต่างๆ โดยในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีจำนวนพันธุ์ปลาน้ำจืดกว่า 200 ชนิด¹²⁰ แหล่งพันธุ์ปลาในพรุคลองค้อและพรุควนเคร็ง เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่มีความสมบูรณ์ไปด้วยปลาน้ำจืด เพราะเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมขังตลอดปี พรุดังกล่าวนี้อาจเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญด้วย ความสมบูรณ์ของปลาน้ำจืดในอดีตทำให้ที่นี่มีการนำมามาถนอมอาหารไว้บริโภค เช่น กะปิปลา ปลาแห้งที่เลื่องลือในรสชาติ อย่างไรก็ตาม หลังการที่ชาววนาได้ขุดที่นาเป็นร่องหรือคูเพื่อทำเป็นโคกหรือเนินดินปลูกผัก พืช ในนามไร่นาสวนผสม ที่สิ่งที่เกษตรกรไม่สนใจดำเนินการหรือเน้นน้อยมาก คือ การเลี้ยงปลา เขาไม่สนใจในการประมงในบ้านหรือในครัวเรือนมากไปกว่าการเพาะปลูก

4. กุ้งกุลาดำ

การเลี้ยงกุ้งทะเลในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเริ่มอย่างเป็นทางการที่อ่าวปากนคร¹²¹ เมื่อประมาณ พ.ศ.2517 โดยก่อนหน้านี้นายเริ่ม พานทอง¹²² แห่งบ้านปากพญา ได้เริ่มจากการดำเนินการด้วยตนเองตั้งแต่ พ.ศ.2506 ใช้ระหัดวิดน้ำเข้าไปกักไว้ในนาปล่อยให้เชื้อกุ้งที่มากับน้ำที่อยู่ตามธรรมชาติเติบโตขึ้นเอง ต่อจากนั้นใน พ.ศ.2517 กรมประมง โดย ดร.อาภรณ์ ศรีพิพัฒน์ นักวิชาการประมงเอก¹²³ ได้มาศึกษาวิจัยพบว่าบริเวณป่าชายเลนของนครศรีธรรมราชพบว่ามีเชื้อกุ้งและเป็นเชื้อกุ้งอุดมสมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย น่าจะส่งเสริมการเลี้ยงกุ้ง แต่ติดปัญหาป่าชายเลนที่อ่าวปากนคร ท้องที่ตำบลปากนคร ตำบลท่าซัก ตำบลท่าไร่และตำบลปากพูน อำเภอเมือง อันเป็นป่าสงวนอยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้ จังหวัด

นครศรีธรรมราช โดยนายคล้าย จิตพิทักษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัด และนายเกรียงศักดิ์ ไกรเลิศ ประมงจังหวัด ซึ่งมีประสบการณ์ในการส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งในจังหวัดอื่นๆ มาแล้วได้พยายามเปิดป่าสงวนแห่งนี้ โดยขออนุญาตไปยังกรมป่าไม้ขอใช้พื้นที่เพื่อการเลี้ยงกุ้ง และให้กรมส่งเสริมสหกรณ์เป็นหน่วยงานหลักดำเนินการขออนุญาตใช้ป่าดังกล่าวเพื่อให้เกษตรกรรวมกลุ่มเพื่อเลี้ยงกุ้ง จนในที่สุดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เห็นชอบอนุมัติเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2517 ให้นำดินมาจัดเป็นสหกรณ์นิคม ชื่อ “สหกรณ์นิคมประมงนครศรีธรรมราช” มีสมาชิกซึ่งเป็นเกษตรกรยากจนเข้ามาเป็นสมาชิกและเช่าที่เพื่อทำนากุ้งแบบธรรมชาติ ครอบครัพละ 30 ไร่¹²⁴ จนวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ.2517 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้กรมส่งเสริมสหกรณ์เข้ามาดำเนินการเช่าที่ดินจากกรมป่าไม้ ให้สมาชิกจำนวน 132 ครอบครัว เข้าทำนากุ้งในที่ดินแปลงที่ 4 จำนวน 6,612 ไร่¹²⁵ ความเติบโตของการเลี้ยงกุ้งมีสูงอย่างต่อเนื่อง ทางราชการโดยจังหวัดให้การสนับสนุนจนถึง พ.ศ.2529 มีการเปลี่ยนมาเป็นการเลี้ยงกุ้งแบบพัฒนา (Intensive System) โดยการเลี้ยงกุ้งเป็นโครงสร้างการผลิตใหม่ แต่ที่เหมือนกับการผลิตข้าวและไร่นาสวนผสม คือ การการผลิตเพื่อการขาย ทำให้อาชีพการเพาะเลี้ยงกุ้งได้รับความนิยมอย่างมาก ในระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี แต่การทำนากุ้งในอ่าวปากนครก็ได้ล่มสลาย เพราะมีปัญหาเกี่ยวกับการบุกรุกป่าชายเลนและใช้ระบบการเลี้ยงแบบธรรมชาติและให้ผลผลิตต่ำ และปัญหาของสภาพน้ำที่มีน้ำเสียจำนวนมากไม่อาจจะไหลออกสู่ทะเลลึกได้ ดังนั้น การเลี้ยงกุ้งได้ขยายไปสู่พื้นที่อื่นๆ ในลุ่มน้ำปากพนังเมื่อต้นทศวรรษ 2530 โดยเฉพาะริมทะเลด้านอำเภอปากพนังและอำเภอหัวไทรและริมแม่น้ำปากพนังที่มีความเค็มถึงปีละ 9 เดือน และไม่มีปัญหาเกี่ยวกับป่าสงวน เกษตรกรสามารถดำเนินการเลี้ยงกุ้งได้โดยปรับสภาพนาข้าวเป็นบ่อกุ้งและสามารถดำเนินการโดยไม่ต้องอาศัยการรวมกลุ่มซึ่งยุ่งยากและไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมความเป็นปัจเจกชน การเลี้ยงกุ้งกลาดำใหม่เป็นแบบพัฒนา เป็นแรงจูงใจทำให้คนในพื้นที่เปลี่ยนสภาพที่นาข้าวให้เป็นบ่อเลี้ยงกุ้งกันอย่างมากมายเพราะรายได้ดีแม้ว่าจะลงทุนสูงก็ตาม โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ.2531 เป็นต้นมา มีการเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวที่ตั้งอยู่ริมทะเลในบริเวณอำเภอปากพนังและอำเภอหัวไทร และที่นาข้าวในริมแม่น้ำปากพนังและคลองสาขาอย่างมาก และขยายตัวอย่างรวดเร็ว ตามนโยบายของรัฐที่เอื้ออำนวยความสะดวกและบริการให้กับอาชีพใหม่¹²⁶

ความเติบโตของการเลี้ยงกุ้งสามารถทำรายได้สูงกว่าการทำนาข้าวหรือสามารถสร้างความร่ำรวยได้ทั้งๆ ที่การทำนาข้าวหรืออาชีพอื่นไม่อาจจะสร้างรายได้รวดเร็วและให้ผล

ตอบแทนสูงเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงาน จึงทำให้ผู้คนอยากหันมาทำอาชีพใหม่นี้เป็น อาชีพหลักหรืออาชีพเสริมกันค่อนข้างมาก โดยเฉพาะข้าราชการที่เป็นคนในพื้นที่และข้าราชการ ที่รับราชการในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมักจะให้ความสำคัญและทำงานร่วมกันเป็นจำนวนมาก เช่นดังคำกล่าวของอาจารย์สมศักดิ์ พรหมสุทธิ¹²⁷ ว่า “ที่อำเภอหัวไทรมีครูใหญ่โรงเรียนประถม ศึกษาจำนวน 43 คนหรือ 43 โรงเรียน แต่ทำงานกึ่งเสีย 38 คน” แสดงให้เห็นกระแสนิยมของ กุ้งกุลาดำที่สูงมาก และเป็นทางเลือกใหม่ แต่ไม่อาจจะขัดถึงเป้าหมายได้ว่าอาชีพใหม่นี้เป็น เส้นทางไปสู่ความร่ำรวยหรือหายนะ

อย่างไรก็ดี นอกจากนโยบายที่รัฐส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งอย่างต่อเนื่องแล้ว การเลี้ยง กุ้งในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังยังมีปัจจัยเร่งให้มีการเลี้ยงกุ้งขยายตัวหลายประการ กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง การเป็นพื้นที่นาข้าวมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน พร้อมทั้งเจ้าของหรือผู้ถือ ครองจะนำไปใช้ทำงานกุ้งโดยไม่มีปัญหากับการรุกป่าชายเลน ทำให้แต่ละคนต่างก็เร่งกันทำนา กุ้งตามแรงจูงใจเรื่องรายได้ ลักษณะต่างคนต่างทำนี้เองนำไปสู่สลัมกุ้ง¹²⁸

ประการที่สอง การเป็นพื้นที่ทะเลเปิด ให้มีระบบหมุนเวียนน้ำเสียหรือน้ำทิ้งจาก บ่อกุ้งลงสู่ทะเลเล็กได้ดีกว่าอ่าวปากนคร และมีแหล่งทิ้งน้ำเสียจากบ่อกุ้งสามารถระบายลงสู่ คลองสาขาแม่น้ำปากพนังได้อย่างเสรี ในขณะที่บางพื้นที่พร้อมที่จะระบายลงสู่พื้นที่นาข้าวที่ ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน

ประการที่สาม นโยบายของรัฐในการส่งเสริมและแก้ปัญหา เช่น กรณีตัวอย่าง นโยบายของรัฐ ที่คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2532 มีมติเห็นชอบตามข้อเสนอของกรม ประมง ให้ดำเนินการ “โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเพื่อการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล โดยใช้เทคโนโลยีแผนใหม่และระบบชลประทานน้ำเค็ม” เพื่อพัฒนาอาชีพ ความเป็นอยู่ และกระจายรายได้สู่ราษฎรและลดความยากจน ด้วยการให้ที่ดินริมทะเลลุ่มน้ำปากพนังที่มี ศักยภาพการเพาะเลี้ยงกุ้งดำเนินการในหลักการจำนวน 2 แปลง โดยที่ประชุมของจังหวัด นครศรีธรรมราช เมื่อ 4 กันยายน 2532 ได้มีมติให้ใช้พื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่ดินทุ่งสงวน เลี้ยงสัตว์ ทุ่งหน้าโกฏี อำเภอปากพนัง จำนวน 2,600 ไร่ และพื้นที่ราษฎรที่มีเอกสารสิทธิที่จะ เข้าร่วมโครงการที่บ้านปากกระวะ อำเภอหัวไทร ประมาณ 1,000 ไร่¹²⁹ สำหรับกิจกรรมอื่นๆได้ แก่ การที่อำเภอหัวไทรได้ส่งเสริมเกษตรกรเลี้ยงกุ้งรายย่อยหรือสลัมกุ้งให้มีการเลี้ยงกุ้งถูกตาม หลักวิชาและได้เสนอแนวทางเพื่อการหางบประมาณหรือเงินลงทุนให้แก่เกษตรกรที่จะเลี้ยงกุ้ง แต่ไม่มีเงินทุนหมุนเวียน ได้เสนอการจัดตั้ง “กองทุนสงเคราะห์การเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ”¹³⁰

และการเสนอ "โครงการชลประทานน้ำเค็ม" สำหรับการเลี้ยงกุ้งที่มีการเปลี่ยนคลองเป็นบ่อน้ำทิ้งหรือขุดบ่อน้ำทิ้งรวม การจัดทำเหมืองลอยน้ำเค็ม เพื่อบริการน้ำเค็มที่มีคุณภาพแก่ผู้เลี้ยงกุ้ง¹³¹ เป็นต้น

ตารางที่ 5 แสดงพื้นที่การเลี้ยงกุ้งทะเลในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

พื้นที่	จำนวน								
	ราย			ไร่			บ่อ		
	2532	2536	2541	2532	2536	2541	2532	2536	2541
ปากพนัง									
นาธรรมชาติ	*	*	*	*	*	*	*	*	*
นาพัฒนา	*	1,050	1,999	*	4,127	11,017	*	*	3,116
เชียรใหญ่									
นาธรรมชาติ	*	*	*	*	*	*	*	*	*
นาพัฒนา	*	270	1,055	*	1,293	9,021	*	*	2,177
หัวไทร									
นาธรรมชาติ	*	*	*	*	*	*	*	*	*
นาพัฒนา	*	1,278	1,563	*	9,313.5	9,524.7	*	*	2,960
รวม									

ที่มา : 1. สำนักงานประมงจังหวัดนครศรีธรรมราช, รายงานประจำปี 2536:27

2. สำนักงานประมงจังหวัดนครศรีธรรมราช, สถานการณ์การเลี้ยงกุ้งกุลาดำและการกำหนดเขตการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ จังหวัดนครศรีธรรมราช, 19 พฤศจิกายน 2541:1

3. * หมายถึง ไม่มีข้อมูล

จากความเหมาะสมในหลายๆประการดังกล่าวแล้ว ส่งผลให้การเลี้ยงกุ้งกุลาดำเป็นธุรกิจการเกษตรที่สำคัญของนครศรีธรรมราช ที่มาจากพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้ดึงดูดให้ภาคธุรกิจเข้ามามีบทบาทในการผลิตกุ้งด้วย มีการลงทุนจำนวนมากเพื่อการผลิตควบคู่ไปกับการเติบโตของกุ้งธุรกิจกุลาดำจากประชาชน เช่น มีการเปิดศูนย์ส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งภาคใต้ เครือ

เจริญโภคภัณฑ์ อำเภอบัวใหญ่ เป็น 1 ใน 14 ศูนย์ของบริษัทที่ต้องการขยายและเผยแพร่การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ จึงได้ร่วมกับกรมประมงตั้งศูนย์เพื่อบริการทางวิชาการในพื้นที่เลี้ยงกุ้ง และเป็นแกนกลางในการจัดตั้งสหกรณ์การเพาะเลี้ยง ศูนย์ฯได้ลงทุน 170-180 ล้านบาท¹³² เริ่มดำเนินการตั้งแต่ต้นปี 2532 ประกอบด้วยโรงเพาะฟัก บ่ออนุบาล บ่อเลี้ยงกุ้ง ห้องแล็บ วิเคราะห์ตัวอย่างน้ำและเชื้อโรค และระบบการเลี้ยงกุ้งและการจัดการด้านวิศวกรรมที่พัฒนา

ในส่วนของภาคประชาชนตอบสนองธุรกิจใหม่มาก รูปแบบหนึ่ง que แสดงออกปรากฏชัดเจนในการตอบรับอาชีพใหม่นี้ในลักษณะของการรวมตัวของประชาชนเพื่อการเลี้ยงกุ้ง เป็นองค์กรที่อาจจะเป็นการส่งเสริมของทางราชการหรือรวมกลุ่มกันเอง เช่น การรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์กุ้งแห่งแรกในประเทศไทย มาจากการรวมกลุ่มระหว่างเกษตรกรกับบริษัท ในลักษณะ Contract farming ได้แก่ สหกรณ์ประมงปากกระวะ จำกัด ตามโครงการส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ มีนายสาโรจน์ ท้วม เป็นผู้รับผิดชอบบนเนื้อที่ 234 ไร่ ประมาณ 50 บ่อ เกษตรกรเข้าร่วมโครงการ 14 ราย นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำในระดับกว้างทั้งลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อการสร้างพลังในการต่อรองกับการขาย อาหารกุ้งและเรียกร้องจากทางราชการ เช่น กลุ่มเกษตรกรประมงนาทุ่งลุ่มแม่น้ำปากพนัง ที่มีนายประเทือง ทิพย์มาศ¹³³ เป็นประธานกลุ่ม ได้มีกิจกรรมและการรวมตัวที่เข้มแข็ง ทั้งรูปแบบการเรียกร้องให้ทางราชการแก้ไข ช่วยเหลือ และจัดขุมนุมประท้วง

เช่นเดียวกันกับรัฐยังให้ความสำคัญกับการเลี้ยงกุ้งทะเลมากขึ้น เนื่องจากสร้างรายได้ด้วยการนำเงินตราจากต่างประเทศให้ประเทศปีละจำนวนมากๆ รูปแบบของโครงการจึงออกมาจากนโยบายการหลายประการ ที่สำคัญ เช่น นโยบายเพื่อจัดทำโครงการชลประทานน้ำเค็ม ในลุ่มน้ำปากพนัง สำหรับการเลี้ยงกุ้งอย่างถูกวิธีตามเทคโนโลยี 3 แห่ง ได้แก่ โครงการชลประทานน้ำเค็มบ้านท่าพญา พื้นที่ 2,412 ไร่ โครงการชลประทานน้ำเค็ม บ้านบ่อคนตี พื้นที่ 2,335 ไร่ โครงการชลประทานน้ำเค็ม บ้านหน้าสวน พื้นที่ 1,902 ไร่¹³⁴ เป็นโครงการที่เน้นโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการเลี้ยงกุ้งที่จะคัดเลือกราษฎรเข้าสู่โครงการ แนวนโยบายและแผนปฏิบัติสำหรับแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมระหว่างนาข้าวกับนากุ้งด้วยการประกาศห้ามเลี้ยงกุ้งในพื้นที่น้ำจืดหรือนาข้าว ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง คือนอกแนวคันดินแบ่งแยกพื้นที่น้ำเค็มกับพื้นที่น้ำจืดออกจากกัน โดยให้มีผลทางปฏิบัติตั้งแต่วันที่ 30 กรกฎาคม 2542 และนโยบายการส่งเสริมการค้าขายกุ้ง ด้วยการให้มีตลาดกลางซื้อขายกุ้งที่จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยหอการค้าจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ผลักดันจนมีการประชุมร่วมกัน

ระหว่างตัวแทนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง (นาย พิเชษฐ พันธุ์วิชาติกุล) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับหอการค้าจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ โรงแรมทวินโลตัส นครศรีธรรมราช เมื่อพฤษภาคม 2542 เพื่อการจัดตั้งตลาดกลางการซื้อขาย กุ้งที่นครศรีธรรมราช จนนำไปสู่ความสำเร็จสามารถซื้อขายกุ้งได้ในต้น พ.ศ.2543

5. กลุ่มอาชีพ

กลุ่มอาชีพต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีหลายกลุ่ม มีทั้งกลุ่มธรรมชาติหรือ กลุ่มสังคมปกติและกลุ่มที่มีบทบาทในเชิงสาธารณะและตั้งขึ้นโดยประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปาก พนังหรืออาจจะตั้งขึ้นโดยทางราชการหรือบุคคลภายนอก แล้วชาวบ้านได้ช่วยกันพัฒนาให้ กลุ่มเหล่านั้นดำเนินต่อเนื่องไปด้วยดี

กลุ่มอาชีพที่เรียกว่า “กลุ่มชาวนา” พบว่าในทศวรรษ 2500 เป็นกลุ่มที่ทางราชการ ชักชวนให้เกษตรกรรวมกลุ่มเพื่อดำเนินงานพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชาวนา กลุ่มชา วนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จะมีการจัดตั้งโดยบุคลากรในภาคราชการและเป็นผู้นำชุมชนด้วย คือ จะมีครูประจำตำบลและกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เช่นในอำเภอเชียรใหญ่ ที่มีบทบาท ได้แก่ ครูเกษ ชูทอง ครูมัญญ หนูแก้ว ครูจรรยา ระกำทอง ครูชื่น โรงเรียนบ้านอ่าวเคียน กำนันสง ครู นวล ณ นคร นายจิต สมัย ครูสมปอง โชติทอง กำนันดำ แก้วเขียว¹³⁵ ส่วนในอำเภอปาก พนัง ที่มีบทบาทประกอบด้วย ครูวิรัตน์ ธรรมชาติ¹³⁶ และมีพลังในการเชื่อมโยงกับผู้มีอำนาจ ทางการเมืองของรัฐไทยโดยตรง กลุ่มชาวนาเป็นกลุ่มที่มีพลังในการรวบรวมสมาชิกในช่วงนั้น มาก กิจกรรมสำคัญ คือ การที่กลุ่มระดมทุนจากสมาชิกเพื่อซื้อรถจักรไถนา แล้วมาให้บริการ ให้แก่สมาชิกและชาวนาอื่นๆ แต่ทุกกลุ่มล้มภายใน ประมาณ 10 ปี เพราะการจัดการภายในกลุ่มที่ไม่ดี สมาชิกขาดวินัย และสาเหตุภายนอก คือ ต้องต่อสู้กับรถไฟของเอกชนที่เพิ่ม จำนวนมากขึ้นไม่ได้ กลุ่มชาวนาเลยสลายตัวไปในระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี สำหรับกลุ่มชาวนาที่ มีบทบาท ได้แก่ กลุ่มชาวนาบ้านบางหัว ที่กิจการเติบโตสามารถสร้างรถไฟไถนาของกลุ่มได้ 2 คัน , กลุ่มชาวนาบ้านบางกระ เป็นต้น

กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน เป็นกลุ่มอาชีพในทศวรรษ 2530 เป็นกลุ่มที่กำลังแพร่ หลายในลุ่มน้ำปากพนัง หรือประมาณ พ.ศ.2534 เป็นต้นมา ความนิยมกลุ่มธนาคารหมู่บ้าน จะผ่านกลไกชุมชน กล่าวคือ ผู้นำตามธรรมชาติเป็นหลัก โดยกลุ่มผู้นำรุ่นบุกเบิกในพื้นที่ลุ่ม

น้ำปากพวงได้เริ่มจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2534 ได้รับแนวคิดจากอาจารย์จำนงค์ สมประสงค์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์¹³⁷ และได้รับการต้อนรับจากชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ทางราชการกำลังมองขบวนการประชาชนที่รวมกลุ่มแบบนี้ว่าไม่เหมาะสม เนื่องจากเป็นองค์กรทางเศรษฐกิจ¹³⁸ ที่มีแนวทางต่างกับองค์กรเศรษฐกิจที่พัฒนาชุมชนจัดตั้ง¹³⁹ เพราะการก่อตั้งมีหลักทรัพย์หรือบุคคลมาค้ำประกัน แต่พัฒนาการของขบวนการธนาคารหมู่บ้านกลับมีความเติบโตมากยิ่งขึ้น เพราะว่า ประการแรก เพราะการขยายการจัดตั้งได้มากขึ้น โดยขยายเข้าสู่พื้นที่ตำบล หมู่บ้านต่างๆ ในอำเภอปากพวง¹⁴⁰ อย่างไรก็ตามการเติบโตของธนาคารหมู่บ้าน คือการเติบโตท่ามกลางความต้องการเงินทุนเพื่อการประกอบอาชีพและเป็นเงินทุนของครัวเรือนในกิจกรรมต่างๆที่แต่ละครัวเรือนขาดแคลน และไม่อาจจะเข้าถึงหรือได้รับโอกาสจากแหล่งเงินทุนอย่างธนาคารพาณิชย์ต่างๆ ดังนั้นเมื่อต้องการจำนวนเงินเป็นก้อนจะต้องเดือดร้อนในการไปกู้จากเอกชนที่มีดอกเบี้ยสูง ดังนั้นการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านของกลุ่มน้ำปากพวงจึงได้รับการตอบรับอย่างรวดเร็ว จากข้อมูลบ่งชี้ให้รู้ว่าในระยะไม่ถึง 10 ปีที่จัดตั้งเป็นกิจกรรมทางสังคมที่มีความรุ่งเรือง ทั้งนี้เพราะมีทั้งจำนวนเงินหมุนเวียน การสะสม การกู้และจำนวนสมาชิกเพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่า กลุ่มน้ำปากพวงอยู่ในสังคมการค้ามานาน ความต้องการเงินทุนมีตลอดเวลาและเป็นความจำเป็น แต่ขาดแคลนตลอดมา ไม่สามารถเข้าถึงหรือได้รับโอกาสกู้เงินหรือใช้บริการจากแหล่งทุนของรัฐหรือที่รัฐเห็นชอบมาก่อน การจัดตั้งแหล่งเงินทุนของบ้านหรือของชุมชนในนามธนาคารหมู่บ้านจึงเท่ากับเป็นการดำเนินการรวมกลุ่มในกิจการแห่งทุนด้วยความรับผิดชอบของสมาชิกทุกคนด้วยมาตรการทางสังคมมากกว่าการบริหารจัดการที่เน้นระเบียบและกฎเกณฑ์ (Law and order) จึงตรงกับความต้องการในชุมชนที่แท้จริง ประการที่สอง ผู้นำของธนาคารหมู่บ้านในแต่ละพื้นที่กำลังเชื่อมโยงเครือข่าย (Network) เข้าด้วยกัน ทำงานอย่างใกล้ชิดและร่วมปรึกษารื้อหรือร่วมกันกลุ่มผู้นำธนาคารหมู่บ้านกลุ่มน้ำปากพวง อันประกอบด้วย 1) แกนนำระดับประสานงานนโยบาย ได้แก่ อาจารย์จำนงค์ สมประสงค์ นายถาวร จุฬเสวัต และนายเจริญ สุขราช 2) แกนนำด้านการพัฒนาและประสานงานระดับท้องถิ่น ได้แก่ นายจรูญ หินยอกอื่น นายชำนาญ ศรีสวัสดิ์ นายเสวียน แสงโยธา นายเชาวลิต สถาพรนวงศ์ นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร นายณรงค์ คงมาก นายชัยณรงค์ คงเกื้อ และนายกิตติพงศ์ ยี่มี และ แกนนำในระดับหมู่บ้าน รวม 73 คน 3) นอกจากนี้ยังมีโครงการส่งเสริมศักยภาพธนาคารหมู่บ้านเพื่อจัดการทรัพยากรกลุ่มน้ำปากพวง โดยกำหนดจัดตั้งเป็น “สหธนาคารหมู่บ้านตามแนวพระราชดำริ กลุ่มน้ำปาก

พจน์" เสนอต่อดณะทำงานเวทีไทยช่วยไทย กลุ่มน้ำปากพจน์ เมื่อมีนาคม 2541 มีนายเจริญ สุขราช เป็นรองประธาน ส่วนการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรหรือผู้นำระหว่างธนาคนั้นได้กำหนดให้มีการประชุมทุกวันที่ 25 ของเดือน ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.2541 เป็นต้นมา ที่สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช⁴¹ นับว่าธนาคนหมู่บ้านสามารถพัฒนาตนเองไปสู่การเป็นองค์กรในระดับมหภาคที่เชื่อมโยงกิจกรรม จากการสร้างประสบการณ์หมุนเวียนเรียนรู้แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ดี จากข้อมูลภาคสนามกลับพบว่า จุดอ่อนของธนาคนหมู่บ้านมีมากในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะมีการเบี่ยงเบนเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ (goal displacement) ของการจัดตั้งธนาคนหมู่บ้านเพื่อการออมทรัพย์หรือให้เป็นแหล่งทุนในหมู่บ้าน (Local capital) ไปเป็นวัตถุประสงค์อย่างอื่น กล่าวคือ การแสวงหากำไรจากการปล่อยเงินกู้แก่สมาชิกในหมู่บ้านเรียกเก็บดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 3 เช่น ในธนาคนหมู่บ้านไกรไทย⁴² โดยให้เหตุผลว่าจะไม่ให้เงินสดค้างอยู่กับเจ้าหน้าที่ธนาคนหมู่บ้านเพราะไม่ได้กำไร หากปล่อยไปให้สมาชิกก็จะได้รับดอกเบี้ย ส่งผลให้หลายธนาคนหมู่บ้านกำลังประสบปัญหาอย่างรุนแรงเพราะสมาชิกพยายามแต่ส่งดอกเบี้ย ไม่ส่งคืนเงินต้น จนเงินไม่อาจจะหมุนเวียนให้สมาชิกได้กู้ยืมเพื่อบำบัดความต้องการจริงๆ ได้ เช่น ธนาคนหมู่บ้านหนองไม้แก่น⁴³

สำหรับ ลักษณะผู้นำในเครือข่ายกลุ่มธนาคนหมู่บ้าน กลุ่มน้ำปากพจน์ มีประเด็นน่าสนใจ ในการพัฒนาศักยภาพ เสริมสร้างความรู้ ระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง ประการแรก ผู้นำส่วนใหญ่จะมีบทบาทเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวทางสังคม การเรียกร้อง หรือต่อสู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตกับทางราชการอยู่เสมอ เช่น นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร บ้านบางหว้า หมู่ที่ 1 ตำบลเชียรเขา เคยถูกจับกุมในข้อหาคอมมิวนิสต์ เมื่อราว พ.ศ.2513 นายถาวร จุฬเสวด หรือเคยรับข้าราชการ แต่ปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญ จะเป็นผู้นำในการบริหารหรือช่วยในการดึงดูดสมาชิกในชุมชนให้มาร่วมเป็นสมาชิกธนาคน นายเจริญ สุขราช อดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดฉิมหลา สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอหัวไทร นายนวล ณ นคร อดีตครูใหญ่โรงเรียนดอนโรงมิตรภาพ ประธานธนาคนหมู่บ้านปากคลองวัดแดง อำเภอเชียรใหญ่ นายด่วน ยิ้มแย้ม อดีตข้าราชการสำนักงานกองทุนสวณยาง ประธานธนาคนหมู่บ้านไกรไทย ตำบลเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่ นายกิตติพงษ์ ยี่มี เป็นกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลไสหมาก และเป็นบุคคลที่คลุกคลีกับสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีบทบาทในการขับเคลื่อนขบวนการประชาชน เพราะยังคนหนุ่มที่เป็นพลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายธนาคนได้

กว้างขวาง ประการที่สอง ผู้นำธรรมชาติบางส่วนกำลังจะถูกดูถูกลงหรือถูกผนวกเข้าสู่การเป็นตัวแทนของหน่วยงานราชการหรือถูกจัดตั้งให้เป็นตัวเชื่อมโยง (Linkage man) กับหน่วยงานราชการ ทั้งนี้เพราะว่าการที่หน่วยงานราชการกำลังขยายบทบาทการพัฒนาเข้าสู่หมู่บ้านมากเท่าใดก็มีความพยายามหรือมีความจำเป็นต้องจัดตั้งผู้นำไว้รองรับกิจกรรมของแต่ละหน่วยงานมากเท่านั้น เช่น นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร แห่งบ้านบางหว้า ได้ถูกมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ดึงเข้าสู่การเป็นบุคคลเป้าหมาย นายหวง ทิพย์อักษร แห่งบ้านราม ได้ถูกแต่งตั้งหรือรับเชิญให้เป็นบุคคลผู้นำทางด้านสาธารณสุข ด้านเกษตรกรรม เป็นต้น

จำนวนธนาคารหมู่บ้านในลุ่มน้ำปากพนังมีการพัฒนาเพื่อเชื่อมโยงเข้าเป็นเครือข่ายเป็นกองทุนธนาคารหมู่บ้านถึง 19 กองทุน¹⁴⁴ ครอบคลุมพื้นที่ต่างๆ ได้แก่ อำเภอหัวไทร 9 องค์การ อำเภอเชียรใหญ่ 7 องค์การ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ 3 องค์การ ดังตารางที่ 6 หลังจากนั้นได้พยายามจัดตั้งเครือข่ายแล้วขยายกิจการนี้ด้วยการถ่ายทอดความรู้และประโยชน์ของธนาคารหมู่บ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มีผู้นำเป็นวิทยากรหลักๆ ประกอบด้วย นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร นายเจริญ สุขราช นายหวง ทิพย์บุญแก้ว ได้รณรงค์ให้ผู้นำในแต่ละพื้นที่จัดตั้ง เช่น การไปประชุมกับชาวบ้านที่บ้านบางคูระ ในปลายปี 2541 แล้วมีการริเริ่มจัดตั้งธนาคารขึ้น พร้อมกันนี้มีการจัดตั้งเครือข่ายเกี่ยวกับธนาคารหมู่บ้าน โดยพยายามดึงสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา เช่น สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์เข้าไปร่วมเสริมสร้างความเข้มแข็งทางด้านวิชาการ ส่วน พ.ศ.2542 จังหวัดนครศรีธรรมราชได้ให้ธนาคารหมู่บ้านเป็นกลไกของเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้มีคำสั่งจังหวัดนครศรีธรรมราชให้มีคณะกรรมการดำเนินการประสานงานเพื่อพัฒนาองค์กรนี้ขึ้น

ตารางที่ 6 แสดงจำนวนกองทุนธนาคารหมู่บ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

ชื่อธนาคาร	วันก่อตั้ง	จำนวนสมาชิก	กำไร 2540	ทุนรวม
ธนาคารหมู่บ้านบ้านราม	14 มิ.ย. 2534	500	520,163	3,240,465
ธนาคารหมู่บ้านโคกพิกุล	5 ม.ค. 2528	495	530,287	3,480,929
ธนาคารหมู่บ้านบ้านถนนใต้	10 ส.ค. 2535	85	26,126	144,026
ธนาคารหมู่บ้านบ้านพัทธสีมา	6 ต.ค. 2536	223	163,704	1,304,015
ธนาคารหมู่บ้านบ้านทรายขาว	1 ม.ค. 2534	238	169,244	1,148,525
ธนาคารหมู่บ้านบ้านท้ายโนด	9 ก.ย. 2534	200	137,976	749,116
ธนาคารหมู่บ้านหัวไทรเขต	13 ส.ค. 2537	96	12,000	188,253
ธนาคารหมู่บ้านไทรงาม	20 ส.ค. 2535	112	51,600	388,610
ธนาคารหมู่บ้านบ้านลากขาย	1 ก.พ. 2540	212	11,198	258,550
ธนาคารหมู่บ้านหนองไม้แก่น	15 เม.ย. 2534	45	-	105,500
ธนาคารหมู่บ้านบ้านคลองแดน	1 ม.ค. 2534	272	50,000	900,000
ธนาคารหมู่บ้านบ้านนา	5 มี.ค. 2538	71	39,000	151,320
ธนาคารหมู่บ้านบ้านไกรไทย	5 มิ.ย. 2537	120	112,867	492,808
ธนาคารหมู่บ้านปากคลองเหนือ	16 ม.ค. 2536	37	21,917	93,417
ธนาคารหมู่บ้านปากคลองใต้	15 ก.พ. 2536	102	3,043	250,843
ธนาคารหมู่บ้านบ้านกลาง	5 ก.พ. 2537	148	20,000	358,414
ธนาคารหมู่บ้านอ่าวพนม	6 ม.ค. 2540	192	28,154	279,098
ธนาคารหมู่บ้านโคกรัก	1 ส.ค. 2540	43	-	38,700
ธนาคารหมู่บ้านบ้านป่าหวาย	1 พ.ค. 2537	140	20,000	272,600

ที่มา: ปรับปรุงจากสภาธนาคารหมู่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช, 2541:10-11

เอกสารและบุคคลอ้างอิง

- ¹ กองทัพอากาศที่ 4, กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 ,จังหวัดนครศรีธรรมราชและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,2530,หน้า 9
- ² เป็นอำเภอใหม่ที่แยกตัวออกจากบางส่วนของอำเภอเชียรใหญ่และบางส่วนของอำเภอร่อนพิบูลย์
- ³ กองทัพอากาศที่ 4, กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 ,จังหวัดนครศรีธรรมราชและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,2530,หน้า 9,10 ข้อมูลนี้ขัดแย้งกับข้อมูลของสำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราชและโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ที่ระบุว่าพื้นที่นาข้าวมี 660,269 ไร่, พื้นที่ทำการเกษตรอื่นๆ 573,153 ไร่ หรือ ร้อยละ 30 , พื้นที่อื่น 312,405 ไร่ ร้อยละ 17 , พื้นที่ป่า 328,612 ร้อยละ 17 , พื้นที่นาทุ่ง 25,561 ไร่ ร้อยละ 1 เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาและมีการสำรวจในหลายหน่วยงาน เพียงแต่ประเด็นที่ตรงกัน คือ การใช้พื้นที่สำหรับทำนาข้าวมีมากเป็นอันดับหนึ่ง ผู้วิจัยจึงนำเสนอข้อมูลทั้งสองข้อมูลในตารางต่างวาระในงานวิจัยนี้ โดยหวังเพียงจะไม่ให้เกิดความผิดพลาดในการวิเคราะห์ ดูข้อมูลเชิงเปรียบเทียบในอ้างอิงรายการที่ 96 ,106 ในบทเดียวกันนี้
- ⁴ กองทัพอากาศที่ 4, กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 ,จังหวัดนครศรีธรรมราชและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,2530,หน้า 10 อย่างไรก็ตามพื้นที่ป่าพรุนั้นจากข้อมูลของสำนักงานป่าไม้เขตจังหวัดนครศรีธรรมราชมีสถานภาพตามกฎหมายของพื้นที่ป่าพรุในจังหวัดนครศรีธรรมราชโดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ของลุ่มน้ำปากพนัง แต่จำนวนเนื้อที่ไม่ตรงกัน คือ ข้อมูลจากสำนักงานป่าไม้เขตนครศรีธรรมราช.2541. หน้า2-3. ระบุว่าพื้นที่ดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ดินดังนี้

- ป่าบ้านกุ่มแป่ ป่าบ้านในลุ่มและป่าพรุควนเคร็ง	54,221 ไร่
- ป่าคลองมือง	29,849 ไร่
- ป่าท่าช้างข้าม	28,668 ไร่
- ป่าคลองและป่าดอนทราย	52,987.5 ไร่

โดยส่งมอบให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมดำเนินการปฏิรูปไปแล้วบางส่วน คือ

- ป่าบ้านกุ่มแป่ ป่าบ้านในลุ่มและป่าพรุควนเคร็ง	9,543 ไร่
- ป่าคลองมือง	14,472 ไร่
- ป่าท่าช้างข้าม	8,841 ไร่
- ป่าคลองและป่าดอนทราย	33,574 ไร่
- ⁵ ดร.ประวิทย์ ไตรวัฒน์.2534 หน้า 56 ระบุว่าปัจจุบันปริมาณสภาพฝนฟ้าอากาศได้เปลี่ยนไปและเป็นปัญหา กล่าวคือ ปริมาณน้ำฝนรายปีลดลงตลอดระยะเวลา 39 ปีที่เขาศึกษาและไม่สัมพันธ์กับพื้นที่ป่า เพราะป่าไม้ถูกทำลาย เช่นเดียวกับมีการบริโภคน้ำจืดมากขึ้นอย่างรวดเร็วในภาคเกษตรกรรม เช่นเดียวกันที่มีพายุไต้ฝุ่นและพายุโซนร้อนพัดผ่านทุกๆ 4-12 ปี
- ⁶ คณะอนุกรรมการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ,2537,หน้า 3
- ⁷ สำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช,สรุปผลความก้าวหน้าโครงการประจำเดือนสิงหาคม 2539 หน้า1
- ⁸ วิเชียร ณ นครและคณะ , 2526 , หน้า 67

- ⁹ จากการสัมภาษณ์นายอำ พวงทอง , นายเหลียง ณ เสน , 8 กรกฎาคม 2542
- ¹⁰ คล้ายๆกับการตั้งถิ่นฐานของชาวนาภาคกลาง ตามผลการศึกษาของ Jonh E. de Yong อ้างถึงใน พิชญ์ สมทอง, 2525:82-83 เพียงแต่ต่างกันที่ในแต่ละหย่อมบ้านมักจะไม่ค่อยปรากฏสัญลักษณ์เกี่ยวกับความเชื่อ
- ¹¹ เป็นช่วงเวลาหลังการพัฒนาประเทศ หมายถึงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ.2504
- ¹² ภาพลักษณ์ของผู้คนที่นี้ถูกถ่ายทอดเป็นลักษณะของตัวตลกเอกของหนังตลกต่างๆ เช่น อ้ายเท่ง อ้ายเมือง อ้ายสีแกว มีเครื่องใช้ประจำตัวเสมอๆ
- ¹³ จากการสัมภาษณ์นายวิเชียร ณ นคร , 6 มิถุนายน 2541, บุคคลที่เป็นนักเลงเหล่านี เป็นผู้ที่พยายามตั้งตัวเป็นผู้มีบารมีหรือเป็นใหญ่ระดับชาวบ้าน ไม่ขึ้นกับบ้านเมือง ในที่สุดได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกำนัน และถูกขอร้องให้หยุด สุดท้ายกลายเป็นกลไกรรัฐ และปราบโจรแทน เข้าทำนอง “โจรปราบโจร” เป็นบุคคลในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง 5 คน คือ หมื่นปราบเล่ง บ้านคตธรรมราช เขียวใหญ่ (เป็นตาของคุณพร้อม ณ นคร) นายจันทร์ห้าเต่ง เป็นคนบ้านท่าพญา นายทองแป้น บ้านหน้าชัน อำเภอรุฟาภรณ์ นายเพ่ง บ้านปากนคร ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำปากพนัง อยู่ในอำเภอเมือง ส่วนนายจร เป็นคนบ้านเดิมปากพนัง
- ¹⁴ แต่อาจจะผลิตเจ้าพ่อให้กับพื้นที่อื่น หมายถึงย้ายถิ่นไปใหญ่ที่อื่น ซึ่งเป็นการกล่าวถึงบุคคลที่ย้ายถิ่นออกไปแล้วมักจะเป็นที่เกรงอกเกรงใจ หรือเป็นที่ยอมรับของบุคคลในถิ่นที่ย้ายไป
- ¹⁵ โดยเฉพาะข้าราชการหรือคนต่างพื้นที่
- ¹⁶ นายจำนงค์ วัลย์ดาว บ้านกลาง ตำบลบ้านกลาง อำเภอเขียวใหญ่ เป็นบุคคลที่กล้าตอบโต้ ชื่นหานายอำเภอหรือข้าราชการ กล้าเถียงที่รุนแรงและดุเดือด โดยไม่ยอมแพ้ และมีฉายาจากราชการอีกนามหนึ่งคือ นายอำเภอชาวบ้าน ปัจจุบันเสียชีวิตเมื่อ พ.ศ.2540 นายฝาก ตรึงวัลย์ เป็นคนพื้นเพบ้านศรีวังศ อำเภอลานสกา ได้ภรรยาที่ลุ่มน้ำ เป็นบุคคลที่เป็นกำลังสำคัญในการคิดสร้างสรรค์การพึ่งตนเองตั้งแต่ก่อนมาอยู่ในลุ่มน้ำ เดิมขณะที่อยู่ที่ศรีวังศเป็นกำลังหลักในการตั้งกองทุนของบ้านศรีวังศ ย้ายมาอยู่ที่บ้านกลาง เขียวใหญ่ จึงคิดค้นและเสนอความคิดการพัฒนาตลอดเวลา นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร อยู่บ้านบางหว้า ตำบลเขียวเขา อำเภอเขียวใหญ่ เคยเข้าร่วมกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ต่อสู้กับทางบ้านเมืองในยุคปลายทศวรรษ 2510 และ 2520 และนักพูดที่มีวิธีการโน้มน้าว และแสดงเหตุผลในที่ประชุมต่างๆ ชอบตั้งคำถาม คัดค้านหรือเสนอความเห็น บุคคลเหล่านี้ได้รับเชิญเข้าร่วมในขบวนการประชาชนในยุคนี้เสมอ โดยเฉพาะกับองค์กรพัฒนาเอกชน หรือสถาบันอุดมศึกษาเช่น สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ หรือหน่วยงานราชการต่างๆ ที่นิยมความคิดแบบนี้. โดยที่บุคคลเหล่านี้แต่ละคนมีภูมิฐานะ ได้แก่ นายจำนงค์ วัลย์ดาว อยู่ที่บ้านกลาง เขียวใหญ่ นายฝาก ตรึงวัลย์ นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร อยู่ที่บ้านบางหว้า เจริมพระเกียรติ นายหวง ทิพย์บุญแก้ว อยู่บ้านราม หัวไทร , นายสวาท เอียดตน และนายสมบุรณ์ ทองป่อง อยู่บ้านเนินหนองหงส์และบ้านเกาะเพชร หัวไทร , นางเกี้ยวเพลินบุตร อยู่ที่บ้านเพิง ปากพนัง, จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร , 11 กุมภาพันธ์ 2542
- ¹⁷ จากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสให้สร้างเขื่อนที่บ้านบางปี ตำบลหูล่อง อำเภอปากพนัง มีการร้องทุกข์ให้เปลี่ยนสถานที่สร้างเขื่อนใหม่ไปที่บ้านท้ายทะเล ตำบลเกาะเกด อำเภอเขียวใหญ่ หรือบ้านคงคาล้อม บ้านเนินธัมมัง ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเขียวใหญ่

- ^{18.} จากการสัมภาษณ์นายวิชาญ เพชรแก้ว, 11 มกราคม 2538, อ้างถึงในณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2538
- ^{19.} นบ ในลุ่มน้ำปากพนังเป็นลักษณะการขุดดินในนาข้าว อันเป็นพื้นที่ลุ่ม อาจจะเป็นที่ดินในกรรมสิทธิ์หรือที่ดินสาธารณะก็ได้ แต่ทำนาในที่เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งและเป็นแหล่งปลาของชุมชน แล้วจะได้วิดปลาในฤดูแล้งมักจะมีการใช้แรงงานขุดร่วมกันของคนในหมู่บ้าน เปรียบได้กับการที่ราษฎรร่วมมือกันทำเหมืองฝายในภาคเหนือ
- ^{19.} เม หมายถึง พื้นที่น้ำท่วมขังในป่าพรุ แอบลองคองและแถบพรุควนเคร็ง ด้านทิศใต้ของลุ่มน้ำกั้นระหว่างอำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร กับอำเภอชะอวด ที่เป็นพื้นที่ต่อเนื่องกัน ดูรายละเอียดในอ้างอิงหมายเลข 4 ส่วนการนิยามป่าพรุของกรมป่าไม้ หมายถึง สังคมป่าไม้ที่ไม่พลัดใบ มีขนาดไม่ใหญ่น้อยชนิดต่าง ๆ ผสมกันเป็นชั้นๆ มีพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ ขึ้นหนาแน่น สังคมพืชป่าพรุขึ้นอยู่บนพื้นที่แอ่งรูปกะทะได้รับน้ำจากน้ำฝนเป็นส่วนใหญ่ ทำให้มีน้ำจืดแช่ขังอยู่ตลอดทั้งปี มีซากพืชซากและอินทรีย์วัตถุต่างๆทับถมเป็นเวลานาน ซึ่งปรากฏหนังสือกรมป่าไม้ ที่ กษ 0705.05/1119 ลงวันที่ 21 มกราคม 2541
- ^{21.} ส่วนประเด็น อัตราการเกิด อัตราการตายจะไม่นำเสนอ เนื่องจากไม่เป็นประเด็นที่โดดเด่น เหมือนกับประเด็นการย้ายถิ่นมีซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เด่นชัด และมีความสำคัญมาก
- ^{22.} จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์, 11 กุมภาพันธ์ 2542.
- ^{23.} นายไพโรจน์ ชูวงศ์ได้ยกตัวอย่างการทำนาในช่วงที่ผ่านมาให้เห็นว่า ปี 2542 เดือนแปดสองหน ผ่นตังตั้งแต่เดือนยี่ ข้าวก็เก็บไม่ได้ ชาวบ้านเก็บแล้วนำขึ้นลอมข้าวไม่ทันหรือบรรทุกนำเข้าไปเก็บหรือขายไม่ทันจึงปล่อยทิ้งไว้ให้งอกเต็มทุ่ง แล้วฝนยังไม่หยุดจนเดือนเจ็ดแล้ว ไถก็ไม่ได้ (หมายถึงการไถด้วยวัว) ปี 2541 แล้งจัด 7 เดือนติดต่อกัน แต่ราคาข้าวแพงมากที่สุด ปี 2540 ข้าวสวย ปี 2539 ก็ได้ข้าว ปี 2538 ข้าวเสียหาย
- ^{24.} จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์, 11 กุมภาพันธ์ 2542
- ^{25.} ในที่นี้เป็นการกล่าวเฉพาะการย้ายออกจากพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง หรือย้ายไปภายนอกพื้นที่เท่านั้น ไม่กล่าวถึงการย้ายออกจากชุมชนหนึ่งไปอีกชุมชนหนึ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ถือว่าเป็นการย้ายภายใน
- ^{26.} ที่มักเรียนกันว่าพวก 500 หมายถึง บุคคลที่เกิดใน ระหว่างช่วงก่อนถึงหลัง พ.ศ.2500 เล็กน้อย และจะพบว่าบุคคลที่มีจำนวนมากในลุ่มน้ำปากพนัง และในฐานะประชากรที่มีจำนวนมากที่สุดในสังคมไทย
- ^{27.} ณรงค์ นุ่นทอง, 2542, หน้า 101-114 -
- ^{28.} คือ โรงเรียนวัดเสารทอง ต่อมาเปลี่ยนชื่อตามนายอำเภอสมัยนั้นชื่อหลวงพิบูลย์สมบัติ เป็นชื่อโรงเรียนไพบูลย์บำรุง และโรงเรียนปากพนัง ตามลำดับ ได้จัดงานฉลองครบ 100 ปี เมื่อ 22 สิงหาคม 2542
- ^{29.} เพิ่มสูงถึง 4 เท้า หรือแท้จริงแล้วร้อยละ 400
- ^{30.} อำเภอกลางเมือง หมายถึงอำเภอเมืองในปัจจุบัน เพิ่มจาก 4 โรงเรียนเป็น 8 โรงเรียน หรือเพิ่มร้อยละ 100 ส่วนใน "พื้นที่ตกเขา" หมายถึงอำเภอฉวาง อำเภอทุ่งสง และอำเภอต่าง ๆ จากเดิม 3 โรงเรียนเพิ่มขึ้นเพียง 1 โรงเรียนหรือร้อยละ 33.33 และพื้นที่ริมทะเลด้านเหนืออำเภอเมืองเดิม 3 โรงเรียน ลดลงเหลือ 1 โรงเรียน
- ^{31.} เป็นต้นว่า พระรัตนธัชมุนี (ม่วง: ซึ่งเป็นเหมือนอัศวินหรือ 1 ใน 8 อรหันต์ เป็นภาษาหรือคำกล่าวที่พระราชธรรมนิเทศใช้กล่าวถึงพระภิกษุ 8 รูป จากพื้นที่ต่างๆเป็นหลักในสังคมไทยยุคนั้นที่เป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5 ของสมเด็จพระสมณเจ้ากรมวชิรญาณวโรรส (พระราชธรรมนิเทศ, จากการสัมภาษณ์ 5 กันยายน 2542) พระธรรมรัตขมมงคล (เจ้าอาวาสวัดเมฆาภิวัตน์นาราม พ.ศ.2542) พระ

ธรรมปาลาจารย์ (ฐ: อดีตเจ้าอาวาสวัดพระนคร พ.ศ.2520) พระราชธรรมนิเทศ (พระมหาระแบบ วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ.2542) พระธรรมรัตโนภาส (กิจ : เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ พ.ศ.2540) พระธรรมวราจารย์ (พระมหาแบน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะสูงละออ พ.ศ.2542) พระเทพวิสุทธิญาณ (พระมหาอุบล ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะสูงรามเดชะ พ.ศ.2542) พระศรีวิสุทธิธารณ (พระมหาลาก ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะแดงบวร พ.ศ.2542) พระโพธิภิรามณี (ช่วง อธิปัตโต) พระธรรมนาถมณี (พระมหาไธ อดีตเจ้าอาวาสวัดหน้าพระมหาธาตุ และศึกษาธิการจังหวัดฝ่ายคณะสงฆ์และ อดีตรองเจ้าคณะภาค 8) พระเทพปัญญาสุธี (เลื่อนเป็นพระราชามเมื่อ 2533; คณะเจ้าอาวาสวัดแจ้ง พ.ศ.2542 รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช) พระเทพปัญญาวิ (บุญสงค์ อุตตคุตโต /อดีตเจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์) พระโพธิธรรมธาดา (จรัส โอภาโส /เจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์) พระศรีปริยัติบดี (เลื่อนเป็นพระราชามเมื่อ พ.ศ.2541; วัดแจ้ง)

32. เป็นต้นว่า พระ ดร.สุกิจ ชัยมุสิกะ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระมหา ดร.สังคม เจ้าอาวาสวัดสระเรียง
33. ได้แก่ พระมหาเพิ่ม อาภาโค สอบได้เมื่อ 2487 นามสกุลเดิม นาควานิช จากอำเภอบรรพตพิสัย ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระพรหมญาณิธิ เจ้าอาวาสวัดราชโอรส แม่กองธรรมสนามหลวง กรรมการมหาเถรสมาคม พระมหาสุวรรณ วรฐายี สอบได้เมื่อ 2504 นามสกุลเดิมเพชรนิล จากอำเภอบางแพน ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระอมรเมธี (รองศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง) พระมหาจรรยา เปสโล สอบได้เมื่อ 2504 นามสกุลเดิมหนูคง จากอำเภอบางแพน อดีตรองอธิบดีกรมการศาสนา พระมหาอุบล นนทโก สอบได้เมื่อ 2510 นามสกุลเดิมนนทภักดิ์ จากอำเภอบางแพน ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระเทพวิสุทธิญาณ พระมหาน้อม ภิรมจิตโต สอบได้เมื่อ 2515 นามสกุลเดิมพูลนวล จากอำเภอบางไทร ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระศรีธรรมบัณฑิต พระมหาพิน กิตติปาโล สอบได้เมื่อ 2518 นามสกุลเดิมแท่นทอง จากอำเภอบางแพน ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระเมธีกิตติโยดม พระมหาโกเมศ เขมะโม สอบได้เมื่อ 2518 นามสกุลเดิมสุวรรณขันธุ์ จากอำเภอบางไทร ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระศรีวิสุทธิโสภณ วัดราชโอรสาราม พระมหาลาก ธนสารโ สอบได้เมื่อ 2520 นามสกุลเดิม ชูช่วย จากอำเภอบางแพน ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์เป็นพระศรีวิสุทธิธารณ วัดบวรนิเวศวิหาร พระมหาสุวิทย์ ภาณุจารี สอบได้เมื่อ 2523 นามสกุลเดิมโมฬรอด จากอำเภอบางไทร พระมหาเจือ กิตติปัญโญ สอบได้เมื่อ 2533 นามสกุลเดิมพลายชุม จากอำเภอชะอวด ดำรงสมณศักดิ์พระศรีปริยัติบดี วัดแจ้ง, อ้างถึงในเอี่ยม อุบลพันธ์, 2541, หน้า 23-26.
34. ดูรายละเอียดบุคคลต่างๆในเรื่องเดียวกันนี้ในรายการอ้างอิงที่ 52
35. วิมล คำศรี, 2541, หน้า 57.
36. รัฐในที่นี้ คือคณะสงฆ์ที่มีบทบาทในการจัดการศึกษาของที่นี่เป็นผลจากหลังการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะจากสำนักวัดบวรนิเวศวิหาร, จากการสัมภาษณ์พระราชธรรมนิเทศ, 5 กันยายน 2542
37. จากการสัมภาษณ์ ดร.กำแหง สติรกุล, 2 กันยายน 2542.
38. จากการสัมภาษณ์ ดร.กำแหง สติรกุล, 2 กันยายน 2542.
39. จากการสัมภาษณ์นายอภัย รัตนะรัต, 6 กันยายน 2542.
40. จากการสัมภาษณ์ ดร.กำแหง สติรกุล, 2 กันยายน 2542.

41. หมายถึง นายกำจร สติรกุล อดีตผู้อำนวยการโรงพิมพ์คุรุสภา ,นายกำจร สติรกุล อดีตผู้อำนวยการแห่ง ประเทศไทย , จากการสัมภาษณ์ ดร.กำแหง สติรกุล,2 กันยายน 2542.
42. มีความหมายว่า มาจากชุมชนอื่นมิใช่ในตลาดปากพนัง แต่อยู่เหนือขึ้นไปตามสายน้ำปากพนังและคลอง สาขาต่างๆ :จากการสัมภาษณ์ ดร.กำแหง สติรกุล และนายสมบุญ พรหมพันธ์, 22 ธันวาคม 2541
43. จากการสัมภาษณ์นายอภัย รัตนะรัต,6 กันยายน 2542
44. เก็บความในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ดร.จ่าง รัตนะรัต และหนังสือพ่อเล่าให้ฟัง เขียนโดย จารุณี สุตบุตร, 22 สิงหาคม 2536.
45. จากการสัมภาษณ์อภัย รัตนะรัต,1 กันยายน 2542
46. จากการจากการพูดคุยกับนายสมบุญ พรหมพันธ์, 22 ธันวาคม 2541.
47. หมายถึงนายอุปถัมภ์ ช่วยเกลี้ยง
48. เช่นท่านพื้ง เจ้าอาวาสวัดบางนบ ท่านพระครูอภัย , พ่อท่านเค้า เจ้าอาวาสวัดแดง , ท่านทวีป เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาทและวัดทองพูน , เจ้าอาวาสวัดบ่อโพง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอีกมากมาย หลายรูปและหลายวัดแต่ไม่ว่าจะนำเสนอข้อมูลประจักษ์ในที่นี้
49. จากการสัมภาษณ์นางเจียว ปรางแก้ว,12 กันยายน 2541
50. จากการสัมภาษณ์ยายผ่อง ศรีมิตร , 24 ธันวาคม 2541
51. จากการพูดคุยกับนางโรย ปรางแก้ว ,15 กรกฎาคม 2541
52. จากการกล่าวด้วยความภูมิใจของสมบุญ พรหมพันธ์, 20 กุมภาพันธ์2542 และการเก็บรวบรวมข้อมูล ของบุคคลต่างๆ เป็นต้นว่า ผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด หลายท่าน อาทิ นายประยูร พรหมพันธ์ (อดีตผู้ว่าฯจังหวัดสระบุรี) นายไพบุลย์ บุญแก้วสุข (ผู้ว่าฯจังหวัดปัตตานี) นายไชยรัตน์ เล็กยรร (รองผู้ว่าฯจังหวัดสงขลา,กกต.สงขลา) นายพีระ บุญจริง (อดีตผู้ว่าฯจังหวัดราชบุรี) นายสุวิธ รัตนะรัต (อดีตผู้ว่าฯจังหวัดยะลา) นายสมบุญ พรหมพันธ์ (อดีตรองผู้ว่าฯจังหวัดพังงา,ประธาน กกต. นครศรีฯ) ระดับอธิบดี รองอธิบดี อาทิ นายธำรง ประกอบบุญ (อดีตอธิบดีกรมประมง) นายศิริ เกา-ลินสฤษดิ์ (อดีตอธิบดีกรมที่ดิน) นายเมธี ภมรานนท์ นายจรูญ ฐาธาตกุล (อดีตอธิบดีกรมการค้าภายใน) นายมงคล บุญวงศ์ (เลขาธิการ สวช.) นายนิคม มุสิกคามะ (อดีตอธิบดีกรมศิลปากร) นายนิกร เวชภูติ (อดีตรองอธิบดีกรมที่ดิน) นายเพิ่มศักดิ์ นนทภักดิ์ (อดีตรองอธิบดีกรมสามัญศึกษา) นายกวี กาญจน-ภา (อดีตรองอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน) นายจรวาย หนูคง (อดีตรองอธิบดีกรมศาสนา) นาย อุปถัมภ์ ช่วยเกลี้ยง (รองผู้อำนวยการองค์การคลังสินค้า) ตุลาการหรือผู้พิพากษา นายสุทิน นนทแก้ว (ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา) นายสมบุญ บุญญาภินันท์ (รองผู้พิพากษาศาลฎีกา) นายนครศรี ทอง-กลาง นายปลื้ม โชติยางกูร , นายมนทล(วิรัตน์) เกตุไทย นายสมศักดิ์ ขวัญแก้ว นายพ้อง บุญญาภินันท์ (อัยการเขต) อื่นๆ นายจ่าง รัตนะรัต (อดีตปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี) นายโอสถ โกสิน วุฒิสมาชิก นายกำแหง สติรกุล (อดีตรองปลัดทบวงมหาวิทยาลัย) นายกำจร สติรกุล (อดีตผู้อำนวยการ โรงพิมพ์คุรุสภา) นายกำจร สติรกุล (อดีตผู้ว่าราชการธนาคารแห่งประเทศไทย) พลเอกจวน วรรณรัตน์ (อดีตแม่ทัพภาคที่ 4) พล.ท. จำเนียร พงศ์โพธิ์งาม พล.ต.ท.อนันต์ เหมทานนท์ ส่วนในระดับนักวิชาการ ได้แก่ ดร.สถิต นิยมญาติ ดร.สงวค์ นิยมญาติ ดร.สุกรี เจริญสุข ดร.สืบพงศ์ ธรรมชาติ ดร.สมพงศ์ ชูมาก

- ดร.จ่านง วิบูลย์ศรี ดร.โมเชิต อินทรวงศ์ ดร.ประถม อนุรัตน์ ดร.ประสาท มีแต่้ม ดร.ณรงค์ เพชรประเสริฐ
ดร.ดนัย ลิ้มปดน้อย ดร.อมร เฟิงใหญ่ ดร.พลสิทธิ์ หนูชูชัย , ดร.กำพล อุดลยวิทย์ ,อ.โสภณ ทองปาน เป็นต้น
- ⁵³ จากการสัมภาษณ์ ดร.กำแหง สติรกุล ,3 กันยายน 2542 , น้องชายหมายถึงนายกำจร สติรกุล
- ⁵⁴ จากการสัมภาษณ์ยายนางหมูน สุขหวาน,15 กรกฎาคม 2541
- ⁵⁵ หมายถึงความเชื่ออย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะถาวร เชื่อว่าวิถีปฏิบัติและเป้าหมายชีวิตที่ยอมรับและปฏิบัติ
เหมือนกันหรือทั้งตนเองและชุมชนเห็นดีเห็นชอบ เป็นความหมายตามทัศนะของ Rokeach,1968, อ้างถึง
ในสุนทรี โคมิน และสนิท สมักรการ,2522:13
- ⁵⁶ ความอิสระและเสรีภาพ โดยมีศักดิ์ศรี อำนาจและความสุขสบาย เช่นความหมายที่พบในการเก็บข้อมูล
ภาคสนามและพบได้รับฟังตลอด ที่อธิบายถึงบุคคลที่สำเร็จตามลักษณะเหล่านั้นว่า เช่นคำกล่าวถึงบุคคล
ที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ว่า "มันมาดถาน ไม่แพ้เพื่อน"
- ⁵⁷ หาได้เป็นดังชุมชนเม็กซิโกและชวากลาง ซึ่งมีลักษณะเหมือนกัน สนใจดู อีริค อาร์.วูล์ฟ เขียน *Closed
Corporate Peasant Communities in Mesoamerica and Central Java* แปลโดย บัณฑิต อ่อนดำ เรื่อง
ชุมชนชาวบ้าน ระบบสังคมปิดในเม็กซิโกและชวากลาง ในวารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 13 ฉบับที่ 3
กรกฎาคม 2519 หน้า 15-23
- ⁵⁸ จากการพูดคุยกับนายปรีชา ขุนรักษ์,23 กรกฎาคม 2541 และจากการพูดคุยกับนายนิพนธ์ ทองนอก, 12
มิถุนายน 2541
- ⁵⁹ สนามบ้านโคกพิบูล อำเภอบัวไร่ , สนามบ้านหัวสะพานชะเมา อำเภอยะใหญ่ สนามบ้านเปี้ยะ อำเภอบัว
ปากพนัง ซึ่งเลิกแล้ว และมีสนามซ้อมอีกจำนวนมากที่อยู่ตามบ้านต่างๆ ทั้งขอรับอนุญาตและซ้อมหรือลัก
ลอบชนวัว
- ⁶⁰ บ้านบ่อล้อย อำเภอยะใหญ่ บ้านดอนแค อำเภอบัวไร่ เป็นต้น
- ⁶¹ จากการสัมภาษณ์นางผ่อง ศรีมิตร , 24 ธันวาคม 2541
- ⁶² จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์,11 กุมภาพันธ์ 2542
- ⁶³ สถิตย์ นิยมญาติ,2530. เรื่องความยากจนกับวัฒนธรรม : การวิเคราะห์ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ
ความยากจนในชนบทไทย . เสนอศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ⁶⁴ จากการสัมภาษณ์นางผ่อง ศรีมิตร ,24 ธันวาคม 2541
- ⁶⁵ หมายถึงดอกเบญจ
- ⁶⁶ มาจากจังหวัดสงขลา
- ⁶⁷ การทำนาที่ริมคันนา ที่มีความเชื่อว่าดินมาความสมบูรณ์ มีบุญ และมีโอกาสขุนเคื่องกับผู้ที่มิที่นาติดกัน
เพราะถือว่าเป็นนุฎที่ดิน
- ⁶⁸ จากการสัมภาษณ์นางผ่อง ศรีมิตร, 24 ธันวาคม 2541
- ⁶⁹ จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์,11 กุมภาพันธ์ 2542
- ⁷⁰ ดูในวิศ แก้วศรีนวล,2539.
- ⁷¹ สามารถพัฒนาทักษะตนเองในการทำไร่นาสวนผสมจนตัวแทนของหมู่บ้าน ได้แก่ นายจรัส มาศทอง ได้รับ
การคัดเลือกให้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเทพฯ รัตนราชสุดา เมื่อคราวเสด็จโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
พ.ศ.2542

- ⁷² หมายถึงพื้นที่บริเวณใกล้เคียงเขาแก้ววิเชียรในอำเภอเชียรใหญ่ , อำเภอปากพนัง , อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
- ⁷³ มีดสันชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายขวานหางของไปชน
- ⁷⁴ อาจจะหักทักว่าเป็นเครื่องมือการเกษตรหรือเครื่องมือใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ที่นี้เครื่องมือใช้อาจจะถูกแปรสภาพเป็นอาวุธได้ทันที
- ⁷⁵ อ้างถึงในจากณรงค์ บุญสวยขวัญ,2536
- ⁷⁶ ที่พบว่าสำเร็จ เช่นที่หมู่ที่ 7 บ้านช่องขาด และหมู่ที่ 2 บ้านท่าบอง ตำบลไสนาม อำเภอเชียรใหญ่
- ⁷⁷ เป็นลักษณะการดำเนินการหาผู้รับผิดชอบความเสียหาย ด้วยมาตรการทางสังคม หรือเปรียบเทียบหาผู้รับผิดชอบทางแพ่งที่ดำเนินการด้วยกลไกทางสังคมหรือกระบวนการของชาวบ้านเอง
- ⁷⁸ กะปิปลา หรือ เคยปลา หมายถึง กะปิที่ทำมาจากปลา
- ⁷⁹ การทำสารเบียงนา หรือ ข้าวสารที่ทำสำรองไว้ใช้ในช่วงฤดูฝนที่มีดำนานา
- ⁸⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์ ,2540 , หน้า 77
- ⁸¹ พื้นที่ป่าพรุ ทั้งพรุควนเคร็งและพรุคลองค้อง
- ⁸² จากการสัมภาษณ์นางจำรัส ทองธวัช ,4 ธันวาคม 2541
- ⁸³ หมายถึง บ้านใหม่ , บ้านนูลอง , บ้านคลองน้อย
- ⁸⁴ ในอำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอกุพากรณ์ปัจจุบันนี้
- ⁸⁵ ในพื้นที่อำเภอลานสกา , อำเภอพรหมคีรีปัจจุบันนี้
- ⁸⁶ แม้ว่าจะสันนิษฐานว่าเป็นการกระทำในทำนอง การขอฝน เป็นที่ศรัทธาของศาสตราจารย์สุทิววงศ์ พงษ์ไพบูลย์ ที่ได้ตีความให้ผู้วิจัย และดูผู้เขียนคนเดียวกันนี้ใน “ลากพระ” ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้, ผู้สนใจกระบวนการและองค์ประกอบดู วิเชียร ณ นครและคณะ, นครศรีธรรมราชของเรา,2523หน้า 72-หรือชะลอ บุญช่วย ,เรือพระ ในวารสารวิชา สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช ฉบับประจำเดือนมิถุนายน 2539
- ⁸⁷ จากการสัมภาษณ์ ดร.กำแหง สติรกุล , 2 กันยายน 2542
- ⁸⁸ หมายถึงการใช้โคลนตมและขุขวางปะราวดังกล่าวอย่างสนุกสนานและอาจจะเป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทหรือหากมีเรื่องบาดหมางมากจากการดำเนินชีวิตประจำวันปกติแล้วก็อาจจะกิจกรรมที่เร่งให้เกิดการแสดงออกในทางรุนแรงได้ ดูในวิเชียร ณ นคร และคณะ,2523 หน้า 73
- ⁸⁹ การหาเพื่อนบ้านไปรับเรือพระมาค้างคืนที่บ้านเพื่อทำบุญแต่ต้องแย่งชิงกับผู้อื่น จึงต้องมีพรรคพวกไปแย่งชิงจากพวกอื่นที่มีความต้องการเรือพระด้วยเช่นกัน จึงต้องมีการแย่งชิงด้วยกำลังคนที่มากกว่า
- ⁹⁰ จากการสัมภาษณ์นางคลี ประสานพจน์, 3 มีนาคม 2541
- ⁹¹ อาจารย์วิเชียร ณ นคร,จากการอธิบายให้ผู้วิจัยทราบถึงปรากฏการณ์ดังกล่าว
- ⁹² วิเชียร ณ นคร,อธิบายให้ผู้วิจัยทราบถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวว่า ทะเลาะกันวันชักพระ แต่มาพบกันและให้อภัยกันในวันชักศพเข้าวัด
- ⁹³ จากการสัมภาษณ์กำนันตำบลขนานนา, 23 ตุลาคม 2541
- ⁹⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์ ,2540 , หน้า 105
- ⁹⁵ คำกล่าวของอาคม เดชทองคำ,ในการเสวนาเพื่อการพัฒนาประชาคมวิจัย ประจำทุกวันศุกร์ที่ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, 25 ธันวาคม 2541

- ⁹⁶ ข้อมูลกรมส่งเสริมการเกษตร อ้างถึงใน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ , 2539 , หน้า 7 , ข้อมูลการใช้ที่ดินเปลี่ยนแปลงไปทุกปีหรือทุกหน่วยงานที่จัดทำ ดูรายละเอียดจำนวนพื้นที่เปรียบเทียบในรายการอ้างอิง 3 ,106 ในบทเดียวกันนี้
- ⁹⁷ เมื่อเทียบกับความต้องการข้าวสารสำหรับบริโภครวมเท่ากับ 116,274 ตันต่อปี จากการคำนวณจากการบริโภคข้าวเปลือก 240 กิโลกรัมต่อคนต่อปี ข้อมูลกรมส่งเสริมการเกษตร อ้างถึงใน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ , 2539 , หน้า 7
- ⁹⁸ ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ , 2539 , หน้า 9
- ⁹⁹ ในวุฒิ ประภาวดี,2521 , หน้า 85
- ¹⁰⁰ ในอนุวัฒน์ พานทอง, 2540 , หน้า 7
- ¹⁰¹ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ , 2539 , หน้า 17
- ¹⁰² สำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช , 2538 , หน้า 8
- ¹⁰³ เป็นข้อมูลของสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อเตรียมถวายการรับเสด็จ หนังสือสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ กษ.0821/(07)414 ลงวันที่ 14 ตุลาคม 2535
- ¹⁰⁴ กรมชลประทาน,2536 , หน้า 4
- ¹⁰⁵ สำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราชและโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ดูในหัวข้อไร่นาสวนผสม
- ¹⁰⁶ นาข้าว 660,269 ไร่, พื้นที่ทำการเกษตรอื่นๆ 573,153 ไร่ หรือ ร้อยละ 30 , พื้นที่อื่น 312,405 ไร่ ร้อยละ 17 พื้นที่ป่า 328,612 ร้อยละ 17 , พื้นที่นาทุ่ง 25,561 ไร่ ร้อยละ 1 แต่ข้อมูลนี้แย้งกับข้อมูลในแผนแม่บท ที่ได้เสนอข้อมูลว่าพื้นที่นาข้าวมากที่สุดประมาณ 745,516 ไร่ หรือร้อยละ 75.62 ,หากสนใจข้อมูลให้ดูเปรียบเทียบในรายการอ้างอิง 3 และ 96
- ¹⁰⁷ จากการสัมภาษณ์นายจริส มาศทอง,4 ธันวาคม 2541.
- ¹⁰⁸ บ้านนี้เดิมอยู่หมู่ที่ 4 แต่ปัจจุบันแยกเป็นหมู่ที่ 16 ตำบลคลองน้อย: จากการสัมภาษณ์นายจริส มาศทอง, 4 ธันวาคม 2541
- ¹⁰⁹ จากการสัมภาษณ์นายจริส มาศทอง,4 ธันวาคม 2541.
- ¹¹⁰ ครูเฉลิมเป็นญาติกับนายชื่น ยืนเพ็ง:จากการสัมภาษณ์นายจริส มาศทอง, 4 ธันวาคม 2541
- ¹¹¹ จากการสัมภาษณ์นายเฉลิม วรรณงาม ,14 ตุลาคม 2541.
- ¹¹² หากดูที่รายชื่อโครงการที่มีกิจกรรมการทำไร่นาสวนผสมที่ส่งเสริมในลุ่มน้ำปากพนัง พบว่ามีหลายโครงการ เช่น โครงการจัดการไร่นาของกรมส่งเสริมการเกษตร โครงการไร่นาสวนผสมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด โครงการไร่นาสวนผสมบพัฒนาจังหวัด โครงการไร่นาสวนผสมตามพระราชดำริ และโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร
- ¹¹³ ทางราชการสนับสนุนไร่ละ 9,000 บาท แยกเป็นค่าชุด ไร่ละ 8,000 บาท และค่าพันธุ์พืชไร่ละ 1,000 บาท , อ้างถึงใน สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้,สรุปโครงการส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ 2537-2539, หน้า 15
- ¹¹⁴ จากการสัมภาษณ์นายสุวิทย์ สุจริตรนารักษ์, 22 เมษายน 2541
- ¹¹⁵ ในที่นี้จะเสนอเฉพาะอำเภอในพื้นที่วิจัย
- ¹¹⁶ จากการสัมภาษณ์ครูเฉลิม วรรณงาม , 14 ตุลาคม 2541

- ¹¹⁷ อนุวัฒน์ พานทอง , 2540 , หน้า 68-73
- ¹¹⁸ สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้ , 2539 , หน้า 5
- ¹¹⁹ อนุวัฒน์ พานทอง, 2540 , หน้า 15-16
- ¹²⁰ ดุราละเอียด สารานุกรมภาคใต้ พ.ศ.2542 เรื่องพันธุ์ปลาในลุ่มน้ำปากพนัง
- ¹²¹ อันเป็นพื้นที่ป่าชายเลนปากพญา-ท่านคร ซึ่งเป็นป่าเลนแปลงใหญ่ของนครศรีธรรมราช จำนวน 5 แปลง พื้นที่ 25,836 ไร่ ครอบคลุมตำบลท่าไร่ ตำบลปากนคร ตำบลท่าซักและตำบลปากพูน
- ¹²² นายเริ่ม พานทอง เดิมเป็นชาวอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี, ผู้จัดการรายวัน, 27 พฤษภาคม 2534
- ¹²³ เก็บความจากจดุศลย์ เสนากัลโล, สารนครศรีธรรมราช , 2517:73-74
- ¹²⁴ จากการพูดคุยนายอรุณ เจ่งวัฒนพงศ์ , 13 มีนาคม 2541
- ¹²⁵ อ้างถึงในศิริรินทร์เพ็ญ หนูนาค , 2532 , หน้า 9-10
- ¹²⁶ ดุกิจกรม โครงการหรือแนวทางของรัฐที่ส่งเสริมในนครบุรี บุญสวชวิญ , 2536
- ¹²⁷ จากการสัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2538 อ้างถึงในนครบุรี บุญสวชวิญ , 2538 , หน้า 63
- ¹²⁸ สำนักงานประมงอำเภอหัวไทร ได้อธิบายว่านางู้งรายย่อยที่ทำการเพาะเลี้ยงไม่ถูกหลักวิชา หนังสืออำเภอหัวไทร ด่วนมาก ที่ นศ 1007/3219 ลงวันที่ 7 มิถุนายน 2534
- ¹²⁹ เสียงชุมชนปีที่ 6 กันยายน 2534:21-22
- ¹³⁰ หนังสืออำเภอหัวไทร ด่วนมาก ที่ นศ. 1007/3219 ลงวันที่ 7 มิถุนายน 2534
- ¹³¹ หนังสืออำเภอหัวไทร ด่วนมาก ที่ นศ 1016/2685 ลงวันที่ 14 พฤษภาคม 2534
- ¹³² ประชาชาติธุรกิจ 18-21 กุมภาพันธ์ 2533
- ¹³³ อดีตสมาชิกสภาจังหวัดนครศรีธรรมราชและอดีตประธานประมงอำเภอปากพนัง
- ¹³⁴ กรมการประมง, 2541
- ¹³⁵ จากการสัมภาษณ์นายสมปอง โชติทอง, 5 มีนาคม 2542
- ¹³⁶ จากการสัมภาษณ์นายวิรัตน์ ธรรมชาติ, 23 เมษายน 2541
- ¹³⁷ สภาธนาคารหมู่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช, 2541:3 , จากการสัมภาษณ์นายถาวร จุฬเสวด, 15 กรกฎาคม 2541
- ¹³⁸ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เครดิตยูเนียน
- ¹³⁹ จากการสัมภาษณ์นายถาวร พัฒนาการอำเภอเชียรใหญ่, 13 กรกฎาคม 2541
- ¹⁴⁰ ซึ่งเพิ่งเริ่มต้นใน พ.ศ.2541 เพราะก่อนหน้านี้หรือ 6 ปีที่ผ่านมา ธนาคารหมู่บ้านได้นั้นการจัดตั้งในแถบอำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอชะอวด
- ¹⁴¹ จากการสัมภาษณ์ ผ.ศ ยินดี เจ้าแก้ว ในฐานะผู้ประสานงานและอาจารย์คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, 25 ธันวาคม 2541
- ¹⁴² จากการสัมภาษณ์นายสวน บุญสวชวิญ, สมาชิกผู้ก่อตั้งธนาคารหมู่บ้านไกรไทย หมู่ที่ 4 ตำบลเขาพระบาท, 10 กรกฎาคม 2541
- ¹⁴³ จากการสัมภาษณ์นายสมพงศ์ คงช้าง , นายธีรศักดิ์ พรหมแก้วและนายวิระ คงกิม . 16 ตุลาคม 2541.
- ¹⁴⁴ ธนาคารหมู่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช , 2541 : 10-11 , จากจำนวนรวม 25 องค์กร ซึ่งมีอำเภออื่นๆ อีก แต่อยู่นอกเขตพื้นที่วิจัย ได้แก่ อำเภอจุฬาภรณ์ 4 องค์กร อำเภอชะอวด 2 องค์กร

บทที่ 3

บ้านหรือชุมชนพื้นที่เป้าหมาย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดบ้านหรือชุมชนที่เป็นตัวอย่างของชุมชนอื่นๆในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยเน้นที่สภาพการดำรงอยู่ตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นหย่อมบ้านมากกว่าเขตการปกครองของรัฐ ดังนั้นแต่ละหย่อมบ้านจึงเกาะเกี่ยวกันอยู่ในสภาพภูมิศาสตร์เดียวกัน โดยกำหนดให้หย่อมบ้านบางกระ ในท้องที่หมู่ที่ 3 และ 4 ตำบลบ้านใหม่ อำเภอปากพนัง หย่อมบ้านไกรไทย ในท้องที่หมู่ที่ 4 ตำบลเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่ หย่อมบ้านเนินหนองหงส์ ท้องที่หมู่ที่ 4 ตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร และหย่อมบ้านบางหว้า ท้องที่หมู่ที่ 1 และ หมู่ที่ 2 ตำบลเชียรเขา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ สำหรับประเด็นที่จะศึกษาในแต่ละหมู่บ้านมีความเหมือนกัน กล่าวคือ เน้นวิถีชีวิตหรือชีวิตทัศน์ของประชาชน ในแต่ละหย่อมบ้านที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ ลักษณะทางสังคม การศึกษา ขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ

บ้านไกรไทย

บ้านไกรไทยคู่กับวัดพระพุทธบาท ซึ่งมีประวัติความเป็นมา 2 แนวทาง คือ แนวทางแรก จากคำบอกเล่าว่าในอดีตประมาณ พ.ศ.1584 ได้มีการสร้างสำนักสงฆ์บนเขาพระบาท เพื่อประดิษฐานรอยพระบาท โดยสร้างเจดีย์คู่บารมีพระพุทธบาท 1 องค์ อุโบสถ 1 หลัง ส่วนแนวทางที่สอง บ้านไกรไทยและวัดพระพุทธบาทเกี่ยวข้องกับการเมืองของนครศรีธรรมราช เพราะว่า มีโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ รอยพระพุทธรูปประดิษฐานบนวัดพระพุทธบาท มีอายุประมาณ 200 ปี² ประดิษฐานอยู่บนหิน มีการสันนิษฐานว่าน่าจะนำมาประดิษฐานสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เมื่อคราวที่พมานครศรีธรรมราชยกไปตีเมืองไทรบุรี บ้านไกรไทยจึงน่าจะเป็นบ้านหนึ่งอยู่ระหว่างเส้นทางการเดินทัพและมีตั้งค่ายทหาร เพราะบ้านไกรไทยในจุดที่ตั้งโรงเรียนวัดพระพุทธบาทมีชื่อว่า “บ้านในค่าย” พระพุทธบาทจำลองจึงเป็นชื่อที่เรียกเนินเขาเตี้ยๆลูกนี้ ด้วยว่า “เขาบาท” ตามโบราณวัตถุชิ้นนี้ เป็นภูเขาลูกเดียวที่ตั้งในกลางลุ่มน้ำปากพนัง

บ้านไกรไทย เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในโอบของเนินเขาเตี้ยๆ ที่เรียกว่า "เขาบาท" เมื่อประมาณ 100 ปีเศษ⁵ โดยเนินเขาด้านข้างเป็นวัดพระบาทและเนินเขาเตี้ยๆด้านหลังเป็นเหมือนกำแพงกั้นบ้านไว้ บ้านไกรไทยตั้งในท้องที่หมู่ที่ 4 ตำบลเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่ เป็นหย่อมบ้านชายขอบของอำเภอเชียรใหญ่ และอำเภอหัวไทร โดยมีพืดเขาพระบาท ซึ่งเป็นภูเขาหรือเนินดินเตี้ยๆ ที่กั้นเป็นเขตแดน (ดูแผนที่ตั้งบ้านไกรไทย) การตั้งบ้านเรือนจึงตั้งบริเวณเชิงเขาพระพุทธรบาท หันหน้าออกสู่ทุ่งนา หลังบ้านจึงเป็นเนินเขาเป็นแนวยาวเป็นเหมือนฉากหรือม่านกั้นบ้านไว้ ทำให้การตั้งบ้านเรือนเป็นแนวเป็นรูปเกือกม้าตามลักษณะภูเขา โดยมีทางเดินที่เรียกว่าทางพลี⁶ เป็นสายทางเชื่อมต่อระหว่างบ้านต่างๆ ไปตามสวนข้างๆ บ้าน การเดินสัญจรไปมาตามสวนที่มีเจ้าของนับว่าเป็นไปตามความพอใจ ส่วนลักษณะบ้านเรือน หากครัวเรือนใดมีฐานะดีก็จะสร้างด้วยวัสดุคงทน เช่น ซ้อกระเบื้องแดงมาจากสงขลา และเริ่มใช้สังกะสี⁷ โดยมีโครงสร้างของตัวอาคารหลัก 2 หลังติดกัน ยกพื้นใต้ทุนสูงทุกหลัง มีนอกชาน มีครัว บางครัวเรือนมักจะมีการสร้างลอมข้าวติดไว้กับตัวบ้านหลังใหญ่หรืออาจจะสร้างเรือนข้าวไว้ต่างหาก อาจจะมีการสร้างโรงออกม⁸ ไว้ใช้ประโยชน์ ส่วนบ้านที่ฐานะไม่ค่อยดีก็จะสร้างด้วยวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น โดยเฉพาะมุงด้วยหลังคาจากสาคุ อย่างไรก็ตามต้นทศวรรษ 2520 เมื่อขาดทุนเงินผันเสร็จแล้วมีการย้ายบ้านมาตั้งบ้านเรือนริมถนนมากขึ้นทั้งนี้อาจจะเพื่อความสะดวกในการเดินทางสัญจรและมีไฟฟ้าเข้ามาเมื่อกลางทศวรรษ 2530 ทำให้บ้านถูกสร้างใหม่ด้วยวัสดุที่คงทนและโครงสร้างของบ้านเป็นแบบสมัยใหม่มากขึ้น⁹ จำนวนบ้านพื้นที่ริมถนนดังกล่าวหนาแน่นขึ้น แต่มีลักษณะร่วมของทุกบ้านคือ ลักษณะลานบ้านไม่มีการตกแต่ง หรือพิถีพิถันกับการจัดการบริเวณลานบ้าน¹⁰ ทั้งนี้ เพราะพื้นที่บ้านไกรไทย ก็คล้ายๆ กับชุมชนอื่นในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง คือ น้ำท่วม และดินเหนียวเป็นโคลน เดิมนั้นมีการตั้งบ้านเรือนอยู่จำนวนน้อย จากการเล่าของนางเจี้ยว จงไกรจักร¹¹ ว่าที่ไกรไทยนี้เดิมเป็นที่ดินของคนจีนตั้งบ้านเรือนอยู่แล้ว หลังจากนั้นก็มีกลุ่มคนได้ย้ายเข้ามาเพิ่มเติมเป็นกลุ่มแรกๆ เช่น กลุ่มของนายพุทธแก้ว บุญขวัญ นายดำดิน พรหมสิทธิ์¹² ซึ่งย้ายมาจากบ้านหนองสีขวัญมาตั้งบ้านเรือนในค่าย¹³ กลุ่มบุคคลข้างต้นได้ย้ายมาจากบ้านคอกวัว บ้านปรางหมู จังหวัดพัทลุง เพราะหนี 4 บาท¹⁴ และหนีคดีฆ่า แล้วค่อยขยายจำนวนมากขึ้นๆ

ส่วนภูเขาพระพุทธรบาท นับว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในการเป็นแหล่งเก็บซับน้ำ ก่อให้เกิดบ่อน้ำรอบๆ ภูเขาลูกเล็กนี้ เช่น บ่อปลั่ง ที่เป็นบ่อสาธารณะที่ประชาชน

บ้าน

สระ, บ่อน้ำ

วัด

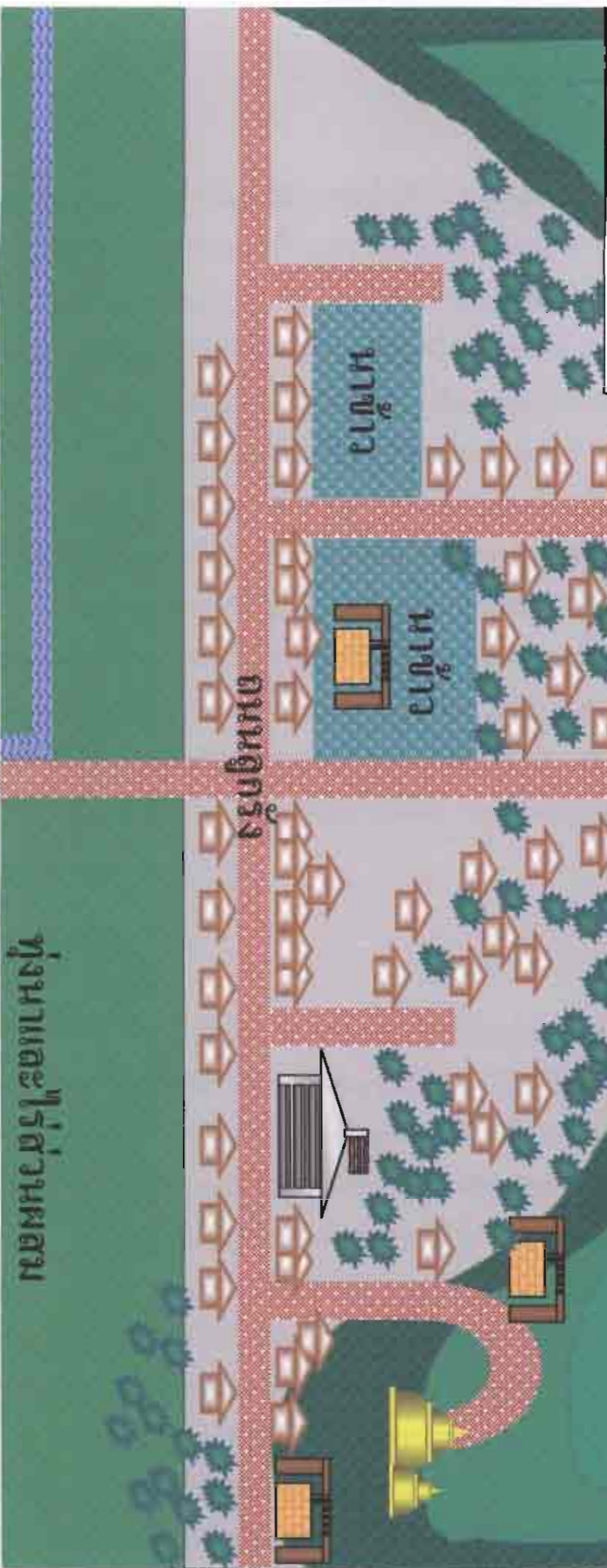

โรงเรียน

แผนที่บ้านไทย

แม่น้ำพระบาท

ภูเขาพระบาท

น้ำข้าว

น้ำข้าว

ถนนสุกรัง

ทุ่งนาและไร่สวนผสม

ทั้งในหอย่อมบ้านนี้ใช้ทั้งน้ำและเป็นแหล่งน้ำใช้¹⁵ บ่อหัวเขาและตรอ้ายคุย¹⁶ ทั้งสามบ่อน้ำนี้ไม่เคยแห้ง ทำหน้าที่เป็นแหล่งน้ำชุมชนหรือให้บริการแก่สมาชิกในหอย่อมบ้านและประชาชนในบ้านใกล้เคียงมาตลอดมา” ทำให้ประชาชนมีความผูกพันโดยเฉพาะกับบ่อน้ำ 2 บ่อ คือ บ่อปลั่ง และบ่อหัวเขา เพราะทุกครัวเรือนใช้บ่อน้ำนี้ร่วมเวลากัน โดยเฉพาะเวลาใช้น้ำในตอนเย็นที่ต่างก็มาอาบน้ำ หาบทุนน้ำไปใช้ในครัวเรือน จึงเป็นช่วงที่บ่อต้องทำหน้าที่อย่างคึกคัก บ่อน้ำจึงเป็นเสมือนสถานที่แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ในลักษณะเป็นพื้นที่สาธารณะ (Public space) เมื่อประมาณ พ.ศ.2525 บ่อนี้ถูกเปลี่ยนเป็นแหล่งเก็บน้ำเพียงอย่างเดียว เพราะนายสวณ บุญขวัญ ได้ซื้อสายยางต่อน้ำแบบกัลก้นน้ำจากบ่อไปเก็บไว้ที่บ้าน ทำให้คนอื่นปฏิบัติตามกันหลายครัวเรือน¹⁸ และเริ่มมีการขุดบ่อน้ำไว้ใช้ในครัวเรือน ในที่สุดสมาชิกในหมู่บ้านไม่ค่อยนิยมมาใช้น้ำจากบ่อนี้อีกต่อไป จนมีทหารจากหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 44 มาจัดการบูรณะด้วยคอนกรีตและขุดลอกใหม่เมื่อประมาณ พ.ศ.2534 นอกนี้ภูเขาพระบาทยังเป็นพื้นที่สำหรับให้สมาชิกในบ้านและบ้านอื่นทางป่าปลูกมันเทศ และเคยเป็นแหล่งไม้ที่นำมาทำไม้พื้นหรือใช้ในการก่อสร้าง ส่วนปัจจุบันมีการปลูกยางพารากันเกือบเต็มพื้นที่ภูเขาสูงนี้

ประชากร

จากการที่บ้านไกรไทย เพิ่งตั้งถิ่นฐานประมาณ 100 ปี พบว่ามีจำนวนประชากรไม่มาก คงมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นหลัก โดยมีสายญาติสำคัญ 2 สาย คือ สายนายมี นายยัง จันทรทอง และสายนายพุดแก้ว ส่วนในทศวรรษ 2500-2510 มีจำนวนสายญาติทั้งสองสายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังได้เพิ่ม สายญาตินายหม่น นางพิน รัชชทิพย์ , สายญาตินางแดง นายบุญแก้ว หยุแก้ว และสายญาติที่มีจำนวนน้อยๆอีก ส่วนในปัจจุบันสายญาติต่างๆได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการแต่งงานเข้ามาเป็นเขยหรือสะใภ้จากต่างถิ่นเข้ามาอาศัยมากขึ้น ประกอบกับเด็กรุ่นใหม่ในสายญาติต่างๆย้ายถิ่นออกทำงานต่างถิ่นหรือศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น จำนวนสมาชิกของบ้านจึงคงจำนวนอยู่เท่าๆอดีต

สำหรับโครงสร้างของจำนวนประชากร ซึ่งเป็นข้อมูลเฉพาะจากครัวเรือนที่ศึกษาพบว่าข้อมูล 50 ครัวเรือน ประชากร 0 มีจำนวน 225 คน จำแนกเป็นเพศชาย 108 คน , เพศหญิง 117 คน และจำแนกตามอายุ ดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 โครงสร้างประชากรบ้านไกรไทย

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
แรกเกิด – 6	29	12.88
7 – 12	28	12.44
13 – 18	27	12.00
19 – 25	28	12.44
26 – 49	76	33.77
50 ปีขึ้นไป	37	16.44
	225	100

พบว่าประชากรในบ้านไกรไทยอยู่ในวัยพึ่งพาสูงมาก กล่าวคือ หากรวมเอาอายุ 3 ระดับ คือ อายุแรกเกิด ถึง 6 ปี , 7-12 ปี และอายุเกิน 50 ปี มีจำนวน 94 คนหรือร้อยละ 41.77¹⁹ จากข้อเท็จจริงพบว่าแต่ละครัวเรือนมีผู้อาวุโสของครัวเรือนจะเป็นผู้ที่เลี้ยงหลานเพราะพ่อแม่ต้องย้ายถิ่นไปทำงานทำในเมืองหรือถิ่นอื่นๆ จากข้อมูลและข้อเท็จจริงสามารถตีความได้ว่าบุคคลที่อาศัยอยู่จริงในครัวเรือนของบ้านไกรไทยเกือบครึ่งหนึ่งดำรงอยู่ท่ามกลางการพึ่งพาหรืออยู่ได้ด้วยการเป็นภาระของบุคคลภาคเมือง เนื่องจากผู้อาวุโสอยู่ค่อนข้างโดดเดี่ยวเพราะบุตรหลานได้ย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่นๆ เช่น ครัวเรือนที่อยู่คนเดียว ได้แก่ นางลาภ ดำตุน อายุ 82 ปี นางคลี ประสาทพจน์ อายุ 82 ปี และอาศัยอยู่แค่ 2 คน เช่น นายสงวน นางโรย บุญสวยขวัญ นายคล้าย นางพัน ส่วนขนาดครัวเรือนที่มีผู้อาศัยอยู่จริง 4,6 คน มีมากที่สุด เช่นเดียวกับเป็นครัวเรือนที่ย้ายออกปานกลางคือย้ายออกครัวเรือนละ 9 คน แต่มีอายุเกิน 60 ปีสูงสุด 7 คน ดังตารางที่ 8 ส่วนคุณลักษณะสำคัญคือบุคคลที่อาศัยอยู่จริงในครัวเรือนเป็นบุคคลที่มีการศึกษาเกือบทั้งหมดในระดับประถมศึกษา แสดงให้เห็นว่า ขนาดครัวเรือน หมายถึง จำนวนสมาชิกที่มีอยู่จริงหรือที่เหลืออาศัยอยู่จริง โดยที่ครอบครัวที่มีขนาด 2 คน มีผู้อาวุโส 15 คน มีอยู่ทั้งหมด 6 ครัวเรือน และมีผู้สูงอายุหรือ 60 ปี 6 คน ส่วนครัวเรือนที่มีผู้

ตารางที่ 8 ประชากร การย้ายถิ่น และผู้ชรา ปี 2541

ขนาดครัว เรือน (คน)	การย้ายถิ่น (คน)	จำนวนที่อาศัย อยู่จริง (ครัวเรือน)	ผู้ชราอายุ เกิน 60 ปี (คน)
1	6	3	3
2	15	6	6
3	18	7	5
4	9	9	7
5	9	8	4
6	9	9	2
7	10	5	4
8	2	1	2
9	1	1	-
10	-	-	-
เกิน 10	1	1	-
	80		33 คน

อาศัยอยู่จริงเหลืออยู่ครัวเรือนละ 3 คน มีผู้ย้ายออก 18 คน มีอยู่ 7 ครัวเรือน และอายุเกิน 60 ปี 5 คน นอกจากนี้จากข้อเท็จจริงพบว่า ครัวเรือนที่มีสมาชิก 7 คนลงมามีผู้ชราและเด็ก อันหมายถึงหลาน ๆ และจะมีการย้ายถิ่นฐานมากที่สุด , ครัวเรือนที่มีสมาชิก 2,3 คน จึงมักจะ เป็นผู้ชราที่อยู่ตามลำพัง โดยที่บุตรหลานย้ายถิ่นออกไปทำงานหรือไปตั้งถิ่นฐานนอกพื้นที่ ดังนั้น ขนาดของครัวเรือนจะสัมพันธ์กับการย้ายถิ่น หรือการย้ายถิ่นเป็นการรักษาขนาดของครัวเรือนให้เหมาะสม

การย้ายถิ่น

การย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์สำคัญมากสำหรับบ้านไกรไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ 2504 มาจนถึงปัจจุบัน ไม่ได้เป็นเหมือนกับที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เสนอว่าหมู่บ้านชนบท ก่อนทุนนิยมของไทยว่า

“ เมื่อคนในบ้านเพิ่มขึ้นสมาชิกของหมู่บ้านของตนจะย้ายถิ่นไปปักหลัก
แหล่งในหมู่บ้านใหม่เพิ่มขึ้น สมาชิกของหมู่บ้านบางคนจะย้ายถิ่นฐาน
ที่ดินใหม่จากนั้นครอบครัวของเขา ญาติพี่น้องและสุดท้ายเพื่อนบ้าน
จากหมู่บ้านจะย้ายตามไปสมทบ หมู่บ้านใหม่จะเป็นแหล่งผลิตผลซ้ำ
(Reproduction) ในรูปแบบเหมือนหมู่บ้านเก่าทุกประการ....”²⁰

แต่ปรากฏการณ์บ้านไกรไทยไม่ถึงกับตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เนื่องจากช่วงเวลาของคนไกรไทยนั้นอยู่ในบริบทของทุนนิยมมาแล้ว 100 ปีเศษ เมื่อมีการขยายตัวของประชากรและการล่มสลายของการทำนาเนื่องจากการการขยายข้าวได้ไม่ดีต่อเนื่องมาตั้งประมาณทศวรรษ 2490 ก็เกิดการย้ายถิ่น และเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ช่วงแรกๆ จนถึงปลายทศวรรษ 2500 มีการย้ายบางส่วนเป็นลักษณะการผลิตซ้ำ (Reproduction) คือไปทำนาเช่นเดิมและมีบางส่วนไม่ได้เป็นการผลิตซ้ำ (Non Reproduction) เพราะว่าเขาได้ย้ายไปประกอบอาชีพอื่นๆ กล่าวคือ เป็นการย้ายออกจากการทำนาเข้าสู่พื้นที่ป่าหรือภูเขาหาพื้นที่ทำสวน ลักษณะการย้ายจึงเป็น “การย้ายหนีนาหาสวน ต่อเนื่องจนถึงทศวรรษ 2510 เป็นการย้ายไปทำสวน” ทั้งการรับจ้างทำสวนหรือถางป่า โค่นไม้ในไร่สวนเกษตรขนาดใหญ่ การตั้งถิ่นฐานใหม่ในบริเวณป่าหรือลูกจ้างในการทำสวนเกษตรป่า แต่พบว่ามี ความเหมือนกับแนวคิดของฉัตรทิพย์และพูนศักดิ์ที่ได้เสนอไว้คือ การย้ายตามๆ กันไป ส่วนหลังจาก 2520 เป็นต้นมาถึงปัจจุบันพื้นที่ย้ายเปลี่ยนเป็นชุมชนเมืองหรือเป็นการย้ายหนีนาหาเมือง ตามเงื่อนไขหรือปัจจัยที่ต่างกัน

หลังหรือก่อน 2504	ย้ายหนีนาหาสวน เพื่อตั้งถิ่นฐาน ทำสวน
2505 – 2520	ย้ายหนีนาหาสวน เพื่อรับจ้างแรงงานในภาคเกษตรขนาดใหญ่
2520 – ปัจจุบัน	ย้ายหนีนาหาเมือง

รับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจ บริการ

ข้อมูลการย้ายถิ่น พบว่า กลางทศวรรษ 2500 มีการย้ายถิ่นไปตั้งถิ่นฐานใหม่เป็นการย้ายไปทำสวนครัว เช่น นายจันทร์ นางปาย ยิ้มแย้ม นายเริ่ม นนุเกด ไปบางนกหวัก นายผัด นายเซย ไปทุ่งใหญ่ นางทาม นางหมก ไปดอนสัก นายแรก แก้วกาญจน์ นายเลียบ ไปชะอวด นางเจริญ ไปร่อนพิบูลย์ นางแดง หยูแก้ว ย้ายไปเสาชง ร่อนพิบูลย์ เพราะลูกชายถูกฆ่าตายเมื่อ พ.ศ.2508 เป็นการย้ายทั้งครัวเรือนเพื่อไปทำอาชีพใหม่²² ส่วนการย้ายไปรับจ้างที่เป็นการเริ่มต้น คือนายดับ วัลย์ดาว เพราะสาเหตุนี้การปราบปรามเสือแสง พรหมสุทธิไปรับจ้างแรงงานในสวนปาล์มเพียงคนเดียวก่อนจะนำมารับบางส่วนของสมาชิกในครัวเรือนให้ตามไปและผู้อื่นตามไปทำงานแบบนี้กันมาในในเวลาต่อมา

ทศวรรษ 2510 ลักษณะการย้ายจะเป็นการย้ายเป็นรายคนจากสาเหตุแห้งแล้งต่อเนื่องเมื่อช่วงต้นประมาณ พ.ศ. 2511-2513 และช่วงปลายที่ปรากฏการณ์น้ำท่วมหนักเมื่อ 2518 ทำให้ตลอดระยะเวลาของทศวรรษนี้มีความยากลำบากแร้นแค้นมากและพบว่ามีกรขโมยวัวกันมากด้วย ประกอบกับสถานการณ์เศรษฐกิจตกต่ำ น้ำมันราคาแพง ทำให้มีการย้ายเข้าสู่ป่าหรือสวนเพื่อรับจ้างที่ชาวบ้านเรียกว่า “ไปทำงานจ้าง” โดยการรับจ้างถางป่า ถางสวนให้กับสวนปาล์มเกษตรขนาดใหญ่ เช่น “สวนปาล์มของนายหัวเจียร” หรือนายเจียร วานิช , นายหัวเจริญ ที่สวนปาล์มบริเวณจังหวัดกระบี่และพังงา ได้ค่าแรงงานวันละ 8-13 บาท และบ้างก็ไปรับจ้างทำไม้หลาเพื่อทำหมอนรถไฟขนาด 4 นิ้ว x 5 นิ้ว และไม้บ้องเพื่อทำไม้พีนรถไฟ ทำให้มีการตามกันออกไปรับจ้างทำงานกันเป็นจำนวนมาก ได้แก่ นายครุต รักแก้ว นายหน่ง นายดิษฐ์ มากทอง พวกเหล่านี้ตั้งใจจะไปหาที่ดิน โดยทำงานรับจ้างไปก่อนแล้วค่อยๆ หาที่ดิน แต่ปรากฏว่าไม่ได้ที่ดินเนื่องจากเป็นของบริษัทรหรือได้รับการจับจองหรือสัมปทานก่อนแล้ว ลักษณะการย้ายของบุคคลเหล่านี้จะไม่ไปทั้งครัวเรือนหรือไปทำงานเพียงสามัภรรยาคงทิ้งบุตรไว้กับญาติๆ อย่างไรก็ตามในช่วงปลายๆนี้มีการย้ายตามไปทำงานรับจ้างกันเป็นกลุ่มๆอีกหลายกลุ่มหรือคนบ้านบางหลามและบ้านน้ำเค็มในกิจการไปดำแร่ บุคคลในช่วงท้ายของยุคนี้ได้แก่ นายประคอง ล่องวิไล นายสำราญ ประสาทพจน์ นายรมษ์ นายเฉลิม แก้วสังข์ นอกจากนี้ยังไปที่ไกล ๆ เคียง เช่น นายทัน ไปท้ายเหมือง นายด่วน ยิ้มแย้ม ไปบ้านใหม่ บางครัว

เรือนยังมีการย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ในขณะที่การย้ายของบางคนเป็นแค่การไปรับจ้างหรือทำงานจ้าง เช่น ลูกหลานนายยัง จันทรทอง นายวิน จันทรทอง ไปพูนพิน นายหนูจันทร จันทรทอง ไปบ้านเขาฝ้าย อำเภอสิชล นายเวียน จันทรทอง ย้ายถิ่นไปอาศัยที่จังหวัดระนอง นายจิต ยิ้มแย้ม ไปบ้านควนกุย จังหวัดกระบี่ เช่นเดียวกับที่มีบางครัวเรือนหนีคดีผู้อื่นตาย²³ แล้วค่อยๆย้ายไปตั้งถิ่นฐานถาวรในที่สุด อย่างไรก็ตามการย้ายของบุคคลช่วงนี้ต่อเนื่องเข้าสู่ทศวรรษที่ 2520 เกิดปรากฏการณ์ที่สำคัญคือ นอกจากไปทำงานรับจ้างดังกล่าวแล้วบางคนบางกลุ่มยังไปถูกจับกุม ถูกตามจับจากตำรวจเนื่องจากไปทำงานผิดกฎหมายด้วยการปล้น ขโมย โดยกระทำกันเป็นทีมซึ่งเป็นอาจจะร่วมกันกับกลุ่มบุคคลที่ไปจากบ้านใกล้เคียง เมื่อถูกปราบ²⁴ ทำให้ต้องหนีการถูกจับกุมกลับมาบ้านครั้งใหญ่ในช่วงต้นของทศวรรษที่ 2520

อย่างไรก็ดี ในทศวรรษที่ 2520 ได้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ในการย้ายถิ่นออกจากบ้านไกรไทย กล่าวคือเป็น “การย้ายหนีนาหาเมือง” มักจะเป็นบุคคลที่เกิดในช่วง พ.ศ. 2500 หรือก่อนหลังเล็กน้อย ที่เรียกว่า “พวกห้าร้อย” บุคคลเหล่านี้จะมีการย้ายกันมากขึ้นเรื่อยๆจนถึงปัจจุบัน เหตุผลสำคัญ คือ “การศึกษาเล่าเรียน” หรือกล่าวได้ว่าคนที่ย้ายเพราะการเป็นคนที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) เมื่อประสบความสำเร็จจากการเรียนแล้วไม่ได้กลับมาบ้านต้องหางานทำที่ในเมืองหรือต่างจังหวัด ด้วยการรับจ้างเป็นพนักงานในภาคอุตสาหกรรม ห้างร้านและภาคบริการ มีเป็นส่วนน้อยที่รับราชการ โดยบุคคลที่ย้ายจะมีมากถึง 80 คน ดังตารางที่ 8 สถานที่ที่ย้ายไป ได้แก่ กรุงเทพมหานคร เป็นแหล่งรับย้ายของบุคคลรุ่นนี้ถึง 34 คน กรณีตัวอย่างบุคคลยุคแรกที่ย้ายไปกรุงเทพมักจะเป็นผู้ที่เรียนจบในระดับประกาศนียบัตรเป็นส่วนใหญ่ ได้รับจ้างในทางบริการ ห้างร้าน โรงงานอุตสาหกรรม การค้าขายและเย็บผ้า โดยเฉพาะผู้บุกเบิกของบ้าน ได้แก่ นางสาวสัจจา บุญสวยขวัญ²⁵ เมื่อ พ.ศ.2520 ได้ออกจากบ้านไกรไทย ไปเย็บผ้าที่กรุงเทพฯ หลังจากนั้นก็มีน้องชาย 2 คน นายโชคดี บุญสวยขวัญ นายพิทักษ์ บุญสวยขวัญ ที่สำเร็จการศึกษาในระดับประกาศนียบัตร ได้ย้ายตามไปทำงานโรงงานและออกมารับเหมาไฟฟ้า จนประสบความสำเร็จ จนทำให้บุคคลอื่นๆย้ายตามเข้าไปรับจ้าง หรือทำงานต่างๆหลังการเรียน เช่น นายสุพิศ สุขหวาน นายโสพนา บุญสวยขวัญ นายสมศักดิ์ บุญขวัญ หรือกรณีนางแดง ประสาทพจน์ นายประมวธ ประสาทพจน์ ได้ย้ายมารับจ้างเย็บผ้าโหลที่ประตูน้ำ กรุงเทพมหานคร ประสบความสำเร็จให้น้องๆ ญาติๆ ตามกันเข้ามา ในที่สุดก็เปิดเป็นร้านรับเย็บผ้าโหลที่ประตูน้ำ เป็นกิจการที่

ประสบความสำเร็จให้บุคคลในรุ่นนี้ย้ายตามตามออกมาอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ส่วนหนึ่งจำนวน 20 คน ย้ายไปรับจ้างในภาคเกษตรกรรม ดังตารางที่ 9 เพราะจบการศึกษาแต่ระดับภาคบังคับ นอกจากนี้ แหล่งที่ย้ายไปในเมืองอื่นๆหรือจังหวัดใกล้เคียง พบว่าไปประกอบอาชีพแปลกๆ มากขึ้น เช่น ลูกจ้างจับกุ้ง ออกทะเล แม้กระทั่งเป็นผู้หญิงในธุรกิจบริการท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวต่างชาติที่ภูเก็ต²⁶ หรือเคยมีบางคน²⁷ ได้ไปปฏิบัติงานในธุรกิจบริการบันเทิง ปัจจุบันนี้หมดวัยในการออกไปทำงานและได้ย้ายกลับมาอยู่บ้าน

ตาราง 9 ลักษณะการย้ายถิ่นยุคหลัง 2520 – ปัจจุบัน

สถานที่ที่ ย้ายไป	รับจ้าง		ราชการ/วิชาชีพ	รวม
	ภาคเกษตร	อุตสาหกรรม/บริการ		
ตจว.	20(25.00)	24(30.00)	2(2.50)	44(57.50)
กทม.	-	29(36.25)	5(6.25)	34(42.50)
รวม	20(25.00)	53(66.25)	7(8.75)	80(100.00)

การย้ายไปพื้นที่ต่างจังหวัดใกล้เคียง จำนวน 44 คน หรือร้อยละ 57.50 เช่น สุราษฎร์ธานี กระบี่ สงขลา ตรัง ภูเก็ต พังงา โดยเฉพาะที่กระบี่ พังงา สุราษฎร์ธานี ไปเป็นลูกจ้างกรีดยาง ทำสวน และรับจ้างทั่วไป ไปเย็บผ้า รับจ้างทั่วไป (ทำงานจ้าง) ภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการ เป็นลูกจ้างทางการเกษตร เช่น กรีดยาง ทำสวน ทำนา ออกทะเล และมีบางส่วนที่ย้ายไปอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช โดยอาจจะไปมีครอบครัวใหม่

หากพิจารณาครัวเรือนที่ย้ายในช่วง 2510 ที่ย้ายไปแล้วก็ย้ายกลับมาในระยะเวลานั้นประมาณ 5-10 ปี จำนวน 12 ครัวเรือน หรือบางครัวเรือนอาจจะย้ายไปตั้งหลักแหล่งที่อื่นเพื่อไปทำสวนและรับจ้างเป็นการถาวร จำนวน 11 ครัวเรือน เป็นการย้ายทั้งครอบครัว บางส่วนโดยมีสมาชิกบางส่วนยังอาศัยครอบครัวอยู่ อาจจะย้ายเฉพาะพ่อแม่แต่ให้ดำรงลูกอยู่ ส่วนลักษณะการย้ายที่ลูกเป็นผู้ย้ายออกมักจะเกิดในทศวรรษที่ 2520 โดยไปศึกษาเล่าเรียนและไปทำงาน แล้วแต่งงานมีครอบครัวในเมืองทิ้งให้พ่อแม่อยู่ครัวเรือนตามลำพัง ในลักษณะนี้อาจจะส่งบุตรมาให้พ่อแม่เลี้ยงดูแทน นอกจากนี้อาจจะจัดส่งเงินมาช่วย หรือซื้อ

อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ที่ไม่ขาดคือ โทรทัศน์ ตู้เย็น เตาแก๊ส และเสื่อน้ำมัน ส่วนบางคนอาจจะมีฐานะดีขึ้น สามารถส่งเงินมาสร้างบ้าน เช่น นายธรรมรัตน์ ประสาทพจน์²⁸ เป็นเพียงหนึ่งเดียวของครัวเรือนที่รับราชการที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ได้นำเงินมาสร้างบ้าน จำนวน 200,000 บาท เสร็จเมื่อเดือนกันยายน 2542 และเป็นบ้านที่สวยและราคาสูงที่สุดในบ้านไกรไทย ส่วนลักษณะที่ส่งเงินกลับในรูปของชื่อของหรือสร้างสิ่งของชื่อที่ดินนา เช่น นายแวว บุญขวัญ ที่สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตร แล้วไปทำงานบริษัทที่กรุงเทพมหานคร ส่งเงินมาให้พ่อแม่พี่น้องซื้อวัวเลี้ยง บุคคลเหล่านี้หรือบุคคลอื่นๆที่สำเร็จจะเป็นตัวอย่าง (Modeling) ให้ย้ายถิ่นตามกันออกอย่างต่อเนื่อง

โดยสรุปแล้ว การย้ายถิ่นของบ้านไกรไทยจะมีลักษณะดังตารางต่อไปนี้

ช่วงเวลา	ลักษณะบุคคลที่ย้าย	เหตุที่ย้าย
ทศวรรษ 2500	เป็นกลุ่มคนที่สำเร็จการศึกษา เป็นกลุ่มคนที่สำเร็จการศึกษา ทางโลก,พระ	-หนีคดีความและหนีคู่ความขัดแย้งหรือให้พ้นการเป็นคู่กรณี -การไปรับราชการสำหรับ
ทศวรรษ 2510		-ไปรับจ้างทำงานภาคเกษตรกรรมที่บางหลาม กรุงเทพมหานคร ปลายพระยา รับจ้างถางสวน ผ่าฟืนและไม้หยา
ทศวรรษ 2520	เป็นบุคคลรุ่นลูก ของรุ่นที่สองและ มักจะมีความรู้หรือสำเร็จการศึกษา สูงกว่าชั้นพื้นฐานหรือภาคบังคับ	-หนีคดีความ,หนีคู่ขัดแย้ง -ย้ายไปศึกษาต่อในระดับมัธยม และประกาศนียบัตร เข้าสู่มหาวิทยาลัย เมืองและกรุงเทพมหานคร -เข้าไปรับจ้างภาคอุตสาหกรรม และบริการในเมือง

การเรียนรู้

การศึกษาเล่าเรียนเป็นค่านิยมสำคัญของคนบ้านไทรไทย เพียงแต่ยังคงสงวนไว้สำหรับการไม่ส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษ เพราะไม่มีเงินพอที่จะส่งเสียได้ และคิดว่าบุตรหลานบางคนไม่นิยมหรือชอบกับการศึกษาเล่าเรียน โดยสามารถแบ่งประสบการณ์ของบุคคลที่นี้จากเวลาที่เรียนออกเป็น 2 ยุค

ยุคแรก เป็นปรากฏการณ์ของบุคคลช่วงก่อน 2500 ลักษณะของการศึกษาเล่าเรียนหลังจากสำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดพระบาท อันเป็นโรงเรียนประถมศึกษาของบ้านแล้ว บางคนบวชเพื่อศึกษาเล่าเรียนและเข้ารับการศึกษในสถาบันการศึกษาจนสำเร็จ ซึ่งจะเป็นกรณีของบุคคลที่อาวุโสของบ้าน

นายสงวน บุญสวขวัณ	บวชเรียนเปรียญธรรม	อดีตผู้ใหญ่บ้าน
นายด่วน ยิ้มแย้ม	เกษตรไสใหญ่	รับราชการ
นายเนย ทองเอียด	บวชเรียนเปรียญธรรม	เป็นครูที่ตรัง
นายประคอง คงมา	บวชเรียนเปรียญธรรม	เป็นครูที่ตรัง
นายฉลอง เกี้ยวสังข์	เรียนอยู่วัดปากเชียร	เป็นตำรวจ ที่พังงา ,ระนอง
นายเฉลียว เกี้ยวสังข์	เรียนอยู่วัดปากเชียร	เป็นข้าราชการ กรมราชทัณฑ์
นายสมบุรณ์ พูลวาสน์	บวชเรียนเปรียญธรรม	เป็นอาจารย์โรงเรียนวัดแดง
นายสงวน พูลวาสน์	บวชเรียนเปรียญธรรม	เป็นครูที่จังหวัดพังงา
นายรุ่ม หมวกแดง	บวชเรียนเปรียญธรรม	เป็นครูโรงเรียนบ้านควนเงิน

บุคคลเหล่านี้ผ่านการศึกษาเล่าเรียนส่วนใหญ่จะสำเร็จจากระบบการศึกษาของสงฆ์หรือ “เรียนทางพระ” จนสำเร็จ แต่มีลักษณะร่วมกันคือ มีการย้ายออกเกือบหมด คือย้ายออก 8 คน

ส่วนในยุคสอง การเรียนในระบบโรงเรียน สำหรับบุคคลที่เกิดช่วงประมาณ ก่อนหรือหลัง พ.ศ. 2500 เล็กน้อย มักจะเป็นผู้ที่ย้ายเพราะสำเร็จการศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับ การศึกษาชั้นมัธยม , ระดับประกาศนียบัตรมีจำนวนมากกว่า 11 คน และปริญญาบัตรมีจำนวน 9 คน แล้วบุคคลกลุ่มนี้จะสัมพันธ์การการย้ายถิ่นในทิศ

วรรษ 2520 และโดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 2530 จะมีจำนวนมากเป็นพิเศษ กล่าวคือ มีถึง 80 คน หรือร้อยละ 35.55 ของสมาชิกที่อยู่ในบ้าน โดยไปอยู่ที่กรุงเทพมหานคร 34 คน หรือร้อยละ 42.50 ของผู้ย้ายออก บุคคลเหล่านั้นไปเป็นลูกจ้างในห้างร้าน รับจ้าง หรือภาคเอกชน บริการไปรับจ้างโดยเฉพาะการเย็บผ้าโหล มี 2 คนเท่านั้นที่รับราชการ คือ นายสมคิด สุขหวาน กรมอุตุนิยมวิทยา และนายธรรมรัตน์ ประสาทพจน์ ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร โดยคนกลุ่มนี้ จะเป็นกลุ่มที่ผ่านการศึกษาในระบบอาจะจบสูงสุด ปริญญาตรีและความรู้การศึกษาขั้นพื้นฐาน ส่วนการย้ายไปตามจังหวัดต่าง โดยมีการศึกษาสูงสุด คือ กำลังศึกษาในระดับปริญญาเอก ซึ่งรับราชการอยู่

อาชีพ

จากการสังเกตและข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือนพบว่า ชาวบ้านไกรไทยมีอาชีพทำนาเป็นหลัก มีประมาณร้อยละ 86.00 ซึ่งเป็นการปลูกข้าวต่อเนื่องมาแต่อดีต ลักษณะการทำนาในปัจจุบันนี้ไม่ใช้วัวไถนาอีกต่อไปแล้ว เพราะมีการใช้เครื่องจักรแทน จึงทำให้ปริมาณการเลี้ยงวัวในครัวเรือนต่างๆลดน้อยลง²⁹ ส่วนอาชีพเสริมรายได้อื่น ๆ หรืออาชีพรอง ในหนึ่งครัวเรือน เช่น ไร่สวนผสม การทำสวนยางพารา หรือในหนึ่งครัวเรือนอาจจะมีการประกอบอาชีพหลายๆอาชีพเสริมรายได้ให้ครัวเรือน ดังตารางที่ 10 ทั้งมีการรับจ้างค้าขายในบ้านเล็กๆ น้อยและเลี้ยงไก่เพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนหรือเลี้ยงหมูบ้าง

ตารางที่ 10 อาชีพประชากรบ้านไกรไทย

อาชีพ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
เกษตรกรรม		
- ทำนา	12	24.00
- สวนยางพารา	2	4.00
- ทำนา+ไร่นาสวนผสม	18	36.00
- ทำนา+ยางพารา	8	16.00
- ไร่นาสวนผสม	2	4.00
- ทำนา+ไร่นา+ยางพารา	5	10.00
อื่น ๆ		6.00
- ขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง	3	
- ค้าขาย		
รวม	50	100

จากตารางนี้ทำให้ทราบว่าการทำงานของคนบ้านเป็นอาชีพหลักสูงถึง ร้อยละ 86 และยังมีอาชีพรองที่เข้ามาใหม่คือไร่นาสวนผสมที่รับเข้ามาหลัง พ.ศ. 2531 ที่ได้รับการส่งเสริมการขุดจากทางราชการฟรี เช่นเดียวกับมีความพยายามปรับเปลี่ยนจากการที่เพียงแต่ถางป่าบนเนินเขาพระบาททำไร่เลื่อนลอยอย่างที่เคยปฏิบัติมาเพื่อปลูกมันสำปะหลัง แต่เมื่อภูเขาพระบาทถูกจับจองมากขึ้นไม่อาจจะถางป่าได้ตามอำเภอใจก็จำเป็นต้องมาปลูกพืชยืนต้นทางเศรษฐกิจคือ ยางพาราแทน เมื่อต้นทศวรรษ 2520 โดยนายรุ่น ปรานค์แก้ว ยางพาราดังกล่าวเริ่มมารีตได้แล้วเมื่อต้นทศวรรษ 2530 และเป็นสวนยางพารารายแรกที่ได้รับเข้ารับการส่งเสริมจากกองทุนสวนยางให้ตัดยางเก่าทิ้งแล้วปลูกยางพันธุ์ดีแทนเมื่อ พ.ศ.2540 ส่วนเจ้าของที่ดินบนภูเขาลูกนี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงมาปลูกยางพารากันมากขึ้น นอกจากการปลูกบนภูเขาแล้วยางพาราก็มาแทนไม้พันธุ์พื้นเมืองอื่นๆในบริเวณบ้านหรือที่ดินบ้านเก่าที่ตั้งบ้านเรือนแต่เดิมก่อนย้ายออกมาตั้งใหม่ริมถนน

นอกจากนี้ประชาชนเริ่มตอบสนองในกิจกรรมไร่นาสวนผสม ซึ่งได้เริ่มเข้ามาสู่ชุมชนนี้ ด้วย “รับการแจก” จากอำเภอเชียรใหญ่ในต้นทศวรรษที่ 2530 และประมาณ พ.ศ.2537

ประชาชนยังมีความต้องการมากขึ้น เพราะทางราชการขุดคันดินและแจกพันธุ์พืชให้ฟรี ดังนั้น เมื่อมีการชุมนุมของคนลุ่มน้ำปากพนังที่ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อเรียกร้องให้ทางราชการช่วยเหลือแก้ปัญหาการผลิตหลังน้ำท่วม พ.ศ.2531 คนบ้านไกรไทยจึงเข้าร่วมประมาณ 1 คันรถหรือประมาณ 15 คน โดยการเรียกร้องการให้ทางราชการสนับสนุนการขุดไถนาสวนผสม ที่ทางราชการเรียกการชุมนุมครั้งนั้นว่า ประท้วง "ชิงรถแบ็คโฮ"

กระนั้นก็ดีทั้งยางพาราและไร่นาสวนผสมก็ยังคงเป็นอาชีพใหม่ที่ขาดทั้งประสบการณ์และความรู้ เป็นความพยายามปรับตัวแสวงหาทางเลือกในการเสริมรายได้ให้แก่ครัวเรือน หลังจากที่ย้ายถิ่นเริ่มทยอยกลับเข้ามาบ้านอีกครั้งหนึ่ง³⁰ จึงพยายามทำสวนยางพารากันมากขึ้นเนื่องจากมีประสบการณ์ในขณะที่ย้ายออกไปจากบ้านที่ไปรับจ้างในสวนลักษณะนี้ ส่วนไร่นาสวนผสมมักจะเป็นการเลียนแบบหรือปลูกพืชเหมือนกัน เช่น เมื่อปลูกผักกาดเขียวก็จะปลูกตาม ๆ กัน หรือแตงกวา ก็ปลูกเหมือนกัน กัน จนผลผลิตออกมามากมีปัญหาเกี่ยวกับการตลาด ทั้งนี้ ทั้งนี้ ไร่นาสวนผสมที่นี้ก็ได้เป็นการปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือน แต่เป้าหมายที่ทุกคนทำคือการส่งออกขายทั้งสิ้น ในช่วงหลัง 2533 ไร่นาสวนผสมสร้างรายได้ดี เพราะผลผลิตยังมีไม่มาก ชาวบ้านนำผลผลิตใส่รถเข็นหรือรถรูงออกไปขายตลาดปากคลองวัดแดงหรือนำไปขายตลาดหัวไทร แต่หลัง พ.ศ.2539 เมื่อมีผู้เข้าร่วมโครงการไร่นาสวนผสมตามโครงการพระราชดำริมากขึ้น มีการปลูกกันในปริมาณที่มากขึ้น ปลูกพืชชนิดเดียวกันเป็นแปลงขนาดใหญ่และปฏิบัติเหมือนกันทั้งบ้าน ตลอดจนมีการใช้วิทยาการหรือเทคโนโลยี เช่น ยาปราบศัตรูพืชเข้าช่วยให้พืชผักสวยงามเพราะพ่อค้าคนกลางต้องการผลผลิตที่สวยงาม³¹ ซึ่งเป็นคนในบ้านไกรไทยได้ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้ารับซื้อผักส่งขายตลาดหัวอิฐ 3 ราย³² ด้วยการมารับถึงบ้านแต่ราคาก็เป็นไปตามที่พ่อค้ากำหนดภายใต้อิทธิพลของราคาในตลาดหัวอิฐ³³ ความรุ่งโรจน์ของไร่นาสวนผสมก็ชะงักมาตั้งแต่ พ.ศ.2540 เมื่อผลผลิตล้นขายไม่ได้ราคา ประกอบกับมีปัญหาภัยหมอนกัดกินหรือทำลาย ต้องใช้ยาฉีดคราวละมาก ทั้งเป็นการเพิ่มต้นทุนและเสี่ยงอันตรายกับการฉีดยา

สำหรับการอาชีพของบ้านไกรไทย พิจารณาจากการการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน มีอาชีพเดิมทำนาทุกครัวเรือน ประชากรที่นี้ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 90 มีที่ดินนาเป็นของตนเอง โดยมีการถือครองที่ดิน ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 ขนาดการถือครองที่ดินเพื่อการทำนา

ขนาดการถือครอง (ไร่)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	รับหว่า (ครัวเรือน)
ไม่มี	5	10.00	-
1-5	13	26.00	1
6-10	7	14.00	2
11-15	8	16.00	-
16-20	2	4.00	-
21-25	2	4.00	-
26	4	8.00	-
รวม	41	100	9

จากตารางที่ 11 พบว่า การถือครองที่ดินที่มากที่สุดประมาณ 5 ไร่ เท่านั้น คือมี ร้อยละ 26 หรือประมาณ 1 ใน 4 ของครัวเรือน หรือหากจะรวมผู้ที่ถือครองที่ดินที่ต่ำกว่า 10 ไร่ ลงมา พบว่ามีถึงร้อยละ 50 ประชากรไม่มีที่ดินจำนวน 5 ครัวเรือน แต่ก็เช่าที่นา เช่น นาย รมณ์ นางอำไพ เช่านา 10 ไร่ นายประคอง นางเอียน ล่องวิไล เช่านา 5 ไร่ หรือนางแปลก ชูไกรไทย เป็นต้น การเช่าหรือที่เรียกว่า “รับหว่านา”³⁴ เป็นวิธีการที่หาเงินเมื่อยามจำเป็นหรือ เต็มดร้อนหรือต้องการเงินที่ง่ายและสะดวกและนิยมปฏิบัติกัน ผู้รับหว่านาจะนำเอาที่นามาทำ นาแทนเจ้าของนาเอาเงินก่อนไปทำที่ปีก็ได้จนกว่าเจ้าของนาจะนำเงินเท่าเดิมมาไถ่ถอนอัน เป็นข้อตกลงหรือระเบียบของสังคม (Social organization) หรือบางคนหรือบางครัวเรือนอาจ จะทำ “นาหว่า” หมายถึงแบ่งผลผลิตระหว่างเจ้าของนากับผู้ทำนาโดยคู่กรณีแล้วแต่ตกลงกัน อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนที่เช่านาเหล่านี้ก็ไม่ได้มีฐานะยากจน กลับมีความสะดวกสบายจาก สภาพบ้าน ลูกอาจจะได้รับการศึกษาและในอดีตเคยมีที่นาเป็นของตนเอง แต่ขายไปเมื่อย้าย ถิ่นออกไปจากหมู่บ้าน นอกจากนี้การรับหว่านาจะพิจารณาถึงความมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น เพราะผู้หว่านนั้นมักจะเป็นผู้ที่เต็มดร้อนหรือมีปัญหาในการใช้เงิน ดังนั้นผู้รับหว่านาจึงมักจะมีเงินมีฐานะและได้รับน้ำใจจากเพื่อนบ้าน

ลักษณะการทำนา ที่ไทรโยคเมื่อ 2505 จนถึงปัจจุบัน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากมายนัก กล่าวคือเป็นแบบการยังชีพ หรือเป็นดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เรียกว่า "การผลิตแบบพอเพียง" (Self – Subficient) ที่เป็นการกล่าวถึงวิธีการผลิต ว่า

"การผลิตแบบพอเพียงแต่เป็นการพอเพียงในระดับชุมชน (Community Level) มิใช่พอเพียงระดับครัวเรือน(household) เป็นเพราะกระบวนการผลิตช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (mutual aid) ระหว่างครัวเรือนในแง่แรงงานและเครื่องมือการทำนา...ด้วยการผลิตเพื่อใช้เอง ความพอเพียงในตัวเอง ความสัมพันธ์ในการผลิตแบบชุมชน (communal production relations) ...ชุมชนในประเทศไทยก่อนทุนนิยมจึงเป็นหน่วยที่คงอยู่ได้ดีด้วยของตัวเอง (Self-sustaining)....."³⁵

คำกล่าวนี้นี้เป็นการอธิบายสภาพการณ์ทำนาก่อนทุนนิยม เพียงแต่บ้านไทรโยคในช่วง 2505 จนถึงปัจจุบันเป็นการทำนาในท่ามกลางระบบการตลาด คือ "จุดมุ่งหมายการผลิตแบบทุนนิยม แต่วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม" แม้ว่าฉัตรทิพย์ จะไม่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการทำนาไว้ที่นี่ แต่จุดมุ่งหมายของชาวนาบ้านไทรโยค ประกอบกับจุดมุ่งหมายการผลิตเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ ประการแรก เป็นการผลิตในระบบยุคทุนนิยมหรือการผลิตเพื่อตลาดตามหรือผลิตด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อขายที่ทุกครัวเรือนต้องขายข้าวเพื่อไปใช้เงินสดในทุกกิจการของชีวิตและครัวเรือน ดังนั้นลักษณะการขายข้าวแบบ "การทุนข้าว" หรือ "ตวงข้าว" คือการนำข้าวไปขายตลาดหรือโรงสีเมื่อถึงวันตลาดนัดบ้านปากคลอง, ตลาดนัดบ้านคตธรรมราช ,ตลาดนัดบ้านปากพรุ หรือใส่กระสอบทุนไปตวงข้าวโรงสีที่บ้านหน้าท่า แล้วซื้อสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือนจากโรงสีที่เป็นร้านค้าอีกหนึ่งธุรกิจบ้าง จนข้าวกลายเป็นที่มาของปัจจัยในการครองชีพ หากครัวเรือนใดมีฐานะค่อนข้างดีก็จะขายเป็นครั้งๆจำนวนมาก ครึ่งเกวียนหรือที่เรียกว่า "บัน" หรือ 1 เกวียนหรือมากกว่านั้น เพื่อนำเงินไปใช้ในกิจกรรมต่าง ข้าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างครัวเรือน สำหรับการค้าข้าวผ่านการรับซื้อโดยคนจีนเป็นผู้กำหนดราคาและระยะเวลาในการซื้อขาย พ่อค้าคนจีนจะมีสถานภาพทางสังคมสูงและเป็นที่ยอมรับของชุมชนชาวนา เพราะในพื้นที่นี้มักจะเรียกคนจีนเหล่านี้ว่า "เจ้า"³⁶ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์อาจจะเกี่ยวดองด้วยการเป็นญาติหรือพรรคพวกที่เชื่อมโยงด้วยการเป็นผู้รับซื้อผลิตผลและให้เงินกู้ เช่น โกยี้ คิวโมกข์ โก้เกี้ยว โก้แซ่ จากบ้านคตธรรมราช "แต่ (หมายถึงพ่อ) สนทนกับชาวบ้านทำให้ซื้อข้าวได้มาก บางปีรับซื้อเป็น 100 เกวียน" เป็นคำกล่าวของนางอรมณี จิรจิต³⁷ ลูกสาวโก้เกี้ยว และ

ที่สำคัญคือคนเชื้อสายจีนเหล่านี้ได้สัมพันธ์เป็นพิเศษ เช่น มีงานต่างๆในบ้านไกรไทยก็จะเข้ามาร่วมหรือมีการช่วยเหลือในลักษณะสร้างแรงจูงใจให้ขายข้าว เช่น หากเดือดร้อนเงินก็จะมากู้ยืมหรือในช่วงตรุษจีนก็จะฝากขนมแข่งมาให้ จนสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน นอกจากนี้ที่สำคัญ คือ มาแลกเปลี่ยนที่นากับพื้นที่สวนข้างบ้านสร้างฮวงซุ้ย ถึง 2 ที่ คือบ้านนายเฉลิม เกี้ยวสังข์ และที่ดินนายสวน บุญขวัญ เหล่านี้จะเป็นเงื่อนไขสำคัญกับการค้าข้าวของคนเชื้อสายจีน การผลิตข้าวจึงตอบสนองตลาดผ่านบุคคลเหล่านี้ ประการที่สอง ผลผลิตบางส่วนเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างเพียงพอเสมอ ดังนั้นจึงน่าจะสอดคล้องกับที่ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ^{๙๐} ที่อธิบายลักษณะชาวนาว่า “เป็นแบบหนึ่งครัวเรือน สองวิธีการผลิต” หรือหากพิจารณาบริบทของเศรษฐกิจ การค้าข้าวในกลุ่มน้ำปากพอง “พลังของข้าว” กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญ ข้าวจึงเป็นผลผลิตที่ขายออก (Export) ไปที่เชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจครัวเรือนและเศรษฐกิจชาติหรือภูมิภาคอย่างสงขลาเมืองอื่นและประเทศใกล้เคียง รวมถึงข้าวของบ้านไกรไทยและบ้านอื่นๆ ด้วย จะเป็นการผลิตเพื่อการค้าตามความต้องการของตลาด เพียงแต่ทุกครัวเรือนต้องสำรองข้าวไว้ในปริมาณที่เพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือนตลอดหนึ่งฤดูกาลผลิตโดยที่เขาเดือนร้อนกับการที่จะขาดแคลนในการบริโภคแต่อย่างใด

การซื้อขายก่อนหน้า 2505 นั้น ตำบลเขาพระบาทก็มีการตั้งโรงสีเองแล้ว โดยกำนันเพียร ปานจันทร์ เมื่อประมาณ 2475 แต่ก็ไม่ไป โรงสีนี้ให้บริการสีข้าวรับซื้อข้าวจากชาวบ้านแล้วส่งต่อไปคนเชื้อสายจีน เช่น เจ้าเตง ทองเอียด เจ้าเล้ง จงไกรจักร เจ้าแช่ เจ้าซุ่น ซึ่งเป็นเชื้อสายจีนบ้านบางแก้วและบ้านคตธรรมราช คนกลุ่มนับว่าเป็นพ่อค้ารุ่นแรกๆ ก่อนที่พ่อค้ารุ่นต่อมาได้แก่ โกยี้ คิวโมกข์ โกเกี้ยว โกแช่ แซ่หุ่่น บ้านคตธรรมราช จะปฏิสัมพันธ์ซื้อขายข้าว โดยมีกลยุทธ์เช่นเดิม คือ การสร้างความสัมพันธ์หรือคุ้นเคย ไปเยี่ยมเมื่อไปตลาดคตธรรมราช โดยเอาของไปขาย เอาของไปให้ เช่นเดียวกันที่พ่อค้าเหล่านี้ก็จะไปมาหาสู่เมื่อมีงานก็เข้าร่วมอย่างสนิทสนม หากมีความจำเป็นเกิดความต้องการใช้เงินเป็นก้อนจำนวนมาก ก็สามารถไปหยิบยืมกันโดยชำระหนี้คืนเป็นข้าว เมื่อหลังเก็บเกี่ยวในเดือน 4 ก็จะนำเกวียนมาบรรทุกหรือถึงเดือน 12 ก็นำเรือมาบรรทุกไปขายต่อที่โรงสีบ้านกลางหรือปากพองอีกทอดหนึ่ง เมื่อ พ.ศ.2519 ได้เริ่มมีโรงสีข้าวในหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง นายสมปอง จงไกรจักร ได้สร้างโรงสีห้วยกบบนที่ดินของพี่สาว คือนางเจี้ยว จงไกรจักร แล้วเปิดทำการสีข้าวเพื่อบริการในบ้านและส่งข้าวสารขายให้กับโรงสีชะเมาและเอาปลายข้าวสำหรับการเลี้ยงหมู แต่กิจการไม่ดีเพราะไม่

มีเงินทุนและเครื่องสีเก่าทำให้เครื่องเสียบ่อยๆ คุณภาพข้าวต่ำเพราะมีข้าวเปลือกติดออกมา กับข้าวสารมากจึงไม่เป็นที่นิยมของเพื่อนบ้าน จึงได้ขายให้นายสุชาติ จันทรทอง ซื้อทั้งๆที่เครื่องสีไม่มีศักยภาพพอที่จะดำเนินการได้อีกต่อไปในที่สุดยุติการสีข้าว เมื่อปลายทศวรรษ 2520 มีโรงสีของนายปิ่นเพชร บุญขวัญ ที่ซื้อโรงสีมือสามมาจากบ้านอื่นด้วยการกู้เงินจาก ธนาคารหมู่บ้านแต่ประสบปัญหาความเก่าของเครื่องจึงมีสภาพเหมือนกับเครื่องแรก อย่างไรก็ตาม ก็ดีปริมาณข้าวก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีน้อยมาก เมื่อการปลูกข้าวเพียงแค่บริโภคในครัวเรือนมากกว่าไว้ขายเช่นแต่อดีต เพราะขาดแคลนแรงงานและทำนายากลำบากมากขึ้น ปริมาณข้าวจึงไม่สามารถตอบสนองโรงสีให้อยู่ได้

สำหรับการผลิตเป็นแบบดั้งเดิม แม้ว่าจะพยายามพัฒนาการผลิตข้าวด้วยการพยายามใช้วิทยาศาสตร์ใหม่ๆ จากการผลิตที่ใช้แรงงานวัว อันเป็นวิทยาการดั้งเดิมมาตั้งแต่ พ.ศ.2504 และอาจจะมีการใช้รถไถนารับจ้างที่เข้ามากับนายหนานารอดเข้ามาบ้างหากดินดี หรือดินเหมาะสมกับการไถ อย่างไรก็ตามรถไถได้เกิดมานานแล้ว ประมาณ พ.ศ.2508 ที่มีคนในหมู่บ้านร่วมจัดตั้งกลุ่มชาวนากับชาวนาหมู่บ้านอื่นๆในตำบลเขาพระ นำโดย ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในบ้านไกรไทยมีสมัครเป็นสมาชิกจำนวนน้อยราย ได้แก่ นายสงวน บุญสวขวัณ โดยมีกิจกรรมสื่อสัมพันธ์ คือ รถไถของกลุ่มชาวนา แต่กลุ่มชาวนาไม่เป็นที่นิยมจึงได้ยุติในที่สุด นอกจากนี้ยังมีรถไถลากรุ่นแรกๆ คือ รถไถเดินตามของโกเกี้ยว บ้านคตธรรมราช และรถไถนาเป็นวิทยาการที่บทบาทมากยิ่งขึ้นตามลำดับมา ส่วนวัวนั้นเริ่มลดบทบาทลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อทศวรรษ 2520 และการใช้แรงงานวัวหมดไปอย่างสิ้นเชิงในทศวรรษที่ 2530 ถูกแทนด้วย "รถไถนาเดินตาม" หรือ "รถลูกหมา" การใช้รถไถนาเปลี่ยนแปลงไปสอดคล้องกับคำเปรียบเทียบกับว่า "ถ้าซื้อครันแล้วว ก็ไถนากับหมา"⁹⁹ ซึ่งเป็นความจริงเพราะวัวหมดความหมายในการทำอย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีการผลิตด้วยรถไถนาแบบนี้เข้ามาจัดการทุกอย่างตั้งแต่ไถนา วิดน้ำ และนวดข้าว นอกจากนี้การทำนาบ้านไกรไทย ไม่มีระบบชลประทานและต้องพึ่งพาธรรมชาติตลอดมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับอีกวิทยาการหนึ่งพบเพียงว่ามีการใช้ "ปุ๋ยวิทยาศาสตร์" เสริมในครัวเรือนเท่านั้น ไม่มีการใช้มูลวัว หรือปุ๋ยคอกเข้าไปเสริม และการเตรียมดินก็ไม่ได้เกิดขึ้น หรือแม้แต่เมล็ดพันธุ์ข้าว กข. ที่เรียกกันว่า "ข้าวเบา" หรือ "ข้าวเตี้ย" หรือ "ข้าวสั้น" ก็เริ่มเข้ามาในช่วงกลางทศวรรษที่ 2530

กิจกรรมทางเลือกเพื่อการดำเนินชีวิตท่ามกลางเศรษฐกิจแบบตลาดที่เกิดขึ้นในบ้านไกรไทยเพื่อแก้ปัญหาการเงินขาดแคลน กล่าวคือ มีการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้าน ตามการชักชวนของเครือข่ายธนาคารหมู่บ้านที่เป็นแกนนำตามธรรมชาติในการดำเนินงานในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เช่น นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร บ้านบางหว้า, นายถาวร จุฬเสวัต ปากพนัง นายเจริญ สุขราช หัวไทรและคณะได้มาชักชวนให้นายลอบ สุขหวาน นายสวน บุญขวัญ นายปราโมทย์ แก้วเหมือน นายกระบวน พูลวาสน์ และนายเชือบ แก้วประเสริฐ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดพระบาท จัดตั้งเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2537 มีจำนวน 16 ราย โดยมีนายลอบ สุขหวานเป็นประธานคณะกรรมการอีก 6 คน ดังตารางที่ 12 ต่อจากนั้นกิจการได้รับสนองตอบต่อสมาชิกและจำนวนเงินทุนก็เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน

ตารางที่ 12 พัฒนาการธนาคารหมู่บ้านไกรไทย

พ.ศ.	จำนวนสมาชิก	จำนวนเงิน	ประธาน
2537	16	ไม่มีข้อมูล	นายลอบ สุขหวาน
2538	68	120,510	นายลอบ สุขหวาน
2539	104	386,889	นายลอบ สุขหวาน
2540	114	379,941	นายด่วน ยิ้มแย้ม
2541	142	389,444	นายปราโมทย์ แก้วเหมือน
2542	152	307,430	นายปราโมทย์ แก้วเหมือน

ความเติบโตของธนาคารนี้มาจาก ประการแรก ความต้องการเงินสดใช้จ่ายในครัวเรือนยามจำเป็น ประการที่สอง การปันผลและการเฉลี่ยคืนจากกำไรของธนาคาร กล่าวคือ ที่ประชุมกำหนดการเฉลี่ยคืนจากกำไรให้สมาชิกร้อยละ 80 จากการชำระดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 3 ต่อเดือนและกำไรของธนาคารทั้งปี และเป็นกำไรของธนาคารร้อยละ 20 นำเอาไปตอบแทนคณะกรรมการคนละ 3,000 บาทต่อปี ที่เหลือนำไปใช้ในสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน เช่น ปี พ.ศ.2541 นำไปซื้อดินลูกรังถมพื้นที่เพื่อจะสร้างศาลากลางบ้าน 4,000 บาทเศษ

ประการที่สาม ความมั่นคงสูง เนื่องจากทุกคนจะต้องมีหลักทรัพย์เป็น นส.3 มาค้ำประกัน หรือบุคคลค้ำประกัน เช่น กู้เงินจำนวนได้คราวละไม่เกิน 20,000 – 25,000 บาท แต่ต้องนำ นส.3 มาค้ำประกัน หากใช้บุคคลที่เป็นญาติใกล้ชิดหรือพ่อแม่มาค้ำประกันก็ได้ 5,000 บาท จากเหตุดังนี้ ทำให้สมาชิกเพิ่มขึ้นใน พ.ศ.2542 จำนวนสูงถึง 152 ราย⁴⁰ อย่างไรก็ตามก็มีสมาชิก ที่ผิดสัญญาไม่ส่งต้นไม้ส่งดอกเบี้ยยเพียง 9 รายเท่านั้น และในจำนวนนี้คณะกรรมการกำลังใช้ มาตรการทางสังคมลงโทษ (Social Sanction) โดยผู้ใหญ่บ้านหรือประธานธนาคารพร้อม สมาชิกบางคนได้เขียนป้ายขนาด 80 x 120 เซนติเมตร ติดประกาศบุคคลที่เป็นหนี้ทั้ง 9 ราย ไว้ที่ร้านน้ำชา นำไปสู่การความโกรธเคืองของญาติๆ บางรายใน 9 ราย ที่หาว่าเป็นการ “ประจานกัน” ประการที่สี่ การลงโทษนอกเหนือจากมาตรการทางสังคมแล้ว ธนาคารยังมีมติ กำหนดบทลงโทษด้วยการปรับ โดยนำผลรวมของค่างวดพร้อมดอกเบี้ยร้อยละ 3 มารวม ดำเนินการ “ทบตันทบดอก” หรือนำดอกเบี้ยมารวมเป็นเงินต้นคำนวณดอกเบี้ยร้อยละ 3 อีก ครั้งหนึ่ง ทำให้สมาชิกกลัววิธีคิดอัตราดอกเบี้ยที่ทวีคูณดังกล่าว ประการที่ห้า ลักษณะ ธนาคารเป็นองค์กรชุมชนที่เป็นสมบัติของทุกคนจึงมักจะมีการสอดส่องดูแลและเข้าร่วม ประชุม โดยการกู้และส่งเงินงวดอย่างมีความตระหนัก จากกระบวนการเกิดและการดำรงอยู่ ขององค์กรชุมชนนี้เป็นการร่วมกันจากสมาชิกของหมู่บ้านอย่างแท้จริง โดยมีตัวแทนภาครัฐ ได้ แก่ครูและผู้ใหญ่บ้านเท่านั้นเข้ามาเสริมในฐานะสมาชิกธรรมดาเท่านั้น กระนั้นก็ดี ความต้อ เนื่องและเข้มแข็งมาจากข้อตกลง (Social organization) ที่มีมาตรการทางสังคมที่เข้มงวดให้ สมาชิกปฏิบัติการผิดนัดหรือไม่ปฏิบัติตามสัญญาจะเป็นเรื่องสำคัญมากกว่าการใช้มาตรการ ทางกฎหมาย เช่นเดียวกับการค้ำประกันโดยญาติหรือพ่อแม่จะเป็นภาระทั้งทางสังคมและ ความมั่นคง เช่น กรณีนายลอบ สุขหวาน ต้องลาออกเมื่อลูกสาวกู้ยืมแล้วไม่ชำระหนี้ตาม กำหนดทำให้กลุ่มใจในที่สุดนายลอบจึงลาออก ทั้งๆที่เป็นคณะผู้ก่อตั้ง และเป็นประธานมาแต่ เริ่มต้น หรือนายปิ่นเพชร บุญขวัญ ที่กู้แล้วไปล้มเหลวในการทำโรงสีและการเลี้ยงหมูจนเดือด ร้อนถึงนายสวน บุญขวัญ บิดาที่เป็นคณะผู้ก่อตั้งต้องเข้าไปรับรองจนคณะกรรมการธนาคาร มั่นใจว่าได้นี้พร้อมดอกเบี้ยยจะได้รับคืนแน่นอน นับว่าเป็นความเชื่อมั่นผู้อาวุโสของครัวเรือนยัง เป็นมาตรการทางสังคมประการหนึ่ง แต่ความมั่นใจในคนรุ่นใหม่ยังเป็นเรื่องที่ต้องรอการ พิสูจน์

ลักษณะทางสังคม

เนื่องจากบ้านไกรไทย มีสภาพทางภูมิประเทศที่อยู่ในวงล้อมของเนินเขาพระบาท จึงมีลักษณะเหมาะสมในการปฏิบัติกิจกรรมหรือการดำเนินงานที่น่ากังขาหรือดำเนินงานมีปัญหาเชิงอธิบายและผิดกฎหมาย แล้วพยายามหลีกเลี่ยงกฎหมาย หลบหนีข้าแล้วข้าเล่า แล้ววิ่งเต้นล้มคดี วัดไม่ได้เป็นศูนย์กลางรวมใจของบ้านคงเป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

วิถีชีวิตทางสังคมของบ้านไกรไทย มีความนิยมในการรวมกลุ่มโดยมีเงื่อนไขพื้นฐาน คือความเป็นญาติและพวกพ้องเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว แต่ก็ไม่มีเอกภาพ และยังมีการแข่งขันกันอยู่ภายใน ส่วนประเด็นที่เด่นชัดมากของบ้านไกรไทย คือ รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมเชิงนิเสธ (Negative Social Interaction Process) กล่าวคือ มีการลักขโมยวัว ซึ่งถือว่ามีหลายระดับความรุนแรง เช่น การลักขโมยแบบใหญ่หรือแบบที่เรียกผู้กระทำว่าเป็นบุคคลระดับ "อ้ายเสือ" และลักเล็กขโมยน้อย เช่น ลักขโมยเปิดไก่ ฟิช นอกจากนี้ยังมีการลักเล็กขโมยน้อยที่เสริมให้เกิดความขัดแย้งหรือความขุ่นเคือง ความขุ่นข้องหมองใจกันภายในชุมชนนำมาซึ่งสถิติการฆ่ากันตายสูง นอกจากนี้มีการลักขโมยในพื้นที่ภายนอกบ้านหรือพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในทศวรรษที่ 2500 แต่เมื่อถึงยุคที่มีการย้ายถิ่นในทศวรรษที่ 2510 , ทศวรรษ 2520 ไปหาทำงานรับจ้างแรงงานทำสวนเกษตรก็ไปรวมกลุ่มปฏิบัติการลักขโมยและปล้นจนถูกปราบปรามและจับกุมหรือถูกปราบจนตาย ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้บ้านไกรไทยตั้งแต่กลางทศวรรษ 2510 ลงไปมีชื่อเสียงมาก

จากกรณีตัวอย่างเสือแสงหรือนายแสง พรหมสุทธิ เมื่อประมาณ พ.ศ.2505 ที่ได้ช่องสุ่มเป็นกลุ่มโจรที่ลักปล้นและฆ่า อันมีชื่อเสียงโด่งดังตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 มีลูกน้องหรือทีมงานคนในบ้านไกรไทยและบ้านอื่นๆ รวมกลุ่มกันทั้งนี้เพราะสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมเพราะเป็นภูเขาและมีพื้นที่ต่อเนื่องในการหลบหนีลงไปป่าพรุ จึงสะดวกในการหลบหนีจากการปราบปรามและการสังเกตผู้คนแปลกหน้าเข้ามาในหมู่บ้าน การปล้นและลักขโมยที่ถือว่าเป็นวีรกรรมที่โดดเด่นของเขา เช่น การปฏิบัติการปล้นคอกวัวรวม 80 ตัวจากทุ่งทะเลสาบ

สงขลา , ปล้นฆ่าแถวบ้านราม , การเผาบ้านเรือน , เผาเรือนข้าว , การฆ่ากันตายระหว่างทีมงานด้วยกันที่พยายามแย่งชิงการนำ เป็นปรากฏการณ์การที่เกิดขึ้นมากในช่วงเวลานั้นทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจล้อมปราบเสือแสงซึ่งเป็นเรื่องที่เล่าขานกันมาตลอดว่า ทางราชการระดมกำลังตำรวจหลายร้อยนายจาก 4-5 อำเภอ มาตั้งฐานบัญชาการบนวัดพระบาทเป็นเวลาหลายเดือน ในขณะที่เสือแสงก็หลบหนีอยู่บนเนินเขาพระบาทจนมีการปะทะจนบาดเจ็บ แต่เขาก็สามารถหลบหนีอยู่ได้เป็นเวลานานนับเดือน ภายใต้การประสานของบุคคลในหมู่บ้านที่เคยเป็นบุคคลทีมงานและญาติเพื่อการส่งเสบียง ยาเวชภัณฑ์เพื่อรักษาบาดแผล จนทางราชการต้องควบคุมแม่ ภรรยาและญาติไปกักเป็นตัวประกันที่อำเภอเชียรใหญ่เพื่อล่อให้เสือแสงออกมาต่อสู้หรือให้จับกุม จนมีการปะทะกันที่สุดในที่สุดนำไปสู่การบาดเจ็บของเจ้าหน้าที่หลายนายและเสือแสงถูกอาวุธป็นตาย กระนั้นก็ดี ความสำเร็จในการปราบปรามมาจากเหตุการณ์ที่บุคคลในทีมงานเสือแสงทรยศแอบส่งข่าวการเคลื่อนไหวของเสือแสงให้แก่ตำรวจเพื่อการหักหลังซึ่งการนำมากกว่าจะมาจากพลังของตำรวจ แม้ว่า ในระยะเวลาที่เสือแสงกำลังโด่งดังและมีบทบาทนั้น ไกรไทยเป็นที่รวมชุมนุมของโจรระดับอ้ายเสือทั้งที่ไปแนบบุคคลภายในและมาจากบ้านอื่นพำนักวางแผนก่อนการดำเนินการอย่างคืบคั่งก็ เช่นเดียวกันที่มีการหักหลังในการนำข่าวความเคลื่อนไหวของกลุ่มโจรไปแจ้งข่าวต่อทางราชการหรือตำรวจอยู่เสมอๆ ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ต้องฆ่ากันเองอันเนื่องมาจากความบาดหมางอันเกิดจากความไม่ไว้วางใจอยู่ตลอดเวลา”

ในทศวรรษที่ 2510 ยังมีบุคคลที่ปฏิบัติตนในทำนองข้างต้นอยู่เสมอๆ เพียงแต่ไม่ถูกฉกรรจ์และไกรไทยก็ยังมีการเชื่อมโยงกับคนจากบ้านอื่นเพื่อกระทำการอยู่เสมอๆ ทำให้มีการลักขโมยการฆ่ากันตายยังคงปรากฏอยู่ หากว่ามีความคับข้องใจหรือ “ผิดตาผิดใจ”⁴² โดยที่บุคคลเหล่านั้นที่เคยปฏิบัติงานกับเสือแสง และหลังเสือแสงตายแล้วยังมีการลักขโมยกันต่อเนื่องถึง 2 ทศวรรษ ในปัจจุบันการดำเนินงานดังกล่าวลดลงหรือยุติเพราะ ประการแรกสามารถเลื่อนชั้นทางสังคมเป็นผู้นำของชุมชนทั้งในทางการ เช่น เป็นคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ในบ้าน และผู้นำตามธรรมชาติ ประการที่สอง วัชชราลงและไม่มีการสืบทอดหรือสืบทอดแต่บุคคลวัยหลังจะย้ายถิ่นไปปฏิบัติการนอกบ้านแล้วต้องหนีการจับกุมหรือติดคุกจนเข็ดหลาบ ประการที่สาม สถานการณ์ความเจริญทางกายภาพมากขึ้น มีถนนหนทาง ประการที่สี่ มีทางเลือกในการดำเนินงาน อาชีพใหม่ๆ เช่นรับจ้าง ปลุกผัก สวนยาง มากกว่าการทำนาเพียงอย่างเดียว ประการที่ห้า ค่านิยมเกี่ยวกับการลักขโมยหรือการปล้นจากเดิมถูกตีความในเชิงบวก คือ

มีการตีความในเชิงวัฒนธรรมว่าเป็นการแสดงออกให้เห็นว่าเป็นบุคคลที่ใจถึง นำยาเกรงหรือแสดงออกถึงความกล้าหาญ แต่ปัจจุบันการดำเนินงานดังกล่าวถูกตีความใหม่ว่าเป็นบุคคลที่ไม่พึงประสงค์ในบ้าน เป็นพวกขี้ลักขี้ขโมยและเป็นลักษณะของบุคคลยากไร้หรือขาดแคลน หรือถูกตีความการกระทำในเชิงลบ

ดังนั้น การฆ่ากันตายของคนภายในบ้านนี้มีอยู่เสมอและมีได้จำกัดอยู่กับเฉพาะผู้ที่ประพฤติดนเป็นโจรเท่านั้น ผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่อดีตมาทุกคนถูกฆ่าตายหมด⁴⁴ สำหรับสถานที่การฆ่ากันตายนั้นเป็นที่น่าสนใจ คือ ได้ใช้ที่สาธารณะเป็นสถานที่กระทำการหรือลงมือปฏิบัติการ⁴⁴ พอๆกับการลงมือปฏิบัติการในเวลากลางวัน และการปล้นฆ่าบนบ้านด้วยการถีบหรือพังประตูเข้าไปปฏิบัติการอย่างอุกอาจ

กระนั้นก็ดีอัตราการลักขโมย การเผา การปล้น และการฆ่ากันตายจะมีมากน้อยต่างกัน กล่าวคือ การปล้นฆ่าทั้งยิง แทะ และฟันด้วยอาวุธมีมากก่อนทศวรรษที่ 2510⁴⁵ นอกจากนั้นการใช้กำลังรุนแรงปรากฏอยู่เสมอๆ โดยเฉพาะในช่วงวันชักพระของทุกๆปี จะเป็นเวทีการกระทำหรือแสดงออกด้วยการต่อสู้ในลักษณะของการตีหัว , การแทงหรือฟันกัน หรือสรุปได้ว่าระยะเวลาของการลักขโมยจะมีตลอดมา แต่เมื่อทศวรรษ 2520 เริ่มลดลงเนื่องจากการย้ายถิ่นออกทำงานรับจ้างที่บ้านบางหลาม จังหวัดพังงา สวนปาล์ม ในบริเวณพื้นที่จังหวัดกระบี่, จังหวัดพังงาและจังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่มีการทำกิจกรรมนอกเหนือจากการรับจ้างทำงานแล้ว มักไปรวมทีมกันปล้น ลักขโมยและรับจ้างฆ่า ซึ่งครั้งหนึ่งในการปล้นรถทัวร์แต่มีการต่อสู้จากผู้โดยสารถูกยิงกันบนรถทัวร์ตาย⁴⁶ แต่เมื่อถูกปราบปรามหนักและเป็นบุคคลที่ถูกจับตามองจากตำรวจหรือถูกติดตามก็จะย้ายกลับมามีบ้านไกรไทยเมื่อประมาณ พ.ศ.2522 แต่ก็ยังได้ร่วมกันตั้งกลุ่มปล้นรถทัวร์บริเวณเขาปากช่อง ตำบลเขาพระบาทอีกหลายครั้ง ในขณะที่บางคนก็พยายามไปกระทำในลักษณะนี้ภายนอกบ้านเป็นครั้งคราว เช่น รับจ้างฆ่า⁴⁷ กรณีตัวอย่างข้างต้นที่นำไปสู่การเรียนรู้ทางสังคม (Socialization) สำหรับบุคคลรุ่นต่อมา การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวถูกถ่ายทอดไปปฏิบัติในคนรุ่นต่อมาส่งผลให้เกิดการกระทำผิดกฎหมายจนมีการการหลบหนีคดีจำนวน 5 คน⁴⁸ เพื่อหนีคดีให้พ้นอายุความเป็นตัวอย่างที่สมชิกบ้านไกรไทยได้กระทำสำเร็จมาแล้ว⁴⁹ ลักษณะการหนีคดีและการวิ่งเต้นของญาติๆ เมื่อเกิดคดีในกรณีถูกจับกุม เพื่อวิ่งเต้นชำระเงินผ่อนหนักเป็นเบา อาจจะจ่ายเงินให้เจ้าหน้าที่ราชการหรือฝ่ายผู้เสียหายหรือโจรภัย การขายที่ดินเมื่อมีคดีความจึงเป็นที่นิยมปฏิบัติกันในลักษณะต้องไม่ติดคุก⁵⁰ ทั้งนี้

เป็นค่านิยมที่ปฏิบัติซึ่งตรงกับวลีที่นำไปสู่ความเชื่อกันว่า “มีไหมมีกันบ้านกำนันฉันไม่ไป” หมายถึงว่า ยินยอมทุกประการแม้กระทั่งชำระเงินแต่อย่าให้ต้องเรื่องคดีความ ในขณะที่บางบุคคลของบุคคลเหล่านี้เป็นผู้อาวุโสขึ้นได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำของบ้านและมีอำนาจมีอิทธิพลในการกำหนดทิศทางของบ้าน

สำหรับอธิบายมุขอื่นไม่ว่าจะเป็นเรื่อง “การผิดลูกเมียผู้อื่น” พบว่ามีหลายกรณีจะมาจากกรณีที่สามีต้องคดี หนีคดีหรือย้ายไปทำงานที่อื่นหรือเป็นหม้าย เป็นการปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่อดีตไม่หยุดแม้กระทั่งปัจจุบัน ตลอดจน “การเล่นการพนัน” เช่น โกงเงิน และ “ยาเสพติด” ซึ่งมีมากและกำลังแพร่ไปสู่วัยเด็ก เนื่องจากบ้านไกรไทยมีบุคคลจากภายนอกที่มาเป็นเขยร่วมมือในการปฏิบัติตามค่านิยมดั้งเดิม จึงทำให้อัตราการปฏิบัติการดังกล่าวลดลงอย่างช้าๆ ในขณะที่เดียวกันบุคคลกลุ่มเหล่านี้ก็มีบทบาทในการทำบ้านหรือชุมชนมากขึ้น ดังนั้นอธิบายมุขก็ดำรงอยู่หรือปรากฏการณ์ทั้งการบริโภคและการกระทำที่เป็นปัญหาสังคมหรือไม่เป็นไปตามธรรมชาติของคลองธรรม

จากลักษณะนี้เองบ้านไกรไทยมีข้อจำกัดศักยภาพภายในสำหรับการพัฒนา ซึ่งมีตัวบ่งชี้ทางสังคมดังที่กล่าวแล้ว ทำให้การพัฒนาจากภายนอกบ้านหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงจากทางราชการ (State Imposition) โดยมีความพยายามของหน่วยงานราชการทำโครงการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากมีพระราชดำริการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เช่น หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 44 สำนักงานพัฒนาภาค 4 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กองบัญชาการทหารสูงสุด ได้กำหนดให้เป็นพื้นที่เป้าหมายสำหรับการพัฒนาเมื่อปีงบประมาณ 2537 ด้วยการอ้างถึงการเป็นบ้านที่ยากจนและยากต่อการพัฒนา ใช้งบประมาณ 1,000,000 บาทเศษ ในการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน คือ ปรับปรุงถนนทุกสายระยะทางรวมประมาณ 12 กิโลเมตร ปรับปรุงระบบไฟฟ้า การปรับปรุงสระน้ำสาธารณะ 2 ลูกและปรับปรุงบ่อน้ำของบ้านคือบ่อปลั่ง บ่อหัวเขา รวมทั้งในปีต่อ ๆ ได้สร้างระบบประปาหมู่บ้านแต่ในที่สุดชาวบ้านไม่เคยได้ใช้น้ำเลยตั้งแต่สร้างเสร็จ⁵¹ แต่ชาวบ้านและคณะกรรมการของหมู่บ้านก็ไม่มีความกระตือรือร้นให้มีการแก้ไขหรือดำเนินการใดๆ เพื่อให้ประโยชน์จากระบบประปาที่ทางการสร้างขึ้น

แทนเดียวกับวัดไม่ได้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติตามหลักศาสนาที่เหมาะสม แต่จุดอ่อนอยู่ที่พระภิกษุ และการขาดทิศทางการพัฒนาหรือขาดการดำเนินงานบูรณะศาสนสถานให้เสร็จสมบูรณ์ เป็นต้นว่า พระภิกษุที่นี้เป็น “พ่อหลวง”⁵² ทำให้ขัดกับค่านิยมเดิมที่กล่าว

ไว้ว่า "เวทตอนแก่คนแลที่ไหน"⁵³ เช่นเดียวกันกับการมีปัญหเกี่ยวกับโลกวัชระเป็นนินทาถึงพระที่มักจะมีข่าวสัมพันธ์กับขู้สาวของอดีตเจ้าอาวาสหลายรูป⁵⁴ ในขณะที่บางรูปมีปัญหาเรื่องความประพฤติในทางลักขโมยหรือปล้นตอนสมัยหนุ่มๆ ทำให้ไม่มีพลังหรือศรัทธาเพียงพอต่อการเป็นศูนย์กลางของบ้านและนำปฏิบัติศาสนพิธี ในขณะที่แนวทางการพัฒนาวัดไม่มีทิศทางที่ชัดเจน ทั้งในการบูรณะศาสนสถานและพยายามจะสร้างศาสนสถานใหม่อยู่ตลอดเวลา มีการเริ่มสร้างแล้วปล่อยทิ้งไว้ไม่สำเร็จลงตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ทำให้มณฑลที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลองซึ่งได้ดำริสร้างไว้ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เมื่อพระอธิการประดับเป็นเจ้าอาวาสจนปัจจุบันไม่เสร็จ , การสร้างบันไดนาคทางขึ้นวัดเมื่อ พ.ศ.2514-2518⁵⁵ , อาคารกุฏิสงฆ์ต่าง ๆ รวมทั้งโบสถ์อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก สิ่งก่อสร้างต่างๆจึงถูกคิดขึ้นโดยขาดการร่วมคิดขอพุทธบริษัท แต่เป็นการคิดขึ้นตามความประสงค์ของพระภิกษุแต่ละรูปที่คิดโครงการใหม่ๆ พร้อม ๆ กับประเด็นปัญหาเรื่องโลกวัชระตามมาอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่พยายามจะทอดผ้าป่าเพื่อสร้างสิ่งก่อสร้างที่ค้างคาอยู่จึงไม่มีความก้าวหน้า ปัญหาการพัฒนาและชื่อเสียงที่มัวหมองนำไปสู่ความศรัทธา และวัดพระบาท ถูกทิ้งให้ประสบปัญหาโครงการใหญ่ ใช้เงินมาก ใช้เวลามากและศรัทธาต่ำ"⁵⁶ งานพัฒนาต่างๆ จึงชะงักมาจนปัจจุบัน

เมื่อทางวัดขาดผู้นำที่ชัดเจนในการพัฒนา ทำให้ผู้ที่จะมาเป็นคนะกรรมการวัดซึ่งมาจากบุคคลที่มีปัญหาในการยอมรับเช่นเกี่ยวกับความประพฤติในอดีต⁵⁷ ทำให้ศรัทธายิ่งตกต่ำยิ่ง ตั้งแต่ 2537 เป็นต้นมาการพัฒนาแตกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก การพัฒนาที่มาจากภายในของคณะกรรมการบางคนที่ยพยายามเปิดโครงการใหม่ เช่น ในการสร้างเมรุเผาศพแบบถาวรซึ่งพยายามหาแหล่งเงินจากบุคคลที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองและกรุงเทพฯ ซึ่งประสบความสำเร็จในการระดมอาชีพ โดยเปิดให้จองซื้อบริจาคหรือหาทุน ที่เรียกว่า "กรอกเงิน" กลุ่มที่สองมาจากบุคคลภายนอกที่ศรัทธาวัด กล่าวคือเมื่อ พ.ศ.2539 โดยการนำของ พ.อ.(พิเศษ) วิจักขณ์พันธ์ เรื่องรอง นายทหารกิจการพิเศษของกองทัพบกที่ 4 ได้สร้าง "พระพุทธรชินวัฒน์ธรรมจักรศรีวิชัย"⁵⁸ พื้นที่ทางทิศใต้ของวัดซึ่งเป็นสถานที่ทางวัดได้ใช้รุดันป่าเกลี้ยงเตียนแล้ว จึงได้พยายามได้จัดทอดผ้าป่าหาทุนสร้างมณฑลต่อเนื่องทุกๆ ปีจนปัจจุบัน การพัฒนาวัดดังกล่าวนี้เป็นการพัฒนาวัดที่พระหรือเจ้าอาวาสมีอิทธิพลต่อการเป็นผู้นำการพัฒนาต่ำหรือไม่มีบทบาท ขณะเดียวกันที่บทบาทไปอยู่กับคณะกรรมการวัดแต่ก็ติดปัญหาความศรัทธาเกี่ยวกับประวัติและโลกวัชระเกี่ยวกับการใช้เงินของวัดตลอดมา โดยที่ทั้ง 2 กลุ่ม

ต่างก็ไม่เชื่อถือศรัทธาต่อกันด้วย ส่งผลให้อุบาสกและอุบาสิกายังมีความศรัทธาต่ำลง พบได้จากจำนวนผู้ที่เข้าวัดน้อยมากทั้ง ๆ เป็นวันธรรมสวนะ 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ คงมีเฉพาะเดือนสิบที่ต้องไปทำบุญเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่น เป็นต้นว่า มีการเอาพื้นที่วัดบางส่วนไปมอบให้คนจีนนำเอาอัฐิมาทำ "ฮวงซุ้ย" เมื่อต้นศตวรรษที่ 2510 มีเพียงแห่งเดียว แต่ในทศวรรษที่ 2530 เพิ่มขึ้นไปอีก 3 แห่ง สำหรับ "ประเพณีของวัด" คือ งานประจำปีวันเพ็ญเดือน 6 ของทุกปี ไม่ได้รับการสืบทอดได้ ส่วน "ระบบนิเวศ" ของวัดที่เคยมีร่มรื่นด้วยของป่าไม้หายไป จากทั้งหมดเป็นผลมาจากขาดพระที่เป็นที่ศรัทธาของประชาชน การมีส่วนร่วมน้อย ความร่วมมือด้อย และศรัทธาของฆราวาสต่ำนั่นเอง

กระนั้นก็ดี ศาสนา นับว่าเป็นปัจจัยยึดโยงในทางนามธรรม หรืออาจจะกล่าวได้ว่า กิจการใดในหย่อมบ้านที่เป็นกิจการส่วนบุคคล ครอบครัวและกิจการส่วนรวม จะมีพลังหรือสายใยทางศาสนากำกับอยู่ทุกครั้งไป เช่นในทศวรรษ 2510 การตัดถนนในหมู่บ้าน และการขุดดินทางเดินเพื่อขึ้นวัด จะเป็นตัวอย่างของการมีพลังสังคมโดยมีศาสนาหรือพระเป็นแกนกลาง ในการเข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมหรือกระทำการใดๆ จะได้รับความร่วมมือ แต่ศรัทธาหรือมีปัญหาจะทำให้ศาสนามีบทบาทอ่อนในการนำสังคม

ตรงกันข้าม เราไม่พบกิจกรรมการรวมตัวกันดำเนินงานในเรื่องสาธารณะของบ้าน คงมีเพียงกิจกรรม เช่น งานบวช งานศพ งานแต่งงาน แต่การรวมกลุ่มในกิจกรรมทางเศรษฐกิจพบว่ามีค่อนข้างเข้มแข็ง หรือเคยมีประสบการณ์การรวมกลุ่มมาก่อน เช่น กลุ่มชาวนา เมื่อปลายทศวรรษ 2500 ส่วนในทศวรรษ 2510 การรวมกลุ่มในสหกรณ์เกษตรทองพูน ต่อมาเป็นสหกรณ์อำเภอเชียรใหญ่ การรวมกลุ่มจัดทำคอกวัวรวมเพื่อการลักขโมย แม้ที่บ้านนี้จะเคยเป็นบ้านที่มีประวัติของการมีโจรผู้ร้ายแต่พบว่าวัวของบ้านนี้ก็ถูกขโมยอยู่บ่อยครั้ง^{๑๑} อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์อันเป็นพื้นฐานของการร่วมมือ หรือรวมกลุ่ม มักจะสัมพันธ์กับความเป็นญาติ เป็นพวกพ้องที่เกี่ยวข้องกัน ดังนั้น กิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการทอดลา การไปเฒ การไปตลาด หรือไปวัด เป็นการรวมกันตามความใกล้ชิดเป็นครัวเรือนๆ ไปหรือขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของแต่ละบุคคล

บ้านเนินหนองหงส์

เป็นหอย่อมบ้านที่มีสภาพเป็นดอนหรือเนินดินสูงกลางนาข้าว⁶⁰ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 4 ,8 และบางส่วนของหมู่ที่ 8 ตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร เนินนี้ตั้งอยู่ห่างจากริมทะเล ที่บ้านเกาะเพชร ในพื้นที่หมู่ที่ 6 ประมาณ 1,500 เมตร และห่างจากคลองหัวไทร⁶¹ ประมาณ 1500 เมตร ส่วนด้านทิศใต้เป็นนาข้าวและถัดไปก็เป็นเนินหนองมน ด้านทิศเหนือเป็นนาข้าวของบ้านเนินหนองหงส์ จำนวนเนื้อที่ประมาณ 2,500 ไร่และถัดไปจะเป็นบางคนที่ ซึ่งเป็นลำบางขนาดเล็กกั้นเขตแดนอำเภอหัวไทรกับอำเภopakพนัง (ดูแผนที่บ้านเนินหนองหงส์) นางเหนียว จรจันทร์⁶² อายุ 83 ปี ได้เล่าเหตุการณ์ต่างๆแล้วคำนวณได้ว่าบ้านนี้มีอายุประมาณ 200 ปี⁶³ การเป็นหมู่บ้านที่ตั้งมานานนั้นเป็นเพราะความเหมาะสมของสภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นดอน ใกล้แหล่งน้ำ มีบางต่างๆ⁶⁴ ล้อมรอบ เนินหนองหงส์จึงใกล้ทั้งทะเลและใกล้นาข้าว จึงมีความสมบูรณ์ทั้งธัญญาหาร สวนผลไม้มะพร้าว บนเนิน ปลาในนาข้าวและปลาทะเล ที่เรียกว่า สมบูรณ์ทั้ง “ปลาบกปลาเล” นอกจากนี้เนินหนองหงส์ยังสะดวกในการคมนาคม มีเส้นทางสำหรับเดินทางสัญจรไปตามลำน้ำหรือบางและคลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังสามารถเดินทางสะดวกมากทั้งการใช้เรือในเส้นทางไปปากพนังและเส้นทางไปหัวไทรหรือสามารถเลยไปสงขลา หากเดินทางเชื่อมระหว่างบ้านเนินหนองหงส์กับบ้านเกาะเพชร ก็มีคันนาเชื่อม แต่เมื่อถึงฤดูฝนน้ำจะมากจะต้องเดินล่องน้ำ บางปีก็สูงถึงระดับสระ⁶⁵ เวลาเดินจากเนินหนองหงส์ไปโรงเรียนเกาะเพชร และไปวัดเกาะเพชรต้องลุยน้ำกันทุกปี “บนเล” นับว่าเป็นปรากฏการณ์ปกติ

การที่บ้านเนินหนองหงส์ตั้งอยู่ไม่ไกลจากทะเลนี้เองมีผลกระทบจาก“คลื่นหักหาด” เมื่อในปีใดที่มีคลื่นลมแรงจะเกิดปรากฏการณ์คลื่นขนาดใหญ่ซัดเข้าสู่ฝั่งในเดือนพฤศจิกายน – มกราคม นับเป็นปัญหาร่วมกันของประชาชนที่นี่และบ้านอื่นๆ ในบริเวณนี้ต้องประสบกับน้ำเค็มจากคลื่นเข้าสู่นาข้าวเสียหายอยู่เสมอๆ เป็นต้นว่าใน พ.ศ.2531 และ พ.ศ.2543⁶⁶ แต่ชาวบ้านแถบนั้นก็ได้พยายามช่วยเหลือตนเองและร่วมมือกันในชุมชนด้วยการขุดดินเป็นคันดินก่อกำแพงเป็นแนวกันน้ำเค็มคล้ายถนนจนในที่สุดทางราชการได้สร้างเป็นถนนสายปากพนัง-หัวไทร-ระโนด-สงขลา ในปัจจุบัน

ข้อมูลจากการสำรวจชุมชนพบว่า บ้านเนินหนองหงส์ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตการปกครองหมู่ที่ 4 และบางส่วนของหมู่ที่ 8 พบว่า ประชากรได้มีการตั้งบ้านเรือนใหม่ เมื่อมีการสร้างถนนทางหลวง รพช. สายหลาญวน-ท่าเสริม ซึ่งเป็นถนนสายใหม่ประมาณ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา แต่เดิมบ้านเรือนจะตั้งอยู่ครอบคลุมทั้งเนิน โดยเฉพาะกลาง ๆ เนิน ขอบ ๆ แต่ปัจจุบันได้ย้ายออกมาตั้งริมเนินหรือค่อยๆ ถูกรกลบไปในนาข้าวทุกๆ ปี ตามสภาพความเจริญทางการคมนาคมทางบกเมื่อทศวรรษ 2530 อันมีถนน รพช. และถนนหมู่บ้านได้ทำหน้าที่กั้นระหว่างนาทุ่งกับเนินมิให้น้ำเค็มเข้ามาด้วย และการตั้งถิ่นฐานริมถนนหรือริมเนินจะมากยิ่งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2538 เป็นต้นมา เพราะสะดวกมีถนนตัดผ่าน และใกล้บ่อกุ้ง ทำให้กลางๆเนินจึงมีแต่พื้นที่ว่างเปล่าหรือมีเฉพาะบ้านที่มีความเสียบเพราะไร้คนอยู่อาศัย เนื่องจากเขาต้องอยู่ที่ชนานาเพื่อไปเฝ้าบ่อกุ้ง

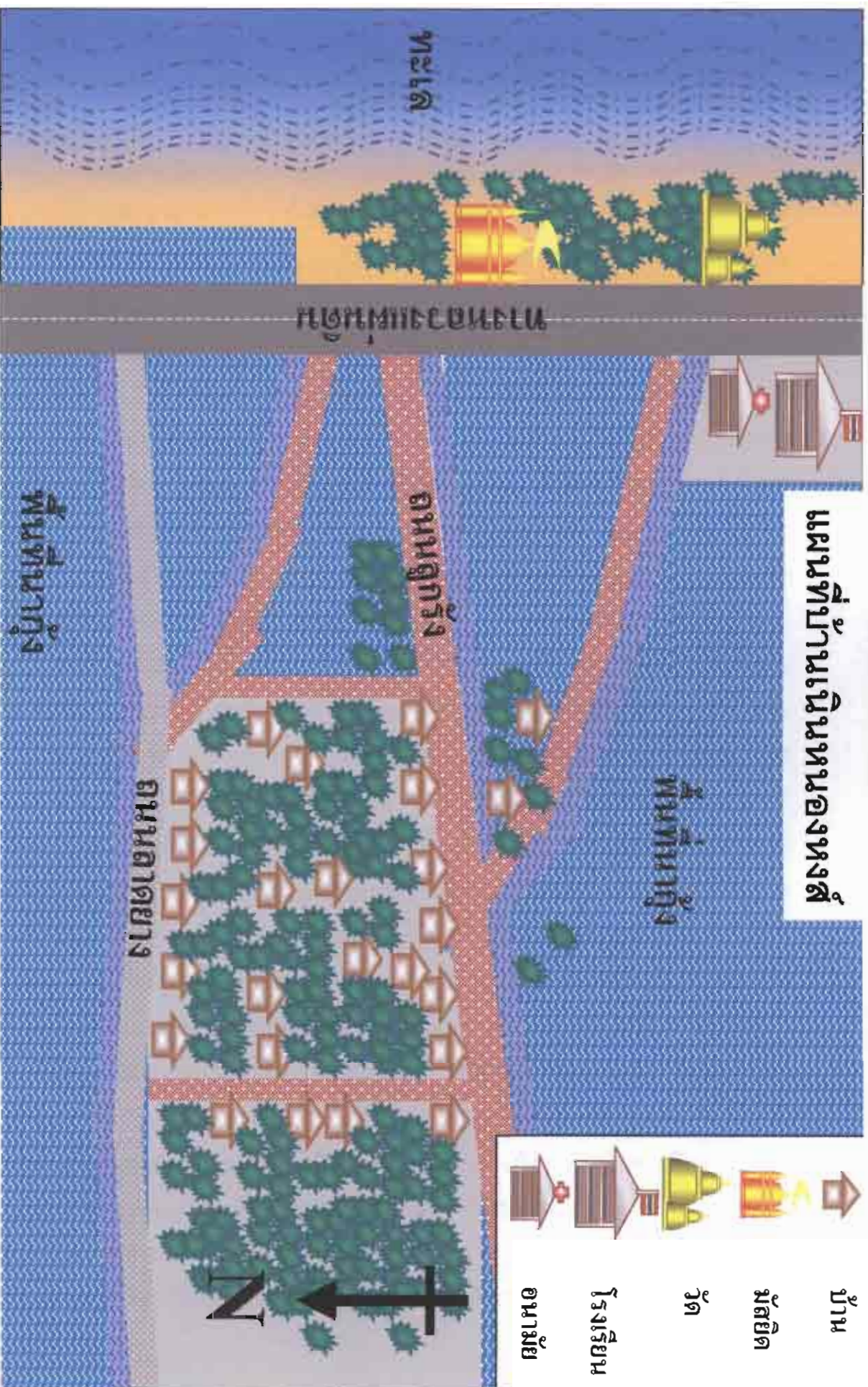
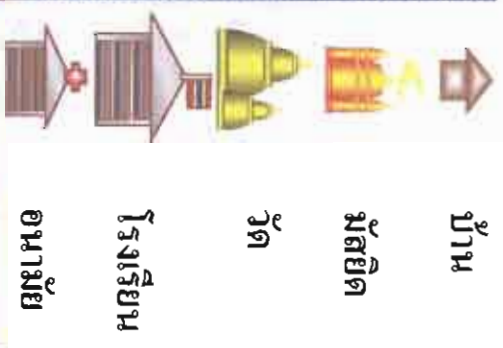
ประชากร

จากการเก็บข้อมูลครัวเรือนในเนินหนองหงส์พบประชากรที่ดำรงอยู่ที่บ้านเนินหนองหงส์ บางส่วนหนึ่งอยู่ในการปกครองของหมู่ที่ 4 และบางส่วนของหมู่ที่ 8 มี 43 ครัวเรือน ประชากร 188 คน มีนางเหนียว จรจันทร์ อายุสูงสุด 94 ปี ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 โครงสร้างประชากรบ้านเนินหนองหงส์

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
แรกเกิด-6	15	7.97
7-12	19	10.10
13-18	18	9.57
19-25	26	13.83
26-49	81	43.08
50 ขึ้นไป	29	15.42
รวม	188	100

แผนที่บ้านเนินหนองหงส์

จะพบว่าผู้มีอายุในวัยพึ่งพามีจำนวนร้อยละ 43.06 ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่กำลังศึกษาตามสถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งในโรงเรียนเกาะเพชรอำเภอหัวไทร และในตัวจังหวัด นครศรีธรรมราช อีกทั้งเป็นผู้สูงอายุรวมอยู่ในจำนวนนั้นด้วย อย่างไรก็ตามจะพบว่าประชากรที่ศึกษาบ้านเนินหนองหงส์ส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยแรงงาน ตั้งแต่อายุ 18-49 ปี ถึงร้อยละ 56.91 อีกทั้งยังมีแรงงานแฝงในวัยที่ต่ำกว่าอายุ 18 ปีและสูงกว่า 50 ปีขึ้นไปซึ่งเป็นกำลังในการทำงานในครัวเรือนได้อีก ดังนั้นเนินหนองหงส์จึงเป็นบ้านที่มีศักยภาพในด้านแรงงานในบ้านที่อยู่ในวัยที่พร้อมทำงานมากเหมาะสมกับเป็นพื้นที่เศรษฐกิจแบบตลาดเต็มรูปแบบ สำหรับความสัมพันธ์นั้นมีความเป็นญาติซึ่งประกอบไปด้วยตระกูลใหญ่ๆที่มีสมาชิกมาก ได้ตั้งชื่อให้ห้องความหมาย เป็นต้นว่า ตระกูลเกื้อเพชรแก้ว ตระกูลเพชรแก้วเพชร ตระกูลคงจันทร์ และตระกูลขุนทองจันทร์ และทุกตระกูลยังมีญาติอาศัยอยู่ในบ้านอื่นๆที่อยู่ใกล้เคียง นอกจากนี้ยังมีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยเพื่อทำนาถ้างในระยะ 10 ปี ที่ผ่านมามีจำนวน 5 ครัวเรือน

การย้ายถิ่นของคนที่นี่เนินหนองหงส์มีอยู่ตลอดตั้งแต่อดีต เพราะความใกล้เคียงกับชุมชนอันเป็นศูนย์กลางการค้าทั้งหัวไทร ปากพนัง นอกจากนี้ยังใกล้ตลาดต่าง ๆ เช่น บ้านกลาง บ้านหลุมพอ ที่สามารถเชื่อมกับบ้านต่าง ๆ ได้สะดวกด้วยการเดินทางทางเรือและมีการติดต่อค้าขายมานาน ทำให้คนที่นี่ได้เรียนหนังสือกันมากและย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานในเขตต่างๆ เช่น ครัวเรือนของเกื้อเพชรแก้ว มีบุตรธิดา จำนวน 8 คน ย้ายเกือบหมดหลังจากสำเร็จการศึกษา ยังคงมีเพียงรายเดียว คือ นายบำเพ็ญ เกื้อเพชรแก้ว ที่เรียนจบแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แต่มีฐานะร่ำรวยจากการทำนาถ้าง ส่วนพี่น้องคนอื่นๆไปรับราชการในตำแหน่งต่างๆที่ก้าวหน้า เช่นเป็นอาจารย์สถาบันราชภัฏ , ครอบครัวเพชรแก้วเพชร เป็นตระกูลของผู้ใหญ่กำพล เพชรแก้วเพชร มีสมาชิกย้ายไปดำรงตำแหน่งต่างๆ เช่น ผู้อำนวยการโรงเรียนหัวไทรเรือนประชาบาล ที่เป็นเหมือนโรงเรียนประถมศึกษาของอำเภอหัวไทร หรือตระกูลช่วยพ่วงที่ไปรับราชการตามหน่วยงานต่างๆ เป็นต้นว่ารับราชการครูที่โรงเรียนบ้านทวดเหนือ ,เป็นหน้าห้อง ดร.รุ่ง แก้วแดง เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติและเป็นผู้พิพากษาในศาลฎีกา 1 คน เช่นเดียวกับตระกูลรัตนะรัต ที่รับราชการในตำแหน่งสำคัญๆ เช่น ผู้อำนวยการกองและผู้ว่าราชการจังหวัด ส่วนตระกูลคงจันทร์ เช่นมีนายวิชาญ คงจันทร์ ไปทำธุรกิจที่หัวไทร นอกจากนี้การย้ายจากครัวเรือนที่ศึกษาพบว่ามีสูงถึง 76 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 40.42 ของประชากรที่

ตารางที่ 14 จำนวนและอาชีพที่ผู้ย้ายถิ่นออกไปจากบ้านเนินหนองหงส์

จังหวัดที่ย้ายไป	รวม	จำนวน	ร้อยละ
นครศรีธรรมราช		26	34.21
- ราชการ 2510 1	7		
2520 3			
2521 3			
- รับจ้าง 2530 4	4		
- ธุรกิจ 2540 4	6		
2530 2			
- ทำนา 2520 1	1		
- ทำนาท่ง 2510 1	5		
2530 4			
- ทำสวน 2520 1	3		
2530 2			
กรุงเทพมหานคร		29	38.15
- ราชการ 2530 4	4		
รับจ้าง 2520 3	13		
2532 10			
- ค้าขาย 2530 2	2		
- ศึกษา 2530 4	4		
- เย็บผ้า 2530 6	6		
อื่นๆ		21	27.63
- ราชการ 2520 1	3		
2530 6			
- รับจ้าง 2530 2	2		
- ค้าขาย 2520 1	4		
2530 3			
- ศึกษา 2530 2	2		
- ทำสวน 2520 2	10		
2530 8			
รวม		76	

คงมีตัวอยู่จริงในครัวเรือน ที่น่าสนใจคือเป็นการย้ายถิ่นเกิดในทศวรรษที่ 2530 เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากนาข้าวไม่สามารถทำได้อีกต่อไปการย้ายถิ่นในช่วงทศวรรษ 2510 พบว่ามี 2 คน ร้อยละ 2.63 ในช่วงทศวรรษ 2520 จำนวน 16 คน หรือร้อยละ 21.05 ในช่วงทศวรรษ 2530 จำนวน 58 คน หรือร้อยละ 76.31 ในช่วงทศวรรษหลังสุดนี้ เป็นช่วงที่การทำนาทุ่งเป็นอาชีพใหม่ไปทำลายการผลิตแบบเก่าอย่างนาข้าวอย่างสิ้นเชิง หรือกระบวนการและวิธีการผลิตเป็นปฏิภาคกัน⁶⁷ ทำให้อัตราการย้ายมากถึงร้อยละ 76.31 ในจำนวนนั้นเป็นผู้ไปรับจ้างและทำสวนถึง 32 หรือร้อยละ 42.10 ท่ามกลางระยะเวลาเดียวกันกับที่มีธุรกิจอีกพวกหนึ่งจากภายนอกย้ายเข้าไปเช่าพื้นที่ทำนาทุ่งเป็นปรากฏการณ์ที่คน 2 พวกเดินทางสวนกันที่มีเป้าหมายหรือความต้องการผลิตขัดแย้งกัน

อาชีพ

เนินหนองหงส์เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญแห่งหนึ่งของอำเภอหัวไทรที่รู้จักกันในนาม “ข้าวหัวไทร” ด้วยที่เป็นพื้นที่ลุ่มรอบๆเนินจึงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการผลิตข้าวและข้าวที่นี่ให้ผลผลิตค่อนข้างสูง นับว่าเป็นความรุ่งเรือง มีปลาน้ำจืดชุกชุม สำหรับบนเนินหนองหงส์ซึ่งเป็นดอนเป็นที่ตั้งถิ่นฐานมีมะพร้าวจำนวนมากเต็มพื้นที่เนินในปัจจุบันมีส่วนมะพร้าวประมาณ 700 ไร่ ทำให้มะพร้าวได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจและใช้บริโภคอย่างเหลือเฟือเพื่อที่รองจากข้าว ผู้ใหญ่อำพล เพชรแก้วเพชร⁶⁸ บอกว่า “บ้านเนินหนองหงส์จึงเป็นบ้านที่ตั้งอยู่อย่างเหมาะสมทั้งคมนาคมและความสมบูรณ์ทั้งอาหาร” นางดำ เพอสะแห๊ะ⁶⁹ กล่าวเชิงสรุปว่า “สมบูรณ์ทุกสิ่งทั้งข้าว ปลานา ปลาเล... นาเปรียบเหมือนหม้อข้าว ในเลเปรียบเหมือนหม้อแกง” ผู้ใหญ่อำพล เพชรแก้วเพชร บอกต่อว่า “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว มีผักมีหญ้า” และบอกต่อไปว่าคนที่นี่ไม่เคยขาดแคลน “กับข้าว” หมายถึงปลาที่ใช้ทำอาหาร เพราะในฤดูทำนามีปลาน้ำจืดชุกชุม ที่นำมาทำอาหารหรือถนอมไว้ในรูปปลาแห้ง และกะปิปลา เนื่องจากหาได้ง่ายจากนาข้าวของใครก็ได้ ส่วนพอถึงฤดูแล้งก็จะมี “ปลาเล” หมายถึงปลาจากทะเลซึ่ง “พวกบนเล” หมายถึงริมฝั่งที่บ้านเกาะเพชรออกเรือนำมาจำหน่ายแจกในราคาย่อมเยาหรือแลกกับข้าวซึ่งพวกบนเลจะไม่ค่อยมีนาทำ การแลกเปลี่ยนกันระหว่างชุมชนและบ้านหรือครัวอื่นกระทำมาแต่โบราณ

นาข้าวที่เนินหนองหงส์ที่ตั้งอยู่รอบๆ เนินเป็นแหล่งการผลิตและที่อยู่อาศัย การผลิตข้าวสร้างความสมบูรณ์ทั้งรายได้ที่สามารถส่งบุตรหลานเรียนหนังสือสูงๆ ด้วยการขายข้าวและรายได้จากมะพร้าว ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2518 ประชากรที่นี่ได้เริ่มปรับกระบวนการผลิตจากที่เคยทำนาเพียงอย่างเดียวปรับนาข้าวที่ตั้งใกล้ๆ กับเนินหรือพื้นที่นาข้าวริมบ้านโดยการ "ยกร่อง"⁷⁰ เพื่อปลูกพืช กลายมาเป็น "เกษตรยกร่อง" เพื่อปลูกพริกหรือที่เรียกว่า "ดีปลี" โดยมีนายอัน เหมทานนท์ เป็นผู้นำบอกว่า "เห็นปลูกบนร่องในสวนมะพร้าวขึ้นดีให้ผล จึงออกมาเพาะปลูกที่นาชายบ้าน" การผลิตพริกบนร่องเริ่มขยายจากไม่กี่ครัวเรือนไปหลายครัวเรือน เพราะผลผลิตพริกสามารถขายให้แม่ค้าตลาดหัวอิฐราคาดี เพิ่มรายได้ให้ครอบครัว ทำให้การปลูกขยายไปสู่พื้นที่นาข้าวที่รอบๆ เนินไปทั่ว หลังจากนั้นนายสวัสดิ์ เขียดตน ได้กลับมาจากบ้านภรรยาที่จังหวัดลำพูน ได้มาร่วมกันพัฒนาคัดเลือกพันธุ์พริกทดลองปลูกจนกลายเป็นพันธุ์ที่ดี เป็นที่นิยมของพ่อค้าแม่ค้าตลาดหัวอิฐ เพราะสีสวยเป็นแดงเงา เรียกติดปากว่า "พันธุ์แดงสวัสดิ์" ตามนามผู้พัฒนาพันธุ์ คือ นายสวัสดิ์ ทำให้พริกแดงสวัสดิ์บ้านเนินหนองหงส์เป็นที่เลื่องลือและชนะเลิศการประกวดของจังหวัดถึง 2 ปีซ้อน ในปลายทศวรรษ 2520 ในขณะนั้น พื้นที่นาข้าวริมเนินได้ขยายออกไปเพื่อปลูกพริกเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ รายได้ของบ้านเนินหนองหงส์จึงมาจากพริกเป็นหลัก เพราะผลผลิตมากทำให้แต่ละวันมีพ่อค้าแม่ค้าขับรถกระบะวิ่งมารับซื้อพริกส่งไปตลาดหัวอิฐทุกๆ วัน พริกขึ้นสูงสร้างรายได้ที่มากพอ ๆ กับข้าวนายพงศ์⁷¹ ว่า "รายได้จากการขายดีปลีอย่างต่ำประมาณปีละ 3 หมื่นบาท แถมยังขายมะพร้าวได้ 800-900 ลูกต่อเดือน" หรือนายดัด⁷² ได้บอกผลผลิตของตนเองว่า "ขายดีปลีอาทิตย์ละ 5-6 หาบ ราคา กิโลกรัมละ 30 บาท ได้ปีละประมาณ 4 หมื่น" จนมีการสรุปการปลูกพริกบนร่องกันว่า "ไม่รู้ว่าจะหว่งนาข้าวกับดีปลีอย่างไรเป็นอาชีพหลักกันแน่..." ความสำเร็จของบ้านหนองหงส์จึงเป็นตัวอย่างของบ้านที่ประสบความสำเร็จในการยกร่องที่นาปลูกผัก ในที่สุดชาวบ้านได้จัดงานฉลองกันเรียกว่า "วันพริกซุซ้อ" เชิญนายเอนก สิทธิประสาท ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชในขณะนั้นมาร่วมพิธีเปิดงาน 2 ปีซ้อน และเป็นงานที่เกษตรกรเข้าร่วมกันมากเป็นตัวอย่างงานเกษตรไร่นาสวนผสมในบ้านอื่นๆ ในลุ่มน้ำปากพนังยุคทศวรรษที่ 2530

สำหรับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง⁷³ จากนาข้าวสู่ไร่นาสวนผสมของชาวนาเนินหนองหงส์เพราะ 1) การทำนาอย่างเดียวได้รับผลตอบแทนไม่คุ้มค่า ไม่พอใช้จ่าย 2) เริ่มแรกแต่ละบ้านก็ปลูกพืชผักสวนครัวใกล้บ้าน ซึ่งที่ดินบนเนินที่เป็นที่สูงมีจำกัด ก็ขยายปลูก

ตามขอบสระน้ำบ้าง ยกทรงเล็ก ๆ ขึ้นปลูกไว้ข้าง ๆ บ้านบ้าง เมื่อเห็นว่าได้ผล ก็มีการเอาอย่างกัน แต่ยังปลูกเพื่อกินในครัวเรือนเป็นหลักเหลือกินก็มีคนมาขอซื้อ หรือนำไปขายที่ตลาดนัดบ้าง 3) พื้นที่เนินหนองหงส์เป็นที่ลุ่ม ระดับน้ำสูง และขังนาน เป็นเหตุหนึ่งทำให้ชาวบ้านต้องคิดวิธีการเพื่อจะสามารถปลูกผักสวนครัวกินได้บ้าง การยกทรงขึ้นเป็นวิธีเดียวที่ทำให้สูงขึ้นได้ 4) เมื่อเห็นว่าพอทำได้ผลก็มีคนทดลองทำอย่างจริงจัง ในเนื้อนาเดิมและปลูกพริกขึ้นใหม่ที่เห็นว่าทำรายได้ให้ครอบครัวและเหมาะกับดินด้วย โอกาสเข้าข้างเกษตรกร ราคาพริกและผลตอบแทนได้สูงกว่าการทำนา เทคนิคยกทรงจึงแพร่หลาย พริกขึ้นมาก็กลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้กับชุมชนนี้มาประมาณ 10 กว่าปี 5) ผู้บริโภคในชุมชนประมงริมฝั่งทะเลใกล้กับเนินหนองหงส์ ซึ่งเป็นชุมชนผู้บริโภคเป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านเนินหนองหงส์คิดผลิตสินค้าเกษตรสนองกลุ่มผู้บริโภคดีังกล่าวด้วย อย่างไรก็ตามสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงอันยิ่งใหญ่ที่สุดน่าจะมาจากภาวะปัญหาอุปสรรคที่บีบรัดชาวนาเนินหนองหงส์มาตลอดความเป็นมนุษย์จึงคิดดิ้นรน หาหนทางออกเพื่อการอยู่รอด

ผลจากการเปลี่ยนแปลง ประการแรก การปลูกพริกขึ้นมาก็กลายเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของชุมชนแห่งนี้ มีการยกทรงปลูกพริกขึ้นห่อครอบครัวละตั้งแต่ 1 ไร่ ถึง 10 ไร่ ประการที่สอง การทำนาลดความสำคัญลง และนับวันจะทำน้อยลงคือ ทำแค่พอกิน ที่เหลือก็ให้เช่าบ้าง หรือปล่อยให้กร้าง เป็นส่วนใหญ่ ประการที่สาม ความเสื่อมโทรมทางระบบนิเวศที่ทวีความรุนแรงขึ้นด้วยอย่างเป็นกระบวนการ คือ ปลูกพริกอย่างเดียวเป็นส่วนใหญ่ ต้องเร่งผลผลิตโดยใช้ปุ๋ยเคมีมาก ดินแน่นและเสื่อมสภาพลงเรื่อยๆ โรคและศัตรูพืชมากขึ้น ใช้ยาเคมีมากขึ้น ระบบนิเวศเสียสมดุล ประการที่สี่ ชาวนาเนินหนองหงส์มีรายได้ดีขึ้น ประการที่ห้า ไม่มีเวลาว่างเพราะต้องใช้เวลากับการดูแลแปลงผักตลอดทั้งปี ถ้าเปรียบเทียบกันการใช้เวลาทำงานในการทำนาอย่างเดียว กับการทำนาและทำเกษตรยกทรงด้วย

ความรุ่งโรจน์ของกิจการการเพาะปลูกจากที่มีนาข้าวเป็นหลักและเสริมด้วยการยกทรงปลูกผักเมื่อ พ.ศ.2518 ได้ต่อเนื่องมาแต่ทศวรรษกว่าเมื่อปลาย พ.ศ.2531 อาชีพใหม่ที่เน้นความเป็นเกษตรอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกเริ่มเข้ามาในตำบลเกาะเพชร เมื่อประชาชนบางส่วนของบ้านเกาะเพชรในพื้นที่หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 ได้ทดลองทำนาทุ้งจำนวน 13 ราย เป็นการเลียนแบบการเลี้ยงกุ้งที่กำลังเติบโตแถบอำวนครศรีธรรมราช โดยนายประเสริฐ เพชรแก้วเพชร เป็นผู้บุกเบิกรายแรกๆ ได้เล่าว่า ได้ทดลองทำบ่อซีเมนต์ขนาดเล็กๆ บนดินริมทะเล เพื่อ

เลี้ยงกุ้ง ปรากฏว่าได้ผลคือ กุ้งเติบโตและขายได้ราคาดี เหมือนๆ กับเพื่อนคนอื่น ๆ ประกอบกับปีนั้นกุ้งราคาดีด้วย จึงได้กำไรอย่างงาม ส่งผลให้บุคคลอื่นๆ ในบ้านเกาะเพชร สนใจแล้วเริ่มหันมาขยายการเลี้ยงกุ้งมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ใน พ.ศ.2533 (ดังตารางที่ 16) ได้เพิ่มจำนวนผู้เลี้ยงกุ้ง ลักษณะบ่อ จากเดิมเลี้ยงบ่อซีเมนต์และขนาดเล็กได้ถูกขยายเป็นบ่อดินซึ่งปรับมาจากนาข้าวที่อยู่ใกล้ทะเลตามแนวทางหลวงแผ่นดิน เพราะสะดวกกับการตั้งเครื่องสูบน้ำเค็มจากทะเลมาสูบบ่อกุ้ง ส่วนขนาดบ่อขนาดใหญ่ขึ้น และที่สำคัญคือจำนวนบ่อขยายจำนวนมากขึ้นนำไปสู่ปัญหาการทำนากุ้งกับนาข้าว เพราะ “กระบวนการผลิต ปัจจัยการผลิตที่ค่อนข้างปฏิพากษ์กันอย่างสิ้นเชิง” หรือ “การผลิตแบบใหม่ทำลายการผลิตแบบเก่า” อย่างชัดเจน กล่าวคือ น้ำเค็มน้ำเสียจากบ่อกุ้งมีทั้งรั่วซึมและแอบถ่ายน้ำเค็มซึ่งต้องหมุนเวียนเปลี่ยนถ่ายออกจากบ่อกุ้งตลอดเวลา แต่ทุกบ่อกุ้งไม่ได้เตรียมการสร้างบ่อน้ำเสียไว้ทำให้ปัญหาไม่มีแหล่งรองรับหรือแหล่งระบายน้ำเสีย สุดท้ายก็ คือถ่ายน้ำเค็มจากบ่อกุ้งลงคูริมนถนน ลำน้ำสาธารณะของชุมชน ขณะเดียวกับที่ที่ปลายปี 2532 ฝนตกหนัก คลื่นแรงหักหาดพื้นที่บางจุด ทำให้น้ำเค็มในคูคลองสาธารณะแล้วนั้นผสมกับน้ำฝนและน้ำเค็มจากคลื่นซัดเข้ามาใหม่ ไหลบ่าเข้าท่วมนาข้าวของเนินหนองหงส์และบ้านอื่นๆ น้ำเค็มได้สร้างความเสียหายให้แก่ต้นข้าวที่กำลังตั้งท้องให้ค่อย ๆ เจาตายในที่สุด ตั้งแต่ปีฤดูกาลผลิต 2532 เป็นต้นมา พร้อม ๆ กับบ่อกุ้งที่เติบโตและรุ่งเรืองขึ้นลงตามสภาพราคาและต้นทุนอาหารกุ้ง ในขณะที่ปริมาณน้ำเค็มจากบ่อกุ้ง ถูกปล่อยออกสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือนาข้าวที่ถูกปล่อยทิ้งไว้ และค่อย ๆ ซึมเข้าสู่แปลงผักที่ยกร่องให้หยุดการทำกรปลูกพริกลงอย่างสิ้นเชิงด้วย”

ประชาชนในเนินหนองหงส์ ได้รวมตัวกันเรียกร้องต่อทางราชการ จนมีการสำรวจข้อมูลผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำของอำเภอหัวไทร⁵ จำนวน 1,014 ราย พื้นที่เสียหาย 14,933.75 ไร่ คิดเป็นเงิน 17,920,500 บาท โดยคำนวณจากไร่ละ 1,200 บาท เป็นราษฎรหมู่ที่ 4 จำนวน 108 ราย และพื้นที่เสียหาย 1,862 ไร่ มูลค่าเสียหาย 2,212,800 บาท ต่อ 1 ปี และความเสียหายนี้ไม่สามารถทำการผลิตการเพาะปลูกข้าวและผัก หากนับรวมถึงปีปัจจุบัน (10 ปี) มูลค่าเสียโอกาสจากการคำนวณตัวเลขดังกล่าวประมาณ 22,128,000 บาท เพราะทั้งนาข้าวและไร่สวนผสมหยุดการผลิตอย่างสิ้นเชิงตั้งแต่นั้นมา

แท้จริงแล้วจากคำบอกเล่าของชาวบ้านเนินหนองหงส์นั้น ปรากฏการณ์น้ำเค็มนี้เกิดท่ามกลางระยะเวลาที่เขากำลังมีความพอใจกับการผลิตข้าวและปลูกผักยกทรง มีรายได้

เพียงพอในครัวเรือนเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนของลูก เมื่อเกิดน้ำเค็มเมื่อ พ.ศ.2533 เขาได้รวมกลุ่มต่อต้านและต่อสู้กับน้ำเค็มอย่างต่อเนื่องจนต้องยอมแพ้ในที่สุด เช่น นายสวาสดี เอียดตน ได้รวบรวมพรรคพวกที่มีพื้นที่ติดกันจำนวน 500 ไร่ ริมเนินหนองหงส์ ได้รวมกลุ่มกันเป็นสมาชิก จำนวน 37 ราย เพื่อเสนอโครงการสร้างคันดินกั้นน้ำเค็ม ระยะทาง 3,000 เมตร ด้วยความหวังว่าจะรักษาพื้นที่เนินให้เป็นแหล่งปลูกผักอย่างเช่นที่เคยรุ่งโรจน์ โดยที่นายสวาสดี เอียดตน ได้เป็นเกษตรกรตัวอย่างที่ปฏิสัมพันธ์กับองค์การพัฒนาเอกชนภาคใต้ จึงได้ช่วยเหลือในการเสนอโครงการของงบประมาณ 250,000 บาท จากสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (Local Development Institution = LDI)⁷⁶ และประสานขอการช่วยเหลือเครื่องจักรกลไปท้องที่การบริหารส่วนจังหวัด แต่ก็ไม่สามารถจะตัดทอนกระแสน้ำเค็มที่เพิ่มมากขึ้นตามอัตราความเติบโตของการส่งออกและอัตราความพอใจการผลิตกุ้ง นอกจากนี้ประชาชนในเนินหนองหงส์ยังหาได้ลดละไม่ ยังได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มกับบุคคลในบ้านและนอกบ้านเพื่อเรียกร้องทั้งยื่นหนังสือส่งจดหมายร้องทุกข์ต่อรัฐบาล การเดินทางไปที่แจ้งต่อนายกรัฐมนตรีและแม่ทัพภาคที่ 4 ผู้ว่าราชการจังหวัดและบุคคลต่าง ๆ เพื่อขอให้ช่วยเหลือหลายครั้ง” โดยมีผู้นำได้แก่ นายอำพล เพชรแก้วเพชร นายสวาสดี เอียดตน นายสมบุญ ทองปอง เป็นต้น แต่ก็เช่นเดียวกันคือ มีการแก้ไขปัญหาลักษณะหน้าของราชการหลายครั้ง หลายรูปแบบ ผลก็คือ ประชาชนไม่อาจจะทำนาได้ต่อไป ส่งผลหลายประการ เป็นต้นว่า ประการแรก พื้นที่นาข้าวเสียหายซึ่งไม่อาจจะทำนาได้อีกต่อไป 1,802 ไร่ เกษตรกร 110 ครัวเรือนใน พ.ศ.2533 ปัจจุบันไม่สามารถผลิตข้าวได้เลยทั้ง 2,387 ไร่ ประการที่สอง ขาดแคลนน้ำจืดในการอุปโภคบริโภคที่ใช้ในครัวเรือนและน้ำดื่มอย่างรุนแรงและต่อเนื่อง น้ำจืดจึงต้องซื้อในปัจจุบันราคาน้ำสำหรับดื่มราคากระถังละ 300 บาท น้ำสำหรับอาบและใช้ในครัวเรือนราคากระถังละ 150 บาท ประการที่สามเกิดความขัดแย้งทางสังคม (Social conflicts) ระหว่างกลุ่มอาชีพขึ้นมา มีการฟ้องร้องจับกุมผู้ที่ปล่อยน้ำเค็มลงสู่นาข้าว ประการที่สี่ มีการย้ายถิ่นออกไปทำงานหรือหางานทำ ร้อยละ 30.85 ของประชากรที่ยังอาศัยอยู่จริงในครัวเรือน เช่น กรณีนายสวาสดี เอียดตน เมื่อรู้สึกว่าการดำเนินการแก้ไขให้กับครอบครัวและชุมชนไม่ได้ผล ก็ได้ย้ายครอบครัวออกไปอยู่ที่จังหวัดลำพูน และย้ายกลับมาเฝ้าแปลงทำไร่สวนผสมและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์เลี้ยงครอบครัวที่บ้านดอนแค ตำบลทรายขาว โดยทิ้งที่ดินให้น้ำเค็มปกคลุมอยู่ที่เนินหนองหงส์หรือย้ายไปเฝ้าผ้าที่กรุงเทพมหานคร แม้กระทั่งย้ายไปทำสวนในพื้นที่ต่าง ๆ⁷⁸

อย่างไรก็ตามการปรับตัวประการสำคัญของประชาชนเนินหนองหงส์ เพื่อเอาตัว
เองและครัวเรือนให้รอดในกระแสการผลิตกุ้งตามนโยบายและทิศทางของรัฐบาลไทย คือ การ
อยู่ในสังคมการเลี้ยงกุ้งเสีย ชาวบ้านเนินหนองหงส์ได้ใช้ 2 วิธีการ คือ

ประการแรก พยายามหาทุน หาโอกาสในการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เจกเช่น นักธุรกิจ
นากุ้ง อื่นๆ หรือปรับตัวให้เป็นไปตามกระแสหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังปี 2533 เป็นต้นมา

ตารางที่ 15 แสดงตัวอย่างสภาพหนี้สินในปัจจุบัน

รายชื่อ	จำนวนหนี้ สิน(บาท)	แหล่งกู้ยืม	สาเหตุ	หมายเหตุ
1.นายเอื้อ ขุนทองจันทร์	*	ธนาคาร ธกส.	ลงทุนทำนากุ้ง	เอาที่ดินไปจำนอง 26 ไร่
2.นายแหว บัญทองไหม	*	ธนาคาร ธกส.	ลงทุนทำนากุ้ง	*
3.นางนุ่น บุญสะอาด	100,000	ธนาคาร ธกส.	ทำบ้าน	เริ่มเป็นหนี้ช่วงปี 2531
4.นางจุปิ่น แก้วเสริม	80,000	นางประภา	ลงทุนทำนากุ้ง	ดอกเบี้ยร้อยละ 5บาท/เดือน
5.นายสงวน ขุนทองจันทร์	100,000	ธนาคาร ธกส.	ลงทุนทำนากุ้ง	*
6.นายอิน ศรีอินทร์	300,000	ธนาคาร ธกส.	ลงทุนทำนากุ้ง	*
7.นางแก้ว วัฒนทรัพย์	*	ธนาคาร ธกส.	ทำนา กุ้ง	*
8.นางวิภาดา บุญทอง	*	ธนาคาร ธกส. และนางประภา	ทำนา กุ้ง	ธนาคารดอกเบี้ยร้อยละ 1บาท/ เดือน นางประภาร้อยละ 5บาท/ เดือน
9.นายเจริญ ขำเกิด	30,000	ธนาคาร ธกส.	นำไปสร้างบ้าน	ปัจจุบันทางธนาคารไม่ให้กู้โดย ถือว่าขาดเงินไป
10.นายอำนาจ สุขศรีแก้ว	200,000	ธนาคาร ธกส.	ขาดทุนจากการ ทำนา กุ้ง	*
11.นางอำไพ นวลแก้ว	30,000	ญาติพี่น้อง	ลงทุนทำนา กุ้ง	ไม่มีเงินไป
12.นายประคอง ขาวแข่ง	100,000	จิม บ้านริมเล	ลงทุนทำนา กุ้ง	*
13.นายถวิล มีชัย	*	ธนาคาร ธกส.	ลงทุนทำนา กุ้ง	*
14.นายเจริญ มีเสน	400,000	ธนาคาร ธกส. และญาติ		ดอกเบี้ยร้อยละ 10 บาท/ปี

หมายเหตุ * ไม่ทราบข้อมูล

เป็นแนวทางที่เกษตรกร "ต้องหันมาเลี้ยงกุ้งตามสภาพบังคับ" ^๙ หรือ "เลี้ยงกุ้ง เพราะพวกบน เลปล่อยน้ำเค็มลงมา"^{๑๐} การเลี้ยงกุ้งตามลักษณะนี้มีให้สามารถปฏิบัติได้ทั่วครัวเรือน เพราะมี ข้อจำกัดเรื่องเงินทุนที่นำมาลงทุน ซึ่งนำไปสู่หนี้สินมากมาย (ดูตาราง 14) และข้อจำกัดเรื่อง ไม่มีที่ดินหรือที่นาจะนำมาทำบ่อกุ้งหรือมีแต่ไม่เหมาะสมเพราะตั้งอยู่ไกลจากแหล่งน้ำเค็ม ไกลเส้นทางคมนาคมยากแก่การขนส่งน้ำมัน เครื่องจักรและอาหารกุ้ง ดังนั้นผู้ที่พยายามปรับ การผลิตของตนเองจึงต้องเช่าที่ดินเพื่อทำนากุ้ง ไร่ละ 5,000 บาท ต่อปี อย่างไรก็ตาม การเลี้ยง กุ้งของเกษตรกรเนินหนองหงส์จะประหยัดต้นทุนในการดูดน้ำเค็มเข้านากุ้ง เพราะไม่ต้องลง ทุนขุดเจาะถนนหรือลงทุนต่อท่อน้ำดูดน้ำเค็มจากทะเล เพราะการเลี้ยงกุ้งของทุกบ่อหรือทุก รายของเนินหนองหงส์ ได้ดูดเอาน้ำเค็มที่ถูกปล่อยลงคลองและคูน้ำของหมู่บ้านซึ่งไหลมาตาม คูน้ำริมถนนทางหลวง รพช. สายหลาญวน-ท่าเสริม แล้วดูดเข้าสู่บ่อของเหล่านากุ้งที่เนิน หนองหงส์ นายอำพน เพชรแก้วเพชร บอกว่า "โหมเราเลี้ยงกุ้งจากน้ำเพื่อน" เพราะระยะทาง ไกลจากทะเลและไม่มีเงินทุนต่อท่อน้ำเค็มจากทะเลโดยตรง จึงเลี้ยงดูดน้ำเค็มข้างๆ คู ถนน สาธารณะ แต่ก็ให้ผลผลิตไม่แพ้บ่อกุ้งที่ดูดน้ำจากทะเลโดยตรง "เพื่อนได้ เราก็ได้ เพื่อนตาย เราก็ตาย" เป็นคำกล่าวของนายอัน ศรีอินทร์ หมายความว่า น้ำเสียหรือน้ำเค็มที่ถูกปล่อยทิ้ง เรี่ยราด หากผู้อื่นเลี้ยงได้กำไร ก็ต้องได้กำไรเหมือนกัน และกระบวนการเลี้ยงแบบนี้ คือขอ เพียงให้มีน้ำเค็มเท่านั้น ก็สามารถเลี้ยงกันได้ กระบวนการเข้าสู่อาชีพใหม่นี้ จึงมีอยู่ตลอดเวลา บางก็เข้า บ้างก็ออก หรือย้ายตามกำไรขาดทุน และราคากุ้งหรือราคาอาหาร

ประการที่สอง ปรับตัวโดยเข้าไปขายแรงงานในกิจการนากุ้งกุลาดำ เช่น การรับ จ้างเลี้ยงกุ้ง เฝ้าบ่อกุ้ง คัดแยกกุ้งและจับกุ้ง นับค่าเป็นการฝังตัวเข้าไปในธุรกิจบ่อกุ้ง ซึ่งมีอยู่ มาก ดังตารางที่ 16 ซึ่งก็สามารถสร้างรายได้อย่างงามเช่นเดียวกัน นางปัทมา นะมน อยู่ใน ครอบครัว 2 คน บอกว่า รับจ้างคัดแยกกุ้งกับแพรับซื้อได้วันละ 180 บาท ไม่เป็นหนี้ ดีกว่า เมื่อก่อนตอนรับจ้างเลี้ยงกุ้งจ้างเดือนละ 5,000 บาท ไม่ได้อะไร และต้องรับผิดชอบสูง

ตารางที่ 16 การปรับตัวเข้าสู่อาชีพนาุ้งของบ้านเนินหนองหงส์

วิธีการในอาชีพบ่อกุ้ง		ลักษณะเจ้าของบ่อกุ้ง	
		ที่ดินของตนเอง	ที่ดินเช่า
การทำนาุ้ง	2532	1	1
	2533	3	1
	2534	2	1
	2535	4	1
	2536	3	1
	2537	5	2
	2538	2	2
	2539	2	
	2540	-	
รับจ้างในธุรกิจกุ้ง-คัดแยกกุ้ง		2	
เลี้ยง, ฝึบบ่อกุ้ง		5	

ประการที่สาม ทำธุรกิจกับกิจการกุ้ง เช่น ให้เช่าที่ดินทำนาุ้ง การเป็นช่างซ่อมเครื่องยนต์ การขายอาหาร น้ำมัน เป็นต้น ซึ่งจะไม่เสี่ยง “คนแก่ไม่ชอบ ให้วัยรุ่นเขาชอบเสี่ยง เราให้เช่าที่ดิน เพราะอยู่ติดคูน้ำ เอนน้อย ๆ พอ” นายประสิทธิ์ คงช่วย ซึ่งได้ให้เช่าที่ดินทำบ่อกุ้ง 10 ไร่ ได้ค่าเช่าปีละ 50,000 บาท ส่งเสียลูก 5 คน เรียนได้อย่างสบาย ๆ นายอำนาจ สุขศรีแก้ว เป็นทั้งผู้เลี้ยงและให้เช่าที่ดินทำบ่อกุ้ง นายอำพล เพชรแก้วเพชร นายแผ้ว หนูจูด ได้ค่าเช่าปีละ 10,000 บาท การเข้าสู่อาชีพทำนาุ้ง และธุรกิจที่ต่อเนื่องอื่น ๆ จึงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยสภาพบังคับแต่ก็ให้ผลผลิตและตอบแทนจนเป็นที่พอใจ” ผู้ที่รวมกลุ่มคัดค้านหรือต่อสู้เมื่อ พ.ศ.2533 -2535 ต่างก็หยุดเคลื่อนไหวกันหมดทุกคนแล้ว ผู้ใหญ่อำพล เพชรแก้วเพชรและคณะผู้ทำการคัดค้าน วันนี้เป็นทั้งเจ้าของบ่อกุ้งและให้เช่าบ่อกุ้ง เพราะรายได้ที่เข้ามา ดังคำกล่าวที่ว่า “เราต้องทำ ไม่เช่นนั้นไม่รู้จะให้ลูกกินอะไร” หรือ “ถึงเสี่ยงก็รวย”

นายจบ คงจันทร์ กล่าว ความรวยจึงเป็นสิ่งสำคัญ คนเนินหนองหงส์ ได้เงินฝากไม่เหมือนกับทำนา ดังตารางที่ 17 และบ้านที่สร้างขึ้นใหม่หรือปรับปรุงใหม่ถึง 11 หลัง หรือร้อยละ 25.58 ของข้อมูลครัวเรือนทั้งหมด⁸² ก็สร้างมาจากรายได้กึ่งกลางต่ำทั้งสิ้น

ตารางที่ 17 ตัวอย่างครัวเรือนที่มีเงินฝากจากการทำนา

ชื่อ	จำนวน(บาท)	แห่งรายได้
นางวันเพ็ญ สะอาด	150,000	ทำบ่อกึ่งมา 3 ปี
นางลำยวน ไชหุ่	200,000	ทำบ่อกึ่งมา 8 ปี
นางจรรย์ สีนัย	200,000	ทำบ่อกึ่งมา 7 ปี
นางอารีย์ หยุ่คงแก้ว	60,000	ทำบ่อกึ่งมา 3 ปี
นายประคอง ขาวเซ่ง	200,000	ทำบ่อกึ่งมา 8 ปี
นายอำไพ นวลแก้ว	60,000	รับจ้างเฝ้าไร่คัก
นางระนอง รัตนพันธ์	100,000	ทำบ่อกึ่งมา 8 ปี
นายอำพล เพชรแก้วเพชร	300,000	ทำบ่อกึ่งมา 6 ปี

ส่วนครัวเรือนหรือบางคนก็ไม่ได้เข้าสู่อาชีพนาทำตามกระแสหลัก และยังคงอยู่ตามสภาพเดิม จำนวน 6 ราย เช่น นายเงียม ขำเกิด อายุ 67 ปี ที่เลี้ยงไก่เป็นหลักและเก็บอวนจ้าง นวลละ 20 บาท วันหนึ่ง ๆ ได้ 1 หัว พออยู่ได้แต่ยังคงเป็นหนี้ 30,000 บาท เพราะสร้างบ้านใหม่ เมื่อ พ.ศ.2538 ในราคา 150,000 บาท , นายจีบ เพชรแก้วเพชร ที่ยังคงทำอาชีพในการหารายได้ เช่น รับจ้างทั่ว ๆ ไป เช่น สอยมะพร้าว ขายของที่บ้าน และลูกทำงานกับเลี้ยงกุ้งจ้างและบริษัทเกี่ยวกับธุรกิจกุ้ง นางวรรณ เพชรสงค์ นางแดง แซ่เฮง ที่เช่าที่ดินมะพร้าว บนเนิน 15 ไร่ ราคา 10,000 บาท เพื่อทำมะพร้าวตากแห้ง นางจำปี รัตนพันธ์ และนายเอื้อ ขุนทองจันทร์ ก็ไม่ทำนาทำ แต่มีสมาชิกในบ้านรับราชการ แต่เขาก็ไปมาหาสู่และอยู่ในสังคมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้เป็นอย่างดี

ลักษณะสังคม

สังคมบ้านเนินหนองหงส์ เป็นสังคมชาวนาในระบบตลาดการค้าข้าว ผลของระบบนี้และรายได้จากการผลิตข้าวเพื่อขายและบริโภค นำไปสู่การเข้ารับการศึกษาหรือศึกษาต่อกันมาก การศึกษาเล่าเรียนจึงเป็นเหมือนความสำเร็จและเป็นคุณสมบัติของบุคคลในระบบสังคมแบบนี้ คนที่เนินหนองหงส์จึงเป็นผู้ที่รักในการเรียนกันมากมาแต่อดีต มีตัวอย่างบุคคลที่ประสบความสำเร็จที่สะท้อนถึงพลังของระบบการผลิตแบบเดิมเช่นครอบครัวนายอภัย รัตนรัต ผู้อำนวยการกองการเจ้าหน้าที่ สำนักงานเลขาธิการสภาสถาบันราชภัฏ⁸³ แล้วเข้าสู่ความสำเร็จในหน้าที่การงานดังกล่าว ครอบครัวเกื้อเพชรแก้ว อาจารย์พันธ์ทิพย์ เกื้อเพชรแก้ว อาจารย์สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทจากประเทศฟิลิปปินส์ มีพี่น้อง 8 คน สำเร็จการศึกษาตั้งแต่ปริญญาตรีและปริญญาโท 7 คน มีตำแหน่งหน้าที่การงาน ส่วนคนที่ไม่เรียนนายบำเพ็ญ เกื้อเพชรแก้ว เพราะไม่อยากออกจากบ้าน แต่ปัจจุบันเป็นผู้มีฐานะร่ำรวยที่สุดในครัวรั้วนี้ เพราะได้เข้าสู่การผลิตในการทำนาทุ้งหรือครอบครัวนางสาวสมใจ นาวนัง ที่สำเร็จการศึกษามีการงานทำ มีน้องชายสำเร็จการศึกษาได้เป็นผู้พิพากษาในศาลฎีกา แท้จริงแล้วก่อนหน้านั้นมีบุคคลที่มีชื่อเสียงที่เนินหนองหงส์ ซึ่งเป็นผู้ที่เรียนและมีบทบาทในสังคมการเมืองไทยพอสมควร คือ นายชาญ แก้วชูใส ที่ผู้คนที่นี่ต่างกล่าวถึงในการเป็นทนายความและเป็นนักต่อสู้ทางการเมือง

การอยู่ในสังคมเกษตรในลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นหย่อมตามที่ดอน ทำให้คนเนินหนองหงส์มีความผูกพันในลักษณะญาติกันมาก ในขณะที่วิถีชีวิตที่ต้องมีกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติร่วมกันตามลักษณะพื้นฐานของปัญหาหรือความต้องการที่ร่วมกัน (Issue and Problem base) เนื่องจากการที่บ้านไม่มีวัด ไม่มีโรงเรียน ทำให้บุตรหลานต้องเดินทางไป-กลับ พร้อมๆกัน หรือไปวัดรวมกันหรือเดินทางไปตลาดต้องไปคันนาเดียวกันในยามหัวรุ่ง หรือนั่งเรือลำเดียวกันในฤดูฝน กิจกรรมสัมพันธ์ที่ต้องร่วมกันแก้ไขปัญหาน้ำเค็มกัดกัดมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ เหล่านี้เป็นเหมือนกลไกทางสังคมที่ให้แก่คนเนินหนองหงส์ มีความผูกพันและกลมเกลียวกัน นอกจากนี้ยังต้องสัมพันธ์กับชุมชนอื่น เช่น บ้านเกาะเพชร ในลักษณะการแลกเปลี่ยนข้าวกับปลาทะเล การซื้อขายข้าว ที่เนินหนองหงส์ต้องขายข้าวแก่ โกลิ้ม และป่าเจียบนทะเลที่เกาะเพชร และการมีญาติ หรือหัวไทร ปากพนัง

ตัวอย่าง ความผูกพันดังกล่าวได้รวมตัวกันอย่างแข็งขันเมื่อ 2518 ที่ได้พยายามปรับปรุงการผลิต จากเก็บข้าวเพียงอย่างเดียวมาเป็นการยก่องเพื่อปลูกพริก นำไปสู่ความสำเร็จและสร้างความมั่งคั่งให้แก่ครัวเรือนและชุมชน ความพยายามรวมกลุ่มกันเพื่อต่อสู้กับน้ำเค็มในรูปแบบการคิดค้นโครงการแล้วไปขอความช่วยเหลือจากองค์การรัฐและองค์การพัฒนาเอกชน หรือการเรียกร้องต่างๆ ให้มีการแก้ไขน้ำเค็มนั้นเป็นการดิ้นรนในรูปของกลุ่มนี้มีพลังอันมีพื้นฐานจากการอยู่ร่วมกัน และเมื่อมีปัญหา ก็จะเลือกวิธีการแก้ไขปัญหานั้นด้วยวิธีการที่ไม่รุนแรงกับเจ้าของบ่อทุ่งที่เป็นเหตุของน้ำเสีย เมื่อ พ.ศ.2532-2533 แต่กลับใช้กฎหมายการแจ้งความเพื่อจับกุม เปรียบเทียบปรับหรือฟ้องร้องศาล นับว่าเป็นความสำคัญของการดำรงอยู่อย่างมีความเป็นชุมชน เช่นเดียวกัน เมื่อมีความพยายามร่วมกันโดยธรรมชาติ ในกระบวนการปรับตัวของครัวเรือนและบุคคลเข้าสู่อาชีพนาทุ่งอย่างน่าสนใจ การกู้ยืมเงินลงทุน การหยิบยืมเครื่องมือ และการเรียนรู้ถ่ายทอดการเลี้ยงกุ้ง แม้กระทั่งความจำเป็นทางสังคม ที่บางครั้งมิใช่หวังเพียงค่าเช่าที่นาทุ่ง เพียงแต่แบ่งๆกันทำนาทุ่งด้วยการเพื่อนบ้านที่มีที่นาไกลคูน้ำไกลถนนเช่าที่นาเพื่อมาทำบ่อทุ่ง และการไม่เก็บค่าเช่าเมื่อเพื่อนบ้านที่ขาดทุนหรือทำนาทุ่งล้มเหลวในแต่ละครั้งของการเลี้ยง อย่างกรณีนางแฉ่ว หนูจูด ที่ไม่ได้ค่าเช่าเพราะผู้เช่าขาดทุนหรือบุคคลอื่นๆ หากเพื่อนบ้านมาเช่าที่บ่อทุ่งเกิดขาดทุน ก็ต้องขาดรายได้ค่าเช่าไปด้วย เหล่านี้เป็นการดำรงอยู่ในระบบการผลิตแบบทุนนิยมแต่สามารถพบเห็นการเกื้อกูลกันอันมีพื้นฐานมาจากสังคมทั้งสิ้น หรือแม้จะเป็นบรรยายกาศแบบตลาดเต็มที่แต่ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมยังคงมีอยู่ กระนั้นก็ดี ลักษณะการดำเนินชีวิต และประเด็นทางสังคมในเนินหนองหงส์เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย เป็นต้นว่า

ประการแรก “บ้านที่อยู่อาศัย” ไม่ได้เป็นที่พักอีกต่อไป แต่ “ขนานาทุ่ง” เป็นแหล่งพักพิงที่ชาวบ้านที่นี่ใช้เวลาอยู่อาศัยที่ขนานาอยู่ตลอดเวลา “ชีวิตที่ขนานา” เป็นบ้านที่มีบทบาทมากกว่าบ้านจริง เพราะการเลี้ยงกุ้งต้องให้ความสำคัญด้วยการเฝ้าดูแลและระมัดระวังการถูกลักขโมยทอดแหจากผู้ประมงที่ร้ายที่มีตลอดเวลาหากเจ้าของบ่อทุ่งประมาท “ขนานา” จึงเป็นที่นอนที่กินหรือครัวและสถานที่รับแขก จากการสังเกตพบว่า บ้านในเนินหนองหงส์จึงว่างเปล่า และขนานาริมเนินหรือปัจจุบันมีถนน รพช. และถนนที่ขุดขึ้นกลับคึกคัก ทั้งผู้คนไปมาหาสู่ นั่งคุยเสียงเครื่องตีน้ำที่ดังแข่งขันกันอย่างไม่มีเวลาหยุด มีอาหารว่าง เช่น กาแฟและใบกระท่อมเป็นเครื่องต้อนรับแขกแทนหมากพลูอย่างในอดีต ยามเวลาว่างจากบ่อทุ่ง ทั้งการ

ตรวจสภาพน้ำและให้อาหารตามตารางเวลาอย่างเคร่งครัด เขาจะไปไหนกันไม่ได้หากไม่มีคนในครอบครัวมาดูลูก ส่วนกิจกรรมยามว่าง พบว่า บริเวณขนานากุ้ง มีการเลี้ยงไก่ชน คอกไก่ชน ตั้งเรียงรายและไก่ชนจึงเป็นเหมือนการเปลี่ยนอริยาบถจากกุ้ง

ประการที่สอง วิถีชีวิตทางธุรกิจ ซึ่งต้องเอาจริงเอาจังและให้ความสนใจมากทั้งการทุ่มเทเวลา จำนวนเงินลงทุนสูง และเสี่ยงต่อการที่กุ้งตายหรือไม่เจริญเติบโต ดังนั้นในการปฏิบัติต่อกุ้งต้องเคร่งครัดอย่างมาก นายอานนท์ เขียวเสน บอกถึงความสำคัญของกุ้งว่า "ถึงเวลากุ้งกินอาหารต้องได้กิน แต่ลูกปล่อยให้หากินเอง" หรือ นายแว บุญทองใหม่ สะท้อนออกมาให้เห็นถึงความสำคัญของกุ้งว่า "เมื่อยอดก็ไม่พริ้ว แต่กุ้งอดไม่ได้ จีบหายแม่น" เนื่องจากต้องลงทุนสูง และเสี่ยงต่อการตายหรืออาการ "หัวลอย" หรือเป็นโรคที่เรียกว่า "สีแยกไฟแดง" หมายถึง หัวกุ้งสีเขียว สีเหลือง สีแดง ที่ต้องสังเกต ตลอดเวลาหากพบก็จะต้องตามหมอหรือให้ยาปฏิชีวนะและปริมาณอาหารที่ต้องเพิ่มลดตามประสบการณ์และการเรียนรู้ของแต่ละคน ในส่วนการให้อาหารกุ้งต้องกินตลอดเวลา ฉะนั้น การให้อาหารกุ้งก็ต้องทำอย่างเคร่งครัดมาก ซึ่งมีการให้อาหารวันละ 4 ครั้ง ในช่วงแรก และวันละ 5 ครั้งในช่วง 2 คือ

ช่วงแรก เริ่ม 2 เดือนครึ่ง จะให้อาหารกุ้ง 4 เวลา คือ เวลา 7.00 น. 13.00 น.

19.00 น. และ 01.00 น. นอกจากการกำหนดเวลาให้อาหารกุ้งแล้วยังต้องกำหนดเวลาติดตั้งเครื่องตีน้ำ และดับเครื่องตีน้ำด้วย ซึ่งช่วงนี้จะกำหนดไว้ก่อนจะให้อาหาร จะดับเครื่องก่อนประมาณ 1 ชั่วโมง และติดตั้งเครื่องหลังจากให้อาหารประมาณ 1 ชั่วโมง และช่วงดับเครื่องก่อนให้อาหารประมาณ 1 ชั่วโมง นั้น ชาวบ้านที่ทำนากุ้งใช้เวลาผสมอาหาร

ช่วง 2 เดือนครึ่ง ถึง 4 เดือน จะเพิ่มเวลาให้อาหารกุ้งเป็น 5 มื้อ คือ 7.00 น.

11.30 น. และ 01.00 น. ส่วนการดับเครื่องตีน้ำก่อนให้อาหารครึ่งชั่วโมง และติดตั้งเครื่องตีน้ำให้หลังให้อาหารครึ่งชั่วโมง แต่ช่วงเดือนที่ 3 ย่างเข้าเดือนที่ 4 เวลาที่ให้อาหารจะไม่ดับเครื่องตีน้ำ คือจะติดตั้งเครื่องตีน้ำไว้ตลอด 24 ชั่วโมง เนื่องจากในเวลานั้นกุ้งตัวจะโต และต้องการออกซิเจนมากจึงไม่ต้องดับเครื่อง จากเวลาดังกล่าว การใช้ชีวิตของผู้เลี้ยงกุ้งจึงใช้เวลาในการพักผ่อนหลังจาก 02.00 น. ไปแล้ว ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ เช่น รับประทานอาหารจะทานในช่วงระหว่างการให้อาหารกุ้ง

นอกจากการเคร่งครัดเกี่ยวกับเวลา การเอาใจใส่ต่องุ้งแล้ว วิถีชีวิตทางธุรกิจของที่นี่จะคึกคักไปกับผู้คนที่แปลกหน้า ซึ่งเป็นเรื่องปกติเพราะไม่ว่าใครไปไหน มาจากไหนหรือมีวัตถุประสงค์อะไร มีทั้งมาติดต่อบริษัท ขายกุ้ง ขายน้ำมัน ยากุ้ง ซ่างซ่อมเครื่องจักรจับกุ้ง ถนนสาธารณะจึงมีรถราวิ่งตลอดวันตลอดคืน เหมือนกับเครื่องต้มน้ำที่ต้องทำหน้าที่ของมันตลอด ในยามกลางคืนที่มีแสงไฟนีออนตามคั่นนาสว่างไสว ไม่ต่างอะไรกับชุมชนเมืองหรือแหล่งบันเทิงในกรุงเทพมหานคร เพียงแต่ผู้คนที่ไม่อาจจะขึ้นไปเดินบนบ่อกุ้งได้อย่างเด็ดขาด หากไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของบ่อกุ้ง นอกจากนั้นความสัมพันธ์ได้เปลี่ยนไปเป็นการซื้อขายแทน ตลอดจนความคิดที่ถูกกำกับด้วย "กำไร" หรือ "กุ้อยากรวย" เป็นเงื่อนไขกำกับความคิดอยู่อย่างมั่นคง ทำให้ความสัมพันธ์บนพันธะทางธุรกิจเข้มข้นขึ้น

ประการที่สาม ค่าครองชีพที่แพง การซื้อขายสินค้าในชีวิตประจำวันในครัวเรือนทุกชนิด รวมทั้งข้าวสารซึ่งเดิมผลิตได้เองอย่างเหลือเฟือ ผัก ปลา กุ้งเตี้ยว ซามละ 20 บาท มีบริการสินค้าส่งถึงบ้านหรือขนานากุ้ง เช่น น้ำมัน น้ำสำหรับใช้ในครัวเรือนและน้ำสำหรับดื่ม⁴⁴ การดำรงชีวิตอยู่แบบพึ่งตนเอง ได้ค่อย ๆ สูญเสียเมื่อเริ่มไรรักษาสนมปี 2518 และกลายเป็นพื้นที่ที่ไม่อาจพึ่งตนเองได้เลย เมื่อ 2531 เป็นต้นมา เงินสดจึงจำเป็นในการซื้อขายมากกว่า การแลกเปลี่ยน และเป็นวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยตลาด

ประการที่สี่ ยาเสพติดหรือสิ่งเสพติด ระบาดเข้าสู่เนินหนองหงส์เหมือนกับชุมชนหรือบ้านอื่นที่ทำนากุ้งอย่างรุนแรง ยาบ้า กัญชา ผงขาว สำหรับนักธุรกิจหรือคนบ่อกุ้งวัยรุ่นใช้เสพในขนานาอย่างมีความสุข ส่วนใบกระท่อมเป็นสิ่งเสพติดหรือยาขยัน "ของผู้สูงอายุหรือวัยอาวุโส" ผู้วิจัยได้พบกับตำรวจ 2 นายจากสถานีตำรวจภูธรอำเภอหัวไทรที่บ้านผู้ใหญ่อำพล เพชรแก้วเพชร เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่ายาบ้า ผงขาวเข้ามาที่นี่รุนแรง แถบนี้เป็นจุดที่มีการซื้อขาย แล้วส่งต่อไปยังอำเภอ จังหวัดอื่นๆ ได้สะดวกเพราะชีวิตธุรกิจมีผู้แปลกหน้าขับรถมาติดต่อกันมาพบปะกันโดยไม่มีใครสงสัย มากับรถตู้เย็นหรือมากับอุปกรณ์บ่อกุ้งซึ่งต้องบรรทุกและขนส่งเข้าออกในบริเวณนี้เป็นเรื่องปกติ ทำให้ยาเสพติดแฝงมาแลกเปลี่ยนกันอย่างง่ายดาย

ประการที่ห้า ความนิยมในนันทนาการพื้นบ้านสูงและรูปแบบบันเทิงใหม่ก็เฟื่องฟู นันทนาการ 2 แบบ คือ นันทนาการพื้นบ้านสำหรับคนอายุมาก ได้แก่ ไก่ชน ซึ่งมีการเลี้ยงกันทุกขนานากุ้งหรือเลี้ยงไก่ชนโดยคอกไก่ตากแดดบนคันบ่อกุ้ง ปราภฏไปทั่วบ่อกุ้งบ้านเนินหนองหงส์ และมี "ค่ายไก่" 2 ค่าย ที่ยามเข้ามาเมื่อให้อาหารกุ้งเสร็จแล้ว ทุกคนที่

เป็นสมาชิกก็จะพาไปค่าย โดยมีการรับประทานกาแฟร่วมกันในบริเวณค่าย โดยที่ทุกคนเป็นสมาชิกต้องช่วยกันลงแช่เงินไว้แล้ว มีการฝึกซ้อมและการให้น้ำการจะไปชนไก่ตามบ่อนต่างๆ เช่น บ่อนบ้านบ่อล้อ อำเภอเชียรใหญ่ การทำค่ายไก่ชนหรือกิจกรรมไก่อะจะเป็นในช่วงในเดือนธันวาคม ถึง มีนาคม ส่วนการบันเทิงแบบใหม่เป็นความนิยมของคนหนุ่มสาว การหาความสุขในรูปคาราโอเกะ ร้านอาหาร ที่ตั้งอยู่ทั่วไปริมถนนทางหลวงแผ่นดินและการเสพสุขในตัวอำเภอหรือแหล่งบันเทิงในตัวเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อเที่ยวดื่มเหล้า ฟังเพลง แล้วนำเอาผู้หญิงมาอนที่ข่านากุ้ง ปรากฏการณ์นี้จะมีมากหรือขึ้นลงตามราคาของกุ้ง แต่คาราโอเกะจะเป็นที่นิยมกันมาก โดยตั้งอยู่แถบริมถนนทางหลวงแผ่นดินหรือริมทะเลตลอดเส้นทาง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าบ้านเนินหนองหงส์จะเปลี่ยนไปตามกระแสการผลิตเพื่อสนองต่อทุนนิยมทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์ของการผลิต⁸⁵ แต่บ้านสมาชิกของบ้านนี้ยังเห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันที่เคยเกื้อกูลกันมาเมื่อมีประเด็นปัญหาร่วมกันจึงพยายามหาวิธีการแก้ไขเสมอๆ ตัวอย่างเช่นเมื่อเกาะเพชรและบริเวณเลี้ยงกุ้งแถบสองอำเภอนี้มีปัญหาเสพติดระบาดหนัก บ้านเนินหนองหงส์ได้ให้ความสำคัญและคุณค่าของเด็กๆ หรือเยาวชน เพื่อหลีกเลี่ยงยาเสพติดซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่ระบาดหนักในตำบลเกาะเพชรและใกล้เคียง จึงมีการจัดตั้ง “คณะกรรมการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดหมู่ที่ 4 ตำบลเกาะเพชร” ขึ้นมา⁸⁶ แล้วจัดหารายได้เพื่อสร้างสวนสุขภาพบ้านเนินหนองหงส์ขึ้นเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2541 มีบุคคลในบ้านช่วยกันบริจาคเงินยอดรวมการบริจาค 48,702 บาท ในการจัดหาสถานที่สำหรับให้เยาวชนได้ออกกำลังกายเป็น “ลานกีฬา” ของบ้านจึงเกิดขึ้นจากความผูกพันและความรักในชุมชนที่มีมาแต่เดิม ผู้นำในหมู่บ้านจึงได้ช่วยกันปรับพื้นที่ที่มีบุคคลในบ้านช่วยกันให้ใช้สถานที่โดยไม่คิดค่าเช่าใดๆ⁸⁷ เป็นลานกีฬาของบ้านเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ เป็นสนามฟุตบอล สนามวอลเลย์บอล สนามตะกร้อ และนาฬิกาญ คงจันทร์ ซึ่งเป็นคนบ้านเนินหนองหงส์ แต่ย้ายไปทำธุรกิจเปิดร้าน ช.เกษตรภัณฑ์ ที่หัวไทรจัดทำอุปกรณ์เครื่องเล่นของเด็กมาวางให้เด็กเล่นกัน นอกจากนี้ยังมีการแข่งขัน โดยลานกีฬามีคณะกรรมการหมู่บ้านคอยดูแล เพื่อให้ลูกหลานได้ใช้เป็นสถานที่ออกกำลังกาย จากการสังเกตพบว่ามีเด็กๆ มาเล่นกันมาก เช่นการแข่งขันกีฬาของบ้านในช่วงสงกรานต์ ปี 2541 ซึ่งถ้วยของนายประเสริฐ เพชรแก้วเพชร ผู้อำนวยการโรงเรียนหัวไทรเรือรบประชาบาล อดีตคนบ้านเนินหนองหงส์ , นายอำพล เพชรแก้วเพชร ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 และกำนันตำบลเกาะเพชร

บางคุระ

บางคุระเป็นบ้านหรือชุมชนขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ใกล้ตลาดหรือชุมชนเมืองปากพนัง โดยมีวัดบางคุระ หรือชื่อทางราชการว่าวัดสุวรรณภูมิวิหาร เป็นศูนย์กลางของบ้าน ติดอยู่ริมคลองเล็ก ๆ ชื่อว่าคลองบางคุระ^{๘๘} ที่เป็นคลองซอยของคลองบางไทรและคลองบางไทรจะเป็นคลองสาขาของแม่น้ำปากพนังอีกทีหนึ่ง หรือเป็นบ้านที่ตั้งระหว่างคลองสุชุมกับคลองบางไทร ดังนั้นการตั้งบ้านเรือนจึงขนานไปตามลำน้ำ และห้อมล้อมบ้านที่มีน้ำล้อมรอบ โดยมีการแบ่งตามการปกครองของท้องที่เป็น 2 หมู่บ้าน คือ พื้นที่บางส่วนของหมู่ที่ 4 และพื้นที่บางส่วนของหมู่ที่ 5 ของตำบลบ้านใหม่ อำเภอปากพนัง

ความสัมพันธ์ของประชาชนภายในหมู่บ้านจะเป็นเครือญาติที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีความสัมพันธ์กับผู้คนบ้านอื่นในลักษณะติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน เช่น ในอดีตก่อน พ.ศ.2531 มีการติดต่อกันทางเรือเป็นหลัก ผู้คนบ้านบางคุระจะติดต่อสัมพันธ์ทางการค้ากับชุมชนบ้านเกาะจากซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ หรือคนบางคุระจึงต้องติดต่อกับคนบ้านเกาะรังที่อยู่ใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ชาวบ้านจะติดต่อในลักษณะดังกล่าวกับชุมชนเมืองปากพนังโดยตรงโดยทางเรือ ในทศวรรษ 2530 หลังจากมีถนนลาดยางทำให้การสัญจรสะดวกในการติดต่อกับบ้านอื่น ตลอดจนเมืองนครศรีธรรมราชที่ตั้งอยู่ห่างประมาณ 20 กิโลเมตรเศษและปากพนังซึ่งตั้งอยู่ห่างประมาณ 10 กิโลเมตรเศษ

โครงสร้างประชากร

จากข้อมูลภาคสนามปรากฏว่ามีจำนวนครัวเรือน 64 ครัวเรือน พบว่ามีประชากรที่มีอยู่จริง ดังตารางที่ 18 ลักษณะสำคัญของประชากร คือ มีความเป็นญาติกันเป็นส่วนใหญ่ เช่น มีตระกูลใหญ่ที่มีสมาชิกจำนวนมากและใช้ชื่อของบ้านบางคุระให้พ้องกับชื่อตระกูล ซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่สามารถเข้าใจได้ว่าเป็นประชากรของบ้านนี้ เช่น ตระกูลคุระสุข , คุระทอง , คุระศรี , คุระจอก , คุระวรรณ , คุระพูน , คุระเอียด , คุระแก้ว , ตระกูลสังข์กรต , แก้วแกมทอง , หมวดคงทอง , โยมา , มะลิค้อม เป็นต้น

ตารางที่ 18 โครงสร้างประชากรบ้านบางคูวัด

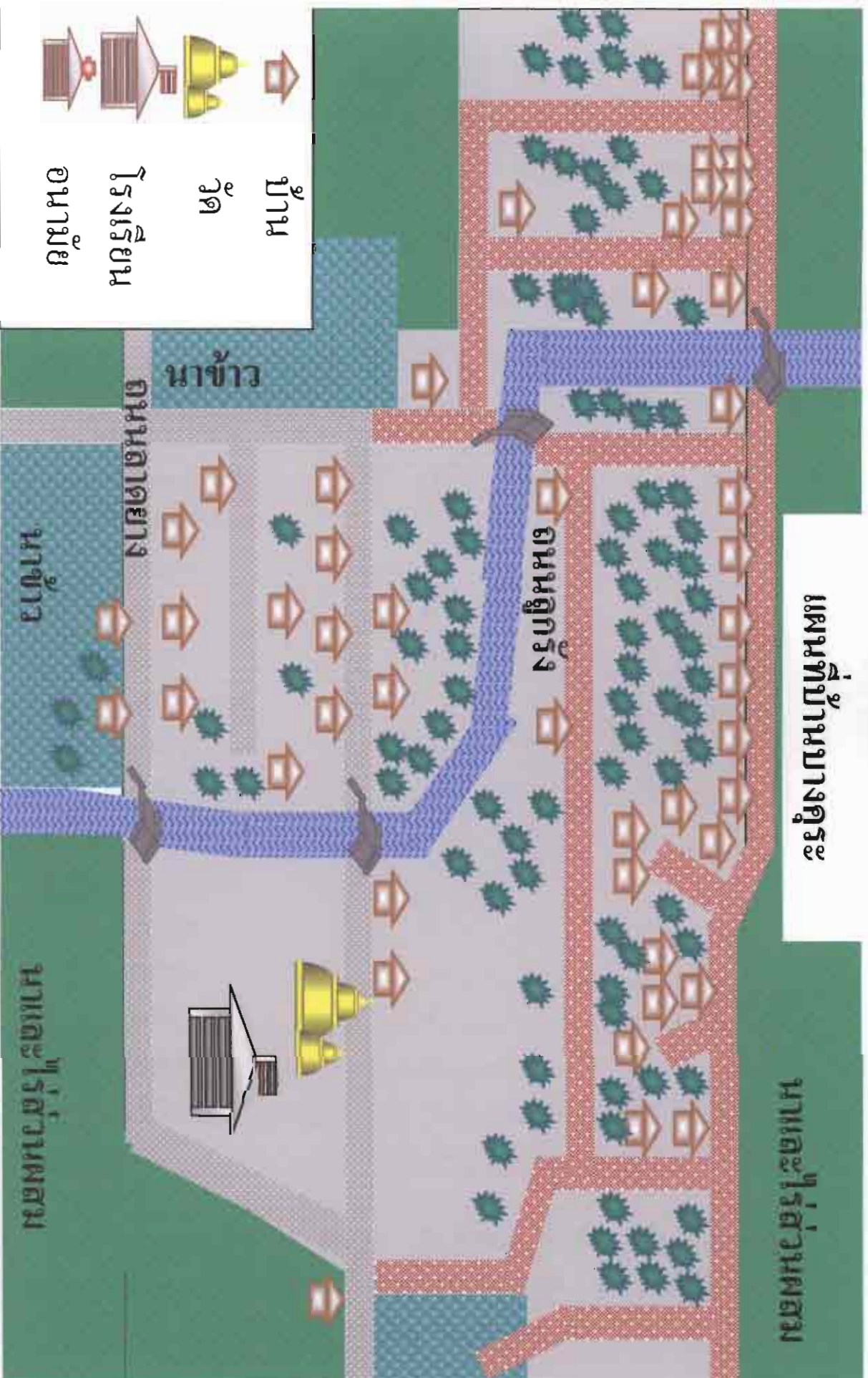
อายุ	จำนวน	ร้อยละ
แรกเกิด - 6	31	11.27
7 - 12	28	10.18
12 - 18	34	12.36
19 - 25	28	10.18
26 - 49	85	30.90
50 ขึ้นไป	69	25.09
	275	100

และจากข้อมูลพบว่าประชากรบางคูวัดอยู่ในวัยพึ่งพา หมายถึง วัยเด็กแรกเกิดจนถึงอายุ 12 ปี และอายุเกิน 50 ปีขึ้นไปร้อยละ 46.54 ส่วนวัยทำงานร้อยละ 53.44 โดยมีผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี มากถึง 29 คน หรือประมาณร้อยละ 10.54 โดยมี นางเอียด รักษติ อายุ 97 ปี และนางพร้อม นิยมญาติ อายุ 96 ปี เป็นผู้สูงอายุสูงสุด แต่อย่างไรก็ตาม ในวัยพึ่งพาก็ยังคงมีประชากรที่สามารถเป็นแรงงานแฝงของครัวเรือนได้ด้วยเหมือนกัน ทั้งบุคคลที่อายุต่ำกว่า 18 และมีอายุเกิน 50 ปีขึ้นไป

การย้ายถิ่น

จากการศึกษาภาคสนามพบว่ามีการย้ายถิ่นออกไปหางานทำในชุมชนอื่นๆ และในเมืองมากถึง 109 คน หรือประมาณร้อยละ 39.63 ของประชากรที่มีอยู่จริง โดยที่บางครัวเรือนย้ายออกไปคงเหลือแต่พ่อและแม่เท่านั้น ลักษณะของผู้ที่ย้าย คือ ประการแรก เป็นบุคคลที่จบการศึกษาสูงๆ ของครัวเรือนและเข้าไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม บริการในเขตเมือง กล่าวคือ ไปเย็บผ้าในกรุงเทพมหานคร หลังจบการศึกษาภาคบังคับหรือมัธยมศึกษาหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ เป็นการย้ายไปทำงานต่อเนื่องค่อนข้างนาน ประการที่สอง บุคคลที่อยู่วัยกลางคนและไม่มีการศึกษา มักจะย้ายไปตามฤดูกาล ไปๆ

แผนที่บ้านบางคูรัด

กลับๆ แล้วชักชวนเพื่อนๆ บ้านไปกันเป็นกลุ่ม โดยไปเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตร ที่พบมากในบ้านบางคูระ คือ การไปรับจ้างติดตายาง ที่จังหวัดตรัง ในช่วงที่ไม่สามารถทำไร่นาสวนผสม หรือทำนาได้

ตารางที่ 19 จำนวนคนที่ย้ายจากบางคูระ ในทศวรรษ 2530

สถานที่ที่ย้ายไป	จำนวนที่ย้าย
ตรัง	13
- ติดตายาง	13
กรุงเทพมหานคร	52
- ราชการ	4
- รับจ้าง	27
- เย็บผ้า	21
นครศรีธรรมราช	9
- ราชการ	4
- ธุรกิจ	4
- อื่น ๆ	1
อื่น ๆ	35
- ราชการ	4
- รับจ้าง	2
- ธุรกิจ	7
- ทำสวน	21
- ทำนา	1

ส่วนในระยะเวลาของการย้ายถิ่นมี 2 ลักษณะ คือ ช่วงระยะเวลาที่มีมากที่สุด ได้แก่ ช่วงทศวรรษที่ 2530 จะพบว่าย้ายไปสู่ชุมชนเมืองคือ กรุงเทพมหานคร อย่างไรก็ดี ในระยะนี้ที่บางคูระประสบภัยธรรมชาติ คือ น้ำท่วม ฝนแล้ง ต่อเนื่องตั้งแต่ 2531 เป็นต้นมา ทำให้

การย้ายลักษณะการไปๆ มาๆ ตามฤดูกาลของวัยกลางคนที่มีความรู้ทางการศึกษาดำเนินการติดตามที่จังหวัดตรัง จะมีจำนวนมากเป็นพิเศษ ส่วนการย้ายก่อนหน้านี้ คือ ช่วงหลังวาทภัย 2505 พบว่ามีบ้างแต่ก็ไม่มากนัก เช่น นางเกลือน นางเหมลิน ไปสุราษฎร์ธานี บางรายหรือบางตระกูลย้ายออกไปสร้างฐานะดีจนมีชื่อเสียงจนเป็นที่กล่าวถึงของเพื่อนบ้านที่บางกระ เช่น ตระกูลคำปล้อง ย้ายไปทุ่งสง ประมาณ 10 คน และนางเพียร นายเล็ก ย้ายไปทำสวนที่ละแม

ลักษณะงานที่ไปทำงานหลังจากการย้ายถิ่นพบว่ามีเพียง 1 ราย ใน 109 รายเท่านั้นที่ไปทำนา ดังนั้น เกือบร้อยละร้อย ที่ไม่ได้ทำนาตามอาชีพเดิมของบรรพบุรุษ ทำให้แรงงานที่ย้ายออกไปหางานทำในลักษณะต่างๆ จึงมิใช่เป็นการผลิตซ้ำ (Reproduction) แต่จะเข้าสู่ภาคธุรกิจโดยเฉพาะงานขายแรงงานในวงการธุรกิจและอุตสาหกรรม ได้แก่ การไปรับจ้างเย็บผ้าที่กรุงเทพมหานคร , ดัดตาและตัดเย็บเสื้อผ้าที่จังหวัดตรัง

ผลของการย้ายถิ่นทำให้ขนาดครัวเรือนเล็กลง กล่าวคือ จำนวนบุคคลที่มีอยู่จริงในครัวเรือนขนาด 3-5 คน ร้อยละ 56.25 หรือหากรวมเอาผลรวมของครัวเรือนที่อาศัยอยู่จริง 2 คน จะประมาณร้อยละ 71.87 ซึ่งนับว่าวัยแรงงานที่มีอยู่จริงในบางกระมีจำนวนน้อย อย่างไรก็ตามมีครัวเรือนที่มีการย้ายจาก 40 ครัวเรือน จากทั้งหมด 64 ครัวเรือน หรือร้อยละ 62.5

ตารางที่ 20 จำนวนสมาชิกที่อยู่จริงในครัวเรือน

จำนวนสมาชิกที่อยู่จริง	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
2 คน	10	15.62
3 - 5 คน	36	56.25
6 - 8 คน	15	23.43
เกิน 8 คน	3	4.87
รวม	64	100

ที่ครัวเรือนมีขนาดเล็กมาก กล่าวคือ ผู้ที่อาศัยอยู่จริงจึงมักจะเป็นผู้เฝ้าบ้านเรือนโดยไม่ได้ทำนาหรือเป็นแรงงานในครัวเรือนหรือไม่ได้เพิ่มแรงงานในครัวเรือน

ลักษณะคนย้ายถิ่นประการต่อมาคือ ทำให้ผู้มีความรู้ออกจากบ้าน เพราะผู้ที่มีความรู้ทางการศึกษาสูงย้ายออกไปอยู่อาศัยที่ชุมชนอื่นหรือในเมืองต่อเนื่องถาวร ดังตารางที่ 21

เป็นผลให้ศักยภาพของครัวเรือนและบ้านหรือชุมชนอ่อนแอ ทั้งในแง่ของแรงงานและการผลิตที่มีคุณภาพต่ำลง

ตารางที่ 21 จำนวนผู้สำเร็จการศึกษาสูงในปัจจุบัน

วุฒิ	อาศัยอยู่บางคุระ	ย้ายออกจากบางคุระ
ม.3	17	10
ม.6	6	7
ปวช.	6	3
ปวส.	3	4
ปริญญาตรี	1	14
รวม	33	36

นอกจากนี้ครัวเรือนมีลักษณะพึ่งพารายได้จากการย้ายถิ่น ซึ่งต้องส่งเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตปกติและค่าใช้จ่ายพิเศษ เช่น เพื่อการซ่อมแซมบ้าน ซื้อเครื่องมือการผลิต ได้แก่ รถไถนาแบบเดินตาม เครื่องสูบน้ำ เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น เตารีด ตู้เย็น และโทรทัศน์ ซึ่งจากการศึกษา พบว่า เครื่องใช้จากครัวเรือนต่างๆ เหล่านี้เป็นเงินมาจากการส่งกลับมาจากการย้ายถิ่นของบุตรหลาน เช่น ตัวอย่างครัวเรือนนางหริน รักษาพล บอกว่า "เครื่องใช้ในบ้าน เกศสุตา ซื้อให้ทั้งหมด" และจะเป็นมีลักษณะคล้ายๆ กันเกือบทุกบ้านที่มีผู้ย้ายถิ่น เพราะต่างก็พยายามดูกันว่าครัวเรือนไหนมีลูกซื้อเครื่องใช้อะไรจะนำมาเล่าต่อๆ กันด้วยความพอใจ หากไม่ซื้อของมาให้หรือไม่ส่งเงินมาให้พ่อแม่จะไม่เป็นที่ยอมรับ อาจจะถูกกล่าวในทำนองว่า "ไม่สาไหร" ⁸⁹ ต่อลักษณะของผู้ย้ายถิ่นหรือลูกๆ ที่ไปทำงานแล้วไม่ได้สร้างสิ่งใดๆ หรือไม่ทำให้บ้านเรือนที่พ่อแม่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ดีขึ้นกว่าเดิม

สำหรับการศึกษานั้น คนที่นี้เรียนหนังสือกันมาก เนื่องจากบางคุระมีสภาพพื้นที่ที่อยู่ระหว่างกลางของชุมชนที่มีตัวอย่างของบุคคลที่สำเร็จการศึกษา กล่าวคือ อยู่ระหว่างอำเภอปากพนังและนครศรีธรรมราช และตั้งอยู่ใกล้ปากพนังซึ่งเป็นศูนย์กลางของการค้าและการศึกษาสำคัญของนครศรีธรรมราชมาแต่สมัยโบราณ และตั้งอยู่ใกล้บ้านเกาะจากที่มีบุคคล

ประสบความสำเร็จจากการศึกษาในสถานภาพของพระสงฆ์หลายรูป เหล่านี้เป็นชุมชนที่เป็นชุมชนที่มีตัวแบบ (Modeling) จากระบบศึกษาทั้งสิ้น ผู้คนบ้านบางคูจะสามารถรับรู้ข่าวคราวและไปมาหาสู่ในลักษณะการซื้อของและขายข้าว ขายไข่เปิดหรือผลผลิตอื่นๆ ได้สะดวก ทำให้การศึกษาเป็นค่านิยมสำคัญที่มีการส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษากันมาก มีตัวอย่างของบุคคลจากบ้านนี้ประมาณคนวัย 40 ปีในปัจจุบันที่สำเร็จการศึกษาได้รับราชการในตำแหน่งหน้าที่การงานราชการ การเป็นครู อาจารย์ ปลัดอำเภอ เป็นต้นว่า” เช่นสมาชิกใน “ตระกูลคำปล้อง” หรือลูกหลานนายบัน คำปล้อง เป็นตระกูลหนึ่งสำเร็จการศึกษาเล่าเรียนเกือบทุกคนโดยได้ไปรับราชการที่ในเมืองต่างๆและต่างจังหวัด และเป็นตระกูลที่มีฐานะดีมาก ได้เรียนหนังสือในยุค 2505 จนรับราชการเป็นผู้พิพากษาและเป็นผู้อำนวยการกอง ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หรือบางครัวเรือนศึกษาเรียนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก เช่น ดร.สืบพงศ์ ธรรมชาติ เป็นรองศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ซึ่ง “ตระกูลธรรมชาติ” สำเร็จการศึกษาเล่าเรียนได้รับปริญญาหมดทุกคน บางรายสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทเป็นศึกษานิเทศก์ของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครราชสีมา เช่น นายธีรศักดิ์ ส่งทอง ซึ่งเป็นตระกูลที่สำเร็จการศึกษาเล่าเรียนเช่นเดียวกัน นอกจากนี้เป็นนักเขียนหรือคอลัมนิสต์ชื่อดังในหนังสือพิมพ์มติชน เช่น นายพิเชียร คุระทอง และแน่นอนว่าบุคคลเหล่านั้นในที่สุดก็จะย้ายถิ่นถาวร อย่างไรก็ตาม ผู้คนในบ้านจะมีการกล่าวถึงผู้ที่สำเร็จดังกล่าวและย้ายออกไปแล้วน้อยมาก คงมีเพียงผู้อาวุโสเท่านั้นที่กล่าวถึงด้วยความภูมิใจ

ลักษณะทางสังคม

ความเข้มแข็งของผู้นำที่แสดงออกในรูปของการพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะความสำเร็จจากการศึกษาเล่าเรียน มีตัวอย่างเช่น ครูโฉ่ง ได้บวชเรียนทางพระจนสำเร็จจนได้รับราชการครู , ครูสวัสดิ์ รับราชการที่โรงเรียนไพศาลสถิตย์ , พระมหาเพิ่ม (ปธ.9) , ครูวิรัตน์ ธรรมชาติ เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านบางคูระ เมื่อ พ.ศ.2488-2525 บุคคลอาวุโสเหล่านี้ได้เป็นตัวแบบทางสังคมในการให้คนรุ่นหลังได้เอาแบบอย่างเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองในการใช้การศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จ และกลายเป็นค่านิยมของชุมชน หรือเป็นตัวแบบของบุคคลจากครัวเรือนที่ทำนายขายข้าว เพื่อศึกษาเล่าเรียน

“การรวมกลุ่ม” เป็นพลังที่เข้มแข็งมาแต่อดีต ทศวรรษ 2505 เคยรวมตัวของคนในหมู่บ้านเป็นกลุ่มชาวนา ด้วยการออกเงินทุนซื้อรถไถมาบริการสมาชิกในบ้านบางคุระและใกล้เคียง โดยมีครูวิรัตน์ ธรรมชาติ เป็นประธานกลุ่มชาวนา เป็นความพยายามของคนในบ้านรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งจนกลุ่มชาวนาที่นี้ประสบความสำเร็จ” แต่ก็ยังการรวมกลุ่มกันในทางที่มีปัญหาในเชิงกฎหมาย กล่าวคือ มีความสามัคคีในการรวมกลุ่มทำการปล้นคนขายผ้าจีนเมื่อปลายทศวรรษ 2490 แล้วปกปิดเรื่องจนเงียบ การรวมกลุ่มในการพยายามพึ่งตนเองในการรักษาตัวจากการลักขโมยด้วยการนำวัวมานอนพักกลางคืนจนกลายเป็น “คอกวัวร่วมหรือคอกใหญ่” เหล่านี้ คือ การที่พยายามรวมพลังกันโดยมีผู้นำและข้อตกลงร่วมกัน การรวมกลุ่มคอกวัวที่มีตลอดมาและหยุดลงเมื่อวัวหมดการเป็นปัจจัยในการไถนาเมื่อทศวรรษ 2520

การรวมกลุ่มของบ้านบางคุระมาจากลักษณะของความเป็นญาติและความเป็นพวกพ้อง สมาชิกบ้านบางคุระได้พยายามดำเนินการกิจกรรมของส่วนรวมด้วยตนเองเป็นหลักมากกว่าจะพึ่งพาราชการ ส่วนในปัจจุบันจะถูกทางราชการพยายามสอดแทรกตัวเข้าไปในบ้าน ในลักษณะการพยายามส่งเสริมการทำกลุ่มไร่นาสวนผสม การพยายามจัดงานวันพริกและกิจกรรมอบรมเยาวชนเพื่อรองรับการพัฒนาตามประสงค์ของราชการ ส่วนการร่วมกันดำเนินงานพัฒนาด้วยพลังภายในบ้าน เป็นต้นว่า กิจกรรมการจัดพัฒนาและสาธารณะกิจ เช่น การปรับพื้นที่บริเวณวัดด้วยการถมดินบริเวณวัดให้สูงขึ้นเพื่อให้ใช้ได้ในทุกฤดูกาล และใช้เป็นพื้นที่สาธารณะในกิจการส่วนรวม เช่น ใช้เป็นสถานที่อบรม , เป็นศูนย์เด็กเล็กในวัด , ไร่วัดที่สำเร็จลงก็ดี , อาคารหอสมุดโรงเรียนที่สร้างถาวรมาจากการบริจาคของตระกูลคำปล้องก็ดี , กรณีตัวอย่างเมื่อ พ.ศ. 2532 ประชาชนได้ร่วมแรงร่วมใจระดมเงินครัวเรือนละ 30 -100 บาท รวมเป็นเงิน 40,000 บาทเศษ ทำถนนหน้าวัดขุดลอกสระวัด ขุดถนนดินเหนียว การสร้างที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านก็ดี แม้กระทั่งการที่โรงเรียนวัดบางคุระมีนโยบายเปิดเป็นโรงเรียนขยายโอกาสเพื่อสอนนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในปีการศึกษา 2542 ทั้งๆ ที่ไม่มีงบประมาณจากทางราชการสนับสนุนสร้างอาคารเรียน แต่ทางโรงเรียนได้ร่วมกันกับชุมชนจัดงานเรียไรเงินสมทบทุนเป็นค่าวัสดุสร้างอาคารเรียนถาวร ประชาชนช่วยกันบริจาคแรงงานก่อสร้างจนสำเร็จ” และจากการสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่า มีการนำเอาช่างและแรงงานจากบ้านอื่นๆ มาช่วยด้วย นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมสร้างสรรค์ที่มีจะผ่านการประชุมปรึกษานหาหรือรวมกันของผู้นำและสมาชิกในหมู่บ้าน เช่น การจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านที่กำลังเริ่มต้นปลาย พ.ศ.2541 ด้วยความหวังว่าจะให้เป็นแหล่งเงินทุนของชุมชน ได้พยายามเชิญผู้ประสานงาน

เครือข่ายธนาคารหมู่บ้านในกลุ่มน้ำปากพองมาช่วยกันทำความเข้าใจ จนสามารถเริ่มต้นได้แล้ว เหล่านี้คือ รูปแบบการพัฒนาที่มาจากพลังหรือศักยภาพของชุมชนร่วมมือทั้งสิ้น

ดังนั้น บ้านหรือชุมชนจึงมีข้อตกลงอันเป็นระเบียบทางสังคม ที่ผู้นำและสมาชิกในบ้านพร้อมจะปฏิบัติร่วมกัน กล่าวคือ มีการประชุมประจำเดือนของบ้านที่บ้านของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นข้อตกลง ผ่านสัญญา การตีเลาะ และทุกคนให้ความร่วมมือ จนผู้ใหญ่ธำรงค์ ขวัญศรี กล่าวว่า ประชาชนมาร่วมประชุมหรือทำงานส่วนรวมกันอย่างพร้อมเพรียงตลอดมาสิบกว่าปีที่เป็นตำแหน่งนี้

ผู้นำและกระบวนการทางสังคม

ผู้นำทางการจากการสังเกตการณ์โดยตรง พบว่า ครูหนู (นามสมมุติ) ครูโรงเรียนวัดบางคุระ อันเป็นโรงเรียนประถมศึกษาในบ้านและในฐานะเขยของบ้าน⁹⁷ ในฐานะผู้เชื่อมประสานระหว่างชุมชนกับโรงเรียน ด้วยการที่เป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพสนุกสนานและในฐานะนักดื่มและใช้เป็นกิจกรรมหลักในการสร้างสัมพันธ์ สามารถใช้ความสัมพันธ์และกิจกรรมนี้ดึงเอาทรัพยากรมาพัฒนาโรงเรียนทั้งรั้ว การถมพื้นที่สนามและหอสมุด ด้วยจัดหางบประมาณและแรงงานร่วมกับผู้ใหญ่ธำรงค์ ขวัญศรี เพื่อสร้างอาคารโรงเรียนสำหรับขยายโอกาสจนสำเร็จ ครูสุพล กลิ่นส้มผัสด เป็นครูคนหนึ่งที่ชอบอยู่นานกว่า 20 ปี มีภูมิลำเนาอยู่บ้านใกล้เคียง เป็นผู้นำในการพัฒนาทางการศึกษาและเป็นผู้ปกครองที่มีความเชื่อมั่นในการจัดการศึกษาแก่เยาวชน ส่วนผู้ที่มีบทบาทสำคัญทั้งในอดีตของบ้านและปัจจุบันได้บวชเป็นเจ้าอาวาสคือ หลวงพ่อภิรมย์ เจ้าอาวาสวัดบางคุระ ก่อนบวชก็เป็นนักพัฒนา โดยเป็นผู้นำคนหนึ่งของกลุ่มชาวนาเมื่อ 2505 ปัจจุบันนี้ท่านได้พัฒนาปรับปรุงศาสนาสถานให้สามารถใช้การได้ดีและเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อบริการชุมชน เช่น การจัดการประชุม สนับสนุนให้เปิดสอนเด็กเล็กก่อนเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับในวัดด้วย

สำหรับผู้นำตามธรรมชาติมักจะมีใช้บุคคลเดียวกับบุคคลที่เป็นผู้นำทางการ โดยที่ผู้นำธรรมชาติจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ในตระกูลหลัก ๆ ของบ้าน เช่น สังข์กรดและตระกูลที่นาหรือตามด้วย “คุระ” ผู้นำ เช่น นายเตย คุระเอียด อดีตกำนันของตำบลบ้านใหม่ก็เป็นบุคคลที่ชาวบ้านยังกล่าวถึงเสมอๆ ส่วนผู้นำทางการจากการเก็บข้อมูลนั้นพบคะแนนสูง

เรียงไปสู่คะแนนต่ำดังนี้ ผู้ใหญ่สุธรรม เกื้อทำดี ของหมู่ที่ 5 , ผู้ใหญ่ธำรงค์ ขวัญศรี ของหมู่ที่ 4 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหวง ชูเมือง , ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านประไพ สังข์กรต , อบต.พั่ว ศรีสุข , ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเจริญ สังกรต , อบต.ทวน อรชร และอดีตกำนันชาตรี คงไสย กิจกรรมสัมพันธ์ที่ผู้นำเหล่านี้ปฏิสัมพันธ์กับทางบ้าน คือการเป็นผู้นำในกิจกรรมการพัฒนาคน โดยเฉพาะอาชีพและเป็นตัวแทนของชุมชนบ้านในการติดต่อประสานกับราชการ และเป็นผู้เชื่อมโยงประสานงานกับข้าราชการเพื่อหาโครงการกิจกรรมต่างๆมาลงที่บ้านนี้ จนเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในบ้านว่าที่นี่ผู้นำเก่งในการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงที่ทางราชการมีโครงการกิจกรรมการพัฒนาตามโครงการพระราชดำริที่กำหนดให้บางคุระเป็นพื้นที่เป้าหมายการพัฒนา 1 ใน 5 ประตุระบายน้ำ ทางราชการมีบทบาทหลักด้วยการให้ แจก ในรูปของเครื่องมือการผลิตและพันธุ์พืช สัตว์ นำมาขยายพันธุ์ เช่น เป็ด และวัว **การจัดสรรให้กับสมาชิกของครัวเรือนได้จึงขึ้นกับการตัดสินใจของผู้นำเหล่านี้เป็นหลัก** เช่น การให้บุตรชายของผู้ใหญ่ศรี (นามสมมุติ) เป็นครูเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ในวัด และการเข้ารับโครงการเลี้ยงวัวจากโครงการของปศุสัตว์อำเภอ ที่วัดบางคุระ ซึ่งเป็นการอบรมสำหรับเยาวชนของตำบลนี้ หลังได้รับการอบรมก็จะแจกวัวเขาก็ได้รับพร้อมกับกลุ่มบุคคลที่สนิทสนมกับเขาของผู้ นำมากกว่าการจัดสรรให้กระจายอย่างมีหลักเกณฑ์ หรือการใช้พื้นที่เพื่อทำแปลงสาธิต การทำตามแปลงสาธิตโครงการข้าวพันธุ์ดีของสำนักงานเกษตรจังหวัดร่วมกับสำนักงานเกษตรภาคใต้ ก็กำหนดใช้นาของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จนเป็นที่เฝ้าสังเกตของเพื่อนบ้าน นายพื้นดิน มะพร้าวงาม ได้เล่าว่า

“ ที่แจกเป็นของคนรวย ๆ ทั้งเพ...พออบรมเยาวชนโครงการเลี้ยงวัว
เอาเยาวชนจากหมู่ที่ 3,4,5 แต่พอแจกวัวแจกเฉพาะเยาวชนที่หมู่ 4
ได้คนใกล้ชิด ญาติๆ ผู้ใหญ่ , อบต., ผู้ช่วยผู้ใหญ่, เวลาทำฮ้ายไหร่
ก็เหมือนกันทำกันในแต่ละหมู่เขาทั้งเพ.....”

โครงการที่ทางราชการจัดสรรให้ในลักษณะนี้มักจะทำให้ผู้นำมีภาพที่เสียไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้แยกความเป็นผู้นำระหว่างทางราชการกับผู้นำธรรมชาติออกจากความเป็นบุคคลเดียวกันแจกเช่นในอดีตลงไป

อย่างไรก็ดี บ้านบางคุระได้ผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติความขัดแย้งในบ้านอย่างรุนแรงที่ต้องเช่นฆ่าระหว่าง 2 พวกมาแล้ว ในช่วงทศวรรษ 2510 นายธีร ส่งคุณค่า” เล่าว่า “เป็นยุคมิดัสยูนิ” นั่นก็คือการฆ่ากันไปมาระหว่าง 2 กลุ่ม อันเป็นผลมาจากการจุดคร่าลูกสาว อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ลักภายในบ้าน เช่น วัว ลักไก่ เป็ด ของพวกกลุ่มที่เป็น

เขยซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่เข้ามาอยู่ในบ้าน ที่ถูกเรียกว่าเป็น “โจรต่างถิ่นเข้ามาเป็นเขยในบ้าน” นายธีร ส่งคุณค่า บอกว่าชาวบ้านใช้คำว่า “วิสัยโจร”” ชอบมีพฤติกรรมลักขโมยในบ้าน ชดคอเพื่อนบ้าน โดยกลุ่มบุคคลภายในบ้านไม่เป็นที่พอใจ โดยเฉพาะนักเลงเก่าในบ้านที่ชาวบ้านเรียกโดยชื่นชมว่าเป็น “วิสัยนักเลง” และกลุ่มโจรต่างถิ่นรู้ว่าอันตรายจึงวางแผนฆ่าตัวแทนนักเลงเจ้าถิ่น แต่ความแตกหรือแผนการณ์รั่วไหลจนถูกกลุ่มนักเลงในบ้านฆ่าผู้นำของกลุ่มต่างถิ่นตายหน้าวัดในเวลากลางวัน ขณะที่ขับเรือ หลังจากนั้นก็มีการแก้แค้นด้วยการที่ลูกของกลุ่มนักเลงในถิ่นที่ 1 ก็ถูกฆ่าตายและสลับฆ่ากันไปมา โดยที่กลุ่มโจรต่างถิ่นสามารถเชื่อมโยงกับเพื่อนนอกบ้าน” มาจะวางแผนฆ่ากลุ่มนักเลงในบ้าน จนในที่สุดก็ต้องย้ายครอบครัวและญาติออกไปอยู่ที่อื่นๆ และลูกหลานได้ศึกษาเล่าเรียนและมีฐานะดีกันเกือบทุกคน สำหรับกลุ่มที่สองหรือกลุ่มโจรต่างถิ่นก็ยังคงมีชีวิตอยู่และมีบทบาทในบ้าน บางส่วนก็ได้เป็นผู้นำในลักษณะต่างๆของบ้านอยู่ด้วย ดังนั้นพัฒนาการของบ้านแม้ว่าในช่วงหนึ่งจะกลมเกลียวมีความสัมพันธ์แบบญาติแต่ก็คลี่คลายในยุคทศวรรษ 2520

อาชีพ

เนื่องจากอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบการค้าขายข้าวของปากพนังอันเป็นเมืองทำการซื้อขายข้าวและสินค้าทั้งภูมิภาคและเมืองใกล้เคียง ประกอบกับการเป็นพื้นที่เหมาะสมกับการผลิต ทำให้บางครัวจึงถูกผนวกเข้าสู่วงจรแห่งการค้าขายข้าวมาไม่ต่ำกว่า 100 ปี คนจีนหรือพ่อค้าที่เข้ามาซื้อข้าว ทั้งที่บ้านเกาะจาก เช่น โก้ดำ โก้ดี หรือพ่อค้าจากปากพนังโดยตรงหรือรับซื้อผ่านตัวแทนที่มีกิจการโรงสีข้าวขนาดเล็กมีกำลังการผลิตต่ำของนายท่วง, นายนิก และนายทอง บริการสีข้าวแก่สมาชิกในบางครัว สภาพการค้าข้าวจึงเป็นเหมือนสายสัมพันธ์ในการเชื่อมโยงบางครัวกับชุมชนทั้ง 2 ที่เป็นศูนย์รวมของการค้า

การผลิตข้าวสามารถจำแนกเป้าหมาย 2 ประการ คือ เพื่อการขายและการบริโภคในครัวเรือน ทั้งนี้ มีสถานภาพการทำนาที่น่าสนใจในการผลิตข้าว กล่าวคือ ปลูกข้าวได้เฉลี่ยครัวเรือนประมาณ 3 - 6 ไร่ยืนต่อปีมาแต่อดีต ใช้แรงงานเฉลี่ยครัวเรือนละ 3 คน และมีที่ดินเป็นปัจจัยการผลิต เกือบทุกครัวเรือน (ดูตารางที่ 22) ครัวเรือนของชาวบางคุระมีการถือครองที่นาเฉลี่ย 1 - 5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 32.81 และ 6 - 10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 26.56 หรือส่วนใหญ่ชาวนาที่มีที่นาประมาณ 1 - 10 ไร่ ประมาณครึ่งหนึ่งของครัวเรือนทั้งหมดหรือ ร้อยละ 59.37

จึงเป็นการผลิตที่เหมาะสมกับลักษณะการผลิตและแรงงานหรือศักยภาพแรงงานในครัวเรือน กล่าวคือ แรงงานจะดำรงอยู่ในอัตราเฉลี่ยครัวเรือนละ 2.4 คน ได้ผลผลิตเฉลี่ยประมาณครัวเรือนละ 2-6 เกวียนต่อปีมาทุกฤดูกาลตั้งแต่พ.ศ.2505 จากข้อมูลนี้อธิบายได้ว่าการทำนาในอดีตเกษตรกรมีที่นาเป็นของตนเองเป็น จำนวนมากและสามารถทำนาโดยอาศัยธรรมชาติและเทคโนโลยีพื้นบ้าน สามารถได้ผลผลิตเพื่อขายอย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อมีสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้น จำเป็นที่จะต้องแบ่งปันหรือแบ่งกรรมสิทธิ์ที่ดินให้บุตรหลาน ทำให้การถือครองที่ดินในปัจจุบันน้อยลงหรืออาจจะไม่เพียงพอกับการทำนาหรือได้ผลผลิตน้อยไม่พอขาย แต่ก็ยังคงทำนาข้าวอยู่ร้อยละ 93.75 ดังนั้น จึงเป็นเงื่อนไขเหล่านี้ส่งผลให้การทำนาที่นี้มีความเติบโต ทำให้พยายามหาวิธีการที่เหมาะสม เช่น ในทศวรรษ 2500 มีการรวมกันจัดตั้ง “กลุ่มชาวบ้านบางคุระ” ประกอบด้วยสมาชิก 40 คน ได้สะสมเงินครัวเรือนหรือคนละ 500 – 1,000 บาท ซื้อรถไถราคา 150,000 บาท นำรถไถมาให้สมาชิกและรับจ้างไถนาในบ้านและบ้านใกล้เคียงเพื่อเป็นรายได้สำหรับผ่อนชำระค่ารถไถนา โดยครูวิรัตน์ ธรรมชาติ เป็นประธานกลุ่ม กลุ่มชาวบ้านดำเนินกิจการอยู่ประมาณ 7 ปี จึงยุติลง เพราะเริ่มมีรถไถเอกชนเข้ามาแข่งขัน ในที่สุดก็โอนรถไถให้สมาชิกไปดำเนินการต่อไป”

ตารางที่ 22 การถือครองที่ดินบ้านบางคุระ

ขนาดการถือครอง (ไร่)	การถือครอง (ครัวเรือน)	ร้อยละ	เช่าที่ดิน (ครัวเรือน)
ไม่มี	1	1.56	
1 – 5	21	32.81	5
6 – 10	17	26.56	
11 – 15	3	4.68	3
16 – 20	10	15.62	
21 – 20	5	7.81	
26	7	10.93	
รวม	64	100	8

อย่างไรก็ดี การประกอบอาชีพทำนาผันแปรไปตามสภาพดินฟ้าอากาศ จำนวนการถือครองที่ดิน และจำนวนผลผลิต ทำให้มีการผันแปรหรือเปลี่ยนแปลงในรูปแบบต่างๆ เป็นต้นว่า การย้ายถิ่นไปทำอาชีพอื่นนอกพื้นที่ และปรับปรุงกระบวนการผลิต รวมทั้งโครงสร้างการผลิตของครัวเรือน หรืออาชีพเสริมต่างๆ เพื่อแสวงหารายได้ นั่นคือ เกือบทุกบ้านในอดีตมีการเลี้ยงเป็ด ที่สามารถส่งไข่เปิดไปขายปากพนังเป็นรายได้ของครัวเรือน ตัวอย่างครัวเรือนของนายวิรัตน์ ธรรมชาติ รายได้ของครัวเรือนมีเท่าๆกัน ทั้งรายได้จากการขายข้าว รายได้จากเงินเดือนครู และมีรายได้เสริมจากการขายไข่เป็ด จนลูกๆเรียนสำเร็จทุกคน ดังนั้นเปิดจึงเป็นสัตว์ที่ยังคงเลี้ยงกันเกือบทุกบ้าน ในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้เพื่อไว้บริโภคไข่และส่งไปขาย ส่วนการเลี้ยงวัวแต่เดิมไว้ไถนา แต่ในทศวรรษ 2530 เป็นต้นมาวัวมิได้เป็นปัจจัยการผลิตอีกต่อไปแต่เลี้ยงไว้เพื่อขาย ซึ่งสร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำให้ครัวเรือน และหลายครัวเรือนมีความต้องการ โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีบุตรศึกษาเล่าเรียนจะนิยมเป็นพิเศษ เพราะสามารถขายวัวได้เงินเป็นก้อนในการส่งให้เป็นค่าเล่าเรียนบุตร ในปัจจุบันมีการจัดสรรวัวให้เกษตรกรในเขตลุ่มน้ำปากพนัง ทั้งโครงการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราชและโครงการของกรมปศุสัตว์ แต่ก็มีปัญหาการจัดสรรที่ชาวบ้านมักจะกล่าวถึงว่าไม่เป็นกระจายให้เหมาะสมทั้งบ้าน

อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของความพยายามในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิต และโครงสร้างอาชีพของคนที่นี่มีตลอดมา โดยการเข้าร่วมกับเพื่อนตำบลใกล้เคียงทำไร่นาสวนผสม หลัง พ.ศ.2531 มีการหยุดทำนาข้าวกันมากขึ้น พร้อมกับ กับการพยายามขุดที่นาเป็นไร่นาสวนผสมปลูกพริก เหมือนกับชาวบ้านบางบูชาและบ้านเกาะรัง ประกอบกับหลังอุทกภัย 2531 ทางราชการได้มีนโยบายช่วยเหลือการขุดไร่นาสวนผสมจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด และสำนักงานเกษตรจังหวัด ความพยายามทำไร่นาสวนผสมเพื่อปลูกพริกขายจึงเป็นกระบวนการผลิตใหม่ที่นิยมกันมาก เพราะรายได้จากการขายผลผลิต^{๓๓} เป็นแรงจูงใจสำคัญ ในที่สุดตั้งแต่ พ.ศ.2537 – ปัจจุบัน สำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังได้มีโครงการขุดที่นาให้เปลี่ยนมาเป็นไร่นาสวนผสมครัวเรือนละ 3 ไร่ โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด^{๓๔} มีการทำไร่นาสวนผสมมีจำนวนมากถึง 39 ครัวเรือนหรือร้อยละ 60.93 ของครัวเรือนที่เก็บข้อมูล ดังตารางที่ 23

ตารางที่ 23 อาชีพประชากรบางครัว

ลักษณะอาชีพ	จำนวนครัวเรือน
เกษตรกรรม	
ทำนา	15
ไถ่สวนผสม	1
นา + ไถ่สวนผสม	24
นา + ไถ่สวนผสม + รับจ้างในภาคเกษตร	4
นา + ไถ่สวนผสม+ รับจ้างนอกภาคเกษตร	10
นา + รับจ้างภายนอกเกษตร	5
นา + นาทุ่ง	2
อื่น ๆ	
ขายกาแฟ	1
รับจ้างแยกผัก เก็บผัก	2
	64

ดังที่กล่าวแล้วว่า ความสนใจในการทำไถ่สวนผสมได้ทำให้มีการเปลี่ยนที่นาข้าวเป็นแปลงผัก หรือที่เรียกว่า “โคก” มาจากการพยายามปรับปรุงหรือหาความลงตัวในการอาชีพเพื่อการค้าและแก้ปัญหาภัยธรรมชาติ ผลผลิตของไถ่สวนผสมจึงดำเนินการเพื่อการค้า ตามความเคยชินกับการผลิตเพื่อขายมาแต่อดีต การทำนากับไถ่สวนผสมจึงเป็นความลงตัวหรือเป็นกระบวนการผลิตที่สอดคล้องกันทั้งเป้าหมายและประสบการณ์เดิมทำให้ได้รับความนิยมมากดังข้อมูลตามตารางที่ 23 ที่มีการทำไถ่สวนผสมมากถึง 39 ครัวเรือนหรือร้อยละ 60.93 ของครัวเรือนทั้งหมด ดังนั้น เมื่อต้นทศวรรษ 2530 จึงเริ่มหยุดทำนาหันมาทำไถ่สวนผสมเพียงอย่างเดียว หรือทำไถ่สวนผสมเสริมกับอาชีพอื่นๆ เพราะสามารถปลูกเพื่อการขายได้ดีกว่านาข้าวเฉลี่ยเดือนละประมาณ 2,000-3,500 บาทต่อครัวเรือน รายได้ที่มากขึ้นยังเป็นเงื่อนไขแรงกระตุ้นหรือชะลอการทำนาพร้อมๆ กับเพื่อการตอบรับการชุดไถ่สวนผสมตามการจัดสรรให้ของทางราชการ” เช่นเดียวกับอาชีพอื่นๆ เช่น บ่อทุ่ง รับจ้างอื่นและเดินทางไปติดตางที่ต่าง

ปัจจัยกระตุ้นอาชีพใหม่นี้ก็คือ ความต้องการผลผลิตของตลาดซึ่งเป็นแรงเสริมให้ยากทำไร่นาสวนผสม เพราะในปีแรกๆ มีการแย่งกันมารับซื้อจากพ่อค้าคนกลางตลาดหัวอิฐ เช่น พ.ศ. 2540 พริกราคาประมาณกิโลกรัมละ 120 บาท มะละกอราคาประมาณกิโลกรัมละ 10 บาทเศษ กลัวยมีการซื้อขายกันโดยใช้ซึ่งเป็นกิโลกรัมแทนขายแบบเหวี่ยงอย่างเช่นที่ผ่านมา พ่อค้าคนกลางชำระเงินดีมาก จนมีความพึงพอใจในสภาพการดังกล่าวนี้ ความเติบโตนี้จนทำให้ชาวบ้านบางคุระจัดงานเฉลิมฉลองร่วมกันเรียกว่า "งานวันพริก" ขึ้นมาเมื่อ พ.ศ.2538 เพื่อแสดงพลังและผลผลิตของการทำไร่นาสวนผสมต่อเนื่องมาทุกปี โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การประกวดพริกขี้หนูแดงและแข่งขันรถไถชนิดเดินตาม แต่ถึง พ.ศ. 2542 สภาพดังกล่าวกลับต่างกันอย่างสิ้นเชิง เมื่อพ่อค้าคนกลางรับซื้อมะละกอกิโลกรัมละไม่ถึง 1 บาท นอกจากปัญหาราคาและสภาพดินฟ้าอากาศแล้วบ้านบางคุระยังมีปัญหาที่ยั่งยืนยากในการผลิตอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาที่ไม่มีเงินทุนเป็นของตนเอง ประสบภัยแล้ง น้ำท่วม น้ำเค็ม หนูกัด หนอนกิน" นั่นคือ ทุนในการปรับปรุงการผลิตตามวิธีการที่ใหม่ สภาพภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นเกือบทุกปีอาจจะ เป็นฝนแล้งหรือไม่ก็น้ำท่วม แล้วยังมีน้ำเค็มจากบ่อกุ้งริมคลองและลำน้ำที่ระดับน้ำเค็มรุกไล่เข้ามาใกล้บ้านเข้าทุกทีๆ ส่วนหนูกัดต้นกล้า ทำให้การทำนา 2 ครั้งมีปัญหาและหนอนกินใบพืชผักในไร่สวนผสม เป็นเหตุให้เกษตรกรต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายด้วยการซื้อเครื่องพ่นยาและยาฆ่าแมลงฉีดเต็มทีจนอาจจะเกินความจำเป็น"

การส่งเสริมกิจการไร่สวนผสมมาจากการที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ได้ร่วมกับทางราชการ เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานเกษตรจังหวัดและสำนักงานเกษตรเขต หน่วยงานราชการอื่นๆ ได้ร่วมกันจัดงานสาธิตส่งเสริมการทำไร่สวนผสมเพื่อการอนุรักษ์เพิ่มผลผลิตด้วยคุณภาพดีในพื้นที่เน้นหนัก ปี 2541/2542 ในวันที่ 11 กันยายน 2541 การทำแปลงสาธิตทำน่าน้ำตม จัดอบรมความรู้ให้แก่เกษตรกรทั้งที่บ้านผู้ใหญ่และบริเวณวัดบางคุระ อย่างไรก็ตาม ในระยะหลังนี้หรือประมาณ พ.ศ.2541 เป็นต้นมา บ้านบางคุระได้มีข้าราชการผู้ว่าราชการจังหวัดหรือส่วนกลางมาปรากฏตัวเสมอๆ เพื่อการพัฒนาอาชีพตอบสนองโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

สภาพการผลิตที่เร่งผลผลิตเพื่อการค้านี้เองจึงทำให้ "การออกปาก" หดไป รูปแบบ "ออกปากจ้าง" จึงมาแทน แต่มีการผสมผสานระหว่างเศรษฐกิจแบบการค้ากับวิถีการดำรงชีวิตดั้งเดิมอย่างลงตัวในทุกกิจกรรม โดยเฉพาะกิจกรรมการเกี่ยวข้าวและการจ้างเก็บผัก แยกผัก ที่ต้องมีความสัมพันธ์นี้มาช่วยกันแยกผัก ตัดผัก และลำเลียง เช่น หาบ ขน จากโคกสู่

รถที่มารับซื้อ ซึ่งต้องเป็นทั้งผู้จ้างและรับจ้างผ่านความสัมพันธ์แบบเก่ามาช่วยในบางขั้นตอนของกระบวนการผลิตเสมอ ๆ

สำหรับการแก้ปัญหาเงินทุน นั้น ชาวบ้านได้เริ่มต้นกันสร้างทุนของชุมชนเพื่อเป็นปัจจัยการผลิตหรือเป็นแหล่งเงินทุนของชุมชน ดังนั้น ใน พ.ศ. 2541 ประชาชนและทางผู้นำทางการและผู้นำธรรมชาติได้เห็นประสพการณ์การมีสถาบันเงินทุนของบ้านอื่นๆ ในเขตอำเภอเชียรใหญ่และอำเภอหัวไทร จึงได้จัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นมา โดยการเชิญวิทยากร อันได้แก่ ผู้นำกลุ่มธนาคารหมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำปากพนังมาให้ความรู้ เป็นต้นว่า นายเจริญ สุขราช , นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร จนประชาชนในบ้านสนใจและต่างก็หวังกับการมีแหล่งเงินทุนของตนเอง หลังจากนั้น สมาชิกในบางคุระก็เริ่มดำเนินการจัดตั้งและมีคณะกรรมการขึ้นมา เพราะก่อนหน้านี้แหล่งทุนของสมาชิกในบ้านอยู่ที่ครัวเรือนที่มีฐานะดีซึ่งมีที่นาจำนวนมาก หรือเป็นนายทุนเงินกู้ในหมู่บ้านไว้ใช้ในยามจำเป็น เช่น บ้านนางละออง ดวงแก้ว , นางสุธา จิตรพราหมณ์ , นายวิจิตร บ่มไล่ , นายสมพล หมวดคงทอง , นางหิ็ด รักหวาน และนายปั่น คำปล้อง¹⁰³ บุคคลเหล่านี้จะปล่อยเงินกู้ให้กับเพื่อนบ้าน โดยคิดดอกเบี้ยในปัจจุบันร้อยละ 5 ต่อเดือน โดยมีการค้าประกันด้วยที่นา (นส.3) ตลอดมา การมีแหล่งเงินทุนจึงไปตอบสนองของประสพการณ์ในระบบตลาดทั้งการใช้เงินเพื่อปัจจัยการผลิตและการใช้จ่ายในลักษณะต่างๆ

บ้านบางหว้า

บ้านบางหว้าเป็นชุมชนชาวนาที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองเชียรใหญ่¹⁰⁴ บ้านบางหว้าก็เป็นบ้านหนึ่งริมคลองดังกล่าวที่มีบางเล็กๆ เชื่อมระหว่างคลองเชียรใหญ่กับแม่น้ำปากพนังปากบางมีต้นหว้าใหญ่ เป็นสัญลักษณ์ชาวบ้านเรียกว่า “บางหว้า” แยกจากคลองเชียรใหญ่ ลำบางนี้ทอดตัวไปยังบ้านหนองไม้แก่นและบ้านดอนจิกไปออกที่แม่น้ำปากพนังที่บ้านบางเหลงเป็นบางที่ลัดเลาะไปตามทุ่งนากว้างใหญ่ และมีพื้นที่ทุ่งสงวนแถวบริเวณบ้านดอนจิก¹⁰⁵

จากสภาพดังกล่าวนี้ ทำให้ตั้งถิ่นฐานของบ้านเป็นไปตามไปคลองหรือบางหว้า และมีวัดบางหว้าอันเป็นวัดธรรมยุติกนิกาย จุดที่ตั้งชุมชนบางหว้าจึงเปรียบได้เหมือนกับ 3 แยกของคลอง ที่เหมาะสมกับการสัญจรจึงมีผู้คนตั้งบ้านเรือนกันหนาแน่น บางสายญาติหรือบาง

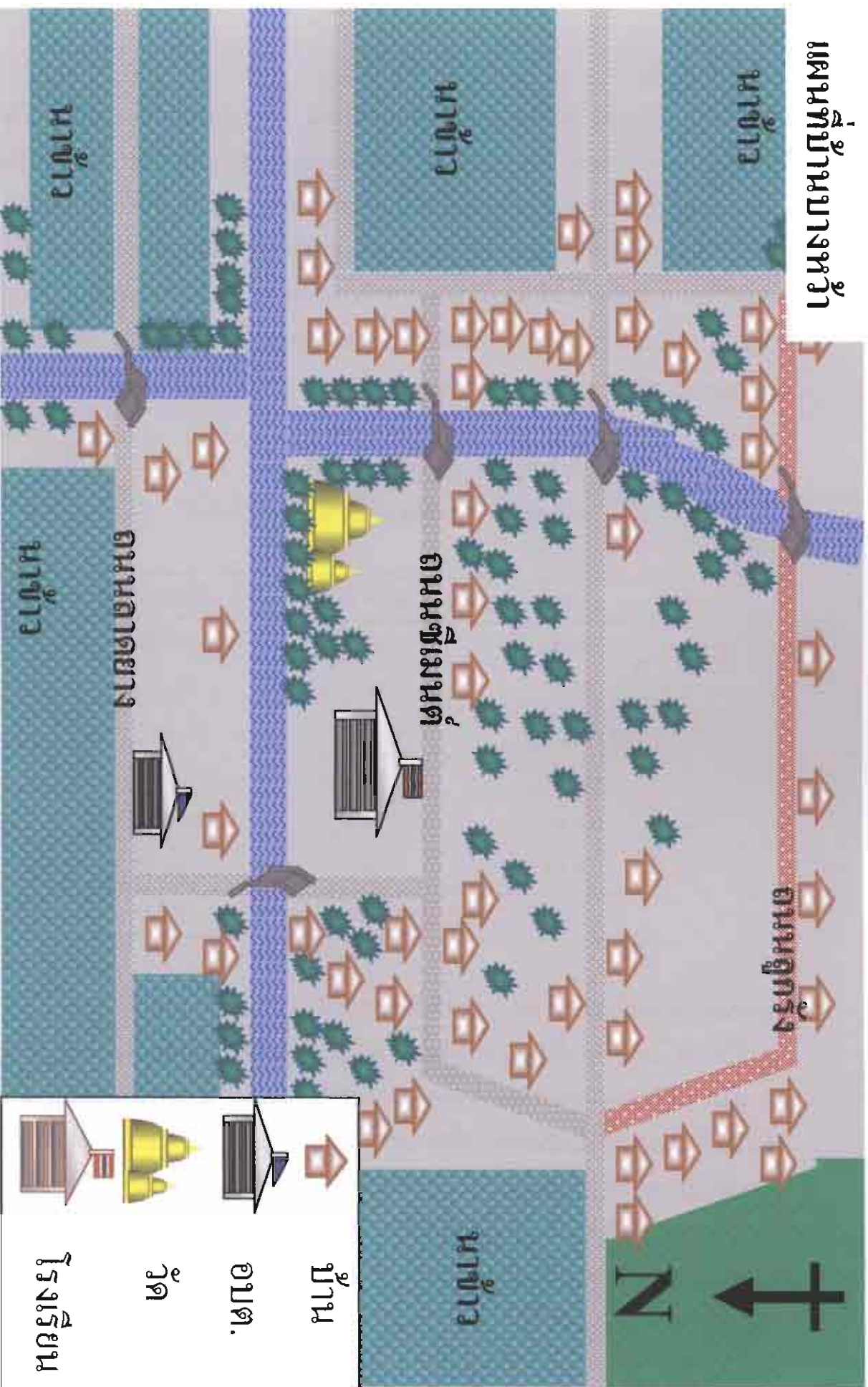
ครัวเรือนย้ายมาจากบ้านขนานนาก อำเภอปากพนัง ซึ่งที่นี่น้ำเค็มมาประมาณ 70 ปีแล้ว แต่ส่วนใหญ่ก็จะเป็นบุคคลหรือครัวเรือนที่ดำรงอยู่ต่อเนื่องที่นี่ การตั้งบ้านเรือนของบางหว้าจึงครอบคลุม 3 หมู่บ้าน 2 ตำบล และ 2 อำเภอ คือบางส่วนของหมู่ที่ 1 ตำบลเชียรเขา ปัจจุบันมีนายเสถียร หนูครุณ เป็นผู้ใหญ่บ้าน บางส่วนของหมู่ที่ 2 ตำบลเชียรเขา มีนายสุวรรณโณ ถนอมกาย เป็นผู้ใหญ่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้านอยู่ในตำบลเฉลิมพระเกียรติ และบางส่วนของหมู่ที่ 7 ตำบลเชียรเขา อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช

สภาพของบ้านมีวัดเป็นศูนย์กลาง โดยมีเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดบางหว้า คือ พลวงพ่อบัวทอง¹⁰⁶ ต่อมาเมื่อพระมหาสินหรือพระครูสังวร มาพัฒนาและได้ตั้งโรงเรียนขึ้น บางหว้าจึงเป็นบ้านในชุมชนชาวนาที่มีพื้นฐานจากการรวมตัวกันเองของชาวบ้าน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางและเจ้าอาวาสปัจจุบัน คือ พระครูวิเชียรธรรมมารณ์ ก็ยังคงมีบทบาทในการทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของบ้านต่อไป เพียงแต่มิใช่จำกัดบทบาทแต่การทำศาสนพิธีเท่านั้น จากการสังเกตพบว่า วัดได้พัฒนาทางกายภาพพร้อมกับความเข้มแข็งในการปฏิบัติศาสนกิจมาากบริเวณวัดและศาสนาสถานสวยงาม สะอาด จึงเป็นสถานที่พักผ่อนที่หนุ่มสาว เด็กๆ และผู้คนทั่วไปเข้าไปใช้บริการอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งบริเวณวัดยังที่ตั้งโรงเรียนด้วยและประชาชนยังศรัทธา เช่น ดูได้จากการร่วมกันบริจาค ทำบุญปรับปรุงพื้นที่และศาสนสถานต่าง ๆ ในราคาไม่ต่ำกว่า 1,000,000 บาท เสร็จเมื่อ พ.ศ.2540 นอกจากวัดแล้วโรงเรียนวัดบางหว้าที่ถือว่าเป็นสถาบันที่ร่วมศูนย์จิตใจของผู้คนที่นี่ด้วย เพราะคนที่นี่เรียนหนังสือกันมากมาแต่อดีต โรงเรียนบ้านบางหว้าจึงเป็นส่วนหนึ่งในความสำเร็จของเขา ทำให้มีความผูกพันต่อโรงเรียนอย่างมากด้วย¹⁰⁷

ประชากร

จากการศึกษาพบว่าบ้านบางหว้าเป็นชุมชนที่ตั้งมายังไม่ถึง 100 ปี ป้าส้มเกลี้ยง บัวทอง อายุ 83 ปี¹⁰⁸ บอกว่า แต่เดิมยายเป็นแม่ค้าประจำบ้าน ขายขนมเพื่อนบ้านซึ่งเป็นญาติๆ กัน เนื่องจากบางส่วนของคนที่นี่ “ย้ายหนีน้ำเค็มหาคัดเข้าสู่ข้าว” มาจากบ้านขนานนากและผู้คนที่บ้านบางหว้าเมื่อก่อนอยู่กันหนาแน่น เพราะเป็นบ้านที่ตั้งอยู่ริมคลอง

แผนที่บ้านบางหัว

เชียรใหญ่ ซึ่งสาขาแม่น้ำปากพนัง และมีบางหว่าที่เชื่อมบ้านหนองไม้แก่น บ้านดอนจิก และไปออกแม่น้ำปากพนัง ที่บ้านบางเหลงได้อีกทางหนึ่ง ในปลายบางหว่า จะมีพื้นที่ สาธารณะประโยชน์หรือพื้นที่ทุ่งสงวน ทำให้ประชาชนที่นี่น้ำเค็มมาจับจองกันและหนาแน่น มากขึ้น แต่ข้อมูลจากการศึกษาปัจจุบันกลับลดลง คือ มี 32 ครัวเรือน จำนวน 127 คน เมื่อคน บางหว่ามีการย้ายถิ่นกันอีกรอบหนึ่งเพื่อการทำมาหากิน จำแนกโครงสร้างประชากรที่ดำรงอยู่ จริง ผู้คนที่นี้จึงเป็นญาติๆ กัน นามสกุลหลัก ๆ ที่นี้จึงมีคำว่า "บรรจง" รวมกัน โดยมีสาย ตระกูลที่มีสมาชิกจำนวนมาก ๆ เช่น ตระกูลบรรจงดวง แก้วบรรจง สุวรรณปักษิน นกบรรจง ชัยมุสิก

ตารางที่ 24 โครงสร้างประชากรบ้านบางหว่า

อายุ(ปี)	จำนวน	ร้อยละ
แรกเกิด – 6	11	8.66
7-12	11	8.66
13-18	9	7.08
19-25	10	7.87
26-44	44	34.64
50 ปีขึ้นไป	42	33.07
รวม	127	100

จากข้อมูลพบว่ามีคนอยู่ในวัยพึ่งพาสูงถึงร้อยละ 50.39 และในวัยนี้ยังมีแรงงาน ในครัวเรือนแอบแฝงอยู่ด้วย แต่วัยแรงงานจริงจำนวนต่ำมาก คงเหลือแค่ร้อยละ 34.64^{'''} และ แนวโน้มที่จะเข้าสู่วัยสูงอายุ ในขณะที่เด็กวัยทารกลดลงมากเหลือประมาณร้อยละ 8.66 วัย เด็กเรียนเหลือประมาณ ร้อยละ 8.66 เช่นกัน เช่นนี้เองที่ทำให้โรงเรียนบ้านบางหว่า ซึ่งเป็นโรง เรียนประถมศึกษามีนักเรียนทั้ง 6 ชั้น ในปีการศึกษา 2541 มีแค่จำนวน 37 คน มีครูมี 7 คน ทั้งนี้เนื่องจากการย้ายถิ่นกันเป็นจำนวนมาก หากพิจารณาถึงจำนวนผู้สูงอายุพบว่ามีอายุ เกิน 60 ปี จำนวน 33 คน หรือร้อยละ 25.98 ผู้สูงอายุสูงสุด ได้แก่ นายเขต สุวรรณปักษิน ,

อายุ 86 ปี , นางปลีก หนูไผ่ อายุ 83 ปี และนางส้มเกลี้ยง บัวทอง อายุ 83 ปี¹¹⁰ โดยมีคุณลักษณะของประชากรบ้านบางหว้าที่มีอยู่จริงน่าสนใจมากคือ

ประการแรก พิจารณาจากระดับการศึกษา จบการศึกษาระดับสูงถึง 21 คน หรือร้อยละ 16.53 ของจำนวนประชากรที่มีอยู่จริง นั่นคือ จบปริญญาตรี 3 คน อนุปริญญาหรือประกาศนียบัตรชั้นสูง 5 คน ประกาศนียบัตรวิชาชีพ 1 คน มัธยมศึกษาตอนปลาย 5 คน และมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 7 คน นอกนั้นจบการศึกษาคะดกบังคับ

ประการที่สอง อาชีพทำนาเป็นหลักโดยนำ "ข้าวสั้น" หมายถึง ทำนาปีละ 2 ครั้ง ร้อยละ 96.87 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยมีงานหรืออาชีพอื่นมาเสริม แต่ยังคงทำนาเป็นอาชีพหลักต่อไป และมีแนวโน้มหันกลับมาทำนามากขึ้น เพราะกำลังยกเลิกไร่นาสวนผสม และราคาข้าวดีขึ้นเมื่อฤดูกาลผลิต 2540 เกวียนละ 6,000-8,000 บาท

ตารางที่ 25 อาชีพประชากรบ้านบางหว้า

อาชีพ	จำนวน ครัวเรือน	ร้อยละ
เกษตรกรรม		
ทำนา	18	56.25
ทำนา + ไร่นาสวนผสม	9	28.12
ทำนา + นาทุ่ง	1	3.12
ทำนา + ราชการ	2	10.25
ทำนา + โรงสี	1	3.12
ทำนา + ราชการ + ไร่นาสวนผสม	1	3.12
ไร่นาสวนผสม + โรงสี	1	3.15
อื่น ๆ	-	-
รวม	32	100

เมื่อดูโครงสร้างประชากรที่มีผู้อยู่ในวัยพึ่งพาเป็นจำนวนมากและจำนวนสมาชิกและครัวเรือนในบ้านมีแนวโน้มน้อยลง เพราะปัจจัยหลัก คือ สาเหตุสำคัญคือ “การย้ายถิ่น” ออกไปทำแหล่งทำมาหากินใหม่ แม้ในช่วงแรกเกือบ 80 ปีที่ผ่านมา ย้ายเข้ามาเพราะหาน้ำดื่มเข้ามาอยู่อาศัยที่บ้านบางหว้า แต่ประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ต้องย้ายออก ซึ่งมีรูปแบบน่าสนใจหลากหลาย กล่าวคือ ประการแรก ย้ายชั่วคราว ด้วยการไปทำสวน เพื่อไว้พักวัว ควายในฤดูฝน และ หนีความขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง และอาจจะเป็นการการสร้างเครือข่าย เมื่อพบว่าผู้คนบ้านบางหว้าจะสัมพันธ์กับผู้คนที่อาศัยอยู่ริมภูเขาแถบอำเภออ่อนพิบูลย์ อำเภอชะอวด และอำเภอจุฬาภรณ์ แถบบ้านหน้าชั้น เตปูน ไร่ใหญ่ อ้ายเลา วังฆ้อง วัวหลุง ควนพัง ควนชุม เป็นต้น วิธีการนี้ได้ดำเนินการมาแต่โบราณ ก่อน พ.ศ.2500 เพื่อนำเอาวัวควายเดินข้ามพุดคลองคอง ผ่านบ้านบางนกวัว ไปหาแหล่งพักวัวหลังฤดูกาลทำนาหรือหาน้ำท่วมและหาแหล่งหญ้าสำหรับเลี้ยงวัว ในพื้นที่ต่างๆที่กล่าวแล้ว การย้ายถิ่นลักษณะนี้จะมีการจับจองพื้นที่ป่ามากขึ้น เช่นเดียวกับยังคงลงกลับมาทำนาเมื่อถึงฤดูกาลทำนา หรือสวนใหญ่ของเวลาและบุคคลในครัวเรือนยังพำนักอยู่ที่บ้านบางหว้า วิถีชีวิตลักษณะนี้ทำให้มีความต้องการทำสวนเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว ต่อมาจึงเป็นคำที่กล่าวต่อๆ กันมาในการอธิบายลักษณะดังกล่าวนี้ว่า “หนีนาหาสวน” พ่อแม่จึงให้ลูกอยู่กับบ้านเพื่อนำพาวัวควายไปเลี้ยงในฤดูฝน หรือปรากฏการณ์ ความขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง จนมีคำบอกเล่าแก่ลูกหลานๆที่นี่ว่า “อดน้ำให้ขึ้นเขาลูกเหอ” หมายถึง เมื่อถึงฤดูแล้งก็ขาดแคลนน้ำจืดอย่างรุนแรง และเป็นปรากฏการณ์ต่อเนื่อง ก็ให้ขึ้นไปหักร้างทางป่าพงบนภูเขาในพื้นที่ดังกล่าว จนมีบทเพลงกล่อมลูกที่ว่าอันเป็นการพรรณนาให้เห็นสภาพการที่ปล่อยให้ลูกอาศัยอยู่ที่ครัวเรือนอย่างเดียวดายและเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านบางหว้า ส่วนพ่อแม่ไปทำสวนหรือเลี้ยงวัวว่า

“วันเย็นเหอ	เย็นมาห้อย ๆ
หุงข้าวสักหม้อน้อย	ไม่ที่กินกับอ้ายโหร
ต้มจุ่มยอดถั่ว	คิดถึงพ่อขุนหัว น้ำตาไหล
ไม่ที่กินกับอ้ายโหร	วันเย็น ๆ มาห้อยเหอ” ¹¹¹

เป็นการแสดงให้เห็นบรรยากาศที่ลูกต้องหุงข้าวในมือเย็นขณะที่พ่อไปทำสวน ทำไร่ ที่ภูเขาแดง อำเภอชะอวด อำเภอจุฬาภรณ์ และอำเภออ่อนพิบูลย์ ปล่อยให้ลูกอยู่กันตามลำพัง อยู่กินกับตามอัตภาพและอดอยาก การออกจากบ้านทิ้งลูกไว้ที่บ้านหว้าเป็นการไปชั่วคราว ในระยะเวลานั้นๆ ไม่กี่เดือน แต่การย้ายถิ่นมิได้หยุดแค่นั้น ทั้งนี้เนื่องจากความยากในการทำนา เพราะในพื้นที่ลุ่มน้ำฯ จะพบปรากฏการณ์น้ำท่วม และแล้งสลับกันไป เช่นเดิม น้ำท่วมในทุกๆ

ปีของปีมะโรง ที่เรียกว่า "ปีโรงน้ำแดง" แต่ช่วงหลังจากการสังเกตการณ์ของไพโรจน์ ชูวงศ์กร บอกว่าสภาพแล้งหรือน้ำท่วมนั้น 5 ปี ทำนาได้ผล 2 ปี หรือปีไหนเดือน 8 สองหนจะทำนายนากเสมอๆ เช่น พ.ศ.2531 น้ำท่วม, พ.ศ. 2532 แล้งจัดถึง 7 เดือน หรือ พ.ศ.2539 ได้ข้าวสวย พ.ศ.2540 ได้ข้าวสวย พ.ศ.2541 แล้งเกือบทั้งปี พ.ศ.2542 ฝนตกหนักแผ่นดินเดือน 3 ยังท่วมข้าวเปียกทั้งทุ่ง เหตุดังกล่าวทำให้ต้องแสวงหาหรือดิ้นรนพึ่งตนเองตลอดเวลา

การย้ายถิ่นจากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าการย้ายถิ่นตั้งแต่ก่อน 2505 ถึงในปัจจุบันยังมีมากขึ้นถึง 160 คน ในระยะแรกเป็นการย้ายไปหาสวนหรือเข้าสู่ป่าเขาตามอำเภอร้อนพิบูลย์และอำเภอชะอวด หรืออำเภอจุฬาภรณ์ปัจจุบัน ดังที่ลักษณะการย้ายที่กล่าวแล้ว ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ เช่นการย้ายไปที่อำเภอท่าชนะ อำเภอละแม บ้านควด เมื่อช่วงประมาณ 2508 มีบางส่วนของสมาชิกในตระกูลบรรจงดวง ประมาณ 6 ครัวเรือน แต่ไม่ขายที่ดินที่บางหัว ส่วนในช่วงทศวรรษ 2510 มีการย้ายไปหาสวนแถบอำเภอทุ่งใหญ่ กรงหย่น หรือเริ่มย้ายเข้าเมือง มีหลากหลายตระกูลประมาณ 7 ครัวเรือน สำหรับยุคทศวรรษที่ 2520 หลังประกาศนโยบาย 66/2523 เป็นอีกช่วงที่ชาวบ้านได้ย้ายตามญาติเพื่อนบ้าน เมื่อหลัง 2527 ที่ทางราชการจัดสรรที่ดินให้กับผู้ที่ถูกกล่าวว่าเป็นคอมมิวนิสต์มาก่อน ได้ส่งข่าวให้ญาติทางบางหัวย้ายตามไปที่อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในสายของตระกูล นกบรจงบัวทอง บรจจแก้ว บรจจช่วย ประมาณ 11 ครัวเรือน

แท้จริงแล้วการย้ายถิ่นยังมีอีกในยุคของบุคคลรุ่นที่ได้รับการศึกษาหรือสำเร็จการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ ลักษณะการย้ายเข้าสู่เมือง ซึ่งพบมากถึง 104 คน ร้อยละ 65 ของผู้ย้ายทั้ง 2 ลักษณะ ลำพังคนที่มีอายุระหว่าง 20-40 ปี ไปสู่ภาคอุตสาหกรรม การบริการหรือราชการหรือบางส่วนจะกำลังศึกษาอยู่ โดยจะพบมากในทศวรรษที่ 2530 เพียงแต่การเริ่มต้นเมื่อกกลางทศวรรษ 2520 มาแล้ว จากการศึกษาบุคคลที่เป็นกรณีตัวอย่างได้แก่ นายแถบ จิม เรือง อายุ 67 ปีย้ายออกจากบ้านไปอยู่กรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ.2529 แล้วย้ายกลับเมื่อชรา โดยมีลูก ๆ ยังคงรับจ้างและค้าขายอยู่ที่กรุงเทพฯ ต่อไป เขาเล่าว่าเหตุที่ย้ายเพราะว่า

"...ยืมเงิน ธนาคารเกษตร พ.ศ.2511 ...ที่อ้างในใบขอกูว่านำมาทำห้องข้าวแต่ความจริงแล้วเอาเงินไปส่งให้ลูกเรียน 5 คน รวมเงินดอกเบี้ยจำนวน 97,600 บาท...ไม่หลุดหนี้... แล้วไม่รู้คืนหรือ ถ้ายังคงอยู่บางหัวก็ไม่มีทางใช้คืน ทำนาไม่ได้ผล น้ำท่วมมั่ง ฝนแล้งมั่ง.....กูเพิ่มพื้นน้องอีก 40,000 บาท ยืมเพราะลูกกำลังเรียนปีสุดท้าย...บางปีก็ได้จ่ายดอกเบี้ย บางปีก็ไม่ได้จ่ายต้องทบต้น....."¹¹²

ตารางที่ 26 จำนวนผู้ย้ายถิ่นบ้านบางหว้า ตามระยะเวลา

ย้ายไป/ประกอบอาชีพ	2505- 2510	2511- 2520	2521- 2530	2531- ปัจจุบัน	รวม/ ร้อยละ
<u>นครศรีฯและอำเภอต่าง ๆ</u>					56(34.16)
ทำสวน	11	1	3	4	19
รับจ้าง	1	3	1	13	18
ค้าขาย	-	-	-	3	3
ทำนา	2	-	-	3	5
รับราชการ	-	4	1	6	11
<u>อำเภอต่าง ๆ ของสุราษฎร์ธานี</u>					20(12.19)
ทำสวน(ท่าชนะ)	1	-	16	3	20
<u>อำเภอต่าง ๆ ของชุมพร</u>					
ทำสวน(ละแม)	10	-	-	1	11
รับราชการ	-	-	-	1	1
<u>กรุงเทพมหานคร</u>					48(29.26)
รับจ้าง	-	3	3	10	16
บริษัท	-	3	4	11	18
เย็บผ้า	-	-	2	4	6
ค้าขาย	-	1	-	2	3
รับราชการ	-	-	1	4	5
<u>จังหวัดอื่น ๆ</u>					28(17.5)
รับจ้าง	-	1	-	17	18
บริษัท	-	-	-	4	4
ค้าขาย	-	-	1	-	1
รับราชการ	-	2	1	2	5
รวม	24	18	33	88	164
	(14.63	(10.97	(20.12	(53.65)	

จากตัวอย่างของปัจจัยเหตุของการย้ายถิ่นจากลุ่มแกบ จิมเรือ่ง เล่าให้ฟังนั้นพบว่า มีหลายประการ ประการแรก ความต้องการใช้เงินส่งให้บุตรหลานได้ศึกษาเล่าเรียนตามค่านิยมแม้ว่าเขาจะอ้างเหตุผลอันเป็นเท็จในคำขอกู้ว่านำไปใช้ซ่อมแซมฉางข้าวก็ตาม ประการที่สอง สภาพการทำงานที่มีอุปสรรคกับภัยธรรมชาติ เนื่องจากน้ำท่วมในบางปีและฝนแล้งอยู่เสมอๆ ประการที่สาม การต้องชำระดอกเบี้ยทั้งในระบบและชำระดอกเบี้ยเงินกู้เพื่อนบ้านหรือญาติ จากทั้ง 3 ประการนี้เอง จึงตัดสินใจย้ายไปทำงานในโรงงานกรุงเทพฯ เพื่อทำงานจ้างหาเงินสดมิใช่ย้ายไปหาดินหรือทำสวนเช่น 2 ทศวรรษก่อน แต่หลังจากที่ลูกๆ หายจบการศึกษาก็ช่วยกันทำงานทั้งทำงานโรงงาน บริษัทและขายของและหาเงินช่วยกันชำระหนี้จนหมด ลูกๆ ก็มีครอบครัวรวมทั้งตนเองก็ชราขึ้น จึงกลับมาพร้อมภรรยาเพื่อทำนาจำนวน 30 ไร่อีกครั้งหนึ่งปล่อยให้ลูกเป็นผู้ย้ายถิ่นถาวรต่อไป

อย่างไรก็ตาม บุคคลผู้อาวุโสที่ย้ายถิ่นไปแล้วเมื่อชราแล้วก็มักจะคิดกลับมาอยู่บ้านบางหว้าหรือให้นำศพหรือมาตายที่บางหว้าด้วยความผูกพันกับมาตุภูมิ เช่นนายแกบ จิมเรือ่ง ที่กลับมาเมื่อ พ.ศ.2541 ขณะอายุ 67 ปี หรือนายมนูญ หนูแก้ว หลังเกษียณราชการในตำแหน่งศึกษานิเทศการเขตการศึกษา 2 เมื่อ พ.ศ.2539 ก็เข้าออกบางหว้าต่างๆ ที่ไม่มีที่ดินเหลืออยู่เลย เป็นผู้นำในการจัดวางแผนปรับปรุงหรือพัฒนาวัดบางหว้าในการก่อสร้างศาสนสถานด้วยการทอดผ้าป่าที่ระดมเจ้าภาพผ้าป่าจากประชาชนชาวบางหว้าที่ย้ายถิ่นไปอยู่ตามจังหวัดอำเภอต่าง ๆ ให้กลับมารวมทำบุญสร้างศาสนสถานและพื้นที่วัดจนสำเร็จภายใน 2 ปี

ตารางที่ 27 แสดงถึงการสำเร็จการศึกษาระดับต่าง ๆ บ้านบางหว้า

คุณวุฒิประชากร	อยู่ที่บ้าน	ย้ายถิ่น	รวม
ปริญญาตรีและสูงกว่า	3	21	24
อนุปริญญา	4	12	16
ประกาศนียบัตร	1	7	8
มัธยมศึกษาตอนปลาย	3	16	19
มัธยมศึกษาตอนต้น	6	14	20
	17	70	87

บุคคลที่ประสบความสำเร็จในด้านการศึกษา มักจะได้รับการกล่าวถึงของชาวบ้าน บางหัวแหลมอ คนที่นี้จะพูดถึงบุคคลที่สำเร็จและรับราชการในหน่วยงานต่าง ๆ แม้ว่าบุคคล เหล่านั้นจะย้ายถิ่นออกไปค่อนข้างยาวนานแล้ว เป็นต้นว่า ครูแก้ว ชูทอง นายมนูญ หนู แก้ว อาจารย์สวงศ์ ชุมพงค์ พระ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก หรือ 3 คนในตระกูลปานนา¹³ ดร.จิตติ หนูแก้ว เป็นต้น ส่วนคนอื่น ๆ ที่มีบทบาทในแวดวงการศึกษาแม้ว่าจะพำนักอยู่ในบ้านจะเป็น ที่กล่าวถึง แม้ว่าไม่สำเร็จการศึกษาสูง ตัวอย่างของข้าราชการครูบำนาญอย่างนายเวียง ศิริ รัตน์ ครูชั้น แก้วบรรจง และผู้อาวุโสอื่น ๆ อีกหลายคน ส่วนผู้นำในระบบราชการไม่ว่าจะเป็น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลจะไม่โดดเด่นหรือยอมรับ เท่าบุคคลในกลุ่มการศึกษาหรือสองกลุ่มแรก เพราะเกี่ยวข้องมีความรู้หรือระดับการศึกษา

ลักษณะทางสังคมและความสัมพันธ์

จากการที่สภาพความยากลำบากเนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์และธรรมชาติที่ฝน แล้งก็ขาดน้ำ ฝนตกมากน้ำจะท่วม การเดินทางทางการดำรงชีวิตโดยการพึ่งพาส่วนที่ขาด จากภายนอกบ้าน ดังนั้นพื้นที่ภูเขาที่อยู่ไม่ไกลด้านตะวันตกของบ้านในเขตอำเภอรัตนพิบูลย์ จึงเป็นพื้นที่ที่ผู้คนบ้านบางหัวเดินทางไปมาหาสู่ในการฝากวัวควายในฤดูฝนและการทำสวน ในฤดูแล้ง เป็นขบวนการปกติในชีวิตของผู้คนตามลักษณะมีปัญหาร่วมกันและความต้องการ ร่วมกัน (Issue and problem base) ประกอบกับความเป็นญาติร่วมกันมีผลทำให้วิถีชีวิตที่มี การรวมกลุ่มกันในการทำงานและเมื่อมีปัญหาร่วมกันก็จะดำเนินการร่วมกันจนเป็นขบวนการ เช่นเดียวกับการเดินทางไปภูเขาดังกล่าวแล้ว เพื่อแสวงหาวิธีการดำรงชีวิตที่เหมาะสมร่วมกัน นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร เล่าบรรยากาศของบ้านในการอยู่ร่วมกันว่า.....

“คนบ้านบางหัวแถวปลายบางหัว(ท้าย ๆ ลำคลอง) ขึ้นไปทางทุ่งสงวน ติด กับบ้านบ้านดอนจิกและบ้านหนองไม้แก่น ชาวบ้านที่นี้จะรวมแรงกันแล้ว ไปช่วยทำนาให้เสร็จกันเป็นเจ้า ๆ ด้วยการใช้สัญญาณเสียง มีการ เปา..... ตีเจ้าจะ เป็นการส่งเสียงหรือ ด้วยการใช้สัญญาณผ้าขาวม้า ผูก กับปลายไม้ไผ่ ยกเหมือนธงไปปักนาใคร ก็เป็นที่รู้วันนี้ไปทำนาแล้ว ทุกคนก็คิดข้าวห่อ ซอปันไปช่วยกันทำเสร็จ ผลัดเปลี่ยนไปเรื่อยจนเสร็จ ฤดูกาลทำนา ทั้งเก็บและปักดำ ของบ้าน ถ้าจะมีการกินเลี้ยงตามประสา ชาวบ้าน...ทำกันทุกปี”

นับว่าเป็นขบวนการของชาวบ้าน “ในการลงแขก” หรือ “ออกปาก” เพื่อการผลิตจากสภาพต่างๆ ร่วมกันดังกล่าวข้างต้น เป็นข้อตกลงหรือระเบียบทางสังคม (Social organization) ที่ปฏิบัติจนเป็นปกติ ที่หาพบได้ยากในบ้านอื่นๆ สังคมยุคนั้น จนขบวนการชาวบ้านกับการทำนาแบบนี้ถูกรายงานเข้าสู่หน่วยงานความมั่นคงของทางราชการตามนโยบายของรัฐที่กำลังปราบคอมมิวนิสต์ที่กำลังแพร่ระบาดในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในต้นทศวรรษ 2510 ทางราชการกำลังปราบปรามคอมมิวนิสต์แถบบ้านอ้ายเลา ไชใหญ่ เตาปูน หน้าซันท์ วัวหลุง ควนพัง ควนซุม วังซ่อง ไชใหญ่ และเจ้าหน้าที่ทางราชการถูกลอบโจมตีเสียชีวิต 13 ศพ เมื่อตรวจสอบพบว่าผู้คนแถบบ้านดังกล่าวนี้ เชื่อมโยงและเป็นญาติๆ กับผู้คนบ้านบางหัวและบ้านต่างๆ ใกล้เคียง ของอำเภอเชียรใหญ่¹⁴ ทางราชการก็สรุปว่า เมื่อคนที่บ้านดังกล่าวเป็นคอมมิวนิสต์ คนที่บ้านบางหัวและบ้านใกล้เคียงที่อำเภอเชียรใหญ่เป็นคอมมิวนิสต์ด้วย ในที่สุดทางราชการสืบหาข่าวเพื่อยืนยันบุคคลแกนนำ หลังจากนั้นก็ดำเนินการจับกุมผู้นำชาวบ้านข้อหาคอมมิวนิสต์ เมื่อกำลังถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวของ พ.ศ.2513 ไปยังไร่ที่บ้านชะเอียน ค่ายวชิราวุธ ได้แก่ นายแจ้ บรรจงแก้ว นายคลิ่ง ทองเจียว นายคลิ่ง บรรจงดวง นายหมุด ทองหวาน นายเซย ศักดิ์เสนา นางพิน ชัยมุสิก นายไพโรจน์ บรรจงแก้ว นายแจ้ นายหอม นายเวส บรรจงแก้ว นายมาก บรรจงแก้ว โดยทหารปลอมตัวไปล้อมบ้านแล้วทำการจับกุมนำชาวบ้านขึ้นเครื่องบินเฮลิคอปเตอร์บินไปยังไร่ สร้างความหวาดกลัวให้แก่ชาวบ้านมากไม่กล้าไปเยี่ยมเพราะกลัวถูกข้อหาคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตาม ปราบปรามการแสวงหาทางที่ดีของการดำรงชีวิต เช่นเดียวกับที่ทางราชการพิจารณาขบวนการของประชาชนเพื่อแสวงหาชีวิตที่ดีให้หลุดไปจากเจตนาประชาชนแล้วดำเนินจับกุมในข้อหาคอมมิวนิสต์ครั้งใหญ่นี้มีใช้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในบ้านบางหัว เพราะมีการล้อมบ้านเพื่อจะจับกุมครูธรรมบุญ (นามสมมุติ) มาแล้วใน พ.ศ.2508¹⁵ ในฐานะที่ครูธรรมบุญ เป็นแกนนำของชาวบ้านบางหัวเพื่อการพัฒนากระบวนการผลิตข้าว กล่าวคือ เป็นผู้คิดเรื่องกลุ่มชาวนา ความคิดและรณรงค์การสร้างฉางข้าวกลางของบ้าน การมีกองทุนกลางของบ้านเพื่อให้สมาชิกในบ้านได้หยิบยืมไปใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตร จนทางราชการกำลังจะลงโทษสั่งพักราชการ แต่นายเสริม มุกวิตร ศึกษาธิการอำเภอเชียรใหญ่ขณะนั้น ได้รับรองความประพฤติว่าไม่ได้ฝ่าฝืนคอมมิวนิสต์แต่อย่างใด จึงไม่ถูกลงโทษ แต่คงต้องถูกติดตามและมีการรายงานความประพฤติต่อมาอีกประมาณ 5 ปี เรื่องจึงยุติ

การดำรงอยู่ท่ามกลางความขาดแคลนและยากแค้น ภายใต้ระบบการผลิตแบบตลาดมีอิทธิพลมากนั้น เช่นเดียวกับที่ระบบราชการอ่อนและมีบทบาทน้อยนั้น **การดิ้นรนการต่อสู้หรือดำเนินการต่าง ๆ อยู่บนพลังของบ้านหรือศักยภาพชุมชน** ที่ต้องตระหนักในการกระทำกับตนเองและรวมกลุ่มกัน ในการจัดการตนเอง ครัวเรือนและชุมชน หรือในบางคราวจำเป็นต้องรวมกลุ่มกับผู้อื่น ชุมชนหรือบ้านอื่น ๆ ที่มีประเด็นปัญหาและความต้องการเดียวกัน ส่วนรูปธรรมการรวมกลุ่มรวมพลังภายในบ้านนอกจากมีตัวอย่างการทำนาจนถูกจับกุมในข้อหาคอมมิวนิสต์ที่ปรากฏการณ์เป็นรูปธรรมแล้ว ยังมีลักษณะอื่นๆอีก เช่น การมีคอกวัวรวมเพื่อป้องกันการลักขโมย เมื่อทศวรรษที่ 2511 นอกจากนี้ประชากรชาวบางหว้า ยังได้ตระหนักในการเรียน หรือมีค่านิยมแห่งการเรียนรู้เพื่อสนองตอบกับคุณสมบัติของบุคคลในสังคมตามระบบการค้าการตลาดให้เท่าทันมิให้เสียเปรียบหรือเป็นการเพิ่มโอกาส ทำให้ผู้นำชุมชนมีการคิดสร้างสถานศึกษาหรือแหล่งการเรียนรู้ของบ้านและบ้านใกล้เคียง พระภิกษุของบ้านบางหว้าจึงเป็นกลไกสำคัญและเป็นแรงผลักดันสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากวัดบางหว้าเป็นหนึ่งในวัดธรรมยุติกายที่มีสายสัมพันธ์กับวัดเกาะจาก อำเภอปากพนัง ¹¹⁶ พระเณรหรือชาวบ้านนิยมเรียกเจ้าอาวาสว่า "สมภาร" หรือสมภารเณร ได้เป็นผู้บุกเบิกจัดตั้งโรงเรียนบางหว้าพิทยฯ อันเป็นโรงเรียนเอกชนในระดับมัธยมศึกษา เพื่อรองรับเด็กนักเรียนจากโรงเรียนประถมศึกษาหรือโรงเรียนประชาบาล มีครูเกษม ชูทอง เป็นผู้ดำเนินการต่อ ปัจจุบันโรงเรียนนี้ได้เลิกกิจการแล้ว ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการอธิบายลักษณะ **"การเป็นบ้านแห่งการเรียนรู้"** หรือมีค่านิยมการศึกษาเล่าเรียน

แน่นอนว่า เมื่อเป็นผู้รู้และบ้านแห่งการเรียนรู้หรือมีค่านิยมการศึกษาเล่าเรียนท่ามกลางความขาดแคลนทรัพยากร และความยากแค้นเพราะสภาพดินฟ้าอากาศและธรรมชาติ หรือการดำรงอยู่อันเนื่องมาจากประเด็นปัญหาและความต้องการร่วม แต่ต้องผลิตข้าวหรือดำรงอยู่ท่ามกลางระบบการค้านี้ ความรู้และความแน่นแฟ้นในการเป็นกลุ่มก้อนทำให้ **ชาวบ้านต้องรวมกลุ่มเป็นขบวนการประชาชน** ขบวนการในลักษณะนี้จึงเป็นปกติของบางหว้า ที่เชื่อมโยงกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้การผลิต การรวมตัวเป็นกลุ่มชาวนาของบ้านบางหว้า จึงเป็นตัวอย่างของกลุ่มชาวนาในกลุ่มน้ำปากพนังที่มีพลังในการดำเนินการช่วยเหลือและแก้ปัญหากันเอง หรือเป็นตัวอย่างสำคัญที่ส่งผลต่อการผลิตในเวลาต่อมา หรือเป็นวัฒนธรรมของการรวมกลุ่มหรือขบวนการประชาชน ผ่านผู้นำ กล่าวคือเมื่อประมาณ พ.ศ.2506 มีผู้นำซึ่งเป็นครูของบ้านนี้ ¹¹⁷ และบ้านอื่นๆ ได้แก่ ครูเกษม ชูทอง , ครูบุญ หนูแก้ว , ครูชื่น โรงเรียน

อ่าวเคียน ครูจำรูญ ระกำทอง , นายพา บรรจงแก้ว นายลาม กำนันสง กำนันขุน ถนอมสิน เป็นต้น เป็นผู้มืบทบาทในการพัฒนาการผลิต กิจกรรมหลักนี้กลุ่มดำเนินการคือ จัดหาและระดมทุนจากสมาชิกกลุ่มในบ้านเพื่อจัดซื้อ "รถไถนาขนาดใหญ่" มาไว้ไถนาบริการแก่สมาชิกและชาวนา จำนวน 2 คัน การที่มีกลุ่มครูร่วมกันเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ว่ามีการร่วมตัวกันในการพัฒนาการทำนา และส่งผลไปยังการจัดตั้งกลุ่มชาวนาอื่น ๆ เป็นต้นว่า กลุ่มชาวนาเขา ตำบลเขาพระบาท¹⁸ ครูสมปอง โชติทอง กลุ่มชาวนาดำบลไสหมาก อันมีและกำนันขุน ถนอมสิน กลุ่มชาวนาบ้านบางคุระ ที่มีครูวิรัตน์ ธรรมชาติ กลุ่มชาวนาบ้านหัวป่าขลุ หรือกลุ่มชาวนาต่าง ๆ นับว่านอกเหนือจากการร่วมพลัง รวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาครัวเรือน ชุมชนหรือบ้านแล้ว ยังเป็นการประสานเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน โดยกิจกรรมที่ทำในระดับลุ่มน้ำปากพนัง คือ การส่งสมาชิกหมายถึงผู้นำกลุ่มชาวนาบ้านบางหว้า ผู้นำไปประชุมกลุ่มเกษตรกรชาวนา เมื่อ พ.ศ.2508 ที่นครสวรรค์¹⁹ ที่สามารถผลักดันให้รัฐบาล รู้จักลุ่มน้ำปากพนังในฐานะแหล่งผลิตข้าวของภาคใต้ เพราะเดิมผู้นำรัฐบาล ซึ่งหมายถึง พล.อ.ประภาส จารุเสถียร รองนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ไม่รู้จักว่าภาคใต้มีการทำนาข้าวด้วย "...เขารู้เพียงว่าภาคใต้คือทำสวนยางพารา..." ครูสมปองได้บอกถึงความรู้สึกในการนำเสนอความเห็นต่อที่ประชุม หรือกรณีตัวอย่างที่ครูแกบ ชูทอง และคณะชาวนาเรียกร้องให้จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี มาเยี่ยมประชาชนที่วัดสระใครและได้เรียกร้องให้สร้างถนนบนเส้นทางสันทรายเขียรใหญ่สายนครศรีธรรมราช ชะเมา ปอหล่อ หัวไทร ในปัจจุบัน

สำหรับการรวมกลุ่มก่อนทศวรรษ 2500 นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร ได้เข้าร่วมกับขบวนการของกลุ่มคนลุ่มน้ำปากพนัง เชื่อมโยงกับกลุ่มผู้นำรุ่นเก่าที่เป็นนักคิดของลุ่มน้ำ สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเป็นแนวที่ 5 ต่อต้านญี่ปุ่นที่เป็นคนลุ่มน้ำปากพนังปฏิบัติการอยู่ในพื้นที่ เช่น ครูกำน ปานช่วย บ้านเกาะหวด , นายไสว มาลัยเวช บ้านปากเขียร มีโรงสีเครื่องโยก , นายชาญ แก้วชูใส เจ้าของเรือเผาหัว บ้านเนินหนองหงส์ และได้ยิงนายพล โมไซโต ตายที่บ้านบางสมบุรณ์ ปากพนัง ขณะที่เกี่ยวเด็กสาวตามการชักนำของขบวนการนี้หรืออีกหนึ่งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและผลการพัฒนาของทางราชการในยุคเดียวกันนี้²⁰ ทางราชการได้ปิดน้ำที่บางจันทร์²¹ ทำให้ข้าวโพด ถั่วเขียว ถูกน้ำท่วม ชาวบ้านในตำบลบางหว้า เขียรเขาเขียรใหญ่ ไสหมาก ได้รวมตัวกันประท้วงที่ศาลากลาง 1 วัน โดยมีการระดมพลังประชาชนทุกระดับไปประท้วง ผ่านผู้นำที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นพระ ครู เช่น ครูแกบ ชูทอง จากโรงเรียนบ้านบางหว้าพิทยา ครูมงคล ศรีมีชัย ด้วยวิธีการปิดโรงเรียนแล้วระดมนักเรียนจากทั้ง 2 โรง

เรียน รวมทั้งชาวบ้านและผู้ปกครองใช้รถยนต์สายชะเมา-นคร 15 คันมารับส่ง เสนอขอเรียกร้องให้เปิดน้ำบางจันท์และทำถนนสายสระใคร-เชียรเขา-บางพระ ยาวประมาณ 13.5 กิโลเมตร จนในที่สุดทางราชการปฏิบัติตามความประสงค์ของชาวบ้าน

ส่วนการดิ้นรนหรือการต่อสู้เพื่อหาวิธีการที่ดีให้กับชุมชนและครอบครัวเป็นการแสวงหาที่ไม่มีสิ้นสุด ที่ชาวบ้านต้องคิดและปฏิบัติตลอดไป²² ดังนั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์ก็จะจัดการกันเองในหมู่บ้าน เช่น เมื่อเกิดวิกฤตแห้งแล้งจัดเมื่อ ฤดูแล้งปี 2540-2541 ชาวบ้านได้ไปหาสมภารฟอง เจ้าอาวาสวัดบางนบ อำเภห้วยไทร²³ ให้มาช่วยวิ่งเต้นให้กระทรวงวิทยาศาสตร์ ติดตั้งเครื่องสูบน้ำพลังไฟฟ้าที่บนเหมืองลอยที่ขุดไว้ตั้งแต่หลัง 2531 เพื่อแก้ไขปัญหาขาดน้ำทำนา²⁴ ปรากฏว่านำไปสู่การตั้งข้อตกลงร่วมกันของชาวบ้านในการช่วยกันชำระค่ากระแสไฟฟ้าเพื่อสูบน้ำเข้าตามลำเหมืองดังกล่าวสู่แปลงนาข้าว

หากเป็นประเด็นปัญหาจากภายนอกที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตหรือร่วมกันสร้างสรรค์ในระดับกว้างกว่าศักยภาพของบ้านบางหว้า ชาวบ้านก็จะตอบสนองด้วยการเข้าร่วมเหมือนกับประวัติของบ้านที่ผ่านมาในอดีต เช่น ในทศวรรษที่ 2530 หลังเกิดอุทกภัยเมื่อ 2531 มีชาวบ้านบางหว้าจะเป็นแกนนำเข้าร่วมกลุ่มกับชาวบ้านอื่น ๆ ในลุ่มน้ำปากพนังอย่างแข็งขันเพื่อเรียกร้องให้จังหวัดและรัฐบาลช่วยเหลือ หลังจาก ดร.อนุวัฒน์ วัฒนพงศ์ศิริ รัฐมนตรีว่าการสำนักนายกรัฐมนตรี ที่รับผิดชอบได้จัดงานขับน้ำตาชาวใต้เพื่อช่วยชาวใต้หลังประสบอุทกภัยในปีดังกล่าวนั้น ชาวบ้านโดยเฉพาะคนลุ่มน้ำปากพนังไม่ได้รับการช่วยเหลือ จึงได้จัดชุมนุมที่ศาลากลาง 10 วัน 10 คืน โดยประเด็นเรียกร้องคือให้ช่วยเหลือผู้ประสบภัยในรูปของการขุดไร่นาสวนผสม โดยให้จัดการจัดสรรรถแบคโฮให้อำเภอละ 2 ตัว ขุดทำร่องน้ำ ตำบลเชียรเขา (บ้านบางหว้า) ตำบลท่าขนาน อำเภอเชียรใหญ่ ตำบลบ้านราม ตำบลท่าขอม ที่อำเภอห้วยไทร และตำบลบางตะพุง ตำบลบางศาลา อำเภอปากพนัง การดำเนินการในชุมนุมครั้งนั้นนับอีกตัวอย่างหนึ่งที่มีการรวมตัวในระหว่างชาวบ้านในลุ่มน้ำปากพนัง มีทั้งเกษตรกร ผู้ใหญ่ กำนัน พระ ครู และศิลปินพื้นบ้าน เช่น ผู้ใหญ่สุวรรณ ถนอมกาย นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร จากบางหว้า อาจารย์เกษม จันทวิโรจน์ อาจารย์อารมณ์ มีชัย พระนิพนธ์ โชติโก วัดพรหมมณีนาราม หรือวัดปากเชียรฝั่งตะวันออก, กำนันเอียด ศรีเจ้า ตำบลบางศาลา ผู้ใหญ่ชั้น สุขเกื้อ นายวาสนา สุขเกื้อ จากตำบลเชียรใหญ่ หนึ่งณรงค์ บ้านนอก ห้วยไทร นายหวง ทิพย์บุญแก้ว บ้านราม นายณรงค์ คงมา บ้านเนินหนองหงส์ อำเภอห้วยไทร ซึ่งทำให้ราชการดำเนินการให้ตามประสงค์

พัฒนาการของบ้านบางหว้าในรูปแบบต่าง ๆ (ย้ายถิ่น รวมกลุ่ม ไม้เรียน) ตามแต่ศักยภาพที่มีอยู่ส่งผลให้สังคมเกิดพลังงานที่สร้างสรรค์ จนเกิดงานประเพณีของชาวบ้านขึ้นมาต่อเนื่องจนปัจจุบัน คือ “งานวันรวมญาติ เดือน 5” หมายถึง งานสงฆ์ผู้อาวุโส ในช่วงสงกรานต์ ได้เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2523¹²⁵ เนื่องจากเกิดแรงบันดาลใจของครูสมคิด ที่เห็นการเดินทางกลับมาเยี่ยมครวเรือนของผู้คนบ้านบางหว้าที่ย้ายถิ่นออกไปอยู่เมืองหรือย้ายถิ่นไปอยู่ตามพื้นที่ต่างๆหรือไม่ว่าจะไปทำมาหากิน ณ ที่ใด ต้องกลับมาเยี่ยมบ้าน ต้องกลับมาเยี่ยมพ่อแม่ ญาติ ที่บ้านเดิมกันเป็นจำนวนมากทุกๆปี เมื่อมาบ้านถึงแล้วก็จะไปเยี่ยมญาติตามครวเรือนต่างๆ มีการมาร่วมชุมนุมสังสรรค์และการดื่มเหล้ารวมกันอย่างสนุกสนานทั้งผู้ที่กลับมาและผู้ที่พักอาศัยที่บางหว้า เช่นที่บ้านของนายวาสน์ ชัยมุสิก ซึ่งมีลูก ๆ ครอบครัวนายวาสน์ ชัยมุสิก¹²⁶ การทำลักษณะเช่นนี้ต่อเนื่อง 2-3 ปี เห็นว่าสถานที่คับแคบและอยากให้ร่วมกันทั้งบ้าน จึงมีการคิดกันเพื่อรวมกันจัดเป็นงานของบ้าน ดังนั้น ในปี 2523 จึงได้ย้ายมาชุมนุมที่โรงเรียนบางหว้า โดยมีครูสมคิด ทองแก้ว เป็นผู้ประสานงาน ส่งผลให้เข้าร่วมกันทุกคนทุกครวเรือน และได้กระทำกันทุกปีต่อเนื่องกันมา โดยมีความพยายามการผนวกกิจกรรมสงกรานต์ อาบน้ำผู้อาวุโสของบ้าน และการบันเทิงเข้าด้วยกัน และมีการเชิญบ้านใกล้เคียงมาร่วม สำหรับสาระของกิจกรรมนั้น ในเวลากลางวันจะเป็นการกระทำกิจกรรมสงฆ์ผู้อาวุโสของบ้าน ทำให้บรรดาลูกหลานได้ใช้เวลารวมสงฆ์และผู้อาวุโสและได้พบปะลูกหลานอย่างทั่วถึง กลางคืนจะมีการแสดงของนักเรียน ซึ่งครูและนักเรียนต้องเตรียมการไว้ตั้งแต่ก่อนปิดภาคเรียน รวมทั้งมีการแสดงของกลุ่มครวเรือนหรือหย่อมบ้านที่อยู่รอบบางหว้ามาร่วมกันแสดงของหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 ตำบลเขียวเขา และหมู่ที่ 7 ตำบลเขียวใหญ่ ตลอดจนหมู่บ้านอื่นมาเสริมงานให้ยิ่งใหญ่ขึ้น เช่น หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 ที่มีศูนย์ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาที่วัดบางหว้า¹²⁷ และมีญาติมาร่วมกันอย่างแข่งขัน มีการพัฒนางานด้วยการนำพิธีทางศาสนาเข้ามาร่วมด้วย และเมื่อมีการทำกันทุกปีจึงเป็นเหมือนวันแห่งการพบปะมิตร รวมญาติ ที่ทุกคนเมื่อมาบ้านก็จะเข้าร่วมงานนี้กันอย่างเต็มกำลังนับว่าเป็นงานที่ราษฎรคิดสร้างขึ้นด้วยพลังของบ้านอย่างแท้จริง หากคำนึงถึงเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความต่อเนื่องของงาน เพราะว่า ประการแรก บ้านบางหว้ามีผู้นำและคำนึงถึงความเป็นผู้อาวุโสสูงและเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การเคารพ เป็นครูของชุมชนที่สอนในโรงเรียนบางหว้า เช่น ครูชื่น แก้วบรรจง , ครูจิต สุขหวาน เป็นข้าราชการบำนาญ นอกจากนี้ก็ยังมีผู้อาวุโส เป็นที่เคารพนับถืออีกหลายคน รวมถึงพระครูวิเชียรธรรมารักษ์ เจ้าอาวาสวัดบางหว้า เจ้าคณะตำบลเขียวเขา ซึ่งชาวบ้านศรัทธาและเคารพนับ

ถือมาก นอกจากมีผู้นำอาวุโสที่เคารพนับถือแล้วยังมีคนรุ่นหนุ่มสาวที่ได้รับการศึกษาและเห็นคุณค่ามาเป็นพลังของชาวบ้านร่วมกันคิดสร้างสรรค์และเป็นแกนสำคัญในการประสานการจัดการ ประการที่สอง การมีความเป็นญาติ ๆ ที่ผูกพันกันด้วยวิถีชีวิตที่มีประเด็นที่ต้องคิดต้องทำร่วมกันเสมอมา "วัฒนธรรมของการรวมกลุ่ม" กันในการดำรงอยู่ที่ได้ทำให้ง่ายต่อการสร้างงานเพื่อการกตัญญูและ ประการที่สาม การทำงานสงวนน้ำนี้เป็นเหมือนโอกาสในการใช้เป็นแหล่ง Open space หรือ Public Space พบปะชุมนุมญาติที่ย้ายถิ่นออกไปทำมาหากินที่อื่น ด้วยกันเอง และสนุกสนานรวมกัน พร้อม ๆ กับได้แสดงออกถึงความเคารพ บริจาคหรือช่วยเหลือชุมชนในงานดังกล่าว การแสดงให้เห็นถึงพลังภายใน และความผูกพันต่อภูมิลำเนาของทุกคน

สำหรับค่านิยมสำคัญอีกประการหนึ่งของคนบ้านบางหว้า "การรักในการศึกษา" เล่าเรียนมาแต่อดีต และมีโอกาสในการเรียน เช่นเมื่อวันเปิดโรงเรียนประชาบาลตำบลเขียร์เขา 3 บ้านบางหว้า มีนักเรียนมากถึง 98 คน จากที่แจ้งชื่อขึ้นบัญชีไว้ 126 คน²⁸ เพราะมีตัวแบบที่ดี นอกจากนี้เคยเป็นสถานศึกษา ไม่ว่าจะเป็นวัดบางหว้า , โรงเรียนบางหว้าและโรงเรียนราษฎรระดับมัธยมศึกษาคือโรงเรียนบางหว้าพิทยาล นอกจากสถานศึกษาที่บ่งชี้ให้เห็นว่า การศึกษาคือส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชีวิตแล้ว พบว่า บุคคลของที่นี่มีตัวแบบของผู้ที่สำเร็จในชีวิตที่มีพื้นฐานจากการศึกษาและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป หากกล่าวในเชิงปริมาณแล้วพบว่าคนบางหว้า ทั้งที่ยังอาศัยอยู่ที่บ้านและย้ายไปแล้ว ที่สำเร็จการศึกษาและรับราชการอยู่ตามหน่วยงานต่างๆ มากมาย ผู้คนที่นี่มีการศึกษาสูงสุดคือ ระดับปริญญาเอก²⁹ และปริญญาโท ,ปริญญาตรีหลายคนดูจนวนจากตารางที่ 27 ที่รับราชการในหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรับราชการครู 13 คน ส่วนในตำแหน่งหน้าที่การงานมีสูงสุดคือ ศึกษาธิการเขต เขตการศึกษา 2 ได้แก่ นายมนูญ หนูแก้ว , ผู้ช่วยนายไปรษณีย์ เขต 8 ทั้งสอง ได้แก่ นายไพฑูรย์ ปานนาค , อาจารย์สงวค์ ชุมพงศ์ แห่งโรงเรียนกัลยาณิศรีธรรมราช นายอบรม ปานนาค ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนนวมินทราชูทิศ , นายเกษ ขุทอง ครูและผู้นำชาวนา หรือพระอีกรูปหนึ่ง ได้แก่ พระฟอง เจ้าอาวาสวัดบางนบ อำเภอหัวไทร ที่มีบทบาทในฐานะพระนักพัฒนาซึ่งเป็นพระที่เป็นผู้มีภูมิลำเนาที่บ้านบางหว้า การเป็นพื้นที่หรือชุมชนและมีบุคคลประสบความสำเร็จจากการศึกษาทำให้เป็นตัวอย่าง (Modeling) ของครัวเรือน วงศ์ตระกูลและบ้านบางหว้า บุคคลตัวอย่างรุ่นต่างๆ เป็นต้นว่า นักเรียนรุ่นแรก ได้แก่ ครูชื่น แก้วบรรจง ที่สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 , ครูชื่น สุขหวาน สำเร็จเปรียญธรรมนักธรรมเอก , ครูเพียร , นางกำแพง ผกากรอง เดิมนามสกุลหนูแก้ว ศึกษาที่โรงเรียนการช่างสตรี นักเรียนรุ่นสอง ได้แก่ ครูลำไพ

หนูแก้ว ครูเฉลี่ย ชุกลื่น ผู้อำนวยการสวศ ชุกลื่น นักเรียนรุ่นที่สาม ได้แก่ ครูมนูญ หนูแก้ว ทำให้บุคคลรุ่นหลังๆ เอาแบบอย่างเรียนหนังสือกันเป็นจรรยาบรรณ “ไม่ว่าจะมีฐานะอย่างไร หรือฝนตก น้ำท่วม ทำลายนาข้าวหรือไม่ แต่การเรียนยังคงเป็นไปตามปกติ” หรือ “ไม่เป็นอุปสรรคใดๆ สำหรับการเรียน” เป็นคำกล่าวของนายธีรพงศ์ พรหมแก้ว³⁰ ที่ขณะเรียนก็ทำงานด้วย เป็นกำลังที่ยืนยันเข้มแข็งของครอบครัวแทนพ่อ เพราะพ่อไปมีภรรยาใหม่ คงมีตัวเขาและน้องอีก 2 คน อยู่กับแม่ที่บ้านบางหว้า เขาต้องช่วยแม่ทำนา 80 ไร่ พร้อมกับเรียนที่สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช แต่ต้องขับรถวิ่งไปทุกสัปดาห์ระหว่างหอพักกับบ้านด้วยรถยนต์บรรทุกเล็ก หรือรถยนต์กระบะ เพราะต้องวิ่งหาซื้อยางรถยนต์ที่ใช่แล้วไปส่งกับร้านค้าประจำ นอกจากนี้ต้องไปช่วยบริหารงานรถไถขนาดใหญ่ของครัวเรือนอีก 1 คัน เมื่อถึงฤดูไถนาก็รับจ้างไถนาหรือ รับจ้างดันบ่อทุ่งในฤดูแล้ง หรือทำถนนรับจ้าง เพื่อให้เพียงพอกับค้างวดที่ผ่อนส่ง เพราะกำลังจะหมดหนี้ และคาดว่าจะเช่าซื้อรถตัดข้าวในฤดูกาลหน้าอีก 1 คัน เพื่อบริการในบ้านและตำบลใกล้เคียง สำหรับคนอื่น ๆ ในวัยเด็กของที่นี่ยังเรียนหนังสือกันทุกบ้าน ที่ต่างก็เป็นตัวอย่างซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังมีข้าราชการครูที่มีภูมิสำเนาที่นี้ไม่ได้ย้ายหลายคน เช่น ครูสมพงศ์ ชัยมุสิก ครูศรีสมร ชัยมุสิก ก็เป็นตัวอย่างในการเรียนต่อของเด็ก ๆ ด้วยตนเอง เด็กที่บ้านบางหว้าสำเร็จการศึกษาแล้วเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาร้อยเปอร์เซ็นต์³¹ ได้บอกว่าเพื่อนร่วมรุ่นของเขาจบ ป.6 จากโรงเรียนที่บ้านเรียนต่อมัธยมศึกษาปีที่ 1 ทุกคนและศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี ประมาณ 20 คน ทั้งมหาวิทยาลัยปิดอย่างมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หรือมหาวิทยาลัยเปิดรามคำแหง ,สถาบันอุดมศึกษาอื่นเช่น สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช **ค่านิยมการศึกษาเล่าเรียน** จึงเป็นความสัมพันธ์กับการย้ายถิ่นด้วยประการสำคัญประการหนึ่งด้วย เพราะอาจจะย้ายเข้าเมืองไปเรียนในโรงเรียนหรือสถานศึกษา ต่อจากนั้นเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็ต้องหางานตำแหน่งหน้าที่การงานในระบบราชการ มิใช่มาทำนาเหมือนบรรพบุรุษนี้คือ ความเชื่อและนับว่าสอดคล้องกับค่านิยมและมีอิทธิพลต่อปรัชญาของผู้ที่มีการศึกษาของไทยตลอดมา

กล่าวสำหรับการปฏิสัมพันธ์เชิงลบ (Negative Interaction) และการที่เป็น “พลังการจัดการภายในชุมชน” มีมานานแล้ว แต่การเริ่มอย่างเป็นรูปธรรมในยุคการพัฒนา ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เช่น ในกรณีการที่ผู้ใหญ่ทองงาม ร่างกายดี (นามสมมุติ) เอาเงินงบประมาณปี 2540 มีทางราชการจัดสรรให้ไปช่วยเหลือชาวบ้านแต่เขากลับนำเงินดังกล่าวไปซื้อรถมอเตอร์ไซด์ Honda Smile แต่แล้วเหตุการณ์ก็กลับมาเป็นที่รับรู้ของชาวบ้าน

“...ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ไม่ถูกกับผู้ใหญ่ทองงาม (นามสมมุติ) มาบอกให้ชาวบ้านทราบว่าการให้เงินช่วย เหลือแต่ได้นำไปซื้อรถ ในที่สุดก็สำราญชื่อในหมู่ที่ 2 ทั้งหมด โดยเมื่อผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสวิชัย (ลมัย) เป็นผู้นำในการดำเนินการด้วย ให้ อสม. ร่วมเข้าชื่อทุกคน นำเสนอนายอำเภอเฉลิมพระเกียรติ หลังจากนั้นสอบสวน ผลปรากฏความจริงในที่สุดก็ให้ผู้ใหญ่บ้านชำระเงินคืน...”¹³²

สภาพการปฏิบัติต่อเพื่อนบ้านในฐานะผู้นำ ที่ไม่ชอบธรรมดังกล่าวเกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงการประสานร่วมพลังทางสังคม จัดการต่อความไม่ถูกต้องและมีบทลงโทษด้วย เมื่อตอนหลังผู้ใหญ่บ้านเรียกร้องให้ชาวบ้านช่วยเหลือต่อทางราชการกลับถูกชาวบ้านปฏิเสธ¹³³ เป็นต้นว่าการให้นำรายชื่อเข้าบัญชีของหมู่บ้านที่แสดงว่าเป็นผู้เสียหาย เพราะเวลาทางราชการจัดสรรหรือให้สิ่งของจะไม่ได้รับตามบัญชีรายชื่อ นางกลอยใจ มากหลาย บอกว่า “ไม่ต้องการให้เอารายชื่อไปแอบอ้าง เพราะเวลาแจกแล้วไม่ค่อยได้รับ...”¹³⁴ เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนถึงการลงโทษทางสังคมต่อผู้นำ ส่วนพฤติกรรมใดๆ หรือการปฏิสัมพันธ์ที่เปิดเผยมักรับรู้ข้อมูลข่าวสารกันอย่างโปร่งใส แต่ก็มีได้เฉยเมย ต่อการกระทำที่ไม่ถูกต้องของผู้นำหมู่บ้าน ตรงกันข้ามชาวบ้านกลับมีปฏิกิริยาหรือหาวิธีในการจัดการกับความไม่ถูกต้องอย่างไม่หวาดกลัว

อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ ที่ไม่ถูกต้องนั้น ต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตปกติหรือเรื่องปากท้อง มากกว่าจะมีวิธีการจัดการกับทุกเรื่อง เพราะบางครั้งเราเห็นว่า จะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ชอบธรรม แต่ก็ไม่ได้จัดการหรือเพิกเฉยก็ทั้ง ๆ ที่รับรู้ข้อมูลข่าวสาร เช่น กรณีที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 นายเสถียร หนูครุณ เล่าถึงตัวเขาเองได้เขียนโครงการขุดลอกคลองบางหว่า ระยะทาง 5000 เมตร งบประมาณ 1,600,000 บาท ในปีงบประมาณ 2541 เสนอและได้รับการอนุมัติจากกรมชลประทาน จึงเป็นที่มาของความขัดแย้งกับนายสุวรรณโน ถนนอม ภาย ผู้ใหญ่หมู่ที่ 2 เพราะต่างก็แย่งกันเรียกร้องประโยชน์จากบริษัทว่า

“.....ผมเขียนโครงการเอง พออนุมัติผู้รับเหมาโครงการก็มาดูพื้นที่มาติดต่อ กับผม ตกลงเสร็จเขาจ่ายเงินให้ผม แต่ผู้ใหญ่สุวรรณโน ไปเอาบริษัทก็ไม่จ่ายให้เพราะเขาเอาไม่เป็น เลยโทรศัพท์ไปห้องที่ชลประทานปากพนัง....”¹³⁵

เรื่องราวในลักษณะนี้ แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ไม่ชอบมาพากล แต่ชาวบ้านเขาก็ไม่ได้สนใจมากมายไปกว่ารับรู้ หรือรับทราบ เพราะเป็นเรื่องที่ไม่ได้ทำความเสียหายให้กับการดำเนินชีวิตหรือ

เขาไม่เสียโอกาส คงมีเพียงมาตรการการพูดคุยในวงสนทนาปกติเท่านั้น หรือในทางกลับกันอาจจะเป็นการขึ้นชมต่อผู้ที่ดำเนินการดังกล่าวว่ามีความสามารถ ซึ่งก็เป็นค่านิยมหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปด้วย เช่นเดียวกับการปฏิบัติต่อราชการหรือตัวแทนรัฐที่ออกมาตราการใด ๆ ออกมา คงแสดงออกแต่การพูดคุยเมื่อไม่พอใจ หรือคับแค้นใจ ไม่แสดงออกใดๆ ซึ่งเคยมีตัวอย่างเมื่อสมัยนิยมไทย คราวที่ จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้สั่งให้เปลี่ยนการรำไท่นเป็น "รำวง" ซึ่งคนในบ้านบางหัวและลุ่มน้ำปากพนัง ได้มีบทกลอนในยุคนั้นถึงการมีความคิดเชิงประชดต่อราชการว่า

"ที่ดินไว้ปลูกดีปัส
โรงรำไว้ทำส่วมซี่
ลูกเกริกคู้ไว้ทำโหลยกยา
พวงมาลัยไว้ส่วมค่อหมา
รำมะนาใส่ข้าวให้หมากิน
คณะโทนจงเลิกกันให้สิ้น
เพื่อแผ่นดินลุ่มน้ำปากพนัง"¹³⁶

นับว่าเป็นบทสะท้อนที่ตอบสนองของชาวบ้านต่อภาคราชการต่อกรณีนโยบายหรือโครงการที่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิต และทำให้ทราบความคิดเห็นต่อการตอบสนองต่อนโยบาย การน่านโยบายไปปฏิบัติหรือแนวทางใดๆ ที่มีได้เป็นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวหรือพื้นฐานการดำรงชีวิตจริง เขาอาจจะปฏิบัติตามหรือรับรู้หรือวางเฉยมากกว่าการแสดงออกในเชิงปฏิกิริยา แต่ที่สำคัญคือ มีมาตรการทางปัญญาออกมาในลักษณะดังกล่าวนี้เสมอๆ ซึ่งเป็นลักษณะอุปนิสัยของชาวบ้านบางหัวและบ้านอื่นๆที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง

อาชีพ

"ข้าวสั้น" เป็นคำพูดของวิธีการผลิตที่สำคัญที่สุดของบ้านบางหัว ซึ่งเป็นรูปแบบการผลิตด้วยการทำน่าน้ำตามปีละ 2 ครั้ง อันเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ข้าวสั้นมีอายุตั้งแต่ไถ่หว่านถึงวันเก็บเกี่ยวประมาณ 3 เดือน 15 วัน สามารถแก้ปัญหาเกี่ยวกับน้ำและความแล้งหรือน้ำท่วมได้ และสามารถทำได้ปีละ 2 ครั้ง หรืออาจจะ 3 ครั้ง การตอบสนองในการนิยมทำการปลูกข้าวสั้น จึงเป็นผลที่ชาวบ้านได้เพียรพยายามปรับปรุง คัดสรรและแสวง

หากระบวนการผลิตที่เหมาะสมหรือลงตัวหรือพอดีกับศักยภาพของตนเอง ดังนั้นเมื่อรัฐมีนโยบายส่งเสริมข้าวสัน ทำให้ “ข้าวสันเป็นรูปแบบการผลิตที่ลงตัวระหว่างการผลิตเพื่อการค้าและบริโภค” การผลิตข้าวรูปแบบใหม่นี้ แม้ว่าจะต้องทำให้ยุ่งยาก มีหนี้สินต้องและต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษ แต่ก็พอใจในผลผลิต ปราบปรามการณ์ที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไร่นาสวนผสมปรับให้เป็นนาข้าวอีกครั้งหนึ่ง ประมาณ พ.ศ.2531 คุณมนูญ ชายวงศ์ เป็นคนภูมิลำเนา หมู่ 1 ตำบลเชียรเขา ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของสถานทดลองข้าวนครศรีธรรมราช ได้มาทำแปลงสาธิตการทำนาข้าวตามปีละ 2 ครั้ง ในขณะที่ชาวบ้านที่นี้มีพื้นฐานของชาวนาที่พัฒนาวิธีการผลิตข้าวอยู่ตลอดเวลาทำให้ชาวบ้านบางห้วยอมรับวิธีการผลิตแบบใหม่นี้อย่างรวดเร็ว เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ ทั้งนี้เป็นเพราะในทศวรรษ 2510 เคยมีการส่งเสริมการทำนาปีละ 2 ครั้งจากเกษตรอำเภอนายสำรวจ เลี่ยมแก้ว มาแล้ว และได้เห็นตัวอย่างการผลิตข้าวแบบใหม่นี้ในหมู่อื่นๆ ในตำบลเชียรใหญ่ที่ได้ผลผลิตสูงเป็นตัวอย่างมาแล้ว การทำนาข้าวสันปีละ 2 ครั้งนี้ บ้านบางห้วยมักจะเริ่มครั้งที่ 1 ประมาณเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน, ครั้งที่ 2 ประมาณเดือนมกราคม ถึง เดือนเมษายน จนบ้านบางห้วยและบ้านใกล้เคียงมีความก้าวหน้าในการผลิตแบบใหม่นี้ หรืออาจจะถือว่าเป็นพื้นที่ศูนย์กลางการผลิตข้าวของกลุ่มน้ำปากพอง จนทำให้บางครัวเรือนที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเองต้องเช่า ในขณะที่บางคนก็มีมากเกินกำลังต้องให้เช่า และไม่จำเป็นต้องทำในพื้นที่มากๆ ต้องให้เพื่อนบ้านเช่า อย่างไรก็ตามชาวนาบ้านบางห้วย หากพิจารณาจากการถือครองที่ดิน บางครัวเรือนก็มีที่น้าน้อย ในขณะที่บางรายก็มีที่นามาก ดังตารางที่ 28 รูปแบบการทำนาแบบนี้ จึงเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ทำให้การทำนาเริ่มมีบทบาทมากยิ่งขึ้นตามลำดับ โดยที่การถือครองที่ดินที่มีความแตกต่างกันมาก กล่าวคือ ไม่มีเลยร้อยละ 18.75 หรือมีที่นาไม่เกิน 10 ไร่ ร้อยละ 40.26 ส่วนที่มีการถือครองที่นามาก (ประมาณ 10 ไร่เศษ) ร้อยละ 59.36 ดังนั้นเมื่อมีการทำนาแบบใหม่นี้ไม่จำเป็นต้องทำนาเป็นจำนวนมาก เพราะมีการใช้วิทยาการสมัยใหม่เข้าไปช่วย หรือโดยการเพิ่มวิทยาการหรือเครื่องมือที่มีเทคโนโลยีการทำนาสมัยใหม่เข้ามา การทำนาบ้านบางห้วยจึงก้าวหน้าในการใช้เครื่องมือมากประการหนึ่ง ในขณะที่ครัวเรือนที่ไม่มีที่นาหรือน้อยก็มีแรงจูงใจในการเช่าที่นาประการหนึ่ง ประกอบกับปริมาณแรงงานการทำนาของที่นี่เฉลี่ยอยู่ประมาณ 2.61 คน ต่อครัวเรือน ประการหนึ่งทำให้ข้าวสันจึงเป็นรูปแบบที่ลงตัวที่สามารถเร่งผลผลิตได้

ตารางที่ 28 ขนาดการถือครองที่ดินเพื่อการทำนา

ขนาดการถือครอง(ไร่)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ไม่มี	6	18.75
1-5	2	6.25
6-10	5	15.62
11-15	8	25.00
16-20	1	3.12
21-25	2	6.25
26-40	6	18.75
41-55	1	3.12
56-70	-	-
71-85	-	-
86 ขึ้นไป	1	3.12
	32	100

ด้วยการเช่าที่นาในอัตราไร่ละ 200 บาทต่อปี อยู่ 13 ครัวเรือนหรือร้อยละ 40.62 ของครัวเรือนทั้งหมด ปรากฏตามตารางที่ 29 โดยปรากฏว่าผู้ที่มีนาเป็นของตนเองก็ยังเช่าถึง 7 ครัวเรือน และเฉลี่ยการเช่าอยู่ที่ 10 ไร่ ดังตารางที่ 29

ตารางที่ 29 จำนวนผู้เช่านาบ้านบางคูระ

ถือครองที่นา (ไร่)	จำนวนเนื้อที่ที่เช่า (ไร่)	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)	จำนวนที่มีอยู่จริง (คน)	แรงงานทำนา (คน)
-	36	1	3	2
13	30	1	4	3
10,10,4,-,-	10	5	4,4,4,5,8	3,2,2,3,8
-	9	1	3	1
40	8	1	3	2
13	5	1	6	2
4	13	1	7	2
12	2	1	5	2
		13	$\bar{X} = 4.53$	$\bar{X} = 2.61$

จากตารางที่แสดงให้เห็นการเช่าที่นาที่มีทั้ง “ครัวเรือนผู้มีนาเป็นของตนเอง” ร้อยละ 53.84 หรือ 7 รายใน 12 ราย เช่นของนางแฉล้ม ทองสิน นางเกษม ศรีเจริญ นางละออง คงเมือง นางปราณี ศิริรัตน์ นางประจักษ์ หมายพราย นางวิจิตรา คงมี ส่วน “ครัวเรือนผู้ไม่มีที่นา” เลยเป็นผู้เช่าร้อยละ 46.15 หรือ 6 รายใน 13 ราย เช่น นายเขต สุวรรณบัณชีณ นางปวีณา หนูครุณ นางรุ่ง นายปราบ จันทุส นายมารี เศรษฐพิทักษ์ โดยมีแรงงานที่เป็นผู้ทำนาในครัวเรือนเฉลี่ย 2.61 คน จากที่มีอยู่จริงเฉลี่ย 4.53 คน ทั้งนี้ เพราะบางครัวเรือนมีผู้สูงอายุ 67,72 ปี หรือ 74 ปี และ 86 ปีก็มี บางครัวเรือนก็มีเด็กในวัยเรียนที่มีอาจใช้แรงงานเพื่อการทำนาได้ อย่างไรก็ตาม จะพบว่าครัวเรือนที่มีที่นาเป็นของตนเองก็มีจำนวนแรงงานโดยเฉลี่ยเท่าๆกัน ดังนั้นการมีที่นาเองและเช่ามาก็จะมีจำนวนผู้เป็นแรงงานในการทำนาไม่ต่างกัน

ในส่วนการใช้วิทยากรและเทคโนโลยีเพื่อการทำนานั้น มีอยู่สูงตามกระบวนการผลิตข้าวสัน หรือน้ำตาม ที่นิยมทำกันปีละ 2 ครั้ง การมีรถไถเดินตาม 14 ครัวเรือนหรือร้อยละ 43.75 เพื่อใช้ทั้งไถนาและปรับเป็นเครื่องสูบน้ำและสุดท้ายคือการปรับเป็นเครื่องนวดข้าว โดยที่บ้านบางหว้ามีรถไถนาขนาดใหญ่ถึง 3 คัน ของนายไสว ,นายตู้หรือนายธีระพงศ์ พรหม

แก้วและนายเล็ก ใช้บริการไถนาให้กับเพื่อนบ้านในอัตราไร่ละ 400 บาท ดังนั้นบางครัวเรือนต้องการมีเครื่องมือหรือปัจจัยในการทำนาเป็นของตนเอง จึงจำเป็นต้องทำกุย๋ม จึงเป็นบ่อเกิดของหนี้ประการหนึ่ง อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี จากการที่บางแห่งเป็นพื้นที่ที่มีการทำนาที่ทางราชการสนใจและให้ความสำคัญเป็นพิเศษทำให้สำนักงานเกษตรอำเภอจัดสรรรถไถนาแบบรถเดินตามให้กลุ่มเกษตรกรบางแห่ง จำนวน 80 ครัวเรือน ผ่านผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2535 1 คัน โดยสมาชิกกลุ่มร่วมสมทบเงินซื้อท่อสูบน้ำ โดยมีข้อตกลงว่า ทุกคนที่นำไปใช้ไถนาและสูบน้ำ โดยมีข้อตกลงในการปฏิบัติว่า 1) เมื่อนำส่งคืนน้ำมันต้องเต็มถัง 2) สภาพดีหากชำรุดต้องซ่อม 3) การได้ใช้บริการต้องจับฉลาก แต่ในที่สุดรถก็ต้องพังหรือชำรุดอย่างรวดเร็วและไม่สามารถใช้ได้ในระยะ 2 ฤดูกาลทำนา เพราะมีการละเมิดด้วยการนำรถไปให้ผู้อื่นใช้สิทธิแทนอยู่ 2 - 3 ราย

นอกจากนี้มีการซื้อเมล็ดพันธุ์ทุกครั้งมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่จะเก็บไว้ ไว้ทำเมล็ดพันธุ์ในฤดูกาลต่อไป การใช้เมล็ดพันธุ์แบบใหม่เป็นพันธุ์ กข.7,13 และ 15 พร้อม ๆ กับการปลูกข้าวแบบนาหว่านตาม ต้องใช้ปุ๋ยเร่งทำให้นาจึงมีความต้องการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์กันอย่างเข้มข้น กลอยใจ มากหลาย³⁷ กล่าวว่ต้องใส่ปุ๋ยไร่ละ 1 กระสอบต่อการผลิต 1 ครั้ง รดตัดข้าวมี 1 คัน ค่าจ้างตัดในอัตราไร่ละ 350 นายตู้หรือนายธีรพงศ์ พรหมแก้ว ซึ่งเป็นเจ้ารถไถและเป็นผู้นำรถตัดข้าวมาบริการในหมู่บ้าน บอกว่าทุกคนต้องตัดข้าวมีจะนั้นจะไม่ทันกับนก หนู เพราะเป็นข้าวสั้น ทำให้เขามีรายได้มากกว่ารับจ้างตัดปีแรก สามารถเช่าซื้อรถแบคโฮได้ 1 คัน เหล่านี้แม้ว่าข้าวสั้นให้ผลดีอย่างงาม แต่ต่างกับการผลิตข้าวแบบเดิมทั้งวิธีการและต้นทุนยิ่งสูงขึ้น ดังตารางที่ 30

ค่าใช้จ่ายหรือเพิ่มต้นทุนในการผลิตเป็นต้นทุนการดำเนินการที่สูงมากในแต่ละฤดูกาล หากฤดูกาลใดดินฟ้าไม่เอื้ออำนวยหรือมีศัตรูข้าวที่สำคัญมากคือ "หนูนา" มาทำลาย ก็จะทำให้ขาดทุนมากอย่างในฤดูกาลผลิต 2540 ที่มีเหตุจากแล้งขาดน้ำและหนูนากัดต้นข้าว เกษตรกรขาดทุนเป็นหนี้สินค่าปุ๋ยมาก กลอยใจ กล่าวว่า "ฉิบหายที่ปุ๋ย" คือบทสรุปการเป็นหนี้ของการทำนบบางแห่งหรือหนี้สินจากข้าวสั้น อีกประการหนึ่งด้วย

ตารางที่ 30 กรณีตัวอย่างต้นทุนดำเนินการปลูกข้าวนาน้ำตม

รายการจ่าย	จำนวนเงิน (บาท)
ค่ารถไถ ไร่ละ	400
ค่าเมล็ดพันธุ์ ไไร่ละ 3 ถัง	270
ค่าปุ๋ย ไไร่ละ 1 กระสอบ	400
ค่าน้ำมันเครื่องสูบน้ำ วันละ 1 แกลลอน	2-3 ไไร่
ค่าจ้างตัดข้าว ไไร่ละ	350
ค่าเช่าที่นา(หากต้องเช่า) ไไร่ละ 200 : ปี	100 (ฤดูกาลละ)
ค่าจ้างบรรทุกข้าวเปลือกกลับบ้าน	
หรือบรรทุกไว้ริมถนนเกวียนละ	350

แหล่งข้อมูล : จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร ,11 กุมภาพันธ์ 2542

จากการสัมภาษณ์ นายวาสน์ ชัยมุสิก , 4 กันยายน 2541

จากการสัมภาษณ์นายสมพงศ์ คงขันธ์ , 30 กันยายน 2541

จากการสัมภาษณ์นายธีรศักดิ์ พรหมแก้ว , 30 กันยายน 2541

ดังนั้น การทำข้าวสันแบบนาตมที่ชาวบ้านต้องทำเพราะการถือครองที่ดินค่อนข้างจำกัดสำหรับครัวเรือนและต้องใช้วิทยากรหรือเทคโนโลยีในการผลิต นำไปสู่รายได้ที่สามารถเก็บเงินได้และอาจจะก่อหนี้เช่นเดียวกันได้เสมอ ทำให้เกษตรกรที่นี้บางรายก็มีฐานะดีมากในขณะที่บางรายก็ยากจนเป็นหนี้สินโดยเฉพาะปัจจัยเกี่ยวกับการซื้อทำปัจจัยหรือวิทยากรการผลิต ดังตัวอย่างในตารางที่ 31

ทั้งนี้ คนบ้านบางหว้ามีอาชีพหลักเพียงประการเดียว ทั้งๆ ที่ไร่นาสวนผสมได้เข้ามาสู่บ้านนี้พร้อมๆ กับการปลูกข้าวสันกล่าวคือ ช่วงประมาณ 2534 โดยคุณอำนวย เจ้าหน้าที่สถานีทดลองข้าวจังหวัดพัทลุง บ้านเดิมอยู่ที่นี้และเคยทำงานที่สถานีทดลองข้าวจังหวัดนครศรีธรรมราชและสุราษฎร์ธานี มาซื้อที่นาไไร่ละ 4,000 บาท แล้วขุดเป็นคันดินปลูกพืชแทนข้าว จึงเริ่มนิยมปฏิบัติตามกันไปตามครัวเรือนต่าง ๆ เป็นต้นว่า นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร ได้ขุด 7.5 ไไร่ ปลูกสะท้อน มะพร้าว น้ำหอม นายแก้ว ขุดนาเป็นไร่นาสวนผสมจำนวน 10 ไไร่ และ

ตารางที่ 31 ตัวอย่างเปรียบเทียบฐานะการเงินจากการทำน้าบบางหัว

การมีฐานะดีจากการทำน้า			การเป็นหนี้จากการทำน้า		
กรณีตัวอย่าง	จำนวน	ลักษณะการเก็บ	กรณีตัวอย่าง	จำนวนหนี้	แหล่งหนี้
วิจิตร ธงศ์ทอง	170,000	ธนาคาร	ปราณี ศิริวิทย์	4,000	7%
ลาด หนูเกตุ	5,000	ธนาคาร	ศรีสมร ชัยมุสิก	300,000	สหกรณ์ฯ
ปราบ จันทุส	40,000	ธนาคาร	สมใจ จิมเรือง	96,000	ธนาคาร
คัมภีร์ ชัยมุสิก	10,000	ธนาคาร	มาลี เศรษฐพิทักษ์	100,000	ญาติพี่น้อง
			กนอม เคยเป็นหนี้ธนาคาร แต่ชำระหมดแล้ว		
			นายแกบ จิมเรือง	97,600	ธนาคารชำระหมดแล้ว

ขยายไปตามบ้านต่าง ๆ ทำให้ช่วงนั้นมีการทำไร่นาสวนผสมและนาข้าวควบคู่กันไป ผู้นำในบ้านนี้และชาวบ้านจึงได้ร่วมเข้าชุมนุมให้ทางราชการช่วยเหลือการขุดไร่นาสวนผสม ที่ศาลากลางด้วย อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันนี้พบว่าไร่นาสวนผสมได้เปลี่ยนค่านิยมลงไปมากคงเหลือแต่เพียงร้อยละ 28.12 หรือ 9 ครัวเรือนเท่านั้น เพราะไม่ได้ผลทางด้านตลาดและทำเลการทำน้าน้ำตม ปลุกข้าวสันได้ดีกว่า นางรุ่น บอกว่า “ทำน้าน้ำตมดีกว่า ได้มากกว่า เนื้อที่ไม่ต้องมาก เหนื่อยก็เท่าๆ กัน”¹³⁸ แต่นาข้าวไม่ต้องไถยา ใช้แต่ปุ๋ยกับพันธุ์ข้าว ทำให้ชาวบ้านพยายามจ้างรถมาปรับดินคันดินไร่นาสวนผสมให้เป็นนาข้าวอีกครั้งหนึ่งและทำกันมากโดยค่าจ้างไร่ละ 4,000 บาท การที่ปฏิเสธไร่นาสวนผสม แต่ข้าวสันได้รับการตอบสนองแม้ว่าเยาวชนรุ่นใหม่ ก็ยอมรับ ตัวอย่าง นางสาวสุภาภรณ์ เขียมสุด ที่ถูกปลดจากพนักงานห้างเซ็นทรัล หวหมากหลังวิกฤตเศรษฐกิจ 2540 บอกว่า “ทำข้าวสันไม่หนักไม่เหนื่อย นาด้าเมื่อก่อนหนักกว่า”¹³⁹ นั้นหมายถึงการใช้เครื่องมือวิทยาการเข้าไปช่วยอย่างมาก

เมื่อมีการทำน้าแบบน้ำตมข้าวสัน ปีละ 2 ครั้ง ระบบชลประทานเพื่อส่งน้ำจากคลองเชียรใหญ่ ต้องมีการปรับปรุงซึ่งทางราชการได้ช่วยเหลือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะหลังจากการมีโครงการพระราชดำริ เช่น ปิ๊งประมาณ 2541 ได้โครงการขุดลอกบางหัว 5,000 เมตรงบประมาณ 1,160,000 บาท จากกรมชลประทาน ตามที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ทำโครงการขอ

ไปรับการช่วยเหลือ สำหรับปีงบประมาณ 2537 ได้รับงบประมาณชุดคลองส่งน้ำจากคลองเชียรใหญ่ กว้าง 1 เมตร ยาว 5,000 เมตร เพื่อส่งน้ำให้เกษตรกรได้ใช้ทำนาตาม โดยกรมชลประทานจะส่งเครื่องสูบน้ำมาติดตั้งดันน้ำจากคลองเข้าสู่คูส่งน้ำ ในการทำครั้งที่ 2 เดือนมีนาคม-เมษายนของทุกปี สำหรับในพื้นที่หมู่ที่ 2 ก็เช่นเดียวกันมีโครงการเกี่ยวกับชลประทานเพื่อนำน้ำจากคลองเชียรใหญ่เข้าสู่นาข้าวตั้งแต่ พ.ศ.2532 ชาวบ้านเรียกว่า “เหมืองลอย” เป็นโครงการของสภาตำบลที่ได้รับเริ่ม โดยชาวบ้านตอบสนองด้วยการสละที่ดินเพื่อจัดทำคูน้ำ โดยผู้ริเริ่มเป็นบุคคลภายในตำบล คือนายสอด อำไพทอง และอาจารย์อารมณ มีชัย ที่ผลักดันไปยังสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขตลุ่มน้ำปากพนัง โดยมีการสูบน้ำด้วยพลังไฟฟ้า ซึ่งวางเครื่องไว้ที่คลองเชียรใหญ่ ในพื้นที่ของหมู่ที่ 2 บ้านบางหัว และนับว่าเป็นความสะดวกที่ทำให้เกษตรกรสามารถใช้น้ำทำนาข้าวสันปีละ 2 ครั้ง

อันที่จริงแล้ว เศรษฐกิจครัวเรือนดังที่กล่าวข้างต้น มีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจของบ้านและลุ่มน้ำหรือเศรษฐกิจชาติอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากการทำนาของที่นี่ มีการทำเพื่อขาย¹⁴⁰ นางปลีก หนูไฟ อายุ 83 ปี ได้เล่าประสบการณ์การไปขายข้าว เคยจ้างเรือแจวบรรทุกข้าวไปขายที่ปากพนัง เชียรใหญ่ หรือยายปลีก เล่าว่า การซื้อข้าวมีเรือรับซื้อข้าวมารับซื้อถึงบางหัว แล้วชาวบ้านจะขายโดยไม่ต้องไปถึงโรงสีก็ได้ ขายง่าย และทำให้เศรษฐกิจ เพื่อเพิ่มผลผลิตให้ได้สูง เพื่อขายในการศึกษาเล่าเรียนและใช้จ่าย ประกอบกับมีความต้องการข้าว ทำให้การพัฒนากระบวนการผลิตไม่หยุดนิ่ง การค้าขายข้าวนี้เป็นปัจจัยดึงดูดหรือเร่งเร้ากิจกรรมต่าง ๆ เช่น มีการรวมกลุ่มชาวนา การรวมกันไปทำนาจนถูกจับข้อหาคอมมิวนิสต์ เช่นเดียวกันหรือการรวมกันจัดทำคอกวัวรวม เพื่อป้องกันโจรผู้ร้ายลักขโมย เหล่านี้เป็นพัฒนาการของการรวมกลุ่มทางสังคม ที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจและปัจจัยการผลิตปัจจุบัน เช่น การทำเหมืองลอยหมู่ที่ 2 การทำเหมืองส่งน้ำในหมู่ที่ 1 และแม้กระทั่ง “การจัดตั้งธนาคารหมู่บ้าน” เมื่อ พ.ศ.2534¹⁴¹ เพื่อรวมกลุ่มสร้างแหล่งการเงินของบ้านหรือแหล่งเงินของชุมชนเพื่อไว้ใช้ในบ้าน การนำเอาแนวคิดธนาคารหมู่บ้านมาชักชวนเพื่อนบ้านและจัดตั้งได้เจริญก้าวหน้า ข้อมูลเมื่อ พ.ศ.2537 พบว่า มีสมาชิกถึง 196 คน สะสมค่าน้ำ ๗ ละ 10 บาท และสมาชิกต้องถือหุ้นคนละไม่ต่ำกว่า 5 หุ้น และกู้ได้ไม่เกิน 3 เท่าของเงินสะสม ขณะนั้นมีเงินทุนประมาณ 207,500 บาท ประธานคือนายเวียง ศิริรัตน์ โดยมีนายไพโรจน์ ชูวงศ์กร เป็นผู้จัดการธนาคาร ความเติบโตของธนาคารก็ด้วยเหตุทางสังคมเพราะมีพื้นฐานการรวมกลุ่ม และการเป็นสังคมที่เน้นการค้าขาย นับว่าเป็นความพยายามที่จะเลือกรับเอาแนวคิดที่เหมาะสม

กับศักยภาพและความต้องการของบ้านมาปฏิบัติจนเกิดประโยชน์ เมื่อบ้านมีความต้องการเงินเพื่อไว้ใช้จ่ายในรูปแบบต่างๆ เช่น เป็นทุนทำนาและส่งเสียลูกหรืออื่นๆ แต่ชาวบ้านๆไม่อาจจะได้รับโอกาสนี้จากแหล่งการเงินภายนอกชุมชน ดังนั้นกระบวนการคิดและการสร้างแหล่งเงินของชุมชนขึ้นมาจึงเป็นการแก้ปัญหาข้อจำกัดหรือภาวะขาดแคลนเงินและเป็นการเลือกสรรตามสภาพภาพของชุมชน และพื้นฐานของการรวมกลุ่มก็เป็นปัจจัยพื้นฐานที่เกื้อหนุนให้ธนาคารดำรงอยู่จนปัจจุบันนี้ อย่างไรก็ตาม โดยข้อเท็จจริงแล้วธนาคารหมู่บ้านของบ้านบางหว้าก็มีปัญหาเรื่องการบริหารที่เกี่ยวกับการนำเงินไปใช้ไม่ตรงวัตถุประสงค์ของสมาชิกตลอดจนวินัยของสมาชิกในการชำระเงินคืนและพฤติกรรมการบริหารของผู้นำ ที่นำโดยนายไพโรจน์ ชูวงศ์กร ไม่อาจจะตอบคำถามสมาชิกได้ว่าจะทำอย่างไรกับสมาชิกกู้ไปแล้วไม่ส่งหรือชำระเงินคืนธนาคาร และเงินที่เก็บมาจากการชำระคืนจากสมาชิกแล้วไปอยู่ที่ไหนเนื่องจากสมาชิกจะขอกู้แต่ไม่มีเงินสดมาบริการสมาชิกได้อีก ธนาคารก็เลยชะงักไป แต่ในที่สุดธนาคารหมู่บ้านก็สามารถแก้ไขปัญหานี้ไปได้โดยมาตรการทางสังคม ที่หลีกเลี่ยงการใช้กฎหมายฟ้องร้อง กล่าวคือ สมาชิกได้ร่วมกันประชุมที่โรงเรียนบ้านบางหว้า เมื่อสิงหาคม 2541 ได้เลือกประธานใหม่ ได้แก่ นายประสาธ และคณะกรรมการชุดใหม่เข้าไปแก้ปัญหาสภาพการเงินให้คลี่คลาย.

เอกสารและบุคคลที่อ้างอิง

- ¹ จากเอกสารการพัฒนาวัดพระพุทธรูปให้เป็นศูนย์รวมใจและการท่องเที่ยว ในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ของพันเอกวิจักขณ์พันธ์ เรืองรอง มณฑลทหารบกที่ 41 ค่ายวชิราวุธ เพื่อการหาทุนสร้างมณฑป ปี 2542
- ² จากการคำนวณในทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของนายวิเชียร ณ นคร และ นายสมพุด ธุระเจน , นักวิชาการท้องถิ่นที่เดินทางไปดูสถานที่จริงกับผู้วิจัย เมื่อ กันยายน 2541
- ³ สอดคล้องกับบ้านใกล้เคียงที่เกี่ยวข้องกับการเดินทัพ เป็นต้นว่า บ้านชาวง บ้านทางพล บ้านหัวค่าย บ้านในวัง
- ⁴ นอกจากนี้ก็มีแต่เล็กๆ ที่ชาวบ้านในภาษาเรียกว่า "ควน" ได้แก่หมู่บ้านควนเคร็ง และเนินเขาที่ตำบลเชียรเขา
- ⁵ จากการคำนวณอายุของนายพุดแก้ว อายุประมาณ 20 เศษ มีบุตรคือพ่อหมิงจันทร์แก้ว บุญขวัญ และอายุ 20 เศษมีบุตร ชื่อพระครูสงบ เจ้าอาวาสวัดนางพญา อำเภอเมืองอายุ 61 พรรษา และ การเสีย 4 บาท น่าจะเป็น การเก็บเงินแทนค่าเข้ารับการเกณฑ์ที่เกิดก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ปฏิรูปการปกครอง เมื่อ 2435
- ⁶ ส่วนหมอนจะเป็นทางหรือพื้นที่สาธารณะยาวในกับพื้นที่นา เพื่อให้วัว ควาย เดิน
- ⁷ ภาษาที่ชาวบ้านเรียก คือ "เหล็กขาว"
- ⁸ ที่เรียกว่า พ้า
- ⁹ เช่น บ้านนายกระบวน พูลวาสน์ บ้านนายสุชาติ นายรุ่ง นางเจียว ปรางค์แก้ว บ้านนายสุทิน นางพัน บุญญา บ้านนางทองใหม่และลูกๆ นางตุง นายสังข์ บ้านนายสำรวย นายเอียด บ้านลูกนายเฉลิม เกี่ยวสังข์ บ้านนายดำ นาง บ้านนางเกษร นายสมชาย บ้านนายแอ้ว บ้านนางสมพงศ์ บ้านนางพา เป็นต้น
- ¹⁰ จะแตกต่างกับลานบ้านในอำเภอแถบริมเทือกเขาหลวง ที่ดูสะอาด ทรายขาว
- ¹¹ จากการสัมภาษณ์นางเจียว จงไกรจักร , 12 กันยายน 2541
- ¹² ปู่เสื่อแสง พรหมสุทธิ
- ¹³ บริเวณโรงเรียนวัดพระบาทปัจจุบัน
- ¹⁴ เป็นการเก็บเงินแทนค่าเข้ารับการเกณฑ์แรงงานที่เกิดก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ปฏิรูปการปกครอง เมื่อ 2435
- ¹⁵ ที่ถือว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์มีปฎิหาริย์ที่เคยแสดงให้เห็น และเล่าขานสืบต่อกันมา
- ¹⁶ เป็นค่านามที่ใช้ในหย่อมบ้านเมื่อก้าวถึงทางน้ำเล็กๆที่ไหลลงจากภูเขา และเป็นแอ่งเก็บน้ำ
- ¹⁷ โดยเฉพาะในฤดูแล้งของทุกปีในระยะ พ.ศ.2505-2520 จะมีประชาชนบ้านตรุด บ้านดอนขลุ บ้านหนองสี - ขวัญซึ่งตั้งอยู่ห่างจากบ้านนี้ไปประมาณ 2,000-3,000 เมตร เดินทางมาหาบน้ำ ทุนน้ำ ด้วยภาชนะต่างๆ หลังจากอาบเสร็จแล้ว ตอนกลับบ้านก็จะหาบน้ำสำหรับผู้ชาย และทุนสำหรับผู้หญิง เดินทางไปกลับกันเป็นแถวตามคันนา นับว่าเป็นเหตุการณ์ปกติที่ประชาชนต่างถิ่นกับบ่อน้ำนี้จะสัมพันธ์กันตลอดฤดูแล้งจนฝนตก
- ¹⁸ ปัจจุบันนี้ได้ปฏิบัติเช่นนี้ 7 บ้าน
- ¹⁹ โดยมีวัยเด็ก (แรกเกิด -12 ปี) 57 คน หรือร้อยละ 25.33 ผู้ที่อายุสูงสุด 90 ปี คือ นางกิมพู่ หนูเกด (เดิมอยู่หนองสีขวัญ) นางพร้อม คงมา อายุ 85 ปี ส่วนรองๆลงมาพบว่ามีประชากรอยู่วัยชรา (อายุเกิน 60 ปี) 33 คนหรือร้อยละ 14.66)
- ²⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา , 2529 , หน้า 83

- ²¹ คนในลุ่มน้ำปากพนังย้ายแบบนี้อย่างมาก โดยไปตั้งถิ่นฐานแถบจังหวัดชุมพร ละแม สวี ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา กระบี่ ตรัง และท่ามาตทางด้านตกเขาของนครศรีฯ ได้แก่ทุ่งสง ชะอวดนั้น ทางเหนือได้แก่ สิชล ท่าศาลา
- ²² ในจำนวนนี้มีนายดับ วัลย์ดาว เป็นตัวอย่างคนย้ายถิ่นยุค 2505 (เสียชีวิตขณะอายุ 73 ปี เมื่อ พ.ศ.2539) ที่นับว่าเป็นบุคคลที่โดดเด่นที่สุดของบ้านในการย้ายจากบ้านไปทำงานรับจ้างแรงงานการเกษตร หรือทำสวน หรือเข้าปรับจ้างทำงานที่สวนปาล์ม เพราะกลัวถูกพาดพิงเกี่ยวกับการเป็นพรรคพวกและให้ที่หลบซ่อน เสือแสง พรหมสุทธิ ได้ย้ายออกจากบ้านไปเมื่อขณะที่ตำรวจขึ้นล้อมปราบเสือแสง(2505) เพราะกลัวว่าหาก อยู่บ้านตำรวจก็จะกล่าวหาว่าเป็นพวกเสือแสง จึงตัดสินใจย้ายคนเดียวทิ้งลูก ๆ 9 คนไว้กับภรรยา นางทอง ไหม วัลย์ดาว ออกจากบ้านครั้งนั้นไปรับจ้างถางป่าและตัดไม้หนาทที่จังหวัดกระบี่ เมื่อชราาก็กลับอยู่บ้านอีกครั้ง เมื่อชราช่วง พ.ศ.2534 โดยที่ในช่วงที่ออกจากบ้านไปนั้น ได้ย้ายไปเคลื่อนที่ไปทำงานรับจ้างในเขตจังหวัด พังงาบ้าง เช่นเดียวกันเมื่อลูกได้อยู่ในวัยทำงานและจบการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้วจากโรงเรียนวัดพระ บาทแล้วทุกคนออกจากบ้านไปทำงานจ้างติดตามเขาไปด้วย สามารถส่งเงินมาให้ทางบ้านซื้อที่นาและที่ดินตั้ง บ้าน 4 แปลง ประมาณ 15 ไร่ การสร้างบ้านบ้านใหม่และแต่งงานให้ลูกชาย ลูกสาว และมีลูกเพียง 2 ราย เท่านั้นที่ย้ายกลับมาอยู่บ้านแล้ว ดังนั้นทำให้บุคคลอื่น ๆ ในบ้านเอาเยี่ยงอย่าง ด้วยการย้ายตามกันไป จำนวนมาก
- ²³ นายพน นางแดง พรหมสุทธิ แท่นายกล้ำตาย (2515) หญิงนครบอายุความ 20 ปี จะกลับเข้าบ้านไกรไทยเมื่อ พ.ศ.2538 จากบ้านบางปิ้ง กระบี่ จนมาที่บ้านวังวิเศษ จังหวัดตรัง โดยเข้าร่วมกับคอมมิวนิสต์ด้วย
- ²⁴ เช่น การปล้นรถทัวร์ที่พังงาแล้วปะทะกันจนมีนายสนุกสนาน ประสานความจริง (นามสมมุติ) ถูกยิงตายบนรถ ทัวร์
- ²⁵ พ.ศ.2540 เธอได้หมดว้ยในการเย็บผ้าแล้ว ได้ย้ายกลับไปติดตารางพาราพร้อมกับเลี้ยงหลานและทำนาที่ ไกรไทย ถือว่าเป็นบุคคลรายแรกของผู้ที่ย้ายหนีนาหาเมืองที่เดินทางกลับมาอยู่บ้านไกรไทย
- ²⁶ นางสมตระกูลพงศ์ ตัวตุน นามสมมุติ) และในที่สุดได้สามีเป็นชาวออสเตรเลีย ไปอยู่กินที่ประเทศดังกล่าว และยังชักชวนลูกติดจากสามีเดิมไปทำงานที่นั่นด้วย กลับมามีเงินมาสร้างบ้านเมื่อปลาย พ.ศ.2538 ราคา 200,000 บาท พร้อมกับซื้อที่นาในปีต้น พ.ศ. 2541 จำนวน 8 ไร่ ราคา 200, 000 บาท
- ²⁷ นางเลิศลักษณ์ , นางมณฑาทิพย์ , นางรายเรียง , นางอวบอัน : เหล่านี้เป็นนามสมมุติ
- ²⁸ เป็นบุตรนางคลี ประสาทพจน์ มีลูก 5 คน ใน 6 คน ไปทำงานที่กรุงเทพ ทั้งเย็บผ้า ขายของ โดยที่ นายธรรมรัตน์ เป็นผู้ที่รับราชการคนเดียวในบ้าน
- ²⁹ คงมีเฉพาะครัวเรือนนายสวน บุญขวัญ นายสุชาติ จันทร์ทอง นางเหม บุญขวัญ ครัวเรือนละประมาณ 4-10 ตัว ที่เลี้ยงไว้เพื่อขายเท่านั้น เขาไม่ได้เลี้ยงไว้ใช้ไถนาอย่างเช่นในอดีต
- ³⁰ เพราะการปราบปรามของเจ้าหน้าที่ตำรวจต่อผู้ที่ย้ายถิ่นออกทำงานในต่างถิ่นแล้วไปปล้น หรือก่อคดีลักขโมย
- ³¹ จากการสัมภาษณ์นายปิ่นเพชร บุญขวัญ, 3 กันยายน 2542
- ³² มีบุคคลในถิ่นได้เข้าซื้อที่ดินกะบะซื้อขายผัก 3 ราย ได้แก่ นางยุพางหงส์ นายสุภาพ และนายมด
- ³³ ซึ่งมีปัจจัยต่างๆมากมาย ในการกำหนดราคา โดยสามารถศึกษาจากงานวิจัยเรื่องโครงสร้างผลผลิตตลาดหัวอูฐ โดย ผศ.ปัญญา เลิศไกร ภายใต้โครงการเดียวกันนี้
- ³⁴ การรับหว่า หมายถึง การที่เป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างเจ้าของนายินยอมให้ผู้อื่นมาทำนาตามจำนวนเนื้อที่ แล้วแต่ตกลงกัน โดยผู้หนึ่งจะต้องจ่ายเงินสดครั้งเดียว จำนวนตามแต่ตกลงกัน ก็ปีก็ได้ โดยไม่กำหนดเวลา

เมื่อเจ้าของนานำเงินคืนตามจำนวนเท่าเดิม ก็นำนามาทำปกติ การรณนา

³⁵ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา , 2529 , หน้า 83-84

³⁶ เช่น โกยี้ , โก้เกี้ยว , โก้แซ้ จะเรียกว่า , เจ้าแซ้ โกยี้ , เจ้าเกี้ยว , เจ้าแซ้

³⁷ จากการพูดคุยนางอรณณ์ จิรจิต ,เมื่อ 13 กรกฎาคม 2541

³⁸ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ , 2541 , หน้า 165-184

³⁹ จากการสัมภาษณ์นางพร้อม นพมา,8 มีนาคม 2541

⁴⁰ ความก้าวหน้าที่ของธนาคารนี้ทำให้บุคคลจากภายนอกบ้านไกรไทยมาสมัครเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นด้วย

⁴¹ ผู้ใหญ่บ้านยังนายแบนและนายเพิ่ม เนื่องจากขโมยวัว , เสือเอื่อม ที่พยายามฆ่าเสือแสง ก็ถูกฆ่าตาย แล้วนำไปเผาบนเนินเขาพระบาท เสือเหวียน ก็ถูกหักหลังแล้วถูกฆ่าตาย นายประเสริฐ หนูแก้ว ทีมงานคนสำคัญของเสือแสง ผู้หักหลังด้วยการส่งข่าวให้ทางตำรวจยกกำลังขึ้นล้อมปราบจนเสือแสงต้องถูกปราบจนตายก็ถูกฆ่ากลางวันตายโดยนายสงวน บุญสวยขวัญ เมื่อ 2508 จนทำให้ครอบครัวและสายญาติของนายประเสริฐ หนูแก้ว ต้องย้ายไปอยู่ถิ่นอื่นหมด

⁴² เป็นคำที่มาจากสัมภาษณ์ของนางเจียว ปรางค์แก้ว,10 กันยายน 2541

⁴³ เช่น ผู้ใหญ่คูลิ่ง ถูกนายแขวก คงสงค์ ตีด้วยขวานตาย เพราะเรื่องที่ดิน ผู้ใหญ่บ้านมั่น ถูกนายกวี สอนแก้ว ยังตายเรื่องแย่งตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่เบี่ยน ถูกเสือแสงยิงตาย

⁴⁴ เช่นตัวอย่างที่นายกวี สอนแก้ว ผ่านนายจันทร์ บนศาลาวัดพระบาท หรือนายลอบ นิลพัฒน์ ใช้ลูกหลาน สับหัว(ศีรษะ) นายมิด ชุมทอง ขณะหาบไถกลับบ้าน การปล้นไก่แซ้ ที่หัวเขาเมื่อมาซื้อหมู นายพลอย บ้านบ่อหลา ถูกนายพบยิงตายที่ต้นมะขามกลางนาข้าว

⁴⁵ เช่นกรณีนายประเสริฐ หนูแก้ว อดีตสายลับที่หักหลังนำความเคลื่อนไหวของเสือแสงไปบอกตำรวจ จนถูกนายสงวน บุญสวยขวัญ ผู้ใหญ่บ้านยิงตายกลางวันที่สี่แยกบ้านปากคลอง เพราะลักขโมยวัวจนเกล้า บุญสวยขวัญ และกำลังล่ารายชื่อบ้านชื่อเพื่อต้องการปลดนายสงวน บุญสวยขวัญ ออกจากผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ตำบลเขาพระบาท

⁴⁶ เช่น นายสนุกสนาน ประพจน์ (นามสมมุติ) และการปล้นหรือลักขโมยแล้วไปติดคุก เช่น นายสรรเสริฐ รักอมตะ (นามสมมุติ) ติดคุกที่จังหวัดกระบี่ โดยนายอรณณ์ ชูสง่า (นามสมมุติ) ปล้นแล้วถูกจับติดคุกที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

⁴⁷ เช่น รับจ้างฆ่าภรรยาบ่อยที่ว่าจ้างโดยภรรยาหลวง ที่บ้านราม จนถูกติดตามปราบปราม และได้หนีไปได้ จนบางคนหายสาบสูญจากบ้านมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เช่น นายยุทธโกษ ศักดิ์เทวดา (นามสมมุติ)

⁴⁸ ซึ่งเป็นคดีอุกฉกรรจ์ทั้งสิ้น เช่น นายแขวัง (นามสมมุติ) หนีคดีขยาักญาและผงขาว โดยเพื่อนๆร่วมคดีเกี่ยวกันถูกจับเมื่อ 2540 ถูกพิพากษา 24 ปี , นายเชวิด (นามสมมุติ) นายหอย (นามสมมุติ) ใช้พร้าฟันคอ นายจิต (นามสมมุติ) เกือบขาดเมื่อ 2538 ทั้งสองหนีหนีคดีและครอบครัวได้ย้ายตามไปสมทบในภายหลัง , นายอรณณ์ (นามสมมุติ) ฆ่าชีวิตแดง และนายยุทธโกษ ศักดิ์เทวดา (นามสมมุติ) หนีคดีปล้นฆ่าที่บ้านราม

⁴⁹ เช่น นายพน พรหมสุทธิ์ ที่ฆ่าคนต่างบ้านด้วยการแทงตายในบ่อนไก่ชน เมื่อ พ.ศ.2514 จนสามารถกลับเข้ามาบ้านได้เมื่อ ปี 2539 ด้วยการหนีเข้าป่าแถบกระบี่ ตรัง และครอบครัวได้ย้ายตามไปอยู่อาศัยร่วมกันในพื้นที่ต่างๆ 4 แห่ง โดยไปร่วมกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์บ้างในบางช่วง ทำให้ไม่เถื่อนและทำไม้หาลำรับจ้างบาง

- ⁵⁰ นางโรย บุญสวยขวัญ เล่าว่า หลังสามี คือนายสงวน บุญสวยขวัญ ผ่านนายประเสริฐ หยุแก้ว โดยไปอยู่ที่
โรงพยาบาลใหญ่ วังเต็นคตังจนไม่ต้องติดคุกสักวัน แต่ต้องให้เงินเป็นหนี้สินกว่าจะหมดหนี้ต้องใช้เวลา 20 ปี
- ⁵¹ จากการพูดคุยกับนางบุญเลิศ นิลพัฒน์ , 3 มีนาคม 2542
- ⁵² ในความหมายที่อธิบายได้ว่า เป็นผู้มียูกเมียมาแล้วทั้งสิ้นที่มาบวช หรือบวชพระตอนอายุมาก หรือหมดสภาพ
ทางโลก
- ⁵³ จากการสัมภาษณ์นายด่วน ยิ้มแย้ม, 12 กันยายน 2541 , ที่ให้ข้อมูลพระภิกษุดังกล่าว เป็นต้นว่าเจ้าอาวาส
หลวงพ่อบุชขึ้น (นามสมมุติ) และหลวงพ่อบุชสงแสง (นามสมมุติ) ก็เป็นผู้ที่บวชตอนชราทั้งสิ้น
- ⁵⁴ เช่น หลวงพ่อบุช (นามสมมุติ) มีภรรยามาก่อน , พระอธิการสวญาม (นามสมมุติ) มีปัญหาเรื่องทำให้สึกข้าง
วัดทองและคลอด จนมีการฟ้องร้องกันในที่สุดก็หลบหนีไปในภาคกลาง รวมถึงพระแสง (นามสมมุติ) ก็
เป็นในทำนองเดียวกัน เกี่ยวกับตามข่าวมีสัมพันธ์ทางเพศกับสึกข้างวัด
- ⁵⁵ เช่นสมัยพระทวีปซึ่งเป็นพระที่เรียนหนังสือหลังจากไปเรียนที่กรุงเทพมหานคร และไปเที่ยวเชียงใหม่ ได้แรง
บันดาลใจ การสร้างทางขึ้นวัดดอยสุเทพ จึงคิดโครงการใหญ่มาก คือ ได้ริเริ่มจัดสร้างบันไดขึ้นวัดพระบาท
เมื่อ พ.ศ.2514-2517 โดยได้ถ่างป่าบนเนินเขาเกือบทั้งหมด ทั้งที่เป็นป่าบริเวณป่าช้าเป็นเส้นทางสร้างบันได
นาคทางขึ้นวัดด้วยความต้องการจัดสร้างตามตัวอย่างที่ได้ประสบการณมา ซึ่งต้องใช้งบประมาณมากและมี
แนวให้ไม่ใช้เวลานานแต่ก็ไม่สำเร็จ จากนั้นวัดก็มีโครงการใหม่สักหนึ่งโครงการ คือ การใช้รถตัดเป็นถนนทางขึ้น
วัดยาวประมาณ 1 กิโลเมตร ทำลายบันไดเก่าไป 2 จุด และถางป่าบริเวณวัดทั้งหมด เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ
คือ สะตอและมะม่วงหิมพานต์ รวมทั้งดันปรับพื้นที่บริเวณวัด และต้นไม้ใหญ่ออกทั้งหมด
- ⁵⁶ จากการสัมภาษณ์นายสวน บุญขวัญ, 19 มิถุนายน 2542
- ⁵⁷ มักมีการกล่าวว่าบางคนเป็นพวกลักขโมยวัวผู้เฒ่ามาก่อน และมักลักเล็กขโมยน้อย หรือนักการพนันเข้าไปเป็น
กรรมการ
- ⁵⁸ ซึ่งเป็นประธานเททองโดยนายชวน หลีกภัย และแม่ทัพภาคที่ 4 ไปเป็นประธานนำประดิษฐาน
- ⁵⁹ ดังนั้นการเป็นโจรก็ไม่ได้หมายความว่าบุคคลบ้านอื่นหรือบุคคลในบ้านใกล้เคียงจะไม่ถูกขโมย กลับตรงข้ามการ
ที่ลักขโมยกลับเป็นประเด็นทางสังคมด้วย
- ⁶⁰ มีสภาพคล้ายเกาะกลางทะเลหรือโอเอซิสกลางทะเลทราย
- ⁶¹ ซึ่งเป็นคลองสาขาสายใหญ่ที่สุดของแม่น้ำปากพนัง ที่วังขนานไปกับทะเล
- ⁶² จากการสัมภาษณ์ เมื่อ 2538 ในนัทธิ ภคเทราวี
- ⁶³ เพราะเขาเกิดที่นี่เช่นเดียวกับพ่อ แม่ ปู่ ย่า ในเมื่อเขาอายุ 83 ปี แม่เขาจะมีอายุมากกว่าเขาประมาณ 20 ปี
เศษ ส่วนปู่ย่าอายุมากกว่าอีกประมาณ 20 ปีเศษ รวมแล้วประมาณ 140 ปีเศษ ดังนั้นคำนวณในเชิง
ประมาณการณว่าหากปู่ย่าเขาเกิดที่นี่ด้วย ทวดเขาจะมีอายุมากกว่าไปอีก 20 ปีเศษ จึงรวมประมาณ 160
ปีเศษ
- ⁶⁴ บาง หมายถึง ลำคลองเล็กๆ
- ⁶⁵ จากการสัมภาษณ์นางสาวพันธุ์ทิพย์ เกื้อเพชรแก้ว , 29 ตุลาคม 2541ล, คำว่า "บนเล" หมายถึงริมทะเลอันเป็น
คำเรียกพื้นที่และผู้คนหมู่ที่ 6 ที่อาศัยริมหาดทรายและหลังหาดริมทางหลวงแผ่นดิน สาย 4012 ปากพนัง-
หัวไทร-ระโนด-สงขลา

- ⁶⁶ เช่นในปี 2531 ที่คลื่นหักเหทำให้เกิดน้ำเค็มน้ำไหลเข้าสู่นาข้าว พร้อมกับเป็นเหตุผลให้เกษตรกรนาทุ่งยกมาอ้างว่าน้ำเค็มที่เข้าสู่นาจาก่อนหน้านั้นมิใช่น้ำเค็มจากนาข้าว ปี 2543 คลื่นหักเหสูงในคราวเดียวกับที่หาดขอม คลื่นซัดปลามาค้างอยู่บนทางหลวงแผ่นดิน จากการบอกเล่าของเจ้าหน้าที่ อบต.
- ⁶⁷ ดูรายละเอียดความขัดแย้งกันในหัวข้ออาชีพเนินหนองหงส์ หรือสนใจดูณรงค์ บุญสวยขวัญ.2536
- ⁶⁸ จากการสัมภาษณ์นายอำพล เพชรแก้วเพชร, 20 ธันวาคม 2541
- ⁶⁹ จากการสัมภาษณ์นางดำ เพาะสะเหล๊ะ, 23 ตุลาคม 2541
- ⁷⁰ จากการสัมภาษณ์นายสวาสดี เอียดตน, 20 กรกฎาคม 2535 ใน ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536 , หน้า 38
- ⁷¹ จากการสัมภาษณ์ (นามสมมติ)เมื่อ 15 มิถุนายน 2535 ในณรงค์ บุญสวยขวัญ 2536 , หน้า 38
- ⁷² จากการสัมภาษณ์ (นามสมมติ)เมื่อ 1 กรกฎาคม 2535 ใน ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536 , หน้า 38.
- ⁷³ จากการสรุปของนที ภาคเมธาวิ, 2536 , หน้า 18
- ⁷⁴ สนใจดูการเปลี่ยนแปลงการทำนาทุ่งในตำบลเกาะเพชร อันมีข้อมูลบ้านเนินหนองหงส์อยู่ด้วย ในณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536 , หน้า 213-222
- ⁷⁵ หนังสืออำเภอหัวไทร ที่ นศ 1007/4982 ลงวันที่ 9 กันยายน 2534
- ⁷⁶ จากการสัมภาษณ์นายสวาสดี เอียดตน, 20 กรกฎาคม 2535 ใน ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536 , หน้า 56
- ⁷⁷ ในณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536 , หน้า 80-100
- ⁷⁸ ดูการย้ายถิ่น
- ⁷⁹ จากการสัมภาษณ์นางนุ้ม บุญสะอาด, 2 กันยายน 2541
- ⁸⁰ จากการสัมภาษณ์นางจุป็น, 2 กันยายน 2541
- ⁸¹ ส่วนที่ดินนาข้าวที่เหลือถูกน้ำเค็มปกคลุมปล่อยทิ้งร้างไว้ ไม่อาจจะทำนาข้าวอีกเลย
- ⁸² จากข้อมูลที่เก็บ 43 ครวเรือน
- ⁸³ สำเร็จปริญญาโทจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , เกษียณอายุเมื่อตุลาคม 2542
- ⁸⁴ สำหรับน้ำดินนั้น เดิมเคยมีอย่างสมบูรณ์ สามารถหาได้ง่าย ไม่ต้องซื้อขาย ทั้งในเนินหนองหงส์หรือจะไปหาบหรือทุนน้ำมาจากบ้นิมทะเลที่บ้านเกาะเพชร แต่เดี๋ยวนี้อันได้ฟรีแล้ว น้ำมีราคาแพงมาก หากครัวเรือนใดมีแหล่งน้ำก็ต้องเก็บไว้กินไว้ใช้ในครัวเรือนเอง หรือต้องซื้อขายกันแทน โดยมีการดัดแปลงรถกระบะมาบรรทุกน้ำขาย ซึ่งเป็นหนึ่งในธุรกิจที่เกิดขึ้นในพื้นที่นาทุ่ง
- ⁸⁵ ทุ่งที่ผลิตได้ไม่ได้ใช้บริโภคในครัวเรือน เพราะต้องการขายส่งออกไปต่างประเทศ
- ⁸⁶ จากการสัมภาษณ์นางชลธิรา บุญญานพวงศ์ ,เจ้าหน้าที่การเงินของคณะกรรมการคณะกรรมการณรงค์ต่อต้านยาเสพติดหมู่ที่ 4 ตำบลเกาะเพชร, 10 ตุลาคม 2541
- ⁸⁷ เป็นที่ดินของนางสุนันท์ เหมทานนท์ และนางอวรณ์ สุวรรณรัตน์ บริษัทให้เป็นที่ตั้งชั่วคราว
- ⁸⁸ ทำให้มีการตั้งนามสกุลของคนที่นี่ด้วยคำว่า “คุระ” นำหน้ากันเป็นจำนวนมาก ดูในประชากร
- ⁸⁹ จากการสัมภาษณ์นางหริน รักษาพล, 18 กันยายน 2542
- ⁹⁰ เช่น สมาชิกในตระกูลคำปล้องหรือลูกหลานนายบ้น คำปล้อง บางคนได้รับราชการเป็นผู้พิพากษา และเป็นผู้อำนวยการกอง ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ลูกนายลี ทองมี) , บางคนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.สืบพงศ์ ธรรมชาติ) มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ , การศึกษาระดับปริญญาโท เช่น ศึกษานิเทศก์ของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ นายธีรศักดิ์ สงทอง , เป็นนัก

- เขียนหรือคอลัมนิสต์ชื่อดังในหนังสือพิมพ์มติชน ได้แก่ นายพิเชียร คุระทอง
- ⁹¹ สุดท้ายกลุ่มและรถไถเล็กกิจการ เพราะสูตรได้นายทุนจากภายนอกไม่ได้
- ⁹² จากการสัมภาษณ์นายธำรงค์ ขวัญศรี, 15 สิงหาคม 2541
- ⁹³ ภรรยาเป็นครูโรงเรียนเดียวกัน
- ⁹⁴ จากการสัมภาษณ์นายพื้นดิน มะพร้าวงาม (นามสมมุติ), 11 กันยายน 2541 และเขาระบุว่าผู้ใหญ่มีการเลี้ยงวัวจำนวนมาก เป็นการสะท้อนถึงผลการเข้าร่วมโครงการของราชการที่ไม่ใช่จะได้รับสิ่งของจากทางราชการ หรือทุกคนไม่ได้รับของแจกจากราชการ จนเป็นที่ขบขันนินทา โดยเฉพาะวัวนั้น ต่างก็ต้องการกันมากเนื่องจากหญ้ามีมากและสามารถเลี้ยงไว้เพื่อเป็นแหล่งรายได้ที่เป็นกอบเป็นกำ หากต้องการขาย
- ⁹⁵ นายธีร ส่งคุณค่า (นามสมมุติ), จากการสัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2541, เป็นคำที่ตรงกับที่อาจารย์สืบสกุล ตามสบาย (นามสมมุติ) ได้เล่าและอธิบายให้ผู้วิจัยฟังมีค่าและเหตุการณ์ที่ตรงกัน
- ⁹⁶ คำที่นายธีร ส่งคุณค่า เล่าให้ฟังและจากการใช้คำลักษณะนี้ในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่มีความหมายสอดคล้องกันและตรงกับที่คำที่ตรงกับที่อาจารย์สืบสกุล ตามสบาย
- ⁹⁷ เสือผู้โด่งดังแห่งลำคลองใหญ่แห่งหนึ่ง
- ⁹⁸ ผู้รับรถไถไปดำเนินการต่อ คือ สมภารวัดบางคุระ ปัจจุบัน
- ⁹⁹ เช่น พริก กล้วย
- ¹⁰⁰ พร้อมแจกพันธุ์พืช ไม้ยืนต้น และปุ๋ย ให้ครัวเรือนต่างๆ
- ¹⁰¹ โดยทางสำนักงานเกษตรจังหวัดจันทบุรีมีเงื่อนไขว่าที่ดินนาต้องตั้งใกล้ถนน ใกล้แหล่งน้ำ, จากการสัมภาษณ์นายสุจริตรนารักษ์
- ¹⁰² ปริมาณการไต่ยามากเกินไปเพื่อต่อสู้กับแมลงจนเกษตรกรเองไม่กล้าแม้จะอาบน้ำในคูไร่นาสวนผสม
- ¹⁰³ เสียชีวิตไปประมาณ 20 ปีแล้ว ปัจจุบันได้รื้อย้ายบ้านออกไปหมดแล้วส่วนลูกหลานได้ย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นกันเป็นส่วนใหญ่
- ¹⁰⁴ อันเป็นคลองสาขาสายสำคัญทางการคมนาคมและการค้าขายของกลุ่มน้ำมาแต่โบราณ เชื่อมระหว่างอำเภอเขียร์ใหญ่ไปเขียร์เขาและชะเมา ต่อไปถึงโคกคราม และเสาชอง อำเภอร่อนพิบูลย์
- ¹⁰⁵ ปัจจุบันเป็นบ้านร้างเพราะมีการย้ายไปอยู่ริมถนนนคร-หัวไทร หรือที่เรียกว่า บนเนินสันทรายเขียร์ใหญ่หมดแล้ว
- ¹⁰⁶ มีคนตระกูลบัวทองในบางหว้าหลายครัวเรือน
- ¹⁰⁷ การที่โรงเรียนเป็นศูนย์กลางจัดงานวันสงกรานต์ต่อเนื่องมาเกือบ 20 ปี นับว่าเป็นตัวบ่งชี้ความผูกพันของศิษย์เก่าต่อโรงเรียนได้เป็นอย่างดี
- ¹⁰⁸ จากการสัมภาษณ์นางส้มเกลี้ยง บัวทอง, 9 กันยายน 2541
- ¹⁰⁹ หากคำนวณจากผู้ที่มีอายุ 19 ปี - 60 ปี จำนวนสัดส่วนเพิ่มขึ้น คือร้อยละ 49.60
- ¹¹⁰ ที่เป็นผู้ย้ายมาจากชนบท
- ¹¹¹ จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร, 11 กุมภาพันธ์ 2542
- ¹¹² จากการสัมภาษณ์นายเกษม จิมเรือง, 6 กันยายน 2541
- ¹¹³ อบรม, ไพฑูรย์ และชุมพล ปานนาค ทั้งสามพี่น้องนี้เป็นที่กล่าวถึงของชาวบ้านบางหว้ามากที่สุด

- ¹¹⁴ แท้จริงแล้วในการแลกเปลี่ยนข้าว ผลไม้ และเป็นที่พักชั่วคราว หรือไปทำสวนเมื่อหมดฤดูกาลทำนา
- ¹¹⁵ ในเวลาใกล้เคียงกันทางราชการได้สั่งพักราชการและครุอารมณ์ การดูแล ครุที่ตำบลบ้านใหม่ปากพ่อง ด้วยข้อหาเดียวกัน โดยถูกสั่งพักราชการหลายปี จนได้กลับเข้ารับราชการในเวลาต่อมา ,จากการสัมภาษณ์ นายธรรมบุญ (นามสมมุติ), 3 ธันวาคม 2542
- ¹¹⁶ ที่เป็นแหล่งคัดสรรและส่งผ่านบุคคลให้เข้ารับการศึกษาว่าเรียนจนสำเร็จเป็นพระราชอาคันตุกะมากที่สุดใน ลุ่มน้ำปากพ่อง ถึง 8 รูป, จากการสัมภาษณ์พระราชธรรมนิเทศ(พระมหาระบบ, 24 กันยายน 2542
- ¹¹⁷ ครูแก้ว รุทอง เสียชีวิตแล้ว : ตอนหลังสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร , ครุบุญ หนูแก้ว เข้าราชการ บำนาญ : ตำแหน่งสุดท้ายคือ ศึกษาธิการเขตการศึกษา 2 , ครุจำบุญ ระกำทอง ตอนหลังสมัครเป็นสมาชิก สภาผู้แทนราษฎร
- ¹¹⁸ มีครุพล ณ นคร ครุหนูแก้ว สุทธิพงศ์และนายจิต สมัย
- ¹¹⁹ จากการสัมภาษณ์นายสมปอง โชติทอง, 5 พฤศจิกายน 2541
- ¹²⁰ สมัยนายบุญลือ สุภาชัยกิจ เป็นปลัดจังหวัดนครศรีธรรมราช , สมัยนายอำเภออาทิตย์ สุภาชัยกิจ เป็น นายอำเภอเชียรใหญ่ ซึ่งชาวบ้านรักใคร่ เนื่องจากปราบปรามโจรลักขโมยวัว
- ¹²¹ ลำน้ำสาขาปากคลองเชียรใหญ่ เส้นทางบ้านหนองเล ห้วยใหญ่ ช่างขาด ไปเชื่อมคลองบางไทร ปากพ่อง
- ¹²² ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการปรับปรุงจากการผลิต การย้ายถิ่น การเรียนรู้ การไปอบรมกับครูเฉลิม วรรณงาม บางบูชา เมื่อ พ.ศ.2522 ซึ่งมีรูปแบบต่างกันไปตามสภาพแห่งปัจจัยเหตุไม่ว่าจะเป็นการค้า ธรรมชาติและรัฐ
- ¹²³ ซึ่งเป็นคนภูมิลำเนาเดิมบ้านบางหว้า
- ¹²⁴ จากการสัมภาษณ์นางกลอยใจ มากหลาย, 5 กันยายน 2541
- ¹²⁵ จากการสัมภาษณ์ครูสมคิด ทองแก้ว และครูเกษม มีใหม่, 6 กันยายน 2541
- ¹²⁶ เพราะมีลูกชาย เช่น นายสมพงศ์ นายสุภาพ เป็นคนรุ่นราวคราวเดียวกันกับนายสมคิด
- ¹²⁷ เขตบริการวัดบางหว้า มิใช่จำกัดเฉพาะบ้านบางหว้า แต่มีบ้านหนองไม้แก่น บ้านดอนจิก
- ¹²⁸ โรงเรียนบางหว้า , 2542
- ¹²⁹ พระครูสมุทร ดร.สุกิจ สมจิตโต (ชัยมุสิก) วัดเขมาภิไธยาราม นนทบุรี และ อาจารย์ ดร.จิต หนูแก้ว อาจารย์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ลาดกระบัง สำเร็จปริญญาเอกสาขาคอมพิวเตอร์ จากมหาวิทยาลัยนาโกยา เมื่อ พ.ศ.2540
- ¹³⁰ จากการสัมภาษณ์นายธีรพงศ์ พรหมแก้ว, 30 กันยายน 2541 อายุ 22 ปี บ้านเลขที่ 011 หมู่ที่ 2 เป็นกรณีตัวอย่างที่กำลังศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต วิชาเอกคณิตศาสตร์ ชั้นปีที่ 3 สถาบันราชภัฏ นครศรีธรรมราช
- ¹³¹ จากการสัมภาษณ์นายสมพงศ์ คงขันธ์ และนายธีรศักดิ์ พรหมแก้ว, 30 กันยายน 2541
- ¹³² จากการสัมภาษณ์นายธี (นามสมมุติ), นายสอด้คล้อง (นามสมมุติ) , 30 กันยายน 2541
- ¹³³ จากการสัมภาษณ์นายธีรศักดิ์ พรหมแก้วและนายสมพงศ์ คงขันธ์, 30 กันยายน 2541
- ¹³⁴ จากการสัมภาษณ์นางกลอยใจ มากหลาย, 5 กันยายน 2541
- ¹³⁵ จากการสัมภาษณ์นายเสถียร หนูครุ, 5 กันยายน 2541
- ¹³⁶ จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร, 11 กุมภาพันธ์ 2542
- ¹³⁷ จากการสัมภาษณ์นางกลอยใจ มากหลาย, 5 กันยายน 2541

¹³⁸ จากการสัมภาษณ์นางรุ่น, 5 กันยายน 2541

¹³⁹ จากการสัมภาษณ์นางสาวสุภาภรณ์ เขี่ยมสุด, 7 กันยายน 2541

¹⁴⁰ จากการสัมภาษณ์นางปลื้ม หนูไฟ , 5 กันยายน 2541 ได้เล่าประสบการณ์เรือบรรทุกข้าวจม เมื่อสมัยยังสาว ๆ

¹⁴¹ ที่ถือได้ว่าเป็นสถานที่แรกของลุ่มน้ำปากพนังหลังจากนั้นได้กระชายไปยังบ้านอื่นๆ ที่นำโดยนายไพโรจน์ ชูวงศ์กร และนายสุวรรณโน ถนอมกาย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ซึ่งได้รับการพัฒนาจากอาจารย์ของ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 4

พลวัตการพัฒนาของกลุ่มน้ำปากพนัง

ผลการศึกษาบทนี้ว่าด้วย "บทบาทของภาครัฐและบทบาทภาคสังคม" พัฒนาการของกลุ่มน้ำปากพนังเป็นการนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีการนำเสนอ 2 ประการ คือ ประการแรก เป็นเพียงปรากฏการณ์พัฒนาการการพัฒนาอันเนื่องมาจากการดำเนินงานรัฐหรือของทางราชการและภาคสังคม โดยไม่ได้มุ่งเน้นแนวทางการศึกษาในมิติประวัติศาสตร์ ประการที่สอง เป็นการนำเสนอสาระสำคัญที่ทางราชการและภาคประชาชนที่ดำเนินงานในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพนังเด่นๆในแต่ละยุค สำหรับรายละเอียดในแต่ละช่วงเวลาตามที่พบในการศึกษาภาคสนามหรือการค้นคว้าจากเอกสาร ส่วนรายละเอียดของข้อมูลปรากฏในภาคผนวกแล้ว

บทบาทของกลไกรัฐหรือข้าราชการ

การพัฒนาในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพนัง จะทำการแบ่งออกเป็น 3 ช่วง โดยเกณฑ์หรือเงื่อนไขสำคัญที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ประการหนึ่ง บทบาทรัฐหรือข้าราชการที่มาจากลักษณะการดำเนินงาน ประการที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือข้าราชการที่มีต่อประชาชน ประการที่สาม จัดเน้นการพัฒนาว่าในยุคนั้นเน้นวิธีการพัฒนา (Mean) หรือเป้าหมายการพัฒนา (End) ซึ่งเป็นวิวาทะของนักวิชาการและนักการพัฒนามาตลอดว่า การพัฒนาควรจะเน้นที่จุดใด โดยที่ประการหลังนี้นับว่าเป็นกระแสหลักการพัฒนาชนบทของตลอด 40 ปีที่ผ่านมา ' ดังนี้

2505 - 2510 ยุคการพัฒนาเป็นแบบอุดมการณ์และรัฐอ่อน

การพัฒนาเป็นแบบอุดมการณ์ หมายถึงว่า การพัฒนาเป็นเพียงการประกาศหรือการประชาสัมพันธ์ของทางราชการเท่านั้นหรือไม่มีผลในเชิงปฏิบัติหรือไม่พบว่ามีโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาตามพื้นที่ต่างๆ ทั้งนี้อาจจะเป็นระยะเริ่มต้นของการที่รัฐไทยปฏิบัติ

ตามแนวทางการพัฒนาประเทศตามที่สหรัฐอเมริกาชี้แนะ ที่นำการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 มาใช้ คงมีการจัดตั้งหน่วยงาน เช่น กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ กลไกต่างๆ ในการพัฒนาจึงขาดแคลน ขาดความพร้อมหรือมีข้อจำกัด การพัฒนาจึงเป็น "การเล่นคำหรือภาษา" ที่รัฐพยายามยัดเยียดหรือซึบเข้าไปสู่ประชาชนในเชิงอุดมการณ์มากกว่าปฏิบัติจริง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในอีกมิติหนึ่งพบว่า การพัฒนาก็ไม่ได้เป็นเพียง "คำหรือภาษา" เท่านั้น แต่ได้มีการริเริ่ม ปฏิบัติจริงในระดับชาวบ้าน กล่าวคือ การร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาถิ่นที่อยู่ของตนเองมีปรากฏไปทั่ว เช่น การขุดถนน คลอง ที่เป็นผลงานของการร่วมมือกันทุกขั้นตอน และพึ่งตนเองทั้งสิ้น บทบาทการพัฒนาจึงอยู่ที่ประชาชนในการร่วมคิด ร่วมทำและร่วมปฏิบัติ โดยมี ผู้นำในท้องถิ่น อันได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครูและพระเป็นผู้ประสานงาน ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้จะหมายถึง รัฐอ่อน (Weak state) ในขณะที่ชุมชนหรือสังคมเข้มแข็ง (Strong Society) ในการพัฒนานั้นเอง ดูแผนภูมิที่ 2

บทบาทรัฐหรือข้าราชการ เป็นบทบาทการส่งเสริม อำนาจการหรือประสานงาน อาจจะเป็นเพราะลุ่มน้ำปากพนัง **ไม่เป็นที่รู้จักหรือขาดความรู้หรือไม่เข้าใจต่อสภาพภาพของพื้นที่**ของข้าราชการใหญ่ระดับชาติ ที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศ ต่อพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังว่ามีสภาพหรือธรรมชาติเป็นอย่างไร หรือมีความรู้ไม่สอดคล้องกับความจริงของพื้นที่ ที่สรุปว่า

"...พลเอกประภาส จารุเสถียร ได้ตั้งข้อสงสัยเชิงตำหนิในที่ประชุมสัมมนาของตัวแทนกลุ่มชาวนา จำนวน 15 วัน เมื่อ พ.ศ.2508 ที่จังหวัดนครสวรรค์ ในทำนองสงสัย ว่าลุ่มน้ำปากพนังมีการปลูกข้าวด้วยหรือ ที่จริงมีการปลูกผลไม้ จนมีการลุกขึ้นชี้แจงในที่ประชุมและอภิปรายกันหลายคนที่ไม่ร่วมประชุมกันมาก ว่าที่ความเป็นจริงของลุ่มน้ำปากพนังเป็นพื้นที่ราบลุ่ม และประชาชนทำนาเป็นหลัก ประชาชนประสบกับปัญหาหลายอย่าง เป็นผลให้ในตอนเย็นหลังเลิกประชุมกลับที่พักแล้ว พลเอกประภาส และคณะคนสนิท ได้ตามมาพูดคุยตอถึงห้องพัก ในทำนองขอบคุณที่ทำให้เกิดความกระจำขึ้น และจะช่วยส่งเสริมให้รับได้การพัฒนาต่อไป"²

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือข้าราชการที่มีต่อประชาชน มี 2 คือ **ลักษณะแรก** ได้แก่ รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางบวก (Positive Interaction) ความร่วมมือ (Cooperation) และการแลกเปลี่ยนช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน (Exchange) มากกว่าใช้การแทรกแซง หรือกล่าว

ได้ว่ารัฐแทรกแซงตัวในสังคม ในท้องถิ่นน้อย การเกณฑ์แรงงานประชาชนเพื่อการพัฒนา ทั้งนี้อาจจะมาจาก "ข้าราชการในระดับปฏิบัติการโดยเฉพาะอย่างยิ่งตำรวจ ครู เกษตร หรือพ่อค้าอำเภอ จะมีจำนวนน้อย และส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่ลุ่มน้ำปากพนังมากกว่า"³ ทำให้ความสัมพันธ์ในการปฏิบัติงานร่วมกันสะดวกและใกล้ชิด ไม่มีความรู้สึกว่าถูกกำกับหรือการควบคุม แต่รู้สึกว่าเป็นอิสระ กรณีตัวอย่างรูปแบบของกิจกรรมการพัฒนาระดับชาวบ้าน ปรากฏในรูปของการเกณฑ์แรงงานคนเพื่อปฏิบัติงานสาธารณะ เช่น ถนน หรือคูน้ำ เป็นต้น โดยกำหนด ผู้ใหญ่บ้านและครูหรือโรงเรียนร่วมด้วยเสมอ กระนั้นก็ดี ในการพัฒนาบางกรณี พบว่าจะต้องอาศัยเงื่อนไขพิเศษ คือ การพัฒนาที่เน้นเป้าหมายใหญ่หรือมากๆ เช่น ต้องการถนน หรือคูน้ำสายใหญ่ๆ จะต้องอาศัยอำนาจบารมี อันได้แก่ พระผู้ใหญ่ ที่มีชื่อเสียง และเป็นที่เคารพหรือเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชนมาช่วยจัดการเกณฑ์แรงงานจึงจะสำเร็จ เช่น การพัฒนาถนนสายท้ายทะเล ในท้องที่ตำบลเขาพระบาท ถึงตำบลเกาะเกด ที่เกณฑ์คนได้ทั้งอำเภอประมาณ 5,000 คนเศษ ช่วยขุดถนนเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เมื่อประมาณ 2510⁴ โดยมีมาตรการกับคนที่ไม่ให้ความร่วมมือ 1 ด้วยการให้ผู้ใหญ่บ้านและกำนันส่งรายชื่อส่งนายอำเภอ แล้วจะมีผลต่อการไม่มั่นใจเกี่ยวกับ การถูกตีตราว่า "อันธพาล" ในระยะต่อไปหรือไม่

การส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มชาวบ้าน เป็นต้นว่า ที่พบมากที่สุดได้แก่ กลุ่มชาวบ้านว่า กลุ่มชาวนาเขาพระบาท กลุ่มชาวบ้านบางกระบือ โดยมีโครงสร้างพิเศษ คือ การให้ครูและกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำกลุ่ม และประสบความสำเร็จในระยะแรกๆ สถานภาพของกลุ่มจะระดมสมาชิกในท้องถิ่นนั้นๆ แล้วมีการลงทุนร่วมกันจัดซื้อรถไถนา (รถแทรกเตอร์) คนละ 500-1,000 บาท เพื่อให้บริการแก่สมาชิกกลุ่ม⁵

ลักษณะที่สอง เป็นความสัมพันธ์เชิงลบ (Negative Interaction) รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือข้าราชการมีต่อประชาชนมีเครื่องมือสำคัญๆ คือ กฎหมายอันธพาลยา และการปราบปรามอย่างรุนแรงกับปัญหาทางด้านสวัสดิภาพของประชาชน เช่น การกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์และโจรผู้ร้าย ทั้งที่โจรผู้ร้ายระดับ "อ้ายเสือ" ที่มีชื่อเสียงมีค่อนข้างน้อยหรือมักจะมีเป็นกลุ่มใหญ่และมีอิทธิพลต่อสวัสดิภาพของประชาชนแต่ที่เน้นการควบคุม ปราบปรามและชวนเชื่อ นอกจากนี้การส่งเสริมให้ประชาชนใช้เทคโนโลยีในการผลิตแบบใหม่ เป็นต้นว่า กรณีการล้อมปราบเสือแสง พรหมสุทธิ ที่บ้านไกรไทย หมู่ที่ 4 ตำบลเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่ อันถือได้ว่าเป็นหมดยุคเสือหรือ "อ้ายเสือยุคสุดท้าย" เป็นการแสดงพลังอำนาจของกลไกรัฐให้เป็นที่ยอมรับกับประชาชนหรือเป็นกิจกรรมความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ในอีกมิติหนึ่งที่สร้างภาพลักษณ์ใน

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน ให้เป็นที่หวาดกลัว^๑ เป็นการป้องกันที่สร้างความเกรงกลัวต่อประชาชน

จุดเน้นการพัฒนา เข้าข่ายการให้ความสำคัญกับวิธีการมากกว่าเป้าหมายการพัฒนา ทั้งนี้เพราะการดำเนินการพัฒนาจะกระทำในระดับพื้นที่ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือสูงสุดในระดับอำเภอเป็นผู้ประสานงานหรือผู้นำ โดยประชาชนเข้าร่วม และที่สำคัญมากคือ กิจกรรมการปฏิบัติงานพัฒนาใดๆ ประชาชนได้รับประโยชน์โดยตรง

ทศวรรษที่ 2510 - 2520 ยุคการพัฒนาตามการชี้นำจากรัฐกลาง หรือ ขยายบทบาทการให้

บทบาทรัฐสอดแทรกตัวเข้าสู่ชุมชนหรือท้องถิ่นค่อนข้างมากหรือโครงการการพัฒนาของรัฐเป็นเครื่องมือหรือเป็นสื่อในการแทรกตัวของรัฐเข้าสู่หมู่บ้านลุ่มน้ำปากพนัง ทั้งนี้เพราะการตัดสินใจการดำเนินงานของรัฐเป็นโครงการหรือกิจกรรมขนาดใหญ่มาก เกินอำนาจของหน่วยงานระดับพื้นที่ ทำให้อำนาจการตัดสินใจในอดีตที่เคยอยู่กับพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ไม่ว่าจะเป็นระดับหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ กลับตรงข้าม เมื่อโครงการเหล่านั้นเป็นการตัดสินใจในที่สูงกลางหรือระดับกรม ผลของโครงการห่างไกลในการเข้ารับบริการ และไม่สอดคล้องกับความต้องการเฉพาะหน้า หรือประชาชนต้องการด้านอาชีพ หรือมีปัญหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทำนา แต่กลับจัดโครงการในรูปแบบอื่น แม้กระทั่งโครงการชลประทานแต่เป็นระบบชลประทานขนาดใหญ่ที่มีความมุ่งหมายเพื่อเก็บกักน้ำมากกว่าหวังให้ชาวนาดันน้ำเข้าสู่แปลงนาข้าวเพื่อการเพาะปลูก น้ำเป็นปัจจัยการผลิตข้าวแต่อยู่ในแม่น้ำ หรือคลอง แต่มีข้อจำกัดในการใช้เพื่อการเกษตร เป็นลักษณะการพัฒนาที่รัฐเน้นเป้าหมาย มากกว่าวิธีการพัฒนาที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างยุคแรก เช่นเดียวกับเป้าหมายในบางโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการหรือปัญหาที่เป็นจริง ในขณะที่บางกิจกรรมก็เป็นเรื่องใหม่ และบทบาทรัฐเริ่มให้ (To Give) จะเริ่มปรากฏมากในยุคนี้ พร้อมกันนี้ ข้าราชการจะเป็นผู้ที่เข้ามาใหม่ ส่วนมากจะเป็นบุคคลที่ไม่ได้มีภูมิลำเนาในพื้นที่ เพราะมีความรู้สูง

กว่าหรือถูกมอบหมายให้เข้ามาปฏิบัติงานใหญ่หรือโครงการใหม่ๆ ที่เกิดศักยภาพข้าราชการในพื้นที่

จุดเน้นการพัฒนา ประการแรก ในระยะเวลาดันของช่วงนี้จึงเป็นความพยายามของรัฐใน **“การพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน”** การพัฒนาที่ถูกกำหนดโดยทางราชการหรือเป็นความต้องการของนโยบายระดับมหภาคตามความประสงค์ของทางราชการส่วนกลาง ทั้งนี้ อาจจะมีวัตถุประสงค์หลายประการ แต่ไม่อาจจะแก้ปัญหาความขาดแคลน อันได้แก่ ถนนสายสำคัญ เช่น ทางหลวงแผ่นดินสายนครศรีธรรมราช-หัวไทร เสร็จเมื่อ พ.ศ.2518 เริ่มก่อสร้างถนนสายป่อลื้อ - ชะอวด และถนนสายชายทะเลปากพนังฝั่งตะวันตก-เชียรใหญ่ ถนนริมทะเลปากพนัง-หน้าโกฏี-หัวไทร เป็นต้น เป็นที่น่าสนใจ คือ ถนนใหญ่ที่ใช้ได้ดีตลอดปีและบางฤดูกาล แต่ไม่มีถนนเชื่อมโยงโครงข่าย แต่หลัง พ.ศ.2518 ถนนเชื่อมโยงเครือข่ายมีความชัดเจนขึ้น สภาพตำบลชุดถนนตามโครงการเงินผัน ส่วนระบบชลประทานเป็นระบบชลประทานขนาดใหญ่และขนาดกลาง เช่น โครงการปากพนัง โครงการบ่อคนที ที่ไม่อาจจะนำน้ำเข้าสู่นาข้าวได้ อาจจะเป็นเพราะต้องการเพียงการกักเก็บน้ำมาก ประการที่สอง **การพัฒนาด้านอาชีพ** ก็เป็นความพยายาม ได้แก่การส่งเสริม การสาธิตและส่งเสริมการทำนาถ่วง การผลิตข้าวด้วยเทคโนโลยีใหม่ ที่ประกอบด้วยพันธุ์ข้าวใหม่ การทำนาปีละ 2 ครั้ง หรือข้าวนาปรัง ซึ่งราชการได้เร่งรัดตั้งแต่ พ.ศ.2513 ให้ผลผลิตสูงสุดใน พ.ศ.2516-2518 และลดลงใน พ.ศ. 2518 เพราะน้ำจากระบบชลประทานไม่เพียงพอ มีการประกวดพันธุ์ข้าว การจำกัดหนุ่่นา พร้อมกับช่วงท้ายๆของยุคนี้ การเกณฑ์แรงงานและวัฒนธรรม “การออกปาก กินวาน” ได้หมดไปพร้อมกับการเร่งจ้างงานเข้ามาแทน เมื่อ ประชาชนในลุ่มน้ำปากพนังต้องปฏิบัติเหมือนกับประชาชนชนบททั่วประเทศในการเข้าร่วมโครงการเงินผัน ประการที่สาม **การพัฒนาคุณภาพชีวิต** ด้านการศึกษา ได้มีการขยายโอกาสทางการศึกษากว้างขวางขึ้น กล่าวคือ ประมาณ พ.ศ.2514 มีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมระดับอำเภอ เช่น โรงเรียนเชียรใหญ่ โรงเรียนหัวไทรบำรุงราษฎร์ จากเดิมมีเฉพาะโรงเรียนปากพนังและสตรีปากพนัง ส่วนการศึกษาผู้ใหญ่ก็เกิดขึ้นครั้งแรกในจังหวัดนครศรีธรรมราชที่อำเภอหัวไทร อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่เน้นผลผลิต หรือประสิทธิภาพให้มากที่สุด ไม่คำนึงถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม การเสื่อมโทรมของดิน น้ำ

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน นอกจากการปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบกิจกรรมการพัฒนาตามความประสงค์ของรัฐ (State Imposition) ดังกล่าวข้างต้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ในบางรูปแบบที่น่าสนใจมาก ได้แก่ ประการที่หนึ่ง การกวาดล้างประชาชน ที่เลื่อมใสในลัทธิคอมมิวนิสต์ เมื่อประมาณ 2513 ซึ่งมีครั้งใหญ่และเป็นครั้งแรกและครั้งเดียวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง (ไม่รวมอำเภอชะอวดและอำเภอร่อนพิบูลย์) ที่บ้านบางหัวและบ้านหนองไม้แก่น หมู่ที่ 1 ตำบลเชียรเขา อำเภอเชียรใหญ่ ได้ผู้ที่ทางราชการคิดว่าเป็นคอมมิวนิสต์ จำนวน 10 คน⁸ ประการที่สอง การตรวจเยี่ยมประชาชน หลังประสบภัยธรรมชาติครั้งสำคัญ เช่น กรณีผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช นายคล้าย จิตพิทักษ์ กับคณะหลังมีอุทกภัย เมื่อ 19-23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2516 ออกตรวจเยี่ยมประชาชนในเขตลุ่มน้ำปากพนัง อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทรและอำเภอชะอวด⁹ โดยช่วงที่ผ่านทางเรือมาจาก เชียรเขา บางหัว บางจันทร์ หัวใหญ่ หนองเล โรงเรียนบ้านชองขาด บางตะพง บางไทร บ้านใหม่ เกาะจาก เกาะหวด และบางจาก กลับนครศรีธรรมราช เพื่อเยี่ยมประชาชน ในฐานะเป็นครูใหญ่โรงเรียนบ้านชองขาดขณะนั้น เล่าให้ฟังว่า

“..ได้รับแจ้งจากเรือตำรวจนำขบวนว่าผู้ว่าจะไม่แวะ จึงได้ออกอุบายให้คนแก่จำนวนมากมานั่งถือธงคอยอยู่พร้อมกับติดติดเครื่องไฟ จนตำรวจนำขบวนโกรธมาก กล่าวว่า ครูใหญ่นี้ไม่เจริญแน่ พอเรือขบวนมาถึงผู้ว่าหยุดแวะจริง ดีใจกันมาก... จึงได้ร่วมกับชาวบ้านร้องทุกข์ขอให้ผู้ว่าช่วยขุดลอกคลอง ที่บางจันทร์ หัวใหญ่ หนองเล บ้านชองขาด ผู้ว่าฯ รับปากได้ช่วยกันแถมมะพร้าวก่อนเลี้ยง และตัดแจกธงเรือผู้ว่าและคณะหลายลาย แต่เรือตำรวจไม่ให้กินกันเลย...หลังจากนั้น 3 เดือน ผู้ว่าฯได้มีหนังสือมาถึงนายอำเภอเชียรใหญ่ อนุมัติการขุดลอกคลองดังกล่าวจำนวน 300,000 บาท พร้อมกับนายอำเภอให้งบประมาณเพิ่มอีก 30,000 บาท.....”¹⁰

ทศวรรษที่ 2520 - 2530 ยุคแสวงหาทางเลือกเพื่อการพัฒนาโดยรัฐ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นอุดมการณ์ของวิธีการพัฒนา

บทบาทของรัฐในการพัฒนามากขึ้นหรือความเข้มแข็งมากขึ้น ในส่วนของบทบาทรัฐในส่วนกลาง ยังคงไว้ซึ่งความเด็ดขาดในการตัดสินใจและเป็นเจ้าโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนา นั่นคือ การมีบทบาทในวางแผน หรือคิดค้นหรืออนุมัติโครงการการ

พัฒนา มักจะเป็นบทบาทของข้าราชการส่วนกลาง ส่วนบทบาทของรัฐหรือข้าราชการในพื้นที่ โดยเฉพาะข้าราชการหรือหน่วยงานในระดับจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่พยายามเพิ่มบทบาทหรือเปลี่ยนจากเดิมที่มีบทบาทน้อยมากหรือสอดคล้องไปในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมากขึ้น กล่าวคือ มี**ข้าราชการในระดับพื้นที่ หรือในระดับจังหวัดคิดวางแผน โครงการ กิจกรรม** หรือหรือเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายนโยบายการพัฒนาจากทางรัฐส่วนกลาง มีความพยายามคิดโครงการพัฒนาต่างๆ ที่มีขนาดใหญ่ เกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานออกมา อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เหมือนกันระหว่างหน่วยงานสองระดับนี้ คือ มีวิธีการที่เหมือนกับรัฐส่วนกลางเคยปฏิบัติ กล่าวคือ การคิด ตัดสินใจเองโดยประชาชนมีส่วนร่วมน้อยมาก” เป็นต้นว่า 1) แผนพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ขอความร่วมมือไปยังสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เพื่อศึกษาวางแผนทางการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น รัฐบาลออสเตรเลียตกลงให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าด้วยการให้บริษัท Antara Austral Asia เพื่อสำรวจข้อมูลทางเศรษฐกิจ สังคม และทางธรณีวิทยาเพื่อหาแหล่งน้ำใต้ดิน เมื่อเดือนมีนาคม 2529¹² 2) สำนักงานชลประทานที่ 11 ได้เสนอโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง มีเป้าหมายพื้นที่ 629,700 ไร่ และได้สร้างอาคารบังคับน้ำเสร็จ 11 แห่ง ขุดลอกคลอง 51 สาย ตั้งงบประมาณ 302,228,700 บาท” อย่างไรก็ตาม ข้าราชการจึงมีลักษณะเป็นวิชาชีพหรือเฉพาะด้าน การคิดเพื่อการพัฒนาจึงมักปรากฏว่า “คิดให้และพัฒนาแบบให้” ยังคงเป็นเรื่องที่เน้นและสำคัญ

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน มีข้อค้นพบเบื้องต้นที่น่าสนใจ คือ ประการแรก **การจัดตั้งบุคคลหรือกลุ่มคนเพื่อเป็นตัวเชื่อมโยงในการพัฒนา** รองรับการปฏิบัตินโยบายหรือแผนงาน โครงการ (Implementation) ที่ได้รับการอนุมัติ อาจจะเป็นการเลือกสรรมาจากผู้นำ อันได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือบุคคลที่มีความสัมพันธ์หรือสนิทสนมกับผู้นำข้าราชการในระดับจังหวัด อำเภอ แล้วอนุมัติ จัดสรร กิจกรรมต่างๆ ถือได้ว่าเป็น การมีส่วนร่วมการพัฒนาของประชาชน อย่างไรก็ตาม กลไกของชุมชนที่เป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลง (Agent of Change) เพื่อการพัฒนาต่างจากอดีต กล่าวคือ ในยุคนี้จะประกอบด้วย กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำที่ทางราชการจัดตั้ง ส่วน ครู พระภิกษุ” ที่เคยเป็นหนึ่งในทางเป็นตัวเชื่อมโยงการพัฒนา (Link man) ถูกตัดออกบทบาทออกไป ประการที่สอง “แผนงาน โครงการ เป็นเครื่องมือในการพัฒนา” โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลายเป็นแนวทางใหม่ที่จำกัดอยู่เฉพาะ

ข้าราชการบางกลุ่มหรือบางคนเท่านั้น หรือไม่สามารถหาคุณสมบัติดังกล่าวนี้กับข้าราชการทั่วไป อย่างไรก็ตาม การวางแผน หรือการคิดค้นโครงการจึงจำกัดอยู่ในวงแคบ ขาดการมีส่วนร่วม แต่มีผลผูกพันการพัฒนา ข้าราชการที่รับผิดชอบการคิดโครงการ หรือวางแผนการพัฒนามักจะเป็นบทบาทของข้าราชการส่วนกลาง หรือเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายนโยบายการพัฒนาจากทางรัฐส่วนกลาง ประการที่สาม **การเกณฑ์ประชาชนเข้าร่วมประชุม หรือคัดเลือกประชาชนเพื่อจัดตั้งเป็นบุคคลหลักของแต่ละหน่วยงาน** หรือการคัดเลือกเพื่อกำหนดให้บางหมู่บ้านหรือบางชุมชนเป็นเป้าหมายในการพัฒนา ในกิจกรรมต่างๆ เป็นต้นว่า การเป็นสมาชิกลูกเสือชาวบ้าน การเป็นสมาชิกกลุ่มไทยอาสาป้องกันชาติ หรือเป็นหมู่บ้านดีเด่น เป็นต้น

จุดเน้นการพัฒนา ทางราชการมีการเชื่อมโยงโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาต่อเนื่องจากระยะที่ผ่านมา อาจจะเป็นการทำโครงการพัฒนาเชื่อมโยงไปสู่การเกษตรและประชาชนได้รับบริการมากขึ้น จะพบว่า โครงการหรือกิจกรรม มี 2 ลักษณะ ได้แก่ ประการแรก **โครงการด้านโครงสร้างพื้นฐาน** โดยเฉพาะเรื่อง น้ำ อันได้แก่ **มีทั้งโครงการขนาดใหญ่และขนาดกลาง** ได้แก่ โครงการแพรงเมือง และ**โครงการชลประทานขนาดเล็ก** ได้ถูกดำเนินการให้ต่อเนื่องกับโครงการขนาดใหญ่และขนาดกลาง พบว่า ในอำเภอปากพนังมี 5 โครงการ อำเภอเชียรใหญ่มี 8 โครงการ และอำเภอหัวไทรมี 13 โครงการ นอกจากนี้ มีการ**ขุดถนนเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน ตำบล** มากมี อันเนื่องมาจากโครงการเงินผัน และมีการ**ปรับปรุงถนน** นับว่าเป็นการพัฒนาที่ประชาชนได้ใช้ประโยชน์มากโดยตรง หรือแก้ปัญหาหรือตอบสนองประชาชนโดยตรง เป็นต้นว่า การที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราชได้เปลี่ยนพื้นที่เป้าหมายในการสร้างถนนมาสู่พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2520 จากนโยบายเดิมเน้นการพัฒนาในด้านทิศตะวันตกของนครศรีธรรมราช อันได้แก่ เขตท้องที่อำเภอฉวาง ลานสกาทุ่งสง ได้แก่การสร้างถนนสายเชื่อมระหว่างอำเภอปากพนัง กับ อำเภอเชียรใหญ่ ผ่านตำบลบางตะพวง และตำบลไสหมาก เพื่อเชื่อมต่อกับสายอำเภอเชียรใหญ่ ปอหล่อ บ้านตุล อำเภอชะอวด ด้วยสาเหตุ คือ

“....ถนน “ด้านเขาดก” มีมาก เชื่อมโยงเป็นร่างแหแล้ว ประกอบกับเครื่องจักรกลถูกผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ทำลาย และเจ้าหน้าที่ถูกลอบยิง พร้อมกันนี้มาจากการเร่งรื้อของทางจังหวัด อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ ที่ต้องการเร่งให้ “ขุดเป็นคันดินกันน้ำเค็ม” และผู้แทนฯ อาจารย์จรัส โพธิศิริ ที่ต้องการปรับทั้งสองวัตถุประสงค์เข้าด้วยกัน ตอนแรกที่ปักแนวและ

ชวยเขตทาง บอกชาวบ้านและให้กำนันขอที่ดินทำถนน ชาวบ้านไม่เชื่อ
ว่าเป็นไปได้ เมื่อตอนทำถนนก็มีการลักน้ำมัน มีการตึงถนน (ถนน) จนถูก
ร้องเรียนหนังสือพิมพ์มติชนว่า ทำถนนออกจากแนวสำรวจเดิมเพื่อหวัง
ให้ถนน (ถนน) ไปรับใช้นายทุน เป็นโรงสีที่บางตะพุง....."¹⁵

ประการที่สอง **การส่งเสริมด้านวิทยาการแผนใหม่ในการอาชีพ** ด้วยการจัดตั้งโครงการ
นำร่อง การจัดตั้งกลุ่มพลังมวลชน กลุ่มอาชีพ และบุคคลตัวอย่าง เป็นต้นว่า โครงการนา
น้ำ ตม กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มธนาคารข้าว มีการสร้างยุ้งฉางใน พ.ศ.2526 กองทุน
สุขาภิบาล จากการสนับสนุนขององค์การยูนิเซฟในบางพื้นที่ ส่วน **กิจกรรมการพัฒนา**
เป็นการเน้นการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะการพัฒนาอาชีพ ทางราชการได้
พยายามปรับปรุงรูปแบบการเกษตรเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีการและเป้าหมายที่เกษตรกร
ดำเนินงานจนประสบความสำเร็จในแปลงนาข้าวของตนเอง รูปแบบที่ทางราชการคิดขึ้นจึง
เป็นการต่อยอดประสบการณ์หรือการเรียนรู้และการพัฒนาของเกษตรกร อันได้แก่ “ไร่นา
ผสม” จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรจังหวัดฯ ทราบว่า เดิมชาวบ้านได้ขุดนา
ร่องหรือ “เกษตรกรยกร่อง” กันอยู่แล้ว แต่ยังไม่เป็นรูปแบบที่ชัดเจน บางแปลงก็มีและบาง
แปลงก็ไม่มีคูน้ำ จึงยังไม่เกิดประโยชน์สูงสุด ทางราชการจึงเข้าไปปรับปรุง จึงเข้าไปดำเนิน
การ โดยทางราชการแจกปัจจัยการผลิตพร้อมแจกเงิน 500 บาท ต่อแปลง¹⁶ ส่วนในปลาย
ทศวรรษที่ 2530 นี้ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้เสนอ “โครงการพัฒนาข้าว
เพื่อการส่งออก” ที่ประกอบด้วย 4 โครงการหลักและ 5 โครงการย่อย โดยที่มีการพัฒนาปศุ
สัตว์ด้วยการจัดตั้งสำนักงานปศุสัตว์อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทรและอำเภอปากพนัง รวม
ถึงการส่งเสริมการประมงในการเลี้ยงกุ้งทะเลและกุ้งก้ามกราม ของกรมประมงด้วย” ในบาง
กิจกรรม เช่น การเพาะปลูก และการเลี้ยงกุ้งนั้นเป็นการพัฒนาที่มองจากภายใน กล่าวคือ
เป็นการเรียนรู้ร่วมหรือถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างกัน โดยมีเกษตรกรเป็นตัวนำในการ
พัฒนาอาชีพและภาครัฐหรือราชการพยายามจะพัฒนาต่อเนื่อง ดังกรณีตัวอย่างการพลิกพื้น
นาเป็นไร่นาสวนผสม ที่ อนุวัต พานทอง¹⁷ ศึกษาแล้ว สรุปได้ความว่า “การทำไร่นาสวนผสม
ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเริ่มต้นที่เกษตรกร” เนื่องจากประชาชนมีความจำเป็นต้องคิด
ค้น การเรียนรู้ ประกอบกับความล้มเหลวหรือกิจกรรมการพัฒนาของรัฐไม่อาจจะตอบสนอง
จากภาครัฐ จึงทำการแสวงหาทางเลือกการพัฒนาด้วยตนเอง กิจกรรมการพัฒนาในยุคนี้จึง
เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะด้านการอาชีพ กรณีตัวอย่าง กลุ่มชาวนาใน
บริเวณตำบลคลองน้อย บ้านบางนุชาวมกลุ่มกันเองและพัฒนาเอง เพื่อการ “ปลูกพริก” ใน

พ.ศ.2522 ที่นำโดยอาจารย์เฉลิม วรรณงาม¹⁹ กลุ่มชาวบ้านเนินหนองหงส์ กับการปลูกพริก “พันธุ์แดงสวาสดี” นำโดยนายสวาสดี เอียดตน²⁰ ช่วง พ.ศ.2524 ทั้งสองกรณีตัวอย่าง นี้เป็นการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของกระบวนการผลิตในลุ่มน้ำปากพนังค่อนข้างมากและเป็นจุดพลิกผัน กล่าวคือ เป็นการขุดดินในแปลงนาข้าว เป็นร่องหรือ “โคก” เพื่อการปลูกพริก ทั้งที่อดีตที่ผ่านมาเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังไม่เป็นที่นิยมการขุดร่องปลูกพืช สำหรับการเลี้ยงกุ้ง เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งในการพัฒนาอาชีพอันเป็นผลจากการเรียนรู้ของประชาชนที่ศึกษายังกลุ่มอื่น ที่ปฏิบัติมาก่อน เช่น สหกรณ์นิคมประมงนครศรีธรรมราช จำกัด ที่ตั้งเมื่อ 20 พฤษภาคม 2517 ²¹ อันเป็นกลุ่มสหกรณ์การเลี้ยงกุ้ง ซึ่งทางราชการส่งเสริมที่อำเภอปากนคร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ประการที่สาม การพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้มีการร่วมมือในการผลักดันจากราชการในจังหวัดหรือระดับพื้นที่ร่วมกับภาคประชาชนเพื่อยกระดับให้เป็นปัญหาและแนวทางการแก้ไขหรือเป็นนโยบายระดับชาติ (Policy) ด้วยแนวทางการพัฒนาพิเศษที่นอกเหนือจากการพัฒนาตามระบบราชการปกติ²²

ทศวรรษที่ 2530 - 2540 ยุคการพัฒนาตามนานาทัศนะและประสบการณ์ที่หลากหลาย

บทบาทการพัฒนาของรัฐ ในทศวรรษปัจจุบันในการพัฒนานั้น กิจกรรมด้านการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพจะเป็นกิจกรรมหลัก ที่ควบคู่กับโครงสร้างพื้นฐาน²³ ประเด็นที่ค้นพบมีดังนี้ 1) รัฐเน้นบทบาทการให้หรือแจก (To Give) การให้หรือการแจกเป็นหัวใจ เป็นกิจกรรมที่พบในระดับที่สูงมากและต่อเนื่อง กล่าวคือ การจัดสรรสิ่งของจากทางราชการ เป็นต้นว่า เข้าโครงการขุดไร่นาสวนผสม การแจกเมล็ดพันธุ์พืช การแจกพันธุ์สัตว์ อาจจะเป็นเหมือนสูตรสำเร็จกับมาตรการหรือแนวทางการพัฒนา ในทัศนะนี้เป็นการมองจากประชาชน ในบางครั้งไม่ได้ประโยชน์ แต่ต้องรับเกินความต้องการ ไม่จำเป็น อย่างไรก็ตาม การให้หรือการแจก ก็มีได้กระทำที่ขาดกฎเกณฑ์ แต่รัฐได้กำหนดเหมือนกันในทุกหน่วยงาน นั่นคือ การกำหนดให้ประชาชนรวมกลุ่มกันขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่พบว่ามีการจัดตั้งกลุ่มในเขตหมู่บ้านหนึ่งๆ ที่กระทำโดยการเข้าชื่อกันเป็นบัญชี ผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งไม่แน่ว่าแต่ละคนที่ผ่านไปเป็นสมาชิกกลุ่มจะได้รับการตรวจสอบถึงคุณสมบัติใด อาจจะเป็นเป็นที่ไม่เหมาะสม เพราะมีการตั้งปัจฉาในทำนองที่นายพิภพ กาลาศรี²⁴

ที่สะท้อนให้ฟังอย่างต้งอกต้งใจและเชิงน้อยใจว่า เมื่อคราวเข้าร่วมงานโครงการปรับปรุงพันธุ์ข้าว ที่หมู่ที่ 4 บ้านบางคุระ ตำบลบ้านใหม่ ในงานดังกล่าวนี้มีรองผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช นายวิฑูรย์ ทองสงค์ มาเป็นประธานพิธีเปิด “ คนจนมักจะไม่ได้รับแจก แต่จะได้รับกับคนที่มั่งคั่งมาก ... พวกเขายังต่าง ..พรรคพวกญาติผู้ใหญ่หรือญาติ อบต. แทบทั้งสิ้น” ในลำดับต่อไปก็จะรอวัสดุหรือสิ่งของที่รัฐจัดสรรมา การณ์ดังกล่าวนี้ อาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นเหมือนตั้งกลุ่มเพื่อรองรับการให้หรือการแจกนั้นเอง ทั้งนี้เป็นเพราะ ว่าไม่พบว่ามีกิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกใดๆ เพิ่มเติมในการตั้งกลุ่มครานั้นอีกเลย 2) ความทันสมัยแต่ไม่พัฒนา คือ ยังเป็นเหมือน ทศวรรษก่อน กล่าวคือ อาจจะเป็นการเลือกใช้หรือการประยุกต์ใช้กระบวนการบริการบางขั้นตอนก็ได้ แต่ที่ตัดออกไปเป็นสิ่งที่น่าเสียดายและทำให้กระบวนการปฏิบัติงานลดความสมบูรณ์หรือขาดประสิทธิภาพหรือมีผลกระทบถึงประสิทธิผล นั่นคือ ที่กระบวนการวางแผนหรือวงจรการวางแผนหรือการกำหนดนโยบาย (Public Policy) ไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ คงพบแต่ขั้นตอนการวางแผน และขั้นตอนการปฏิบัติการเท่านั้น ส่วนขั้นตอนการประเมินผล การติดตามผล ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งกลับถูกลดบทบาทลงเกือบสิ้นเชิง กระนั้นก็ดี การเขียนแผนงาน โครงการ เนื้อหาสาระ คือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการให้หรือแจก แต่ค่อนข้างจะขาดการมีส่วนร่วมทางการคิดร่วมกันของประชาชน (People participation) การวางแผนจึงยังคงเป็นหัวใจในการบริหารและเป็นการคิดแทน 3) การระดม (Social Mobility) จากสมาชิกกลุ่มที่จัดตั้งไว้ค่อนข้างดีแล้ว²⁶ ซึ่งมีความใกล้ชิดกับผู้นำหมู่บ้าน กำนัน โดยที่กลุ่มดังกล่าวนี้มีลักษณะวัฒนธรรมองค์กรที่เป็นที่ยอมรับชัดเจน เช่น การมีสัญลักษณ์ เช่นเสื้อผ้าที่เหมือนกัน การร่วมได้สวดหรือทำนาบุญหรือร้องเพลงได้ จะให้ความร่วมมือกับผู้นำเสมอ เช่นในการเกณฑ์ไปรื้อรับ หรือไปตั้งขบวนรับการตรวจตรา หรือแสดงพลังความพร้อมเพรียงของหมู่บ้าน ซึ่งมีการดำเนินการอยู่เสมอ 4) **ตั้งกรรมการศึกษาข้อเท็จจริงหรือกรรมการสำรวจข้อมูล** เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่พบว่ามีความ ควบคู่กับการพัฒนาที่เร่งผลผลิต หรือการผลิตที่เปลี่ยนไปจากโครงสร้างการผลิตแบบเดิม กระบวนการผลิตแบบเดิมหรือเป็นการชะลอการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคม (Social Conflicts) ของฝ่ายราชการ ที่เป็นความขัดแย้งอันมีมูลเหตุมาจากประชาชนกับประชาชน ประชาชนกับรัฐหรือราชการ 5) **การจัดตั้งบุคคล หรือกลุ่มบุคคล**หรือกำหนดพื้นที่เป้าหมาย เพื่อรองรับกับโครงการพัฒนา หรือมีตัวเชื่อมโยงระหว่างราชการ ในขณะที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้านรุ่นใหม่ ที่เป็นวัยหนุ่มจะชอบ เพราะว่าเป็นผลงานของตนเอง 6) **การขัดกันระหว่างหน่วยงานต่อหน่วยงาน** หรือข้า

ราชการด้วยกันเองหรือการมองถึงการได้รับโอกาสและเสียโอกาสที่จะปฏิบัติงานในพื้นที่ลุ่มน้ำ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยเหตุมาจากการแย่งงาน หรือแย่งเงินงบประมาณ เช่น กรณีกรมปศุสัตว์ที่งบประมาณจะต้องแฝงอยู่ในแผนงานที่บริหารหรืออยู่ในความรับผิดชอบของกรมส่งเสริมการเกษตร²⁶ หรือแย่งบทบาทในการได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานปฏิบัติตามโครงการพระราชดำริ เช่น การมอบหมายและการยกเลิกการตัดสินใจตามงบประมาณ กปร. ปีงบประมาณ 2537 สายท่าขนาน การระเบิด ระหว่างองค์การบริหารส่วนจังหวัด กับสำนักงานเร่งรัดการพัฒนาชนบท

7) **นักการเมืองเริ่มรณรงค์**ให้มีการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในเชิงสาธารณะ เช่น นายน้อม อุปรมัย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้พยายามผลักดันการพัฒนาด้วยการบุกเบิกการทำถนนสายตะวันออกไปตะวันตก คือสายปากพนัง เขียวใหญ่ บ่อล้อย ชะอวด ลำทับ²⁷ และทำสะพานแม่เจ้าอยู่หัว จากการสัมภาษณ์นายธานี ศักดิเศรษฐ์ ตำแหน่งขณะนั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครศรีธรรมราช หัวข้อปัญหาการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ตามโครงการศึกษานโยบายสาธารณะทางวิทยุ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 20 กันยายน 2533 ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย 8) ข้าราชการมีจำนวนมากและมีความความชำนาญเฉพาะทางขึ้น มีความหลากหลายในวิชาชีพ โครงการแผนงานต่างๆ ของแต่ละหน่วยงานมีมากมาย มีความซับซ้อน เป้าหมายทั้งพื้นที่และเป้าหมายบุคคลถูกกำหนดจากภาคราชการ อย่างเต็มที่ จนกระทั่งมีการกำหนดแผนตามแนวพระราชดำริ เป็นการบูรณาการแผนการพัฒนาที่นำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและพิเศษจากการพัฒนาในระบบปกติ

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน จากการที่ให้หรือแจกที่มีมากรูปแบบ ความสัมพันธ์จึงเป็นลักษณะของการให้ที่มากเกินไป ในทางตรงกันข้ามการให้ความรู้หรือเทคนิควิธีการผลิตยังอยู่ในระดับต่ำ ทำให้ "การให้" ไม่มีคุณค่าในการพัฒนา นายถาวร พัฒนาการอำเภอเขียวใหญ่²⁸ กล่าวว่า "ให้มากหมดความศักดิ์สิทธิ์... ยิ่งให้ยิ่งถูกร้องเรียน.." และผลเป็นจริง เมื่อสถานการณ์ยุคพัฒนาปัจจุบันยังมีการร้องเรียน ร้องทุกข์ ขอความเป็นธรรมจากประชาชนไปยังหน่วยงานต่างๆ มากมาย

จุดเน้นการพัฒนา ในทศวรรษปัจจุบันในการพัฒนานั้น กิจกรรมด้านการ **ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต** โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพจะเป็นกิจกรรมหลัก ที่

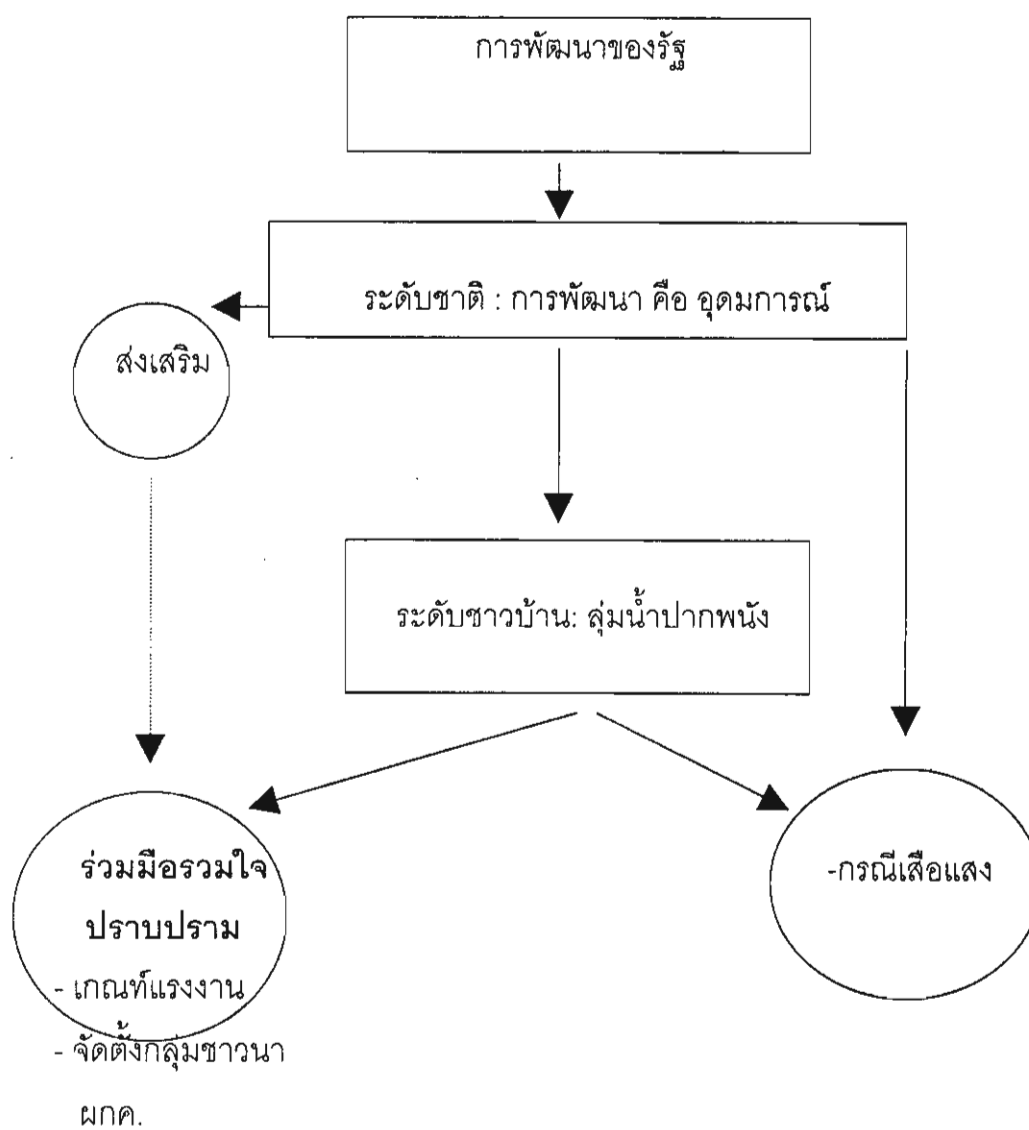
ควบคู่กับโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งทั้งสองกิจกรรมที่เน้นตลอดมากกว่า 2 ทศวรรษ เพียงแต่ในช่วงนี้ทั้งสองกิจกรรม ได้รับการปฏิบัติควบคู่กันไปทั้งสองด้าน ไม่พบว่าด้านใดด้อยกว่ากันและกันในการเปรียบเทียบทุกเกณฑ์ โดยที่น่าสนใจ คือ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา ตามนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค ตามแผนงานการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนาระบบงานชลประทานและการเกษตรแผนใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ตลอดจนกำหนดให้แหลมตะลุมพุก เป็นแหล่งท่องเที่ยว²⁹

สรุปสาระสำคัญการพัฒนา

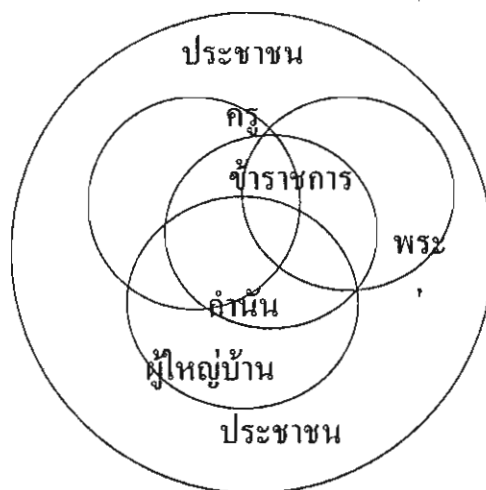
การพัฒนาในยุคที่หนึ่ง 2504-2510 การพัฒนาแบบอุดมการณ์ และรัฐอ่อน

เป็นการเริ่มต้นที่รัฐไทยได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางที่สหรัฐอเมริกาชี้แนะ ในระยะแรกของระดับมหภาค รัฐมีการจัดตั้งองค์การต่างๆ เพื่อรองรับมากกว่าที่จะนำเอา "การพัฒนา" ไปสู่การปฏิบัติจริง ส่วนในระดับจุลภาค หรือการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้น การพัฒนาเป็นแค่การพูดหรือการรณรงค์ในเชิงแนวคิดหรืออุดมการณ์ของรัฐผ่านผู้นำ อันหมายถึง กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและครูประชาบาลมากกว่า อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการพัฒนาในพื้นที่ยังคงมีปรากฏอยู่ ได้แก่ การขุดถนน ขุดลอกคูคลอง ซึ่งเป็นการเกณฑ์แรงงานประชาชน โดยให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและครูหรือโรงเรียน ซึ่งให้นักเรียนเข้าร่วมตามแนวการพัฒนาด้วย ส่วนในกิจกรรมขนาดใหญ่มักจะใช้บารมีของพระภิกษุเข้ามาช่วยในการเกณฑ์บทบาทการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในระยะแรกจึงเกี่ยวข้องกับกลไกทางสังคมทั้ง 4 ดังกล่าวแล้ว และที่สำคัญยังเป็นส่วนหนึ่งของกลไกรัฐด้วย ดังแผนภูมิที่ 2 และ 3

แผนภูมิที่ 2 การพัฒนายุคแรก 2504-2510

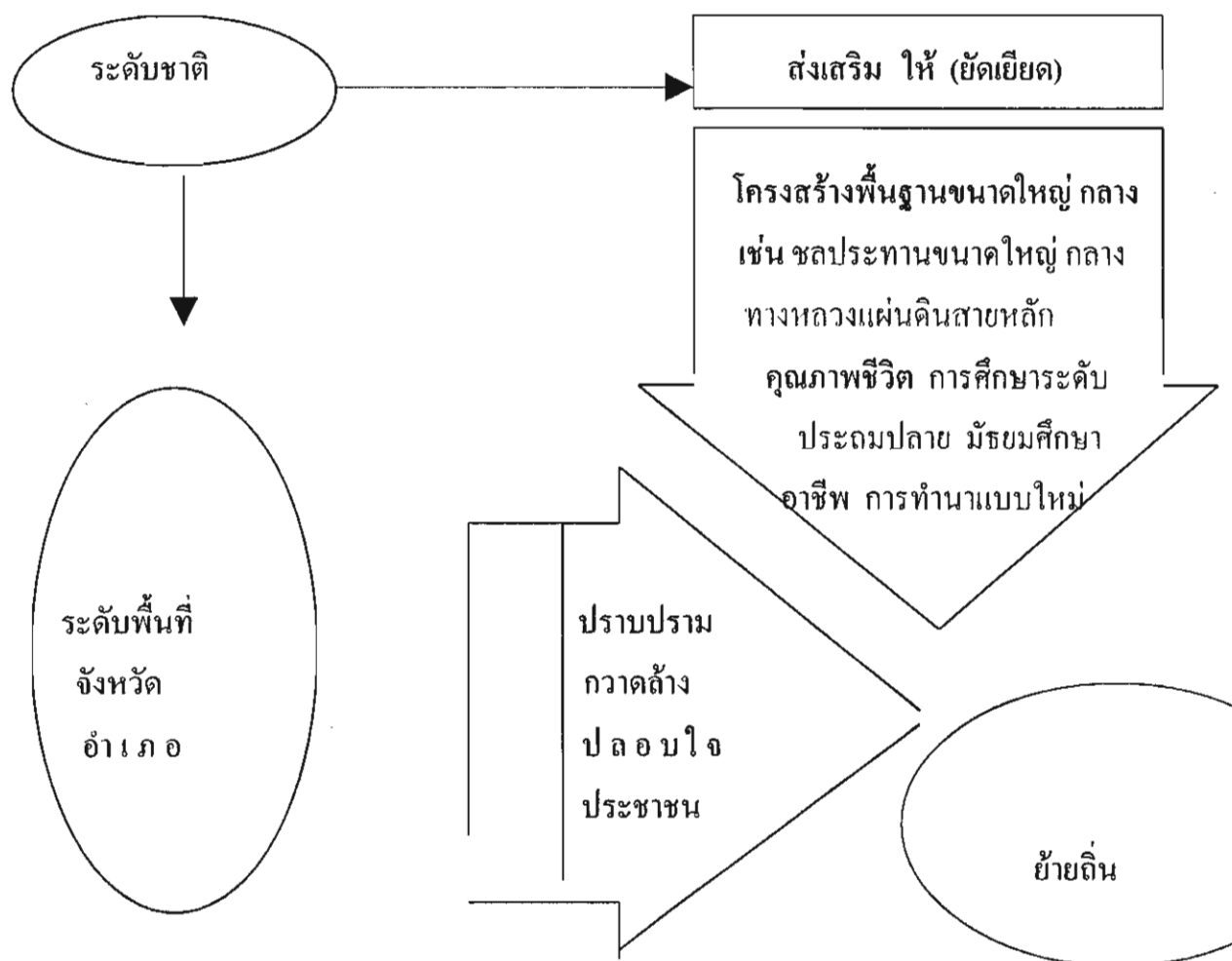
แผนภูมิที่ 3 บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับกลไกทางสังคมต่างๆ
ยุคที่หนึ่ง 2504-2510

การพัฒนายุคที่สอง 2511-2520 การพัฒนาตามการชี้นำจากรัฐส่วนกลาง หรือบทบาทการให้

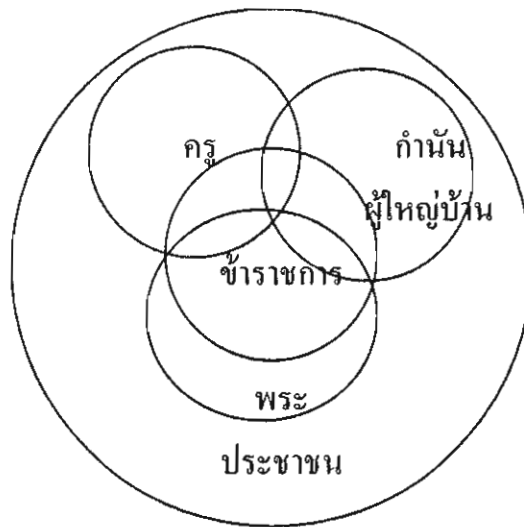
เป็นการพัฒนาที่รัฐส่วนกลางเพิ่มหรือขยายบทบาทสู่ชนบท โดยเฉพาะจุดเน้นการพัฒนา คือบทบาทการให้ เป็นการให้ โครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ดังแผนภูมิที่ 4 การพัฒนาถูกรัฐเข้าไปแสดงตนเป็นผู้มีบทบาทหลัก ในขณะที่บทบาทกลไกสังคมถูกผลักดันออกมาจากการที่เคยเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาดังแผนภูมิที่ 5

แผนภูมิที่ 4 การพัฒนาตามการขึ้นนำจากรัฐส่วนกลาง หรือบทบาทการให้

แผนภูมิที่ 5 บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับกลไกทางสังคมต่างๆ

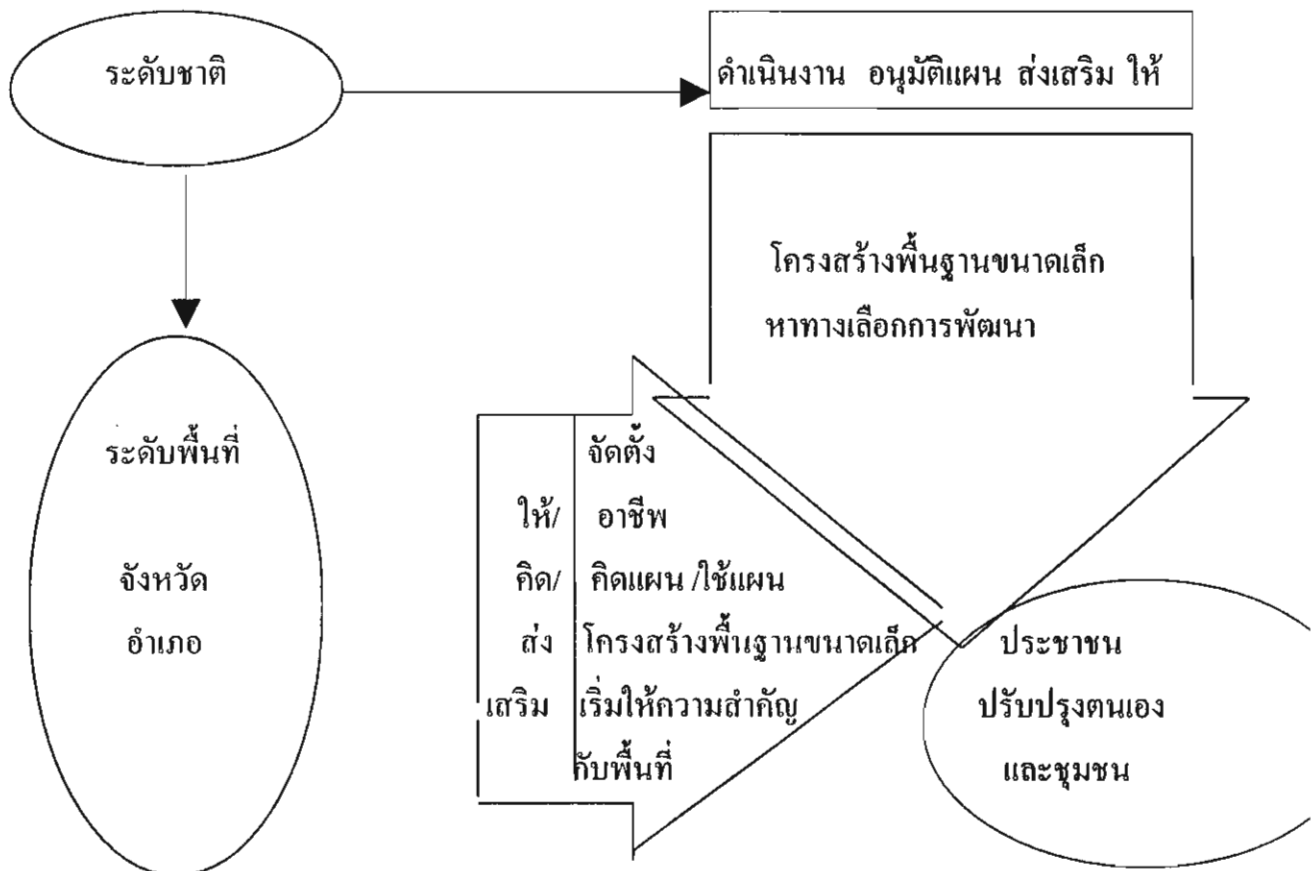
ยุคที่สอง 2511-2520

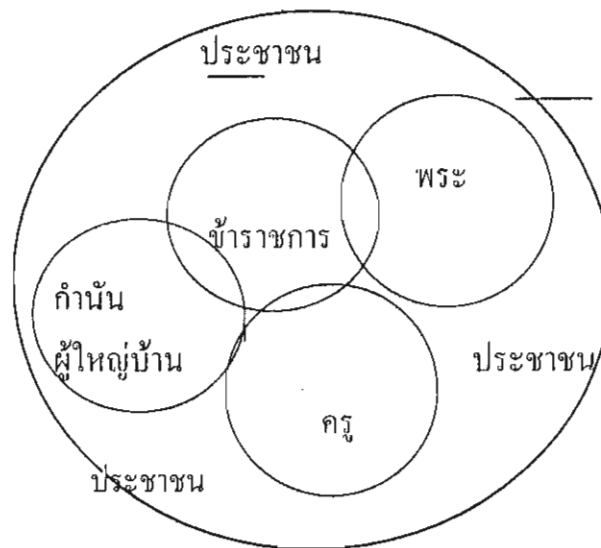
การพัฒนายุคที่สาม 2521-2530 การแสวงหาทางเลือกการพัฒนาโดยรัฐ การมีส่วนร่วม
ร่วมเป็นอุดมการณ์ใหม่

รัฐกุ่มบทบาทการพัฒนาค่อนข้างเบ็ดเสร็จ โดยเฉพาะกิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่องจากยุคที่ผ่านมา ด้วยการเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ต่อเนื่อง เป็นโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาขนาดเล็กที่แทรกตัวเข้าสู่ชุมชนหรือหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นมิติการพัฒนาที่ถูกยกเข้ามาในทำนองคล้ายกับเป็นอุดมการณ์การพัฒนาใหม่ ตามที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีขณะนั้น ได้ประกาศให้เป็นทศวรรษการพัฒนาชนบทไทย (2523-2533) ซึ่งเริ่มให้บทบาทการพัฒนากับประชาชนด้วย นอกจากนี้ มีการใช้ “แผน” เข้ามาเป็นเครื่องมือพัฒนา ในขณะที่กลไกรัฐในระดับพื้นที่ หมายถึง จังหวัด อำเภอ ก็เริ่มขยายบทบาทในการพัฒนามากขึ้น กลายเป็นบทบาทการพัฒนาที่ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคหรือพื้นที่ได้เพิ่มบทบาทการแข่งขันการพัฒนา ดังแผนภูมิที่ 6 ทำให้กลไกสังคมอันมีพระ ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาถูกผลักดันให้ออกจากการพัฒนามากยิ่งขึ้น ดังแผนภูมิที่ 7

แผนภูมิที่ 6 การแสวงหาทางเลือกการพัฒนาโดยรัฐ การมีส่วนร่วมเป็นอุดมการณ์ใหม่

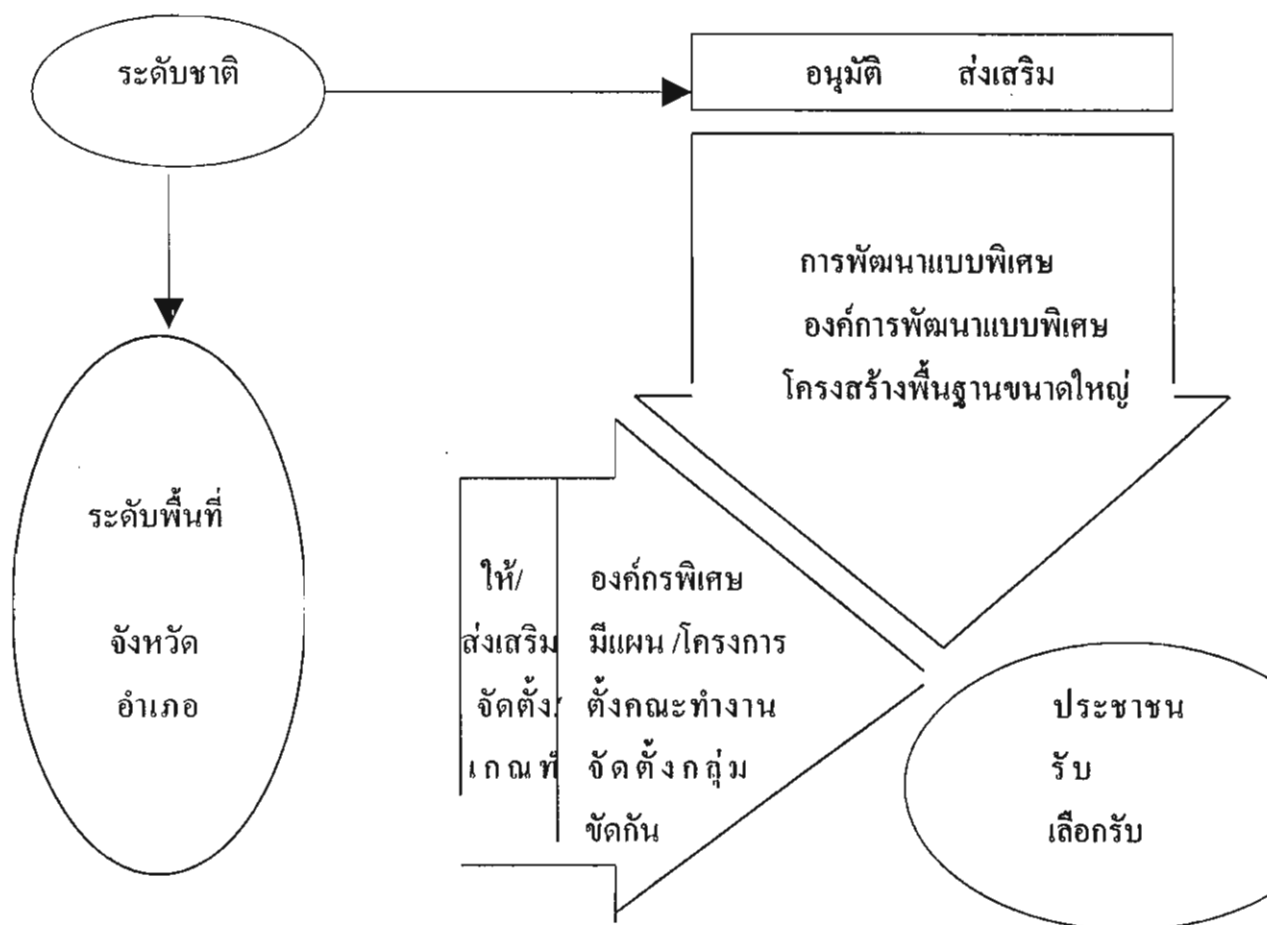
แผนภูมิที่ 7 บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับกลไกทางสังคมต่างๆ
ยุคที่สาม 2521-2530

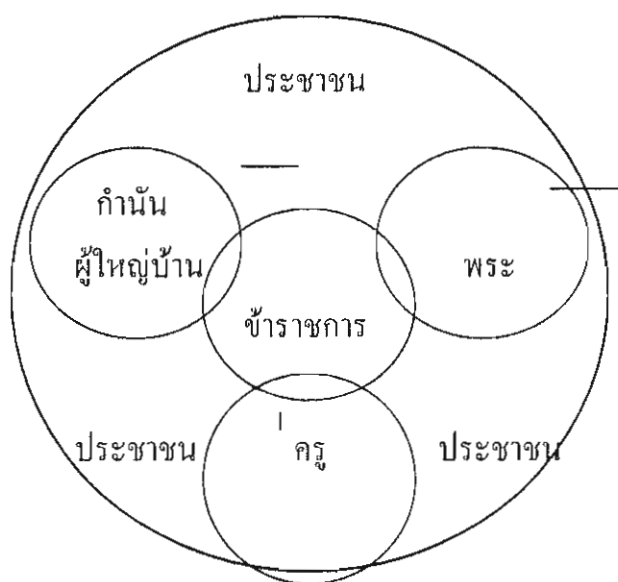
การพัฒนายุคที่สี่ 2531-2540 การพัฒนาตามทัศนะและประสบการณ์ที่หลากหลาย

เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต การส่งเสริมและพัฒนาาร่วมกันเกี่ยวกับอาชีพต่าง โดยในช่วงหลังวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2537 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริสการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ก็มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่สุดเท่าที่ปรากฏ การพัฒนาโครงการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ในอดีตยุคที่สอง กลับจำเป็นต้องริเริ่มใหม่ และปรับปรุงอย่างต่อเนื่องและมากมาย การพัฒนาพิเศษ และแนวทางพิเศษที่รัฐส่วนกลางและภูมิภาคคิดค้นได้ถูกนำไปปฏิบัติอย่างรีบเร่ง เพื่อหวังให้ประชาชนได้รับ กิจกรรม “การให้” ต่างก็ถูกส่งผ่านไปยังประชาชนได้รับบริการ ดังแผนภูมิที่ 8 การพัฒนายิ่งกลายเป็นบทบาทของรัฐยิ่งมากขึ้น กลไกสังคมเกี่ยวกับการพัฒนากลับต่างฝ่ายต่างทำกันอย่างชัดเจน แผนภูมิที่ 9

แผนภูมิที่ 8 การพัฒนาตามทักษะและประสบการณ์ที่หลากหลาย

แผนภูมิที่ 9 บทบาทของการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับกลไกทางสังคมต่างๆ
ยุคที่สี่ 2531-2540

บทบาทภาคสังคม

พบว่าพลังและศักยภาพของภาคสังคม ที่ปรากฏจากการเกิดกลุ่มธรรมชาติหลายกลุ่ม ในหลายๆบ้านและครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีความพยายามจัดการดำเนินชีวิตตนเอง ครัวเรือนและชุมชนด้วยการพึ่งพาศักยภาพของตนเอง (Self help) มาโดยตลอด ทั้งนี้พบว่ามีรูปแบบของขบวนการทางสังคม (Social movement) ได้ปรากฏขึ้นหลายลักษณะ เป็นต้นว่า ด้านจัดการตนเองเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาพธรรมชาติที่ผันแปรตลอดเวลา มีการดำเนินการในกิจกรรมที่คล้ายกัน เช่น การจัดสร้าง "นบ" บนที่ดินของใครคนใดคนหนึ่งในบ้าน แต่มีทำเลที่ลุ่มทางน้ำไหลผ่าน เพื่อจะได้เก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งให้ทั่วและใช้น้ำร่วมกัน นอกจากนี้เป็นแหล่งปลาของบ้านที่ทุกคนสามารถมายกยอ หรือหาปลาในรูปแบบที่ไม่ทำลาย ดังนั้นนบจึงเป็นมีสิทธิ์ที่เข้าร่วมกันไม่แตกต่างไปกว่าเจ้าของที่ดินอันเป็นที่ตั้งนบ ด้านจัดการแก้ปัญหาสังคม อันเป็นเรื่องของความปลอดภัยในทรัพย์สิน ที่ทุกบ้านเคยที่ "การทำคอกร่วม" เพื่อนำวัวของทุกครัวเรือนมาพักนอนกลางคืนกันเพื่อป้องกันลักขโมย

วัว ที่เป็นปัญหาของกลุ่มน้ำปากพองตลอดมา เป็นการแก้ไขปัญหากันเองโดยมีการผลัดเปลี่ยนกันมาเฝ้าเวรยามร่วมกัน เพียงแต่คอกวัวไม่มีตั้งแต่ทศวรรษ 2520 และหมดไปในทศวรรษ 2530 ทั้งนี้ เพราะวัวไม่ได้เป็นปัจจัยในการผลิตอีกต่อไปแล้ว ประกอบกับมีการเลี้ยงวัวน้อยลง และสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ลักขโมยก็มีน้อยเช่นเดียวกัน สำหรับบทบาทในการจัดการด้านอาชีพ พบว่ากลุ่มน้ำปากพองมีขบวนการของประชาชนที่ก้าวหน้า (Radical) จะพยายามคิดค้นวิธีการประกอบการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตมากที่สุดตลอดมา ทั้งการปรับปรุงกระบวนการผลิต และปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต ให้สอดคล้องกับสังคมแห่งการค้าที่เป็นอิสระมาแต่โบราณ ในทศวรรษ 2500 พบว่ามี "กลุ่มชาวนา" เกิดขึ้น แม้ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายรัฐในยุคนั้นก็ตาม แต่ก็เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าสภาพรัฐอ่อนแอในการพัฒนามากในพื้นที่นี้ แม้ว่ามีแผนพัฒนาแล้วก็ตาม ดังนั้นกลุ่มชาวนาในทัศนะของคนกลุ่มน้ำปากพองไม่อาจจะบอกได้ว่าเหมือนหรือแตกต่างกันกับของรัฐ เพียงแต่กลุ่มชาวนาเกิดขึ้นตามสภาพเงื่อนไขและสถานการณ์การผลิตข้าวภายในเป็นด้านหลัก ส่วนในระยะของทศวรรษ 2510 จะเป็นช่วงที่สภาพดินฟ้าอากาศผันผวนตลอดเวลา ขบวนการพัฒนาการผลิตในรูปแบบต่าง ตามบ้านต่างๆที่มีความเป็นอิสระในการศึกษาหาความรู้ วิธีการที่เหมาะสมของครัวเรือน และชุมชนเองได้หาข้อสรุปกันกว้างขวางมากขึ้น เมื่อรูปแบบการปลูกพืชในนาข้าว ด้วยการขุดดินนาข้าวเป็นร่อง หรือยกเป็นโคกปลูกพืช ผักขาย ในบางตำบลของอำเภอปากพอง และอำเภอหัวไทร ได้รับความนิยมต่อเนื่องจนในทศวรรษ 2520 นับว่าเป็นรูปแบบการผลิตแบบใหม่ขยายตัวอย่างรวดเร็วมาก คำว่า "ไร่นาสวนผสม" เป็นนามที่ใช้เรียกขบวนการผลิตดังกล่าวที่ผ่านการสรรค์สร้างทางเลือกให้ตนเองและชุมชนตลอดจนกลุ่มน้ำปากพอง จนทางราชการได้ผลักดันให้เป็นกิจกรรมหลักในแนวทางการพัฒนาอาชีพในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพอง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อ พ.ศ.2537 เป็นต้นมา

ประเด็นทางสังคมที่เป็นขบวนการทางสังคมอีกประการหนึ่งที่สำคัญของกลุ่มน้ำปากพอง คือ การเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย (Socail Network) นั่นคือ ผลจากการการที่มีประเด็นปัญหาและความต้องการหรือสภาพภูมิศาสตร์ร่วมกัน (Issue and Problem Base) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนทั้งในการฐานการซื้อขายและการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง แม้กระทั่งนวัตกรรมทางความคิดหรือสิ่งสร้างสรรค์ต่างๆ นับว่าเป็นขบวนการที่มีมาแต่อดีตและมีบทบาทเป็นอย่างยิ่งในแผนในยุคการพัฒนาทศวรรษ 2530 หรือตามโครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริหลัง พ.ศ.2537 รูปแบบการทำไร่นาสวนผสม การทำนาทุ่ง หรือธนาคารหมู่บ้าน

และการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กร ชมรมในลักษณะชื่อเรียกหรือวัตถุประสงค์ต่างๆ ได้เกิดขึ้น และมีกิจกรรมเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกหรือขยายขอบข่ายออกไปสู่แวดวงที่กว้างขึ้นตลอดเวลา³⁰ และที่สำคัญคือ มีความพยายามรวบรวมกลุ่มเหล่านั้นให้มีพลังต่อการพัฒนาครัวเรือน บ้านและลุ่มน้ำปากพนัง ทั้งแสดงออกมาในรูปการต่อสู้ เรียกร้อง เสนอแนะ อย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในทศวรรษ 2530 มีการเชื่อมโยงนักวิชาการและสถานบันอุดมศึกษาภายนอกให้เข้ามาสนับสนุน ส่งเสริมหรือเป็นที่ปรึกษาในการพัฒนาอาชีพมากยิ่งขึ้น³¹

เอกสารและบุคคลอ้างอิง

- ¹ ฉะนั้น จะไม่เสนอช่วงเวลาตามระยะเวลาตามแผนพัฒนาแต่อย่างใดหรือตามเวลาที่ทางราชการกำหนด ทั้งนี้เพราะการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จริงนั้น ได้เริ่มมีชื่อ "ลุ่มน้ำปากพนัง" ปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6
- ² ดังผลจากการอภิปรายกลุ่มย่อย "ประชาคมใสมาก" ของนายสมปอง โชติทอง, 10 ตุลาคม 2541
- ³ จากการสัมภาษณ์นายสงวน บุญสวยขวัญ, 20 กุมภาพันธ์ 2541 และจากการสัมภาษณ์นายวิรัตน์ ธรรมชาติ , 23 เมษายน 2541
- ⁴ จากการสัมภาษณ์นายสำราญ เลี่ยมแก้ว, 21 พฤษภาคม 2541
- ⁵ จากการสัมภาษณ์นายวิรัตน์ ธรรมชาติ, 23 เมษายน 2541
- ⁶ จากการสัมภาษณ์นางจำเรียง พรหมสุทธิ, 13 กุมภาพันธ์ 2541
- ⁷ ประวิทย์ ไตรวัฒน์, 2534, หน้า 53
- ⁸ จากการสัมภาษณ์นายราเชนทร์ เมืองแก้ว, 15 ตุลาคม 2541, และจากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์กร,
- ⁹ สารนครศรีธรรมราช ปีที่ 4 ฉบับที่ 7 มกราคม - กุมภาพันธ์ 2517 , หน้า 65-74
- ¹⁰ จากการสัมภาษณ์นายสมปอง โชติทอง , อดีตสมาชิกกลุ่มชาวนาใสมาก , อภิปรายกลุ่มย่อย "ประชาคมใสมาก, 10 ตุลาคม 2541
- ¹¹ อาจะ ในฐานะวิชาชีพ ที่ต้องอาศัยความรู้เทคนิค ที่ซับซ้อนขึ้น กล่าวคือ การวางแผนของรัฐได้ กีดกันประชาชนออกไป โดยเฉพาะมักจะอ้างกันว่า การวางแผนจะต้องใช้ความรู้ความสามารถเป็นพิเศษ ต้องใช้ข้าราชการที่มีความรู้เฉพาะทางเท่านั้น ประชาชนเป็นเพียงมารับรู้รับฟังหรือรับทราบที่ทางราชการอ้างว่า เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชน
- ¹² รายงานการประชุมพิจารณาผลความก้าวหน้าแผนพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง วันที่ 9 พฤศจิกายน 2526 ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช
- ¹³ หนังสือที่ นศ 0015/40064 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2526
- ¹⁴ ซึ่งเคยมีบทบาทและเป็นผู้นำตามธรรมชาติกับผู้นำทางการ
- ¹⁵ จากการสัมภาษณ์นายเอกวิทย์ ยอดระบำ, 16 มิถุนายน 2541
- ¹⁶ จากการสัมภาษณ์นายสุวิทย์ สุจิตธนารักษ์, 22 เมษายน 2541
- ¹⁷ รายงานการประชุมพิจารณาผลความก้าวหน้าแผนพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง วันที่ 9 พฤศจิกายน 2526 ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช หน้า 4-6
- ¹⁸ อนุวัต พานทอง , 2540 , หน้า 5-6
- ¹⁹ จากการสัมภาษณ์อาจารย์เฉลิม วรรณงาม , 3 กรกฎาคม 2541
- ²⁰ จากการสัมภาษณ์นายสวาสดี เอียดตน , 18 กรกฎาคม 2541
- ²¹ ศิริจันทร์เพ็ญ หนูนาค , 2532 , หน้า 9
- ²² จากการสัมภาษณ์นายสมบุรณ์ เกตุแก้ว, 18 กรกฎาคม 2541
- ²³ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เน้นตลอดมากกว่า 2 ทศวรรษ เพียงแต่ในช่วงนี้ ได้เดินควบคู่กันไปทั้งสองด้าน ไม่พบว่าด้านใดด้อยกว่ากันและกันในการเปรียบเทียบทุกเกณฑ์

- ²⁴ จากการสัมภาษณ์นายพิภพ กาลาศรี, 11 กันยายน 2541
- ²⁵ มิใช่กลุ่มตามข้อ 2 แต่จะเป็นกลุ่มวงใน หรือ Core group
- ²⁶ จากการสัมภาษณ์นายเชาวลิต ธาณิรัตน์, 16 มิถุนายน 2541
- ²⁷ จากการเล่าของนายวิเชียร ณ นคร, 10 ธันวาคม 2541
- ²⁸ จากการสัมภาษณ์นายถาวร พัฒนาการอำเภอเขียร์ใหญ่, 21 สิงหาคม 2541
- ²⁹ สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2530 , หน้า 332-333
- ³⁰ ในทางตรงกันข้ามกับกลุ่มที่ทางราชการพยายามจะจัดการให้เกิดขึ้นก็ได้เพียงแค่เริ่มต้นแบบราชการแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จทั้งการดำรงอยู่ของกลุ่มและการปฏิบัติตามภารกิจในระยะยาว
- ³¹ จะตรงกันข้ามกับนักการเมืองในระดับต่างๆที่บทบาทกลับฝ่อตัวลงไปมากขึ้นเช่นเดียวกัน.

บทที่ 5

สรุปผลและการวิเคราะห์

พลวัตชีวิตทัศน์ของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในบทนี้จะนำเสนอถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป โดยจะนำเสนอให้เห็นถึงปัจจัยเหตุของการเปลี่ยนแปลงและผลการเปลี่ยนแปลง เป็นการสังเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มน้ำปากพนังระดับมหภาคและระดับจุลภาค

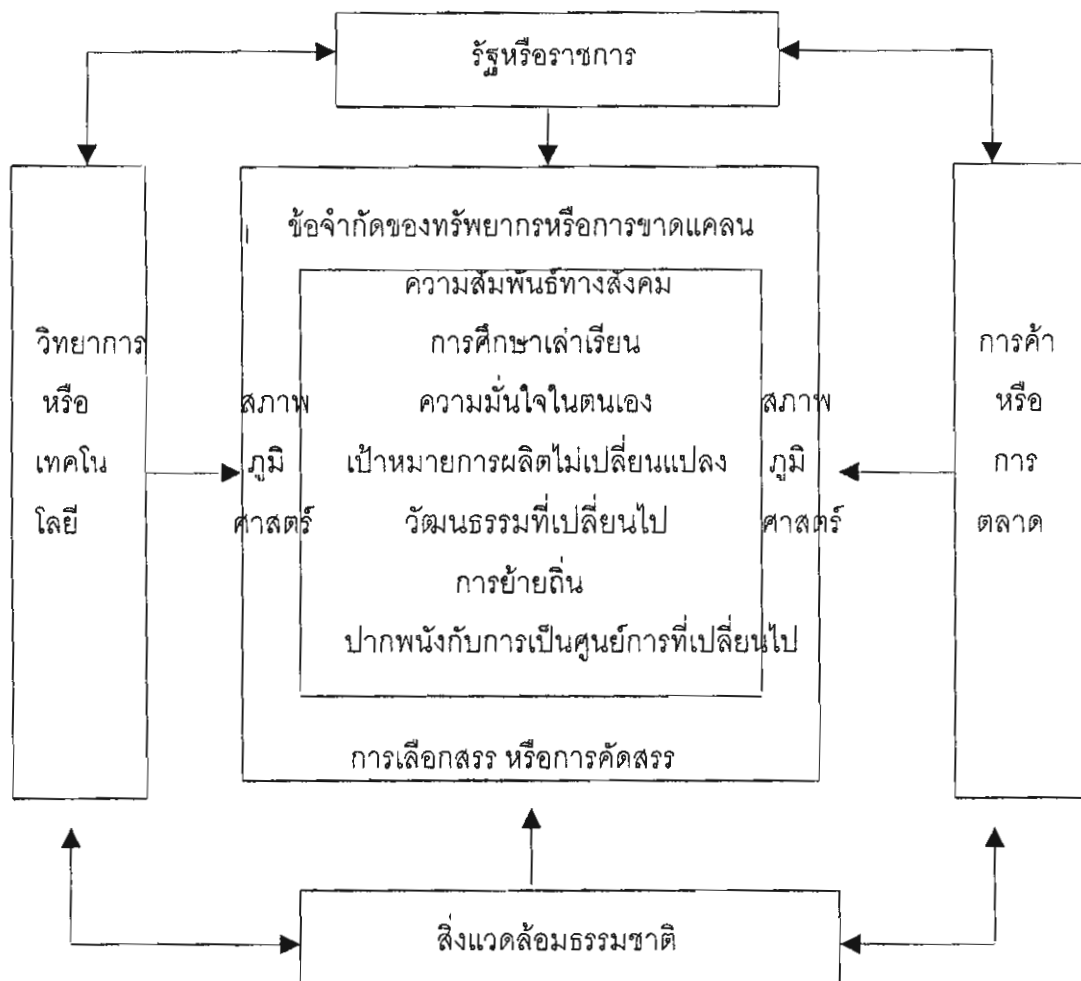
ปัจจัยเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลง

ปัจจัยเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่มีบทบาทสำคัญมากนั้น ประกอบด้วย 2 ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยภายนอก (External Factor) กับปัจจัยภายใน (Internal Factor) โดยที่ปัจจัยภายนอกที่พบว่ามีพลังต่อพลวัตของวิถีชีวิตประชาชนพบว่า มี 4 เงื่อนไข กล่าวคือ 1) บทบาทของรัฐหรือราชการ , 2) ระบบการค้าขาย , 3) เทคโนโลยีหรือวิทยาการ และ 4) สภาพสิ่งแวดล้อมหรือดินฟ้าอากาศ อย่างไรก็ตาม ส่วนปัจจัยภายใน ได้แก่ 1) สภาพภูมิศาสตร์แบบเปิด , 2) ข้อจำกัดของทรัพยากรหรือการขาดแคลน , 3) การเลือกสรรหรือการคัดสรรเพื่อการปรับตัวศักยภาพภายใน ดังแผนภูมิที่ 10 ส่วนรายละเอียดแต่ละปัจจัยจะนำเสนอ ดังนี้

ปัจจัยภายนอก (External Factor)

ปัจจัยภายนอกที่เป็นปัจจัยเหตุในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่สำคัญ พบว่ามี 4 ประการ คือ พลวัตการพัฒนาของรัฐ หรือบทบาทของรัฐหรือราชการ , ระบบการค้าขาย , เทคโนโลยีหรือวิทยาการ และสภาพสิ่งแวดล้อมหรือดินฟ้าอากาศ

แผนภูมิที่ 10 ปัจจัยเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลง

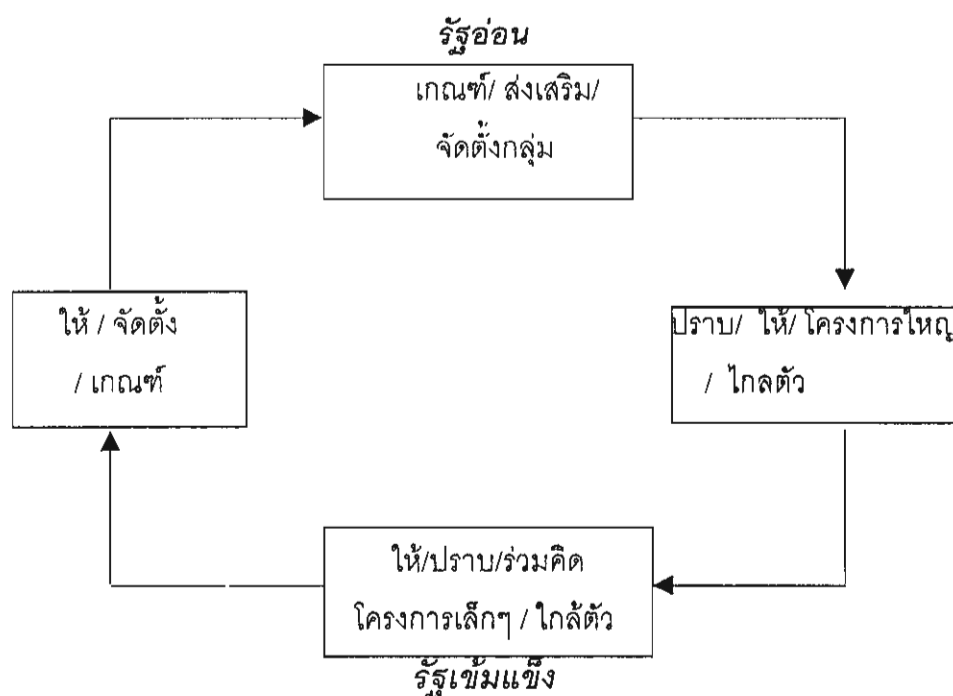

1. พลวัตหรือพัฒนาการของรัฐ

บทบาทรัฐในการพัฒนาของรัฐหรือราชการในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพน้ำตลอดระยะเวลาแผนพัฒนาที่ 1-8 เป็นวงจรหรือเป็นวัฏจักร กล่าวคือ เริ่มต้นที่บทบาทรัฐอ่อน (Weak State) การพัฒนาจึงเป็นบทบาทของกลไกทางสังคมหรือกลไกในชุมชนที่ผ่านผู้นำในลักษณะต่างๆ โดยที่บทบาทรัฐก็ค่อยๆ ขยายบทบาทการพัฒนาให้รัฐมีบทบาทเข้มแข็ง (Strong state) มากขึ้น จากนั้นเริ่มเข้าสู่บทบาทที่อ่อนตัวอีกครั้งหนึ่งในปัจจุบัน เช่นเดียวกับกลไกทางสังคมหรือชุมชนในการพัฒนาเริ่มขยายบทบาทในการคิดพิจารณากิจกรรมการพัฒนาทั้งการมีส่วนร่วม

ร่วมการพัฒนาและคิดพึ่งตนเองมากขึ้น ทั้งนี้ เพราะผลการพัฒนาไม่สามารถตอบสนองได้ตรงกับความต้องการ ดังนั้น บทบาทการพัฒนาของรัฐที่สัมพันธ์กับประชาชนเปลี่ยนแปลงไป เป็นวัฏจักรหรือวงจรดังแผนภูมิที่ 11 กล่าวคือ เริ่มจาก การเกณฑ์ประชาชน การส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเพื่อให้ประชาชนได้คิดค้นการพัฒนาด้วยตนเอง ไปเป็นการให้โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ การปราบปรามและการปลอมใจ หลังจากนั้นเหตุการณ์ต่อสู้ทางลัทธิการเมือง และพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังประสบภัยธรรมชาติตามลำดับ ส่วนขั้นตอนต่อมา บทบาทการจัดตั้งกลุ่มคน การให้ หรือการแจก เข้ามาอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือปัจจุบันบทบาทรัฐเริ่มอ่อนตัวลงอีกครั้งหนึ่ง และสวนทางกับบทบาทประชาชนที่เข้มแข็งขึ้นตามการพยายามคิดค้นและแสวงหาวิธีการเพื่อความลงตัวและดำรงอยู่รอดของเขาเองตามอุปนิสัยของอิสระชน

แผนภูมิที่ 11 วัฏจักรของบทบาทรัฐต่อการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของรัฐหรือราชการก่อนทศวรรษ 2500 จะมีลักษณะรวมศูนย์อยู่ที่ปากพนัง มีความสัมพันธ์กับประชาชนและบ้านต่างๆค่อนข้างน้อย เพียงแต่การพัฒนาของรัฐที่สำคัญ คือ ระบบการศึกษา ที่คนในลุ่มน้ำปากพนังให้การยอมรับกันมาก เพียงแต่ความสำเร็จในการที่ทำให้คนในพื้นที่นี้ยอมรับระบบการศึกษามาจากบทบาทของคณะสงฆ์

ที่เป็นพระอันมีภูมิลำเนาในลุ่มน้ำปากพนังที่มีส่วนในการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้การที่ปากพนังได้รับการยกระดับให้เป็นเทศบาลตำบลปากพนังอันเป็นรูปแบบการปกครองท้องถิ่นมานานแล้วก็ตามแต่ก็มีได้หมายความว่าบทบาทของรัฐจะขยายเข้าไปมีอิทธิพลในบ้านอื่นๆ กระนั้นก็ดี รูปธรรมของบทบาทรัฐพบว่ารูปแบบการเกณฑ์แรงงานคนในลุ่มน้ำปากพนังมีมานานแล้ว กล่าวคือ การเกณฑ์แรงงานเพื่อการขุดคลองสุชุม ในสมัยพระยาสุชุมฯ และคลองอื่นๆ แต่ความสำเร็จในการขุดคลองนั้นก็กระทำผ่านระบบจูงใจโดยที่ทางราชการมอบที่ดินข้างคลองให้ผู้ที่มาขุดคลองเท่ากับความยาวของที่ดินที่ขุดคลองขนานไปกับคลอง แท้จริงแล้วพลังการเกณฑ์แรงงานของราชการมีประสิทธิภาพต่ำกว่าบทบาทของศาสนาหรือคณะสงฆ์ เช่น กรณีการขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองบางไทรกับคลองชะเมาสำเร็จลงได้เพราะบารมีของพ่อท่านม่วย ที่เป็นผู้นำการขุดจนมีการเรียกกันในนาม “คลองท่านม่วย” ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นบทบาทของรัฐอ่อน (weak state) ในการพัฒนา ทำให้บทบาทของภาคสังคม ได้แก่ พลังของครัวเรือนและบ้านหรือชุมชนต่างๆ มีศักยภาพจัดการตนเองสูง โดยไม่ได้คำนึงหรือสนใจต่อบทบาทรัฐหรือทำแทนรัฐ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้สอดคล้องที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้วิเคราะห์จากวรรณกรรมภาคใต้แสดงให้เห็นถึง อำนาจรัฐอ่อนหรือไม่มีอำนาจเหนือกว่าสังคมไว้

“สำหรับรัฐ ตามคติของประชาชนตั้งขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายของการผลิตเพื่อการดำรงชีพ....นั่นคือความสมบูรณ์ของพื้นที่ในการผลิตมากกว่าข้อคำนึงถึงยุทธศาสตร์ จึงเป็นรัฐแบบชาวบ้าน ที่มีขนาดเล็ก ไม่มีอำนาจมากกว่าประชาชน.....รัฐแบบนี้มีความเสมอภาคทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจค่อนข้างสูง.....หมู่บ้านมิได้อยู่ในการควบคุมของกษัตริย์...และไม่มีเป็นส่วนหนึ่งของระบบอุปถัมภ์ของรัฐ.....”

ทำให้บ้านต้องการจัดการกับประเด็นต่างๆหรือแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ทั้งกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางบวกและปฏิสัมพันธ์ทางลบมาก เช่น การเกิดนักเลง กลุ่มโจร หรือ “อ้ายเสือ” เป็นต้น เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่อธิบายบทบาทรัฐอ่อนในพื้นที่นี้ได้เป็นอย่างดี แม้ว่าในทศวรรษ 2500-2520 ก็ยังสัมพันธ์กับนัยะเช่นนี้ ตัวอย่าง การคิดทำการปรับปรุงกระบวนการผลิต การจัดการแหล่งน้ำ การทำคอกวัวรวม หรือแม้กระทั่งกิจกรรมทางลบ เช่น การปล้น การลักขโมยวัว อันเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ต้องแสดงออกจนเป็นธรรมเนียม มาถึงยุคนี้ที่การขโมยวัวมาจากความแร้นแค้น และทางราชการไม่อาจจะเข้าไปแก้ไขได้แต่จะยุติโดยขบวนการทางวัฒนธรรม

ของชุมชนหรือจะมีกลไกในชุมชนสามารถจัดการแก้ไขเองมากกว่ารัฐจะจัดการได้ผ่าน “คนพอได้” หรือคนที่เคารพนับถือ

อย่างไรก็ตามลักษณะการพัฒนาหรือบทบาทของรัฐในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังพบว่า ประการแรก การเกณฑ์แรงงาน⁹ ยังคงพบเป็นปรากฏการณ์ปกติมาจนช่วงกลางของแผนพัฒนาฉบับที่ 2 และได้ผ่อนคลายลงหลังจากรัฐไทยมีนโยบายการพัฒนาชนบทใหม่ที่เรียกว่า “โครงการเงินผัน” ช่วง พ.ศ. 2518 ซึ่งมีการจ้างงานแทนการเกณฑ์แรงงาน อย่างไรก็ตาม การเกณฑ์แรงงานในช่วงแรกๆ ทางราชการใช้กลไกรัฐที่อยู่ในพื้นที่ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ระดมประชาชนในเขตปกครองไปปฏิบัติงานตามความต้องการของทางราชการ ที่เรียกว่า “การพัฒนา” เป็นต้นว่า การขุดถนน ขุดคลอง หากประชาชนไม่ให้ความร่วมมือก็จะใช้มาตรการ “ขึ้นบัญชีรายงานให้นายอำเภอทราบ” นับว่าเป็นเครื่องมือในทางกฎหมายหรือเครื่องมือของรัฐหรือเป็นภาคบังคับประชาชน สำหรับบทบาทรัฐในยุคการพัฒนาทศวรรษที่ 2530 มีรูปแบบการ “ให้” (To Give) แทนรูปแบบการเกณฑ์แรงงาน โดยเฉพาะหลังจากมีโครงการพระราชดำริเมื่อธันวาคม 2536 ทำให้ราชการหน่วยต่างๆ พยายามดำเนินการในลักษณะ “การให้” หรือ “การแจก” เป็นรูปแบบที่เร่งรัดมาก การแจกหรือการให้เมื่อผ่านระยะมา 2-3 ปีหรือในทศวรรษที่ 2540 ถูกมองจากประชาชนในพื้นที่ว่าค่อนข้างไร้กติกา ไม่มีกฎเกณฑ์หรือไม่มีทิศทางที่แท้จริงและมักจะไม่ตรงตามความต้องการของชาวบ้าน แต่เป็นการให้ตามความประสงค์ของทางราชการ จนเกิดผลลบกับรูปแบบนี้จนทางราชการบางหน่วยงานยอมรับว่า “ยังให้อยู่ถูกร้องเรียน” หรือหน่วยงานไหนให้มากจะไม่ศักดิ์สิทธิ์ การให้จึงเป็นการสร้างนิสัยการนั่งรับไม่เห็นคุณค่า และที่สำคัญคือ เป็นการบอกให้ทราบว่าทางราชการไม่ได้เตรียมการทางด้านพื้นที่และบุคคลเป้าหมายไว้รองรับ หรือมีการเตรียมการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องคนต่ำมาก

ประการที่สอง ประสิทธิภาพของโครงการ กิจกรรม ขึ้นอยู่กับบุคลิภาพของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งราชการ หากได้รับการยอมรับหรือเป็นที่ชื่นชมจากประชาชนก็จะได้รับการยอมรับและได้รับการตอบสนองหรือให้ความร่วมมือการพัฒนาจากประชาชน อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพของโครงการหาได้สรุปว่าเป็นการประหยัดทรัพยากรหรือความสำเร็จหมายถึงประสิทธิผล เพียงแต่ประสิทธิภาพเกิดจากการประเมินผลของทางราชการที่พิจารณาจากความยากง่าย อันหมายถึง การร่วมมือและต่อต้านจากประชาชนเป็นสำคัญ

ประการที่สาม การดำเนินงานตามโครงการพระราชดำริ มีการผนวกเอาโครงการหรือกิจกรรมที่เคยปฏิบัติแล้วในอดีตแต่ไม่ประสบความสำเร็จ มาผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งใน

การโครงการพระราชดำริหรือมีการบูรณาการโครงการ (Project Integration) ต่างๆ เข้าด้วยกัน และมีความพยายามทำให้การดำเนินงานนี้เป็นไปเหมือนการปฏิบัติงานตามระบบราชการปกติ (Ruotinization) หรืออาจจะมีการเร่งจัดตั้ง การริเริ่มโครงการ กิจกรรมการพัฒนาเองและรับมาจากส่วนกลาง แต่ขาดการติดตามผล ประเมินผล

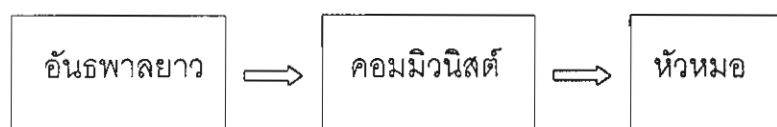
ประการที่สี่ การพัฒนาที่เน้นหนักเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน (Infra-structure) เริ่มทศวรรษที่ 2510 เช่น การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปากพนังครั้งแรกที่บ้านการะเกด , การสร้างถนนสายนครศรีธรรมราชถึงอำเภอหัวไทร อำเภอระโนดและจังหวัดสงขลา มีผลต่อวิถีชีวิตคนลุ่มน้ำปากพนังมาก ส่วนโครงการการพัฒนาทางด้านคุณภาพชีวิตมีค่อนข้างน้อย เช่น ทางด้านสติปัญญาและวิถีชีวิตแห่งการค้าอันเป็นค่านิยมหรือวัฒนธรรมดั้งเดิมไม่ได้รับการส่งเสริม เช่น หน่วยงานทางการศึกษาระดับสูง ส่วนสถานศึกษา เช่น โรงเรียน วัด ไม่ได้รับการพัฒนาเอาใจใส่เท่าที่ควร สำหรับทางด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินมีน้อยมาก ด้านสุขภาพ ด้านคุณธรรม จริยธรรม ไม่ได้เน้น หรือถูกปล่อยให้เป็นไปตามกลไกปกติ สภาพการผลิตเพื่อการค้าที่มีความจำเป็นในการแสวงหาระบบการตลาดเพื่อรองรับการผลิตไม่ได้รับการแก้ไขหรือส่งเสริม หรือไม่มีการจรรโลงระบบตลาดที่เคยส่งออกโดยตรงที่เคยรุ่งเรืองให้ฟื้นขึ้นมาได้

ประการที่ห้า รูปแบบหรือโครงการการพัฒนาของรัฐล่าช้ากว่าภาคสังคมหรือภาคประชาชนหรือไม่อาจจะตอบสนองความต้องการได้แท้จริง ทั้งนี้เพราะประชาชนได้รังสรรค์หรือปรับปรุงคิดค้นเพื่อการดำรงอยู่ตามขนบนิยมที่เคยปฏิบัติกันมา เช่น ไร่นาสวนผสม ที่ทางราชการส่งเสริมเมื่อทศวรรษ 2530 แต่ประชาชนได้คิด เรียนรู้และถ่ายโอนประสบการณ์ระหว่างกันในการดำเนินการไร่นาสวนผสมมาก่อนทศวรรษ 2500 และเริ่มเป็นที่นิยมในช่วง พ.ศ.2518 และโด่งดังมาก เมื่อ พ.ศ.2522 นับว่าเป็นปรากฏการณ์ต่อเนื่องมา 10 ปีกว่า ก่อนที่รัฐเข้าไปทำการผนวกกิจกรรมของประชาชนเป็นของรัฐ โดยการแจกหรือให้ หรือ “ปักป้าย” เพื่อหาความร่วมมือ (cooperation) มากกว่าการมีส่วนร่วม (participation) ในการพัฒนา

ประการที่หก มีความผิดพลาดในการตีความ นั่นคือ เมื่อพบว่าประชาชนไม่ให้ความร่วมมือในการเกณฑ์แรงงานเพื่อการพัฒนา และพฤติกรรมเกี่ยวกับการเป็นบุคคลกล้าคิด กล้าเสนอแนะ กล้าสู้หรือแสดงออกว่าเป็น “อันธพาลยาว” สำหรับยุคก่อนหรือหลัง 2500 เล็กน้อย แล้วจัดการกล่าวหาคนลุ่มน้ำปากพนังเกี่ยวกับพฤติกรรม การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของประชาชนว่าเป็นสายหรือเป็น “คอมมิวนิสต์” ในช่วงต่อสู้อย่างลัทธิการเมืองอย่างรุนแรง

แรงในกลางทศวรรษที่ 2515 ส่วนการตีตราในยุคพัฒนาของกลุ่มคนลุ่มน้ำปากพนังที่กล้าคิด กล้าเสนอแนะและกล้าแสดงออกหรือต่อต้านกับราชการในทศวรรษ 2530 ว่า " หัวหมอ" เป็น พัฒนาการของภาพพจน์ขบวนการของประชาชนจากทัศนะของกลไกรัฐ ดังแผนภูมิที่ 12

แผนภูมิที่ 12 พัฒนาการของภาพพจน์ขบวนการของประชาชนจากทัศนะของกลไกรัฐ

2. สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

ลุ่มน้ำปากพนังนับว่าเป็นพื้นที่ที่ตั้งในทิศทางผ่านของมรสุม⁶ ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตหรือการดำรงชีวิตต้องผูกพันกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ งานของอมรา พงศาพิชญ์ อธิบายว่า "ธรรมชาติมีพลังต่อการดำรงชีวิต" โดยเฉพาะปัญหาของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเกี่ยวกับปริมาณน้ำที่เหลือเฟือในฤดูฝน การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและการบริโภคในฤดูแล้ง และน้ำเค็มแทรกตัวเข้าสู่แหล่งน้ำธรรมชาติและน้ำเค็มจากคลื่นหักหาด ตลอดจนน้ำเค็มจากบ่อกุ้งในทศวรรษที่ 2530 ทำให้กลายเป็นปัญหาหลักของกลุ่มน้ำปากพนัง ที่ทางราชการเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า "ปัญหาน้ำสามรส" คือ น้ำเปรี้ยว , น้ำเค็ม , น้ำแล้ง โดยที่น้ำเปรี้ยวนั้นมาจากน้ำขังในพรุที่ไหลบ่าออกมาในตอนน้ำท่วมทุกปี นอกจากนี้ปรากฏการณ์เกี่ยวกับน้ำที่สำคัญของพื้นที่นี้ เป็นต้นว่า

ประการแรก เกิดภาวะตามธรรมชาติที่เอื้อและไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิต จากประสบการณ์จนกลายเป็นความเชื่อของคนนครศรีธรรมราชที่ว่า "ปีมะโรงน้ำแดง" นั้นหมายถึงถึงว่าจะมีน้ำท่วมหนักจนน้ำเป็นสีแดงไหลจากภูเขาด้านทิศใต้และตะวันตกไหลมาท่วมนครศรีธรรมราชหนักในรอบ 12 ปีเสมอๆ กล่าวคือ น้ำท่วมหนักในปี พ.ศ.2505 พ.ศ.2518 พ.ศ.2531 และทุกปีที่ยกมานี้จะตรงกับปีมะโรง อย่างไรก็ตาม ภัยธรรมชาตินี้ดูราวกับว่าเป็น

ภาพของนครศรีธรรมราช แต่แท้จริงแล้วความเสียหายหรือผลจากภัยตามวาระดังกล่าวได้สร้างความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมากกว่าที่ใด" เมื่อน้ำฝนจากภูเขาอันเป็นแหล่งต้นน้ำแถบอำเภอชะอวด อำเภอร่อนพิบูลย์ หรือแม้กระทั่งอำเภอลานสกา ก็ส่งผลต่อการน้ำท่วมขังในพื้นที่ลุ่มน้ำทุกครั้ง⁹

ประการที่สอง คือ ปรากฏการณ์น้ำท่วมหรือฝนแล้งรายปี เช่น พ.ศ.2511-2513 หรือหลังน้ำท่วมหนัก พ.ศ.2531 น้ำท่วมลุ่มน้ำอีกหลายครั้ง หรือแม้กระทั่งน้ำท่วมในฤดูกาลเก็บเกี่ยว อันเกิดมาจากฝนตกผิดปกติฤดูกาล เช่น ฝนตกติดต่อดังแต่ มกราคม 2542 ถึงเดือนเมษายน 2542 ได้สร้างความเสียหายต่อการผลิตข้าวและไร่นาสวนผสมอย่างรุนแรงหรือความเสียหายในการผลิตระดับครัวเรือนและระดับบ้านอยู่เสมอๆ แต่ความทุกข์ร้อนเฉพาะผู้คนพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังกลับต้องต่อการช่วยเหลือ¹⁰ จากรัฐหรือผู้เกี่ยวข้องหรือหากมีการช่วยเหลือก็ไม่ทันกับความต้องการ เช่น ความล่าช้าในการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยปี 2531 จนมีการชุมนุมประท้วงหรือการช่วยเหลือในปีอื่นๆ ก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกัน

ประการที่สาม ข้อสังเกตจากปรากฏการณ์เดือนแปดสองหนที่สร้างความเสียหายต่อการผลิตอยู่เสมอหรือหากปีใดตรงกับเดือนแปดสองหนจะพบกับความยุ่งยากในการทำนาอันเป็นลักษณะเฉพาะของที่นี่ ประกอบกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ด้วยการสร้างถนนสายต่างๆ มากขึ้น แม้จะมีความเจริญมีความสะดวกในการสัญจรทางรถยนต์มากขึ้นก็ตาม แต่กลับสร้างภาวะน้ำท่วมเสมอๆ เพราะเป็นการกีดขวางการไหลของน้ำ ไม่เหมือนกับอดีตที่เคยไหลไปในทุ่งโล่ง

จากสภาพแวดล้อมหรือสภาพธรรมชาติเป็นเงื่อนไขส่งผลต่อความเป็นตัวของตัวเองให้มี ความสามารถจัดการให้ตนเอง จัดการครัวเรือนและชุมชน ดังนั้น 2 ปรากฏการณ์ที่สำคัญในการจัดการดังที่กล่าวนี้ คือ การสร้างเครือข่าย (Networks) กับชุมชนอื่นๆ ตัวอย่างของการที่ผู้คนในลุ่มน้ำต้องผูกเกลอผูกคองกับชาวเหนือ เพื่อนำวัว ควายไปเลี้ยงในฤดูฝน เพื่อหนีน้ำ ประการหนึ่ง และมีการย้ายถิ่นจากภาวะคลื่นหักเหของชาวบ้านริมทะเล มาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่ที่ทำนาได้ประการหนึ่ง หรือการย้ายหนีนาหาสวน ตั้งแต่ก่อน พ.ศ.2490 ถึงต้นทศวรรษ 2520 หรือหนีนาหาเมืองเมื่อทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา นับว่าเป็นการสะท้อนความยากลำบากในกระบวนการทำนา นอกจากนี้สภาพแวดล้อมยังเป็นเงื่อนไขความพยายามช่วยเหลือตนเอง หรือพึ่งตนเอง ในการดำรงชีวิต ทั้งการเตรียมการผลิตและกิจกรรม

ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เคยชินจนเป็นปกติ แล้วค่อยๆ ลดหรือเปลี่ยนแปลงไปเมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมา

3. การค้าขายข้าวหรือระบบตลาด

เนื่องจากสภาพพื้นที่หลังหาคือเป็นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ไพศาล ประกอบด้วยแม่น้ำสายหลักและคลองสาขาถึง 119 สาย จึงมีศักยภาพเหมาะแก่การทำนาข้าว และเมื่อผลิตได้จำนวนมากสามารถขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้เป็นอย่างดี การค้าขายดำเนินการได้อย่างดียิ่งเมื่อพื้นที่นี้มีคนซื้อสายจิ้นอพยพมาตั้งถิ่นฐานถาวรมีการดำรงอยู่โดยการแทรกตัวและผสมผสานทางวัฒนธรรมเข้าไปในบ้านต่างๆ ด้วยการแต่งงานกับคนลุ่มน้ำ แล้วดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับคนลุ่มน้ำ คือทำนา นอกเหนือจากการทำนาที่พิเศษคือ การค้าขายข้าวและสินค้าในการบริโภค คนจิ้นมีการเชื่อมโยงกับคนจิ้นที่ปากพนังและชุมชนอื่นๆ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการซื้อขายข้าวในลุ่มน้ำ ทำให้ปากพนังเป็นพื้นที่ที่มีการผลิตเพื่อการส่งออกไปขายกับต่างประเทศและภูมิภาคนี้โดยตรง การค้าขายกลายเป็นค่านิยมหรือวัฒนธรรมสำคัญที่สร้างรายได้ให้คนลุ่มน้ำปากพนังมาเป็นเวลากว่าศตวรรษแล้ว โดยมีประเด็นที่ว่าสนใจกล่าวคือ

ประการที่แรก การผลิตในลุ่มน้ำปากพนัง เป็นการผลิตแบบทวิลักษณ์ (Dual system) กล่าวคือ ในมิติแรก เป็นการผลิตแบบเศรษฐกิจในครัวเรือน เพื่อกินเพื่อใช้ตลอดฤดูกาล หรือเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน มิติที่สอง เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Trading or Market economic) นั่นก็คือ การนำเอาการผลิตของครัวเรือนและการผลิตของชุมชนไปผูกโยงเข้ากับกลไกการตลาดหรือนำเอาการผลิตในครัวเรือนและการผลิตของชุมชนเข้าสู่กระบวนการค้าขายข้าวกับตลาดโลกมากกว่าร้อยละ ๖๐ ทำให้ราคาข้าวถูกกำหนดโดยโรงสี หรือพ่อค้าคนกลางกำหนดมาตั้งแต่ต้น แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกลไกการตลาดจากภายนอกที่มากำหนดผลผลิตข้าวในชุมชนจนถึงปัจจุบันนี้ ที่เกษตรกรไม่อาจจะมีอำนาจต่อรองได้^๒

ประการที่สอง หากพิจารณาในระดับจุลภาคหรือระดับครัวเรือน พบว่าพลังของข้าวเป็นพลังที่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต หรือข้าวเป็นสาระสำคัญของชีวิต หมายถึงว่า ทุก

ขั้นตอนของชีวิตคนในกลุ่มน้ำปากพวงต้องอาศัยพลังข้าวเสริมส่งให้สัมฤทธิ์ผลทั้งสิ้น เป็นต้นว่า การเล่าเรียน การแก้ปัญหาตีความ การบวช การแต่งงาน การพยาบาลเจ็บไข้หรือสุขภาพ ล้วนเกิดมาจากพลังของข้าวที่ขายแล้วแปรมาเป็นเงินสดทั้งสิ้น

ประการที่สาม การผลิตที่พยายามใช้เทคโนโลยีช่วย” เช่น จากการทำนาปีสู่การทำนาปีละสองครั้ง การทำนาหว่านน้ำตม พันธุ์ข้าวใหม่ที่ทางราชการส่งเสริมแทนพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ในทศวรรษ 2510 การไถนาที่นำเอาเครื่องจักรหรือรถไถเข้ามาตั้งแต่ 2505 แทนการใช้วัว ควาย และปัจจุบันได้ใช้เครื่องจักรอย่างเต็มที่แล้ว ทั้งนี้เพื่อตอบสนองให้ผลผลิตจำนวนมาก นอกจากนี้ ชาวนาได้มีความพยายามปรับใช้ ประยุกต์วิธีการผลิต คิดค้นวิธีการผลิต กระบวนการผลิตใหม่และค้นหารูปแบบที่เหมาะสมอยู่ตลอดเวลา เป็นต้นว่า รูปแบบไร่นาสวนผสม เกษตรแบบยกร่อง สวนพืชมะเขือ แต้มจะมีการปรับใช้เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไปมากมาย แต่เทคโนโลยีที่ขาดแคลนและเป็นปัญหาหนักต่อเนื่องรุนแรงตลอดมาในกลุ่มน้ำปากพวง คือ การควบคุมน้ำ ที่ไม่สามารถจะกำหนดได้เลย ต้องพึ่งพารัฐชาติตลอดทุกฤดูกาลหรืออาจจะกล่าวในเชิงสรุปได้ว่า การผลิตข้าวในกลุ่มน้ำแห่งนี้ได้มีการปรับใช้เทคโนโลยีทุกอย่างเพื่อเร่งผลผลิต คงขาดแต่การควบคุมน้ำสำหรับการทำนามาจนถึงปัจจุบัน สำหรับการทำนาข้าว มี 3 ระบบหลัก คือ ระบบแรก คือระบบการทำนาปี แบบหว่านสำรวย (หว่านข้าวแห้ง) แบบหว่านน้ำตม และการทำนาหลังน้ำลด ระบบที่สอง คือการทำนาปี-นาปรัง

ประการที่สี่ การผลิตข้าวเป็นพืชเชิงเดี่ยว (monocropping) ตลอดจนถึง พ.ศ.2520 หมายถึง การใช้พืชชนิดเดียวตลอดทุกฤดูกาล ส่งผลให้สภาพดินเสื่อมโทรม อาจจะมีการปลูกพืชหมุนเวียน เช่น พืชตระกูลถั่วบ้าง แต่มิได้เน้นการบำรุงดิน กลับเน้นผลผลิตเพื่อนำไปขายมากกว่า ส่งผลให้ ผลผลิตข้าวต่อไร่มีแนวโน้มต่ำลงเรื่อย แต่ก็ไม่ได้ทำให้ชาวนา **ยุติการผลิต** จากข้อมูลพบว่าผลผลิตโดยเฉลี่ยไร่ละโดยเฉลี่ย ประมาณ 200 –300 ถัง ต่อไร่ เช่นในปี 2531 ผลิตได้เฉลี่ย 207 ถังต่อไร่, ในปี 2536 ผลิตได้เฉลี่ย 305 ถังต่อไร่ เพียง แต่จำนวนพื้นที่การผลิตไม่ได้ลดลง กล่าวคือ พื้นที่การปลูกข้าวยังคงอยู่ในสัดส่วนการใช้ที่ดินเฉลี่ยสูงกว่าร้อยละ 90 ของที่ดินที่ใช้เพื่อการผลิต มีแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 2.61 คน มีการครอบครองหรือเป็นกรรมสิทธิ์หรือเจ้าของเฉลี่ยระหว่าง 10-15 ไร่ เขาไม่ต้องเช่าหรือต้องเช่ามีเพียงสัดส่วนที่น้อยมาก เช่นเดียวกับมีวัวของตนเองที่เป็นเครื่องมือในการทำนา แต่การขายข้าวได้ราคาต่ำตลอดมา โดยที่สำคัญคือ ยิ่งราคาข้าวต่ำก็ยิ่งไม่เป็นผลหรือไม่สัมพันธ์กับเลิกการผลิตข้าว แต่กลับตรงกันข้ามเกษตรกรยิ่งลงทุนดำเนินการผลิตและเกษตรกรบางรายเพิ่ม

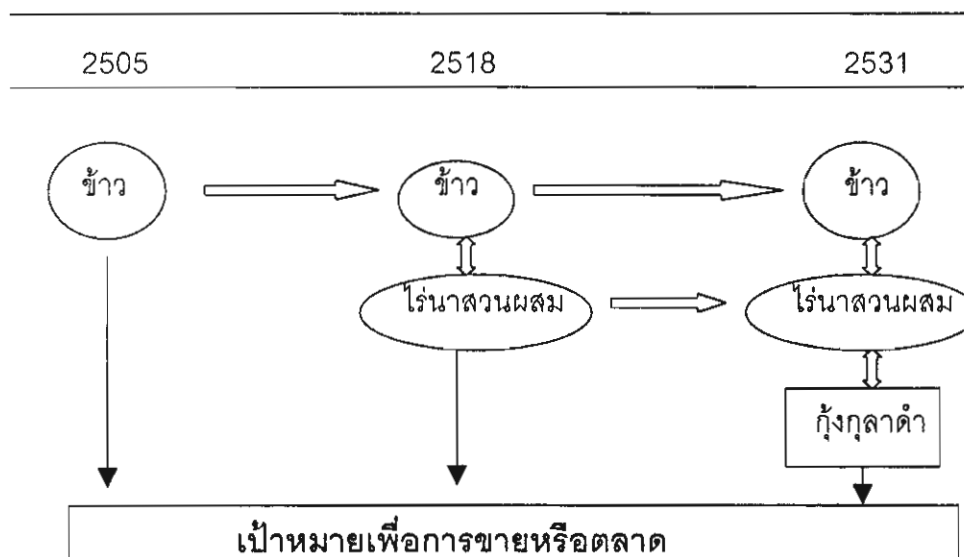
ปัจจัยการผลิต ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ตรงกับคำว่า simple commodity squeeze¹⁴ ที่เป็นการอธิบายการผลิตเพื่อการคงอยู่ของชาวนารายย่อยท่ามกลางสภาพระบบเศรษฐกิจมีลักษณะเป็นทุนนิยมมากขึ้น หรืออาจจะเรียกว่าเป็นกลไกหนึ่งที่สามารถกระตุ้นให้ชาวนารายย่อยทำการผลิตออกสู่ตลาดอย่างสม่ำเสมอ แม้ว่าต้นทุนจะสูงก็ตาม ชาวนาตกอยู่ในสภาพเหมือนถูกบังคับให้พึ่งพิงกับตลาด เกษตรกรอาจจะตอบโต้ด้วยการผลิตให้มากขึ้น ใช้เทคโนโลยีหรือรับขายข้าวหลังการเก็บเกี่ยวเพราะเดือดร้อนต้องการเงินสดหรือสืบทอดการผลิตเพื่อการแลกเปลี่ยนกับเครื่องใช้ต่างๆ เช่นเดียวกับที่สมยศ พุ่มพัว¹⁵ ได้ศึกษาเกษตรกรที่มีอาชีพทำนาในอำเภอปากพนังว่าจะต้องมีพื้นที่ทำนา 8 ไร่ ต่อหน่วยแรงงาน จึงจะสามารถอยู่รอดได้ หากทำนาอย่างเดียวยังมีรายได้เกินความต้องการขั้นต่ำจะต้องเพิ่มพื้นที่นาประมาณ 20 ไร่ต่อหน่วยแรงงานจึงจะสามารถอยู่รอด หรือผู้ที่มิที่นาเกินกว่า 20 ไร่ต่อหน่วยแรงงานจึงจะสามารถสะสมทุนจากการทำนา เพื่อนำไปใช้จ่ายอย่างอื่นอย่างเพียงพอ

สภาพการณ์ดังกล่าวถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางการผลิตและการค้ามาเป็นเวลานานกว่าศตวรรษ โดยที่คนจีนเชื้อสายจีนเป็นส่วนหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานและสามารถทำกิจกรรมได้อย่างอิสระหรือเป็นกลไกหลักในการค้าข้าว ซึ่งมีการควบคุมจากรัฐน้อย¹⁶ ทำให้การค้าขายได้อย่างเสรี คนเชื้อสายจีนสามารถอยู่ร่วมกับคนพื้นเมืองในลุ่มน้ำปากพนังได้อย่างสมานฉันท์ด้วยการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Assimilation) เช่น การแต่งงานกับคนไทยหรือคนพื้นเมือง ที่ว่ามีพบบ่อยมากมายและสามารถอยู่กันลงตัวภายใต้การผลิตและการค้าข้าวโดยไม่รู้สึกรู้ว่าแปลกแยกและได้รับการยอมรับนับถือจนใช้นามว่า “เจ้า” อันเป็นสถานภาพที่เขาใช้เป็นอุปมาว่ามีเชื้อสายมาจากพระเจ้าตากสินเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของคนเชื้อสายจีนที่นี้จึงไม่ได้เข้าๆออกๆหมู่บ้านหรือบ้านกับปากพนังเพียงเฉพาะกิจกรรมการค้าขายเพียงอย่างเดียว แต่เขาเป็นทั้งผู้ผลิตหรือทำนาข้าวแจกเช่นชาวนาลุ่มน้ำทั่วๆไปและเป็นผู้เชื่อมโยงในกิจกรรมต่างๆ กันจนมีความผูกพันกันทางวัฒนธรรม¹⁷ ทำให้เราไม่พบชาวนาลุ่มน้ำปากพนังรังเกียจคนจีนในฐานะการเป็นพ่อค้าคนกลางแต่อย่างใด หรือไม่พบการแสดงออกในเชิงการคัดกรองของชาวนาในลักษณะที่จะต่อสู้กับคนเชื้อสายจีนหรือพ่อค้าข้าวที่เป็นคนกลาง¹⁸ เช่นเดียวกันที่การค้าขายของที่นี่มีเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการกำกับพฤติกรรมการค้าขาย กล่าวคือ ซื้อขายกันด้วยความเป็นญาติหรือเป็นพรรคพวกที่สนิทสนมกัน โดยรูปแบบการค้าขายนี้ได้เปลี่ยนไปเมื่อ ทศวรรษ 2520

ชาวนาที่ลุ่มน้ำปากพนังมีศักยภาพในการผลิตสูง ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยการผลิตอย่างน้อย 3 ประการที่มีสมบูรณ์ ดังนั้น หากในปีใดไม่มีปัญหากับฝนฟ้าอากาศ เขาสามารถผลิตขายเพื่อเลี้ยงครอบครัวและอยู่ในลุ่มน้ำได้อย่างไม่เดือดร้อน เพราะสามารถขายข้าวได้ปีละเฉลี่ย 2-6 เกวียน การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจึงเป็นเงื่อนไขจูงใจในการทำนาเสมอมาโดยไม่สนใจต่ออุปสรรคใดๆ ไม่ว่าฝนแล้งก็ทำและฝนตกก็ต้องทำนาอยู่ตลอดเวลาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ทั้งนั้น เพราะการค้าข้าวเป็นเงื่อนไขกระตุ้นการผลิตของชาวนา เนื่องจากดังที่กล่าวแล้วว่าทุกกิจกรรมของการดำเนินชีวิตของคนที่นี่มีพื้นฐานจากข้าวทั้งสิ้น ทำให้การผลิตเพื่อขายข้าวจึงเป็นเป้าหมายสูงสุด พอๆกับการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน อย่างไรก็ตาม ระบบตลาดที่นี้จะเป็นตัวกำหนดการผลิตทุกชนิดในลุ่มน้ำปากพนัง ไม่เว้นแม้ว่าการเลี้ยงเปิด ไก่และการเลี้ยงวัวก็ต้องคำนึงถึงการขายควบคู่อยู่เสมอเนื่องมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นับว่าเป็นค่านิยมที่เข้มข้นและมั่นคงมากยิ่งขึ้นหรือเป็นเงื่อนไขสร้างนิสัยหรือขนบนิยมของคนที่นี่ตามกระแสของระบบตลาดที่เข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะในทศวรรษที่ผ่านมาการผลิตเพื่อการตลาดได้มีบทบาทในการผลิตแบบใหม่ที่เรียกว่า ไร่นาสวนผสมและกึ่งกุลาดำ เหล่านี้ นับว่าเป็นตัวอย่างหรือเป็นตัวบ่งชี้ที่แสดงให้เห็นถึงการผลิตเพื่อเป้าหมายเดียวกันกับการผลิตข้าวหรือเป้าหมายเพื่อตลาดไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปแม้ว่าพัฒนาการล่วงเลยมาเป็นเวลากว่า 100 ปีแล้วก็ตาม ดังแผนภูมิที่ 13

จากเหตุผลการผลิตโดยมีเป้าหมายเพื่อการขาย จึงส่งผลต่อการถือครองที่ดินไว้โดยไม่พยายามที่จะขายหรือพบว่ามีการขายที่ดินน้อยมาก มีความเชื่อเช่นเดียวกับคนไทยถิ่นอื่นๆ โดยทั่วไปว่าการขายที่ดินที่เป็นมรดกของบรรพบุรุษยิ่งจะถูกตำหนิมาก ทั้งนี้เพราะที่ดินเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญและมีอยู่อย่างจำกัดหรือไม่อาจจะขยายเพิ่มเติมได้อีกแล้ว หรือที่ดินเป็นปัจจัยที่หาได้ยากยิ่งในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำมาแต่อดีต ความเชื่อที่ว่ามีที่ดินไว้จะไม่อดอยากส่งผลการถือครองและการไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นแม้ว่าจะย้ายถิ่นก็มักจะคงการถือครองที่ดินไว้ต่อไป อาจจะกลับมาทำในช่วงทำนาหรือแบ่งให้ญาติและพรรคพวกทำในลักษณะทำนาหว่านที่ต้องแบ่งผลผลิตกันตามข้อตกลง

แผนภูมิที่ 13 เป้าหมายการผลิต

4. วิทยาการและเทคโนโลยี

เทคโนโลยีเป็นปัจจัยเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะ “เทคโนโลยีการผลิต” ที่พยายามจะเข้าไปมีบทบาทในกระบวนการผลิตข้าว ส่งผลต่อการผันแปรการดำรงชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งเทคโนโลยีได้มี 2 ประการ คือ เทคโนโลยีภายนอกและเทคโนโลยีภายใน จะเกี่ยวข้องกับ 3 ประเด็น คือ เครื่องมือในการผลิต กระบวนการผลิต และโครงสร้างการผลิต

เทคโนโลยีภายนอก ซึ่งเป็นเครื่องมือในการผลิตเข้ามาสู่ลุ่มน้ำปากพนังตั้งแต่เมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา รูปแบบของ “โรงสีไฟ” ภายใต้บรรยากาศของระบบตลาดได้เป็นตัวเร่ง เนื่องจากโรงสีรับซื้อข้าวจากชาวนามาแปรรูปเป็นข้าวสารให้ได้ข้าวสารได้วันละมากๆ เพียงต่อความต้องการซื้อขาย จึงส่งผลต่อการเร่งผลิตข้าวของชาวนาโดยตรง ต่อมาจะเป็น “โรงสีหีบด” และ “โรงสีโยก” มีขนาดเล็กกว่าแต่ประสิทธิภาพการผลิตสูง โรงสีจึงเป็นเทคโนโลยีในการเพิ่มทั้งอุปสงค์ของผู้ค้าข้าวและอุปทานของชาวนาที่สอดคล้องกัน จากนั้นในทศวรรษที่ 2500 “รถไถนาแบบลาก” ได้เข้ามาและเป็นเทคโนโลยีที่ชาวนาในลุ่มน้ำปากพนังตื่นตัวและยอมรับถึงความสามารถในการไถนา ชาวนาลุ่มน้ำปากพนังจึงนิยมกันมาก

โดยได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มซื้อเครื่องมือชนิดนี้ไว้ใช้ในบ้าน, หมู่บ้านและตำบลต่างๆ ทำให้รถไถเป็นกิจกรรมสื่อสารสัมพันธ์หลักของการรวมกลุ่มเป็น "กลุ่มชาวนา" จากนั้นเป็น "รถไถแบบยก" และ "รถไถแบบเดินตาม" หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า "รถลูกหมา" ที่ค่อยๆ เข้ามาแทนแรงงานวัวในทศวรรษที่ 2520 และจะยิ่งมากจนรู้สึกว่าเป็นในการทำนามากยิ่งขึ้นตามลำดับ โดยในทศวรรษที่ 2530 เป็นยุคที่การไถด้วยรถไถเดินตามมีความจำเป็นต่อการทำนาที่ยากขึ้นตามความสมบูรณ์ของระบบการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน เขื่อนที่กั้นลำน้ำส่งผลให้ไถนาด้วยวัวยากลำบากพร้อมกับความสนใจในการเลี้ยงและคุณค่าของวัวเพื่อการทำนาลดลง สอดคล้องกับคำกล่าวที่ผู้อาวุโสได้สอนลูกหลานว่า "ถ้าซื้อครุ่แล้ววัวก็ไถนากับหมาแทน" โดยที่เทคโนโลยีนี้มีศักยภาพและราคาพอเหมาะกับความสามารถในการซื้อ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือเอนกประสงค์ที่สามารถดัดแปลงเป็นรถลากจูงบรรทุกข้าว , เครื่องสูบน้ำและเครื่องนวดข้าว ทำให้สิ้นสุดการไถนาด้วยวัวพร้อมกับหมดความยุ่งยากในปัญหาโจรสลัด นอกจากนี้ในปลายทศวรรษที่ 2530 หรือประมาณ พ.ศ.2539 การเกี่ยวข้าวด้วย "เกะ" ก็หมดด้วยเช่นเมื่อ "รถตัดข้าว" เทคโนโลยีใหม่จากเพชรบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม เข้ามามีบทบาทในการเกี่ยวข้าวแทนในรูปแบบของการตัดข้าวที่ออกมาเป็นข้าวเปลือกแทนเกี่ยวข้าวที่ละรวงและรวมเป็น "เลียงข้าว" ซึ่งเป็นที่นิยมมากขึ้นตามลำดับเช่นเดียวกัน

การทำนาลุ่มน้ำปากพนังมิได้มีเฉพาะเทคโนโลยีที่เป็นเครื่องจักรเพียงอย่างเดียว แต่วิทยาการการผลิตอันเป็นความพยายามของรัฐ ในลักษณะของกระบวนการผลิตแบบใหม่และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มปัจจัยหรือเครื่องมือการผลิตใหม่ๆ เข้ามาด้วย กล่าวคือเมื่อ ทศวรรษ 2510 มีการตั้งสถานีทดลองข้าวจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่บ้านหนองนก ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีพยายามส่งเสริมการทำปีละ 2 ครั้ง และพันธ์ข้าว กข. โดยเฉพาะพื้นที่ตำบลเชียรใหญ่และพื้นที่ตำบลเชียรเขา อำเภอเชียรใหญ่ ที่ทางราชการมีความพยายามมากเป็นพิเศษในการใช้เทคโนโลยีนี้ให้แก่ชาวนาแต่ได้รับการตอบสนองต่ำ จนกระทั่ง 20 ปีผ่านมามีผลจากความพยายามส่งเสริมดังกล่าวเริ่มได้รับการตอบสนอง เมื่อเกษตรกรในแถบพื้นที่เป้าหมายนั้นได้ปรับปรุงวิทยาการผลิตข้าวแบบใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศที่ผันแปรอยู่ตลอดเวลา การทำน่าน้ำตม หรือทำนาปีละ 2 ครั้ง โดยใช้พันธ์ กข. หรือชาวบ้านนิยมเรียกว่า "ข้าวสั้น" หรือ "ข้าวเตี้ย" การทำนาในลักษณะนี้จึงผูกพันกับวิทยาการสมัยใหม่ๆ ส่วนที่สำคัญมากคือ "ปุ๋ยวิทยาศาสตร์" เข้ามากลางทศวรรษ

2510 มาเป็นเงื่อนไขจำเป็นที่ขาดไม่ได้เลยสำหรับการทำนาในกระบวนการใหม่ในทศวรรษที่ 2530 จนถึงปัจจุบัน

จากการเพิ่มขึ้นของวิทยาการหรือเทคโนโลยีในการผลิตได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของประชาชนลุ่มน้ำปากพนังเป็นอย่างมาก แต่ไม่ได้เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการผลิต ดังนั้น การผลิตเพื่อการค้าและบริโภคยังดำรงควบคู่ต่อไป แต่กิจกรรมหรือวัฒนธรรมของชาวนาที่เป็นขนบนิยมได้คลี่คลายลง เป็นต้นว่า การถวายเป็นพุทธบูชา และญาติที่เคารพนับถือ การเก็บกักตุนข้าวสารไว้บริโภคในครัวเรือนในฤดูทำนา หรือฤดูฝนหรือการสำรองข้าวสารที่เรียกว่า "สารเปียงนา" หายไป เช่นเดียวกับ การทำขวัญข้าวก็ไม่พบว่าชาวนาอายุใดในบ้านสามารถทำพิธีกรรมดังกล่าวนี้ได้ ข้าวเปลือกบนลอมข้าวที่เคยมีขวัญข้าวอันประกอบด้วยหัววัวหรือควายและจัดไว้เป็นพิเศษก็หมดไป การทำพิธีขวัญข้าวในงานเทศกาลไม่ปรากฏอีกต่อไป ส่วนลอมข้าวไม่ได้ทำหน้าที่คงเป็นเพียงโรงเรือนสำหรับเก็บกระสอบและอุปกรณ์ต่างๆ "ข้าวหัวไทร" อันหมายถึงข้าวเจ้าเม็ดสั้น แข็งและหุงค่อนข้างยากและเคยได้รับการนิยมนำมาเลี้ยงลูกกำลังลดความนิยมลงไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบันและพันธุ์ข้าวใหม่ๆ มาแทนที่

เทคโนโลยีภายใน เป็นการพยายามปรับปรุงหรือการจัดการเพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอด โดยเฉพาะการผลิตที่พบว่ามีความพยายามคิดค้น แสวงหากระบวนการผลิตใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลาถือว่าการดิ้นรนเพื่อการดำรงอยู่ จนกลายเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบสานการดำรงชีวิตที่เหมาะสม รูปแบบ "การทำไร่นาสวนผสม" นับว่าเป็นกรณีตัวอย่างผลผลิตจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เขาเลือกสรรหรือจัดหาวิธีการที่เหมาะสมลงตัวกับบริบทต่างๆ ซึ่งพบว่าเทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่นี้ได้พัฒนามาก่อน พ.ศ.2500 และเริ่มเป็นการดำเนินการอย่างจริงจังเมื่อประมาณ พ.ศ.2518 จนสามารถขยายผลเมื่อ พ.ศ.2522 และแบ่งบานในลุ่มน้ำปากพนังอย่างเต็มที่หลัง พ.ศ.2533 จนทางราชการผนวกเอากิจกรรมไร่นาสวนผสมเข้าเป็นกิจกรรมการพัฒนาตามโครงการพระราชดำริ ส่งเสริมด้วยการชุดไร่นาสวนผสมแจกฟรีให้กับเกษตรกรเพื่อให้ครบตามเป้าหมายประมาณ 70,000 ไร่ ในปี พ.ศ.2537-2541 อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีใหม่นี้ไม่ได้ขัดแย้งใดๆ กับการทำนา เพียงแต่เป็นการปรับปรุงเพื่อเสริมการทำนา กระนั้นก็ดี ความขัดแย้งทางจากวิทยาการหรือเทคโนโลยีการผลิตเข้ามาเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตใหม่หลัง พ.ศ.2531 เมื่อมีการทำนาทุ่งที่รัฐพยายามส่งเสริมอย่างเข้มแข็ง

แผนภูมิที่ 14 พัฒนาการของวิทยาการหรือเทคโนโลยีการผลิต

ก่อน 2490	ทศวรรษที่ 2500	ทศวรรษที่ 2510	ทศวรรษ 2530
เครื่องมือการผลิต	เครื่องมือการผลิต	เครื่องมือการผลิต	เครื่องมือการผลิต
โรงสีไฟ	โรงสีหีบด	โรงสีโยก	โรงสีโยก
โรงสีหีบด	โรงสีโยก	รถไถลาก	รถไถยก
โรงสีโยก	รถไถลาก	รถไถยก	รถไถลูกหมา
		ปุ๋ย	ปุ๋ย
		กระบวนการผลิตใหม่	ยาฆ่าแมลง
		ไร่นาสวนผสม	เครื่องสูบน้ำ
			พันธุ์ข้าวใหม่
			เครื่องนวด
			รถตัดข้าว
			กระบวนการผลิตใหม่
			ไร่นาสวนผสม
			นา 2 ครั้ง
			โครงสร้างการผลิตใหม่
			นาทุ่ง

เพราะกระบวนการผลิตดั้งเดิมขัดกันอย่างสิ้นเชิงวิทยาการ, อาชีพและกระบวนการผลิตแบบใหม่มีอาจจะทำให้อาชีพเก่า, การผลิตแบบเก่าและภูมิปัญญาเก่าดำรงอยู่ได้อีกต่อไป กุ้งกุลาดำจึงเป็นวิทยาการใหม่ที่เกษตรกรที่มีทั้งผู้ที่ใฝ่ฝันต้องการรับเอามาเป็นอาชีพหรือเป็นฝ่ายที่อยากทำนาทุ่งและเป็นอาชีพของเกษตรกรบางรายไม่ยอมทำแต่จำเป็นต้องปฏิบัติตามสภาวะบังคับ เพราะพื้นที่นาข้าวถูกน้ำเค็มครอบคลุมหมดโอกาสในการเลือกอีกแล้ว

ปัจจัยภายใน (Internal Factor)

ปัจจัยภายในลุ่มน้ำปากพนังที่น่าสนใจอันส่งผลต่อการดำรงอยู่หรือวิถีชีวิต ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นพื้นที่เปิด , ข้อจำกัดของทรัพยากรหรือการขาดแคลน²⁰ และการเลือกสรร หรือการคัดสรรเพื่อการปรับตัวศักยภาพภายใน

สภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นพื้นที่เปิด เนื่องจาก ประการแรก การเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ติดกับทะเลด้านหน้าที่สามารถปฏิสัมพันธ์กับชุมชนและรัฐอื่นๆ ในฐานะพื้นที่หน้าด่าน ประกอบกับพื้นที่ด้านหลังเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำหลักและลำคลองสาขามากกว่า 110 สาย การเป็นพื้นที่ติดต่อกับทะเลยาว จึงเคยเป็นพื้นที่หน้าด่านในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับกลุ่มคนต่างๆ และเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของคนเชื้อสายจีนที่สามารถมาอาศัยร่วมกันกับคนพื้นถิ่นได้อย่างลงตัวและอาศัยกระบวนการผลิตและค้าขายด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยให้ ประการที่สอง การเป็นพื้นที่ที่รัฐมีความอ่อนตัวในการพัฒนาต่อพื้นที่นี้มาแต่อดีต จึงทำให้มีความเป็นอิสระชนใน "สังคมเปิด" ที่มีความเป็นตัวของตัวเองค่อนข้างสูง เหล่านี้ คือ บริบททางกายภาพที่เป็นเงื่อนไขในการหล่อหลอมและเป็นพลังเพียงพอต่อการดำเนินชีวิต

ข้อจำกัดหรือการขาดแคลนของทรัพยากร โดยเฉพาะการขาดแคลนทรัพยากรทางการผลิตที่สำคัญได้แก่ ขาดพื้นที่ที่ใช้ขยายเพิ่มเติมในการทำนาและขาดน้ำสำหรับการเพาะปลูก กล่าวสำหรับ การขาดแคลนที่ดินเพื่อการทำนาจะพบว่าเป็นปัญหาระดับภาค ที่สอดคล้องกันทั้งภาคใต้ เนื่องจากการเป็นคาบสมุทรอันมีพื้นที่ทำนาตั้งอยู่หลังหาดทรายและตรงกลางพื้นที่ภาคใต้เป็นเทือกเขานครศรีธรรมราช พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังก็เป็นแหล่งปลูกข้าวเล็กๆแหล่งหนึ่งหนึ่ง²¹ ที่มีข้อจำกัดที่ไม่อาจจะขยายพื้นที่เพื่อการปลูกข้าวได้ตามการเพิ่มของจำนวนประชากร การขาดแคลนที่ดินจึงเป็นปัจจัยสำคัญมากและยังปัจจัยการค้าขายข้าวที่มีอุปสงค์มากแต่ขาดแคลนที่ดินสำหรับทำนาจึงนำไปสู่การแสวงหาทางเลือกต่างๆ อย่างไรก็ตาม ที่นาของลุ่มน้ำปากพนังมักจะเป็นการครอบครองที่มีเอกสารสิทธิ์และเป็นการถือครองรายย่อย หมายถึง เกษตรกรส่วนใหญ่จะถือครองที่ดินเป็นของตนเองเฉลี่ยครัวเรือนละ 10-15 ไร่ ที่ดินได้ถูกนำไปใช้ในการผลิตข้าวอย่างเต็มที่มาแต่อดีต จนกระทั่งมีการเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตเป็นการทำไร่นาสวนผสมและนาทุ่งเมื่อ 2 ทศวรรษผ่านมา ซึ่งก็เป็นเหตุผลการเปลี่ยนแปลงมาจากข้อจำกัดนี้ด้วยเช่นกัน ส่วนการขาดแคลนน้ำเพื่อการเพาะปลูกหรือน้ำเพื่อการเกษตรกรรมนับว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญมาก แม้ว่าจะมีแม่น้ำและคลองสาขามากมายแต่ไม่

อาจจะเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดปี น้ำไหลสู่ทะเลอย่างรวดเร็วหลังฝนตกในระยะได้ไม่นาน ประกอบกับระบบการเก็บกักน้ำเขาดยังมีน้อยหรือเริ่มมีแต่ไม่เพียงพอ เพราะระบบชลประทานหรือการเก็บน้ำผ่านขั้นตอนการวางแผนหรือขั้นตอนเตรียมการมาได้ไม่นานหรือเริ่มต้นปฏิบัติการหลัง พ.ศ.2543 ส่วนระบบชลประทานเดิมด้วยประสิทธิภาพ ทำให้การขาดแคลนน้ำ , น้ำท่วมจึงเป็นปัญหาน้ำที่คู่กันอยู่จนปัจจุบัน

การเลือกสรร หรือการคัดสรรหรือเป็นการปรับตัวเพื่อให้สัมพันธ์กับศักยภาพภายในและปัจจัยภายนอก เหล่านี้นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ผู้คนลุ่มน้ำปากพนังต้องกระทำอยู่ตลอดเวลา จนกลายเป็นคนตื่นตัว ตื่นรู้และเท่าทันกับสถานการณ์อยู่เสมอ ทั้งนี้ เพื่อให้การดำรงอยู่ในท่ามกลางข้อจำกัดของสังคมเปิดไม่เสียเปรียบหรือเสียโอกาส ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมนำไปสู่ความเป็นคนมั่นใจและเป็นตัวของตัวเองค่อนข้างสูง การเลือกสรรจึงนำไปสู่ลักษณะที่สำคัญ คือ ประการแรก การเลือกสรรหรือการคัดสรรเพื่อการตั้งถิ่นฐานให้สัมพันธ์กับสภาพน้ำท่วมในฤดูฝนและไม่ขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ประการที่สอง การเลือกสรรหรือการคัดสรรในการผลิต การเลือกใช้วิทยาการหรือเทคโนโลยีที่เหมาะสม ทั้งที่มาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐและวิทยาการที่มาจากการกระตุ้นของระบบตลาด ตลอดจนวิทยาการการผลิตเป็นนวัตกรรมที่คนลุ่มน้ำคิดค้นขึ้นมาเอง เป็นต้นว่าระบบและโครงสร้างการผลิตการทำนา , ไร่นาสวนผสมและนากุ้ง ประการที่สาม การเลือกสรรหรือการคัดสรรที่จะรับบริการหรือสนองหรือเลือกที่ปฏิเสธต่อนโยบายการพัฒนาของรัฐ นั่นคือ คนลุ่มน้ำปากพนังสนใจเลือกที่จะตอบสนองต่อการศึกษาระบบของรัฐได้อย่างดีและเป็นจุดเด่นของที่นี่ รูปแบบการศึกษาจึงถือว่าเป็นเลือกสรรหรือการปรับตัวที่เป็นความพยายามผ่านการคัดสรรหรือเป็นการวิเคราะห์แยกรัฐเพื่อเลือกที่จะรับและปฏิเสธให้ลงตัวหรือสัมพันธ์กับศักยภาพหรือบริบททางสังคมภายใน ลักษณะดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นภูมิปัญญา อันเป็นต้นทุนทางสังคม (Social capital) ของผู้คนลุ่มน้ำปากพนังที่น่าจะก้าวไปข้างหน้าในสังคมแบบเปิดกว้าง อย่างสังคมโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันได้อย่างเท่าทัน

อย่างไรก็ตาม จากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในดังที่กล่าวแล้ว เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประชาชนพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยที่ปัจจัยเหตุดังกล่าวมีลักษณะที่เกื้อกูลและเป็นพลวัตปัจจัยต่อกัน กล่าวคือ การที่พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีสภาพเป็นภูมิศาสตร์แบบเปิด ที่ประกอบด้วยพื้นที่ติดทะเลเหมือนเป็นด้านหน้าของลุ่มน้ำปากพนังตั้งแต่แหลม

ตะลุมพุก อำเภอปากพนังต่อเนื่องถึงอำเภอหัวไทรที่เชื่อมต่อเพื่อนบ้านในภูมิภาคใกล้เคียง เช่น บางส่วนของมาเลเซีย แม้กระทั่งแหลมญวน สิงคโปร์ บางส่วนของอินโดนีเซีย สามารถเดินทาง มามาปฏิสัมพันธ์ได้ง่าย นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ติดต่อด้านชายระหว่างผู้คนของอนุทวีปมาแต่ โบราณ ประกอบกับการมีพื้นที่ภายในลุ่มน้ำปากพนังเป็นที่ราบกว้างใหญ่ มีแม่น้ำและคลอง สาขามากมายที่เป็นเส้นทางการขนส่งทางน้ำและสมบูรณ์ทั้งการเพาะปลูกข้าวและการ คมนาคมที่สะดวก ดังนั้น สภาพภูมิศาสตร์เปิดดังกล่าวนี้น่าจะเป็นปัจจัยที่เป็นเหตุพื้นฐานที่มี พลังหรือเสริมให้ปัจจัยภายในอื่นๆ ในการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ลุ่มน้ำปากพนังตั้งในเส้นทาง ของมรสุมพัดผ่านจึงมีสภาพดินฟ้าอากาศที่มีฝนตกชุก ทำให้ปริมาณน้ำฝนและน้ำจากภูเขา ด้านทิศใต้และตะวันออกของลุ่มน้ำฯ ไหลบ่ามามาท่วมพื้นที่ลุ่มน้ำเสมอๆ ทั้งนี้ สภาพดินฟ้า อากาศมิได้จำกัดแค่น้ำท่วมเพียงอย่างเดียว แต่ปรากฏการณ์ของการขาดน้ำหลังฝนหยุดตกไม่ นานก็จะเกิดขึ้น ฝนแล้งหรือสภาวะการขาดแคลนน้ำจึงเป็นเหมือนปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่สลับกันอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกันที่สภาพสังคมแบบเปิดอันเนื่องจากการที่ผู้คนที่นี่มีการ ย้ายถิ่นเข้ามาจากหลายสถานที่และหลายเหตุผล เป็นต้นว่า การย้ายถิ่นเข้ามาของชาวจีน ประการหนึ่ง การย้ายถิ่นเข้ามาของบุคคลที่มาจากสงขลาและพัทลุงประการหนึ่ง ทั้งด้วยเหตุ การหนีการเกณฑ์ของทางราชการในอดีตและหลบหนีภัยเข้ามาในพื้นที่นี้ จึงทำให้จำเป็นต้อง ผสมผสานทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มละฝ่าย โดยมีได้เคร่งครัดในวัฒนธรรมของตนเองหรือ มีความเข้มงวดต่อการปฏิบัติตามวัฒนธรรมที่ผ่านการส่งทอดมาแต่โบราณอย่างตายตัวมีแบบ แผนรัดกุมหรือมีบรรทัดฐานทางสังคมที่มีมาตรฐานเข้มงวด ทำให้ผู้คนที่นี้พร้อมที่รับเอาสิ่ง ใหม่หรือนวัตกรรมต่างๆ จูงนำไปสู่การสร้างบรรทัดฐานหรือวัฒนธรรมใหม่เฉพาะขึ้นมา ยิ่ง การค้าข้าวจากพ่อค้าเชื้อสายจีนที่มีความอิสระที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานทั้งการค้าขายและทำนาแจก เช่นผู้คนพื้นถิ่นลุ่มน้ำปากพนัง การค้าจึงเป็นเหมือนทางเลือกที่สามารถเสริมการผลิตข้าวและ ทดแทนสภาวะความไม่แน่นอนของสภาพธรรมชาติ หรือการค้าจากสภาพสังคมเปิดเป็น เหมือนการเลือกสรรของชุมชนหรือคนลุ่มน้ำปากพนังอันเป็นผลจากธรรมชาติที่เอื้อและเป็นข้อ จำกัดด้วย ประกอบกับบทบาทของรัฐที่อ่อนแอในการพัฒนาก็ยังทำให้การดำรงอยู่ใน ลักษณะชุมชนเปิดยิ่งส่งผลต่อความเป็นอิสระ ทั้งการประกอบอาชีพ เช่น การค้าที่อิสระ ผู้ คนอิสระและมีโอกาสในการเลือกสรรหรือคัดเลือกสิ่งที่เข้ามาใหม่อย่างเต็มที่ที่เห็นว่า เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพ ทั้งการเลือกรับวิทยาการหรือ เทคโนโลยีและเลือกปฏิบัติต่อแนวทางของรัฐเพื่อการดำรงชีพในชีวิตปกติ¹⁹ และการ

ประกอบอาชีพ เช่น การเลือกสรรวิทยาการการผลิตต่างๆ ทั้งกระบวนการและโครงสร้างการผลิตที่เปลี่ยนแปลงมาตลอดเวลา ดังนั้น ทั้งพลวัตการพัฒนาของรัฐ หรือบทบาทของรัฐหรือราชการ , ระบบการค้าขาย , เทคโนโลยีหรือวิทยาการ , สภาพสิ่งแวดล้อมหรือดินฟ้าอากาศ , สภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ลุ่มน้ำ , ปัญหาและข้อจำกัดหรือความขาดแคลนและการเลือกสรรหรือการคัดสรรต่างก็เป็นพลวัตปัจจัยที่เกื้อกูลและสัมพันธ์อย่างมีพลังสำคัญยิ่งในการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับที่บางปัจจัยอาจจะจะเป็นปัจจัยเหตุในขณะที่บางปัจจัยก็อาจจะจะเป็นผลได้ตลอดเวลา

ผลแห่งการเปลี่ยนแปลง

คนพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ถูกเรียกขานจากอดีตคนในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชว่า "คนนอก" หรือ "พวกนอกท่ง" อาจจะตีความหมายได้หลากหลาย เป็นต้นว่า เพราะการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งหมายถึง คนที่อาศัยอยู่นอกเมืองก็ได้ หรืออาจจะตีความหมายตามความรู้สึกการเหยียดหยาม ดูหมิ่น ดูแคลน ว่าล้าหลัง ยากจนหรือการแสดงออกที่รุนแรงและไม่ยอมใครๆ หรือเป็นเพราะปัจจัยของภูมิประเทศที่ราบลุ่ม อาชีพของประชาชนในบริเวณนี้ทำนาเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม คำกล่าวนี้อาจจะบอกถึงความห่างไกลจากศูนย์กลาง (periphery) ที่อาจจะมียุทธศาสตร์เฉพาะต่างจากบุคคลในเมืองก็ได้ หรือวัฒนธรรมของเมืองนครศรีธรรมราชอาจจะมาจากที่นี่ก็ได้ ทั้งนี้จากแนวคิดที่ว่า "ระบบนิเวศหรือสภาพภูมิประเทศเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเกิดวัฒนธรรม" และแนวคิดที่กล่าวถึง "วิวัฒนาการการเกิดนครรัฐหรือชุมชนการเมือง" ในรัฐโลกตะวันออก (Oriental state) มักจะเกิดในลุ่มน้ำหรือลุ่มน้ำเป็นอู่อารยธรรมตามนัยนี้ทำให้การเป็นคนนอกหรือคนลุ่มน้ำน่าจะมีผลต่อการบ่มเพาะจนสร้างและธำรงเอกลักษณ์เฉพาะ (Identify) ของตนเองจนเป็นวัฒนธรรม (Culture) ลุ่มน้ำปากพนังหรือเป็นอนุวัฒนธรรม (Subculture) ของนครศรีธรรมราชในปัจจุบันก็ได้หรือมีความแตกต่างจากคนเมืองหรือคนในชุมชนอื่นของนครศรีธรรมราชไม่มากนักน้อยหรือขนบนิยมของคนลุ่มน้ำปากพนังมาจากแหล่งอื่น ปัจจัยอื่นๆผสมผสานจนกลายเป็นวัฒนธรรมผู้คนที่พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เช่นเดียวกันที่วัฒนธรรมของพื้นที่นี้อาจจะมีความเข้มข้นหรือโดดเด่นในเชิงพัฒนาการหรือวิวัฒนาการจนอนุวัฒนธรรมดังกล่าวอาจจะเป็นส่วนเล็วหรือส่วนใหญ่ของวัฒนธรรมนครศรีธรรมราชก็

ได้²² หรืออาจจะมีการผสมผสานจนไม่อาจจะบ่งชี้หรือกำหนดตัวบ่งชี้ได้ชัดเจน ฉะนั้น วัฒนธรรมสังคมนครศรีธรรมราชที่ปรากฏในปัจจุบัน น่าจะมีหลายประการที่พอเชื่อได้ว่าเป็น อนุวัฒนธรรมที่เป็นวัฒนธรรมชนบท (Rural Society) หรือวัฒนธรรมของสังคมชาวบ้านนา (Peasant society หรือ Folk society) มาผสมผสานอยู่ นั่นก็คือหากยอมรับตามนัยะของ หลักการดังกล่าวนี้ก็เท่ากับว่าวัฒนธรรมนครศรีธรรมราชเป็นการผนวกวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจาก กลุ่มน้ำปากพองเข้าไปไม่มากนักน้อย โดยที่ต่อไปนี้จะนำเสนอผลการเปลี่ยนแปลงในประเด็น ต่าง ดังนี้คือ 1) ความสัมพันธ์ทางสังคม , 2) การศึกษาเล่าเรียน , 3) ความมั่นใจในตนเอง , 4) เป้าหมายการผลิตหรืออุดมการณ์ไม่เคยเปลี่ยนแปลง , 5) หนี้สิน , 6) วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป , 7) การย้ายถิ่น , 8) ปากพองกับการเป็นศูนย์การที่เปลี่ยนแปลงไป โดยที่เหล่านี้ อาจจะเป็นลักษณะร่วมกับลักษณะของนครศรีธรรมราชหรือชุมชนอื่นๆ ด้วยก็ได้ เพียงแต่เป็น ปรากฏการณ์ที่มีความเด่นชัดเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลาในกลุ่มน้ำปากพอง

1. ความสัมพันธ์ทางสังคม

ประการแรก ความเป็นพลเมือง (Citizenship) เปลี่ยนแปลงไป นั่นคือ ในอดีต มีความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะเครือญาติและสามารถจัดการครัวเรือนได้เองและจัดการชุมชนได้อย่างลงตัว มีความเคารพตามหลักอาวุโสตามวัฒนธรรมของชุมชน ทุกคนมีส่วนร่วม อย่างมีคุณค่าและมีบทบาทเท่าเทียมกันมากกว่าความสัมพันธ์กับราชการและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ กล่าวคือ การที่ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในประเด็นทางสังคมและธรรมชาติในชุมชนได้อย่างเสรี ทั้งในรูปการแก้ปัญหาปัญหาในระบบนิเวศน์ เช่น น้ำท่วม , ขาดน้ำ และน้ำเค็ม ปัญหาลักษณะนี้เกิดอยู่เป็นประจำมาแต่อดีตและทุกคนต่างก็สามารถมีบทบาทจัดการรวมกันตลอดมา เช่นเดียวกับสามารถร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ รวมกันอยู่เสมอ และในขณะที่บางกิจกรรมบางประเด็นไม่อาจจะดำเนินการได้สมบูรณ์ในระดับปัจเจกบุคคล เหล่านี้เป็นลักษณะการก่อตัวทางสังคมขึ้นจนนำไปสู่ความสัมพันธ์แบบการผูกเกลอผูกคอง หรือการเป็นพรรคพวกภายในบ้านและการสร้างเครือข่ายกับเพื่อนบ้านอื่นหรือกับชุมชนอื่น นอกบ้านที่คอยช่วยเหลือระหว่างกัน , รูปแบบการดำเนินชีวิตร่วมกัน เป็นต้นว่า ร่วมกันไปเม (พรุ) การไปหาปลา การจัดทำนบหรือแหล่งน้ำของชุมชนรวมกัน การมีอุปกรณ์ที่ใช้ร่วม

กันหรือเครื่องมือเครื่องใช้ร่วมกัน เช่น เลื่อย หม้อขนาดใหญ่ กะทะขนาดใหญ่ร่วมกัน ขวานผ่าฟัน การมีและใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกัน เช่น มีหลาหน้าบ้าน หลากลางบ้าน หน้าบ้าน ทางฟรี หมอนทางเดินในทุ่งนา, รูปแบบการมีความสำนึกร่วมกัน ในไปสู่กิจกรรม การป้องกันภัยจากการขโมยร่วมกันในลักษณะของเอาตัวมารวมกันไว้ในกลางคืนที่เรียกว่า "คอกวัวรวม" แล้วผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเฝ้าวัว การวิ่งเต้นสืบเสาะติดตามวัวหลังจากถูกขโมย รูปแบบความผูกพันต่อชุมชน ด้วยการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของบ้าน เช่น การร่วมกันทำเรือพระและฝึกซ้อมการแข่งขันเรือในงานชักพระ และรูปแบบการแบ่งปันเจื้อยงานกันและกันหรือให้โอกาสและศักดิ์ศรีหรือไว้เนื้อเชื่อใจกัน การที่คนเชื้อสายจีนเข้ามาอยู่อาศัยทำนาข้าวและทำการค้าในฐานะคนกลางที่เข้ากันได้ดีกับชาวนาหรือไม่ถูกต่อต้านอย่างไรก็ตาม เหล่านี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปและยิ่งการค้าขายมีความเข้มข้นมากขึ้นประกอบกับบทบาทของราชการขยายตัวลงไปในบ้านมากกว่าอดีต การดำรงอยู่แบบนี้ค่อยๆ หายจนนำไปสู่ความสัมพันธ์แบบกึ่งทางการและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์โดยผู้มีความมั่งคั่งกว่าและมีโอกาสหรือข้าราชการเข้ามาแทนที่

ประการที่สอง การพึ่งตนเอง การจัดการตนเองและชุมชน อันเป็นผลจากสภาพแวดล้อมและภูมิศาสตร์ตลอดจนปัญหาหรือข้อจำกัดเป็นปัจจัยกำหนดทำให้การดำรงอยู่ในลักษณะที่ต้องเตรียมความพร้อมไว้ล่วงหน้าเสมอๆ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าคนลุ่มน้ำปากพนังมีการมองไปข้างหน้ายาวไกลมีวิสัยทัศน์ (Vision) เป็นการเตรียมการสำหรับการดำรงชีวิต หรือการจัดการกับปัญหาต่างๆ ตัวอย่างของปัญหาอาชญากรรมและโจรผู้ร้าย ชาวบ้านมีกระบวนการแก้ไขปัญหาตลอดเวลา เช่น วิธีการป้องกันมากกว่าการแก้ปัญหา นั่นคือการเป็นเกลอเป็นดองเพื่อวัตถุประสงค์ในการหาพวกพ้องหรือพรรคพวก การแสดงออกให้ประจักษ์ถึงพฤติกรรมความเป็นนักเลงใจถึง เช่น การแสดงออกในลักษณะเป็นคนเด็ดขาด การลักขโมยวัวผู้อื่นเพื่อมิให้ผู้อื่นกล้าที่จะมาขโมยของตนเอง การจัดตั้งกองทุนตามวัว²⁹ การจัดทำคอกรวมสำหรับให้วัวนอนกลางคืนป้องกันการลักขโมยวัว ส่วนการดำรงชีวิตอื่นๆ ที่ต้องเตรียมการเป็นปกติในการดำเนินชีวิต เช่น การทำสารเบียงนา²⁴ การปลูกข้าว 1 ปี²⁵ เพื่อจัดทำข้าวปลูก²⁶ โดยเตรียมคัดเลือกพันธุ์ข้าวไว้เพาะปลูกในฤดูกาลต่อไปไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายไปซื้อหาเมล็ดพันธุ์ การไปหาปลาในเม²⁷ เดือนสี่ เดือนห้าเพื่อหาปลานำมาถนอมอาหารไว้ปรุงในฤดูฝนในรูปแบบของการทำปลาแห้ง เคยปลา²⁸ การไปเม เดือนสิบสอง และเดือน อ้าย เพื่อหาไม้มาทำปรับปรุงบ้าน โรงเรือน การหาไม้ฟัน การทำ "นบ" เก็บกักน้ำเพื่อการบริโภคในหน้าแล้ง นอกจากนี้

มีการสร้างเครือข่าย เช่น การผูกย่านผูกโยด หลายรูปแบบ เช่น อ้ายเกลอ อ้ายเฒ่า เพื่อร่วมกันอยู่อย่างไม่โดดเดี่ยวหรือการดำรงอยู่แบบการพึ่งพาประโยชน์ซึ่งกันและกันในลักษณะการผูกย่านผูกโยด²⁹ เป็นเครือข่ายกับคนนอกกลุ่มน้ำ เช่น เกลือเขาเกลือเล ฝักจั่ว ควาย และแลก เปลี่ยนข้าวกับพืชผักผลไม้ การรวมมือกันระหว่างประชาชน กับผู้นำทางการ และผู้นำธรรมชาติ พระภิกษุ เพื่อร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนาสาธารณะกิจและร่วมกันในกิจการส่วนบุคคลที่เรียกว่าออกปากกินวาร์ หรือแม้แต่การพยายามสั่งเสียให้บุตรหลานขยันในการเรียนหนังสือเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี (Good life) ในอนาคต ดังกล่าวนี้นับได้ว่าเป็นรูปแบบการต่อสู้บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองด้วยการมีสายตาวียาวไกล ส่วนรูปแบบการพึ่งตนเองใหม่ที่ปรากฏในยุคทศวรรษที่ 2530 มีการรวมกลุ่มหรือถักทอพลังกันเป็นเครือข่ายนั้นยังมีเป็นรูปธรรมมากขึ้น เช่น สมัชชาชนาการหมู่บ้าน เกษตรกรร่อน การรวมกลุ่มของผู้นำธรรมชาติที่มีความคิดก้าวหน้า³⁰ (Radical) ในลักษณะชมรมต่างๆ ที่หลากหลาย บางครั้งก็แสดงพลังเชิงเรียกร้องความต้องการ (Demand) เข้าสู่ระบบราชการ ได้ผลพอสมควร อย่างไรก็ตาม โอกาสในการถักทอพลังกันเป็นเครือข่ายนี้ ในช่วงยุคทศวรรษที่ 2530 ปรากฏว่ามักเน้นบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจมากกว่าทางสังคม

ประการที่สาม ความสัมพันธ์กับรัฐหรือราชการ การยอมรับในราชการค่อนข้างต่ำ ทั้งนี้เพราะปัญหาหรือข้อจำกัดในบทบาทของตัวข้าราชการและสถาบันราชการเองมาจากเหตุผล 1) มาตรการหรือจุดเน้นของทางราชการไม่ตรงสภาพความจริงของพื้นที่และผู้คน กล่าวคือ กลุ่มน้ำปากพนังเป็นพื้นที่ที่มีระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Trading economy) จากเดิมที่การผลิตตามธรรมชาติแต่มีพลังการผลิตสูงเนื่องจากพื้นที่ที่สมบูรณ์ของพื้นที่และผู้คนที่มีศักยภาพการผลิต แต่ทางราชการมิได้ดำเนินการโครงการเพื่อสนองต่อการเป็นพื้นที่ตามระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ทำให้ขาดการดูแลส่งเสริมให้เป็นไปตามค่านิยมที่มีอยู่แต่เดิมหรืออาจจะกล่าวได้ว่าบทบาทของราชการไม่เท่าทันความต้องการ อย่างไรก็ตาม แม้ว่ามีระบบชลประทานและการผลิตแบบใหม่ตั้งแต่ทศวรรษ 2510³¹ แต่ก็ใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรมได้น้อยมาก เช่นเดียวกับหน่วยงานราชการอื่นๆ ดังนั้นเพราะทางราชการดำรงบทบาทแค่จัดตั้ง แต่ไม่มีการติดตามผลหรือไม่ได้ไปเสริมการผลิตข้าวส่วนบทบาททางราชการไม่ได้เข้าไปดูแลทางการตลาดหรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับการขายผลผลิตเพื่อแก้ไขปัญหาการค้าให้เป็นธรรมและสอดคล้องกับตลาดมีอยู่ในระดับต่ำ บทบาทหลักจึงคงสนใจในการดูแลการผลิต³² โดยเฉพาะในช่วงการขายผลผลิตจากไร่นาสวนผสมไม่ได้รับการดูแล

แลจากทางราชการแต่อย่างใด บทบาทของราชการล้ำลึกกว่าปรากฏการณ์ของปัญหานั้นคือ เมื่อเกิดปัญหาหนึ่งไม่ได้แก้ไข แต่พอเกิดอีกปัญหาหนึ่งก็แก้ไขปัญหาเก่าที่เกิดขึ้นมาก่อน หรือเมื่อเกิดประเด็นปัญหาที่สามก็จะแก้ปัญหาก็สอง ทำให้ปัญหาสะสม พอกพูนตลอดมา ดังนั้น จึงเกิดปัญหาของภาพพจน์ทางราชการในยุคปัจจุบันยังดำรงอยู่ แม้ว่าจะเน้นการปฏิบัติตามโครงการพระราชดำริแล้วก็ตาม ทางราชการไม่มีเป้าหมายหรือปรัชญาในการส่งเสริมที่ชัดเจน เป็นต้นว่า ไร่นาสวนผสมที่พยายามเพื่อการผลิตเพื่อพึ่งตนเอง³³ แต่สภาพความจริงกลับตรงกันข้าม เพราะเกษตรกรทำไร่นาสวนผสมเพื่อการค้าขายทั้งสิ้น เพราะสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่คุ้นเคยกับการค้ามาแต่อดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตในไร่นาสวนผสมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 เป็นผลิตเพื่อการขายทั้งสิ้น เช่นกรณีตัวอย่างในอดีตที่บ้านเขาน้อย อำเภอปากพนัง , การปลูกพริกที่บ้านเกาะเพชร อำเภอหัวไทร เมื่อ พ.ศ.2518 และที่บ้านบางนุชา อำเภอปากพนัง เมื่อ พ.ศ.2522 หรือที่อื่นๆในทศวรรษ 2530 ไม่ปรากฏว่าเกษตรกรรายใดที่ทำมาแล้วเปลี่ยนเป็นการไร่นาสวนผสมเพื่อการยังชีพหรือการบริโภคในครัวเรือน การส่งเสริมของราชการจึงยังคงไม่สัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริง นั่นคือไม่ได้มีความชัดเจนมาตรการเพื่อรองรับผลผลิต ต่างกับการผลิตกึ่งตลาดซึ่งเป็นอาชีพใหม่ล่าสุดและได้รับความนิยม เพราะตอบสนองวิถีชีวิตคนลุ่มน้ำ เมื่อการผลิตกึ่งนี้เป็นการผลิตเพื่อการค้าส่งออกที่สร้างรายได้อย่างเต็มที่แม้ว่าจะเสี่ยง แต่ก็เป็นเสี่ยงตามความพอใจ 2) บทบาทราชการที่เน้นการจัดตั้ง แต่ขาดการติดตามผล ประเมินผล เช่น การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรชาวนา กลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน , กลุ่มเกษตรกรกลุ่มพัฒนาอาชีพ ,กลุ่มเพื่อการผลิตและกลุ่มมวลชน การจัดตั้งกลุ่มจึงเป็นเพียงเทคนิคทางการบริหารของราชการมากกว่าประโยชน์ของชาวบ้าน ทำให้กลุ่มเป็นเพียงแค่ว่าชื่อ แต่ขาดกิจกรรมหรือโครงการที่อาจจะทำให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม 3) ศักยภาพของราชการไม่มีการศึกษาวิจัย จึงคงเน้นบทบาทหยิบบินหรือให้เพื่อปฏิบัติตามนโยบาย ดังนั้น ผลการพัฒนาหรือบทบาทรัฐนำไปสู่ทัศนะของประชาชนที่ว่า (1) “รัฐครอบงำประชาชน” เป็นคำที่อมรา พงศาพิชญ์³⁴ และชัยอนันต์ สมุทวณิช อธิบายลักษณะรัฐหรือราชการต่อสังคมไทย โดยที่ชัยอนันต์ได้กล่าวว่า

“บทบาทของรัฐและระบบราชการในหมู่บ้านกับการพัฒนามักจะ

สร้างความเสียหายต่อการดำรงชีวิตแบบเดิมของประชาชนต่อ

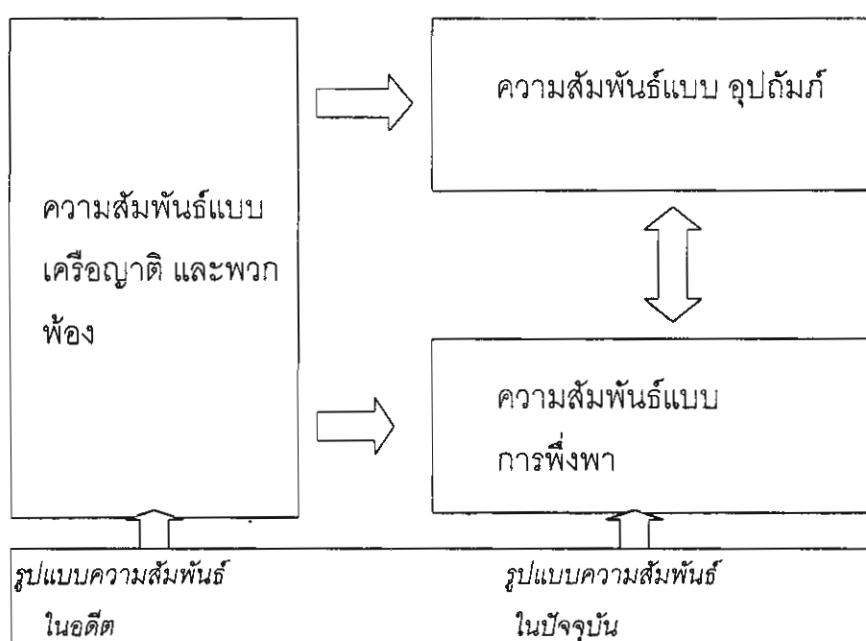
ความสามารถในการพึ่งตนเองและเพิ่มความเหลื่อมล้ำมากขึ้น”³⁵

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้ใช้ลักษณะนี้ว่า “รัฐเปรียบเหมือนผู้ชี้นำและกำหนดบทบาทโดยมี
การใช้การพัฒนาเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวมวลชนในลักษณะ รัฐนำและประชา
ชนตาม” บทบาทรัฐในทำนองนี้แท้จริงเกิดขึ้นเป็นปกติทั่วไปทุกสังคมและทั่วโลกที่เร่งรัดการ
พัฒนาที่รัฐพยายามเข้าไปจัดการแทนสังคม อนุสรณ์ ลิมมณี³⁶ ได้อธิบายว่า แท้จริงแล้วเกิดขึ้น
ทั่วโลก เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ทั่วไปกับรัฐที่กำลังพัฒนาเข้าไปแทรกแซงสังคมอย่างกว้าง
ขวาง ยิ่งรัฐมีความมุ่งมั่นที่จะบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาเท่าใด รัฐก็จะต้องแทรกแซงสังคม
มากขึ้นเท่านั้น” (2) การพัฒนาในยุคใหม่ทำลายขอบเขตการจัดการตนเองของประชาชนหรือ
ความเป็นประชาคม (Civil society) ซึ่งเดิมเคยร่วมกันในเกือบทุกกิจกรรมของบ้าน เช่น การ
ร่วมทำทางเดินของบ้าน ถนนหนทาง ทางฟรี หมอนทางเดิน ทั้งการร่วมเสียสละที่ดินและร่วม
แรงงานเพื่อขุดหรือปรับปรุง รวมทั้งการเก็บกักรักษาน้ำของบ้าน ในรูปแบบที่เรียกว่า “ทำนบ”
การเก็บรักษาผักตบหรืออื่นๆ แม่นกระทั้งในชีวิตประจำวัน ได้ร่วมกันในหลายกิจกรรม เช่น ไป
หาปลาด้วยกัน ไปตลาดด้วยกัน การร่วมมือร่วมแรงงานเพื่อกิจการสาธารณะในหมู่บ้านในชุม
ชน การช่วยติดตามวัว ควายที่ถูกลักขโมย การทำคอกวัวรวม การออกปากมาเป็นการออกปาก
จ้าง (3) ภาพพจน์ที่ไม่ดีหรือต่อต้านราชการ อันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง
ราชการกับคนลุ่มน้ำปากพนังที่มาจากพฤติกรรมการใช้อำนาจโดยมีระบบราชการประการหนึ่ง
ความล้มเหลวในการให้บริการอีกประการหนึ่ง และตอกย้ำด้วยผลการพัฒนาไม่ตรงสภาพ
ต้องการของผู้คนและความจริงของพื้นที่ โดยมีโครงการของราชการในบางบ้านหลายบางโครง
การประการที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ ทำให้สูญเสียการยอมรับจากประชาชนและจะพื้นตัวให้
ประชาชนยอมรับได้ไม่ถ่วงน้ำหนักในระยะสั้น (4) พื้นที่การพัฒนาเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ตั้งแต่
พ.ศ. 2530 แผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังยังนิยามลุ่มน้ำปากพนังสอดคล้องกับสามัญ
สำนึกของประชาชนทั่วไปว่าประกอบด้วยพื้นที่อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภห้วยไทร
และอำเภอชะอวด และอำเภอเมืองบางส่วน แต่หลังจากมีการพัฒนาตามโครงการพระราช
ดำริ ได้ขยายพื้นที่ออกไปถึง 3 จังหวัด 15 อำเภอ³⁷ โดยการพัฒนาเป็นลักษณะโครงการ
พัฒนาแบบพิเศษ (Area Development Project) ต่างจากระบบราชการปกติ

ประการที่สี่ ความสัมพันธ์ในเชิงการค้า³⁸ กล่าวโดยสรุปความสัมพันธ์ทางสังคม
ของลุ่มน้ำปากพนังได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีความใกล้ชิด
กัน เมื่อการพัฒนาสมัยใหม่ตามแนวทางที่รัฐกำหนด (State imposition) และระบบการตลาด

ที่มีความเข้มข้นในการแข่งขันมากขึ้น รูปแบบความสัมพันธ์ได้ค่อยๆเปลี่ยนเป็นแบบอุปถัมภ์ และการพึ่งพามากยิ่งขึ้นดังแผนภูมิที่ 15 นั่นคือการที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาราชการและ

แผนภูมิที่ 15 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม

นักธุรกิจหรือทรัพยากรจากภายนอก เช่น เงินทุนวิทยาการหรือปัจจัยต่างๆ ที่ต้องอาศัยจากภายนอกมากขึ้น

2. การศึกษาเล่าเรียน : รักในการเรียน

เนื่องจากการเป็นพื้นที่ที่สังคมเปิด ที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้คนที่มีความแปลกหน้า ตาที่มากับระบบการค้าขายมาตั้งแต่โบราณ ทำให้คนลุ่มน้ำปากพองต้องมีการปรับปรุง บุคลิกภาพหรือคุณลักษณะให้สัมพันธ์กับบริบทของการค้าเพื่อใช้ในการค้าขายไม่ให้เสียเปรียบหรือเพื่อปฏิสัมพันธ์ในระบบตลาดได้อย่างเท่าเทียม การดำรงตนเองในชุมชนอย่าง บุคคลที่มีความรู้และการเรียนรู้จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่คนลุ่มน้ำปากพองท่ามกลางบรรยากาศ การค้า คำว่า "วิถีคนค้า ปัญญาเป็นเครื่องมือ" จึงเป็นคุณลักษณะเฉพาะที่กลายเป็นวัฒนธรรม

ธรรมสำคัญของคนลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งมีรูปแบบที่เด่นชัดทั้ง 2 แนวทางของการศึกษา คือ การศึกษาหาความรู้หรือการเรียนในระบบ (Formal Education) และการเรียนนอกระบบ (Informal Education) อย่างไรก็ตาม ผลของการศึกษาในระบบมีผลการเลื่อนชั้นทางสังคมหรือเข้าสู่ระบบราชการมากเป็นพิเศษ ดังนั้น ทำให้การศึกษาที่นี้ไม่ได้สนองต่อการค้า และการผลิตข้าวอันเป็นพื้นฐานของครัวเรือนหรือบรรพบุรุษแต่อย่างใด ทำให้การศึกษากลายเป็นค่านิยมที่สำคัญของกลุ่มน้ำปากพนัง เช่นเดียวกัน การศึกษานอกระบบ อันเป็นการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตที่เป็นจริง เมื่อมีความพยายามแสวงหา การคิดค้นเพื่อปรับปรุงการผลิตของสมาชิกในบ้านมืออย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตต่างๆ เทคนิคในการผลิต ตลอดจนบุคคลใน "นามศิลปินพื้นบ้าน" และบุคคลทั่วไปที่แสดงออกใน ความเป็นศิลปินพื้นบ้านที่มีจำนวนมากและมีชื่อเสียงโด่งดังตลอดมา เป็นผลมาจากการเรียนรู้นอกระบบที่มีพลังและมีอยู่ตลอดเวลาทั้งสิ้น

2.1 การศึกษาในระบบ มีสถาบันพระสงฆ์ เป็นสถาบันที่ทรงพลังในการส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนมากที่สุด โดยที่คณะสงฆ์นิคายธรรมยุติในระยะเวลาตั้งแต่สมัยปฏิรูปการปกครองทศวรรษ 2430 แห่งสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นผู้ดำเนินการปฏิรูปการศึกษาหรือใช้การศึกษาเพื่อการปรับปรุงประเทศ จนบุคคลในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังได้ตอบรับในการเข้าศึกษาเล่าเรียนของกุลบุตรกุลธิดา การมีครู และการมีความพร้อมของชุมชนหรือวัดที่สามารถจัดตั้งโรงเรียนในวัดไว้บริการการศึกษาจำนวนมากที่สุดในจังหวัดนครศรีธรรมราชและมณฑลภาคใต้ แหล่งการศึกษาสมัยนั้นเติบโตที่วัด โดยเฉพาะวัดธรรมยุติอันมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดเกาะจาก อำเภอปากพนังซึ่งเป็นเหมือนสาขาของวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ จากวัดเกาะจากจะเชื่อมโยงไปที่วัดบางหัว วัดท่าเสริม วัดบางพระ เหล่านี้เป็นต้น ส่วนในสายมหานิกาย จะมีวัดสระโพธิ์ อำเภอเชียรใหญ่ อันมีพระกรรมวาจาธมฺมณีหรือพระมหาไธ วัดหน้าพระบรมธาตุเป็นกำลังสำคัญ โดยที่บทบาทของวัดในการเป็นสำนักเรียนและส่งผ่านนักเรียนที่เรียนดีเรียนเก่งมาอย่างต่อเนื่อง เพียงแต่บทบาทของสถานศึกษาในระบบโรงเรียนที่ขยายตัวมากขึ้นในทศวรรษ 2510 ทำให้บทบาทของวัดเสื่อมความนิยม แต่ค่านิยมในการเรียนหาได้ลดลงไปไม่ การศึกษาเล่าเรียนยังเป็นปรากฏการณ์ที่เด่นชัดอยู่จนปัจจุบัน

ปัจจัยที่เอื้อต่อการศึกษาเล่าเรียน ที่เป็นพลวัตปัจจัยให้คนลุ่มน้ำปากพนังเรียนรู้นั้น ประการแรก โอกาสของการเรียนรู้ในพื้นที่มีสูงมาก กล่าวคือ โอกาสจากการเป็นพื้นที่ที่มีแหล่งการศึกษา เช่น มีวัดและโรงเรียนมีจำนวนมาก ทั้งระบบการศึกษาผู้ใหญ่และการ

ศึกษาที่เตรียมความพร้อมให้เด็กก่อนวัยเรียนหรือการเปิดสอนในนาม ชั้น ก. ได้เริ่มที่อำเภอหัวไทรก่อนพื้นที่อื่นๆในจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนวัดได้แสดงบทบาทในการให้ความรู้เบื้องต้นแล้วทำการคัดสรรส่งต่อพระภิกษุหรือฆราวาส “ที่มีแวว” เข้าศึกษาในกรุงเทพมหานครตลอดมา ประการที่สอง การเป็นสังคมเปิด ในขณะที่รัฐอ่อนแอ แต่ต้องปฏิสัมพันธ์เชิงการค้าในระบบตลาดที่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ จึงเป็นบริบททางสังคมที่สำคัญยิ่งในการเป็นเงื่อนไขทำให้บุคคลจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ (Learning person) ทั้งนี้เพราะเงื่อนไขที่จะสำเร็จในสังคมการค้า ต้องมีความรู้เป็นเครื่องมือ ดังนั้น “วิถีคนค้า ปัญญาเป็นเครื่องมือ” จึงสอดคล้องกับทัศนะของเลนนี จามริก³⁶ ได้สรุปบทบาทการพัฒนาคนว่า การศึกษาเป็นภารกิจเกี่ยวข้องอย่างสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจว่า

“ลักษณะความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจกับสังคม จึงน่าจะเป็น
ที่ชัดเจนกันได้ และตามความจริงแล้วนับว่าเป็นองค์ประกอบ
อันหนึ่งอันเดียวกัน เปรียบเหมือนเหรียญด้านหัวกับด้านก้อย
กล่าวคือ ด้านหนึ่งบอกถึงสถานะทางปัญญาความรู้ของทรัพยากร
คน....พิจารณาจากแง่มุมทางการศึกษา การพัฒนาทรัพยากร
คน กับการพัฒนาเศรษฐกิจมันเป็นกระบวนการเดียวกัน”⁴⁰

การศึกษาจึงเป็นผลของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เป็นเป้าหมายหลอมคนลุ่มน้ำปากพนัง จากการค้ากับการศึกษาจึงกลายเป็นค่านิยมหรือวัฒนธรรมหลัก ประการที่สาม การมีตัวแบบ (Modeling) ของผู้ที่ประสบความสำเร็จทางการศึกษาเล่าเรียนในครอบครัวคนไทยเชื้อสายจีนที่มีโอกาสส่งบุตรหลานเข้าเรียนในกรุงเทพมหานครและการบวชเรียนจนทำให้ได้เลื่อนชั้นทางสังคม (Social mobility) ทำให้มีการปฏิบัติตามอย่างบุคคลที่ประสบความสำเร็จเหล่านั้นกันมาก จนกลายเป็นอีกค่านิยมที่สำคัญอีกค่านิยม จนทำให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการบ่งชี้วัดความสำเร็จของบุคคลที่นี้ซึ่งอาจจะสูงกว่ามาตรฐานวัดทางเศรษฐกิจหรือการวัดด้วยฐานะความมั่งคั่ง บุคคลในครัวเรือนใดหรือบ้านใดประสบความสำเร็จจากทำญาติ วงศ์ตระกูลพลอยได้รับอานิสงส์ไปด้วย อาจจะส่งผลต่อการปลอดภัยจากการลักขโมยและการปล้นหรือไม่พบว่าผู้สำเร็จจากการศึกษาเล่าเรียนถูกกระทำในลักษณะที่ถูกข่มเหงรังแก” เช่นเดียวกันทั้ง 4 หย่อมบ้านที่เลือกมาศึกษาปรากฏว่ามีค่านิยมรักในการเรียนสูง มีผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก 3 หย่อมบ้านและกำลังศึกษาปริญญาเอก 1 หย่อมบ้าน ส่วนปริญญาโทปรากฏว่าในแต่ละบ้านมี 1 - 4 คน และเข้ารับราชการในตำแหน่งสำคัญๆ จนเป็นที่ยอมรับของสังคมนครศรีธรรมราชหรือภาคใต้หรือระดับประเทศ อย่างไรก็ตาม

ตาม การเรียนในกลุ่มน้ำปากพหนังเป็นการเรียนที่ไผ่สัมฤทธิ์ นั่นคือ การเลื่อนชั้นหรือได้ตำแหน่งหน้าที่การงาน ดังนั้นการเรียนในลักษณะเป้าหมายเช่นนี้ในสถานการณ์ปัจจุบันกำลังประสบปัญหา เมื่อปรากฏว่าบุตรหลานศึกษาเล่าเรียนสำเร็จแต่ไม่อาจเข้ารับราชการได้ เพราะตำแหน่งหน้าที่ราชการมีน้อยหรือไม่รับเพิ่ม ทำให้ผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้วเข้าสู่ภาคธุรกิจเอกชนมากขึ้น ปรากฏการณ์เหล่านี้กำลังเริ่มเปลี่ยนเป้าหมายการศึกษาจากอดีตเพียงแต่ยังยอมรับอยู่ในระดับต่ำ ประการที่สี่ การให้สมาชิกในครัวเรือนศึกษาเล่าเรียนต่อเป็นความจำเป็นหรือเป็นหน้าที่หรือเป็นเครื่องมือของครอบครัวในการ “จำกัดจำนวนสมาชิกในครัวเรือน” ทั้งนี้ เนื่องจากครัวเรือนในกลุ่มน้ำปากพหนังเป็นครัวเรือนชาวนารายย่อยที่มีการถือครองที่ดินเกือบทุกครัวเรือน โดยจำนวนการถือครองจะอยู่ในอัตราเฉลี่ย 10-15 ไร่ ในขณะที่แรงงานที่พบต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เฉลี่ยแรงงานในครัวเรือนที่ทำนาเต็มเวลา ประมาณ 2.61 คนต่อครัวเรือนต่อปี ได้ผลผลิตข้าวเฉลี่ยไม่เกิน 6 เกวียน ดังนั้นเมื่อสมาชิกแต่ละครัวเรือนประมาณ 8 คน ต้องมีวิธีจำกัดหรือการลดทอนขนาดของสมาชิกในครัวเรือนลงเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในการแบ่งปันที่ดินแบบมรดกหรือที่ดินนาสำหรับการแบ่งแยกมีจำนวนน้อย ดังนั้น การศึกษาเล่าเรียน¹² จึงเป็นช่องทางหรือวิธีการหนึ่งตามธรรมชาติเพื่อวัตถุประสงค์ที่แฝงเร้นนี้อยู่ด้วย

2.2 ในส่วนการศึกษาเล่าเรียนนอกระบบ ในลักษณะการเรียนรู้เพื่อจัดการในชุมชน , เพื่อการดำรงอยู่และแก้ปัญหาการดำรงชีวิต เช่น เมื่อต้องการลดการค้าที่เสียเปรียบ เนื่องจากราคาของผลผลิตถูกกำหนดจากพ่อค้าคนกลาง โดยกระบวนการรวมกลุ่มกันเพื่อถาหราราคาจากพ่อค้าว่าพ่อค้าคนกลางต้องการจะเอากำไรเท่าไรต่อหน่วยการขาย⁴⁹ หมายถึง พ่อค้ากับผู้ผลิตรับความเสี่ยงเท่าๆกัน โดยส่งตัวแทนไปร่วมขายที่ตลาดกลางด้วย นอกจากนี้ยังมีการแสวงหา , การคิดค้นหรือปรับวิธีการผลิต , การแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านอาชีพระหว่างกันในกลุ่มน้ำปากพหนังเกิดขึ้นตลอดเวลา โดยในช่วงทศวรรษที่ 2520 และช่วงทศวรรษที่ 2530 พร้อมกับการพัฒนาที่ทางราชการพยายามที่เพิ่มบทบาทมากขึ้น แต่กลับได้ผลไม่เป็นที่คาดหวัง (Unexpected) ก็ยังเพิ่มการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กันมากขึ้นระหว่างผู้คนในกลุ่มน้ำ เช่น การแลกเปลี่ยนเพื่อรณรงค์การจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านที่มีกลุ่มแกนนำดำเนินการแลกเปลี่ยนความคิดระหว่างกัน และจัดตั้งสมัชชาธนาคารหมู่บ้านกลุ่มน้ำปากพหนังขึ้นมาหรือมีการพัฒนาการด้วยตนเองในการทำไร่นาสวนผสมตั้งแต่ก่อน พ.ศ.2500 ทั้งที่บ้านเขาน้อย บ้านแสงวิมาน อำเภอปากพหนัง ในนามเกษตรกรรอง หรือ “ยก

โคก" ปลูผัก หรือสวนพุ่มไม้ ตามพื้นที่ต่างๆ ได้นำไปสู่การแลกเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ การผลิตระหว่างประชาชนด้วยกันเองในประมาณ พ.ศ.2520 ส่งผลให้มีการเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวเป็นการขุดร่องปลูผักมากยิ่งขึ้น จนทางราชการได้เลียนแบบรูปแบบการผลิตออกมาเป็นนโยบาย "ไร่นาสวนผสม" เพื่อนำไปส่งเสริมเป็นแผนงานการเกษตรกรในโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

3. ความมั่นใจในตนเอง

ประการแรก เพราะเกิดจากการเรียนรู้หรือเป็นบุคคลเรียนรู้⁴⁴ ทำให้มีความเป็นตัวของตัวเองและนำไปสู่การเป็นปัจเจกบุคคลสูง หรือลักษณะของบุคคลเรียนรู้ทำให้องอาจ กล้าแสดงความคิดเห็นหรือกล้าเสนอแนะ โดยไม่เกรงกลัว⁴⁵

ประการที่สอง การมีเครื่องมือและปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง กล่าวคือมีที่ดินนาความสมบูรณ์ในการเป็นปัจจัยการผลิตและมีวัวเป็นเครื่องมือสำคัญของครัวเรือน นำไปสู่แรงจูงใจในการดำเนินการ สามารถผลิตได้เท่าที่ใจปรารถนา คงมีเพียงอุปสรรคจากสภาพดินฟ้าอากาศเท่านั้น ดังนั้น **ความขยันจึงเป็นเครื่องมือสำคัญ** ของการพัฒนาครัวเรือน นอกจากนี้ต้องมีความมั่นใจในการดำรงอยู่ท่ามกลางความอิสระของทุกคนที่อาจจะต้องแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็ง ความใจถึง ความมุ่งมั่นต่อการกระทำในทุกกิจกรรมของชีวิตเพื่อแสดงออกให้เป็นที่ประจักษ์ จนสามารถสร้างการยอมรับจากเพื่อนบ้านและรอดพ้นจากการเป็นผู้พ่ายแพ้หรือผู้ถูกกระทำ ทั้งนี้ ความมั่นใจนี้อาจจะแสดงออกในทางบวก เช่น การเรียนหรือความวิริยะอุตสาหะ ความอดทนขยันขันแข็ง หรือความมั่นใจอาจจะแสดงออกในทางลบ เช่น การกระทำในรูปลักขโมย หรือแม้กระทั่งการปล้น

ประการที่สาม ผลผลิตข้าวมีความสำคัญทั้งในการค้าและยุทธปัจจัยในอดีต กล่าวคือ "ข้าว" ของลุ่มน้ำปากพนังเป็นทรัพยากรที่มีศักยภาพในการค้ายืนยันความมั่นคงของ **"นครศรีธรรมราชในฐานะนครรัฐ"** (City state) ให้มีความยืนยงหรือต่อเนื่องในความเป็นนครรัฐที่ครองอำนาจทางการเมืองมาแต่โบราณ เพราะความเป็นนครรัฐนครศรีธรรมราชที่เข้มแข็งนั้น มีปัจจัยหลักอยู่สองประการ โดยหนึ่งในสองนั้นคือ ปัจจัยของพลังทางเศรษฐกิจ หรือปัจจัยของความมั่งคั่งแห่งการผลิต และการผลิตที่ว่านี้ คือ "ข้าว" นั่นเองที่ทำให้นครรัฐด้านได้

ของสุวรรณภูมิแห่งนี้ยืนยงอยู่เป็นเวลานาน โดยที่ข้าวส่วนใหญ่มาจากพื้นที่การผลิตในลุ่มน้ำปากพนัง ส่งผลให้มีปริมาณการผลิตที่พอเพียงในการบริโภคภายในชุมชนต่างๆ หล่อเลี้ยงนครรัฐ และเพื่อการสะสมหรือเป็นเสบียงในฐานะเป็นยุทธปัจจัยที่ขาดไม่ได้ จึงเป็นบ้านลอมให้มีความมั่นใจในตนเอง

ประการที่สี่ ความเป็นอิสระจากอำนาจรัฐมาแต่อดีต หรืออำนาจรัฐมีบทบาทน้อยมากหรือระบอบราชการแทบจะไม่ใช่ที่ผลต่อการดำรงชีวิต เพราะสามารถพึ่งตนเองจัดการตนเองและจัดการชุมชนที่อยู่อาศัยได้อย่างอิสระโดยไม่ต้องพึ่งพิงรัฐ

ผลจากความมั่นใจในและแสดงออกในการดำเนินชีวิตในลักษณะต่างๆ ได้ถูกตีตราจากทางราชการในลักษณะว่า “หัวมอ” หรือ “นักเลง” เช่นเดียวกันที่ความมั่นใจมีอยู่ในบุคคลทั่วไปๆ ดังนั้น ในบางครั้งของบางบุคคลอาจจะแสดงออกในการทางสร้างสรรค์ เช่น การเรียน การคิดค้นหาวิธีการผลิตหรือสร้างสรรค์สังคมในรูปแบบต่างๆ เป็นศิลปินพื้นบ้าน ส่วนในบางบุคคลหรือในบางคราวอาจจะแสดงออกในทางที่ผิด เช่น เป็นโจร ปล้นหรือการใช้ความรุนแรงในการจัดการกับปัญหา

4. เป้าหมายการผลิตหรืออุดมการณ์แห่งการค้าไม่เคยเปลี่ยนแปลง

ปากพนังในฐานะเป็นเมืองท่าสำหรับการแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างภูมิภาค (regional) หรือระหว่างประเทศ เนื่องจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์เหมาะสมทำให้ดินแห่งนี้ “เป็นสังคมเปิด” หรือ “ชุมชนเปิด” (open society) ให้ทุกคนมาปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบการค้าขายและแลกเปลี่ยนระหว่างกัน หรือสามารถส่งสินค้าไปเป็นอาหารของสังคมอื่นๆ และขายยังประเทศใกล้เคียง คนปากพนังจึงมีประสบการณ์เกี่ยวกับการค้าขายหรือสัมผัสกับบรรยากาศการค้าขายในระบบเสรี โดยเฉพาะผ่านคนเชื้อสายจีน ซึ่งญาติเป็นตัวแทนการค้าข้าวและเป็นชาวนาผลิตข้าวกระจายอยู่ในบ้านต่างๆ ด้วย และคนเชื้อสายจีนเป็นกลไกการค้ากับเมืองหรือภูมิภาค ส่งผลให้มีการแพร่กระจายประสบการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับการค้าขายได้ซึมซับจนกลายเป็นค่านิยมของผู้คนในลุ่มน้ำปากพนังมาจนถึงปัจจุบัน

อาชีพในลุ่มน้ำปากพนังที่มีหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกษตรอันมีการทำนาข้าว ไร่นาสวนผสม กุ้งกุลาดำ สำหรับชาวนั้นเป็นพลังการผลิตสูงยิ่งในลุ่มน้ำปาก

พ่วงมาแต่โบราณ เพราะเป็นการผลิตแบบทวิลักษณ์ (Dual system) กล่าวคือ ในมิติแรก เป็นการผลิตแบบเศรษฐกิจในครัวเรือน เพื่อกินเพื่อให้ตลอดฤดูกาล หรือเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน มิติที่สอง เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Trading or Market economic) แม้ว่าการกระบวนการผลิตจะเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา และโครงสร้างการผลิตที่รูปแบบอื่นๆ มาเสริมการผลิตก็ตาม แต่ที่สำคัญ คือ เป้าหมายการผลิตไม่เคยเปลี่ยนแปลงไป นั่นคือ การผลิตเพื่อการค้าหรือผลิตเพื่อขายตลอดมา และเป้าหมายเพื่อขายจึงเป็นเหมือนอุดมการณ์ที่สำคัญ ดังแผนภูมิที่ 13 อาชีพการเกษตรในระยะหลังๆ ต่างก็ยึดมั่นต่อเป้าหมายหรืออุดมการณ์ดังกล่าวอย่างเคร่งครัดและมั่นคงมาก ไม่ว่าบุคคลเหล่านั้นจะอยู่ในสถานภาพใด กระนั้นก็ดี ความน่าสนใจของการค้าขายได้เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ในอดีตการค้าขายข้าวส่งออกโดยตรงจากลุ่มน้ำปากพนัง ส่วนในปัจจุบันเป็นเพียงแหล่งผลิตที่มีพ่อค้าคนกลางผู้รับซื้อและผู้ขายอยู่ต่างถิ่นหรือขายให้กับพ่อค้าส่งออกอีกทอดหนึ่ง เป็นต้นว่า ข้าวเป็นการขายให้กับพ่อค้าคนกลางหลายทอดจนถึงผู้ส่งออก ส่วนกุ้งกุลาดำก็ต้องไปส่งออกที่ตลาดกุ้งที่มหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร สำหรับผักจากไร่นาสวนผสมก็ส่งไปที่ตลาดหัวอิฐ จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อส่งออกนอกประเทศและภายในประเทศ

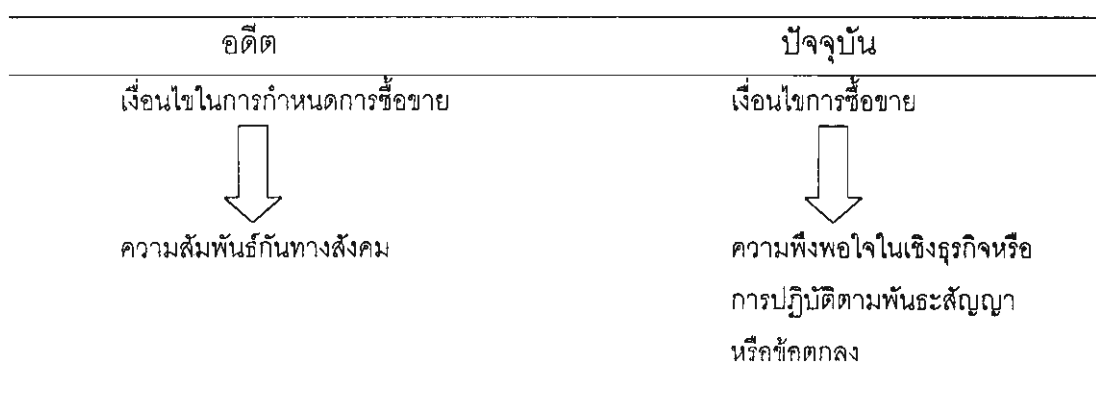
ดังนั้น เพื่อให้การผลิตเพียงพอกับเป้าหมายหรือค่านิยมในระบบตลาด จึงต้องแสวงหาวิธีดำเนินการจัดการครัวเรือนของตนเองและชุมชนที่อยู่อาศัยเพื่อให้ลงตัวและเหมาะสมกับเป้าหมายอยู่เสมอๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการย้ายถิ่นเพื่อหาที่ดินเพิ่ม การย้ายหนีนาหลวง การออกปาก การคิดค้นกระบวนการผลิต แบบไร่นาสวนผสม การเพิ่มวิทยาการ การรับเอาวิธีการผลิตใหม่ หรือการคิดค้นกระบวนการผลิตใหม่ เพื่อให้ได้นำเอาการผลิตของครัวเรือนไปขายเป็นเงินสด ปราบกฎการณดังกล่าวเข้าทำนองนำเอาการผลิตในครัวเรือนและการผลิตของชุมชนเข้าไปผูกโยงกับกลไกการตลาด⁶⁶ การทำไร่นาสวนผสมที่กำลังเป็นทางเลือกของเกษตรกรและทางราชการส่งเสริมอย่างมากในปลายทศวรรษที่ 2530 หรือยุคการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ⁶⁷ เป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นว่า การผลิตตามรูปแบบใหม่นี้ หาได้เป็นไปตามปรัชญาการผลิตแบบพึ่งตนเองหรือเศรษฐกิจพอเพียง (Subsistence economy) แต่เป็นไร่นาสวนผสมที่เน้นผลิตผลสู่การขายตลาดหัวอิฐ⁶⁸ หรือราคาพืชผักถูกกำหนดที่ตลาดหัวอิฐจะเป็นเงื่อนไขสำคัญยิ่งต่อเกษตรกรว่าจะกำหนดว่าปลูกพืชชนิดใด⁶⁹ โดยที่สภาพการผลิตเพื่อการค้าขาย ที่มีเกษตรกรอันมาจากบุคคลภายในบ้านกลายเป็นพ่อค้าคนกลางหรือเป็นคน

ในหมู่บ้านที่ปรับปรุงตัวเองจากการทำนามาเข้าสู่ออร์แกนิกะบะว้างรับซื้อเหมารวมผลผลิตจากแปลงไร่นาสวนผสมในหมู่บ้านหรือชุมชนใกล้เคียงโดยกำหนดราคาเอาตามปรารถนาแห่งกำไรเพื่อเพิ่มรายได้ปิดค้างวอดผ่อนรถอีกประการหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ตาม สภาพความสัมพันธ์ในทางการค้าได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ

1) คนในบ้านเป็นผู้ที่ช่วยกันขาย โดยมีผู้ซื้อ คือ เจ้าของโรงสีที่มีความสัมพันธ์กันทางสังคม เช่น การเป็นญาติ การเคารพนับถือกันอย่างเท่าเทียม เคยมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก่อน หรือมีการเชื่อมโยงหรือมีน้ำใจไมตรีต่อกันเป็นเกณฑ์ในการกำหนดการซื้อขายระหว่างกัน ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวนี้⁹ เป็นเงื่อนไขกำหนดการซื้อขาย ที่มีใช้ขายด้วยพันธะสัญญาหรือเงื่อนไขทางธุรกิจที่มีกำไรเป็นตัวกำหนดมาเป็นเกณฑ์ ด้วยเหตุนี้คนลุ่มน้ำปากพองจึงไม่มีปัญหาระหว่างพ่อค้าหรือโรงสีและผู้ผลิตจนเป็นความขัดแย้งหรือต้องต่อสู้กัน 2) การซื้อขายปัจจุบัน ทั้งข้าวและไร่นาสวนผสมหรือกุ่มกุลาดำหรือผลิตผลอื่นๆ มีพ่อค้าคนกลางที่แน่นอนชัดเจนในหมู่บ้าน ที่รับซื้อผลผลิตผลต่างๆในบ้านและชุมชน โดยเงื่อนไขการซื้อขายจึงกลายเป็นเงื่อนไขของความพึงพอใจในเชิงธุรกิจหรือการปฏิบัติตามพันธะสัญญามากกว่าแนวทางแรก ดังแผนภูมิ 16

แผนภูมิ 16 เปรียบเทียบเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์การซื้อขายในชุมชน

5. หนี้สิน

สภาวะหนี้สิน มูลเหตุแห่งหนี้เพิ่มขึ้นตลอดตามกาลเวลา และสะสมพอกพูนโดยมีสาเหตุมาจากสภาพเงื่อนไขต่างๆ ที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา เป็นต้นว่า ในช่วงตั้งแต่ทศ

วรรณที่ 2510 เป็นต้นมา หนี้สินเดิมที่มาจากภาระการสูญเสียให้บุตรหลานศึกษาเล่าเรียนหรือ
 อาจจะมาจากการต้องคดีความหรือมีความจำเป็นใช้เงินเป็นก้อนเพื่อวิ่งเต้นล้มคดีกับเจ้าหน้าที่
 บ้านเมืองหรือข้าราชการให้แก่ฝ่ายผู้เสียหาย จะพบ*ค่าใช้จ่ายการศึกษาเล่าเรียนของบุตร*เพิ่ม
 มากขึ้นเพราะการไม่มีเงินสดสำรองหรือเก็บไว้เพื่อการดังกล่าวและยิ่งมากขึ้นเมื่อผู้เรียนยังมี
 ค่าใช้จ่ายค่าที่พักเพิ่มขึ้นมาการไปศึกษาเล่าเรียนโดยอาศัยอยู่วัด ที่เรียกว่า "เด็กวัด" ซึ่งใน
 ปัจจุบันไม่ได้รับความนิยมเหมือนในอดีต จึงต้องมีการกู้หนี้ยืมสินมาเพื่อการศึกษาของบุตร
 แต่สถานะหนี้สินหาได้ลดลงไม่ ตรงกันข้ามกลับเพิ่มเติมหรือหนี้สินพอกพูนในทศวรรษที่ 2520
 เมื่อกระบวนการผลิตได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต้องใช้*การซื้อวิทยากรการผลิตใหม่ ๆ หรือเทคโนโลยีในการผลิตใหม่* แทนวิทยากรเดิมๆ ทั้งปุ๋ย เครื่องจักร ในขณะที่
 ราคาข้าวต่ำ ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นตามเทคโนโลยีการผลิต ประกอบกับการที่มีความเสี่ยงใน
 การผลิตอยู่เสมอๆ ทั้งสาเหตุจากสภาพดินฟ้าอากาศและราคาตกต่ำ รวมถึงเหตุจากการสร้าง
 หรือปรับปรุงบ้านใหม่ที่ย้ายมาตั้งที่ริมถนนเงินผืนที่เคยขุดไว้เมื่อ พ.ศ.2518 เป็นต้นมา และค่า
 เล่าเรียนบุตรก็ยังคงเป็นค่าใช้จ่ายคงที่เช่นเดิม แต่เมื่อถึงทศวรรษที่ 2530 นี้จะพบว่าสภาพดิน
 ฟ้าอากาศผันแปร น้ำอาจจะท่วมทุกปีหรือท่วมรายปีหรือแล้งต่อเนื่องเป็นเวลานาน ส่งผลต่อ
 การผลิตหรือผลผลิตต่ำ ไม่มีคุณภาพ นำไปสู่การขาดทุน และสถานะความเสี่ยงเกี่ยวกับการ
 ตลาดหรือราคาที่ไม่มีความมั่นคงหรือทางการสามารถควบคุมดูแลได้ ทำให้ขาดทุนเป็นปรกติ
 การณ์ซ้ำเติมให้ภาวะหนี้สินไม่อาจจะคลี่คลายหรือลดลงได้ง่ายด้วยความขยัน อดทนหรือ
 ประหยัด นอกจากนี้ในยุคปัจจุบัน ลุ่มน้ำปากพนังหมดสภาพการพึ่งตนเองในครัวเรือนหรือชุมชนแล้ว
 ความจำเป็นต้องบริโภค ทำให้ต้องซื้อ หรือจับจ่ายสินค้าในการอุปโภคบริโภคทุกวัน
 โดยเฉพาะในบางพื้นที่ เช่น บริเวณพื้นที่นาทุ่งค่าครองชีพสูงมากกว่าในพื้นที่นาข้าว และต้อง
 ซื้อสินค้าในการอุปโภคบริโภคทุกอย่าง⁵⁰ นอกจากนี้ค่าใช้จ่ายในการรักษาโรคหรือสุขภาพ
 อนามัยจะเพิ่มขึ้นก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินด้วยเช่นกัน มูลเหตุแห่งนี้ได้เพิ่มขึ้นตามกาลเวลา
 และกระแสเพื่อการตลาดหรือการเพิ่มต้นทุนการผลิตสูง การผันแปรของตลาดจะเป็นเงื่อนไข
 เพิ่มหนี้สิน หรือยิ่งผลิตยังเป็นหนี้สิน ที่นับว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในปัจจุบัน สรุปดังตารางที่

ตารางที่ 32 มูลเหตุแห่งหนี้ที่เปลี่ยนแปลงไป

ทศวรรษ 2510	ทศวรรษ 2520	ทศวรรษ 2530
- ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา - ค่าคดีความ	- ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา - ต้นทุนเทคโนโลยี - สร้างบ้านเรือน	- ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา - ต้นทุนเทคโนโลยี - ผลผลิตต่ำ/เสียหาย - ความผันผวนเกี่ยวกับตลาด - ค่าใช้จ่ายชีวิตประจำวันสูง - ค่าใช้จ่ายสุขภาพอนามัย

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยหนึ่งของเหตุแห่งหนี้สินครัวเรือนลุ่มน้ำปากพนัง คือ ต้นทุนการผลิตข้าวซึ่งจะพบว่ามีสูงมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษที่ 2520 ด้วยการซื้อเทคโนโลยีและเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตจากการทำนาดั้งเดิมเป็นการทำนา 2 ครั้ง ก็ยังเป็นหนี้สินมากขึ้น กล่าวคือ เมื่อทำนาแบบเดิมๆ เริ่มต้นซื้อเทคโนโลยีไม่มากนัก แต่ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ประกอบกับราคาข้าวตกต่ำมาก การขาดทุนจึงยิ่งสะสมมากขึ้นในครัวเรือน เมื่อผนวกเข้ากับรายจ่ายปกติ คือ ค่าศึกษาเล่าเรียนของบุตร หรือรายจ่ายอื่นๆ ทำให้หนี้สินพอกพูนมากขึ้น ดังนั้น เมื่อเกษตรกรทำนาทุกปีก็ยิ่งโอกาสที่จะขาดทุนเพิ่มขึ้นทุกปีหรือเมื่อทำนาปีละ 2 ครั้ง เท่ากับยิ่งเพิ่มต้นทุนการผลิตของเทคโนโลยีก็ยิ่งขาดทุนปีละ 2 ครั้ง นำไปสู่หนี้สินพอกพูน คงรอการปลดเปลื้องจากรายได้อื่นๆ เช่น การขายแรงงาน ลูกหลานส่งเงินกลับมาบ้าน เปลี่ยนอาชีพแบบสุดโต่ง เช่น การทำนาทุ้งหรือราคาข้าวเกิดสูงแบบผิดปกติอย่างในฤดูกาล 2540 หรือถูกหวย จึงมีโอกาสจะหมดหนี้สินลง

6. วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป

ประการแรก การปรับตัวไม่ทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงที่วัฒนธรรมใหม่เน้นการบริโภค เข้าลักษณะทันสมัยแต่ไม่พัฒนา (Modernization without Development) นำไปสู่การเป็นปัญหาสังคม กรณีตัวอย่าง การบริโภคสินค้าและบริโภคแบบอย่าง เช่น การเน้นบันเทิง ได้เปลี่ยนรูปแบบจากเดิมที่มีแต่การเล่นพื้นบ้าน เช่น โกล่ชน จั๊วชน หรือการพนันเล็กๆน้อยๆ ไปสู่รูปแบบใหม่ เช่น เล่นการพนันแบบใหม่ อบายมุขแบบใหม่ที่เอื้อต่อการเกิดปัญหาสังคม เช่น การมีร้านอาหาร คาราโอเกะปรากฏทั่วไป มีโรงแรมแบบมานรุด ทำให้มีแนวโน้มที่มีอบายมุขเพิ่มขึ้น ในขณะที่สถาบันศาสนา เช่น วัดลดบทบาทที่สำคัญลงหรือเป็นเพียงสัญลักษณ์ของการสืบทอดทางประเพณีมากกว่าเป็นศาสนาในความหมายศาสนาชาวบ้านที่สามารถส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนา เช่นเดียวกับหน้าที่แฝงเร้น (Latent function) ลดลง คงมีรูปแบบแปลกใหม่ เช่น วัดเป็นที่ “ทรง” ขอหวย ซึ่งสอดคล้องกับพระภิกษุที่ส่วนใหญ่แล้วจะมีสถานภาพเป็น “พ่อหลวง” ซึ่งบวชตอนอายุมากแล้วยิ่งทำให้ศรัทธาลดลง ทำให้วัดเป็นสถานที่สำหรับผู้ชราหรือผู้อาวุโสตอนอาวุโส หรือหน้าที่ในการส่งผ่านเด็กที่เรียนดีเรียนเก่งหรือเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญในอดีตได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นเดียวกัน

ประการที่สอง พฤติกรรมของคนในระบบตลาด คิดเป็นแบบทุนนิยมหรือคิดเป็นเงินตราตลอดเวลา กล่าวคือมีกิจกรรมหรือการค้าขายเพื่อหาเงินเข้าสู่ครอบครัวเสมอๆ เช่น การหาเงินตราโดยตรงหรืออะไรก็ได้ขอให้ได้เงิน พบว่า งานบุญ งานศพ จะมีการขายเหล้า บุหรี่ ขนมต่างๆ กันมากมายทุกงานศพงานบุญ กิจกรรมไร่นาสวนผสม ก็เป็นการผลิตเพื่อการขาย มิใช่ตามปรัชญาการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง ส่วนนาทุ่งได้รับการต้อนรับอย่างรวดเร็วเพราะความเป็นอาชีพทางธุรกิจ ส่วนการแสวงหาความมั่งคั่ง ในรูปการปล่อยเงินกู้มีมาตั้งแต่อดีตมีการค้าดอกเบี้ยย เงินกู้ ตลอดมา ในแต่ละท้องถิ่นจะมีแหล่งเงินทุนนอกระบบ หรืออาจจะกู้ยืมจากแหล่งเงินทุนนอกระบบในชุมชน จากบริบททางสังคมดังกล่าวข้างต้นทำให้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังสามารถพัฒนารูปแบบธนาคารหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทุนของแต่ละบ้าน ได้อย่างรวดเร็วและเติบโตเร็วกว่าพื้นที่อื่นๆ เพราะเงื่อนไขจากวัฒนธรรมของระบบทุนและมาจากการยอมรับนับถือหรือความไว้วางใจใจกันจนรวมกลุ่มรวมเงินกันเป็นธนาคารหมู่บ้านในลุ่มน้ำปากพนัง⁵¹ สามารถแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแหล่งเงินทุนเพื่อการใช้จ่ายในการผลิตและไว้ใช้สำหรับเวลาฉุกเฉินและเป็นการลดบทบาทนายทุนในบ้านลง เป็นพัฒนาการตามแนวทางของ

ระบบตลาดที่มีความต้องการทุนหรือวิถีชีวิตแบบตลาดแต่ก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการปรับตัวเพื่อหาทางเลือกให้ตนเองและชุมชน

ประการที่สาม ความผูกพันประเพณีปฏิบัติคลี่คลายลง เนื่องจากการผลิตแปรเปลี่ยนไป เมื่อมีการเน้นทำนาสองครั้งหรือข้าวสั้น เช่น จำเป็นต้องหยุดการทอดขนมลา⁵² เพราะว่าในช่วงเวลาการเตรียมการในเทศกาลเดือนสิบต้องเปลี่ยนไป เนื่องจากต้องจัดการตัดข้าวสั้นที่อยู่ในช่วงที่ข้าวกำลังสุกของการผลิตครั้งแรกพอดี ความผูกพันกับค่านิยมใหม่เกี่ยวกับเทคโนโลยีทำให้ละเลยประเพณี เช่นเดียวกันเมื่อข้าวลดความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องหมายแสดงความกตัญญูและสร้างความเป็นสิริมงคลลงด้วย การใช้ "สารข้าวใหม่" หุงถวายพระหรือผู้อาวุโสได้หมดไป เช่นเดียวกับการแลกเปลี่ยนแรงงานในรูปของ "การออกปากกินวาน" ถูกแทนด้วย "การออกปากจ้าง" ซึ่งยังคงใช้ความร่วมมือด้วยการใช้แรงงานในบ้านแต่เงินในรูปของค่าจ้างจะเป็นเงื่อนไขในการใช้แรงงานที่สำคัญด้วย นอกจากนี้ประเพณีเกี่ยวกับ "ข้าว" ทั้งทำขวัญข้าวบนลอมข้าวหรือเรือนข้าว เครื่องใช้ เช่น จัวมีจำนวนลดลงและทำหน้าที่เพียงสัตว์เศรษฐกิจแทนการเป็นแรงงานไถนา

ประการที่สี่ ปัญหาหลักขโมยวัวก็ไม่ได้สร้างความลำบากใจอีกต่อไป เพราะหมดไปในปลายทศวรรษที่ 2520 และค่อยๆ หมดไปในที่สุด ทั้งนี้เนื่องจาก เครื่องจักรหรือเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นเครื่องมือการผลิตเข้ามาแทนวัว ประกอบกับลักษณะของการเป็นโจรขาดการสืบทอดว่าเป็นเงื่อนไขทางวัฒนธรรม หรือการเป็นโจรในสมัยสุดท้ายนี้ถูกตีค่าว่ามาจากความแร้นแค้น ขาดแคลนและเป็นความไม่พึงประสงค์เพราะสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น และระบบการศึกษาดึงดูดบุคคลได้จำนวนมากขึ้น นอกจากนี้ยังขาดตัวแบบของความเป็นโจรด้วย ประกอบกับความเจริญเกี่ยวกับถนน และไฟฟ้า มาแทนการสัญจรด้วยทางเรือและการเดินเท้าและการใช้แสงไฟตามคบไฟ , ใต้ ซึ่งเหมาะสมกับการทำกิจกรรมลักขโมยวัวเดินตัดทุ่งนาในยามค่ำคืน

ประการที่ห้า ผู้นำทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล มักจะไม่ได้เป็นบุคคลกลุ่มเดียวกันกับผู้นำธรรมชาติอันเป็นบุคคลที่สมาชิกในบ้านให้ความเคารพนับถือ หรือผู้ชำนาญการด้านต่างๆ มักจะไม่ได้เป็นผู้ที่จะเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของชุมชน ต่างกับอดีตที่ผู้นำทั้งสองประกอบอยู่ในบุคคลคนเดียวกัน ผู้นำจึงเป็นบุคคลที่มีการยอมรับนับถือหรือผู้นำทางการเป็นผู้นำทางสังคมด้วย แต่เมื่อสภาพเปลี่ยนแปลงไปผู้นำทางการเมืองในยุคใหม่นี้จึงแสวงหาความร่วมมือเชิงการเมืองในบ้านหรือการเมืองในชุมชนจึง

ดำเนินการด้วยการเลี้ยงหรือการเป็นแกนกลางจัดสรรสิ่งของที่มาจากราชการแจกให้แก่บุคคลเพื่อการเสริมฐานะหรือพยุฐานอำนาจการนำของตนเอง หรือพฤติกรรมของการแสวงหา "มวชน" เพื่อรับการสนับสนุน นอกจากนี้ผู้นำยุคใหม่พยายามเชื่อมโยงอำนาจภายนอกโดยการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลลักษณะพิเศษภายนอกบ้านเพื่อเป็นการอ้างอิงอำนาจ⁵³ อาจจะเป็นข้าราชการ นักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่น (สจ.) และระดับชาติ (สส.) หรือบุคคลอื่นๆ เป็นต้นว่า นักธุรกิจ เพื่อสร้างภาพพจน์ให้เป็นบุคคลพิเศษเหนือกว่าบุคคลในบ้าน เพื่อเสริมและค้ำจุนการเป็นผู้นำในบ้านหรือชุมชนให้ต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ผู้นำในยุคปัจจุบันมักจะมีปัญหากับประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและความชอบธรรมของผู้นำเอง ทั้งพฤติกรรมและศักยภาพ ทั้งนี้ทั้งนั้น พบว่าคุณลักษณะที่สำคัญร่วมกันของผู้นำมักจะเป็นอดีตบุคคลที่มีความสำเร็จในชีวิตต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวบ่งชี้จากการวัดด้วยศึกษาเล่าเรียนที่เขาเรียนไม่จบหรือไม่สำเร็จการศึกษา จึงกลับมาบ้านท่ามกลางคนส่วนใหญ่ที่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาหรืออ่านหนังสือไม่ค่อยออก บุคคลเหล่านั้นจึงมีความรู้และมี ประสบการณ์ในโลกสมัยใหม่ดีที่สุดในบ้าน เมื่อได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำมักจะได้เป็นผู้ที่มีคุณลักษณะโดดเด่น เสียสละ ผู้นำทางศีลธรรม นักเลง ใจกว้าง และบุคคลในครัวเรือนไม่สำเร็จในทางการศึกษาเล่าเรียนหรืออาชีพการงาน⁵⁴ ให้เป็นตัวอย่างแก่สมาชิกในบ้าน แต่การได้ตำแหน่งของผู้นำมักจะเป็นบุคคลที่มาจากญาติมากหรืออาศัยบารมีของจำนวนญาติ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าไม่ถูกตรวจสอบพฤติกรรมการเป็นผู้นำ ตรงกันข้ามชาวบ้านจะรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้นำค่อนข้างดีโดยเฉพาะความไม่ชอบธรรม เพียงแต่การแสดงปฏิกิริยาเชิงต่อต้านมีน้อยเพราะความเป็นญาติๆ จึงเพียงมีการแสดงออกเฉพาะในรูปหนังสือร้องเรียนหรือบัตรสนเท่ห์มายังทางราชการที่มีสัดส่วนสูงกว่าพื้นที่อื่นๆ ของจังหวัดนครศรีธรรมราช⁵⁵ แต่ในสถานการณ์ยิ่งพัฒนาตามระบบราชการเป็นแกนนำเริ่มพบว่า มีผู้นำธรรมชาติในปัจจุบันมีการเชื่อมโยงหรือสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กันเองอย่างเหนียวแน่นภายในลุ่มน้ำปากพนัง พร้อมทั้งขยายกิจกรรม คิดโครงการที่จะทำร่วมกันมากยิ่งขึ้น เป็นต้นว่า เริ่มการค้นหาวีธีการเพื่อการจัดตั้งกลุ่มองค์กรชาวบ้านกันร่วมกันคิดค้นการดำเนินชีวิต อีกทั้งมีการวิพากษ์กิจกรรมบริหารรัฐกิจและบริการสาธารณะ นอกจากนี้ยังมีผู้นำที่พยายามสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกับคณะบุคคลภายนอกบ้าน เช่น นักพัฒนา ข้าราชการและนักวิชาการเพื่อการพัฒนาบ้านหรือชุมชน ดังกล่าวนี้อาจคล้อยไปกับทฤษฎีการวิพากษ์⁵⁶ ที่ได้ศึกษาว่ามาจากความสำนึกความเป็นพลเมือง

7. การย้ายถิ่น : จากหนีนาหาสวน สู่หนีนาหาเมือง

การย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญในลุ่มน้ำปากพนัง โดยมีการเปลี่ยนแปลงไป 2 ลักษณะ คือ **การย้ายหนีนาหาสวน**เมื่อก่อนทศวรรษ 2500 ถึงปลายทศวรรษ 2510 เพื่อการหาที่ดินในป่าเขาเป็นแหล่งที่ทำกินใหม่ แต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา มีการย้ายหนีนาหาเมืองมากขึ้น (ดูรายละเอียดตารางที่ 33) นั่นคือ ผู้ย้ายถิ่นรุ่นใหม่จะประกอบด้วยบุคคลที่มีการศึกษาหรือสำเร็จการศึกษายู่ด้วย กระนั้นก็ดี ลักษณะการย้ายถิ่นแบบการย้ายไปๆมาๆ หรือย้ายถิ่นชั่วคราว ในปลายทศวรรษที่ 2520 และต่อเนื่องถึงทศวรรษ 2530 จะพบมากยิ่งขึ้น เพื่อหางานทำในภาคเกษตรในช่วงว่างเว้นฤดูกาลผลิตหรือในช่วงหลังจากฝนฟ้าอากาศผันแปร การย้ายจึงประกอบด้วยปัจจัยเหตุของสภาพธรรมชาติที่ผันแปร ฝนตกน้ำท่วมหรือแห้งแล้งต่อเนื่อง ทำให้ยุ่งยากต่อการทำนาที่เรียกว่า “นาขัดหยาบ” ส่วนลักษณะการย้ายถิ่นที่มีมาแต่ก่อน พ.ศ.2490 คือ การย้ายถาวรหรือรูปแบบการย้ายในลักษณะหนีนาหาสวน เพราะการขยายที่ดินนาข้าวไม่ได้อีกต่อไปหรือขาดแคลนพื้นที่ดินทำมาหากิน เพราะสมาชิกเพิ่มจำนวนมากขึ้นหรือมีที่ดินแต่ไม่เพียงพอ ตลอดจนการย้ายหาที่ดินใหม่ที่สมบูรณ์กว่า ย้ายหนีความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในบ้าน และรูปแบบย้ายหนีนาหาเมือง เป็นการย้ายเข้าสู่แหล่งงานใหม่ อาจจะเป็นเพราะความสำเร็จในชีวิตจากการศึกษาเล่าเรียน และการดึงดูดใจในความทันสมัย ความสะดวกของบริการสาธารณะในชุมชนเมือง

อย่างไรก็ตาม การย้ายถิ่นจะสัมพันธ์กับจำนวนที่ดินและจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเป็นการรักษาสมดุลของจำนวนแรงงานในครัวเรือน ให้เพียงพอกับจำนวนที่ดินที่ถือครองหรือพื้นที่นาข้าวที่ถือครอบครอง และการย้ายไปประกอบอาชีพใหม่เป็นลักษณะไม่ใช่เป็นการผลิตซ้ำ (Reproduction) นั่นคือ ส่วนใหญ่หรือเกือบทุกรายที่ย้ายออกจากพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังจะไม่ไปประกอบอาชีพทำนาอีกต่อไป ทั้งนี้ เป็นเพราะประสบการณ์ที่ถูกถ่ายทอดจากบรรพบุรุษถึงความยากลำบากในการทำนารวมทั้งสถานที่ที่ย้ายไปไม่ใช่สังคมชาวนาและเงื่อนไขที่ผู้ย้ายมีโอกาสในการเลือกอาชีพมากขึ้น ส่วนผู้ที่ย้ายกลับช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ.2540-2542 พบว่ากลับมาอยู่ที่ครัวเรือนไม่มากนักและพบว่าไม่เข้าลักษณะกลับมาทำนา (repeasantisation) หรือกลับมาประกอบอาชีพเดิมของบรรพบุรุษหรือของครัวเรือน แต่จะพยายามหางานในลักษณะต่างๆทำ เช่น การค้าขายเล็กน้อยในครัวเรือนหรือคอยงานใหม่ในชุมชนเมือง ทั้งนี้เพราะการทำนาต้องอาศัยประสบการณ์และเป็นกระบวนการที่ต้องมีความอด

ทนสูง ประกอบกับผู้ย้ายกลับบ้านมีความเคยชินกับวิถีชีวิตแบบใหม่ที่เคยไปมีประสบการณ์ใน
แหล่งงานภาคอุตสาหกรรมหรือภาคบริการในชุมชนเมือง หรืองานจ้างในถิ่นอื่นๆ

ตารางที่ 33 ช่วงเวลาที่ย้ายออกและสถานที่ย้ายไปตั้งหลักแหล่ง

ช่วงเวลา	สาเหตุ	พื้นที่ที่ย้ายไป
2505	- ผลมาจากธรรมชาติที่ผันแปรไป	ภูเก็ต พังงา กระบี่ บ้านสอง สตุล สงขลา
	- กระทำระหว่างกันของสมาชิก	ตรัง พังใหญ่ สิชล
	หรือย้ายหนีสภาพที่ขัดแย้งกัน	ชนอม ชุมพร
2520	- ผลมาจากธรรมชาติ ที่ผันแปรไป	ทุ่งสง ฉวาง
	- กระทำระหว่างกันของสมาชิก	พังงา กระบี่
	- ขาดแคลนพื้นที่ดินทำมาหากิน หรือ	พัทลุง
	มีแต่ไม่เพียงพอหรือย้ายหาที่ดินใหม่	ชุมพร ประจวบฯ
	ที่สมบูรณ์กว่า	นาบอน
	- ย้ายเข้าเมืองไปหาแหล่งงาน	นครศรีฯ กรุงเทพฯ
2530	- การย้ายออกเพราะความสำเร็จในชีวิต	นครศรีฯ กรุงเทพฯ
	ความทันสมัย ของบริการสาธารณะ	หาดใหญ่
	- ย้ายเข้าเมืองไปหาแหล่งงาน	กรุงเทพฯ นครศรีฯ

8. ปากพนักกับการเป็นศูนย์กลางที่เปลี่ยนไป

ในอดีตอำเภอปากพนัก มีสถานภาพคล้ายๆเป็นชุมชนศูนย์กลาง เป็นศูนย์กลาง
กลางภายใน (Center-Place หรือ Core) กล่าวคือ เป็นศูนย์รวมอำนาจรัฐ หรืออำนาจทาง
การเมืองการปกครอง เป็นศูนย์รวมอำนาจการค้าขายภายใน เป็นศูนย์รวมการเรียนรู้หรือเป็น

แหล่งผลิตผู้คนที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียน (Love of wisdom) นอกจากนี้ปากพนังยังเป็นชุมชนศูนย์กลางของคนเชื้อสายจีน ส่งผลให้ปากพนังเป็นศูนย์กลางของชุมชนต่างๆที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง อันเปรียบเหมือนการเป็นชุมชนบริวาร (Periphery) หรือชุมชนเหล่านั้นต้องปฏิบัติหน้าที่เป็นบริวารที่ซื่อสัตย์ในการให้บริการปากพนังเกี่ยวกับผลผลิตและในบางกิจกรรมที่ต้องพึ่งพา (Dependence) ปากพนังอยู่เสมอๆ การเป็นศูนย์กลางนี้มีปัจจัยที่เกื้อหนุนจากแม่น้ำปากพนังที่เป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงประชากรในบริเวณนี้ให้ไปรวมที่ปากพนัง (ดูแผนภูมิที่ 17) และการเป็นศูนย์กลางนี้การมีเดินเรือของพ่อค้าวานิชจากแหล่งต่างๆ มาซื้อขายสินค้าพร้อมกับมีสถานที่ราชการของรัฐบาลตั้งให้เป็นสัญลักษณ์อันสำคัญด้วย เช่น ศาล ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงลุ่มน้ำปากพนังจากมุมมองภายนอก⁵⁷ มักรู้สึกแสดงให้เห็นว่าปากพนังเป็นพื้นที่หลักหรือภาพลักษณ์ของปากพนังดูจะโดดเด่นกว่าชุมชนหรืออำเภออื่นๆ ราวกับว่า "ปากพนังเหมือนภาคพนัง" ⁵⁸ จากลักษณะดังกล่าวข้างต้นทำให้ปากพนังจึงมีลักษณะเป็นเหมือนชุมชนศูนย์กลางอาณานิคมภายใน (Internal Colonialism) ที่ Brown⁵⁹ อธิบายว่าเกี่ยวข้องกับ 2 ปัจจัยคือ ปัจจัยแรก เป็นการอธิบายจากสาเหตุของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่เสมอภาคระหว่างพื้นที่ต่างๆภายในรัฐ ปัจจัยที่สอง เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงความแตกต่างอันเป็นสาเหตุพื้นฐานจากขบวนการชาติพันธุ์ท่ามกลางกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนบริวาร โดยที่ Chalout⁶⁰ บอกว่า 1) ลักษณะเฉพาะของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางชนชั้นจากระบบทุนนิยม 2) คุณลักษณะเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อิสระในสังคม ที่มีมาจากกำเนิดของความสัมพันธ์แห่งชนชั้น 3) ความแตกต่างทางสถานภาพนำไปสู่ความไม่เสมอภาคในการพัฒนา ดังนั้นปากพนังที่มีคนเชื้อสายจีนเป็นหลักจึงเป็นพื้นที่และคนที่ดึงดูดทรัพยากรต่างๆจากชุมชนบ้านต่างๆในบริเวณลุ่มน้ำทั้งในกิจกรรมการค้าในฐานะเป็นพ่อค้ารับซื้อข้าวหรือปากพนังเป็นเมืองที่บริโภคผลผลิตที่มีคุณภาพสูงจากชาวบ้านที่มักจะนำเอาผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ที่ดี หรือ "ของดีๆ พาไปขาย ได้ราคา" เพียงแต่แนวความคิดอาณานิคมภายในเป็นการอธิบายว่าคนกลุ่มน้อยอาจจะถูกเอาเปรียบ ในทางตรงกันข้ามความจริงของลุ่มน้ำปากพนังคนกลุ่มใหญ่ถูกเอาเปรียบ นอกจากนี้ปากพนังก็ยังคงเป็นศูนย์กลางการเงินการคลังของชาวบ้าน เช่น กรณีมีคดีความหรือมีความจำเป็นต้องการเงินจำนวนมาก ปากพนังก็ยังคงทำหน้าที่ให้กู้ยืมหรือบริการให้ได้ตามความต้องการที่ต้องชำระดอกเบี้ยหรือให้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆตามข้อตกลงของคู่กรณี บทบาทดังกล่าวนี้ จึงเป็นบทบาทการสัมพันธ์กับชุมชนหรือหมู่บ้านต่างๆ เป็นเหมือนบริวาร ส่วนปากพนังจึงเป็นหน้าตาหรือสัญลักษณ์ของคนที่นี่

ประการแรก การเป็นศูนย์กลางทางการปกครองของชุมชนต่างๆ⁶¹ เนื่องจากเหตุที่ว่าปากพนังเป็นที่ตั้งหน่วยงานของรัฐหลายหน่วยงาน⁶² เช่น การเป็นที่ตั้งคลังจังหวัดปากพนังและศาลจังหวัดปากพนังที่บริการประชาชนและประสานราชการกับอำเภอและส่วนราชการย่อยๆ ได้แก่ อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทรและอำเภอเฉลิมพระเกียรติ นอกจากนี้ปากพนังยังเป็นชุมชนต้นแบบของหน่วยการปกครองท้องถิ่น (Local self government) หลังจากรัฐกลางได้ยกระดับให้ชุมชนนี้เป็นเทศบาลตำบลปากพนังมายาวนานถึงประมาณ 70 ปี⁶³ ปัจจุบันนี้เป็นศูนย์กลางการทำเรือประมงที่ทันสมัยที่สุดในประเทศไทย

ประการที่สอง การเป็นศูนย์กลางพาณิชย์กรรม ในฐานะการเป็นเมืองท่าในการซื้อขายสินค้าต่างๆ ทั้งภายนอกกับเมืองอื่นๆ ในภูมิภาค ดังพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อคราวประพาสเมืองปากพนัง เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2448 (ร.ศ.124) ที่ว่า

“อำเภอปากพนังนี้ ได้ทราบอยู่แล้วว่าสำคัญอย่างไร
แต่เมื่อไปถึงที่ ยังรู้สึกตามที่คาดคะเนนั้นผิดไปเป็น
อันมาก ไม่นึกว่าใหญ่โตมั่งมีถึงเพียงนี้... เมื่อจะคิดว่า
ตำบลนี้มีราคาอย่างไร เทียบกับสงขลา เงินผลประโยชน์
แต่อำเภอเดียวนั้นน้อยกว่าสงขลาอยู่ 20,000 บาท เท่านั้น
บรรดาเมืองท่าในแหลมมาลายูฝั่งตะวันออกเห็นจะไม่มี แห่ง
ใดดีเท่าปากพนัง.....”⁶⁴

เป็นการอธิบายความสำคัญของอำเภอริมทะเลแห่งนี้ในฐานะเป็นศูนย์กลางที่มีความเติบโตทางการค้าหรือการพาณิชย์ได้เป็นอย่างดี โดยในส่วนของการค้าภายในกับประชาชนในลุ่มน้ำแห่งนี้ ที่สำคัญมากคือ เป็นศูนย์กลางการซื้อขายผลผลิตการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวที่เชื่อได้ว่าเป็นพลังการผลิตที่สร้างมูลค่าหรือมีผลผลิตมวลรวมสูงตลอดมา และปากพนังได้เป็นศูนย์กลางการส่งออกข้าวไปขายยังเมืองต่างๆ ตลอดแหลมมาลายู และส่งไปยังกรุงเทพฯ ดังปรากฏว่าหลังการปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ.2439 ในรายงานตรวจราชการพระยาสุหมณีนัยวินิต รายงานหมวดการค้าตอนหนึ่งว่า

“ข้าวเปลือกข้าวสารในแขวงอำเภอเขาพังไกร แลปากพนังมีมาก
ซึ่งราษฎรมาจำหน่ายที่ปากพนัง ลงเรือไปขายสิงคโปร์ เมือง
แขกบ้าง กรุงเทพฯบ้าง...”⁶⁵

นอกจากนี้ยังมีการซื้อมะพร้าว ฝ้ายและปลาที่เกิดจากประมงในอ่าวไทย จากชุมชนหรือท้องถิ่นต่างๆ ในท้องที่ สำหรับการค้าขายภายนอกกับกรุงเทพฯและเมืองใกล้เคียงที่ต้องซื้อข้าวจากปากพนังไปบริโภค เช่น เมืองสงขลา เมืองตรัง และเมืองพัทลุง ตามรายงานจากเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช⁶⁶ ส่วนการส่งข้าวขายมาเลเซียนั้น ตามข้อมูลรายงานของพระนิมิตรกรมรักษา ในปี พ.ศ.2476-2477⁶⁷ และฮ่องกง มีปริมาณการส่งออกจำนวนมาก เช่น เอกสารต่างชาติแสดงถึงปริมาณส่งออกข้าวของปากพนัง ใจความว่า

“....ปริมาณส่งออกของมณฑลนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ.2451 แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มปริมาณสินค้าออกประเภทข้าวสารของปากพนัง ในปีนี้ยอดขายของราคาสินค้าออกข้าวสารจากปากพนังถึงขึ้นถึง 115,112 เหรียญ ซึ่งยอดส่งออกสูงกว่าปีที่แล้วถึง 5 เท่า.....”⁶⁸

นอกจากนี้ปากพนังยังเป็นศูนย์กลางการนำเข้า (Import) สินค้าจากเมืองต่างๆในภูมิภาคและเมืองอื่นภายในประเทศมาคอยบริการให้กับผู้คนภายในลุ่มน้ำปากพนังหรือบรรยากาศแห่งเมืองการค้านี้สามารถรับทราบได้จากหนังสือของพระยาสุทนต์วิวัฒน์ถึงกระทรวงมหาดไทย ใน พ.ศ.2444 ความว่า...ที่ปากคลองสุทนต์มีเรือค้าขายจอดแน่นทั้งสองข้างได้ ข้างเหนือส่วนการเก็บภาษี....เก็บได้เงินมากขึ้นเป็นลำดับ....ข้าวสารกว่าจะสิ้นปีถึง 10,000 เกวียน สุรายาผืนเข้าด้วยเงินกว่า 10,000 บาท⁶⁹ ดังนั้น กระบวนการค้าจึงมีคนเชื้อสายจีนเป็นกลไกสำคัญมาตั้งร้านค้ามากมาย ทำให้บทบาทปากพนังจึงเป็นเมืองท่าที่รับซื้อสินค้าหรือแลกเปลี่ยนการผลิตการเกษตรจากชุมชนบริวาร (Periphery) และต้องเป็นชุมชนที่ต้องพึ่งพา (Dependence) อย่างสนิทแนบแน่น

ประการที่สาม การเป็นศูนย์กลางความเจริญทางการศึกษา โดยที่โรงเรียนมัธยมศึกษาแห่งที่ 2 ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่โรงเรียนปากพนังตั้งมาเป็นเวลาประมาณ 100 ปี และยังมีโรงเรียนต่างเพิ่มจำนวนมากที่สุดกว่าพื้นที่อื่นใดในจังหวัดนครศรีธรรมราชและมณฑลนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่แรกของนครศรีธรรมราชในการมีสถานศึกษาทั้งการศึกษาในระดับชั้นเตรียม และการศึกษาผู้ใหญ่ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งจะพบว่าเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 เป็นกฎหมายที่กำหนดให้ส่งบุตรหลานเข้าศึกษาภาคบังคับอย่างน้อยชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 นั้นในท้องที่มณฑลนครศรีธรรมราช ส่วนของท้องที่อำเภอปากพนัง⁷⁰ ให้ใช้พระราชบัญญัติเพื่อให้ส่งบุตรหลานเข้าเรียนในหลายท้องที่ ดังนี้

1. ตำบลปากพ่องฝั่งตะวันตก	2. ตำบลบางพระ
3. ตำบลท่าพญา	4. ตำบลบ้านเพิง
5. ตำบลปากแพรก	6. ตำบลขนานนา
7. ตำบลเสื่อหิง	8. ตำบลบ้านเนิน
9. ตำบลเขาพระบาท	10. ตำบลท่าขนาน
11. ตำบลกระแสด	12. ตำบลปากพ่องฝั่งตะวันออก
13. ตำบลหล่อง	14. ตำบลบ้านใหม่
15. ตำบลคลองน้อย	16. ตำบลคลองเหนือ
17. ตำบลป่าระกำ	18. ตำบลเกาะหวด
19. ตำบลบางธง	20. ตำบลเชียรใหญ่
21. ตำบลเชียรเขา	22. ตำบลท้องลำเจียก
23. ตำบลดอนตรอ	

เป็นการบอกให้ทราบถึงค่านิยมการเรียนรู้หนังสือ โดยที่ก่อนหน้านี้บทบาทการจัดการศึกษาอยู่ที่วัดต่างๆ ทั้งฝ่ายนิคมธรรมยุตและมหานิกายได้ทำหน้าที่หรือมีบทบาทเข้มแข็งในการให้โอกาสทางการศึกษาเพื่อตอบสนองแก่บุคคลในพื้นที่ จนทำให้มีข้าราชการหรือบุคคลสำคัญในหลักราชการไทยและมีพระภิกษุที่มีชื่อเสียงและเป็นพระผู้ใหญ่หลายรูปในวงการศาสนาในอดีตจนถึงปัจจุบัน

ส่วนในปัจจุบัน ภาพลักษณ์ของปากพ่องในฐานะการเป็นศูนย์กลางค่อยๆหายไปหรือลดความสำคัญลงไปมาก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากพัฒนาที่ทางราชการ (State imposition) โดยเฉพาะตั้งแต่การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 เป็นต้นมา ที่ทางราชการจัดให้มีการสร้างทางหลวงแผ่นดินสายนครศรีธรรมราช-บ่อล้อ-อำเภอหัวไทร-จังหวัดสงขลา ทำให้บทบาทของแม่น้ำปากพ่องและคลองสาขาที่เคยเป็นเส้นทางคมนาคม เส้นทางการค้าติดต่อค้าขายลดบทบาทลงไปอย่างรวดเร็ว การคมนาคมทางบกมีบทบาทแทนที่ ประกอบกับผลจากการเปลี่ยนแปลงจากการปรับตัวและการคัดเลือกสรรของประชาชนและชุมชน (Local initiation) ทำให้ชุมชนหรือบ้านต่างๆ มีความทันสมัยเกือบๆหรือเท่าเทียมกับอำเภอปากพ่อง มีอำเภออื่นๆ เช่นอำเภอหัวไทร หรือชุมชนต่างๆ มีความสมบูรณ์ในการตอบสนองทั้งการค้าและความต้องการบริโภค ชุมชนอื่นๆ ได้ทำหน้าที่ได้มากกว่าการผลิตข้าวเพียงอย่างเดียวหรือชุมชนเหล่านั้นทำหน้าที่ตามถนัดหรือเหมาะสมกับศักยภาพได้

มากยิ่งขึ้นหรือเป็นเหมือนแผนที่ทางวัฒนธรรม (Culture mapping) การผลิตในแต่ละพื้นที่ จนไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาปากพนักอีกต่อไป

สรุป

จากแนวคิดทางรัฐศาสตร์ที่ว่า การเกิดนครรัฐใน “จักรวรรดิโลกตะวันออก” เกิดที่ลุ่มน้ำ นั่นก็คือ ลุ่มน้ำเป็นแหล่งหรือชุมชนที่สร้างและจรรโลงหรือสืบสานหรือพัฒนาการดำรงอยู่ของสังคม (Society) และสังคมการเมือง (Political Society) ทำให้สภาพการเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำนำไปสู่การเป็นอู่อารยธรรมหรือแหล่งกำเนิดอารยธรรม จากชุดความคิดดังกล่าวนี้ พอนำมาอธิบายถึงปรากฏการณ์และบทบาทของลุ่มน้ำปากพนักที่สามารถเป็นพื้นที่สร้างวัฒนธรรมของนครศรีธรรมราชในอดีตได้ไม่มากนัก

เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัก ทั้งจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน อันเป็นพลวัตปัจจัยหรือเชื่อมโยงต่อกัน ทั้งระบบการค้าในสังคมแบบเปิด สภาพภูมิศาสตร์แบบเปิดและสภาพดินฟ้าอากาศที่ผันแปรอยู่ตลอดเวลา ประกอบกับบทบาทของราชการหรือโครงการการพัฒนาของรัฐที่อ่อนด้อยต่อบทบาทการพัฒนา ทำให้วิทยาการและเทคโนโลยีจากระบบเปิดและกลไกการตลาด เข้ามาสู่ระบบการผลิตและการเลือกสรรเพื่อความเหมาะสมมากขึ้น ดังนั้น สภาพะการขาดแคลนหรือข้อจำกัดขาดแคลนทรัพยากร เป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตและการดำรงวิถีชีวิตอย่างมากหรือส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากมาย ทั้งที่เป็นกระบวนการทางสังคมและกระบวนการทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ในส่วนปัจจัยภายในที่สำคัญ คือ สภาพภูมิศาสตร์และสภาพดินฟ้าอากาศที่ประกอบด้วยพื้นที่ราบลุ่มเป็นแหล่งในการเพาะปลูกและมีความลงตัวเพื่อการตั้งถิ่นฐาน” ที่มีทั้งน้ำท่วมเกือบทุกปีของฤดูฝนและขาดน้ำหรือแห้งแล้งในฤดูแล้ง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และดินฟ้าอากาศหรือการผันแปรของฤดูกาล ได้สร้างวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่นี้ให้ผกผันเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เช่น การผลิตข้าวในอดีต ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตไปสู่การปรับปรุงที่นาเป็นไร่นาสวนผสมและการผลิตทุ้งกุลดำ เหล่านี้เป็นการผลิตเพื่อการขาย และเป็นกลไกโดยธรรมชาติของระบบตลาดที่ต้องสร้างคุณลักษณะของผู้คนที่เรียนรู้ขึ้นมา การค้าขายเป็นปัจจัยภายใน

นอกที่เป็นเงื่อนไขในการกำหนดวัฒนธรรมของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอย่างมีพลังพร้อมๆกับการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและชุมชนเอง จนแยกไม่ออกว่าเป้าหมายการผลิตสองเป้าหมายนี้ เป้าหมายใดเป็นเป้าหมายหลักหรือเป้าหมายรอง กลุ่มน้ำปากพนังจึงนับว่าเป็นความเติบโตคู่กันของการผลิตเพื่อการค้าและเพื่อการบริโภคหรือพึ่งตนเองได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น ระบบตลาดจึงสำคัญพอๆกับปัจจัยจากนโยบาย โครงการของรัฐหรือบทบาทของรัฐ

แต่อย่างไรก็ตาม การผลิตท่ามกลางระบบการค้าหาได้ราบรื่นไม่ ทั้งนี้เพราะสภาวะการขาดแคลนหรือมีข้อจำกัดของปัจจัยภายในจากที่ดินในการผลิตมีจำกัดไม่เพียงพอหรือไม่อาจจะขยายเพิ่มเติมได้ เทคโนโลยีที่จำกัดและด้อยศักยภาพเพราะไม่มีทุนในการดำเนินการ น้ำซึ่งเป็นปัญหาตลอดมา จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญทั้งทางบวกและทางลบหรือเป็นประเด็นที่เอื้อหรืออุปสรรคของการผลิตเพื่อการค้ายังคงเป็นเป้าหมายเข้มแข็งหรือไม่เคยลดลงสำหรับพื้นที่เหล่านี้ กระนั้นก็ดี ยังมีประเด็นร่วมกันที่เอื้อต่อการดำเนินการผลิตทั้งสองเป้าหมาย กล่าวคือ การที่แต่ละครัวเรือนเป็นเจ้าของที่ดินเพื่อการผลิต แม้ว่าจะเป็นการถือครองเฉลี่ย 10-15 ไร่ นับว่าน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนก็ตาม แต่ก็พลังที่ทำให้ประชาชนลุ่มน้ำปากพนังต้องคิดค้น , เลือกสรรและปรับปรุงสิ่งที่เข้ามากับระบบการค้าและนโยบายของรัฐบาลให้เหมาะสมกับสภาพของตน, ครอบครัวและในระดับลุ่มน้ำให้สอดคล้องสัมพันธ์กับปัจจัยการผลิตอย่างเหมาะสม

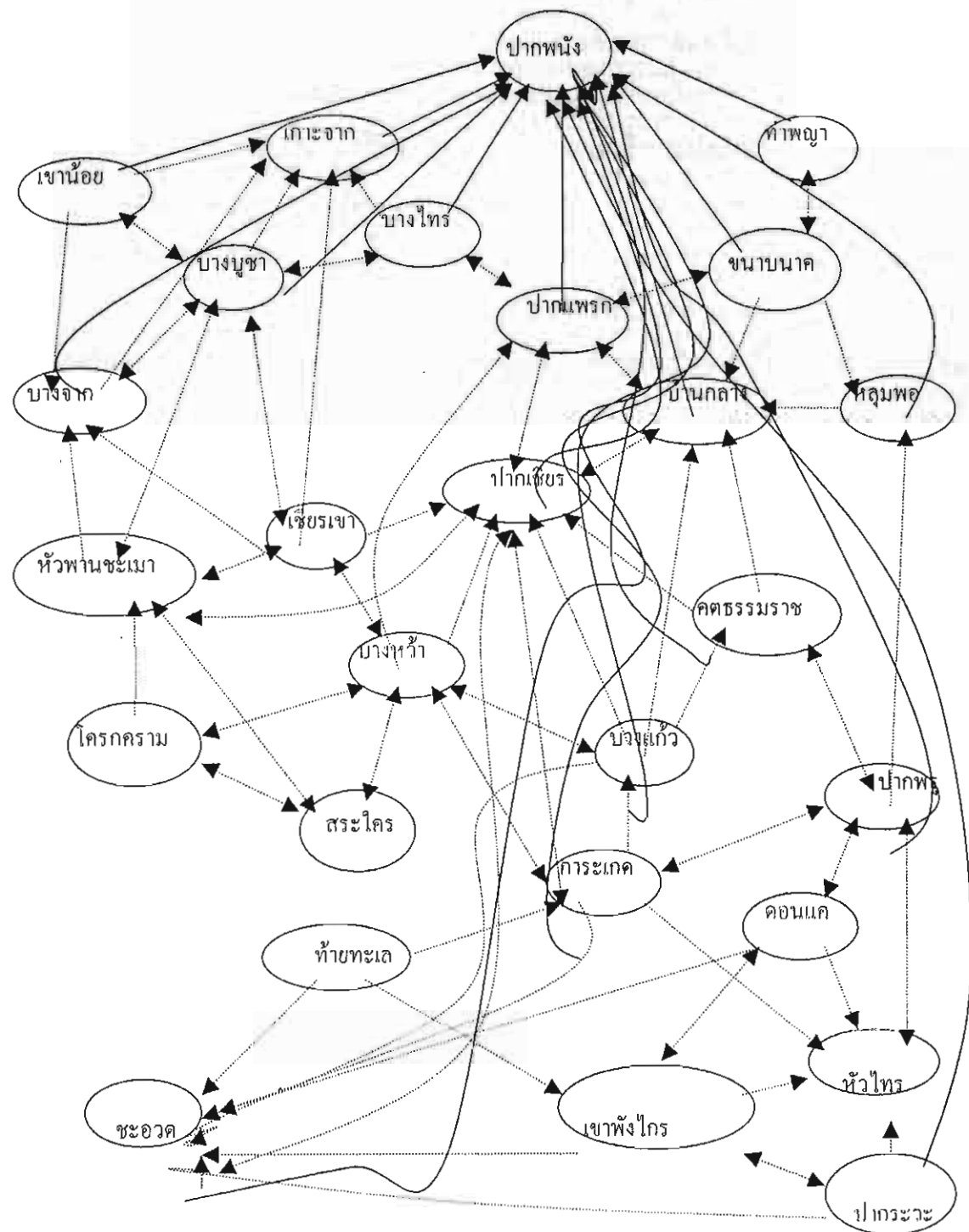
จากแนวคิดนี้ จึงสรุปเชิงหลักการได้ว่า "วัฒนธรรมหลักหลายประการของนครศรีธรรมราช น่าจะมีแหล่งกำเนิดหรือเป็นนวัตกรรมทางวัฒนธรรมของผู้คนที่ปากพนังมีส่วนรังสรรค์ขึ้นมา" ไม่ว่าจะเป็นการผลิตขนมลา ความรุ่งโรจน์ของประเพณีเดือนสิบ การชักพระ หรือการแห่ผ้าห่มพระบรมธาตุในเทศกาลงานบุญประจำปีเดือนสาม ของการนมัสการพระบรมธาตุของชาวบ้าน กล่าวสำหรับขนมลา ที่กระบวนการผลิต วัสดุที่ผลิตที่ประกอบด้วยข้าว น้ำผึ้ง วัสดุเหล่านี้มีอยู่อย่างสมบูรณ์ที่ลุ่มน้ำปากพนัง ทำให้วัฒนธรรมต่างๆของพื้นที่นี้มีพลังเพียงพอที่จะสืบสานประเพณีวัฒนธรรมนี้ให้จรรจายในนครศรีธรรมราชในปัจจุบันนี้" โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเชิงหลักการเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการผลิตข้าวเพื่อการค้า กับวัฒนธรรมอื่นที่เน้นการพึ่งตนเองหรือวัฒนธรรมชุมชน ได้สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมหรือคุณลักษณะจำเพาะขึ้นมาสองกระแส ได้แก่ คุณลักษณะของบุคคลในระบบการค้าแบบทุนนิยมหรือการตลาด ที่ประชาชนได้ปรับปรุงตนเองด้วยระบบการศึกษาหรือสร้างคุณสมบัติด้วยการศึกษาเล่าเรียนเพื่อเป็นบุคคลทันสมัย

ในระบบการค้า เพียงแต่การศึกษาหาได้เป็นเพียงเครื่องมือของการศึกษาไม่เพราะการศึกษาของที่นี่ได้ทำให้มีการย้ายทั้งถิ่นฐานกันอย่างต่อเนื่องหรือพบว่าสามารถใช้การศึกษาเป็นเงื่อนไขในการครอบครองทรัพยากรและใช้เป็นช่องทางของการแสวงหาโอกาสต่างๆ ทำให้การศึกษาเป็นค่านิยมทางสังคมที่ทุกคนต้องเข้าร่วมหรือดันรนเข้าถึงให้ได้ คุณลักษณะของบุคคลในวิถีชีวิตที่เน้นวัฒนธรรมชุมชนที่เน้นการรวมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ ทั้งการรวมกลุ่มเพื่อการผลิต กลุ่มทางสังคมในการรวมกันเพื่อความปลอดภัยจากโจรลักขโมยวัว โจรปล้นและการรังแกหรือประทุษร้ายจากผู้อื่น ปลอดภัยจากการกระทำของเจ้าหน้าที่ราชการที่กระทำตัวไม่เหมาะสม และรวมกลุ่มกันใช้ทรัพยากรร่วมกันในชุมชน ทั้งการหาปลา การทำนบเพื่อเก็บกักน้ำ ถนนหนทาง เป็นการดำเนินชีวิตที่มีความเสมอภาคหรือมีศักดิ์ศรีเข้าทำนองของความสำนึกในการเป็นพลเมือง โดยมีรูปแบบการรวมกันในลักษณะญาติมิตร พรรคพวกกัน การเป็นเกลอเป็นดองที่มีพันธะทางสังคมต่อกัน เหล่านี้นับว่าเป็นพลังสำคัญในการสร้างและจรรโลงวัฒนธรรม และเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มน้ำปากพ่อง เช่น การรักพวกพ้อง” รักศักดิ์ศรี ไม่ยอมใคร มีความกลมเกลียว การดันรนต่อสู้ไม่ย่อท้อหรือไม่ยินยอมต่อปัญหา มีความคิดก้าวไกล หรือมีการแสวงหาวิธีการหรือคิดค้นวิธีการเพื่อหาความลงตัวในการดำรงชีวิตที่ดีให้กับตนเอง และถิ่นที่อยู่ อดทน และมีความเป็นปัจเจกบุคคล หรือเป็นตัวของตัวเองค่อนข้างสูงมาก และที่สำคัญคือ มีความยึดมั่นในคุณธรรมของพุทธศาสนาที่ยังแน่นแฟ้นกับประเพณีของศาสนา แต่ก็คลี่คลายเพื่อสอดคล้องกับสมัยนิยม ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นการปรับตัวของคนที่นี่เป็นปรากฏการณ์ปรกติที่อยู่ในตัวของทุกคนที่ต้องทำอยู่ตลอดเวลา การแบ่งปันหรือการเกื้อกูลระหว่างกันในการทำนองพันธะทางสังคมถูกกระทำพร้อมๆ กับการค้าการขายเพื่อแสวงหากำไรที่เป็นพันธะทางเศรษฐกิจ เหล่านี้นับว่าเป็น “ทุนทางสังคม” (Social capital) ที่สำคัญของประชาชนในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพ่อง หรือเป็นศักยภาพภายในของประชาชนกลุ่มน้ำปากพ่องที่พร้อมจะปรับไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีภายใต้ประสบการณ์ในระบบการค้า การเรียนรู้และแนวทางการพัฒนาของรัฐที่ต้องมีส่วนร่วมจากประชาชนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจเพื่อสอดคล้องกับแนวคิดของประชาชนหรือการเปลี่ยนแปลงที่มาจากเบื้องล่างและตรงกับความต้องการและคุณลักษณะของคนกลุ่มน้ำปากพ่อง

ดังนั้น การจะกล่าวถึงปัจจัยเหตุของการเปลี่ยนแปลงมีอาจจะกำหนดได้ชัดเจนว่าปัจจัยเหตุใดส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์หนึ่ง และจะเป็นความยากลำบากในทางสังคมศาสตร์ที่จะสรุปว่าปัจจัยเหตุใดมีความสำคัญกว่าปัจจัยเหตุใดหรือผลของการเปลี่ยนแปลงใดอาจจะมา

จากระดับความเข้มข้นของปัจจัยเหตุประการใด ในขณะที่เดียวกันปัจจัยเหตุในบางครั้งอาจจะกลายเป็นผล เช่นเดียวกับผลของการเปลี่ยนแปลงในเวลาหนึ่งๆอาจจะเป็นปัจจัยเหตุในอีกเวลาหนึ่งก็ได้ ดังนั้นผู้วิจัยคิดผลการเปลี่ยนแปลงน่าจะมาจากปัจจัยเหตุกับปัจจัยเหตุที่มีปฏิกริยาหรือปฏิสัมพันธ์กัน หากเกี่ยวข้องกับระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงเป็นเงื่อนไขในการศึกษาก็จะต้องมีความเคร่งครัดในการศึกษามากขึ้น เช่นเดียวกับงานชิ้นนี้จะต้องค้นหาปัจจัยเหตุที่บางครั้งเกินเวลาที่ศึกษาออกไป เพราะผลที่ปรากฏในลุ่มน้ำปากพนังอาจจะมาจากปัจจัยเหตุที่เคยเกิดมาแล้วเป็นศตวรรษมากกว่าที่แสดงให้เห็นเมื่อ 4 ทศวรรษก็ได้ หรือผลที่ศึกษาในช่วงศตวรรษ 2500 อาจจะเป็นปัจจัยเหตุของการเปลี่ยนแปลงในทศวรรษปัจจุบันก็ได้ เพียงแต่ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นในประเด็นสำคัญๆที่ดูเหมือนเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยเหตุสุดกิตยทั้งหลายที่ในความจริงแล้วอาจจะเป็นพลวัตปัจจัย.

แผนภูมิที่ 17 การเป็นศูนย์กลางของปากพ่อง

เอกสารและบุคคลที่อ้างอิง

- ¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, หน้า 17-39.
- ² สงบ สงเมือง, 2529 หน้า 217-219 ให้ความหมาย การเกณฑ์แรงงานในอดีต คือ การที่ทางราชการขอจ้าง แยกบังคับประชาชน เพื่อประโยชน์ราชการ ราชสำนักหรือส่วนตัวราชการเอง โดยมีกฎหมายเกณฑ์แรงงานในภาคใต้ อธิบายว่า มี 5 ประเภท ได้แก่ การเกณฑ์ไปราชการสงคราม การเกณฑ์ต่อเรือ การเกณฑ์สิ่งของ การเกณฑ์ทำงานสาธารณูปโภค และการเกณฑ์ป้องกันหัวเมือง. ส่วนการเกณฑ์แรงงานอีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัยพบ คือ การเกณฑ์แรงงานตามความสมัครใจ ผ่านกลไกทางศาสนา จะมีประสิทธิภาพสูงสุดและได้รับความร่วมมือมาก ได้แก่ พระภิกษุ ระดมเข้าร่วมพัฒนาวัด สาธารณสมบัติ ในชุมชนท้องถิ่นเอง มักจะเป็นการนำโดยพระภิกษุ
- ³ วิทยาลัยการต่อเรือปากพนัง และวิทยาลัยการอาชีพหัวไทร เกิดขึ้นในทศวรรษที่ 2530
- ⁴ เพราะประชาชนต่างก็นิยมและจัดการปรับเปลี่ยนที่นำมาเป็นการอุดหนุนปลูกผักกันเป็นจำนวนมาก.
- ⁵ การแจกให้ตามโครงการพระราชดำริครัวเรือนละ 3 ไร่.
- ⁶ ผู้วิจัยไม่นำเสนอในรายละเอียดประเด็นนี้.
- ⁷ อมรา พงศาพิชญ์, 2542.
- ⁸ แม้ภูเขาถล่มที่กระทุง อำเภอพิปูน และคีรีวง อำเภอลานสกา เมื่อ พ.ศ.2531 ก็ตาม
- ⁹ เพียงแต่เมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่อพื้นที่อื่นๆ แล้วจะส่งผลต่อการเป็นประเด็นให้รัฐต้องแก้ไขอย่างฉับพลัน
- ¹⁰ จะมีเพียงครั้งเดียว คือ วาดภัย 2505
- ¹¹ สนใจดูรายละเอียดในงานวิจัยเรื่อง พลัดการค้าข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและลุ่มทะเลสาบสงขลา โดย วิมล คำศรี, ชวลิต อังวิทยาธร ในโครงการวิจัยเดียวกันนี้
- ¹² ดูรายละเอียดในผลการเปลี่ยนแปลงข้อ 4. เป้าหมายการผลิตหรืออุดมการณ์แห่งการค้าไม่เคยเปลี่ยนแปลง .
- ¹³ แต่มิได้หมายถึงระบบชลประทาน
- ¹⁴ Henry Bernstein "Notes on Capital and Peasantry อ้างถึงในอนันตญา ฤชชกุล, 2533 , หน้า 311-312.
- ¹⁵ อ้างถึงในอนุวัฒน์ พานทอง, 2540, หน้า 17.
- ¹⁶ เพราะความอ่อนล้าของรัฐธรรมนูญราชอาณาจักร ในฐานนครรัฐ (City State) และรัฐไทย (Nation State)
- ¹⁷ การเป็นญาติผ่านการแต่งงาน การทำขนมไว้แจกในเดือน 3 การคบกันเพื่อคุ้มครอง การเป็นแหล่งเงินทุน เพื่อให้กู้ยืมเมื่อยามต้องการเงินก่อน
- ¹⁸ อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ในการปล้นพ่อค้าคนกลางเชื้อสายจีนในการเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านก็มีอยู่เสมอ ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา เป็นการสะท้อนการไม่เกรงกลัว แต่ก็มีอาจจะอธิบายว่าเป็นการกระทำเพราะเกลียดชังจากการค้าหรือรับซื้อข้าว
- ¹⁹ เช่น การศึกษาที่คนลุ่มน้ำได้เลือกสรรเพื่อเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นผลิตผลของรัฐ ซึ่งจะกล่าวในผลการเปลี่ยนแปลง
- ²⁰ จากการชี้แนะของรองศาสตราจารย์ ดร.อนันท์ กาญจนพันธ์ ในการเป็นผู้วิจารณ์งานชิ้นนี้ในการประชุมวิชาการประจำปี 2542 ของโครงการวิจัยโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา ของ

- ศาสตราจารย์สุวิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ วันที่ 21-23 มกราคม 2543 ณ ห้องกระแสบี โรงแรมกรีนเวิลด์พาเลซ จังหวัดสงขลา ซึ่งได้เสนอว่าข้อมูลต่างๆสมบูรณ์อยู่แล้วในบทที่ 2,3
21. นอกจากนี้แหล่งปลูกข้าวในภาคใต้ที่สำคัญมีที่อื่นๆอีก เช่น ที่จังหวัดพัทลุง ปัตตานี ไชยยา
 22. เพียงแต่ยังไม่มีการศึกษาอย่างลึกซึ้งถึงวัฒนธรรมเฉพาะของนครศรีธรรมราชให้ชัดเจนว่า แหล่งใดเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมหรือสร้างวัฒนธรรม หรือประเพณี ค่านิยมใดมาจากลุ่มน้ำปากพนัง หรือนอก มาจากเชิงภูเขา ที่เรียกกันว่าพวกเหนือ หรือผู้ที่อาศัยอยู่ด้านตะวันตกของภูเขาหลวงหรือพวกตกเขา
 23. ครอบครัวยุค 10 บาท ที่บ้านไสหมาก
 24. ข้าวสารไว้ปรุงในช่วงทำนาฤดูฝน
 25. แปลง
 26. พันธุ์ข้าว
 27. ป่าพรุ
 28. กะปิทำกับ
 29. เป็นทัศนะของศาสตราจารย์สุวิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ ที่อธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ของคนภาคใต้
 30. เป็นต้นว่า นายผาก ตริภุณย์ นายไพโรจน์ ชูวงศ์ นายสวัสดิ์ เอียดตน นายเจริญ สุขราช นายดอน ยิ้มยิ้ม นายกิตติพงษ์ ยี่มี นายบุญธรรม เทอดเกียรติชาติ กลุ่มคนเหล่านี้ค่อนข้างปฏิเสธหน่วยงานราชการที่เน้นอำนาจ และหลายคนเป็นผู้ที่ต่อสู้กับราชการมาอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่หลายคนเป็นนักคิดชาวบ้านที่ก้าวหน้า
 31. มีโครงการต่างๆการค้นคว้าวิจัยที่สถานีทดลองข้าววนนครศรีธรรมราช ที่บางจาก ปุ๋ย และเทคโนโลยี หรือแม้กระทั่งกลุ่มเกษตรกร
 32. ทั้งๆที่ไม่ตรงกับความต้องการ และเกษตรกรมีความชำนาญค่อนข้างสูงกว่า
 33. ตามปรัชญาไร่สวนผสม เพื่อการผลิตแบบยั่งยืน หรือพึ่งตนเอง
 34. อมรา พงศาพิชญ์ , 2542.
 35. ชัยอนันต์ สมุทวณิช , 2528 , หน้า 7.
 36. อนุสรณ์ ลิ้มมณี , 2542 , หน้า 120
 37. ในจังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดสงขลา และจังหวัดพัทลุง
 38. ดูรายละเอียดในผลของสังคมการค้า ทั่วพื้นที่ -1.
 39. เสน่ห์ จามริก , 2537 , หน้า 299.
 40. เสน่ห์ จามริก , 2537 , หน้า 298.
 41. ผู้วิจัยคาดว่าในทุกบ้านของกลุ่มน้ำปากพนังน่าจะมีผู้สำเร็จในการศึกษาระดับปริญญาตรีอยู่ทุกบ้านและมีผู้ที่เข้ารับราชการในกรม กองต่างๆปรากฏอยู่เช่นเดียวกัน
 42. การย้ายถิ่นด้วย ดูในการย้ายถิ่น
 43. เป็นการกระทำของกลุ่มเกษตรกรบ้านบางบูชา อำเภอปากพนัง ที่มีนายเฉลิม วรรณงามเป็นผู้นำและกลุ่มพริกบ้านของขาด ตำบลไสหมาก อำเภอเชียรใหญ่ เช่น พ่อค้าคนกลางตกลงเอากาไรกิโลกกรัมละ 2 บาท พาไปขายตลาดหัวอูฐ ได้กิโลกกรัมละ 20 บาท พ่อค้าเอาไป 2 บาทเท่านั้น
 44. กล่าวไว้แล้วในการเรียนรู้

- ⁴⁵ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการคำนวณการค้าขายข้าวที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ราคาข้าวก็ถูกกำหนดโดยโรงสี มาตั้งแต่ต้น บทบาทการค้าข้าว พ่อค้าคนกลาง และโรงสี ที่เป็นตัวกำหนดราคา นี่ก็คือการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความต้องการกำไรของพ่อค้าและกลไกการตลาดมากำหนดผลผลิตข้าวในชุมชนจนถึงปัจจุบันนี้ เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองได้ เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ของการผลิตกุ้งกุลาดำบางตำบลในอำเภอปากพนัง อำเภอหัวไทรและอำเภอเชียรใหญ่ เป็นกรณีตัวอย่างที่อธิบายได้ชัดเจนว่าราคากุ้งอันเกิดจากการกำหนดราคาจากตลาดกุ้งหรือบริษัทส่งออก ซึ่งตั้งอยู่ที่มหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร โดยถูกกำหนดอีกทอดหนึ่งจากมาตรการและกลไกตลาดจากประเทศคู่ค้าหรือจำนวนปริมาณกุ้งที่ผลิตในประเทศอื่นๆ มาเป็นเงื่อนไขในการกำหนดราคาซื้อและเป็นปัจจัยหลักในการตัดสินใจของนักธุรกิจบ่อกุ้งว่าจะลงทุนปล่อยลูกกุ้งหรือเริ่มต้นเลี้ยงกุ้งในแต่ละครั้งสอดคล้องกัน
- ⁴⁶ กำหนดเป้าหมายจำนวนไร่นาสวนผสม ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2537-2541 จำนวน 70,000 ไร่
- ⁴⁷ อันเป็นตลาดกลางพืชผักที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้และส่งออกต่างประเทศ : สนใจดูงานของปัญญา เลิศไกร เรื่องโครงสร้างและวัฒนธรรมตลาดหัวอูฐ เป็นโครงการวิจัยภายใต้ เมธีวิจัยอาวุโส ศาสตราจารย์สุวิทย์ พงษ์ไพบูลย์
- ⁴⁸ ราคาพืชผักจากไร่สวนผสมในเขตลุ่มน้ำปากพนังจะถูกกำหนดราคาโดยกลไกการตลาดที่ตลาดหัวอูฐ ที่มาจากปัจจัยของ ปริมาณผลผลิตภายในลุ่มน้ำปากพนังเองและปริมาณผลผลิตภายนอกลุ่มน้ำปากพนัง
- ⁴⁹ โรงสีหรือคนจีนอีกสถานภาพหนึ่งก็เป็นผู้ที่ทำนาด้วยเช่นกัน ดังกล่าวแล้วในช่วงต้นๆ
- ⁵⁰ ไม่เว้นแม้กระทั่งพืชผักสวนครัวที่เคยสมบูรณ์ใกล้ๆบ้าน
- ⁵¹ ที่กำหนดคมติว่าเมื่อเวลามีการกู้เงินต้องใช้หลักทรัพย์หรือที่ดินค้ำประกัน
- ⁵² ขนมหึ่งในห้าในพิธีกรรมทำบุญเดือนสิบ ของคนปากะใต้โดยเฉพาะนครศรีธรรมราช
- ⁵³ Referent Power เป็นหนึ่งในห้าแหล่งอำนาจ หรือ The Five Bases of power ที่มีการนำมาใช้ของการเป็นผู้นำ ตามทัศนะของ French และ Raven ซึ่งเป็นแนวคิดที่นิยมนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมการใช้อำนาจของผู้นำ ใน Griffin.1987. p.442-443.
- ⁵⁴ ตามค่านิยมของกลุ่มน้ำ คือ การศึกษาเล่าเรียน และการได้รับราชการหรือมีฐานะที่ดี
- ⁵⁵ เป็นการสรุปจากเจ้าหน้าที่ราชการในสำนักผู้ตรวจราชการส่วนท้องถิ่นและศูนย์ดำรงธรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช
- ⁵⁶ อภิชาติ การิกานนท์ , 2540.
- ⁵⁷ ทั้งในมิติวัฒนธรรม มิติการพัฒนา มิติผู้คน หรือประเด็นต่างๆ
- ⁵⁸ เช่นเดียวกับเมื่อมีการกล่าวถึงประเทศไทย ก็คือมักจะคิดถึงกรุงเทพ.
- ⁵⁹ Brown ,1994, p.159)
- ⁶⁰ ใน Brown, 1994, p.159
- ⁶¹ เช่นชุมชนหรือบ้านในอำเภอเชียรใหญ่ ในอดีตเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอปากพนัง , อำเภอหัวไทร , อำเภอชะอวดและอำเภอเฉลิมพระเกียรติ
- ⁶² เป็นสถานภาพดังกล่าวของปากพนังยังคงดำรงอยู่ถึงปัจจุบัน
- ⁶³ ตั้งแต่วันที่ 4 สิงหาคม 2480
- ⁶⁴ บรรยายสรุปอำเภอปากพนัง ,31 ตุลาคม 2541 , หน้า 2.

- ⁶⁵ อ้างถึงในพอดตา แก่นแก้ว, 2528 , หน้า 52-53.
- ⁶⁶ พอดตา แก่นแก้ว , 2528 , หน้า 49.
- ⁶⁸ *Diplomatic and consular Reports "SIAM" Report for the year 1909 on the trade of the monthons of Nakon Sritamarat and Patani Edited at the Erci office and the Board of Trade ,Annual Series No 4333 f.434* อ้างถึงในพอดตา แก่นแก้ว , 2528 , หน้า 48
- ⁶⁹ อ้างถึงในพอดตา แก่นแก้ว, 2528 , หน้า 60
- ⁷⁰ อ้างถึงใน ร.ท.เสถียร ลายลักษณ์ , 2477 , หน้า 441-442.
- ⁷¹ แนวคิดที่เชื่อว่าสภาพภูมิศาสตร์เป็นเงื่อนไขกำเนิดวัฒนธรรม ทศวรรษนี้มีการยอมรับกันในหมู่นักวิชาการเช่น นายแพทย์ประเวศ วะสี,2541:103 และหนังสือ *Theory of Culture Change* ของ Julian Steward (1955) อ้างถึงในอมรา พงศาพิชญ์,2542:9 สภาพแวดล้อมที่ต่างกันมีอิทธิพลทำให้วัฒนธรรมต่างกัน
- ⁷² เก็บความจากณรงค์ บุญสวยขวัญ , 2541 , หน้า 29.
- ⁷³ โดยเฉพาะหากได้ออกไปจากลุ่มน้ำจะแสดงออกในเอกลักษณ์นี้ค่อนข้างสูงมาก.

บรรณานุกรม

หนังสือ

- เกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช, สำนักงาน. 2538. การดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่
ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. เอกสารอัดสำเนา.
- เกษตรและสหกรณ์, กระทรวง. 2539. แผนการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ
ปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ด้านการเกษตร. เอกสารอัดสำเนา
- เกษตรและสหกรณ์, กระทรวง. 2540. โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมา
จากพระราชดำริ จังหวัดนครศรี ธรรมราช พัทลุง พัทลุงและสงขลา.
เอกสารอัดสำเนา.
- เกษตรและสหกรณ์, สำนักงานปลัดกระทรวง. 2538. แนวทางการดำเนินงานโครงการ
พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. เอกสารประกอบ
การสัมมนาวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2539 ณ โรงแรมเซาเทอิร์น บี.เอ็ม. จังหวัด
นครศรีธรรมราช. เอกสารอัดสำเนา.
- กองทัพอากาศที่ 4, กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 จังหวัดนครศรีธรรมราชและ
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2530 . แผนแม่บท
โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง. สำนักพิมพ์สมพันธ์.
- คณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ,
2537. คำชี้แจงเกี่ยวกับโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจาก
พระราชดำริ. เอกสารอัดสำเนาเผยแพร่ทางวิชาการ .
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2530. แผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530-2534) . โรงพิมพ์พิมพ์ยูไนเต็ด
โปรดักชั่น.
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2535. แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (2535-2539). โรงพิมพ์พิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น.

คณาจารย์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2526. การบริหาร
รัฐกิจเปรียบเทียบ. จากหนังสือ Public Administration : A Comparative โดย
Ferrel Heady, เอกสารอัดสำเนา.

คณะกรรมการประชาสัมพันธ์โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราช
ดำริ, 2537. โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราช
ดำริ จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง พัทลุงและสงขลา และการก่อสร้าง
พิพิธภัณฑ์เฉลิมเกียรติ เพื่อพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง. 2537. โรงพิมพ์
ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

คล้าย จิตพิทักษ์, สรุปจากการรายงานของนายผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อ
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในโอกาสที่ตรวจการช่วยเหลืออุทกภัย
ภาคใต้, ในสารนครศรีธรรมราช ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 มีนาคม-เมษายน 2518 และสาร
นครศรีธรรมราช ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม – มิถุนายน 2520.

โมฆิต ปันเปี่ยมราษฎร์, การพัฒนาประเทศไทย : แนวคิดและทิศทาง. ไม่ปรากฏสถานที่
พิมพ์, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

จังหวัดนครศรีธรรมราช, จังหวัด. 2539. สรุปผลความก้าวหน้าโครงการพัฒนาลุ่มน้ำ
ปากพนังประจำเดือนสิงหาคม 2539. เอกสารอัดสำเนา

จำง รัตน์รัต, 2536. หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ดร. จำง รัตน์รัต.
6 พฤษภาคม 2536. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด

จารุณี สุตบุตรและคณะ, 2536. เรื่องพ่อเล่า. หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
ดร. จำง รัตน์รัต, 6 พฤษภาคม 2536. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง
จำกัด

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2529. บ้านและเมือง. โครงการส่งเสริมสถาบันหมู่บ้าน, ศูนย์วัฒนธรรม
เพื่อการพัฒนาหมู่บ้านคีรีวงและสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, 2541. ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา.
กรุงเทพฯ, อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์, 2540 เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่ง
ตะวันออกในอดีต. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ , 2536. แลได้สี่ทศวรรษ : การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม พัฒนาการทางการเมือง (ในช่วงเวลา 2490-2536). เอกสารรายงานประกอบประชุมวิชาการประจำปี 2536 เรื่อง ปัญญาท้าทายของสังคมไทย : ใครจะได้อะไร? อย่างไร? . มูลนิธิพัฒนาและมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) วันที่ 10-11 ธันวาคม 2536 โรงแรมแอมบาสเดอร์ซีดี จอมเทียน จังหวัดชลบุรี

เฉลิม วรรณงาม. ม.ป.พ. สรุปลจากบันทึกแผนการปลูกพริก. เอกสารโรเนียว

เฉลิม วรรณงาม ,2524. รายงานการดำเนินงานกลุ่มปลูกผักอำเภอปากพนัง. บันทึกข้อความ เรื่อง ของนายถึงอาจารย์ใหญ่โรงเรียนชุมชนบางบุชา ลงวันที่ วันที่ 6 พฤษภาคม 2524.

ชลประทาน,กรม. 2536. เอกสารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. เอกสารอัดสำเนา

ชลประทาน,กรม. 2539. เอกสารการก่อสร้างอาคารเฉลิมพระเกียรติเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ถวายเป็นพระราชสักการะ เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก พุทธศักราช 2539.

ชลประทานที่ 11 ,สำนักงาน. 2536. สรุปลจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำ ปากพนังจังหวัดนครศรีธรรมราช . เอกสารอัดสำเนาประกอบหนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/40064 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2526.

ชะลอ บุญช่วย. 2539. เรือพระ. ในวารสารวิชา สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช. มิถุนายน 2539.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2528. หมู่บ้าน ราชการและการพัฒนา. เอกสารประกอบการสัมมนาสาธารณะ เรื่อง สังคมชนบทกับการเมือง จัดโดยมูลนิธิประชากร วันที่ 26-27 เมษายน 2528 ณ โรงแรมสยามเบย์วิว พัทยา จังหวัดชลบุรี

ชลอ บุญช่วย,2539. เรือพระ ในวารสารวิชา สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช ปีที่ 17 ฉบับที่ 12 ประจำเดือนมิถุนายน 2539 .

ณรงค์ นุ่นทอง. 2542. การจัดการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชเมื่อร้อยปีก่อน. ในหนังสืออนุสรณ์ 100 ปี โรงเรียนปากพนัง . โรงพิมพ์เลิฟแลนด์ลินเพรส.

- ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2536. ความขัดแย้งทางสังคมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ
ระดับท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอหัวไทร จังหวัด
นครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาวิทยาลัย สงขลราชบุรี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณรงค์ บุญสวยขวัญ , 2538. การตอบสนองของประชาชนและภาคราชการต่อโครงการ
พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. วิทยานิพนธ์ศิลป
ศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) คณะรัฐ ศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ณรงค์ บุญสวยขวัญ. 2541 . ขนมลากับลุ่มน้ำปากพนัง . ในหนังสือเดือนสิบ' 41 โดย
คณะกรรมการจัดงานประเพณีเทศกาลเดือนสิบ จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2541. หนึ่งครัวเรือน สองวิธีการผลิต:ทางออกวิกฤติเศรษฐกิจ
ไทย. กรุงเทพฯ, เอดิชั่นเพรส.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. 2542. ธุรกิจชุมชน : ศึกษาความเป็นไปได้. สำนักพิมพ์จุฬาลง-
กรณ์มหาวิทยาลัย.
- นครศรีธรรมราช, จังหวัด.รายงานการประชุมพิจารณาผลความก้าวหน้าแผนพัฒนาลุ่ม
น้ำปากพนัง วันที่ 9 พฤศจิกายน 2526 .ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดนครศรี
ธรรมราช
- นครศรีธรรมราช, องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช. รายงานข่าว. สารนครศรี
ธรรมราช ปีที่ 4 ฉบับที่ 7 มกราคม -กุมภาพันธ์ 2517 หน้า 65-74
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2536. บนเส้นทางสู่อานาคต. รายงานประกอบการประชุมวิชาการประ
จําปี 2536. เรื่อง ปัญญาท้าทายของสังคมไทย : ใครจะได้อะไร? อย่างไร?
มูลนิธิชัยพัฒนาและมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) วันที่
10-11 ธันวาคม 2536 โรงแรมแอมบาสเดอร์ซิตี้ จอมเทียน จังหวัดชลบุรี
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538. คดีเกี่ยวกับรัฐของประชาชนไทยจากวรรณกรรมปากเปล่า. ใน
ชาติไทย, เมืองไทย,แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม,รัฐและรูปการจิต
สำนึก. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์มติชน.
- นิธิ ภคเทาวี. 2536. วิถีชีวิตบ้านเกาะเพชร. เอกสารการอดสำเนา.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. 2535. "การศึกษาวิเคราะห์ชุมชน" ในวารสารสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 มิถุนายน 2535.

- นริศ แก้วศรีนวล. 2539. การจัดการป่าจาก : กรณีศึกษากันชนนาบนาอ อำเภอกปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาเกษตร) .มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- น้อม สุขศรีเมือง, 2337. หนังสือร้องทุกข์ของนาย น้อม สุขศรีเมืองและคณะ ลงวันที่ 15 มกราคม 2537.
- เทียนฉาย กิระนันท์. 2526. เศรษฐศาสตร์ประชากร. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทียนฉาย กิระนันท์. 2528. ประชากรศาสตร์ : หลักและการวัดสำหรับนักเศรษฐศาสตร์. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทหารไทย, ธนากร, 2536. สามทศวรรษแห่งการพัฒนาประเทศ. โมเดอร์น เพรส,
- เบญจา จิรภัทรพิมล และ สารณีย์ ไทยานันท์. 2530. รายงานการวิจัยเรื่องผลกระทบของการพัฒนาสังคมต่อชาวเขา. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บัณฑิต อ่อนดำ, "ชุมชนชาวนา : ระบบสังคมปิดในเม็กซิโกและชวากลาง" ในวารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม 2519.
- บ้านบางหว้า , โรงเรียน. 60 ปี บางหว้า. เอกสารเฉลิมฉลองครบรอบ 60 ปี โรงเรียนบ้านบางหว้า. 13 เมษายน 2542
- ปกรณัม ปรียากร, ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา. ใน อุทัย เลาหิเชียร (บรรณาธิการ) การบริหารการพัฒนา. กรุงเทพฯ, มูลนิธิเอเชีย, 2528.
- ปากพนัง, อำเภอ. 2541. บรรยายสรุปอำเภอปากพนัง. ในการบรรยายสรุปนายสวัสดิ์ กฤตราชตันทน์ .วันที่ 31 ตุลาคม 2541. เอกสารอัดสำเนา.
- ปัญญา เลิศไกร และฉัตรชัย ศุภระกาญจน์. 2531. ศาสนาธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต: กรณีศึกษากันชนแสงวิมาน. เอกสารนำเสนอต่อที่ประชุม เรื่อง ศาสนาธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ณ ศูนย์ฝึกอบรมสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา วันที่ 13 มกราคม 2531
- ป่าไม้เขตนครศรีธรรมราช , สำนักงาน. 2541. รายงานเรื่องสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขการบุกรุกการทำลายพื้นที่ป่าพรุในท้องที่จังหวัดนครศรีธรรมราช. เอกสารอัดสำเนา.

- ปริญญ์ ปราชญานุพร. 2539. การพัฒนาบรณวัตถุแห่งวัฒนธรรม : ภูมิปัญญาตะวันออก-วิทยาการตะวันตก. โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ประทีป ทิพย์มาศ จ.อ., 2531. หนังสือร้องทุกข์. ลงวันที่ 19 ตุลาคม 2531
- ประกาศภูมิสถิต, พระครู. 2502. มหาชาติคำกลอน. หนังสือที่ระลึกงานมนัสการพระพุทธบาทประจำปี 2502 ขึ้น 13-15 ค่ำ เดือน 6. โรงพิมพ์รัตนโสภณ
- ประมงจังหวัดนครศรีธรรมราช, สำนักงาน. 2536. รายงานประจำปี 2536. เอกสารอัดสำเนา
- ประยูร ไสณกุล ณ ออยุธยา .2528. เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยที่เจ้าพระยมราชเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล. หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมประยูรไสณกุล ณ ออยุธยา ณ วัดเทพศิรินทราวาส 23 มีนาคม 2520
- ประวิทย์ ไตวัฒนะ. 2534. ปัญหาการขาดแคลนน้ำจืดกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารสงขลานครินทร์ ปีที่ 13 ฉบับที่ 1-2 มกราคม-มิถุนายน 2543. หน้า 53
- ประเวศ วะสี. 2541. วิสัยทัศน์ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ประสิทธิ์ สวาสดีญาติ, 2539. ระบบเครือญาติและการจัดระเบียบสังคม. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- ปรีชา เผือกคเชนทร์. 2530. ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเปลี่ยนอาชีพของชาวนา อังเภบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. เสนอศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชญ์ สมพงษ์, 2525. สังคมชาวบ้านนา. มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
- พอลตา แก่นแก้ว. 2528. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ. 2439-2525. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ไพศาล นิมสุวรรณ. 2538. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำ : กรณีศึกษาบ้านปากกระวะ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช. ในวารสารวิชา สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 เดือนตุลาคม 2538

- พอลคอนซัลแตนท์ จำกัด, บริษัท , เซาอีส์ทีเอเซียเทคโนโลยี จำกัด , บริษัท และบริษัท
 ศรีเอทีพีเทคโนโลยี จำกัด , บริษัท . เอกสารประกอบการสัมมนาผู้นำชุมชน
 องค์การพัฒนาเอกชน โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจาก
 พระราชดำริ, 18-19 มิถุนายน 2537, หอประชุมค่ายวชิราวุธ กองทัพภาคที่ 4
 จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ไพโรจน์ สิริมนตรามรณ์ และคณะ, 2541. ลุ่มน้ำปากพนัง: พันธสัตว์น้ำ. เอกสารต้นฉบับ
 สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2542
- วัฒนา สุกัณสีล. 2541. รายงานการวิจัยเรื่องชุมชนมุสลิมกับการเปลี่ยนแปลง. ใน
 วารสารสงขลานครินทร์ (ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์) ปีที่ 4 ฉบับที่ 1
 มกราคม-เมษายน 2541.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, 2531. การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
- วิจักขณ์พันธ์ เรืองรอง, พันเอก. 2542. เอกสารการพัฒนาวัดพระพุทธบาทให้เป็นศูนย์
 รวมใจและการท่องเที่ยว ในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่อง
 มาจากพระราชดำริ มณฑลทหารบกที่ 41 ค่ายวชิราวุธ จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- วิเชียร ณ นคร และคณะ. 2526. นครศรีธรรมราชของเรา. โรงพิมพ์บางกอกสาส์น
- วินัย เบ็ญหิม. 2535. ต้นทุนการใช้ทรัพยากรภายในประเทศเพื่อการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ
 ในอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหา
 บัณฑิต (เศรษฐศาสตร์เกษตร) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิมล คำศรี, 2541. ศิลปินนั่งตะลุงเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงเวลาต่างๆ. อ้างถึงใน
 สารนครศรีธรรมราช ปีที่ 28 ฉบับที่ 4 เมษายน 2541 หน้า 57
- วิยุทธ์ จำรัสพันธ์. 2536. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของ
 ภาคอีสาน (ในช่วง 1950-1990). รายงานประกอบการประชุมทางวิชาการ
 ประจำปี 2536 เรื่อง สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย วันที่ 10-11
 ธันวาคม 2536 ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน พัทยา จังหวัดชลบุรี
- วุฒิ ประภาวดี. 2522. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการถือครองที่ดินกับประสิทธิ
 ภาพในการผลิตข้าว ตำบลเชียรเขา อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรม
 ราช. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

- ศิริจันทร์เพ็ญ หนูนา .2532. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยในการผลิตกับประสิทธิภาพการผลิตของการทำนาถั่ว ที่สหกรณ์นิคมประมงนครศรีธรรมราช จำกัด อําเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช . วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุริวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. 2539 ลากพระ. ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ . เล่มที่ 8 . สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- สงบ ส่งเมือง, 2529. เกณฑ์. ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 1 . สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ส่งเสริมการเกษตรภาคใต้, สำนักงาน. 2537. สรุปผลโครงการส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ 2537-2539.
- ส่งเสริมการเกษตรภาคใต้, สำนักงาน. 2539. โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. เอกสารอัดสำเนา
- เสถียร ลายลักษณ์. 2477. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 33-34. พระนคร : มปท.
- สถิตย์ นิยมญาติ, 2530. รายงานวิจัยเรื่อง ความยากจนกับวัฒนธรรม : การวิเคราะห์ปัจจัยทางวัฒนธรรมเกี่ยวโยงกับความยากจนในชนบทไทย. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- สถิตย์ นิยมญาติ, 2542. รายงานวิจัยเรื่องลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางด้านการทำนาของเกษตรกรยุคใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีของชาวนาในภาคใต้ของประเทศไทย. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุเทพ สุนทรภัสส์, 2540. มานุษยวิทยา กับ ประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สนิท มณีดุลย์. 2539. วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรกรรม ไปสู่สังคมอุตสาหกรรมของชาวนาลุ่มน้ำปากพนัง. รายงานวิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2539.
- สนิท สมัครการ. 2538. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- สุนทรีย์ โคมิน และ สนิท สมัครงการ. 2522. รายงานการวิจัยเรื่องค่านิยมและระบบค่านิยมไทย : เครื่องมือในการสำรวจวัด. สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เสนห์ จามริก. 2537. สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหา. โครงการจัดพิมพ์คูปไฟ และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สุภางค์ จันทวานิช, 2536. "การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนวัฒนธรรมข้าวไทย" เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย. จัดโดยสถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 30 มีนาคม – 1 เมษายน 2536 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย.
- สภาธนาคารหมู่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช, 2541. องค์การเศรษฐกิจชุมชน ธนาคารหมู่บ้านตามแนวพระราชดำริ ลุ่มน้ำปากพนัง . เอกสารเสนอต่อคณะทำงานเวทีระดมความคิดไทยช่วยไทย ลุ่มน้ำปากพนัง, มีนาคม 2541.
- องค์กรเอกชน ตัวแทนราชการ นักวิชาการ ตัวแทนเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง, 2537. สรุปผลการปรึกษาหารือโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังของตัวแทนองค์กรเอกชน ตัวแทนราชการ นักวิชาการ ตัวแทนเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง. เอกสารสรุปผลการปรึกษาหารือครั้งที่ 1 ,10-11 มกราคม 2537. ที่ ศูนย์สาธารณะสุขมูลฐานภาคใต้ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- อดุลย์ เสนากัลป์, 2513. นาทุ่ง, สารนครศรีธรรมราชปีที่1 ฉบับที่ 5 มีนาคม – เมษายน 2517.
- อนัญญา ภูซงคกุล (บรรณาธิการ), 2533. รัฐกับหมู่บ้านไทย ในไทยศึกษา. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อนวัต พานทอง. 2540. ผลการทำไร่นาสวนผสมของครัวเรือนเกษตรกร. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาการเกษตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อนุสรณ์ ลิ้มมณี , 2542. รัฐ สังคมและการเปลี่ยนแปลง : การพิจารณาเชิงอำนาจนโยบายและเครือข่ายสัมพันธ์. โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด

- อภิชาติ การ์ิกานูจน์, 2542. มิติทางสังคมและการเมืองว่าด้วยคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของประชาชนในเขตลุ่มน้ำปากพนัง. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อภิชัย พันธเสน, 2539. พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค แนวคิด ทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา, กรุงเทพฯ, มูลนิธิภูมิปัญญา.
- อภิชัย พันธเสน, 2539. พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค ความหวัง ทางออกและทางเลือกใหม่ : การเปลี่ยนแปลงและการบริหารจัดการ. กรุงเทพฯ, มูลนิธิภูมิปัญญา.
- อมร รักษาสัตย์ และชัตติยา กรวรรณสูตร. 2515. ทฤษฎีและแนวคิดการพัฒนาประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 2 , สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2542. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอื้อม อุบลพันธ์และบัณฑิต สุทธิมุสิก. 2541. พระเปริยญธรรม 9 ประโยค จังหวัดนครศรีธรรมราช. ในสารนครศรีธรรมราชฉบับเดือนกันยายน 2541.
- อุทัย เลาหวิเชียร และวรเดช จันทรศร. 2528. การบริหารการพัฒนา : การเปลี่ยนแปลงและพัฒนา. ในอุทัย เลาหวิเชียร (บรรณาธิการ) . การบริหารการพัฒนา. โรงพิมพ์สามเจริญ.

ภาษาอังกฤษ

- Brown , David. 1994. The State and Ethnic Politics in Southeast Asia. London , Routledge ,
- Griffin, Rick W. 1987. Management. 2nd. Massachusetts , Houghton Mifflin.
- Horton, Pual B. , Chester L. Hunt, 1980. Sociology. 5th , McGraw-Hill,
- Lipset , Seymour Martin, 1966. "Stratification" In Alex Inkeles (ed) , Readings on Modern Sociology. New Jersey, Prentice-Hall Inc. , EngleWood Cliffs,
- Riggs, Fred W., 1966. Thailand : The Modernization of A Bureaucratic Polity. Honolulu, East-West Center Press.

Stark, Rodney. 1987. Sociology. 2nd, Wadsworth Publishing Company,

Vago, Steven, 1989. Social Change. 2nd, Prentice-Hall, Inc.

Zander, James W. Vander, 1988. The Social Experience : An Introduction to Sociology.
Random House, Inc.

หนังสือราชการ

แขวงการทางนครศรีธรรมราช , ประวัติเส้นทางแขวงการทางนครศรีธรรมราช แฟ้ม 7/102

แขวงการทางนครศรีธรรมราช , ประวัติเส้นทางก่อสร้างทางหลวงหมายเลข 4013 ตอน

ปากพนังฝั่งตะวันออก-ปากพนังฝั่งตะวันตก,แขวงการทางนครศรีธรรมราช

คำสั่งกองทัพบกที่ 4, กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาคที่ 4 ที่ 190/2530 ลงวันที่
24 ธันวาคม 2530

คำสั่งคณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
ที่ 1/2536 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2536.

คำสั่งคณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระ
ราชดำริ ที่ 2/2536 ลงวันที่ 16 กรกฎาคม 2536,คำสั่งที่ 3/2536 ลงวันที่ 23
ตุลาคม 2536

คำสั่งคณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราช
ดำริ ที่ 1/2537 ลงวันที่ 25 มีนาคม 2537

คำสั่งจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ 75/2538 ลงวันที่ 12 มกราคม 2538

จังหวัดนครศรีธรรมราช , รายงานการประชุม "แนวทางร่วมการพัฒนาพื้นที่ปากพนัง" วันที่
27-28 กันยายน 2536 ณ โรงแรมไทย ไฮเต็ล จ. นครศรีธรรมราช

จังหวัดนครศรีธรรมราช, รายงานการประชุมจังหวัดนครศรีธรรมราช, 7 กุมภาพันธ์ 2537

จังหวัดนครศรีธรรมราช , การชี้แจงของศูนย์พัฒนาภาคใต้ ในการประชุมก้าวหน้าแผนพัฒนา
ลุ่มน้ำปากพนัง , รายงานการประชุมพิจารณาผลความก้าวหน้าแผนพัฒนาลุ่มน้ำ
ปากพนัง วันที่ 9 พฤศจิกายน 2526 ณ ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช.

บันทึกข้อความด่วนมาก สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีกองงานนายกรัฐมนตรี วันที่ 8

กุมภาพันธ์ 2537

บันทึกข้อความด่วนมาก สำนักงาน กปร. ที่ นร. 1022/140 วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2537

บันทึกข้อความกรมการค้าภายใน ที่ พณ 0404/3852 ลงวันที่ 26 มิถุนายน 2528

บันทึกรายงานการประชุมคณะกรรมการจัดซื้อที่ดิน และกำหนดค่าแทนทรัพย์สินเพื่อการสร้าง
เขื่อน, 11 พฤศจิกายน 2536:ที่ว่าการอำเภอปากพนัง

บันทึกรายงานการประชุมโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ครั้งที่ 1/2537,7 กุมภาพันธ์
2537: ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช

บันทึกรายงานการประชุมพิจารณาความก้าวหน้าแผนพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง, วันที่ 9
พฤศจิกายน 2536 ณ ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช

บันทึกข้อความด่วนมากสำนักงาน กปร. ที่ นร. 1022/140 วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2537

หนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ มท.0213/ว.756 ลงวันที่ 9 มีนาคม 2537

หนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ มท.0210/4952 ลงวันที่ 17 มีนาคม 2537

หนังสือกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ด่วนที่สุด ที่ วว 0804/17600
ลงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2538

หนังสือกรมทางหลวง ที่ คค 0609/6641 ลงวันที่ 18 มิถุนายน 2529

หนังสือกรมป่าไม้ ที่ กษ.0705.05/1119. ลงวันที่ 21 มกราคม 2541.

หนังสือคณะกรรมการสภา ตำบลบางศาลา ลงวันที่ 3 มิถุนายน 2535

หนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ 0015.2(ศปส.)ว626 ลงวันที่ 10 มีนาคม

หนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ 0015/40064 ลงวันที่ 30 กุมภาพันธ์ 2526

หนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/16 ลงวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2527

หนังสือโรงเรียนชุมชนบางบุชา ที่ ศธ.142802/5 ลงวันที่ 7 มกราคม 2524

หนังสือสำนักงานเทศบาลเมืองปากพนัง ที่ นศ. 65/1780 ลงวันที่ 26 มิถุนายน 2512

หนังสือสำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ กษ.0821/(07)414 ลงวันที่ 14
ตุลาคม 2535

หนังสือสำนักงานพาณิชย์จังหวัดนครศรีธรรมราช ด่วนมากเลขที่ นศ 0014/2146 ลงวันที่ 3
กรกฎาคม 2528

หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ นร 0216/ว(ล)13459 ลงวันที่ 14 พฤศจิกายน 2529

หนังสืออำเภอหัวไทร ด่วนมาก ที่ นศ. 1016/2685 ลงวันที่ 14 พฤษภาคม 2534

หนังสืออำเภอหัวไทร ด่วนมาก ที่ นศ. 1007/3219 ลงวันที่ 7 มิถุนายน 2534

วารสาร

สารนครศรีธรรมราช , กรกฎาคม 2513

สารนครศรีธรรมราช , สิงหาคม 2513

สารนครศรีธรรมราช , พฤศจิกายน 2513

สารนครศรีธรรมราช , ธันวาคม 2513

สารนครศรีธรรมราช , มกราคม 2514

สารนครศรีธรรมราช , มีนาคม 2514

สารนครศรีธรรมราช , เมษายน 2514

สารนครศรีธรรมราช , เมษายน 2515

สารนครศรีธรรมราช , พฤษภาคม 2515

สารนครศรีธรรมราช , ธันวาคม 2515

สารนครศรีธรรมราช , มกราคม - กุมภาพันธ์ 2517

สารนครศรีธรรมราช , มีนาคม - พฤษภาคม 2517

สารนครศรีธรรมราช , กันยายน- ตุลาคม 2518

สารนครศรีธรรมราช , พฤษภาคม – มิถุนายน 2520.

หนังสือพิมพ์

จดหมายข่าวการะเกด ฉบับที่ 1/2535

นิตยสารเสียงชุมชน, ปีที่ 6 ฉบับที่ 7 กันยายน 2534

หนังสือพิมพ์เมืองใต้ , ปีที่ 19 ฉบับที่ 1977 วันที่ 13 กรกฎาคม 2530

หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, ปีที่ 30 ฉบับที่ 10763 วันที่ 11 กรกฎาคม 2530

หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ, วันที่ 18-21 กันยายน 2533

หนังสือพิมพ์เดลินิวส์, วันที่ 21 ตุลาคม 2541

หนังสือพิมพ์เดลินิวส์, วันที่ 25 พฤษภาคม 2542

หนังสือพิมพ์มติชน , วันที่ 25 ตุลาคม 2541

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 27 พฤษภาคม 2534

บุคลากรกรม

กำแหง สติรกุล , สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2542

รังสรรค์ รัตนสิงห์ , สัมภาษณ์ 22 กรกฎาคม 2541

ถาวร พัฒนาการอำเภอเขียร์ใหญ่, จากการร่วมพูดคุย, 9 มิถุนายน 2541

ถาวร จุฬเสวด. สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2541

ชาวลิต ธาณีโต , สัมภาษณ์ 16 มิถุนายน 2541

สุรินทร์ หนูคง , สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ 13 พฤษภาคม 2541, 24 มิถุนายน 2541.

อรรณพ เกตุแก้ว , สัมภาษณ์ 28 มิถุนายน 2541.

ผ่อง ศรีมิตร นายม่วง ศรีมิตร, สัมภาษณ์ 24 ธันวาคม 2541.

สมบุญณ์ เกตุแก้ว, จากการพูดคุย 6 พฤศจิกายน 2537 , 3 มีนาคม 2541 และ 18
กรกฎาคม 2541

ยินดี เจ้าแก้ว, จากการพูดคุยเกี่ยวกับธนาคารหมู่บ้าน 25 ธันวาคม 2541

เฉลิม วรรณงาม, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2541 และ 14 ธันวาคม 2541.

ชำนาญ ศักดิเศรษฐ์ , ตำแหน่งขณะนั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครศรีธรรมราช

สัมภาษณ์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย หัวข้อปัญหาการพัฒนา

ลุ่มน้ำปากพนัง ตามโครงการศึกษานโยบายสาธารณะทางวิทยุ สถาบันนโยบาย

ศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, สัมภาษณ์ 20 กันยายน 2533 .

ปรีชา ขุนรักษ์, จากการพูดคุย 23 กรกฎาคม 2541

นิพนธ์ ทองนอก , จากการพูดคุย 12 มิถุนายน 2541

บุญธรรม เทอดเกียรติชาติ , จากการพูดคุย 21 พฤษภาคม 2541

วิเชียร ณ นคร, สัมภาษณ์ 6 มิถุนายน 2541

- สำรวจ เลี่ยมแก้ว, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2541
- สมปอง โชติทอง, อภิปรายกลุ่มย่อย "ประชาคมไทยมาก, 5 มีนาคม 2541.
- สมบุญ พรหมพันธ์, จากการพูดคุย 22 ธันวาคม 2541
- สุวิทย์ สุจิตธนารักษ์, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2541
- เอกวิทย์ ยอดระบำ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2541
- อภัย รัตนรัต, สัมภาษณ์ 1 กันยายน 2542
- อาคม เดชทองคำ, การเสวนากลุ่มย่อยเพื่อพัฒนางานวิจัยที่สถาบันราชภัฏ
นครศรีธรรมราช 25 ธันวาคม 2541
- ธรรมนิเทศ (ระแบบ), พระราช, วัดบวรนิเวศธรรมมหาวิหาร, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2542
- สมบุญ พรหมพันธ์, สัมภาษณ์ 20 กุมภาพันธ์ 2542
- อรุณ เจ็งวัฒนพงศ์, สัมภาษณ์ 13 มีนาคม 2541
- จรัส มาศทอง, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2541.
- ณรงค์ เพชรประเสริฐ, จากการพูดคุยทั่วไป 13 กรกฎาคม 2542
- วิรัช จันทรทอง, สัมภาษณ์ 27 มีนาคม 2542
- เหลียง ณ เสน, จากการสัมภาษณ์ 8 กรกฎาคม 2542
- อารมณ จิรจิต, สัมภาษณ์ 13 กรกฎาคม 2541
- อ่ำ พวงทอง, จากการสัมภาษณ์ 8 กรกฎาคม 2542
- ก้านันดาบลงนามขนาด อำเภอกปากพอง, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2541
- สุภาพ ผลเกลี้ยง, สัมภาษณ์ 20 กรกฎาคม 2541
- รุ่น (ไม่ทราบนามสกุล) , สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2541
- สุภาภรณ์ เอี่ยมสุด, สัมภาษณ์ 7 กันยายน 2541
- ปลีก หนูไผ่, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2541
- ราเชนทร์ เมืองแก้ว, สัมภาษณ์ 15 ตุลาคม 2541
- มนูญ หนูแก้ว, สัมภาษณ์ 3 ธันวาคม 2542.
- เสถียร หนูครุฑ, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2541
- เกษม มีใหม่, สัมภาษณ์ 6 กันยายน 2541
- สมคิด ทองแก้ว, สัมภาษณ์ 6 กันยายน 2541
- กลอยใจ มากกลาย, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2541

แกบ จิมเรื่อง , สัมภาษณ์ 6 กันยายน 2541
 สัมเกลี้ยง บัวทอง , สัมภาษณ์ 9 กันยายน 2541
 สุวรรณโน ถนอมกาย, สัมภาษณ์ 12 กันยายน 2541
 ไพโรจน์ ชูวงศ์กร, จากกสัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2542.
 สมพงศ์ คงจิ่ง, , สัมภาษณ์ 15 ตุลาคม 2541
 ชีระศักดิ์ พรหมแก้ว, สัมภาษณ์ 15 ตุลาคม 2541
 ชีระ คงกิม, สัมภาษณ์ 15 ตุลาคม 2541.
 นุ่ม บุญสะอาด , สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2541
 จุปิ่น (ไม่ทราบนามสกุล) , สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2541
 หรีน รักษาพล , สัมภาษณ์ 18 กันยายน 2541
 อำนวย ขวัญศรี , สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม 2541
 ชีระศักดิ์ ส่งทอง, สัมภาษณ์ 21 กันยายน 2541
 พิภพ กาลาศรี, สัมภาษณ์ 11 กันยายน 2541
 วิรัตน์ ธรรมชาติ , สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2541
 จำรัส ทองธวัช, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2541
 คลี ประสาทพจน์ , สัมภาษณ์ 3 มีนาคม 2541
 หมุน สุขหวาน , สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2541
 บุญเลิศ นิลพัฒน์ , สัมภาษณ์ 3 มีนาคม 2542
 ปิ่นเพชร บุญขวัญ , สัมภาษณ์ 3 กันยายน 2542
 พร้อม นูมา, สัมภาษณ์ 8 มีนาคม 2541
 ไรย์ ปรางแก้ว, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2541
 เจี้ยว จงไกรจักร, สัมภาษณ์ 12 กันยายน 2541
 จำเรียง พรหมสุทธิ, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2541
 สอน บุญขวัญ, สัมภาษณ์ 15 กรกฎาคม 2541
 สงวน บุญสวชัญญ, , สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2541 และ 29 มีนาคม 2541
 สมศักดิ์ พรหมสุทธิ, จากการพูดคุย 5 พฤษภาคม 2538
 ด่วน ยิ้มแย้ม , สัมภาษณ์ 12 กันยายน 2541
 ดำ เพอสะเหละ , สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2541

พันธ์ทิพย์ เกื้อเพชรแก้ว , สัมภาษณ์ 29 ตุลาคม 2541

เหนียว จรจันทร์, สัมภาษณ์ 2538

ซุน แซ่ฮ่วย , สัมภาษณ์ 21 มีนาคม 2542

จ่าย แซ่ฮ่วย , สัมภาษณ์ 21 มีนาคม 2542

เจ๊ะจะ นิยมเดชา, สัมภาษณ์ 10 กรกฎาคม 2542

หวง หั่นเส้ง, สัมภาษณ์ 3 มีนาคม 2541

วิชาญ เพชรแก้ว, สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2541.

สวาสดี เขียดตน, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2541 และ 18 กรกฎาคม 2541

บุญธรรม เทอดเกียรติชาติ, จากการพูดคุย 12 พฤษภาคม 2541.

ชลธิรา บุญญานุพงศ์ , สัมภาษณ์ 10 ตุลาคม 2541.

แวว บุญทองใหม่ , สัมภาษณ์ 10 ตุลาคม 2541.

จบ คงจันทร์ , สัมภาษณ์ 10 ตุลาคม 2541.

อัน ศรีอินทร์ , สัมภาษณ์ 10 ตุลาคม 2541.

อำพน เพชรแก้วเพชร, สัมภาษณ์ 10 ตุลาคม 2541.

อุดม หนูทอง , การอภิปรายในการประชุมสัมมนาการพัฒนานักวิจัยโครงการวิจัยโครงสร้าง
และพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา ของเมธีวิจัยอาวุโสศาสตราจารย์สุริวงค์
พงษ์ไพบูลย์ ที่หอประชุมสถาบันทักษิณคดีศึกษา

อานันท์ กาญจน์พันธ์ , จากการอภิปรายและเสนอแนะงานวิจัยชิ้นนี้ในการประชุมวิชาการ
ประจำปี 2542 เรื่อง โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา
วันที่ 21-23 มกราคม 2543 ณ โรงแรมกรีนเวลด์ จังหวัดสงขลา

สุริวงค์ พงษ์ไพบูลย์ , ได้อธิบายถึงแนวคิดการสร้างทฤษฎีจากฐานรากในการอธิบาย
ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในภาคใต้ ที่เรียกว่า "สืบนานสาวโยด" เป็นกรอบแนวคิดใน
การศึกษาวิจัยให้กับนักวิจัยในโครงการวิจัยเรื่องโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาค
ใต้กับการพัฒนา ตลอดระยะเวลา 2541-2543

ภาคผนวก

พลวัตปัจจัยหรือพัฒนาการของกลุ่มน้ำปากพนัง

สถานการณ์การพัฒนาในบริเวณกลุ่มน้ำปากพนัง แปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาตามเงื่อนไข ต่างๆ หลายประการ เป็นต้นว่า เป็นผลมาจากพลวัตความคิดและการดำเนินงานการพัฒนาอันเป็นผลจาก “นโยบายการพัฒนาของรัฐ” หรือที่กำหนดมาจากภาครัฐ (state imposition) ประการหนึ่ง ความพยายามค้นหา ค้นคว้าของประชาชนในกิจกรรมการดำเนินงานการพัฒนาจากภาคประชาชนและขบวนการพัฒนาของภาคธุรกิจเอกชน หรืออันตักิริยาของประชาชน ในการพัฒนา (Local initiation) เพื่อการอยู่รอดในดำรงชีวิตและเพื่อต่อการพัฒนากลุ่มน้ำปากพนัง ประการหนึ่ง ตลอดจนปรากฏการณ์ธรรมชาติ อีกประการหนึ่ง เพื่อให้เห็นถึงมิติต่างๆ ซึ่งจะได้เป็นข้อมูลพื้นฐานหรือข้อมูลในเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในกิจกรรมการพัฒนา เหมือนกับเป็นอนุทินพัฒนาการกลุ่มน้ำปากพนัง ดังนี้

- 2505 ก่อสร้างประตูละบายน้ำคลองบางจาก ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 6 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง (สร้างเมื่อ 2496-2505 (สรุปจากโครงการพัฒนากลุ่มน้ำปากพนังจังหวัดนครศรีธรรมราช ของสำนักงานชลประทานที่ 11 เอกสารประกอบหนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/40064 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2526)
- 2505 พลเอกถนอม กิตติขจร เดินทางมาทอดกฐินที่วัดสระใคร อำเภอเชียรใหญ่ โดยการประสานของครูแกบ ชูทอง ครูจำรูญ ระกำทอง (บางตะพง) ครูรีน (โรงเรียนบ้านอ่าวเคียน) ครูมัญญ หนูแก้ว กำนันสอง มีการปรับปรุงเส้นทางจากศาลามีชัย ถึงสระใคร และได้สัญญาว่าจะทำถนนสายนครศรีธรรมราชถึงอำเภอหัวไทร (จากการสัมภาษณ์ นายไพโรจน์ ชูช่วย, 11 กุมภาพันธ์ 2542)
- 2506 นายประหยัด บุรณะศิริ เลขาธิการสภาเศรษฐกิจ (ปัจจุบันคือสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลมาศึกษาสภาพปัญหาการขาดแคลนน้ำจืด ในที่สุดรัฐบาลให้การช่วยเหลือโดยการทำประตูละบายน้ำชั่วคราวที่คลองเปยะ เพื่อผันน้ำจืดเข้าสู่บ้านแสงวิมาน เพื่อทำนาและปลูกผัก (ปัญญาเลิศไกร, ฉัตรชัย ศุภระกาญจน์, 2531:27)
- 2511-2513 เป็นปีที่แล้งจัด ต่อเนื่อง (จากการสัมภาษณ์นายสงวน บุญสวย

ขวัญ, 29 มีนาคม 2524)

- 2511 กรมทางหลวงได้ดำเนินการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปากพนัง(สะพาน
ที่ 1)ที่บ้านหัวถนนการะเกด ตำบลการะเกด อำเภอเชียรใหญ่
- 2512-2513 ก่อสร้างประตูประบายน้ำคลองสุขุม หมู่ที่ 1 ตำบลปากพนังฝั่งตะวันตก
อำเภอปากพนัง (สรุปจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังจังหวัดนครศรีธรรมราช ของสำนักงานชลประทานที่ 11 เอกสารประกอบ
หนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/40064 ลงวันที่ 30
พฤศจิกายน 2526)
- 26 มิถุนายน 2512 เทศบาลเมืองปากพนัง ได้เสนอโครงการก่อสร้างสะพานและถนนข้าม
แม่น้ำปากพนัง ขนาดผิวจราจรของสะพานกว้าง 8 เมตร ทางเท้าข้างละ
2 เมตร ยาว 210 เมตร ช่วงลาดของสะพานข้างละ 80 เมตร สูงจาก
ระดับน้ำปกติ 12 เมตร งบประมาณ 15,000,000 บาท ที่ตำบลหูล่อง
และบ้านหอยราก ที่ดินที่ถูกนำมาใช้จำนวน 24,825 ไร่ คำนวณค่าชด
เชยไร่ละ 5,000 บาท ค่าชดเชยสิ่งปลูกสร้างประมาณ 2,000,000 บาท
ค่าตัดถนนสายใหม่บริเวณเชิงสะพาน 9,000,000 บาท รวมงบ
ประมาณค่าชดเชยการสร้างและค่าชดเชยประมาณ 29,000,000 บาท
เพื่อขยายเมืองและชุมชนและการที่ปากพนังเป็นศูนย์กลางของที่ทำกา
รรัฐบาลหลายแห่ง เป็นศูนย์รวมการขนส่งทางน้ำที่มีท่าเรือใหญ่เป็น
อันดับที่ 2 ของภาคใต้ มีเรือขนส่งสินค้าจากพระนครและต่างประเทศ
แวะขนถ่ายสินค้า ไปซื้อขายหลายอำเภอ หลายจังหวัดและขายไปต่าง
ประเทศ นอกจากนี้ยังเป็นการสัญจรของประชาชน (เก็บความจาก
หนังสือสำนักงานเทศบาลเมืองปากพนัง ที่ นศ 65/1780 ลงวันที่ 26
มิถุนายน 2512)
- 2512 ทางราชการจับกุมประชาชนทั้งหมู่บ้าน ที่หมู่ที่ 1 บ้านหนองไม้แก่น
(ติดกับบ้านบางหว้า) เกาะพร่อง คลองเรือ หมู่ที่ 1 ตำบลเชียรเขา
อำเภอเชียรใหญ่ ขณะนั้น ช้อหาคอมมิวนิสต์ไปขังที่บ้านชะเอียน
ค่ายวชิราวุธ ประกอบด้วย นายแจ้ง บรรจงแก้ว นายเชย คักดีเสนา
นางพิน ชัยมุสิก นายเวส บรรจงแก้ว นายลาภ บรรจงแก้ว (เป็น
เกตตรา) นายหมุด ทองหวาน นายคลิ่ง บรรจงดวง นายคลิ่ง ทองเจียว

ซึ่งเป็นฤดูเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านไม่กล้าเอาข้าวไปให้เยี่ยม (จาก
การสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์ , 11 กุมภาพันธ์ 2542 และ
นายราเชนทร์ เมืองแก้ว, 3 เมษายน 2541)

2513 รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ (ฯพณฯบุญรอด
ปิณฑรัตน์) เป็นประธานวางศิลาฤกษ์สร้างสะพาน "แม่เจ้าอยู่หัว"
ตำบลสวนหลวง อำเภอเขียร์ใหญ่ จากสถานีบ้านตุล ถึง บ้านบ่อล้อ
ระยะทาง 15 กิโลเมตร เพื่อสะดวกในการติดต่อการนำผลผลิตออกสู่
ตลาด การป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้าย และสะดวกแก่เจ้าหน้าที่
ออกเยี่ยมเยียนประชาชน ถนนดังกล่าวต้องผ่านคลองคือ กว้าง
60 เมตรลึก 5-10 เมตร จึงต้องมีการสร้างสะพานที่ใช้งบประมาณก่อสร้าง
หลายแสนบาท แต่นายนิคม อุปรมัย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
จังหวัดนครศรีธรรมราช รองประธานสภาผู้แทนราษฎรได้อนุเคราะห์
ด้วยการประสานงานกับรัฐบาลขอเงินอุดหนุนเพื่อสร้างสะพาน
จำนวน 370,000บาท กำหนดเสร็จภายในวันที่ 20 กันยายน 2514
โดยให้ชื่อว่าสะพานแม่เจ้าอยู่หัว (สารนครศรีธรรมราช ปีที่ 2
ฉบับที่ 13 มีนาคม 2514)

2512-2513 ราษฎรในท้องที่ตำบลท่าพญา ตำบลขนานนก ตำบลปากพ่องฝั่งตะวันออก
ออกประสมภัย"คลื่นหักหาด" นำเอาน้ำเค็มในทะเลเข้ามาท่วมพื้นที่
นาข้าวเสียหายทุกปี จึงได้ร่วมมือกันพัฒนาการทำคันกั้นน้ำเค็มจาก
ทะเล ตลอดจนราษฎรท้องที่ตำบลหน้าสตน นำโดยนายเกรียงศักดิ์
รัตนบุรี นายอำเภอหัวไทร นำราษฎรและข้าราชการ ประมาณ 2,000
คน พัฒนาการทำคันกั้นน้ำเค็มจากทะเลที่ตำบลหน้าสตนอำเภอหัว
ไทร (สารนครศรีธรรมราช ฉบับที่ 5 ปีที่ 1 กรกฎาคม 2513)

2513 ร.ต.สุนทร สัตยานนท์ นายอำเภอเขียร์ใหญ่ นำราษฎรหมู่ที่ 8 ตำบล
เขียร์เขา อำเภอเขียร์ใหญ่ ทดลองทำนาปีละ 2 ครั้งเนื้อที่ประมาณ
60 ไร่ (สารนครศรีธรรมราช ฉบับที่ 5 ปีที่ 1 กรกฎาคม 2513)

2514-2518 ก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองเขียร์ใหญ่ หมู่ที่ 1 ตำบลท้องลำเจียก
อำเภอเขียร์ใหญ่ (สรุปจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังจังหวัด

นครศรีธรรมราชของสำนักงานชลประทานที่ 11 เอกสารประกอบ
หนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/40064 ลงวันที่ 30
พฤศจิกายน 2526)

2515-2518 ก่อสร้างประตูปรับน้ำคลองบางไทร หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านใหม่
อำเภอปากพนัง (สรุปจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังจังหวัดนคร
ศรีธรรมราช ของสำนักงานชลประทานที่ 11 เอกสารประกอบหนังสือ
จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/40064 ลงวันที่ 30
พฤศจิกายน 2526)

2-4 พฤศจิกายน 2516 น้ำท่วมในอำเภอต่างๆ ของลุ่มน้ำปากพนัง

19-23 พฤศจิกายน 2516 นายคล้าย จิตพิทักษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชและคณะ
ได้ออกตรวจสภาพท้องดินและเยี่ยมราษฎรเขตลุ่มน้ำปากพนัง (โดย
เส้นทางบก ทางเรือ จากนครศรีธรรมราช ไปปากพนัง บ้านหอยกัน
บ้านปากแพรกฝั่งตะวันตก บ้านปากแพรกฝั่งตะวันออก บ้านหลุมพอ
หัวไทร บ้านบางนพ บ้านปากพรุ หัวไทร บ้านคลองแดน บ้านเขาพัง-
ไกร บ้านบางสะพาน บ้านนุรณาวาส บ้านควนชิง บ้านควนเค็ง
ชะอวด บ้านท้ายทะเล บ้านการระเกด บ้านท่าลิพง บ้านคลองคือง
บ้านบางยี่ว บ้านท้องลาน บ้านโพธิ์ใหม่ บ้านสระโพธิ์ บ้านเขาแก้ว-
วิเชียร บ้านช่องขาด บ้านคงคาดี บ้านปากคลองบางไทร บ้าน-
ใหม่ บ้านปาระกำ บ้านเกาะทวด บ้านชะเมา นครศรีธรรมราช)
เป็นการตรวจราชการปกติและเน้นการตรวจสอบสภาพทั่วไปพื้นที่ถูก
น้ำท่วม เมื่อ 2-4 พฤศจิกายน 2516 และสอบถามความต้องการ
ความเดือดร้อนของราษฎร พบปัญหา 5 ประการ คือ 1) การทำมา
หากินขัดสนในเรื่องปัจจัยการผลิต 2) ใจผู้รัยลักขโมย 3) เพื่อ
แจกสมุดเครื่องเขียนแบบเรียน 4) ขาดแคลนครู อาครเรียน อาคร
ประกอบ 5) ขาดการคมนาคม(สารานครศรีธรรมราช, ธันวาคม 2515)
มีการริเริ่มส่งเสริมการทำนาทุ่งที่นครศรีธรรมราช โดยนายเริ่ม พาน
ทอง เป็นผู้บุกเบิก โดยการสนับสนุนของทางราชการ กล่าวคือ
จากการแนะนำของดร.อาภรณ์ ศรีพิพัฒน์ นักวิชาการกรมประมง
พร้อมกับนายคล้าย จิตพิทักษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดได้ดำเนินการอย่าง

- มากเพื่อเปิดป่าสงวนแห่งชาติให้ราษฎรทำนาถ้าง นายเกรียงศักดิ์ ไกรเลิศ ประมงจังหวัด ซึ่งได้ส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งที่นครศรีธรรมราช โดยขอใช้พื้นที่ป่าเลนนครศรีธรรมราช (อตุลย์ เสนากัลป์, นาถ้าง, สารนครศรีธรรมราชปีที่ 1 ฉบับที่ 5 มีนาคม -เมษายน 2517: 73-74) ในเขตตำบลท่าไร่ ตำบลปากนคร ตำบลท่าซัก ตำบลปากพูน โดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ขอใช้ที่ดินป่าสงวนแห่งชาติป่าเลนปากพญา-ปากนคร จากกรมป่าไม้ ซึ่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เห็นชอบอนุมัติเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2517 นำที่ดินมาจัดสรรให้ราษฎรเข้าทำประโยชน์นาถ้าง จำนวน 5 แปลง พื้นที่ประมาณ 25,836 ไร่ (ศิรินทรเพ็ญ หนูนาอ , 2532: 9)
- 2518 ก่อสร้างประตุน้ำและฝายบ่อคนที่ หมู่ที่ 8 ตำบลขนานนาก อำเภอปากพนัง(สรุปจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานชลประทานที่ 11 เอกสารประกอบหนังสือ จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/40064 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2526)
- 3 กันยายน 2518 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพระบรมราชโอรสและพระราชธิดา เสด็จเยี่ยมราษฎรอำเภอปากพนัง
- 2518-2521 การก่อสร้างประตุน้ำคลองค้อง หมู่ที่ 3 ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ (สรุปจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังจังหวัดนครศรีธรรมราช ของสำนักงานชลประทานที่ 11 เอกสารประกอบหนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/40064 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2526)
- 4-15 มกราคม 2518 อุทกภัยเนื่องจากเกิดฝนตกหนักน้ำท่วมใหญ่นครศรีธรรมราช เฉพาะพื้นที่ ลุ่มน้ำปากพนังน้ำท่วมสูง อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ น้ำท่วมสูง ประมาณ 200 เซนติเมตร, อำเภอหัวไทร สูงประมาณ 100 เซนติเมตร พื้นที่เหล่านี้น้ำไหลเอ่อหรือขังหลายวันก่อนออกสู่ทะเล ความเสียหาย อำเภอปากพนัง 3,721 ครอบครั้ว 20,447 คน เสีย

ชีวิต 5 คน บ้านพัง 7 หลัง โรงเรียนชำรุดมาก พื้นที่เกษตร 143,836 ไร่ อำเภอเชียรใหญ่ ประสบภัย 907 ครอบครัว 6,157 คน เสียชีวิต 4 คน บ้าน โรงเรียนชำรุดเสียหาย เนื่องจากการเกษตร 143,952 ไร่ อำเภอหัวไทร ประสบภัย 8,000 ครอบครัว 42,000 คน เสียชีวิต 1 คน เนื่องจากการเกษตร 2,000 ไร่ และอำเภอชะอวด ประสบภัย 1,500 ครอบครัว 3,528 คน เสียชีวิต 7 คน บ้านพัง 5 หลัง โรงเรียนชำรุดมาก (สรุปจากการรายงานของนายคล้าย จิตพิทักษ์ ผู้ว่าราชการ จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ใน โอกาสที่ตรวจการช่วยเหลือทุกข์ยากได้ ,อ้างถึงในสาร นครศรีธรรมราช ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 มีนาคม-เมษายน 2518)

- 2519 ประชาชนหมู่ที่ 6 ตำบลเกาะทวด หมู่ที่ 1 , 3 ตำบลป่าระกำ จำนวน ประมาณ 1,000 คนเศษ นำโดยนายเฝียน (ปัจจุบันเป็นเจ้าของอ่าวสวัสดิ ห้วยป่าขลุ)นายสุรินทร์ หนูคง (ปัจจุบันนิติกรสำนักงานการประถม ศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราชและนายสมพล รักหวาน (อดีตอาจารย์ ใหญ่ ปัจจุบันข้าราชการบำนาญและประกอบธุรกิจ) ได้ขับไล่ นาย เสมมา นาควิโรจน์ อำเภอปากพนัง เกี่ยวกับค่าแรงงานขุดดินถนน สายบางบูซา-ห้วยป่าขลุ-เชียรเขา ชาวบ้านได้รับเป็นค่าจ้างเมตรละ 8 บาท แต่บประมาณที่ตั้งไว้เมตรละ 20 บาท โดยผู้นำในการชุมนุม ได้ติดต่อประสานงานให้นายสัมพันธ์ ทองสมัคร สมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราช เลขานุการรัฐมนตรีประจำสำนัก นายกรัฐมนตรี (นายสุรินทร์ มาศดิตถ์) ขอให้ได้ค่าแรงเพิ่มตามที่ ทางราชการจ่ายจริง และให้ย้ายนายอำเภอออกไป ในที่สุดหลังเหตุ การณ์ประมาณ 1 เดือนนายอำเภอถูกย้ายไปประจำบุรีรัมย์ (จาก การสัมภาษณ์นายสุรินทร์ หนูคง ,13 พฤษภาคม 2541)

- 14 พฤษภาคม 2520 นายเสน่ห์ วัฒนธนาถ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้รายงานข้อราชการต่อ ฯพณฯ อัมพร จันทรวิจิตร รองนายกรัฐมนตรี ใน ฐานะประธานอนุกรรมการตรวจสอบการติดตามผลโครงการอาสา พัฒนาท้องถิ่นของตนเองในฤดูแล้งพ.ศ.2520 (สารนครศรีธรรมราช ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม -มิถุนายน 2520:5) มาเยี่ยมโครงการที่

จังหวัดนครศรีธรรมราชเกี่ยวข้องกับปัญหาสำคัญโดยมีปัญหาของ
ลุ่มน้ำปากพนังอยู่ในอันดับที่ 3 คือ การพัฒนาเน้นหนักในท้องที่
กันดาร คือ อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร และอำเภอชะอวด
ว่าเป็นพื้นที่ที่มีการทำนาเป็นหลักแต่มีปัญหาขาดแคลนน้ำ ทำให้ผล
ผลิตต่อไร่ไม่เพียงพอในการครองชีพ เป็นเหตุให้ประชาชนอพยพไป
ทำมาหากินในที่อื่น นุกรุกเบิกป่าสงวนตามปกติ ต่อมาถูกผู้ก่อการ
ร้ายคอมมิวนิสต์แทรกซึมปลุกกระดม ยุยงให้หลงผิดเป็นผู้ก่อการร้าย
คอมมิวนิสต์เมื่อมีการปราบปรามอย่างหนักก็จะอพยพกลับภูมิลำเนาเดิมและนำความคิดทางการเมืองเป็นเชื้อร้ายมาเผยแพร่แก่
ญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน นับว่าเป็นอันตรายยิ่ง หากได้รับการสนับสนุน
ทางจังหวัดก็จะพัฒนาพื้นที่นี้โดยเร็ว

13 กันยายน 2521

พระราชดำริ ครั้งที่ 1 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้อำนวยการสำนักงานชลประทานที่ 11 เข้าเฝ้า
ณ ที่ประทับแรมโรงพยาบาลซีเมนต์ทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ทรงมี
พระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับโครงการชลประทานในเขตจังหวัดนครศรีธรรม
ราช ให้พัฒนาลุ่มน้ำชะอวด โดยก่อสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยน้ำใส
สำหรับระยะแรก ทรงพิจารณาให้สร้างฝายทดน้ำคลองไม้เสียบ ที่
ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอชะอวด พร้อมระบบส่งน้ำโดยเร่งด่วนก่อน

2521-2522

เกษตรกรนาข้าวด้วยการนำของนายเฉลิม วรรณงาม ครูโรงเรียนชุมชนบางบูชา ได้ปรับที่ดินนาข้าว เนื้อที่ 2 ไร่เศษ ด้วยการขุดร่องเป็นคู
น้ำปลูกพริกขึ้นที่บ้านบางบูชาได้ผลผลิตดีสามารถให้ผลผลิต
2,400 กิโลกรัมใช้เวลาผลิต 6 เดือนได้เงิน 30,000 บาทเศษ
เกษตรกรจึงเริ่มให้ความสำคัญและสนใจปฏิบัติตาม จึงผลักดันให้
เป็นโครงการของโรงเรียน (เพราะโรงเรียนชุมชน) และโรงเรียนได้เปิด
การอบรมการปลูกพริกขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 28 กันยายน
2521 ผู้เข้ารับการอบรม 32 คน จากนั้นเกษตรกรไปขุดร่องปลูก
29 ไร่พื้นที่ 58 ไร่ 2 งาน ได้ผลผลิต 76,500 กิโลกรัมเศษ คิดเป็น
เงิน 918,000 บาท เกษตรกรอื่นๆ เห็นว่าเป็นอาชีพใหม่ที่ให้รายได้สูง

จึงนิยมปฏิบัติและติดต่อให้โรงเรียนเปิดการอบรมให้แก่สมาชิกใหม่ และแก้ปัญหาเกษตรกรที่ปฏิบัติไปแล้ว โรงเรียนจึงจัดการอบรมครั้งที่ 2 ผู้เข้ารับการอบรม 67 คน ปรากฏว่าไปปฏิบัติ 58 ราย พื้นที่ปลูก 102 ไร่ ผลผลิต 112,000 กิโลกรัม คิดเป็นเงินประมาณ 1,345,000 บาท (สรุปจากบันทึกแผนการปลูกพริกของนายเฉลิม วรรณงามและจากการสัมภาษณ์นายเฉลิม วรรณงาม)

- 2522 โรงเรียนชุมชนบ้านบางบุชา ได้เปิดการอบรมประชาชนที่สนใจเกี่ยวกับการปลูกผักและพืชไร่ ในวันที่ 27 ธันวาคม 2523 ที่โรงเรียนชุมชนบ้านบางบุชา โดยมีประชาชนทั้งในท้องที่ตำบลเกาะหวด ตำบลใกล้เคียงและมาจากอำเภอเชียรใหญ่ จำนวน 450 คน(หนังสือโรงเรียนชุมชนบางบุชา ที่ ศธ.142802/5 ลงวันที่ 7 มกราคม 2524) ในการอบรมดังกล่าวได้เน้นการปลูกปลูกพริกและการจัดการตลาด(จากการสัมภาษณ์นายเฉลิม วรรณงาม, และการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูช่วย, 11 กุมภาพันธ์ 2524) โดยมีนายอำเภอปากพนังไปเป็นประธานในพิธีเปิดและสนับสนุนโดยสำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอหน่วยปราบศัตรูพืชที่นครศรีธรรมราช ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ศึกษาธิการอำเภอปากพนัง โดยมีวิทยากรในท้องถิ่น ได้แก่อาจารย์เฉลิม วรรณงาม ครูโรงเรียนชุมชนวัดบางบุชา และนายบรรจบ รักมล ครูใหญ่โรงเรียนบ้านเขาน้อย อำเภอปากพนัง
- 2523 องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้กำหนดนโยบายในปีเป็นปีส่งเสริมการเกษตร ให้โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดจัดทำโครงการส่งเสริมการเกษตร
- 2523 ดร.เกษม ศิริสัมพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้เข้าเยี่ยมชมหมู่บ้านแสงวิมานและชาวบ้านได้เสนอให้ช่วยเหลือการปรับปรุงถนนเข้าสู่หมู่บ้าน
- 2523 เกษตรกรตำบลเกาะหวดและตำบลใกล้เคียงได้จัดตั้งกลุ่มปลูกผัก อำเภอปากพนัง ภายใต้การส่งเสริมของโรงเรียนชุมชนบางบุชา เกษตรอำเภอปากพนัง เริ่มโครงการในวันที่ 27 ธันวาคม 2524 มีสมาชิกทั้ง

หมด 69 คน เนื้อที่ปลูกพริก 67.97 ไร่ ปลูกผักคะน้า 30 คน เนื้อที่ 20 ไร่ จาก 12 หมู่บ้าน 5 ตำบล คือ ตำบลเกาะหวด ตำบลชะเมา ตำบลคลองน้อย ตำบลป่าระกำ และตำบลบ้านใหม่ อำเภอปากพนัง แบ่งเป็นหน่วยการผลิตผัก 12 หน่วย โดยแบ่งตามเขตปกครองและมีหัวหน้าหน่วย เป็นผู้ประสานงาน และกำหนดจุดรวมผัก 2 ทำน้ำ เพื่อให้พ่อค้ามารับซื้อ คือ ทำน้ำบางนุชา มีนายถาวร จันทรพงศ์ เป็นผู้จัดการทำ และทำน้ำเปียะ มีนายจรัส ทองสิน เป็นผู้จัดการทำ มีอาจารย์เฉลิม วรรณงามและนายณรงค์ ศิริกุล เป็นที่ปรึกษากลุ่ม โดยคาดว่า ผลผลิตพริกขี้หนูคราวละ 185,440 กิโลกรัมๆละ 12 บาท และคะน้า 60,825 กิโลกรัมๆละ 7 บาท กลุ่มปลูกผักนี้แบ่งองค์กรออกเป็นฝ่ายต่างๆ 7 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายบัญชีและการเงิน ฝ่ายรวบรวมผลผลิต ฝ่ายการตลาด (หน้าที่สำคัญ คือ มีหน้าที่ขายผลผลิตโดยร่วมมือกับผู้ประกอบการค้าที่ตลาดหัวอิฐ จำนวน 2 คนให้คำตอบแทนจากการขายกิโลกรัมละ 1 บาท แยกเป็นพริกขี้หนู .85 บาท และคะน้า .15 บาท) ฝ่ายประกันราคา (มีหน้าที่ประกันราคาผลผลิตขั้นต่ำของราคาที่ตกลงกับสมาชิก ในระยะนั้นคะน้าประกันราคากิโลกรัมละ 3 บาท) ฝ่ายขนส่ง ฝ่ายจัดหาปัจจัยการผลิต ฝ่ายส่งเสริมและการจัดตั้งกลุ่ม ส่วนเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่ม ที่ประชุมมีมติให้หักจากค่าบริการไว้เป็นเงินทุนหมุนเวียนภายในกลุ่มจากการขายผักคะน้ากิโลกรัมละ .15 บาท และพริกขี้หนู กิโลกรัมละ .50 บาท ผลที่ได้คือ เกษตรกรซื้อปุ๋ยราคาถูกกว่าท้องตลาด ประหยัดค่าขนส่ง การขายผักได้ราคาดี มั่นคงมีตลาดรองรับ ไม่เสียเปรียบและส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อปรึกษาหารือ และมีการประชุมรวม 4 ครั้ง เกษตรกรเข้าร่วม 735 คน และมีภาคเอกชน (ห้างหุ้นส่วนจำกัด เกษตรชัยณรงค์) เข้าร่วมสนับสนุนการทำแปลงสาธิต การป้องกันการกำจัดศัตรูพืช 8 แปลง (สรุปจากบันทึกข้อความ เรื่องรายงานการดำเนินงานกลุ่มปลูกผักอำเภอปากพนังของนายเฉลิม วรรณงาม ถึงอาจารย์ใหญ่โรงเรียนชุมชนบางนุชาวันที่ 6 พฤษภาคม 2524) หลังจากนั้นกลุ่มดังกล่าวนี้ล้มสลายเพราะแผนการล้มกลุ่มผักของพ่อค้าคน

- กลางที่ใช้วิธีการพยายามซื้อผลผลิตจากสมาชิกบางคนโดยตรงด้วยการให้สูงกว่าการขายให้กลุ่ม เป็นการแย่งซื้อผักจากเกษตรกรโดยตรงมิให้เกษตรกรขายหรือส่งผลผลิตให้กลุ่ม (จากการสัมภาษณ์นายเฉลิมวรรณงาม, ตุลาคม 2541)
- 2523 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรีและหัวหน้าพรรคกิจสังคมเดินทางมาเปิดสถานีอนามัยตำบลชนาบนาก (จากการสัมภาษณ์กำนันตำบลชนาบนาก, 2541)
- 2523 งานประจำปีหน้าโกฏี ขึ้น 15 ค่ำ เดือนอ้าย ซึ่งเป็นงานบุญทอดผ้าป่าและขนทรายจากริมทะเลไปสู่วัดใกล้เคียงในตำบลใกล้เคียง และเป็นงานสวนสนุก ที่ประชาชนต้องนั่งเรือหางยาวมาเที่ยว ยุติลงเพราะสมภารวัดโคกมะม่วง สิ้นบุญ (จากการสัมภาษณ์นายสุภาพ ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลชนาบนาก, 20 กรกฎาคม 2541)
- 2524 นายชวน หลีกภัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มาตรวจถนนที่บ้านบางจันทร์ ตำบลเชียรใหญ่และช่วยเหลือให้นายณรงค์ นุ่นทอง นายธงชาติ รัตนวิชา ผู้สมัครสมาชิกสภาราษฎร พรรคประชาธิปัตย์ มีนายจวน นางฟุ้ง หมู่ที่ 3 ตำบลเชียรใหญ่ เอาปลาตาย ปลาไหลตาย ไปฟ้องนายชวน หลีกภัย (จากการสัมภาษณ์นายไพโรจน์ ชูวงศ์, 11 กุมภาพันธ์ 2542)
- 2524 ก่อสร้างอาคารบังคับน้ำบ้านบางใหญ่ ตำบลบางจาก อำเภอเมืองบ้านบางหวด หมู่ที่ 1 ตำบลปากพั่นฝั่งตะวันตก อำเภอปากพั่น, บ้านหัวลำภู ตำบลหัวไทร อำเภอหัวไทร, บ้านบางจาก ตำบลบางจาก อำเภอเมือง (สรุปจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพั่นจังหวัดนครศรีธรรมราช ของสำนักงานชลประทานที่ 11 เอกสารประกอบหนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/40064 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2526)
- 2524 กองทัพบกที่ 4 และจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ร่วมกันดำเนินการส่งเสริมการประกอบอาชีพด้านการเกษตรโดยเน้นการทำนาเป็นหลัก การประมงและปศุสัตว์อยู่อันดับรอง แต่ไม่ได้ดำเนินการอย่างจริงจัง

และต่อเนื่อง (กรมชลประทาน, 2536:1)

- 2525 กรมชลประทาน ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลญี่ปุ่นเพื่อศึกษาระบบชลประทานในการพัฒนาพื้นที่ฝั่งขวาแม่น้ำ ปากพนัง พร้อมทั้งข้อเสนอแนะบริเวณพื้นที่ที่จะทำระบบชลประทาน แต่ไม่อาจดำเนินการได้เพราะขาดงบประมาณ (คณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, มีนาคม 2537:3)
- 2525 ก่อสร้างอาคารบังคับน้ำบ้านทะเลบึง ตำบลหัวไทร อำเภอกุฉินารายณ์, บ้านบางวัว หมู่ที่ 1 ตำบลปากพนังฝั่งตะวันออก อำเภอกุฉินารายณ์, บ้านบางขาม หมู่ 8 ตำบลคลองน้อย อำเภอกุฉินารายณ์ (สรุปจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังจังหวัดนครศรีธรรมราช ของสำนักงานชลประทานที่ 11 เอกสารประกอบหนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/40064 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2526)
- 2526 ก่อสร้างอาคารบังคับน้ำบ้านบางปอ ,บ้านหัวเนิน หมู่ 8 ตำบลคลองน้อย อำเภอกุฉินารายณ์ บ้านบางกรด หมู่ 2ตำบลบางพระ อำเภอกุฉินารายณ์, และบ้านบางฉกร หมู่ที่ 1 ตำบลปากพนังฝั่งตะวันออก อำเภอกุฉินารายณ์
- 2526 แผนพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ได้ถูกเสนอในสมัยพลโทจวน วรรณรัตน์ แม่ทัพภาคที่ 4 เคยให้ศูนย์พัฒนาภาคใต้ทำแผนพัฒนาพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังเสนอเข้าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 โดยคำนึงถึงการแก้ไขปัญหา 3 ประการ คือ 1)การเก็บน้ำไม่ได้ 2) ผลผลิตต่อไร่ตกต่ำ 3)ราษฎรยากจนและบุกรุกที่ทำกินแต่การเสนอแผนดังกล่าวไม่ได้รับการพิจารณาบรรจุในแผนพัฒนาฉบับที่ 5 เพราะทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเห็นว่าแผนงานนี้เป็นแผนงานปกติ ไม่ใช่เรื่องเร่งด่วนให้พัฒนาไปตามปกติ (การชี้แจงของศูนย์พัฒนาภาคใต้ ในการประชุมก้าวหน้าแผนพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ,รายงานการประชุมพิจารณาผลความก้าวหน้าแผนพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง วันที่ 9 พฤศจิกายน 2526 ณ ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช) และการเสนอรายงานของหน่วยงานต่างๆในวันดังกล่าวนี้จึงเป็นการ

2526

เสนอความก้าวหน้าผลการปฏิบัติงานของระบบราชการปกติ กรมชลประทาน ได้เสนอโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ของสำนักงานชลประทานที่ 11 สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทจังหวัดนครศรีธรรมราช องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ ประกอบการจัดทำโครงการส่งเสริมพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังต่อไป โดยกำหนดวัตถุประสงค์ เพื่อวางแผนการจัดสรรน้ำให้เหมาะสมกับสภาพแหล่งน้ำ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพสิ่งแวดล้อม สภาพภูมิประเทศ สภาพการเพาะปลูก และพื้นที่เพาะปลูกโดยมีปริมาณน้ำใช้งานแต่ละขั้นตอนให้เหมาะสม และเพิ่มประสิทธิภาพการเก็บกักน้ำระบายน้ำและป้องกันน้ำเค็ม โดยมีเป้าหมาย 3 ระยะ ดังนี้ ระยะแรก (2527-2529) 1) ทำการสำรวจรายละเอียดสภาพคลองธรรมชาติต่างๆ ดำเนินการปรับปรุงขุดลอกคลองให้มีขีดความสามารถในการเก็บกักและระบายน้ำตามความเหมาะสมเพื่อควบคุมพื้นที่การเกษตรฝั่งซ้ายแม่น้ำปากพนัง 215,500 ไร่ ฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนัง 50,000 ไร่ 2) ขยายพื้นที่ชลประทานฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนังในเขตอำเภอหัวไทรอีก 30,000 ไร่ และพื้นที่ตอนบนของกลุ่มน้ำในเขตอำเภอชะอวด 35,000 ไร่ โดยมีงานดังนี้ งานขุดลอกคลอง จำนวน 24 สาย ยาวประมาณ 136.3 กิโลเมตร เป็นเงิน 58 ล้านบาท งานสร้างอาคารบังคับน้ำ ประมาณ 13 แห่ง งบประมาณ 37 ล้านบาท งานสร้างสะพาน 9 แห่ง งบประมาณ 4 ล้านบาท งานส่วนประกอบในการขุดลอกคลอง งบประมาณ 7 ล้านบาท งานสร้างประตูระบายน้ำคลองชะอวดแพรงเมือง งบประมาณ 26 ล้านบาท งานก่อสร้างโครงการเหมืองฝายไม้เลียบ งบประมาณ 161 ล้านบาท รวมงบประมาณทั้งสิ้น 302,228,700 บาท ระยะที่ 2 (หลัง 2529) ขยายพื้นที่ชลประทานให้ครอบคลุมพื้นที่การเกษตรทั้งลุ่มน้ำ 629,700 ไร่ โดยการ 1) สำรวจความเหมาะสมในการก่อสร้างประตูระบายน้ำหัวไทร ปรับปรุงพрудวนเครื่อง และอ่างเก็บน้ำต้นทุน 4 แห่ง ได้แก่ อ่างเก็บน้ำห้วยน้ำใส อ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง อ่างเก็บน้ำคลองถ้ำพระ และอ่างเก็บน้ำคลองลาไม

2) ขุดลอกคลองและสร้างอาคารบังคับน้ำต่อจากระยะแรก (สรุปจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังจังหวัดนครศรีธรรมราช ของสำนักงานชลประทานที่ 11 เอกสารประกอบหนังสือจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ. 0015/40064 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2526)

9 พฤศจิกายน 2526 คณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังมีการประชุม เห็นควรบรรจุการสร้างทางหลวงหมายเลข 4013 ตอนปากพนังฝั่งตะวันออก- ปากพนังฝั่งตะวันตกเข้าในแผนพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง โดยใช้บส่วนกลางและเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2527 กรมทางหลวงได้จัดเข้าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ปีงบประมาณ 2531 (หนังสือกรมทางหลวงถึงผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ ที่ คค 0609/6641 ลงวันที่ 18 มิถุนายน 2529)

มีนาคม-มิถุนายน 2527 จังหวัดนครศรีธรรมราชร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลออสเตรเลียในการจัดส่งบริษัทที่ปรึกษามาทำการสำรวจและวางแผนพัฒนาลุ่มน้ำในเขตอำเภอปากพนังและอำเภอเมืองประมาณ 56,250 ไร่ พร้อมทั้งได้จัดทำข้อเสนอเพื่อดำเนินการศึกษาพื้นที่เหลือ 1 ล้านไร่ (กรมชลประทาน, 2536:1) โดยได้ศึกษาพัฒนาแหล่งน้ำในลุ่มน้ำทั้งในส่วนของ การขุดเจาะน้ำบาดาลและการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ (คณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, มีนาคม 2537:3) โดยรัฐบาลออสเตรเลียได้มอบหมายให้นาย Perter I. Nola จากบริษัทที่ปรึกษา Antara AustralAsia กับคณะจำนวน 5 คน เริ่มทำการศึกษาข้อมูลทางเศรษฐกิจ สังคม และทางธรณีวิทยา เพื่อหาแหล่งและปริมาณน้ำใต้ดิน ในตำบลบางจาก อำเภอเมือง ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง และพื้นที่ใกล้เคียงภายในรัศมี 50 กิโลเมตร ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2529 สิ้นสุดเดือนมิถุนายน 2529 (รายงานความก้าวหน้าโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง, ม.ป.พ.)

2527 กรมชลประทานได้รับความช่วยเหลือจากธนาคารเอเชีย (ADB) ศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนาระบบชลประทานในลุ่มน้ำปากพนัง(คณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระ

- ราชดำริ, มีนาคม 2537:3)
- 25 ตุลาคม 2528 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จเปิดโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ บ้านปลายแหลม ตำบลแหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง
- 2528 เกษตรกรทำไร่นาสวนผสม ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้ร้องเรียนเรื่องพริกขึ้นราคาตกต่ำ ต่อสำนักงานพาณิชย์จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อให้ตรวจสอบภาวะและราคารับซื้อพริกขึ้นจากแหล่งรับซื้อในตลาดกรุงเทพมหานคร (หนังสือสำนักงานพาณิชย์จังหวัดนครศรีธรรมราช ด่วนมากเลขที่ นศ 0014/2146 ลงวันที่ 3 กรกฎาคม 2528 และบันทึกข้อความกรมการค้าภายใน ที่ พณ 0404/3852 ลงวันที่ 26 มิถุนายน 2528)
- 2529 มีกลุ่มนักวิชาการ สื่อสารมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ นักธุรกิจ ทหารจากกองทัพภาคที่ 4 นักการเมืองระดับชาติทำการประชุมสัมมนาเกี่ยวกับปัญหาลุ่มน้ำปากพนัง 2 ครั้ง ที่ห้องอาหารนครินทร์และโรงแรมทักษิณตามลำดับ นำเอาผลจากการสัมมนาเข้าสู่กองทัพภาคที่ 4 และจังหวัดนครศรีธรรมราช ช่วยผลักดันให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มาร่วมกับองค์การราชการในพื้นที่จัดทำแผนแม่บท (จากการสัมภาษณ์นายสมบุญ เกตุแก้ว วันที่ 6 พฤศจิกายน 2537)
- 2529 พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก ได้จัดการ “ชุดคลองอาทิตย์” เพื่อส่งน้ำเพื่อการเกษตรในอำเภอหัวไทร อำเภอเชียรใหญ่ จากตำบลเขาพังไกร ผ่าน ตำบลทรายขาว อำเภอหัวไทร ไปตำบลเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่ และวกเข้าสู่ตำบลท่าชอม อำเภอหัวไทร
- 10 กรกฎาคม 2530 ข้าราชการครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเอเชียรใหญ่และประชาชนได้จัดชุมนุมกันประมาณ 1,500 คน ที่หน้าโรงเรียนบ้านปากเชียร จำนวน 3 วัน เพื่อขับไล่สารวัตรใหญ่ สถานีตำรวจ อำเภอเชียรใหญ่ (พ.ต.ท.ดุสิต วิชัยดิษฐ์) เพราะผู้ชุมนุมกล่าวหาว่า สารวัตรใหญ่ด่าว่าครูเชียรใหญ่เป็นโจร จึงสอนให้เด็กเป็นโจร คน

- เขียวใหญ่มีสันตารใจ โคตรเป็นใจ และโง่เหมือนวัวเหมือนควาย (หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, 11 กรกฎาคม 2530) ในที่สุดทางราชการย้ายสารวัตรดังกล่าวออกนอกพื้นที่
- 2529 กองทัพบกที่ 4, กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 จังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ร่วมกันจัดทำแผนแม่บทโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง (ตามคำสั่งกองทัพบกที่ 4, กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาคที่ 4 ที่ 190/2530 ลงวันที่ 24 ธันวาคม 2530) และนำเสนอปรากฏในเอกสารการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งการกำหนดกลยุทธ์เป้าหมายแนวทางการพัฒนา 3 ประการ คือแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ แนวทางการพัฒนาและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อบรรลุดัต-ประสงค์ 2 ประการใหญ่ๆ และ 7 ประการย่อย (กองทัพบกที่ 4, กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 จังหวัดนครศรีธรรมราชและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ :2530)
- 2530 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530-2534) ได้กำหนดพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังไว้ในแนวนโยบายการพัฒนาด้วย ในการกระจายความเจริญและสร้างความเป็นธรรมแผนงานที่ 9 แผนพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะ เรื่อง การเตรียมการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจใหม่บริเวณอื่นๆ วัตถุประสงค์ที่เตรียมการพัฒนาภาคได้อย่างเป็นระบบ เพื่อมุ่งสู่การแข่งขันการค้ากับนานาชาติ การกระจายการพัฒนาอุตสาหกรรม และเพื่อประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530-2534) :331-333)
- 2530-2534 จังหวัดนครศรีธรรมราชกำหนดนโยบายเร่งด่วน ตาม แผนพัฒนาอุตสาหกรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ในระยะต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ในส่วนที่เป็นโครงการในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังได้แก่ 1) เร่งรัดโครงการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปากพนังเพื่อเป็นเส้นทางเชื่อมโยงเลียบชายฝั่งทะเลตะวันออกไปยังท่าเรือน้ำลึกสงขลา และรองรับโครงการสร้างท่าเรือน้ำลึกขนอมในอนาคต (ใน

ทางปฏิบัติได้จัดโครงการนี้เข้าแผนปีงบประมาณ 2530 2) เร่งรัดการปรับปรุงถนนมาตรฐานสายอำเภอเมืองกับอำเภอปากพนัง และได้มีการจัดโครงการนี้เข้าแผนและมียกงบประมาณแล้ว 87 ล้านบาท ในปีงบประมาณ 2529 3) เร่งรัดการสร้างศูนย์ฝึกวิชาชีพอุตสาหกรรมและการต่อเรือที่อำเภอปากพนัง 4) เร่งรัดการสร้างท่าเทียบเรือประมงและศูนย์ธุรกิจท่าเรือประมง ที่อำเภอปากพนัง 5) ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้มีการก่อสร้างท่าเรือชายฝั่งที่อำเภอปากพนัง 6) ปรับโครงสร้างการผลิตให้สอดคล้องกับอุตสาหกรรม โดยมีมาตรการคือ ส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกร ได้แก่ กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มอาชีพด้านการรวมกลุ่มการขายผลผลิต และปรับปรุงคุณภาพ ร่วมมือกับภาคเอกชนในการพัฒนาการเกษตร โดยเน้นการปรับปรุงโครงสร้างการผลิตด้านการเกษตร เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในเขตก้าวหน้า ปานกลางและล่าช้า (เก็บความจากนโยบายเร่งด่วน 12 ประการ ตามแผนพัฒนาอุตสาหกรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ในระยะต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และนโยบายแผนพัฒนาอุตสาหกรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 โดยมีการประชุมคณะกรรมการพัฒนาจังหวัดนครศรีธรรมราช วันที่ 28 ธันวาคม 2528)

- 19 ตุลาคม 2531 จ.อ.ประทีป ทิพย์มาศ ครูโรงเรียนเทคโนโลยีทัศนศึกษาอาชีพ อำเภอปากพนัง ได้ร้องทุกข์ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชขอให้ช่วยสั่งการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องซ่อมถนนถนนสายปากพนัง-นครศรีธรรมราช ช่วงติดต่อกับเทศบาลปากพนัง (หนังสือร้องทุกข์ จ.อ.ประทีป ทิพย์มาศ ลงวันที่ 19 ตุลาคม 2531 จังหวัดนครศรีธรรมราชรับ เลขที่ 3862 วันที่ 19 ตุลาคม 2531)
- พฤศจิกายน 2531 น้ำท่วมใหญ่ภาคใต้ ซุงถล่มที่กะทูน ภูเขาถล่มที่บ้านคีรีวง และพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ทำให้น้ำท่วมเปื่อยเน่าเสียหาย
- 24 ธันวาคม 2531 มีพระราชดำริ ครั้งที่ 2 เกี่ยวกับโครงการแม่น้ำปากพนัง เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2531 แก่หม่อมเจ้าจักรพันธ์ เพ็ญศิริจักรพันธ์ อธิบดีกรมชล

- ประธานพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ณ อาคารชัยพัฒนา สวนจิตรลดา ในการบรรเทา อุทกภัยและฟื้นฟูพื้นที่ที่ได้รับความเสียหาย จึงเกิดโครงการพัฒนาและฟื้นฟูพื้นที่ภาคใต้ที่ประสบอุทกภัย" ได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี
- 2531 หลังน้ำท่วมตัวแทนเกษตรกรในเขตอำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร และอำเภอปากพนัง เดินทางไปประท้วงที่กรุงเทพ 10 วัน 10 คืน เพื่อเสนอโครงการจากลุ่มน้ำปากพนังจำนวน 2,500 ล้านบาท จากโครงการชั่งน้ำตาชาวใต้ที่นายอนุวัฒน์ วัฒนพงศ์ศิริรัฐมนตรี ประจำสำนักนายกรัฐมนตรีขณะนั้นเป็นผู้รับผิดชอบ นำโดยอาจารย์อารมณ มีชัย พระนิพนธ์ ไชติโก อาจารย์เกษม จันทรวิโรฒ ผู้ใหญ่สุวรรณโน ถนอมกาย นายไพโรจน์ ชูช่วย ผู้ใหญ่ชิน สุขเกื้อ ผู้ใหญ่วาสนา สุขเกื้อ อาจารย์เจริญ สุขราช หน้งณรงค์ บ้านนาหมาด นายหวง ทิพย์บุญแก้ว (จากการสัมภาษณ์ นายไพโรจน์ ชูช่วย, 11 กุมภาพันธ์ 2542)
- 2532 การทำนาทุ่งแบบพัฒนาได้เข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะบริเวณนาข้าวริมทะเล เขตตำบลต่างๆของ อำเภอหัวไทร อ่าวปากพนัง และพื้นที่นาข้าวริมแม่น้ำปากพนังและลำคลองสาขาในตำบลต่างๆของอำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอปากพนัง
- 4 มีนาคม 2532 ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบและอนุมัติตามข้อเสนอของกรมประมงให้ดำเนินการโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเพื่อการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล โดยใช้เทคโนโลยีใหม่และระบบชลประทานน้ำเค็ม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะมุ่งพัฒนาอาชีพ ความเป็นอยู่ กระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และลดปัญหาความยากจน ด้วยการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อเพาะเลี้ยงกุ้ง พื้นที่จะดำเนินการนั้น แบ่งออกเป็น 2 แปลง คือ พื้นที่สาธารณะประโยชน์ (เนื้อที่ 2,000 ไร่) และพื้นที่ที่ราษฎรมีสิทธิครอบครองและประสงค์เข้าร่วมโครงการอีก 2,000 ไร่ โดยอนุมัติเงินงบประมาณ 200 ล้านบาท ซึ่งในปีงบประมาณ 2533 สำนักงบประมาณ จัด

สรรให้จำนวน 42 ล้านบาทเพื่อจ่ายเป็นปีแรก (สำนักงานประมงจังหวัด นครศรีธรรมราช, 2536:19) สำหรับในการดำเนินงานนั้นมีการประชุมที่ ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อ 4 กันยายน 2532 ประกอบด้วยอธิบดีกรมประมง ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอในพื้นที่และ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขตเลือกตั้งที่ 3 มีมติเลือกเอาพื้นที่ สาธารณะประโยชน์ที่สงวนเลี้ยงสัตว์ทุ่งหน้าโกฏ อำเภopakพนัง เนื้อที่ 2,600 ไร่ และพื้นที่ราษฎรที่มีเอกสิทธิและประสงค์เข้าร่วม โครงการคือ กลุ่มเกษตรกรปากกระวะ อำเภอหัวไทร เนื้อที่ 1,000 ไร่ แต่เนื่องจากกระยะแรกงบประมาณอาจจะไม่เพียงพอจึงให้เริ่มในพื้นที่ ทุ่งหน้าโกฏก่อน (นิตยสารเสียงชน, ปีที่ 6 ฉบับที่ 7 กันยายน 2534: 21-22) ขณะนี้ได้เริ่มแล้ว โดยมีผู้เข้าร่วม 164 ราย ในพื้นที่ 1,300 ไร่ ส่วนที่บ้านปากกระวะนั้น บริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ (CP) เข้าไปร่วม ดำเนินการด้วย (รายงานการประชุมจังหวัดนครศรีธรรมราช, 7 กุมภาพันธ์ 2537)

4 มีนาคม 2532 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติ “โครงการพัฒนาและฟื้นฟูพื้นที่ภาคใต้ที่ ประสบอุทกภัย” ให้ดำเนินการ 7 ปีเริ่มในงบประมาณ 2532 มี 7 โครงการย่อยในพื้นที่ต่างๆ และ 1 ใน 7 นั้นคือ “โครงการบรรเทา อุทกภัยแม่น้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช” โดยมีเป้าหมายชุด ลอกคลุมคลองธรรมชาติ ชุดคลองสายใหม่พร้อมอาคารประกอบ ผลการดำเนินการเมื่อเปรียบเทียบกับเป้าหมายแล้ว ดังนี้ (กรมชลประทาน, 2536:1-2)

ตั้งแต่เริ่มโครงการ /ถึงปี	2533	2534	2535	2536	2537	2538
- เป้าหมาย (%)	36.41	17.64	11.95	20.62	9.69	16.34
- ผลการดำเนินการ งาน (%)	20.35	8.04	10.50	-		

กรมชลประทานได้รายงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า เนื่องจากมีข้อจำกัดทางด้านงบประมาณที่จะจัดมาสนับสนุน จึงทำให้ตั้งแต่ระยะเริ่มโครงการจนถึงปี 2535 กำหนดเป้าหมายการพัฒนาไว้ร้อยละ 50.35 แต่ผลการดำเนินงานได้เพียงร้อยละ 38.37 ต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ร้อยละ 11.98 (กรมชลประทาน, 2536:2) อย่างไรก็ตามกรมชลประทานได้วางแผนดำเนินงานไว้ 2 ระยะ(บันทึกรายงานการประชุมคณะกรรมการจัดซื้อที่ดิน และกำหนดค่าแทนทรัพย์สินเพื่อการสร้างเขื่อน, 11 พฤศจิกายน 2536:ที่ว่าการอำเภอปากพนัง) คือ

ระยะแรก

ขุดขยายคลองธรรมชาติ/ปรับปรุงขุดคลองระบายน้ำ คือ

- แพรกเมือง-ชะอวด ระยะ 26 กิโลเมตร มีอาคารประกอบ
- คลองระบายบ่อคนทีระยะ 4.7 กิโลเมตรมีอาคารประกอบ
- คลองระบายน้ำหน้าโกฏี 7.5 กิโลเมตร มีอาคารประกอบ
- ขุดลอกคลอง/ขยายคลองต่างๆเช่น คลองท่าพญา คลองบางโค คลองบางไทร พร้อมอาคารประกอบ

ระยะที่สอง

พิจารณาขุดคลองใหม่เป็นแนวลาดเพื่อระบายน้ำในแม่น้ำปากพนังให้ลงสู่ทะเลให้เร็วขึ้น โดยก่อสร้าง ปตร. และคันกันน้ำเพื่อเก็บกักน้ำจืดในลุ่มน้ำทั้งหมด ขณะเดียวกันจังหวัดนครศรีธรรมราช จัดประชุม (รายงานการประชุมโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ครั้งที่ 1/2537, 7 กุมภาพันธ์ 2537:ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช) รายงานความคืบหน้าของกิจกรรมต่างๆ ในโครงการดังนี้

- ขุดลอกคลองท่าพญา ผลการสำรวจ 10%
- ขุดลอกคลองบางโค ผลการสำรวจ 15%
- ขุดลอกคลองบางไทร ผลการสำรวจ 75%
- ขุดลอกคลองหน้าโกฏี ผลการรังวัด 95%
- จ่ายเงินชดเชยที่ดินแล้ว 30%
- ขุดลอกคลองบางคนที ยังไม่ได้ดำเนินการ
- ขุดลอกคลองแพรกเมือง

ถึง ชะวอด

รังวัดที่ดินแล้ว 85% ราษฎร

ยินยอมให้ที่ดินตลอดสาย

ดำเนินการในปีงบประมาณ 2538

- พศศิกายน 2532 นายชำนาญ ศักดิ์เศรษฐ์ ในบทบาทของนักการเมืองพื้นที่นี้ได้ปรากฏ
การดำเนินการพัฒนาและให้สัมภาษณ์ถึง"การแก้ปัญหาการพัฒนาลุ่มน้ำ
ปากพนัง ต่อสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย" (สถาบันนโยบาย
ศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, โครงการศึกษานโยบาย
สาธารณะทางวิทยุ)
- 2532 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้
ปรับปรุงจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอีกครั้งหนึ่ง (คณะ
กรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มแม่น้ำปากพนังอันเนื่องมา
จากพระราชดำริ, 2537:3)
- 2533 การเปลี่ยนที่ดินนาข้าวให้เป็นการทำไร่นาสวนผสมกำลังได้รับการ
ยอมรับจากราษฎรมากขึ้นและถูกผลักดัน ให้เป็นทางเลือกใหม่ของ
ประชาชนจากทางราชการเพื่อแก้ไขปัญหาการผลิตข้าวในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำ
ปากพนัง เกษตรต้องการให้ทางราชการช่วยแปรสภาพนาข้าวหรือ
ขุดคูยกร่องให้เป็นไร่นาสวนผสมมากขึ้น จนมีการ "ชิงรถ" หมายถึง
รถแบคโฮ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ระหว่างประชาชนอำเภอ
เชียรใหญ่ อำเภอปากพนังและอำเภอหัวไทร เพราะรถขุดไม่เพียงพอ
ในที่สุดมีการเดินขบวนกันมาชุมนุมที่ศาลากลางจังหวัดนครศรี
ธรรมราช 10 วัน 10 คืน นำโดยเกษตรกร 3 อำเภอ ได้แก่ พระนิพนธ์
วัดปากเชียร ผู้ใหญ่สุวรรณ โนนอมกาย กำนันเอียด ศรีเจริญ
อาจารย์เจริญ สุขราช ผู้ใหญ่ชิน สุขเกื้อ หนัณรงค์ ทานาค
อาจารย์อารมณ มีชัย นายประสิทธิ์ ช่วยไทร บางศาลา นายจำนงค์
ดอนช้างตาย นายหวง ทิพย์บุญแก้ว บ้านราม นายจิต สมัย เขาพระ
บาท เพื่อเรียกร้องให้ทางราชการจัดหารถขุดไปบริการขุดไร่นาสวน
ผสม (จากการสัมภาษณ์นายสุวรรณ โนนอมกาย, 12 กันยายน 2541)

- พฤษภาคม 2534 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จอำเภอบัว
ไชย โดยนำคณะนักเรียนจากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเยี่ยม
ชมกิจการศูนย์ส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งภาคใต้ ในเครือบริษัทเจริญโภค
ภัณฑ์ (ณรงค์ บุญสวชชัย, 2536:109)
- 2534 กรมทางหลวงอนุมัติปรับปรุงทางหลวงสายนครศรีธรรมราช-ปากพนัง
งบประมาณ 78,828,030 บาท และก่อนหน้านี้นี้ (พ.ศ.2531) มีการก่อ
สร้างปรับปรุงทางที่เป็นเส้นทางที่มีการลอบเผาเรดแทรกเตอร์ การ
เรียกค่าคุ้มครอง 2 ล้านบาท ลอบยิงรถแบคโฮ เรียกค่าคุ้มครอง 2
ล้านบาท ขวางระเบิดเอ็ม 67 2 ลูก ยิงเอ็ม 16 ใส่บ้านพักคนงาน
และเรียกค่าคุ้มครอง 2.5 ล้านบาท เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น 3 ครั้ง ตั้ง
แต่ช่วงเดือนมิถุนายน 2531-ตุลาคม 2531 (ประวัติเส้นทางแขวงทาง
ทางนครศรี ธรรมราช แผ่น 7/102)
- 2534 ฝนแล้งต่อเนื่อง 7 เดือน(มกราคม ถึง กรกฎาคม) ข้าวแห้งแล้งราคา
ข้าวสูงเกินย่นละ 8000 บาทเศษส่งผลให้ขาดแคลนน้ำจืดอย่างรุนแรง
และน้ำเค็มรุกตัวเข้า สู่แหล่งน้ำธรรมชาติ โดยเฉพาะคลองสุขุม แหล่ง
เก็บน้ำจืดและส่งน้ำเป็นน้ำดิบให้กับประปาเทศบาลปากพนังจนทำ
ประปาไม่ได้ ขาดแคลนทั้งน้ำดื่มและน้ำใช้ ส่งผลให้ราษฎรในพื้นที่ฝั่ง
ขวาแม่น้ำปากพนังหรือพื้นที่ริมทะเลในท้องที่อำเภอปากพนังและ
อำเภอบัวไชยต้องซื้อน้ำดื่ม น้ำใช้ในครัวเรือนที่สูงมาก เช่น รถกระบะ
เล็กกรละ 300- 500 บาท
- 2534 -2537 กรมทางหลวงดำเนินการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปากพนัง ที่ตำบลหูล
ล่อง หลังจากที่มีการประกวดราคา 4 ครั้ง เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2534
ถึงวันที่ 13 พฤษภาคม 2537 งบประมาณ 151,252,000 บาท ซึ่งมี
ลักษณะสะพานคอนกรีตยาว 820 เมตร ผิวจราจรกว้าง
10.00 เมตร ทางเท้าข้างละ 1.25 เมตร พ.อ. วินัย คงสมพงศ์ รัฐ
มนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ได้ทำพิธีเปิดใช้สะพานข้ามแม่น้ำปาก
พนัง หลังจากดำเนินการก่อสร้างมากกว่า 3 ปี (ประวัติเส้นทางทางการก่อ

สร้างทางหลวงหมายเลข 4013 ตอนปากพ่องฝั่งตะวันออก-ปากพ่องฝั่งตะวันตก,แขวงทางหลวงนครศรีธรรมราช)

2535 แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (2535-2539)ได้ระบุพื้นที่อำเภอปากพ่อง ไว้ในการปรับโครงสร้างการผลิตการเกษตรกรรมและการกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค เกี่ยวกับการพัฒนาความพร้อมของเกษตรกร โดยให้ความช่วยเหลือเป็นพิเศษแก่กลุ่มหรือ พื้นที่ที่มีปัญหาทางการเกษตรเป็นการเฉพาะ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7:146- 147)

12 มิถุนายน 2535 คณะกรรมการตำบลบางศาลาและนายจวน ศรีเจริญ กำหนดตำบลบางศาลา อำเภอปากพ่อง ได้ทำหนังสือร้องเรียนนายอำเภอปากพ่อง โดยอ้างถึงปัญหาไม่สามารถใช้สะพานได้ในเพราะการที่ทางราชการสร้างถนนลูกรังเลียบแม่น้ำปากพ่องเริ่มจากอำเภอปากพ่องถึงอำเภอเชียรใหญ่ 22 กิโลเมตร และเหตุที่หน่วยงานฝ่ายน้ำล้นบางไทรปิดถนนเพื่อซ่อมประตูละบายน้ำระยะยาว ก่อให้เกิดความเดือดร้อนในการเดินทาง ของนักเรียน การขนพืชผักไปตลาด และการขนส่งอาหารไปนาทุ่ง จึงประชุมราษฎรและมีมติขอความช่วยเหลือต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ประสานงาน 1) จัดสร้างสะพานชั่วคราวข้ามคลองบางไทร 2) จัดสรรงบประมาณสร้างสะพานถาวร 3) จัดซ่อมถนนที่เป็นหลุมเป็นบ่อตั้งแต่อำเภอปากพ่องถึงอำเภอเชียรใหญ่ (หนังสือคณะกรรมการสภา ตำบลบางศาลา ลงวันที่ 3 มิถุนายน 2535 อำเภอปากพ่องรับเลขที่ 3951 ลงวันที่ 15 มิถุนายน 2535)

2535 นักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเชื่อมโยงเครือข่ายจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำปากพ่อง สถานที่บ้านเลขที่ 44/1 หมู่ที่ ๒ ตำบลทรายขาว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช 80170 โดยมีอาจารย์บุญธรรม เทอดเกียรติชาติ เป็นประธานชมรมฯ อาจารย์ปลื้ม เทอดเกียรติชาติ อาจารย์โสภณ พรหมทองแก้ว นายสวาท เอียดตน นายไพโรจน์ ชูช่วย นายหวง ทิพย์บุญแก้ว นายเชาวลิต สถาพรนวงศ์ นายณรงค์ คงมาก นายฝาก ดรีถวัลย์ นาย

กิม ภคเมธาวิ นายกระจำง มาแก้ว นายณรินทร์ ศรีเพชรนายกจิรัตน์ ณ นคร นางหนูเขียน ตัวใหญ่ นายภานุทัต มุสิกะ เป็นคณะกรรมการ มีการออกจดหมายข่าว การระดม ที่กำหนดวัตถุประสงค์ว่าเป็นสารเชื่อมสายใยเครือข่ายองค์กรประชาชนลุ่มน้ำปากพนัง โดยก่อนหน้านี้ เมื่อเดือนเมษายน 2535 มีการประชุมคณะกรรมการกลุ่มเกษตรกรทางเลือก ภาคใต้ที่ โรงเรียนบ้านหัวค่าย ตำบลทรายขาว อำเภอหัวไทร จากนั้น พฤษภาคม 2535 ประชุมร่วมกันระหว่างคณะทำงานด้านสิ่งแวดล้อมจากจังหวัดสงขลา ตรัง พัทลุง สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช ที่สวนเกษตรนิเวศน์ธรรมชาติของอาจารย์บุญธรรม เทอดเกียรติชาติ ส่วนวันที่ 2-4 ตุลาคม 2535 มีการการสัมมนาเพื่อหาแนวทางการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมเน้นในลุ่มน้ำปากพนัง ใน 3 ประเด็น คือ ผลกระทบจากการนาุ้ง ปัญหาราสารพิษทางการเกษตร และปัญหาแหล่งน้ำเพื่อใช้สอยและใช้ในการเกษตร ที่โรงเรียนทรายขาววิทยา ตำบลทรายขาว อำเภอหัวไทร มีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โครงการแลได้ เจ้าหน้าที่กรมชลประทาน ตัวแทนเกษตรกรจากอำเภอในเขตลุ่มน้ำปากพนัง คณะกรรมการชมรม (จากการพูดคุยกับนายสวาท เอียดตน,นายบุญธรรม เทอดเกียรติชาติ, 12 พฤษภาคม 2541 ,และจดหมายข่าวการระดม ฉบับที่ 1/2535)

- 9 ตุลาคม 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริ ครั้งที่ 3 ณ สถานีสูบน้ำบ้านโคกภูแว ตำบลพร่อน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เมื่อคราวเสด็จฯ แปรพระราชฐาน ณ พระตำหนักทักษิณราชวิเศษณ์ มีพระราชดำริ สรุปความว่าการก่อสร้างประตูระบายน้ำปากพนังพร้อมอาคารประกอบ ณ บริเวณปากแม่น้ำปากพนัง ห่างไปทางทิศใต้ประมาณ 3 กิโลเมตร อย่างเร่งด่วนเพื่อป้องกันน้ำทะเลไม่ให้ไหลเข้าแม่น้ำและกักเก็บน้ำจืดไว้ในแม่น้ำและตามลำน้ำต่างๆ สำหรับการบรรเทาน้ำท่วมควรขุดคลองระบายน้ำแยกจากแม่น้ำปากพนัง เพิ่มเติมตามความเหมาะสม (กองทัพบก : 2537:7)

- 11 ตุลาคม 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชดำริ ครั้งที่ 4 สถานีสูบน้ำตอหลังตำบลไพรวัน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส สรุปลานกิจกรรมต่อเนื่อง เพื่อช่วยเหลือราษฎรในการประกอบอาชีพและพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ควรให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้องรวมทั้งฝ่ายทหารร่วมช่วยกันพัฒนาให้เกิดผลควบคู่ไปกับการดำเนินการด้านแหล่งน้ำ (บันทึกข้อความด่วนมาก สำนักงาน กปร. ที่ นร. 1022/140 วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2537/ บริษัท พอลคอนซิลแตนท์ จำกัดบริษัทเซาท์อีสต์เอเชีย เทคโนโลยี จำกัดและบริษัทครีเอทีฟเทคโนโลยี จำกัด , เอกสารประกอบการสัมมนาผู้นำชุมชนขององค์กรพัฒนาเอกชน โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 18-19 มิถุนายน 2537:4) และควรสร้างเขื่อนทดน้ำในแม่น้ำปากพนัง ณ จุดห่างจากอำเภopakพนังไปทางทิศใต้ประมาณ 5 กม. เพื่อป้องกันน้ำเค็มบุกรุกและเก็บน้ำจัดไว้ในลำน้ำสำหรับให้เกษตรกร ใช้ทำการเกษตร และมีน้ำใช้อุปโภคบริโภคตลอดปี รวมทั้งเป็นแหล่งน้ำดิบ สำหรับใช้ผลิตประปาของอำเภopakพนัง พร้อมทั้งก่อสร้างระบบระบายน้ำออกจากพื้นที่น้ำท่วมลงทะเลให้เร็วที่สุด
- 2535 มีการศึกษาดำเนินงานแบ่งแนวเขตระหว่างนาข้าวกับนาทุ่งในเขตพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งมีราษฎรเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำใน 3 อำเภอ คือ อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร จำนวน 17 ตำบล และ 64 หมู่บ้าน 1,484 ราย พื้นที่ 9,114.6 ไร่ (สำนักงานประมงจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2536:18)
- 15 มกราคม 2536 คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) มี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี นายชวน หลีกภัย เป็นประธาน ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ 1/2536 ลงวันที่ 15 มกราคม 2536 (บริษัทพอลคอนซิลแตนท์ จำกัด บริษัทเซาท์อีสต์เอเชีย เทคโนโลยี จำกัด และบริษัทครีเอทีฟเทคโนโลยี จำกัด, เอกสารประกอบการสัมมนาผู้นำชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่ม

น้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ , 18-19 มิถุนายน 2537:30)
และเพิ่มเติมตามคำสั่งที่ 2/2536 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2536
(เอกสารการก่อสร้างอาคารเฉลิมพระเกียรติเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง
ถวายเป็นพระราชสักการะ เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก
พุทธศักราช 2539) ประกอบด้วย

1. นายจุลนภ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ประธานกรรมการ
2. ผู้บัญชาการทหารบก รองประธานคณะกรรมการ
3. ปลัดกระทรวงมหาดไทย รองประธานคณะกรรมการ
4. ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รองประธานคณะกรรมการ
5. อธิบดีกรมชลประทาน รองประธานคณะกรรมการ
6. เสนาธิการทหารบก กรรมการ
7. ผู้อำนวยการ กรป. กลาง กรรมการ
8. แม่ทัพภาคที่ 4 กรรมการ
9. ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช กรรมการ
10. ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา กรรมการ
11. ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง กรรมการ
12. เจ้ากรมกิจการพลเรือนทหารบก กรรมการ
13. เลขาธิการ กปร. กรรมการและเลขานุการ .
14. รองเลขาธิการ กปร. กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
15. ผู้แทนกรมชลประทาน กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
16. ผู้ช่วยเลขานุการ กปร. กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามพระประสงค์ ต่อมาคณะกรรมการ
บริหารฯ ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นอีก 4 คณะ คือ คำสั่งคณะ
กรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจาก
พระราชดำริ ที่ 1/2536 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2536. คำสั่งที่
3/2536 ลงวันที่ 16 กรกฎาคม 2536, คำสั่งที่ 3/2536 ลงวันที่ 23
ตุลาคม 2536 และคำสั่งที่ 1/2537 ลงวันที่ 25 มีนาคม 2537 คือ

1. คณะอนุกรรมการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ

ปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

2. คณะอนุกรรมการฝ่ายก่อสร้างด้านชลประทาน

3. คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์โครงการพื้นที่พัฒนาลุ่ม
น้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

4. คณะอนุกรรมการฟื้นฟูระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

2 ตุลาคม 2536 พระราชดำริครั้งที่ 6 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทาน
วโรกาส ให้คณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เข้าเฝ้า ณ ตำหนักทักษิณราชนิเวศน์
จังหวัดนราธิวาส (บริษัท พอล คอลลิตแดนท์ จำกัด บริษัท เซาท์อีสเอเชีย
เทคโนโลยี จำกัด และบริษัท ศรีเอทีเทคโนโลยี จำกัด, เอกสารประกอบ
การสัมมนาผู้นำชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่ม
น้ำปากพนัง อันเนื่องมาจาก พระราชดำริ) เป็นแนวทางดำเนินโครงการ
พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มี รายละเอียด สรุปดังนี้

1. ควรเร่งดำเนินการก่อสร้างประตูระบายน้ำปากพนังให้เสร็จ
โดยเร็ว เพราะงานนี้เป็นจุดเริ่มต้นและเป็นจุดหลักใน
การแก้ปัญหา การขาดแคลนน้ำจืด สำหรับการเกษตร
การอุปโภคบริโภค ป้องกันน้ำทะเลรุกในฤดูแล้ง และ
ปัญหาน้ำท่วมที่ทำกินของราษฎรในฤดูฝน นอกจากนี้ควร
ก่อสร้างโครงการอื่นที่ต่อเนื่องแยกเป็นโครงการย่อยต่างๆ
2. เพื่อสามารถที่จะแก้ไขปัญหาน้ำท่วมพื้นที่ทำกินของ
เกษตรกรควรดำเนินการดังนี้

2.1 ควรพิจารณาขุดคลองระบายน้ำพร้อมอาคารควบ
คุม เพื่อระบายน้ำจากแม่น้ำปากพนังออกทางทะเล
บริเวณหน้าประตูระบายน้ำ

2.2 ควรเร่งปรับปรุงโดยการขุดลอกคลองขยายคลอง
ท่าพญาพร้อมก่อสร้างประตูระบายน้ำท่าพญาที่ริม
ทะเล

2.3 ควรเร่งปรับปรุงโดยการขุดลอก คลองบ้านกลาง

2.4 คลองปากพั่นและชุดคลองหน้าโกฏี พร้อมก่อสร้างประตูระบายน้ำเสื่อร้องและประตูระบายน้ำหน้าโกฏีที่กรมชลประทานกำลังก่อสร้าง

2.5 ควรพิจารณาชุดลอกคลองระบายน้ำสายชะวอด แพรกเมืองพร้อมทั้งพิจารณาก่อสร้างประตูระบายน้ำชะวอด

3. ควรพิจารณากำหนดแนวเขตที่เหมาะสมเพื่อแยกพื้นที่น้ำจืด(พื้นที่นาข้าว) และพื้นที่น้ำเค็ม(พื้นที่นากุ้ง)- ออกจากกัน โดยพิจารณาบริเวณด้านทิศตะวันออกของคลองปากพั่นและแม่น้ำปากพั่นเป็นพื้นที่น้ำเค็ม พร้อมทั้งสร้างอาคารประกอบเพื่อป้องกันปัญหาน้ำจืดและน้ำเค็มปะปนกัน รวมทั้งก่อสร้างระบบชลประทานน้ำเค็มเพื่อการเลี้ยงกุ้งและสัตว์น้ำเค็มอื่นๆ

4. ควรพิจารณาวางโครงการและก่อสร้างอ่างเก็บน้ำหรือฝายทดน้ำ สภาพภูมิประเทศด้านทิศตะวันตกของกลุ่มน้ำปากพั่น ที่เป็นเทือกเขาสูง ถัดลงมาเป็นที่ราบเชิงเขา

2 ตุลาคม 2536 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จบ้านเนินธัมมัง หมู่ที่ 5 ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ ทรงเยี่ยมราษฎรและตั้งศูนย์ศิลปาชีพ ทรงตั้งธนาคารข้าว

27-28 กันยายน 2536 สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ร่วมกับศูนย์พัฒนาภาคใต้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหอการค้าจังหวัดนครศรีธรรมราช สมาพันธ์วัดนครศรีธรรมราช อำเภอปากพั่นและเทศบาลเมืองปากพั่นจัดประชุมเรื่อง "แนวทางร่วมพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพั่น" เพื่อหาแนวทาง การกำหนดรูปแบบความร่วมมือระหว่างองค์กรท้องถิ่นหน่วยราชการ และประชาชนในพื้นที่การจัดการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรชายฝั่งร่วมกันในแหลมตะลุมพุก ที่โรงแรมไทยไฮเต็ล นครศรีธรรมราช มีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น 42 คนสรุปว่าเพื่อให้การพัฒนาแหลมตะลุมพุก ปากพั่น มีความเป็นไปได้

- ได้ สามารถตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น ที่ประชุมได้เสนอให้
มีการจัดตั้ง "คณะทำงาน" ประกอบด้วยผู้แทนองค์กรต่างๆ โดยให้
ศูนย์พัฒนาภาคใต้และทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขล
นครินทร์ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำทางวิชาการหรือเป็น
เลขานุการคณะทำงาน โดยร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาปาก
พนัง จัดลำดับความสำคัญของการพัฒนา จัดทำแผนปฏิบัติ
การเพื่อขอรับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
ต่อไป (รายงานการประชุม "แนวทางร่วมการพัฒนาพื้นที่ปากพนัง"
วันที่ 27-28 กันยายน 2536 ณ โรงแรมไทย ไฮเต็ล จ. นครศรีธรรมราช)
- 20 ตุลาคม 2536 สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ เสด็จบ้านคอแดง หมู่ที่ 9
ตำบลเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่ ตรวจเยี่ยมราษฎร พร้อมจัดตั้ง
ศูนย์ศิลปาชีพ
- 4 ธันวาคม 2536 พระราชทานพระราชดำริ ครั้งที่ 7 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระ
ราชทาน บรมราโชวาทแก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าฯ เพื่อถวายพระพรชัย
มงคล ณ ห้องประชุมดุสิตาลัย พระราชวังจิตรลดารโหฐาน เนื่องในวัน
เฉลิมพระชนมพรรษา
- 10-11 มกราคม 2537 มีการประชุมร่วมระหว่างตัวแทนองค์กรเอกชน ตัวแทนราชการ นัก
วิชาการ ตัวแทนเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จำนวน 42 คน ที่
ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสาธารณสุขมูลฐานภาคใต้จังหวัดนครศรี
ธรรมราช โดยการนำของ นพ.บัญชา พงศ์พานิช เพื่อหารือเกี่ยวกับ
โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง 4 ช่วง คือ 1) ทบทวนความรู้ความเข้าใจ
ความเป็นมา สภาพปัญหาและความพยายามแก้ไขในอดีต 2) ทำ
ความเข้าใจโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราช
ดำริ 3) กิจกรรมการพัฒนาของชุมชน พื้นที่หรือพื้นที่บ้าน ครัวศึกษา
ต่างๆที่มีอยู่ เช่น เกษตรผสมผสาน สวนหลังบ้าน เกษตรกร่อง ชล
ประทาน ครอบครั้ว กองทุนชุมชน ร้านค้าชุมชน หัตถกรรมพื้นบ้าน
เลี้ยงวัว การแบ่งพื้นที่น้ำจืดน้ำเค็ม 4) แนวทางการแสวงหาการมีส่วน
ร่วมในการพัฒนาโครงการลุ่มน้ำปากพนัง (สรุปผลการปรึกษาหารือ

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังของตัวแทนองค์กรเอกชน ตัวแทนราชการ นักวิชาการ ตัวแทนเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ครั้งที่ 1, 10-11 มกราคม 2537)

15 มกราคม 2537

ประชาชนลุ่มน้ำปากพนังจำนวน 20 คน นำโดยนายน้อย สุขศรีเมือง ร.ต.ประเสริฐ แก้วหัวไทร นายสราวุธ จันทวิโรจน์ นายต้อง อรชร นายชูชีพ ไปณะทอง นายประเวศ ชวณนาเขต รายชื่อราษฎรจำนวน 2,874 ราย ร้องเรียนและเดินทางไปยื่นหนังสือแสดงความเห็นต่อผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชเสนอความเห็นเพื่อการเปลี่ยนแปลง จุดที่สร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง (ปตร.ปากพนัง) จากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสให้สร้างเขื่อนที่บ้านบางปี ตำบล หูล่อง อำเภอปากพนัง ไปสร้างที่บ้านท้ายทะเล ตำบลกระเกด อำเภอเชียรใหญ่หรือบ้านคงคาล้อม บ้านเนินธัมมัง ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่และเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2537 คณะบุคคลดังกล่าวจำนวน 5 คนได้ไปยื่นหนังสือต่อแม่ทัพภาคที่ 4 (หนังสือร้องทุกข์ของนายน้อย สุขศรีเมืองและคณะ ลงวันที่ 15 มกราคม 2537)

8 กุมภาพันธ์ 2537

ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี นายชวน หลีกภัย ในฐานะประธาน กปร. อนุมัติเงินงบประมาณจากงบกลาง ไว้สำหรับการดำเนินงานโครงการ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการ พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในวงเงินไม่เกิน 68,065,180 บาท ดังนี้ (บันทึกข้อความด่วนมาก สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรีกองงานนายกรัฐมนตรี วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2537)

1. กรมชลประทาน สำหรับออกแบบและเตรียมงานเบื้องต้น 25,352,700 บาท
2. กองทัพภาคที่ 4 กรมกิจการพลเรือนทหารบก กองทัพบก กรมส่งเสริมการเกษตร กรมประมง กรมปศุสัตว์ กรมทางหลวง องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช สำหรับพัฒนาอาชีพราษฎรและประชาสัมพันธ์ ในวงเงิน 42,712,480 บาท โดย แยกตามหน่วยงานต่างๆ ดังนี้

(บันทึกข้อความด่วนมาก สำนักงาน กปร. ที่ นร. 1022/140
วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2537)

- กองทัพอากาศที่ 4 ไม่เกิน 794,975 บาท
 - กรมส่งเสริมการเกษตร ไม่เกิน 15,348,720 บาท
 - กรมประมง ไม่เกิน 5,289,700 บาท
 - กรมปศุสัตว์ ไม่เกิน 4,440,600 บาท
 - กรมวิชาการเกษตร ไม่เกิน 1,251,685 บาท
 - แขวงทางหลวงนครราชสีมา ไม่เกิน 4,500,00 บาท
 - องค์การบริการส่วนจังหวัดนครราชสีมา
- ไม่เกิน 4,176,600 บาท

- กรมกิจการพลเรือนทหารบก ไม่เกิน 6,910,800 บาท

7 มีนาคม 2537

คณะกรรมการบริการโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ออกคำชี้แจงเกี่ยวกับโครงการ มีลักษณะดังนี้

1. กรมชลประทานจะก่อสร้างประตูระบายน้ำปิดกั้นแม่น้ำปากพนัง พร้อมอาคารประกอบต่างๆ เพื่อสกัดกั้นน้ำเค็มที่รุกไหลเข้าในแม่น้ำและลำน้ำสาขา ตลอดจนระบายน้ำท่วมที่เกิดจากอุทกภัยในฤดูฝนออกสู่ทะเล ที่บ้านบางปี ตำบลหนูล่อง และตำบลบางพระ อำเภอปากพนัง
2. เพื่อบรรเทาอุทกภัย กรมชลประทานจะขุดและขยายลำน้ำเดิมหรือขุดคลองระบายน้ำเพื่อระบายน้ำออกจากพื้นที่ให้ไหลลงสู่ทะเลได้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น พร้อมทั้งก่อสร้างประตูระบายน้ำในคลองต่างๆ สายที่อยู่ติดทะเล
3. เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างราษฎรผู้ทำนาอยู่กับราษฎรผู้ทำนาข้าว กรมชลประทานจะพิจารณาร่วมกับกรมประมง แบ่งเขตการทำนาข้าวและนาทุ่งให้ชัดเจน โดยกรมชลประทานจะรับผิดชอบจัดหาน้ำจืดให้กับการทำนาข้าว และกรมประมงดำเนินการเรื่องชลประทานน้ำเค็มเพื่อจัดหาน้ำเค็มสำหรับการทำนาทุ่ง

4. เพื่อให้การบังคับโดยประตูละบายน้ำ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ กรมชลประทานจะก่อสร้างทำนบกั้นลำน้ำปากพนังและชุดของลัดให้น้ำไหลผ่านประตูละบายน้ำ นอกจากนั้นหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในการก่อสร้างเส้นทางคมนาคม ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการก่อสร้างถนนหลายสาย เพื่อให้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวกและรวดเร็วแก่ราษฎร (คณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ , 7 มีนาคม 2537:5)

8 มีนาคม 2537 ที่ประชุมคณะรัฐมนตรี มีมติเห็นชอบกับร่างพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืน ท้องที่ตำบลหลูล่องและตำบลบางพระ อำเภopakพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เสนอและสั่งให้สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณาดำเนินการต่อไป โดยร่างดังกล่าวนี้มีสาระคือ เพื่อก่อสร้างประตูละบายน้ำปากพนังตามโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สำหรับป้องกันน้ำทะเลไม่ให้เข้าในแม่น้ำ และเพื่อเก็บน้ำจืดไว้ในแม่น้ำและลำน้ำต่างๆ สำหรับให้ราษฎรใช้ทำเกษตร การอุปโภคบริโภคทั้งเป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับใช้ผลิตประปา (หนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ มท.0213/ว.756 ลงวันที่ 9 มีนาคม 2537 และหนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ มท.0210/4952 ลงวันที่ 17 มีนาคม 2537)

2 ตุลาคม 2537 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จบ้านเนินธัมมัง หมู่ที่ 9 ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่เสด็จเยี่ยมโครงการศิลปาชีพ ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ 2536 พร้อมทั้งพระราชทานสิ่งของเครื่องใช้ พันธุ์พืช ทรงช่วยเหลือราษฎรยากจน 85 ครอบครัว ที่ไม่มีรายได้ ทำการเกษตรไม่ได้ เพราะสภาพที่ดินเป็นดินเปรี้ยว

4 ตุลาคม 2537 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนท่าข้าม หมู่ที่ 5 ตำบลควนหนองหงส์ อำเภอ

- ชะอวด ทรงเยี่ยมเยียนครู นักเรียน และพระราชนัดดาของเครื่องใช้
พันธุ์พืชแก่พสกนิกร
- 18 ตุลาคม 2537 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จโรงเรียนขอนแก่น
ประชาสรรค์ ตำบลขอนแก่น อำเภอชะอวด เสด็จเยี่ยมเยียนราษฎร
พระราชนัดดาของเครื่องใช้และพันธุ์พืชแก่ราษฎร
- 12 มกราคม 2538 ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้จัดตั้ง “ศูนย์ปฏิบัติการ
ประสานงานโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระ
ราชดำริ จังหวัดนครศรีธรรมราช” แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา
คณะกรรมการอำนวยการและคณะทำงานปฏิบัติการศูนย์ปฏิบัติการ
ประสานงานโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระ
ราชดำริ จังหวัดนครศรีธรรมราช (คำสั่งจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่
75/2538 ลงวันที่ 12 มกราคม 2538) และให้อำเภอในพื้นที่ลุ่มน้ำปาก
พนังจัดตั้งและมีป้าย “ศูนย์ปฏิบัติการประสานงานโครงการพัฒนา
พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอ...” (หนังสือ
จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ นศ0015.2(ศปส.)ว626 ลงวันที่ 10 มีนาคม
2538)
- 2538 ชาวนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะชาวลุ่มน้ำปากพนัง ที่ได้ย้ายภูมิลำเนา
ออกมาประกอบอาชีพนอกพื้นที่ ส่วนใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ได้ร่วม
กันจัดทำ “โครงการคืนสู่แผ่นดินเกิด ลุ่มน้ำปากพนัง สนองพระ
ราชดำริ” และได้ก่อตั้ง “มูลนิธิร่วมพัฒนาแผ่นดินเกิด ลุ่มน้ำ
ปากพนัง สนองพระราชดำริ” ตามเลขอนุญาตที่ ต.459/2539 เมื่อ
วันที่ 18 พฤศจิกายน 2539 เพื่อเป็นศูนย์รวมน้ำใจของผู้ที่อาศัยอยู่ใน
พื้นที่และได้อพยพไปอยู่ที่อื่นแล้ว ให้คืนสู่แผ่นดินเกิดเพื่อดำเนินงาน
สนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ และเพื่อเป็นการแสดงออกถึง
ความกตัญญูต่องานที่ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พยายามช่วย
กันสร้างที่ประทับแรม ขึ้น ณ ที่วังนอันเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการ
ตาม “โครงการสร้างบ้านให้พ่อ” บนพื้นที่ 200 ไร่ และได้เข้าเฝ้า
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แทนพระองค์ เพื่อ

ถวายรายงานความก้าวหน้าโครงการและทอดพระเนตรแบบจำลอง
เมื่อ 19 พฤษภาคม 2540 ต่อมาวันที่ 14 สิงหาคม 2541 สมเด็จพระ
พุทธมหาราช วัดสระเกศเป็นประธานพิธีลงเสาเข็มเป็นปฐมฤกษ์

- 19 กันยายน 2538 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสทางโทรทัศน์ว่า “มีชาว
ปากพนังเขาบอกมาว่า เขาจะทำบ้านให้สร้างตำหนักให้ สร้าง
ขึ้นที่ห้วงงานนั้นเอง ก็ไม่ต้องกลับไปทำที่ภูเขา ทำที่นั่นประชา
ชนทำ”
- 3 พฤศจิกายน 2538 คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้มีมติเห็นชอบกับรายงานผล
กระทบสิ่งแวดล้อม โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมา
จากพระราชดำริ โดยมีมาตรการและแผนปฏิบัติการป้องกันแก้ไข
ผลกระทบสิ่งแวดล้อมให้ส่วนราชการต่างๆ ดำเนินการ (หนังสือ
กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ด่วนที่สุด ที่ วว
0804/17600 ลงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2538) ดังนี้
- 1) ให้กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ประกาศกำหนดให้พื้นที่ลุ่มน้ำ
ปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นเขตพื้นที่คุ้มครอง
สิ่งแวดล้อมและเขตควบคุมมลพิษ
 - 2) ให้กรมประมงปรับปรุงกฎหมายเพื่อกำหนดเขตเลี้ยงกุ้ง
และมาตรการลงโทษผู้ฝ่าฝืน
 - 3) ให้ธนาคารเพื่อเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.)
สนับสนุนเงินกู้เป็นกรณีพิเศษแก่เกษตรกร ซึ่งทำการ
เกษตรผสมผสานในเขตพื้นที่น้ำจืด
 - 4) ให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องปฏิบัติตามมาตรการป้องกัน
แก้ไขและติดตามตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่
กำหนดไว้โดยเคร่งครัด
 - 5) ให้กรมชลประทานรับข้อสังเกตของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม
แห่งชาติ เกี่ยวกับวิธีการในประชาสัมพันธ์ โดย
ให้องค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานในพื้นที่มีส่วนร่วม
และสนับสนุนการเลี้ยงกุ้งในเขตพื้นที่น้ำเค็ม โดยจัดระบบ

- ชลประทานน้ำเค็มตามแนวทางที่กรมประมงดำเนินการ
- 7 พฤศจิกายน 2538 คณะรัฐมนตรีประชุมปรึกษาหารือ เห็นชอบ (หนังสือสำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี ที่ นร 0216/ว(ล)13459 ลงวันที่ 14 พฤศจิกายน 2529)
- 1) โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องจากการพระราชดำริ ในปีงบประมาณ 2538-2545 วงเงิน 13,379.75 ล้านบาท
 - 2) แผนปฏิบัติการแก้ไขและพัฒนาสิ่งแวดล้อมโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ปีงบประมาณ 2538-2546 วงเงิน 2,472.75 ล้านบาท
 - 3) เห็นชอบรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมาตรการและแผนปฏิบัติการป้องกันแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อม และให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามมติของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ในคราวประชุม ครั้งที่ 8/2538 วันศุกร์ที่ 3 พฤศจิกายน 2538
- 2539 ราษฎรใน 3 อำเภอของกลุ่มน้ำปากพนัง นำโดยนางหวง ทั่นแข็ง และนายประจวบ บ้านราม นายอรุณ บ้านเกาะทัง ทำการล่ำรายซื้อได้ประมาณ 100 คน เพื่อให้สมัครหรือแจ้งความประสงค์ว่าจะไปต่อรองกับกรมประมงเพื่อเข้าร่วมโครงการไปเลี้ยงกุ้งในพื้นที่โครงการชลประทานน้ำเค็มหน้าโกฏี และมีการเรียกเก็บเงินค่าสมัคร ค่าเดินทาง และประสานงานกับเจ้าหน้าที่ จนในที่สุดมีการจับกุมฐานลอบหลวงและติดคุกที่ศาลปากพนัง (จากการสัมภาษณ์นางหวง ทั่นแข็ง, 3 มีนาคม 2541)
- 14 สิงหาคม 2540 การประชุมก่อตั้งสมาคมคนลุ่มน้ำปากพนัง ณ โรงเรียนเขาพังไกร ตำบลเขาพังไกร อำเภอหัวไทร โดยมีการลงทะเบียนคนละ 50 บาท และร่วมเปิดสำนักงานบริษัทธุรกิจชุมชนหัวไทร และมีการเลือกตั้งคณะกรรมการสมาคม(กำหนดการประชุมการประชุมก่อตั้งสมาคมคนลุ่มน้ำปากพนัง) โดยมี ผศ.ดร.ณรงค์ เพชรประเสริฐ อาจารย์คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นที่ปรึกษา และมีนัก

- ธุรกิจจากเมืองนครศรีธรรมราช ร่วมเป็นคณะกรรมการ เป็นต้นว่า นางวิภา พู นายไพโรจน์ เพชรคง และนายสมบุญ เกตุแก้ว (จาก การพูดคุยกับ ผศ.ดร.ณรงค์ เพชรประเสริฐ, 2542)
- 2540 มีการจัดแข่งขันกีฬานักเรียนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จาก ตัวแทนโรงเรียนที่ตั้งใกล้ๆกันใน 3 อำเภอ คือ นักเรียนจากโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาในพื้นที่อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอปากพนัง โดยกำหนดปฏิทิน (นายวิรัช จันทรทอง, จากการเสนอในการเสวนาเรื่องประชาชนมีส่วนร่วมพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังได้อย่างไร ,27 มีนาคม 2542) และเจ้าภาพการแข่งขัน ดังนี้
- 2540 แข่งขันที่โรงเรียนบ้านบางด้วน อำเภอปากพนัง
 - 2541 แข่งขันที่โรงเรียนวัดสระเกศ อำเภอเชียรใหญ่
 - 2542 แข่งขันที่โรงเรียนวัดหอยกัน อำเภอปากพนัง
- 19 พฤษภาคม 2540 คณะกรรมการมูลนิธิร่วมพัฒนาแผ่นดินเกิดลุ่มน้ำปากพนัง สนองพระราชดำริ ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีแทนพระองค์เพื่อถวายรายงานความก้าวหน้าโครงการและทอดพระเนตรแบบจำลอง "โครงการสร้างบ้านให้พ่อ"
- 14 สิงหาคม 2541 สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดสระเกศเป็นประธานพิธีลงเสาเข็มเป็นปฐมฤกษ์"โครงการสร้างบ้านให้พ่อ"
- 11 กันยายน 2541 สำนักงานส่งเสริมเกษตรภาคใต้ ศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่ 22 สุราษฎร์ธานี ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง สถานีทดลองข้าวนครศรีธรรมราช สำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช และสำนักงานเกษตรอำเภอปากพนัง รวมถึงหน่วยงานทางการเกษตรอื่นๆ เช่น สำนักงานปศุสัตว์อำเภอปากพนัง ได้จัดงานการทำนาสาธิต 100 ไร่ เรียกว่า "งานรณรงค์เพิ่มผลผลิตข้าวคุณภาพดีในพื้นที่เน้นหนัก ปี 2541/2542" ณ บ้านบางกระบือหมู่ที่ 4 ตำบลบ้านใหม่อำเภอปากพนัง ซึ่งแผนงานกำหนดไว้ 9 พื้นที่ที่อยู่บริเวณ ปตร.หลักในลุ่มน้ำปากพนัง โดยนายวิชม ทองสงค์ รองผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นประธานพิธีเปิดและนายวรินทร์ บุษบรรณ ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริม

- เสริมเกษตรภาคใต้(มติชน,25ตุลาคม2541)เปิดเผยว่าจะพื้่นนาข้าวลุ่มน้ำปากพนังซึ่งกำลังจะกลายเป็นนาร้างให้เกษตรกรหันมาปลูกข้าวอีกครั้ง ด้วยข้าวพันธุ์ดี มีผลผลิตต่อไร่สูง โดยสถาบันทั้ง 4 จะถ่ายทอดเทคโนโลยีให้เกษตรกรอย่างครบถ้วน และในวันเดียวกันสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอปากพนัง ได้จัดการอบรมเยาวชน จำนวน คน ในวัดบางกระบือ หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านใหม่ อำเภอปากพนัง
- 19 ตุลาคม 2541 ดำรวจจับกุมผู้ค้ายาบ้ารายใหญ่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช 3 ราย คือ นายวีระศักดิ์ ปัจฉิมเพชร นายไพบุลย์ ปัจฉิมเพชรและนายบุญแสน จันทรพิล ทั้งสามเป็นคนในอำเภอปากพนัง และได้จับกุมนายอุเชษฐ์ เอียดช่วย รองประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลขนานนาก ซึ่งเป็นหัวหน้าแก๊ง ในเวลาต่อมา โดยใช้การทำนาทุ่งกุลาดำเป็นแหล่งฟอกเงินจากการค้ายาบ้าจนมีฐานะร่ำรวย (เดลินิวส์,21 ตุลาคม 2541)
- 5 พฤศจิกายน 2541 กองทัพบกที่ 4 และโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เชิญชวนให้ประชาชน นักเรียนนักศึกษา ชมนิทรรศการโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ณ อาคารพิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติ ตำบลหูล่อง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ระหว่างวันที่ 10-11 พฤศจิกายน 2541
- 2542 ฝนตกหนักต่อเนื่องจากฤดูฝนไปยังช่วงฤดูเก็บเกี่ยว เดือนมกราคม กุมภาพันธ์ 2542 ชาวนาในลุ่มน้ำเก็บข้าวในน้ำ ข้าวเน่าเปื่อย ในขณะที่ยาข้าวตกต่ำ
- 6-7 พฤษภาคม 2542 มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาประชาคมตำบล ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ณ ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพเขต 11 จัดโดยฝ่ายประชาคม ศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ผู้เข้าประชุมประกอบด้วยสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) จากองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จำนวน 45 คน เข้าร่วมประชุม เพื่อหาแนวทางการพัฒนาโดยอาศัย ประชาคมเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนา

- 2542 มีการจัดตั้งชมรมนักเขียนลุ่มน้ำปากพนัง โดยมีนายประมุข ลมุล นายอำเภอหัวไทรเป็นประธานที่ปรึกษาชมรมนักเขียนลุ่มน้ำปากพนัง นายเทพ เดชสุวรรณ ประธานชมรม นายดำรง หนูทอง เป็นเลขานุการ โดยมีการประชุมเสวนา 2 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อวันที่ 20 มกราคม ณ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอหัวไทร และกำหนดให้มีการออกวารสารลุ่มน้ำปากพนัง 1 ฉบับราย 3 เดือนมีนายดำรง หนูทอง เป็นบรรณาธิการ นอกจากนี้ชมรมยังได้จัดให้มีการเสวนาแล้ว 3 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 ที่สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอหัวไทร การเสวนา ครั้งที่ 2 วันที่ 27 มีนาคม 2542 ณ ห้องประชุมสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเชียรใหญ่เรื่องประชาชนมีส่วนร่วมพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ได้อย่างไร มีนักวิชาการ ช่างราชการ และประชาชนเข้าร่วมการเสวนา ประมาณ 45 คน การเสวนาครั้งที่ 3 ที่ศาลาประชาคมอำเภอปากพนัง
- 2542 นายสากล มณีวงศ์ หัวหน้าศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียนอำเภอชะอวด กล่าวถึงว่าขณะนี้โรงเรียนในเขตลุ่มน้ำปากพนังยังประสบปัญหาเรื่องเงินทุนโครงการอาหารกลางวัน อุปกรณ์กีฬา จึงส่งผลต่อการพัฒนาการของเด็ก จึงได้หารือกับหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเพื่อจัดหารายได้เป็นเงินทุนอาหารกลางวันและจัดหาอุปกรณ์กีฬาไปมอบให้โรงเรียนที่ยังขาดแคลน โดยกำหนดให้แข่งขันมวยไทย "ศึกษาวันทองชัย ศีกดาวรุ่ง ส.สกุลภักดิ์" ขึ้นในวันที่ 9 มิถุนายน 2542 ณ สนามมวยปากพนัง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากนายทองชัย รัตนสุวรรณ เพื่อหารายได้มอบเป็นทุนอาหารกลางวัน และซื้ออุปกรณ์กีฬาให้กับโรงเรียนบ้านศรีสมบุญและโรงเรียนเทศบาลวัดศรีสมบุญ อำเภอปากพนัง (หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ 25 พฤษภาคม 2542)